

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

विनयपिटके

पाचित्यादियोजना

पाचित्तिययोजना

महाकारुणिकं नाथं, अभिनत्वा समासतो ।
पाचित्यादिवण्णनाय, करिस्सामत्थयोजनं ॥

५. पाचित्तियकण्डं

१. मुसावादसिक्खापद-अत्थयोजना

खुद्दकानन्ति सुखुमापत्तिपकासकत्ता अप्पकानं, गणनतो वा पचुरत्ता बहुकानं । येसं सिक्खापदानन्ति सम्बन्धो । “येस”न्ति पदं “सङ्गहो”ति पदे साम्यत्थच्छट्ठी । सङ्गहीयते सङ्गहो । “नवहि वग्गेही”तिपदं “सङ्गहो, सुप्पतिट्ठितो”ति पदद्वये करणं । दानीति कालवाचको सत्तम्यन्तनिपातो इदानी-परियायो, इमस्मिं कालेति अत्थो । तेसन्ति खुद्दकानं, अयं वण्णनाति सम्बन्धो । भवतीति एत्थ ति-सद्दो एकंसत्थे अनागतकालिको होति “निरयं नून गच्छामि, एत्थ मे नत्थि संसयो”तिआदीसु (जा० २.२२.३३१) विय । किञ्चापेत्थ हि यथा एकंसवाचको नूनसद्दो अत्थि, न एवं “भवती”ति पदे, अत्थतो पन अयं वण्णना नून भविस्सतीति अत्थो गहेतब्बो । अथ वा अवस्सम्भावियत्थे अनागतकालवाचको होति “धुवं बुद्धो भवामह”न्तिआदीसु (बु० वं० २.१०९-११४) विय । कामञ्जेत्थ यथा अवस्सम्भावियत्थवाचको धुवसद्दो अत्थि, न एवं “भवती”ति पदे, अत्थतो पन धुवं भविस्सति अयं वण्णनाति अत्थो गहेतब्बोति दट्ठब्बं ।

१. “तत्था”ति पदं “मुसावादवग्गस्सा”ति पदे निद्धारणसमुदायो, तेसु नवसु वग्गेसूति अत्थो । पठमसिक्खापदेति वा, तेसु खुद्दकेसु सिक्खापदेसूति अत्थो । सक्क्यान् पुत्तोति भगिनीहि संवासकरणतो लोकमरियादं छिन्दितुं, जातिसम्भेदतो वा रक्खितुं सक्कुणन्तीति सक्क्या । साकवनसण्डे नगरं मापेन्तीति वा सक्क्या, पुब्बराजानो । तेसं वंसे भूतत्ता एतरहिपि राजानो सक्क्या नाम, तेसं पुत्तोति अत्थो । “बुद्धकाले”ति पदं “पब्बजिंसू”ति पदे आधारो । सक्क्यकुलतो निक्खमित्वाति सम्बन्धो । “वादक्खित्तो”त्यादिना वादेन खित्तो, वादमिहि वाति अत्थं दस्सेति । यत्र यत्राति यस्सं यस्सं दिट्ठियं पवत्ततीति सम्बन्धो । अवजानित्वाति पटिस्सवेन वियोगं कत्वा । अवसद्दो हि वियोगत्थवाचको । “अपजानित्वा”तिपि पाठो, पटिज्जातं अपनीतं कत्वाति अत्थो । दोसन्ति अयुत्तिदोसं, सल्लक्खेन्तो हुत्वाति सम्बन्धो । कथेन्तो कथेन्तोति अन्तसद्दो मानसद्दकारियो । कथियमानो कथियमानोति हि अत्थो । पटिजानित्वाति पटिज्जातं कत्वा । आनिसंसन्ति निद्दोसं गुणं । पटिपुब्बो चरसद्दो पटिच्छादनत्थोति आह “पटिचरति पटिच्छादेती”ति । “किं पन रूपं निच्चं वा अनिच्चं वा”ति वुत्ते “अनिच्च”न्ति वदति । कस्माति वुत्ते “जानितब्बतो”ति वदति । यदि एवं निब्बानमपि जानितब्बत्ता अनिच्चं नाम सियाति वुत्ते अत्तनो हेतुमिहि दोसं दिस्वा अहं “जानितब्बतो”ति हेतुं न वदामि, “जातिधम्मतो”ति पन वदामि । तथा पन दुस्सुत्ता एवं वुत्तन्ति वत्ता अज्जेनज्जं पटिचरति । “कुरुन्दिय”न्ति पदं “वुत्त”न्ति पदे आधारो । एतस्साति “रूपं अनिच्चं

जानितब्बतो'ति वचनस्स । तत्राति कुरुन्दियं । तस्साति पटिजाननावजाननस्स । “पटिच्छादनत्थ”न्ति पदं “भासती”तिपदे सम्पदानं । “महाअट्ठकथाय”न्तिपदं “वुत्त”न्ति पदे आधारो । “दिवाट्ठानादीसू”ति पदं उपनेतब्बं । इदं “असुकस्मिं नामपदेसे”ति पदे निद्वारणसमुदायो ।

३. सम्मा वदति अनेनाति **संवादनं**, उजुजातिकचित्तं, न संवादनं **विसंवादनं**, वज्जनाधिप्पायवसप्पवत्तं चित्तन्ति दस्सेन्तो आह “विसंवादनचित्त”न्ति । “वाचा”त्यादिना वचति एतायाति **वाचाति** अत्थं दस्सेति । हीति दळ्हीकरणजोतकं, तदमिना सच्चन्ति अत्थो । “वाचायेवा”ति पदं “ब्यप्पथो”ति पदे तुल्यत्थं, “वुच्चती”ति पदे कम्मं । पथसद्वपरत्ता वाचासद्वस्स ब्यादेसो कतो । सुद्धचेतना कथिताति सम्बन्धो । **तंसमुट्ठितसद्वसहिताति** ताय चेतनाय समुट्ठितेन सद्देन सह पवत्ता चेतना कथिताति योजना ।

“एव”न्ति पदं “दस्सेत्वा”ति पदे निदस्सनं, करणं वा । “दस्सेत्वा”ति पदं “दस्सेन्तो आहा”ति पदद्वये पुब्बकालकिरिया । **अन्ते**ति “वाचा”तिआदीनं पज्वन्नं पदानं अवसाने । “**आहा**”ति एत्थ वत्तमान-तिवचनस्स अकारो पच्चुप्पन्नकालवाचकेन “इदानी”ति पदेन योजितत्ता । “तत्था”ति पदं “अत्थो वेदितब्बो”ति पदे आधारो । **एत्था**ति “अदिट्ठं दिट्ठं मे”तिआदीसु । “पाळिय”न्ति पदं “देसना कता”ति पदे आधारो । निस्सितविज्जाणवसेन अवत्वा निस्सयपसादवसेन “चक्खुना दिट्ठ”न्ति वुत्तन्ति आह “ओळारिकेनेवा”ति ।

४. तस्साति “तीहाकारेही”तिआदिवचनस्स । “अत्थो”ति पदं “वेदितब्बो”ति पदे कम्मं । हीति विसेसजोतकं, विसेसं कथयिस्सामीति अत्थो । **तत्था**ति चतुत्थपाराजिके । **इधा**ति इमस्मिं सिक्खापदे ।

९. आदीनम्पीति पिसद्वो सम्पिण्डनत्थो ।

११. मन्दसद्वो जळत्थवाचकोति आह “मन्दत्ता जळत्ता”ति । यो पन अज्जं भणतीति सम्बन्धो । “सामणोरेना”ति पदं “वुत्तो”ति पदे कत्ता । अपिसद्वो पुच्छावाचको, “पस्सित्था”ति पदेन योजेतब्बो, अपि पस्सित्थाति अत्थो । “अदिट्ठं दिट्ठं मे”तिआदिवचनतो अज्जा पूरणकथापि ताव अत्थीति दस्सेन्तो आह “अज्जा पूरणकथा नाम होती”ति । अप्पताय ऊनस्स अत्थस्स पूरणवसेन पवत्ता कथा **पूरणकथा** । एसा पूरणकथा नाम काति आह “एको”तिआदि । एसा हि गामे अप्पकम्पि तेलं वा पूवखण्डं वा पस्सित्वा वा लभित्वा वा बहुकं कत्वा पूरणवसेन कथितत्ता पूरणकथा नाम । बहुकानि तेलानि वा पूवे वा पस्सन्तोपि लभन्तोपि अप्पकं कत्वा ऊनवसेन कथितत्ता ऊनकथापि अत्थीति सक्का वत्तुं । अट्ठकथासु पन अवुत्तत्ता वीमंसित्वा गहेतब्बं । बहुकाय पूरणस्स अत्थस्स ऊनवसेन पवत्ता कथा **ऊनकथा**ति विग्गहो कातब्बोति । पठमं ।

२. ओमसवाद सिक्खापदं

१२. दुतिये मसधातु विज्झनत्थे पवत्तति “ओमट्ठं उम्मट्ठ”न्तिआदीसु (सं० नि० अट्ठ० १.१.२१) वियाति दस्सेन्तो आह “ओमसन्तीति ओविज्झन्ती”ति ।

१३. “इदं वत्थु”न्ति पदं “आहरी”ति पदे कम्मं । नन्दितब्बोति **नन्दो** वण्णबलादि, सो एतस्सत्थीति नन्दी । विसालानि महन्तानि विसाणानि एतस्सत्थीति **विसालो**, नन्दी च सो विसालो चेति **नन्दिविसालो**ति वचनत्थं दस्सेति “नन्दिविसालो नामा”तिआदिना । **सो**ति नन्दिविसालो, “आहा”ति पदे कत्ता । **तत्थेवा**ति युज्जितट्ठानेयेव ।

अहेतुकपटिसन्धिकालेपीति पि-सद्वो अनुगहत्थवाचको, पगेव द्विहेतुक तिहेतुक पटिसन्धिकालेति अत्थो। “तेन चा”ति चकारस्स अवुत्तसम्पिण्डनत्थत्ता “अत्तनो कम्मेन चा”ति अत्थं सम्पिण्डेतीति आह “अत्तनो कम्मेन चा”ति। अत्तनोति नन्दिविसालस्स।

१५. एत्थाति एतस्सं पदभाजनियं, “आहा”ति पदे आधारो। “यस्मा”ति पदं विभजितुकामो”ति पदे हेतु। अट्ठप्पत्तियंयेव “हीनेनापी”ति वत्वा पदभाजनियं अवुत्तत्ता इदं वुत्तन्ति दट्ठब्बं। वेणुकारजातीति विलीवकारजाति। नेसादजातीति एत्थ केवट्टजातिपि सङ्गहिता।

पु वुच्चति करीसं, तं कुसति अपनेतीति पुक्कुसो। पुप्फं वुच्चति करीसं, कुसुमं वा, तं छट्ठेतीति पुप्फछट्ठको।

कुटति छिन्दतीति कोट्टो, सोयेव कोट्टको। यकारभकारे एकतो योजेत्वा “यभा”ति यो अक्कोसो अत्थि, एसो हीनो नाम अक्कोसोति योजना।

१६. सब्बपदेसूति नामादीसु सब्बपदेसु। एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदे। अलिकन्ति असच्चं, मिच्छावाचन्ति सम्बन्धो। योपि वदतीति योजना।

२६. परिहरित्वाति परिमुखं कथनं अपनेत्वा। दवं परिहासं कामेतीति दवकामो, तस्स भावो दवकम्यं, तंयेव दवकम्यता। अनुपसम्पन्नन्ति एत्थ अकारस्स सदिसत्थमगगहेत्वा अज्जत्थोव गहेतब्बोति आह “ठपेत्वा भिक्खु”न्तिआदि। यदि हि सदिसत्थो भवेय्य, सामणरोव अनुपसम्पन्नो नाम सिया सण्ठानेन च पुरिसभावेन च सदिसत्ता, तस्मा अज्जत्थोव गहेतब्बोति दट्ठब्बं। सब्बसत्ताति एत्थ सब्बसद्वो अनवसेसत्थो मनुस्से उपादाय वचनत्थजाननाजाननपकतिकानं सब्बसत्तानम्पि गहितत्ता।

३५. अत्थपुरेक्खारो नामाति वेदितब्बोति सम्बन्धो। सिक्खापदमपेक्खिय नपुंसकलिङ्गवसेन “किरिय”न्तिआदि वुत्तं। आपत्तिमपेक्खिय इत्थिलिङ्गवसेन “किरिया”तिआदि वुत्तं। वज्जकम्मसद्वा सिक्खापदमपेक्खन्तापि आपत्ति, मपेक्खन्तापि नियतनपुंसकलिङ्गत्ता नपुंसकायेव, तस्मा ते द्वे आपत्तिट्ठाने न वुत्ताति दट्ठब्बन्ति। दुतियं।

३. पेसुज्जसिक्खापदं

३६. ततिये “जातभण्डनान”न्ति वत्तब्बे अग्याहितोतिआदीसु विय विसेसनपरनिपातवसेन “भण्डनजातान”न्ति वुत्तन्ति आह “सज्जातभण्डनान”न्ति। “पुब्बभागो”ति वत्वा तस्स सरूपं दस्सेति “इमिना च इमिना चा”तिआदिना। विरुद्धं वदति एतेनाति विवादो, विग्गाहिककथा, तं आपन्नाति विवादापन्ना, तेसं। पिसति सज्चुण्णेतीति पिसुणो, पुगलो, तस्स इदन्ति पेसुज्जं, वचनन्ति अत्थं दस्सेन्तो आह “पेसुज्जन्ति पिसुणवाच”न्ति।

३७. भिक्खुपेसुज्जेति भिक्खूनं सन्तिकं उपसंहटे पेसुज्जवचनेति छट्ठीसमासो।

३८. “दिस्वा”ति पदं “भणन्तस्सा”ति पदे पुब्बकालकिरिया, दस्सनं हुत्वाति अत्थो। ततियं।

४. पदसोधम्मसिक्खापदं

४४. चतुर्थे पटिमुखं आदरेण सुणन्तीति **पतिस्सा**, न पतिस्सा **अप्पतिस्सा**ति दस्सेन्तो आह “अप्पतिस्सवा”ति ।

४५. “पदसो”ति एत्थ सो-पच्चयो विच्छत्थवाचकोति आह “पदं पद”न्ति । **तत्था**ति तेसु चतुब्बिधेषु । पदं नाम इध अत्थजोतकं वा विभत्यन्तं वा न होति, अथ खो लोकीयेहि लक्खितो गाथाय चतुर्थसो पादोव अधिप्पेतोति आह “पदन्ति एको गाथापादो”ति । अनु पच्छा वुत्तपदत्ता दुतियपादो **अनुपदं** नाम । अनु सदिसं ब्यञ्जनं **अनुब्यञ्जन**न्ति अत्थं दस्सेति “अनुब्यञ्जन”न्तिआदिना । ब्यञ्जनसद्दो पद-परियायो । यंकिञ्चि पदं अनुब्यञ्जनं नाम न होति, पुरिमपदेन पन सदिसं पच्छिमपदमेव अनुब्यञ्जनं नाम ।

वाचेन्तो हुत्वा निट्ठापेतीति योजना । “एकमेकं पद”न्ति पदं “निट्ठापेती”ति पदे कारितकम्मं । “थेरेना”ति पदं “वुत्ते”ति पदे कत्ता, “एकतो”ति पदे सहत्थो । सामणोरो अपापुणित्वा भणतीति सम्बन्धो । **मत्तमेवा**ति एत्थ एवसद्दो मत्तसद्दस्स अवधारणत्थं दस्सेति, तेन पकारं पटिक्खपति । “अनिच्च”न्ति च “अनिच्चा”ति च द्विन्नं पदानं सतिपि लिङ्गविसेसत्ते अनुब्यञ्जनत्ता आपत्तिमोक्खो नत्थीति आह “अनुब्यञ्जनगणनाय पाचित्तिया”ति ।

ब्रह्मजालादीनीति एत्थ आदिसद्देन सामञ्जफलसुत्तादीनि दीघसुत्तानि (दी० नि० १.१५० आदयो) सङ्गहितानि । चसद्देन ओघतरणसुत्तादीनि संयुत्तसुत्तानि (सं० नि० १.१) च चित्तपरियादानसुत्तादीनि अङ्गुत्तरसुत्तानि (अ० नि० १.२ आदयो) च सङ्गहितानि । **सो**ति देवताभासितो वेदितब्बोति योजना ।

किञ्चापि वदतीति सम्बन्धो । एत्थ च किञ्चापिसद्दो गरहत्थवाचको, पनसद्दो अनुगहत्थवाचको । **मेण्डकमिलिन्दपज्हेसू**ति मेण्डकपज्हे च मिलिन्दपज्हे च । **यन्ति** सुत्तं वुत्तन्ति सम्बन्धो । आरम्मणकथा बुद्धिककथा दण्डककथा जाणवत्थुकथाति योजेतब्बं पेय्यालवसेन वुत्तत्ता । इमायो पकरणानि नामाति वदन्ति । महापच्चरियादीसु वत्त्वा परिग्गहितोति योजना । **यन्ति** सुत्तं ।

४८. **तत्रा**ति “एकतो उद्दिसापेन्तो”ति वचने । **उद्दिसापेन्ती**ति आचरियं देसापेन्ति बहुकत्तारमपेक्खिय बहुवचनवसेन वुत्तं । तेहीति उपसम्पन्नानुपसम्पन्नेहि । **द्वेपी**ति उपसम्पन्नो च अनुपसम्पन्नो च ।

उपचारन्ति द्वादसहत्थूपचारं । **येसन्ति** भिक्खून् । **पलायनकगन्थ**न्ति परिवज्जेत्वा गच्छन्तं पकरणं । सामणोरो गण्हातीति योजना ।

ओपातेतीति अवपातेति, गळितापेतीति अत्थो । **सुत्तेपी**ति वेय्याकरणसुत्तेपि । **तन्ति** येभ्य्येन पगुणगन्थं । **परिसङ्गमान**न्ति सारज्जमानं । यं पन वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । **किरियसमुद्धानत्ता**ति इमस्स सिक्खापदस्स किरियसमुद्धानत्ताति । चतुर्थं ।

५. सहसेय्यसिक्खापदं

४९. पञ्चमे मुट्ठा सति एतेसन्ति **मुट्ठस्सती** । नत्थि सम्पजानं एतेसन्ति **असम्पजाना** । **भवङ्गोतिण्णकाले**ति निट्ठोक्कमनकाले ।

५०. “पकतिया”ति पदं “देन्ती”ति पदे विसेसनं । ते भिक्खू देन्तीति सम्बन्धो । “गारवेना”ति पदञ्च

“सिक्खाकामताया”ति पदञ्च “देन्ती”ति पदे हेतु। सीसस्स उपधानं **उस्सीसं**, तस्स करीयते **उस्सीसकरणं**, तंयेव अत्थो पयोजनं **उस्सीसकरणत्थो**, तदत्थाय। **तत्राति** पुरिमवचनापेक्खं, “सिक्खाकामताया”ति वचनेति अत्थो। निदस्सनन्ति सेसो। अथ वा **सिक्खाकामतायाति** पच्चत्ते भुम्मवचनं। “इदम्पिस्स होति सीलस्मि”न्तिआदीसु (दी० नि० १.१९५ आदयो) विय। इदम्पि सिक्खाकामताय अयं सिक्खाकामता सिक्खाकामभावो होतीति योजना। एस नयो “तत्रिदं समन्तपासादिकाय समन्तपासादिकत्तस्मि”न्तिआदीसुपि। भिक्खू खिपन्तीति योजना। **तन्ति** आयस्मन्तं राहुलं। **अथाति** खिपनतो पच्छा। **इदन्ति** वत्थु। सम्मुञ्चनिकचवरछड्डुकानि सन्धाय वुत्तं। तेनायस्मता राहुलेन पातितं नु खोति योजना। सो पनायस्मा गच्छतीति सम्बन्धो। **अपरिभोगा अञ्जेसन्ति** अञ्जेहि न परिभुज्जितब्बा।

५१. हीति सच्चं, यस्मा वा। सयनं **सेय्या**, कायपसारणकिरिया, सयन्ति एत्थाति **सेय्या**, मञ्चपीठादि। तदुभयम्पि एकसेसेन वा सामञ्जनिद्वेसेन वा एकतो कत्वा “सहसेय्य”न्ति वुत्तन्ति दस्सेन्तो आह “सेय्या”तिआदि। **तत्थाति** द्वीसु सेय्यासु। **तस्माति** यस्मा द्वे सेय्या दस्सिता, तस्मा। “सब्बच्छन्ना”तिआदिना लक्खणं वुत्तन्ति योजना। **पाकटवोहारन्ति** लोके विदितं वचनं। **दुस्सकुटियन्ति** दुस्सेन छादितकुटियं। अट्ठकथासु यथावुत्ते पञ्चविधच्छदनेयेव गय्हमाने को दोसोति आह “पञ्चविधच्छदनेयेवा”तिआदि। यं पन सेनासनं परिक्खित्तन्ति सम्बन्धो। **पाकारेन वाति** इट्ठकसिलादारुना वा। **अञ्जेन वाति** किलञ्जादिना वा। **वत्थेनपीति** पिसद्दो पगेव इट्ठकादिनाति दस्सेति। **यस्साति** सेनासनसङ्घाताय सेय्याय। उपरीति वा समन्ततोति वा योजना। एकेन द्वारेन पविसित्वा सब्बपासादस्स वळ्जितब्बतं सन्धाय वुत्तं “एकूपचारो”ति। सतगम्भं वा चतुस्सालं एकूपचारं होतीति सम्बन्धो। **तन्ति** सेनासनसङ्घातं सेय्यं।

तत्थाति सेनासनसङ्घातायं सेय्यायं। सम्बहुला सामणेरा सचे होन्ति, एको भिक्खु सचे होतीति योजना। “सामणेरा”ति इदं पच्चासन्नवसेन वुत्तं, उपलक्खणवसेन वा अञ्जेहिपि सहसेय्यानं आपत्तिसम्भवतो। तेति सामणेरा। **सब्बेसन्ति** भिक्खूनं। **तस्साति** सामणेरस्स। **एसेव नयोति** एसो एव नयो, न अञ्जो नयोति अत्थो। अथ वा **एसेव नयोति** एसो इव नयो, एसो एतादिसो नयो इव अयं नयो दट्ठब्बोति अत्थो।

अपि चाति एकंसेन। **एत्थाति** इमस्मिं सिक्खापदे। **चतुक्कन्ति** एकावासएकानुपसम्पन्नं, एकावासनानुपसम्पन्नं, नानावासएकानुपसम्पन्नं, नानावासनानुपसम्पन्नन्ति चतुसमूहं, चतुपरिमाणं वा। **योति** भिक्खु। **हिसद्दो** वित्थारजोतको, तं वचनं वित्थारयिस्सामीति अत्थो, वित्थारो मया वुच्चतेति वा। **देवसिकन्ति** दिवसे दिवसे। **णिक्कपच्चयो** हि विच्छत्थवाचको। योपि सहसेय्यं कप्पेति, तस्सापि आपत्तीति योजेतब्बो। **तत्राति** “तिरच्छानगतेनापी”ति वचने।

“अपदानं अहिमच्छा, द्विपदानञ्च कुक्कुटी।

चतुप्पदानं मज्जारी, वत्थु पाराजिकस्सिमा”ति॥ (पारा० अट्ठ० १.५५)।

इमं गाथं सन्धाय वुत्तं “वुत्तनयेनेवा”ति। **तस्माति** यस्मा वेदितब्बो, तस्मा। **गोधाति** कुण्डो। **बिळालोति** आखुभुजो। **मङ्गुसोति** नकुलो।

असम्बद्धभित्तिकस्स कतपासादस्साति योजना। **तुलाति** एत्थ तुला नाम थम्भान, मुपरि दक्खिणुत्तरवित्थारवसेन ठपितो दारुविसेसो थलति थम्भेसु पतिट्ठातीति कत्वा। ता पन हेट्ठिमपरिच्छेदतो तिस्सो, उक्कट्टपरिच्छेदेन पन पञ्चसत्तनवादयो। नानूपचारे पासादेति सम्बन्धो।

वाळसङ्गाटादीसूति वाळरूपं दस्सेत्वा कतेसु सङ्गाटादीसु । आदिसद्देन तुलं सङ्गण्हाति । एत्थ च सङ्गाटो नाम तुलान, मुपरि पुब्बपच्छिमायामवसेन ठपितो कट्ठविसेसो सम्मा घटेन्ति एत्थ गोपानस्यादयोति कत्वा । ते पन तयो होन्ति । निब्बकोसब्भन्तरेति छदनकोटिअब्भन्तरे । परिमण्डलं वा चतुरस्सं वा सेनासनं होतीति सम्बन्धो । तत्राति तस्मिं सेनासने । अपरिच्छिन्नो गब्भस्स उपचारो एतेसन्ति अपरिच्छिन्नगब्भूपचारा सब्बगब्भा, ते पविसन्तीति अत्थो । निपन्नानं भिक्खूनन्ति योजना । तत्राति तस्मिं पमुखे । पमुखस्स सब्बच्छन्नता, सब्बपरिच्छन्नता च आपत्तिं करोतीति योजना । ननु पमुखे छन्नमेव अत्थि, नो परिच्छन्नन्ति आह “गब्भपरिक्खेपो”तिआदि । हीति सच्चं ।

यं पन अन्धकट्ठकथायं वुत्तन्ति सम्बन्धो । जगतीति पथविद्या च मन्दिरालिन्दवत्थुस्स च नाममेतं । इध पन मन्दिरालिन्दवत्थुसङ्गाता भूभेदा गहिता । तत्थाति अन्धकट्ठकथायं । कस्मा पाळिया न समेतीति आह “दसहत्थुब्बेधापी”तिआदि । हीति यस्मा । तत्थाति अन्धकट्ठकथायं । येपि महापासादा होन्तीति योजना । तेसुपीति महापासादेसुपि ।

सुधाछदनमण्डपस्साति एत्थ “सुधा”ति इदं उपलक्खणवसेन वुत्तं येन केनचि छदनमण्डपस्सापि अधिप्पेतत्ता । मण्डं वुच्चति सूरियरस्मि, तं पाति रक्खति, ततो वा जनन्ति मण्डपं । ननु एकूपचारं होति पाकारस्स छिदत्ताति आह “न ही”तिआदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । वळञ्जनत्थाय एवाति एवकारो योजेतब्बो । तेनाह “न वळञ्जनूपच्छेदनत्थाया”ति । अथ वा “सदन्तरत्थापोहनेन सदो अत्थं वदती”ति (उदा० अट्ठ० १; दी० नि० टि० १.१; म० नि० टी० १.मूलपरियायसुत्तवण्णना; सं० नि० टी० १.१.ओघतरणसुत्तवण्णना; अ० नि० टी० १.१.रुपादिवग्गवण्णना) वुत्तत्ता “न वळञ्जनूपच्छेदनत्थाया”ति वुत्तं । कवाटन्ति एत्थ द्वारमेव अधिप्पेतं परियायेन वुत्तत्ता, असति च द्वारे कवाटस्साभावतो । संवरणविवरणकाले कवति सद्दं करोतीति कवाटं ।

तत्राति “एकूपचारत्ता”ति वचने । यस्साति परवादिनो । अनुयोगो सियाति योजना । इधाति इमस्मिं सहसेय्यसिक्खापदे, वुत्तन्ति सम्बन्धो । तत्थाति पिहितद्वारे गब्भे । सोति परवादी । सब्बच्छन्नता आपत्ति इति वुत्तेति योजना । एसेव नयो “सब्बपरिच्छन्नता न होती”ति एत्थापि । पच्चागमिस्सतीति पति आगमिस्सति, पुन आगमिस्सतीति अत्थो ।

व्यञ्जनमत्तेनेवाति “सब्बच्छन्ना”तिआदिअक्खरपदमत्तेनेव, न अत्थवसेन । “एवञ्च सती”ति इमिना अब्बापितदोसं दस्सेति । ततोति अनापत्तितो, परिहायेय्याति सम्बन्धो । तस्माति यस्मा अनियतेसु वुत्तं, तस्मा । तत्थाति अनियतेसु । इधापीति इमस्मिं सिक्खापदेपि । यं यन्ति सेनासनं । सब्बत्थाति सब्बेसु सेनासनेसु, सहसेय्यापत्ति होतीति सम्बन्धो ।

५३. द्वीसु अट्ठकथावादेसु महाअट्ठकथावादोव युत्तोति सो पच्छा वुत्तो ।

इमिनापीति सेनम्बमण्डपेनापि । एतन्ति जगतिया अपरिक्खित्तं । यथाति यंसदत्थो ततियन्तनिपातो, येन सेनम्बमण्डपेनाति अत्थोति । पच्चमं ।

६. दुतियसहसेय्यसिक्खापदं

५५. छट्ठे आगन्तुका वसन्ति एत्थाति आवसथो, आवसथो च सो अगारज्जेति आवसथागारन्ति दस्सेन्तो आह

“आगन्तुकानं वसनागार”न्ति । मनुस्सानं सन्निका वचनं सुत्वाति वचनसेसो योजेतब्बो । साटकन्ति उत्तरसाटकं, निवत्थवत्थन्तिपि वदन्ति । अच्चागम्माति त्वापच्चयन्तपदस्स सम्बन्धं दस्सेतुमाह “पवत्तो”ति । यथा ओमसवादसिक्खापदे अक्कोसेतुकामताय खत्तियं “चण्डालो”ति वदतो अलिकं भणतोपि मुसावादसिक्खापदेन अनापत्ति, ओमसवादसिक्खापदेनेव आपत्ति, एवमिधापि मातुगामेन सह सयतो पठमसहसेय्यसिक्खापदेन अनापत्ति, इमिनाव आपत्तीति दट्ठब्बन्ति । छट्ठं ।

७. धम्मदेसनासिक्खापदं

६०. सत्तमे महाद्वारेति बहि ठिते महाद्वारे । आगम्म, पविसित्वा वा वसनट्ठानत्ता ओवरको आवसथो नामाति आह “ओवरकद्वारे”ति । सुनिग्गतेनाति सुट्ठु बहि निक्खमित्वा गतेन सद्देन । “अज्जातु”न्ति पदस्स “न जातु”न्ति अत्थं पटिक्खिपन्तो आह “आजानितु”न्ति । इमिना नकारविकारो अइति निपातो न होति, आइति उपसर्गोति पन दस्सेति । “विज्जुना पुरिसेना”ति एतकमेव अवत्वा “पुरिसविग्गहेना”ति वदन्तो मनुस्सपुरिसविग्गहं गहेत्वा ठितेन यक्खेन पतेन तिरच्छानगतेन सद्धिं ठिताय मातुगामस्स देसेतुं न वट्ठतीति दस्सेति । न यक्खेनाति यक्खेन सद्धिं ठिताय मातुगामस्स देसेतुं न वट्ठतीति योजना । एस नयो “न पतेन, न तिरच्छानगतेना”ति एत्थापि ।

६६. छप्पञ्चवाचाहीति एत्थ “पञ्चा”ति वाचासिलिडुवसेन वुत्तं कस्सचि पयोजनस्साभावा । तत्थाति “छप्पञ्चवाचाही”ति पदे । एको गाथापादो एका वाचाति वदन्तो चुण्णिये विभत्यन्तं एकं पदं एका वाचा नामाति दस्सेति, अत्थजोतकपदं वा वाक्यपदं वा न गहेतब्बं । “एकं पदं पाळितो, पञ्च अट्ठकथातो”ति इमिना “द्वे पदानि पाळितो, चत्तारि अट्ठकथातो”ति आदिनयोपि गहेतब्बो । छपदानतिक्कमोयेव हि पमाणं । तस्मिन्ति एत्थ सति विभत्तिविपल्लासे लिङ्गस्सापि विपल्लासो होति “तस्मि”न्ति पुल्लिङ्गेन वुत्तत्ता । सति च विभत्तिविपल्लासे “तस्सा”ति इत्थिलिङ्गभावेन पवत्ता । “मातुगामस्सा”ति नियतपुल्लिङ्गापेक्खनस्स असम्भवतो अत्थवसेन “एकिस्सा”ति इत्थिलिङ्गभावेन वुत्तं । इमिना भेदलिङ्गनिस्सितो विसेसनविसेस्योपि अत्थीति दस्सेति । तुम्हाकन्ति निद्धारणसमुदायो । “सुणाथा”ति अवत्वा आभोगोपि वट्ठतीति आह “पठम”न्ति आदि । पठमन्ति च पठममेव । तेन वुत्तं “न पच्छा”ति । पुट्ठो हुत्वा भिक्खु कथेतीति योजनाति । सत्तमं ।

८. भूतारोचनसिक्खापदं

६७. अट्ठमे तत्थाति चतुत्थपाराजिकसिक्खापदे । इधाति भूतारोचनसिक्खापदे । हीति सच्चं, यस्मा वा । पयुत्तवाचाति पच्चयेहि युत्ता वाचा । तत्थाति ततो गुणारोचनकारणा, अरिया सादियिंसूति योजना ।

यतसद्धानं निच्चसम्बन्धत्ता वुत्तं “ये”ति आदि । सब्बेपीति पुथुज्जनारियापि । भूतन्ति विज्जमानं । कस्मा सब्बेपि पटिजानिंसु, ननु अरियेहि अत्तनो गुणानं अनारोचितत्ता न पटिजानितब्बन्ति आह “अरियानम्पी”ति आदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । अरियानम्पि अब्भन्तरे उत्तरिमनुस्सधम्मो यस्मा भूतो होति, तस्मा सब्बेपि “भूतं भगवा”ति पटिजानिंसूति योजना । यस्मा भासितो विय होति, तस्माति योजना । अरिया पटिजानिंसूति सम्बन्धो । अनादीनवदस्सिनोति दोसस्स अदस्सनधम्मा । तेहीति अरियेहि, भासितोति सम्बन्धो । यं पिण्डपातं उप्पादेसुन्ति योजना । अज्जेति पुथुज्जना । सब्बसङ्गाहिकेनेवाति सब्बेसं पुथुज्जनारियानं सङ्गहणे पवत्तेनेव । सिक्खापदविभङ्गेपीति सिक्खापदस्स पदभाजिनियेपि । तत्थाति चतुत्थपाराजिके । इधाति इमस्मिं सिक्खापदे ।

७७. उत्तरिमनुस्सधम्ममेव सन्धाय वुत्तं, न सुतादिगुणन्ति अत्थो । **अन्तरा** वाति परिनिब्बानकालतो अज्जस्मिं काले वा । **अतिकङ्कियमानेना**ति अतिनिष्पीळियमानेन । **उम्मत्तकस्सा**ति इदं **पना**ति एत्थ इति-सद्दो आद्यत्थो । तेन “खित्तचित्तस्सा”ति आदिं सङ्गण्हाति । **दिट्ठिसम्पन्नान**न्ति मग्गपज्जाय, फलपज्जाय च सम्पन्नानं । **अनापत्ती**ति पाचित्तियापत्तिया अनापत्ति न वत्तब्बा, आपत्तियेव होति, तस्मा “उम्मत्तकस्स अनापत्ती”ति न वत्तब्बन्ति अधिष्ठायाति । अट्ठमं ।

९. दुट्ठुल्लारोचनसिक्खापदं

७८. नवमे तत्राति तस्सं “दुट्ठुल्ला नामा”ति आदिपाळियं, तासु वा पाळिअट्ठकथासु । **विचारणा**ति वीमंसना । **उपसम्पन्नसद्दे**ति उपसम्पन्नसद्दत्थभावे । एत्थ हि सद्दे वुच्चमाने अविनाभावतो सद्देन अत्थोपि वुत्तो, विनापि भावपच्चयेन भावत्थस्स जातब्बत्ता भावोपि गहेतब्बो, तस्मा वुत्तं “उपसम्पन्नसद्दत्थभावे”ति । एसेव नयो “दुट्ठुल्लसद्दे”ति एत्थापि । एतं परिमाणं यस्साति **एतं**, “तेरस सङ्गादिसेसा”ति वचनं । एतं एव वत्तब्बं, न “चत्तारि च पाराजिकानी”ति इदन्ति अत्थो । **तत्था**ति पाळियं । कस्सचि विमति भवेय्य, किं भवेय्याति योजना । आपत्तिं आरोचेन्तेन अक्कोसन्तस्स समानत्ता वुत्तं “एवं सती”ति आदि । **पाचित्तियमेव चा**ति चसद्दो ब्यतिरेकत्थो, न दुक्कटं आपज्जतीति अत्थो । **ही**ति सच्चं । **एतन्ति** पाचित्तियापज्जनतं, “असुद्धो होति...पे... ओमसवादस्सा”ति वचनं वा, वुत्तन्ति सम्बन्धो । **एत्था**ति पाळियं । **अट्ठकथाचरियावे**ति एत्थ एवकारो अट्ठानयोगो, पमाणन्ति एत्थ योजेतब्बो, कारणमेवाति अत्थो । तेन वुत्तं “न अज्जा विचारणा”ति । अथ वा **अज्जा**ति साम्यत्थे पच्चत्तवचनमेतं, न अज्जेसं विचारणा पमाणन्ति अत्थो । एवज्झि सति एवकारो ठानयोगोव । **पुब्बेपि चा**ति गन्थारम्भकालेपि च ।

एतन्ति अट्ठकथाचरियानं पमाणतं । संवरत्थाय एव, अनापज्जनत्थाय एव च अनुज्जातन्ति योजना । तेनाह “न तस्स”त्यादि । **तस्मा**ति यस्मा भिक्खुभावो नाम न अत्थि, तस्मा सुवुत्तमेवाति सम्बन्धो ।

८०. **सा**ति भिक्खुसम्मुति, सङ्केन कातब्बाति योजना । **कत्थची**ति किस्मिञ्चि ठाने । **इधा**ति इमस्मिं सिक्खापदे । “वुत्तत्ता”ति पदं “कातब्बा”ति पदे हेतु । **एसा**ति एसो भिक्खु । **हितेसिताया**ति हितस्स एसिताय, अत्थस्स इच्छतायाति अत्थो ।

८२. **सेसानी**ति आदिमि पञ्चसिक्खापदतो सेसानि उपरि पञ्च सिक्खापदानि । **अस्सा**ति अनुपसम्पन्नस्स । **घटेत्वा**ति सम्बन्धं कत्वाति । नवमं ।

१०. पथवीखणनसिक्खापदं

८६. दसमे भगवा दस्सेतीति योजना । **एत्था**ति पथवियं । **तत्था**ति तेसु पासाणादीसु । **मुट्ठिप्पमाणतो**ति खटकपमाणतो । **सा**ति अदट्ठपथवी । **हत्थिकुच्छियन्ति** एवंनामके ठाने । एकपच्छिपूरं पथविन्ति सम्बन्धो । **तेसंयेवा**ति अप्पपंसु अप्पमत्तिकापदानं एव । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । **एतन्ति** येभ्येनपासाणादिपञ्चकं । **तन्ति** कुसीतं । **आणापेत्वा**ति एत्थ “आण पेसने”ति धातुपाठेसु वुत्तत्ता आणधातुयेव पेसनसङ्घातं हेत्वत्थं वदति, न णापेपच्चयो, सो पन धात्वत्थेयेव वत्तति । न हि तस्स विसुं वुत्तो अभिधेय्यो अत्थि धात्वत्थतो अज्जस्स अभिधेय्यस्साभावा । **तावा**ति पठमं पाळिमुत्तकविनिच्छयस्स, ततो वा ।

पोक्खरं पदुमं नेतीति **पोक्खरणी** । “सोधेन्तेही”ति पदं “उस्सिञ्चितुं अपनेतु”न्ति पदेसु भावकत्ता । **योति** “तनुकदमो”ति पदेन योजेतब्बो । यो तनुकदमोति हि अत्थो । **कुटेहीति** घटेहि । **उस्सिञ्चितुन्ति** उक्खिपित्वा, उद्धरित्वा वा सिञ्चितुं । **तत्राति** सुक्खकदमे, “यो”ति पदे अवयवीआधारो । **योति** सुक्खकदमो ।

तटन्ति कूलं । **उदकसामन्ताति** उदकस्स समीपे । **ओमकचतुमासन्ति** चतुमासतो ऊनकं । **ओवट्टन्ति** देवेन ओवस्सितं होति सचेति योजना । **पततीति** तटं पतति । **उदकेयेवाति** पकतिउदकेयेव । **उदकस्साति** वस्सोदकस्स । **तत्थाति** पासाणपिट्ठियं । **पठममेवाति** सोण्डिखणनतो पठमं एव । **उदके परियादिण्णेति** उदके सुक्खे । **पच्छाति** उदकपूरतो पच्छा । **तत्थाति** सोण्डियं । **उदकेयेवाति** मूलउदकेयेव । **उदकन्ति** आगन्तुकउदकं । **अल्लीयतीति** पिट्ठिपासाणे लग्गति । **तम्पीति** सुखुमरजम्पि । **अकतपब्भारेति** वळ्ज्जेन अकते पब्भारे । उपचिकाहि वमीयति, घरगोळिकादयो वा सत्ते वमतीति **वम्मिको** ।

गावीनं खुरो कण्टकसदिसत्ता **गोकण्टको** नाम, तेन छिन्नो कदमो “गोकण्टको”ति वुच्चति । अच्छदनं वा विनट्टच्छदनं वा पुराणसेनासनं होतीति योजना । **ततोति** पुराणसेनासनतो, गण्हितुं वट्टतीति सम्बन्धो । **अवसेसन्ति** विनट्टच्छदनतो । अवसेसं इट्ठकं गण्हामि इति सञ्जायाति योजेतब्बो । **तेनाति** इट्ठकादिना । **या याति** मत्तिका । **अतिन्ताति** अनल्ला, अकिलिन्नाति अत्थो ।

तस्मिन्ति मत्तिकापुञ्जे । **सब्बोति** सकलो मत्तिकापुञ्जो । **अस्साति** मत्तिकापुञ्जस्स । “कप्पियकारकेही”ति पदं “अपनामेत्वा”ति पदे कारितकम्मं । कस्मा वट्टतीति आह “उदकेना”तिआदि । **हीति** सच्चं, यस्मा वा ।

तत्थाति मत्तिकापाकारे । **अज्जम्पीति** मण्डपथम्भतो अज्जम्पि । **तेन अपदेसेनाति** तेन पासाणादिपवट्टनलेसेन ।

पस्सावधारायाति मुत्तसोताय । **कत्तरयट्ठियाति** कत्तरदण्डेन । एत्थ हि कत्तरयति अङ्गपच्चङ्गानं सिथिलभावेन सिथिलो हुत्वा भवतीति कत्वा **कत्तरो** वुच्चति जिण्णमनुस्सो, तेन एकन्ततो गहेतब्बत्ता कत्तरेन गहिता यट्ठि, कत्तरस्स यट्ठीति वा कत्वा कत्तरयट्ठि वुच्चति कत्तरदण्डो । दन्तजपठमक्खरेन सज्झायितब्बो । **वीरियसम्पग्गहणत्थन्ति** वीरियस्स सुट्ठु पग्गणहनत्थं, वीरियस्स उक्खिपनत्थन्ति अत्थो । केचि भिक्खूति योजना ।

८७. तत्रापीति इट्ठककपालादीसुपि । **हीति** सच्चं । **तेसं अनुपादानत्ताति** तेसं इट्ठकादीनं अग्गिस्स अनिन्धनत्ता । **हीति** सच्चं, यस्मावा । **तानीति** इट्ठकादीनि । **अविसयत्ताति** आपत्तिया अनोकासत्ता । **तिणुक्कन्ति** तिणमयं उक्कं । **तत्थेवाति** महापच्चरियं एव । अरीयति अग्गिनिप्फादनत्थं घंसीयति एत्थाति **अरणी**, हेट्ठा निमन्थनीयदारु । सह धनुना एति पवत्ततीति **सहितो**, उपरि निमन्थनदारु । अरणी च सहितो च अरणीसहितो, तेन अग्गिं निब्बत्तेत्वाति योजना । यथा करियमाने न डहति, तथा करोहीति सम्बन्धो ।

८८. आवाटं जानाति आवाटं कातुं, खणितुं वा जानाहीति अत्थो । “एवं महामत्तिकं जान, थुसमत्तिकं जाना”ति एत्थापि यथालाभं सम्पदानवाचकपदं अज्झाहरित्वा योजना कातब्बा । **साति** पथवी । **तेनाति** पवट्टनादिनाति । दसमं ।

मुसावादवग्गो पठमो ।

२. भूतगामवग्गो

१. भूतगामसिक्खापद-अत्थयोजना

८९. दुतियवग्गस्स पठमे तस्साति देवताय । उक्खित्तं फरसुन्ति उद्धं खित्तं कुठारिं । निग्गहेतुन्ति सण्ठातुं, निवत्तेतुं वा । चक्खुविसयातीतेति पसादचक्खुस्स गोचरातिक्कन्ते । महाराजसन्निकाति वेस्सवणमहाराजस्स सन्निका । थनमूलेयेवाति थनसमीपेयेव । हिमवन्तेति हिमउगिरणे वने, हिमयुत्ते वा । तत्थाति हिमवन्ते, देवतासन्निपाते वा । रुक्खधम्मोति रुक्खसभावो । रुक्खधम्मो च नाम छेदनभेदनादीसु रुक्खानं अचेतनत्ता कोपस्स अकरणं, तस्मिं रुक्खधम्मो ठिता देवता रुक्खधम्मो ठिता नाम, छेदनभेदनादीसु रुक्खस्स विय रुक्खट्ठकदेवताय अकोपनं रुक्खधम्मो ठिता नामाति अधिप्पायो । तत्थाति तासु सन्निपातदेवतासु । इतीति इमस्स अलभनस्स, इमस्मिं अलभने वा, आदीनवन्ति सम्बन्धो । भगवतो चाति च-सद्दो “पुब्बचरित”न्ति एत्थ योजेतब्बो । इमञ्च आदीनवं अद्दस, भगवतो पुब्बचरितञ्च अनुस्सरीति वाक्यसम्पिण्डनवसेन योजना कातब्बा । तेनाति दस्सनानुस्सरणकारणेन । अस्साति देवताय । संविज्जति पिता अस्साति सपितिको, पुत्तो । (तावाति अतिविय, पटिसज्जिक्खन्तियाति सम्बन्धो) “मरियादं बन्धिस्सती”ति वत्त्वा तस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “सिक्खापदं पज्जपेस्सती”ति । इति पटिसज्जिक्खन्तिया अस्सा देवताय एतदहोसीति योजना ।

योति यो कोचि जनो । वेति एकन्तेन । उप्पतितन्ति उप्पज्जनवसेन अत्तनो उपरि पतितं । भन्तन्ति भमन्तं धावन्तं, वारयेति निवारयेय्य निग्गणहेय्याति अत्थो । तन्ति जनं । अयं पनेत्थ योजना — सारथि भन्तं रथं वारये इव, तथा यो वे उप्पतितं कोधं वारये, तं अहं सारथि इति ब्रूमि । इतरो कोधनिवारकतो अज्जो राजउपराजादीनं सारथिभूतो जनो रस्मिग्गाहो रज्जुग्गाहो नामाति ।

दुतियगाथाय वेज्जो विसटं वित्थतं सप्पविसं सप्पस्स आसीविसस्स विसं गरळं ओसधेहि भेसज्जेन, मन्तेन च विनेति इव, तथा यो भिक्खवे उप्पतितं कोधं मेत्ताय विनेति, सो भिक्खु उरगो भुजगो पुराणं पुरे भवं जिण्णं पुराणत्ता जिण्णं तचं जहाति इव, तथा ओरपारं अपारसङ्घातं पज्जोरम्भागियसंयोजनं जहातीति योजना कातब्बा ।

तत्राति द्वीसु गाथासु । वत्थु पन विनये आरूळ्हन्ति योजना । अथाति पच्छा । यस्स देवपुत्तस्साति येन देवपुत्तेन । परिग्गहोति परिच्छिन्दित्वा गहितो । सोति देवपुत्तो । ततोति उपगमनतो । यदा होति, तदाति योजना । महेसक्खदेवतासूति महापरिवारासु देवतासु, महातेजासु वा । पटिक्कमन्तीति अपेन्ति । देवता यम्पि पज्जं पुच्छन्तीति योजना । तत्थेवाति अत्तनो वसनट्टानेयेव । उपट्टानन्ति उपट्टानत्थाय, सम्पदानत्थे चेतं उपयोगवचनं । अथ वा उपगन्त्वा तिट्ठति एत्थाति उपट्टानं, भगवतो समीपट्टानं, तं आगन्त्वाति अत्थो । नन्ति तं, अयमेव वा पाठो ।

९०. “भवन्ती”ति इमिना विरूळ्हे मूले नीलभावं आपज्जित्वा वट्ठमानके तरुणरुक्खगच्छादिके दस्सेति । “अहुवत्थु”न्ति इमिना पन वट्ठित्वा ठिते महन्तरुक्खगच्छादिके दस्सेति । “अहुवत्थु”न्ति च हि्यत्तनिसङ्घाताय त्थुं-विभत्तिया हू-धातुस्स ऊकारस्स उवादेसो होति । पोत्थकेसु पन “अहुवती”ति पाठो दिस्सति, सो अपाठोति दट्ठब्बो । “जायन्ती”ति इमिना भू-धातुस्स सत्तत्थभावं दस्सेति, “वट्ठन्ती”ति इमिना वट्ठनत्थभावं । एतन्ति “भूतगामो”ति नामं । पीयते यथाकामं परिभुज्जीयते, पातब्बं परिभुज्जितब्बन्ति वा पातब्बं, पासद्दो यथाकामपरिभुज्जनत्थो । तेनाह — “छेदनभेदनादीहि यथारुचि परिभुज्जितब्बताति अत्थो”ति ।

९१. “इदानी”ति पदं “आहा”ति पदे कालसत्तमी । यस्मिन्ति बीजे । तन्ति बीजं । पज्ज बीजजातानीति एत्थ जातसद्दस्स तब्भावत्थतं सन्धाय अट्ठकथासु एवं वुत्तं । तब्भावत्थस्स “मूले जायन्ती”ति इमाय पाळिया असंसन्दनतं

सन्धाय वृत्तं सङ्ग्रहकारेण “न समेन्ती”ति । अट्टकथाचरियानं मतेन सति जातसदस्स तब्भावत्थभावे “मूले जायन्ती”तिआदीसु मूले मूलानि जायन्तीति दोसो भवेय्याति मनसि कत्वा आह “न ही”तिआदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । तानीति रुक्खादीनि । तस्साति “भूतगामो नाम पञ्च बीजजातानी”ति पदस्स । एतन्ति “बीजजातानी”ति नामं । बीजेसु जातानि बीजजातानीति वृत्ते “मूले जायन्ती”तिआदिना समेति । एतेनाति “बीजतो”तिआदिना सङ्ग्रहोति सम्बन्धो ।

“येही”ति पदं “जातत्ता”ति पदे अपादानं, हेतु वा “वृत्तानी”ति पदे करणं, कत्ता वा । तेसन्ति बीजानं । रुक्खादीनं विरुहनं जनेतीति बीजं । “बीजतो”तिआदिना कारियोपचारेण कारणस्स दस्सितत्ता कारणूपचारं पदीपेति । अज्जानिपि यानि वा पन गच्छवल्लिरुक्खादीनि अत्थि संविज्जन्ति, तानि गच्छवल्लिरुक्खादीनि जायन्ति सज्जायन्तीति योजना । तानीति गच्छवल्लिरुक्खादीनि । तच्च मूलं, पाळियं वृत्तहलिद्वादि च अत्थि, सब्बमि एतं मूलबीजं नामाति सम्बन्धो । एत्थाति बीजेसु, खन्धबीजेसु वा ।

१२. सज्जावसेनाति “बीज”न्ति सज्जावसेन । “तत्था”ति पदं “वेदितब्बो”ति पदे आधारो । “यथा”तिआदिना कारणोपचारेण कारियस्स वृत्तत्ता फलूपचारं दस्सेति । यं बीजं वृत्तं, तं दुक्कटवत्थूति योजना । यदेतं आदिपदन्ति योजेतब्बं । तेनाति आदिपदेन । रवीयति भगवता कथीयतीति रुतं, पाळि, तस्स अनुरूपं यथारुतं, पाळिअनतिककन्तन्ति अत्थो ।

एत्थाति “बीजे बीजसज्जी”तिआदिपदे, इमस्मिं सिक्खापदे वा । उदके ठाति पवत्ततीति उदकट्टो, एवं थलट्टोपि । तत्थाति उदकट्टथलट्टेसु । सासपस्स मत्तं पमाणं अस्स सेवालस्साति सासपमत्तिको । तिलस्स बीजपमाणं अस्स सेवालस्साति तिलबीजको । पमाणत्थे को । आदिसद्देन सङ्घपणकादयो सेवाले सङ्गण्हाति । तत्थ तिलबीजपमाणो जलसण्ठितो नीलादिवण्णयुत्तो सेवालो तिलबीजं नाम, सपत्तो अप्पकण्डो उक्खलिपिधानादिपमाणो समूलो एको सेवालविसेसो सङ्घो नाम, भमरसण्ठानो नीलवण्णो एको सेवालविसेसो पणको नाम । उदकं सेवतीति सेवालो । तत्थाति सेवालेसु । योति सेवालो । पतिट्ठितं सेवालन्ति सम्बन्धो । यत्थ कत्थचीति मूले वा नळे वा पत्ते वा । उद्धरित्वाति उप्पाटेत्वा । “हत्थेही”ति पदं “वियूहत्वा”ति पदे करणं । हीति सच्चं, यस्मा वा । तस्साति सेवालस्स । एत्तावताति इतो चितो च वियूहनमत्तेन । यो सेवालो निक्खमति, तं सेवालन्ति योजना । परिस्सावनन्तरेनाति परिस्सावनच्छिद्देन । उप्पलानि अस्मिं गच्छेति उप्पलिनी । पदुमानि अस्मिं गच्छेति पदुमिनी, इनो, इत्थिलिङ्गजोतको ई । तत्थेवाति उदकेयेव । तानीति वल्लीतिणानि । हीति सच्चं, यस्मा वा । अनन्तकोति सासपमत्तिको सेवालो । सो हि नत्थि अत्ततो अन्तो लामको सेवालो एतस्साति कत्वा “अनन्तको”ति वुच्चति । अत्तनायेव हि सुखुमो, ततो सुखुमो सेवालो नत्थीति अधिप्पायो । तत्थाति दुक्कटवत्थुभावे । तम्पीति “सम्पुण्णभूतगामं न होती”ति वचनमि । पिसद्दो महापच्चरिआदिअट्टकथाचरियानं वचनापेक्खो । हीति सच्चं, यस्मा वा । न आगतो, तस्मा न समेतीति योजना । अथाति तस्मिं अनागते । एतन्ति अनन्तकसेवालादिं । गच्छिस्सतीति वदेय्याति सम्बन्धो । तम्पीति “गच्छिस्सती”ति वचनमि । पिसद्दो पुरिमट्टकथाचरियानं वचनापेक्खो ।

अभूतगाममूलत्ता तादिसस्स बीजगामस्साति एत्थ बीजगामो तिविधो होति — यो सयं भूतगामतो हुत्वा अज्जमि भूतगामं जनेति, अम्बट्टिआदिको । यो पन सयं भूतगामतो हुत्वा अज्जं पन भूतगामं न जनेति, तालनाळिकेरादिखाणु । यो पन सयमि भूतगामतो अहुत्वा अज्जमि भूतगामं न जनेति । पानीयघटादीनं बहि सेवालोति । भूतगामो पन चतुब्बिधो होति — यो सयं बीजगामतो हुत्वा अज्जमि बीजगामं जनेति, एतरहि अम्बरुक्खादिको । यो पन सयं बीजगामतो अहुत्वा अज्जं बीजगामं जनेति, आदिकप्पकाले अम्बरुक्खादिको । यो पन सयं बीजगामतो हुत्वा अज्जं पन बीजगामं न जनेति,

नीलवण्णो फलितकदलीरुक्खादिको । यो पन सयम्पि बीजगामतो अहुत्वा अज्जम्पि बीजगामं न जनेति, इध वुत्तो अनन्तकसेवालादिकोति । तत्थ चतुत्थं भूतगामं सन्धाय वुत्तं “अभूतगाममूलकत्ता तादिसस्स बीजस्सा”ति । अयं पन ततियबीजगामस्स च चतुत्थभूतगामस्स च विसेसो — ततियबीजगामे मूलपण्णानि न पज्जायन्ति, चतुत्थभूतगामे तानि पज्जायन्तीति । मूलपण्णानं अपज्जायनत्ता बीजगामोति वुत्तो, तेसं पज्जायनत्ता भूतगामोति वुत्तो । इतरथा हि विरोधो भवेय्याति । अत्तनो वादे पाचित्तियभावतो गरुक्कं, महापच्चरिआदीनं वादे दुक्कटमत्तभावतो लहुक्कं । एतन्ति ठानं ।

एवं उदकट्टं दस्सेत्वा थलट्टं दस्सेन्तो आह “थलट्टे”तिआदि । थलट्टे विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । तत्थाति हरितखाणूसु । उद्धं वट्ठतीति नवसाखानिग्गमनेन छिन्नतो उपरि वट्ठति । सोति खाणु । फलिताय कदलिया खाणु बीजगामेन सङ्गहितोति योजना । फलं सज्जातं एतिस्साति फलिता । तत्थाति “भूतगामेनेव सङ्गहिता”ति पदानि आकट्ठति । यदाति यस्मिं काले । रत्तनप्पमाणापीति हत्थप्पमाणापि । अत्थाति अपादानत्थो, ततो रासिकरणतो अज्जन्ति अत्थो । भूमियं निखणन्तीति सम्बन्धो । “मूलेसु चेव पण्णेसु चा”ति एत्थ चसद्दो समुच्चयत्थोव, न विकप्पत्थोति आह “मूलमत्तेसु पना”तिआदि ।

बीजानीति मूलादिबीजानि । ठपितानि होन्तीति सम्बन्धो । “उपरी”ति पदेन हेट्ठा मूलानि चाति अत्थं नयेन आपेति । न अङ्कुरे निग्गतमत्तेयेव, अथ खो हरिते नीलपण्णवण्णे जातेयेव भूतगामसङ्गहो कातब्बोति आह “हरिते”तिआदि । तालट्ठीनं मूलन्ति सम्बन्धो । दन्तसूचि वियाति हत्थिदन्तसूचि विय । यथा असम्पुण्णभूतगामो ततियो कोट्टासो न आगतो, न एवं अमूलकभूतगामो । सो पन आगतोयेवाति आह “अमूलकभूतगामे”ति । अमूलिकलता विय अमूलकभूतगामे सङ्गहं गच्छतीति अत्थो ।

वन्दाकाति रुक्खादनी । सा हि सयं रुक्खं निस्साय जायन्तीपि अत्तनो निस्सयानं रुक्खानं अदनत्ता भक्खनत्ता वदीयति थुतीयतीति “वन्दाका”ति वुच्चति । अज्जा वाति वन्दाकाय अज्जा वा । तन्ति वन्दाकादिं । ततोति रुक्खतो । वनन्ति खुद्दको गच्छो । पगुम्बोति महागच्छो । दण्डकोति रुक्खो दण्डयोगतो । तस्सापीति अमूलिकलतायपि । अयमेव विनिच्छयोति वन्दाकादिकस्स विनिच्छयो विय अयं विनिच्छयो दट्ठब्बोति योजना । “द्वे तीणि पत्तानी”ति वुत्तत्ता एकपत्तो सज्जायन्तोपि अग्गबीजसङ्गहं गच्छतीति अत्थो । “अनुपसम्पन्नेना”ति पदं “लित्तस्सा”ति पदे कत्ता । निदाघसमयेति गिम्हकाले । अब्बोहारिकोति आपत्तिया अङ्गन्ति न वोहरितब्बो । वोहरितुं न अरहतीति अत्थो । एतन्ति अब्बोहारिकत्तं, “सचे...पे... पमज्जितब्बा”ति वचनं वा ।

अहिं सप्पं छादेतीति अहिच्छत्तं, तंयेव अहिच्छत्तकं । यथाकथञ्चि हि ब्युप्पत्ति, रुळ्हिया अत्थविनिच्छयो । तस्माति ततो विकोपनतो । तत्थाति अहिच्छत्तके । हेट्ठा “उदकपप्पटको”ति वत्त्वा इध “रुक्खपप्पटिकायपी”ति वुत्तत्ता पप्पटकसद्दो द्विलिङ्गोति दट्ठब्बो । तन्ति पप्पटिकं । ठितं निव्यासन्ति सम्बन्धो । एवं “लग्ग”न्ति एत्थापि । हत्थकुक्कुच्चेनाति हत्थलोलेन । “छिन्दन्तस्सापी”ति पदे हेतु ।

वासत्थिकेनाति वासं इच्छन्तेन । “ओचिनापेतब्बा”ति पदे कत्ता । उप्पाटेन्तेहीति उद्धरन्तेहि । तेसन्ति सामणेरां । साखं गहितन्ति सम्बन्धो । ठपितस्स सिङ्गीवेरस्साति योजना ।

छिज्जनकन्ति छिज्जनयुत्तं, छिज्जनारहन्ति अत्थो । “चङ्कमितट्ठानं दस्सेस्सामी”ति इमिना वत्तसीसेन चङ्कमनं वट्ठतीति दस्सेति । “भिज्जती”ति इमिना अभिज्जमाने गण्ठिपि कातब्बोति दस्सेति । दारुमक्कटकन्ति मक्कटस्स हत्थो

मक्कटो उपचारेन, मक्कटो वियाति मक्कटको, सदिसत्थे को। दारुसङ्घातो मक्कटको दारुमक्कटको। तं आकोटेन्तीति सम्बन्धो। अनियामितत्ताति इमन्ति अनियामितत्ता वचनस्स। इदं महासामञ्जं, विसेससामञ्जम्पि वट्ठीति आह “नामं गहेत्वापी”तिआदि। सब्बन्ति सब्बं वचनं।

“इमं जानातिआदीसू”ति पदं “एवमत्थो दट्ठब्बो”ति पदे आधारो। इमं मूलभेसज्जं जानाति इमं मूलभेसज्जं योजितुं जानाति योजना। एत्तावताति “इमं जाना”तिआदिवचनमत्तेन। कप्पियन्ति समणवोहारेन, वोहारस्स वा युत्तं अनुरूपं। एत्थाति “कप्पियं कातब्ब”न्ति वचने। निब्बट्टबीजमेवाति फलतो निब्बट्टेत्वा विसुं कतं बीजं एव। तत्थाति सुत्ते। करोन्तेन भिक्खुना कातब्बन्ति योजना। “कप्पियन्ति वत्तावा”ति इमिना पठमं कत्वा अग्गिसत्थनखानि उद्धरित्वा पच्छा वत्तुं न वट्ठीति दस्सेति। लोहमयसत्थस्साति अयतम्बादिलोहमयस्स सत्थस्स। तेहीति मनुस्सादीनं नखेहि। तेहीति अस्सादीनं खुरेहि। तेहीति हत्थिनखेहि। येहीति नखेहि। तत्थजातकेहिपीति तस्मिं सत्थे जातकेहिपि, नखेहीति सम्बन्धो।

तत्थाति पुरिमवचनापेक्खं। “कप्पियं करोन्तेना”तिआदिवचनमपेक्खति। “उच्छुं कप्पियं करिस्सामी”ति उच्छुमेव विज्झति, पगेव। “दारुं कप्पियं करिस्सामी”ति उच्छुं विज्झति, “दारुं कप्पियं करिस्सामी”ति दारुमेव वा विज्झति, वट्ठीति एकाबद्धत्ताति वदन्ति। तन्ति रज्जुं वा वल्लिं वा। सब्बं खण्डन्ति सम्बन्धो। तत्थाति मरिचपक्केसु। कटाहन्ति एकाय भाजनविकतिया नाममेतं। इध पन बीजानं भाजनभावेन तंसदिसत्ता फलफेग्गुपि “कटाह”न्ति वुच्चति। एकाबद्धन्ति कटाहेन एकतो आबद्धं।

तानीति तिणानि। तेनाति रुक्खपवट्टनादिना। तत्राति तस्मिं ठपनपातनट्टाने। “मनुस्सविग्गहपाराजिकवण्णनाय”न्ति पदं “वुत्त”न्ति पदे सामञ्जाधारो। भिक्खु अज्झोत्थटो होतीति सम्बन्धो। ओपातेति आवाटे। सो हि अवपतनट्टानत्ता “ओपातो”ति वुच्चति। रुक्खन्ति अज्झोत्थटरुक्खं। भूमिन्ति ओपातथिरभूमिं। जीवितहेतूति निमित्तत्थे पच्चत्तवचनं, जीवितकारणाति अत्थो। “भिक्खुना”ति पदं “निक्खामेतु”न्ति पदे भावकत्ता, कारितकत्ता वा। “अज्झोत्थटभिक्खु”न्ति वा “ओपातभिक्खु”न्ति वा कारितकम्मं अज्झाहरितब्बं। तत्थाति अनापत्तिभावे, अनापत्तिभावस्स वा। एतस्साति सुत्तस्स। परो पन कारुज्जेन करोतीति सम्बन्धो। एतम्पीति कारुज्जम्पि। हीति सच्चं, यस्मा वाति। पठमं।

२. अज्जवादकसिक्खापदं

१४. दुतिये अनाचारन्ति अचरितब्बं कायवचीद्वारवीतिककमं। सब्बनामस्स अनियमत्थत्ता इध वचनन्ति आह “अज्जेन वचनेन अज्जं वचन”न्ति। सोति भिक्खु, वदतीति सम्बन्धो। कोति को पुग्गलो। किन्ति किं आपत्तिं। किस्मिन्ति किस्मिं वत्थुस्मिं। किन्ति किं कम्मं। कन्ति कं पुग्गलं। किन्ति किं वचनं।

एत्थाति “को आपन्नो”तिआदिपाळियं। “भिक्खूही”ति पदं “वुत्तो”ति पदे कत्ता। असारुप्पन्ति भिक्खून् असारुप्पं। एसोति एसो अत्थो, विभवोति अत्थो। एतन्ति वत्थु। भणन्तो वा हुत्वा अज्जेनज्जं पटिचरतीति सम्बन्धो। एत्थाति पटिच्छन्नासने। सोतन्ति सोतद्वारं। चक्खुन्ति चक्खुद्वारं।

१६. अज्जन्ति पुच्छितत्थतो अज्जं अपुच्छितमत्थं। भावप्पधानोयं कत्तुनिद्देशोति आह “अज्जेनज्जं पटिचरणस्सेतं नाम”न्ति। तुण्हीभावस्साति अभासनस्स। आत्यूपसग्गो लुत्तनिद्दिट्ठोति आह “आरोपेतू”ति। एवं “अरोपिते”ति एत्थपि। तेनाह “अनारोपिते”ति।

१०१. तन्ति अज्जवादकविहेसकरोपनकम्मं । अस्साति भवेय्य, होति वा ।

१०२. किन्ति किं वचनं । येनाति येन ब्याधिना कथेतुं न सक्कोति, तादिसो ब्याधि मुखे होतीति योजना । तप्पच्चयाति ततो कथितकारणाति । द्दुतियं ।

३. उज्झापनकसिक्खापदं

१०३. ततिये भिक्खू उज्झापेन्तीति एत्थ “भिक्खू”ति कारितकम्मत्ता करणत्थे उपयोगवचनन्ति आह “तेहि भिक्खूही”ति । ओकारविपरीतो उकारोति च झेसद्धो जाणत्थोति च दस्सेन्तो आह “अवजानापेन्ती”ति । “तं आयस्मन्त”न्ति पदं “अवजानापेन्ती”ति पदे धातुकम्मं । अनेकत्थत्ता धातूनं झेसद्धो ओलोकनत्थो च चिन्तनत्थो च होति, तेनाह “ओलोकापेन्ती”ति आदि । एत्थाति “भिक्खू उज्झापेन्ती”ति पदे । छन्दायाति छन्दत्थं । येसं सेनासनानि च पज्जपेति, भत्तानि च उद्दिसति, तेसं अत्तनि पेमत्थन्ति अत्थो । अट्ठकथायं पन “छन्दायाति छन्देना”ति वुत्तं । इमिना लिङ्गविपल्लासनयो वुत्तो । परेसं अत्तनो पेमेनाति अत्थो । पक्खपातेनाति अत्तनो पक्खे पातापनेन ।

१०५. उज्झापेन्ति अनेनाति उज्झापनकं । खिय्यन्ति अनेनाति खिय्यनकन्ति दस्सेन्तो आह “येन वचनेना”ति आदि ।

१०६. उपसम्पन्नं सङ्गेन सम्मतं मङ्कुक्कतुकामोति सम्बन्धं दस्सेन्तो आह “उपसम्पन्नं सङ्गेन सम्मत”न्ति आदि । सम्बज्जनं सम्बन्धो, कातब्बोति योजना । उपसम्पन्नस्स सङ्गेन सम्मतस्स अवण्णं कत्तुकामो अयसं कत्तुकामोति विभत्तिविपरिणामेन सम्बन्धं दस्सेन्तो आह “विभत्तिविपरिणामो कातब्बो”ति । “वसेना”ति पदं विभत्तिविपरिणामो कातब्बो”ति पदे विसेसनं । यस्मा विसेसो नत्थि, तस्मा कतन्ति योजना । तन्ति “खिय्यनक”न्ति पदं । सो च भिक्खूति उज्झापनको च खिय्यनको च सो च भिक्खु । अथाति तस्मा उज्झापनकखिय्यनककरत्ता । अस्साति भिक्खुनो । अस्साति भवेय्य ।

“उपसम्पन्न”न्ति पदं “उज्झापेती”ति पदे धातुकम्मं “अनुपसम्पन्न”न्ति पदं कारितकम्मं, “अनुपसम्पन्न”न्ति पदं “उज्झापेती”ति कारितकिरियं अपेक्खित्वा कम्मं होति । “खिय्यती”ति सुद्धकिरियाय अपेक्खाय विभत्तिविपल्लासो होतीति आह “तस्स वा”ति आदि । तस्साति अनुपसम्पन्नस्स सन्तिकेति सम्बन्धो । तन्ति सङ्गेन सम्मतं उपसम्पन्नं । “सङ्गेन असम्मत”न्ति एत्थ न अपलोकनकम्मेन असम्मतं, कम्मवाचाय पन असम्मतन्ति आह “कम्मवाचाया”ति आदि । द्वे तयो हुत्वा कम्मवाचाय सम्मनितुमसक्कुण्यत्ता असम्मतन्ति च दस्सेन्तो आह “यत्रा”ति आदि । यत्राति यस्मिं विहारे । “अनुपसम्पन्नं सङ्गेन सम्मत”न्ति एत्थ अनुपसम्पन्नस्स सम्मुतियो दातुमसक्कुण्यत्ता पुब्बवोहारवसेन सम्मतन्ति वुत्तन्ति दस्सेन्तो आह “किञ्चापी”ति आदि । तन्ति अनुपसम्पन्नभावे ठितं । व्यत्तस्साति वियत्तस्स । सङ्गेन वा कतोति योजनाति । ततियं ।

४. पठमसेनासनसिक्खापदं

१०८. चतुत्थे हिममेव हिमन्तो, हिमन्ते नियुत्तो हेमन्तिको, कालोति आह “हेमन्तकाले”ति । ओतापेन्ता पक्कमिंसूति सम्बन्धो । कालसदस्स सम्बन्धिसदत्ता सम्बन्धापेक्खोति आह “यस्स कस्सची”ति । हिमवस्सेनाति हिमेन च वस्सेन च ।

११०. “वस्सिको”ति न सङ्केताति अवस्सिकसङ्केता । “अट्ट मासे”ति सामञ्जसतो वुत्तेपि “अवस्सिकसङ्केते”ति विसेसितत्ता हेमन्तिकगिम्हिकमासायेव गहेतब्बाति आह “चत्तारो हेमन्तिके”तिआदि । यत्थाति यस्मिं रुक्खे । न ऊहदन्तीति सम्बन्धो । “काका वा”ति एत्थ वासदो सम्पिण्डनत्थो । तेनाह “अञ्जे वा सकुन्ता”ति । तस्माति यस्मा अनुजानाति, तस्मा । यत्थाति यस्मिं रुक्खे, विस्समित्वा गच्छन्तीति योजना । यस्मिन्ति रुक्खे, कत्वा वसन्तीति योजना । अट्ट मासे एवाति सम्भवतो आह “येसु जनपदेसू”तिआदि । तेसुपीति जनपदेसुपि । अवस्सिकसङ्केते एवाति सम्भवतो आह “यत्था”तिआदि । यत्थाति येसु जनपदेसु । “विगतवलाहकं विसुद्धं नभं होती”ति इमिना सचे अविगतवलाहकं अविस्सुद्धं नभं होति, निक्खिपितुं न वट्ठीतीति दीपेति । “एवरूपे काले”ति पदं “निक्खिपितुं वट्ठीती”ति पदे आधारो ।

अब्भोकासिकेनापीति अब्भोकासधुतङ्गयुत्तेनापि । पिसदो रुक्खमूलिकस्स अपेक्खको । वत्तं वित्थारेन्तो आह “तस्स ही”तिआदि । तस्साति अब्भोकासिकस्स । हिसदो वित्थारजोतको । तत्थेवाति पुग्गलिकमञ्चकेयेव । सङ्घिकं मञ्चन्ति सम्बन्धो । वीतमञ्चकोति वायितमञ्चको । तस्मिन्ति वीतमञ्चके । पुराणमञ्चको नस्सन्तोपि अनग्घोति आह “पुराणमञ्चको गहेतब्बो”ति । चम्मेन अवनहितब्बोति ओनद्धो, सो एव ओनद्धको । गहेत्वा च पन पञ्जपेत्वा निपज्जितुं न वट्ठीतीति योजना । असमयेति वस्सिकसङ्घाते अकाले । चतुग्गुणेनापीति चतुपटलेनपि । वट्ठन्ति वलाहका आवट्ठन्ति अस्मिं समयेति वट्ठलो, सो एव वट्ठलिको, सत्ताहं वट्ठलिको, सत्ताहो वा वट्ठलिको सत्ताहवट्ठलिको, सो आदि येसं तानीति सत्ताहवट्ठलिकादीनि । आदिसद्देन सत्ताहतो ऊनाधिकानि गहेतब्बानि । कायानुगतिकत्ताति कायं अनुगमकत्ता कायसदिसत्ताति अत्थो ।

पण्णकुटीसूति पण्णेन छादितकुटीसु । सभागभिक्षूनन्ति अत्तना सभागभिक्षूनं, सन्तिकन्ति सम्बन्धो । अनोवस्सके ठानेति योजना । लगेत्वाति लम्बेत्वा, अयमेव वा पाठो । “सम्मज्जनि”न्ति पदं “गहेत्वा”ति पदे अवुत्तकम्मं, “ठपेतब्बा”ति पदे वुत्तकम्मं । धोवित्वाति सम्मज्जनिं सुद्धं कत्वा । उपोसथागारादीसूतिआदिसद्देन परिवेणादीनि गहेतब्बानि ।

यो पन भिक्षु गन्तुकामो होति, तेनाति योजना । तत्थाति सालायं । यत्थ कत्थचीति यस्मिं किस्मिञ्चि ठाने । पाकतिकट्टानेति पकतिया गहितट्टाने । तत्र तत्रेवाति तेसु तेसु चेति यङ्गणादीसुयेव । असनसालन्ति असन्ति भक्खन्ति अस्सं सालायन्ति असना, असना च सा साला चेति असनसाला, भोजनसालाति अत्थो । तत्राति तस्स सम्मज्जन्तस्स, तस्मिं “वत्तं जानितब्ब”न्ति पाठे वा । मज्झतोति पवित्ततो, सुद्धट्टानतोति अत्थो । पादट्टानाभिमुखाति सम्मज्जन्तस्स पादट्टानं अभिमुखा । वालिका हरितब्बाति पंसु च वालिका च अपनेतब्बा । सम्मुञ्चनीसलाकाय परं पेल्लेतब्बाति अधिप्पायो । बहीति सम्मज्जितब्बतलतो बहि ।

१११. मसारकोतीति एत्थ इतिसदो नामपरियायो, मसारको नामाति अत्थो । एवं बुन्दिकाबद्धोतीतिआदीसुपि । पादे मसित्वा विज्झित्वा तत्थ अटनियो पवेसेतब्बा एत्थाति मसारको । बुन्दो एव बुन्दिको, पादो, तस्मिं आबद्धा बन्धिता अटनी यस्साति बुन्दिकाबद्धो । कुळीरस्स पादो विय पादो यस्साति कुळीरपादको, यथा कुळीरो वट्ठपादो होति, एवं वट्ठपादोति वुत्तं होति । आहच्च अङ्गे विज्झित्वा तत्थ पवेसितो पादो यस्साति आहच्चपादको । आणित्ति अगगिखिलं । मञ्चति पुग्गलं धारेतीति मञ्चो । पीठति विसमदुक्खं हिंसतीति पीठं । पणवोति एको तूरियविसेसो, तस्स सण्ठानं कत्वाति अत्थो । तज्हि एतरहि बुद्धपटिमस्स पल्लङ्कसण्ठानं होति । तन्ति कोच्छं । करोन्ति किराति सम्बन्धो । एत्थाति सेनासनपरिभोगे । हीति सच्चं । तन्ति कोच्छं महग्घं होति, महग्घत्ता भदपीठन्तिपि वुच्चति । येनाति येन भिक्षुना ।

“थाममज्झिमस्सा”ति पदेन पमाणमज्झिमं निवर्त्तेति ।

एत्याति “अनापुच्छं वा गच्छेय्या”ति पदे । थेरो आणापेतीति योजना । आणापेतीति च आण-धातुया एव पेसनसङ्घातस्स हेत्वत्थस्स वाचकत्ता णापेसद्वो स्वत्थोव । सोति दहरो । तथाति यथा थेरेन वुत्तो, तथा कत्वाति अत्थो । तत्थाति दिवाद्धाने, मज्जपीठे वा । ततोति ठपनकालतो । परिबुन्धेति हिं सेतीति पलिबोधो, परिसद्वो उपसग्गो, सो विकारवसेन अज्जथा जातो । सो पलिबोधो अज्जत्थ आवासादिको, इध पन सन्थरापितमज्जादिको । सायन्ति सायन्हे, भुम्मत्थे चेतं उपयोगवचनं । थेरो भणतीति सम्बन्धो । तत्थाति मज्जपीठे । “बालो होती”ति वत्वा तस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “अनुगगहितवत्तो”ति । अनुगगहितं वत्तं येनाति अनुगगहितवत्तो, थेरो । तज्जेतीति उब्बेजेति । तस्मिन्ति दहरे । अस्साति थेरस्स ।

आणत्तिक्खणेयेवाति थेरस्स पेसनक्खणेयेव । दहरो वदतीति योजना । “थेरो”ति पदं “वत्वा गच्छती”ति पदद्वये कत्ता, “कारेतब्बो”ति पदे कम्मं । नन्ति मज्जपीठं, “पज्जपेत्वा”तिपदमपेक्खिय एवं वुत्तं । नन्ति दहरं वा । “वत्वा”ति पदमपेक्खिय एवं वुत्तं । तत्थेवाति मज्जपीठेयेव । अस्साति थेरस्स । तत्थाति दिवाद्धाने । भोजनसालतो अज्जत्थ गच्छन्तोति भोजनसालतो निक्खमित्वा मज्जपीठपज्जापनद्धानतो अज्जं ठानं गच्छन्तो, थेरोति योजना । तत्थेवाति दिवाद्धानेयेव । यत्तिच्छतीति यं ठानं गन्तुमिच्छतीति अत्थो । अन्तरसन्निपातेति सकलं अहोरत्तं असन्निपातेत्वा अन्तरे सन्निपाते सतीति योजना ।

तत्थाति तस्मिं ठाने । आगन्तुका गणहन्तीति सम्बन्धो । ततोति गणहनतो । तेसन्ति आगन्तुकानं । येहीति आवासिको वा होतु, आगन्तुको वा, येहि भिक्खूहि । तेति निसिन्नकभिक्खू । उद्धं पाळिपाठं सारेति पवत्तेतीति उस्सारको । धम्मकथायं साधूति धम्मकथिको । तस्मिन्ति उस्सारके वा धम्मकथिके वा । अहोरत्तन्ति अहो च रत्ति च अहोरत्तं, अच्चन्तसंयोगपदं । इतरस्मिन्ति पठमं निसिन्नभिक्खुतो अज्जस्मिं भिक्खुम्हीति योजना । अन्तोउपचारद्वेयेवाति लेड्डुपातसङ्घातस्स उपचारस्स अन्तो ठितेयेव, अनादरे चेतं भुम्मं । सब्बत्थाति आपत्तिवारअनापत्तिवारेसु ।

११२. चिमिलिकं वातिआदीसु विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । तन्ति चिमिलिकत्थरणं । उत्तरि अत्थरितब्बन्ति उत्तरत्थरणन्ति दस्सेन्तो आह “उत्तरत्थरणं नामा”तिआदि । भूमियन्ति सुधादिपरिकम्मेन अकतायं पकतिभूमियं । चम्मखण्डोति एत्थ चम्मंयेव अन्ते खण्डत्ता छिन्नत्ता चम्मखण्डोति वुच्चति । ननु सीहचम्मादीनि न कप्पन्तीति आह “अट्ठकथासु ही”तिआदि । हीति सच्चं । तस्माति यस्मा न दिस्सति, तस्मा । परिहरणेयेवाति अत्तनो सन्तकन्ति परिच्छिन्दित्वा, पुग्गलिकन्ति वा परिग्गहेत्वा तं तं ठानं हरणेयेव । पादो पुज्जीयति सोधीयति एतायाति पादपुज्जनीति कत्वा रज्जुपिलोतिकायो पादपुज्जनीति वुच्चतीति आह “पादपुज्जनी नामा”तिआदि । मयसद्वलोपं कत्वा फलकपीठन्ति वुत्तन्ति आह “फलकपीठं नाम फलकमयं पीठ”न्ति । फलकज्ज पीठज्ज फलकपीठन्ति वा दस्सेतुं वुत्तं “अथ वा”ति । एतेनाति “फलकपीठ”न्ति पदेन । “सङ्गहित”न्ति पदे करणं, कत्ता वा । बीजनिपत्तकन्ति चतुरस्सबीजनीयेव सकुणपत्तसदिसत्ता बीजनिपत्तकं, सदिसत्थे को । “अज्झोकासे”ति पदं “पचित्वा”ति पदे आधारो । अगिसालायन्ति अग्गिना पचनसालायं । पब्भारेति लेणसदिसे पब्भारे । यत्थाति यस्मिं ठाने ।

यस्मिन्ति पुग्गले । “अत्तनो पुग्गलिकमिव होती”ति इमिना अनापत्तीति दस्सेति ।

११३. यो भिक्खु वा लज्जी होति, तथारूपं भिक्खुं वा ति योजना । “लज्जी होती”ति वत्वा तस्स अत्थं दस्सेन्तो आह

“अत्तनो पलिबोधं विय मज्जती”ति । योति आपुच्छको भिक्खु । “केनचि उपहुतं होती”ति सङ्खेपेन वुत्तमत्थं वित्थारेन्तो आह “सचेपि ही”तिआदि । हिसद्वो वित्थारजोतको । वुडुतरो भिक्खु गणहातीति सम्बन्धो । तं पदेसन्ति सेनासनद्वपितद्वानं । आपदासूति विपत्तीसूति । चतुत्थं ।

५. दुतियसेनासनसिक्खापदं

११६. पञ्चमे मज्जकभिसीति मज्जे अत्थरितब्बो मज्जको, सोयेव भिसीति मज्जकभिसि । एवं पीठकभिसिपि । पावारो कोजवोति द्वेयेव पच्चत्थरणन्ति वुत्ताति आह “पावारो”तिआदि । वुत्तन्ति अट्टकथासु वुत्तं । दुतियातिक्कमेति दुतियपादातिक्कमे । सेनासनतोति सचे एकं सेनासनं होति, ततो । अथ बहूनि सेनासनानि होन्ति, सब्बपच्छिमसेनासनतो । एको लेडुपातो सेनासनस्स उपचारो होति, एको परिकखेपारहोति आह “द्वे लेडुपाता”ति ।

सचे भिक्खु, सामणरो, आरामिको चाति तयो होन्ति, भिक्खुं अनापुच्छित्वा सामणरो वा आरामिको वा न आपुच्छितब्बो । अथ सामणरो, आरामिको चाति द्वे होन्ति, सामणेरं अनापुच्छित्वा आरामिकोव न आपुच्छितब्बोति दस्सेन्तो आह “भिक्खुमि सती”तिआदि । तीसुपि असन्तेसु आपुच्छितब्बविधिं दस्सेतुं वुत्तं “तस्मिम्पि असती”तिआदि । येनाति उपासकेन, “कारितो”ति पदे कत्ता । तस्साति विहारसामिकस्स । तस्मिम्पि असति गन्तब्बन्ति योजना । पासाणेसूति पासाणफलकेसु । सचे उस्सहतीति सचे सक्कोति । उस्सहन्तेन भिक्खुना ठपेतब्बन्ति योजना । तेपीति उपासकापि, न सम्पटिच्छन्तीति सम्बन्धो । तत्थाति दारुभण्डादीसु ।

परिच्छेदाकारेण वेणीयति दिस्सतीति परिवेणं । “अथ खो”ति पदं “वेदितब्ब”न्ति पदे अरुचिलक्खणं । “आसन्ने”ति इमिना उपचारसद्वस्स उपट्टानत्थअज्जरोपनत्थे निवत्तेति । यस्मा वम्मिकरासियेव होति, तस्माति योजना । उपचिनन्तीति उपचिका, ताहि निमित्तभूताहि पलुज्जति नस्सतीति अत्थो । सेनासनन्ति विहारं । खायितुन्ति खादितुं, अयमेव वा पाठो । तन्ति मज्जपीठं । मज्जपीठं विहारे अपज्जपेत्वा विहारूपचारे पज्जापनस्स विसेसफलं दस्सेतुं आह “विहारूपचारे पना”तिआदि । विहारूपचारे पज्जपितन्ति सम्बन्धो ।

११८. “गच्छन्तेना”ति पदं “गन्तब्ब”न्ति पदे कत्ता । तथेवाति यथा पुरिमभिक्खु करोति, तथेव । वसन्तेन भिक्खुना पटिसामेतब्बन्ति योजना । रत्तिद्वानन्ति रत्तिं वसनद्वानं ।

या दीघसाला वा या पण्णसाला वा उपचिकानं उट्टानद्वानं होति, ततोति योजना । तस्मिन्ति दीघसालादिके । हीति सच्चं, यस्मा वा, सन्तिद्वन्तीति सम्बन्धो । सिलुच्चयोति पब्बतो, तस्मिं लेणं सिलुच्चयलेणं, पब्बतगुहाति अत्थो । उपचिकासङ्काति उपचिकानं उट्टानद्वानन्ति आसङ्का । ततोति पासाणपिट्टियं वा पासाणथम्भेसु वा कतसेनासनादितो । आगन्तुको यो भिक्खु अनुवत्तन्तो वसतीति सम्बन्धो । सोति आगन्तुको भिक्खु । पुन सोति आगन्तुको भिक्खुयेव । ततोति गहेत्वा इस्सरियेन वसनतो । उभोपीति आवासिकोपि आगन्तुकोपि द्वे भिक्खू । तेसूति द्वीसु तीसु । पच्छिमस्साति सब्बपच्छिमस्स । आभोगेनाति आभोगमत्तेन मुत्ति नत्थि, आपुच्छितब्बमेवाति अधिप्पायो । अज्जतोति अज्जावासतो । अज्जत्राति अज्जस्मिं आवासे । तथेवाति आनीतावासेयेव । तेनाति वुडुतरेन, “सम्पटिच्छिते”ति पदे कत्ता । सम्पटिच्छितेति वुडुतरेन सम्पटिच्छितेपि इतरस्स गन्तुं वट्ठति आपुच्छितत्ताति वदन्ति । नट्टं वाति नट्टे वा सेनासने सति गीवा न होतीति योजना । अज्जस्साति अविस्सासिकपुगलस्स । नट्टानीति नट्टेसु मज्जपीठेसु सन्तेसु ।

वुद्धतरो भिक्खु च इस्सरियो च यक्खो च सीहो च वाळमिगो च कण्हसप्पो च वुड्डु...पे०... कण्हसप्पा, ते आदयो येसं तेति वुड्डु...पे०... कण्हसप्पादयो, तेसु। आदिसद्देन पेतादयो सङ्गण्हाति। यत्थाति यस्मिं ठाने। अस्साति भिक्खुनो। “पलिबुद्धो”ति पदस्स अत्थं दस्सेतुं वुत्तं “उपहुतो”ति। पञ्चमं।

६. अनुपखज्जसिक्खापदं

११९. छट्ठे रूम्भित्वाति निवारेत्वा, आवरणं कत्वाति अत्थो। वस्सग्गेनाति वस्सगणनाय। अनुपखज्जाति एत्थ खद हिंसायन्ति धातुपाठेसु (सद्दनीतिधातुमालायं १५ दकारन्तधातु) वुत्तत्ता खदसद्दो हिंसत्थो होति। अनुसमीपं उपगन्त्वा खदनं हिं सनं नाम अनुसमीपं पविसनमेवाति दस्सेन्तो आह “अनुपविसित्वा”ति।

१२०. “जान”न्ति एत्थ जाननाकारं दस्सेतुं वुत्तं “अनुट्ठापनीयो अय”न्ति। तेनेवाति जाननहेतुना एव। अस्साति “जान”न्तिपदस्स। हीति वित्थारजोतको। सङ्गो पन देतीति सम्बन्धो। यस्साति वुड्ढादीसु अज्जतरस्स। एत्थाति वुड्ढगिलानादीसु। गिलानस्सपि देतीति योजना। “गिलानो”ति पदं “न पीळेत्तब्बो, अनुकम्पितब्बो”तिपदद्वये वुत्तकम्मं। “कामज्जा”ति पदस्स अनुगहत्थजोतकत्ता पनसद्दो गरहत्थजोतको।

१२१. मज्जपीठानं उपचारो नामाति सम्बन्धो। यतोति यतो कुतोचि ठानतो। याव मज्जपीठं अत्थि, ताव उपचारो नामाति योजना। तस्मिं उपचारे ठितस्स भिक्खुनो उपचारेति सम्बन्धो।

“अभिनिसीदति वा अभिनिपज्जति वा”ति एत्थ वासद्वस्स अनियमविकप्पत्थं दस्सेतुं वुत्तं “अभिनिसीदनमत्तेना”तिआदि।

१२२. इतोति वारतो। इधाति इमस्मिं पाचित्तियवारे। यथा वुत्तो, एवन्ति सम्बन्धो। सब्बत्थेवाति सब्बेसु एव विहारपरिवेणेसु। अस्साति विसभागपुग्गलस्स। इधापीति इमस्मिम्पि सिक्खापदे। तत्थाति विस्सासिकपुग्गले।

१२३. पाळियं “आपदासू”तिपदं “पविसती”ति अज्झाहारपदेन सम्बन्धितब्बन्ति आह “आपदासूतिआदी”ति। छट्ठं।

७. निक्कड्डनसिक्खापदं

१२६. सत्तमे ये पासादा वा यानि वा चतुस्सालानीति योजना। चतस्सो भूमियो एतेसन्ति चतुभूमका। एवं पञ्चभूमका। कोट्टकानीति द्वारकोट्टकानि। “पासादा”तिपदमपेक्खिय वुत्तं “ये”तिपदं, “चतुस्सालानी”तिपदे अपेक्खिते “यानी”ति लिङ्गविपल्लासो होति। सेनासनेसु एकेन पयोगेन बहुके द्वारे भिक्खुं अतिक्कामेतीति सम्बन्धो। नानापयोगेहि नानाद्वारे भिक्खुं अतिक्कामेन्तस्साति योजना। “द्वारगणनाया”तिइमिना पयोगगणनायातिपि अत्थं जापेति अत्थतो पाकटत्ता। अनामसित्वाति अछुपित्वा।

एत्तकानीति एतपमाणानि। तस्साति निक्कड्डियमानस्स भिक्खुस्स। गाळहन्ति दळ्हं।

१२७. इधापीति इमस्मिम्पि सिक्खापदे। पिसद्दो पुरिमसिक्खापदापेक्खो। सब्बत्थाति सब्बेसु सिक्खापदेसु। यत्राति

यस्मिं सिक्खापदे ।

१२८. सोति भण्डनकारककलहकारको भिक्खु । हीति सच्चं, यस्मा वा । पक्खन्ति अत्तनो पक्खं । निक्कट्टियमानपुग्गलपक्खे उम्मत्तकस्स निक्कट्टति वा निक्कट्टापेति वाति सम्बन्धितब्बं । निक्कट्टकपुग्गलपक्खे उम्मत्तकस्स अनापत्तीति सम्बन्धितब्बन्ति । सत्तमं ।

८. वेहासकुटिसिक्खापदं

१२९. अट्टमे अच्छन्नतलत्ता उपरि वेहासो एतिस्साति उपरिवेहासा, सा च सा कुटि चेति उपरिवेहासकुटीति दस्सेन्तो आह “उपरिअच्छन्नतलाया”ति । तस्सा कुटिया सरूपं दस्सेतुं वुत्तं “द्विभूमिककुटिया वा”तिआदि । “मज्ज”न्ति पदं “अभी”तिउपसगगेन सम्बन्धितब्बन्ति आह “अभिभवित्वा”ति । “निसीदती”ति किरियापदेन वा योजेतब्बोति आह “भुम्मत्थे वा”तिआदि । एतन्ति “मज्ज”न्तिपदे एतं वचनं उपयोगवचनं । अथ वा एतन्ति “मज्ज”न्तिपदं उपयोगवचनवन्तं । एत्थ च पच्छिमसम्बन्धे अभीत्यूपसगगो पदालङ्कारमतो पदविभूसनमतोति आह “अभीति इदं पना”तिआदि । पदसोभणत्थन्ति पदस्स अलङ्कारत्थं विभूसनत्थं पदस्स फुल्लितत्थन्ति अधिप्पायो । निपतित्वाति एत्थ नीत्यूपसगगो धात्वत्थानुवत्तकोति आह “पतित्वा”ति । अथ वा निक्खन्तत्थवाचकोति आह “निक्खमित्वा वा”ति । इमिना नीत्यूपसगगस्स धात्वत्थविसेसकतं दीपेति, निक्खन्तो हुत्वा पतित्वाति अत्थो । हीति यस्मा । आणीति अगगखीला ।

१३१. या कुटि सीसं न घट्टेति, सा असीसघट्टा नामाति योजना । “पमाणमज्झिमस्सा”तिइमिना थाममज्झिमं निवत्तेति । सब्बहेट्ठिमाहीति सब्बेसं दब्बसम्भारानं हेट्ठा ठिताहि । तुलाहीति गेहथम्भानमुपरि वित्थारवसेन ठितेहि कट्टविसेसेहि । इमिना अट्टकथावचनेन च तुलाय सरूपं पाकटं । केचि पन तुलाय सरूपं अज्जथा वदन्ति । एतेनाति “मज्झिमस्स पुरिसस्स असीसघट्टा”तिवचनेन दस्सिता होतीति सम्बन्धो । हीति सच्चं । या काचि कुटि वुच्चतीति योजना । उपरीति द्विभूमिककुटियं भूमितो उपरि भूमियं । अच्छन्नतलाति अनुल्लोचतला, अवितानतलाति अत्थो । इथ पनाति इमस्मिं पन सिक्खापदे ।

१३३. हीति सच्चं, यस्मा वा । यायन्ति या अयं कुटि । तत्थाति तस्सं सीसघट्टकुटियं । अनोणतेन भिक्खुनाति योजना । यस्साति कुटिया । अपरिभोगन्ति न परिभुज्जितब्बं, न परिभुज्जनारहन्ति अत्थो । पताणीति पतनस्स निवारणा आणि अगगखीला । सा हि आबन्धं नयति पवत्तेतीति आणीति वुच्चति । यत्थाति यस्मिं मज्जपीठे । न निप्पतन्तीति निक्खन्तो हुत्वा न पतन्ति । आहच्चपादकेति अङ्गे आहनित्वा विज्झित्वा तत्थ पवेसितपादके । नागदन्तकादीसूति नागस्स दन्तो वियाति नागदन्तको, सदिसत्थे को, सो आदि येसं तेति नागदन्तकादयो, तेसु । आदिसद्देन भित्तिखीलादयो सङ्गणहातीति । अट्टमं ।

९. महल्लकविहारसिक्खापदं

१३५. नवमे पिटुसङ्घाटस्साति द्वारबाहाय । सा हि पिठे द्विन्नं कवाटानं सं एकतो घाटो घटनं समागमो एतस्सत्थीति पिटुसङ्घाटोति वुच्चति । कुरुन्दियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । महाअट्टकथायं वुत्तन्ति योजना । तन्ति महाअट्टकथाय वुत्तवचनं । एवं “तदेवा”ति एत्थापि । हीति सच्चं, यस्मा वा । भगवतापीति न महाअट्टकथाचरियेहि एव वुत्तं, अथ खो भगवतापि कतोति योजना । द्वारबन्धेन अगगळस्स अविनाभावतो “अगगळट्टपनाया”ति वुत्तेपि अगगळेन सह द्वारबन्धट्टपनायाति अत्थोव

गहेतब्बोति आह “सकवाटकद्वारबन्धद्वपनाया”ति । **अग्गळो**ति कवाटफलको । **इममेवत्थन्ति** मया वुत्तं इमं एव अत्थं सन्धायाति सम्बन्धो । **एत्था**ति “अग्गळद्वपनाया”तिवचने । **अधिप्पायो**ति भगवतो अभिसन्धि । **हि-**सद्वो वित्थारजोतको । **कम्पती**ति भुसं कम्पति । **चलती**ति ईसं चलति । **तेना**ति तेन सिथिलपतनहेतुना । मातिकायं, पदभाजनीयञ्च “अग्गळद्वपनाया”तिपदस्स सम्बन्धाभावतो तस्स सम्बन्धं दस्सेतुं वुत्तं “तत्था”तिआदि । तत्थ **तत्था**ति “अग्गळद्वपनाया”तिवचने न वुत्तन्ति सम्बन्धो । अत्थस्स कारणस्स उप्पत्ति अत्थुप्पत्ति, सायेव **अट्टुप्पत्ती**ति वुच्चति त्थकारस्स ट्टुकारं कत्वा । अधिकारतो दट्टब्बोति योजना ।

यं पन वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । **यस्सा**ति महाविहारस्स । **उपरी**ति द्वारतो उपरि । **तीसु दिसासू**ति उभोसु पस्सेसु, उपरीति तीसु दिसासु । **तत्रापी**ति खुद्दके विहारेपि । **सा**ति भित्ति । **अपरिपूरउपचारापी**ति समन्ता कवाटपमाणेन अपरिपूरउपचारापि । **उक्कट्टुपरिच्छेदेना**ति उक्कंसपमाणेन । हत्थपासतो अतिरेकं न लिम्पितब्बोति अधिप्पायो । तीसु दिसासु एव लिम्पितब्बो न होति, लेपोकासे सति अधोभागेपि लिम्पितब्बोति आह “सचे पनस्सा”तिआदि । **अस्सा**ति विहारस्स । आलोकं सन्धेन्ति पिदहन्तीति “**आलोकसन्धी**”ति वुत्ते वातपानकवाटकायेवाति दस्सेन्तो आह “वातपानकवाटका वुच्चन्ती”ति । वातं पिवतीति **वातपानं**, द्वारं, तस्मिं ठिता कवाटका **वातपानकवाटका** । तेति वातपानकवाटका पहरन्तीति सम्बन्धो । **एत्था**ति आलोकसन्धिम्हि । **सब्बदिसासू**ति उभोसु पस्सेसु, हेट्ठा, उपरीति चतूसु दिसासु । “तस्मा”तिपदं “लिम्पितब्बो वा लेपापेतब्बो वा”तिपदद्वये हेतु । **एत्था**ति “आलोकसन्धिपरिकम्माया”तिपदे ।

इमिनाति सेतवण्णादिना । **सब्बमेतन्ति** एतं सब्बं सेतवण्णादिकं ।

यन्ति किच्चं । कत्तब्बं किच्चन्ति सम्बन्धो । सद्दन्तरव्यवहितोपि द्वत्तिसद्वो परियायसद्देन समासो होतीति आह “छदनस्स द्वत्तिपरियाय”न्ति । द्वे वा तयो वा परियाया समाहटाति **द्वत्तिपरियायं**, समाहारे दिगु, तिसद्दे परे द्विस्स अकारो होति । **परिक्खेपो**ति अनुक्कमेन परिक्खेपो । अपत्यूपसग्गस्स पटिसेधवाचकत्ता “अहरिते”ति वुत्तं । **एत्था**ति “अपहरिते”ति पदे । “हरित”न्ति इमिना अधिप्पेतन्ति सम्बन्धो । आदिकप्पकाले अपरण्णतो पुब्बे पवत्तं अन्नं **पुब्बण्णं**, अपरस्मिं पुब्बण्णतो पच्छा पवत्तं अन्नं **अपरण्णं**, नकारद्वयस्स णकारद्वयं कत्वा । **तेनेवा**ति अधिप्पेतत्ता एव ।

वुत्तन्ति वपितं, यथा “सुमेधभूतो भगवा”तिएत्थ बोधिं असम्पत्तोपि बोधिसत्तो सुमेधभूतो “भगवा”ति वुच्चति अवस्सम्भावियत्ता, एवं हरितं असम्पत्तम्पि खेत्तं “हरित”न्ति वुच्चति अवस्सम्भावियत्ताति अत्थं दस्सेति “यस्मिम्पि खेत्ते”तिआदिना ।

अहरितेयेवाति हरितविरहे एव खेत्तेति योजना । **तत्रापी**ति अहरितखेत्तेपि । “पिट्ठिवंसस्सा”तिपदं “पस्से”तिपदे साम्यत्थछट्ठी, इमिना पकतिगेहं दस्सेति । “कूटागारकणिकाया”तिपदं “उपरि, थूषिकाया”तिपदे साम्यत्थछट्ठी, इमिना एककूटयुत्ते माळादिके दस्सेति । ठितं भिक्खुन्ति सम्बन्धो । निसिन्नकं यंकञ्चि जनन्ति योजना । **तस्सा**ति ठितट्ठानस्स । **अन्तो**ति अब्भन्तरे, **हि** यस्मा **अयं** ओकासो पतनोकासोति योजना ।

१३६. छादितं नामाति एत्थ छादितसद्वो भावत्थो होति, तेनाह “छादन”न्ति । **उजुकमेवा**ति छदनुट्ठापनतो उद्धं उजुकं एव । तन्ति छादनं । **अपनेत्वापी**ति नासेत्वापि । **तस्मा**ति यस्मा लब्धति, तस्मा, पक्कमितब्बन्ति सम्बन्धो । **परिक्खेपेना**ति परिवारेण छादेन्तस्साति योजना । **इथापी**ति परियायछादनेपि अधिद्विहित्वाति सम्बन्धो । **तुण्हीभूतेना**ति तुण्हीभूतो हुत्वा । **छदनुपरी**ति छदनस्स उपरि । **ही**ति सच्चं । “ततो चे उत्तरि”न्ति एत्थ ततो द्वत्तिपरियायतो उपरीति दस्सेन्तो आह “तिण्णं

मगगानं वा”तिआदि।

१३७. करेन हत्थेन लुनितब्बो, छिन्दितब्बो, लातब्बो गहेतब्बोति वा करळोति कते अत्थपकरणादितो तिणमुट्ठि एवाति आह “तिणमुट्ठिय”न्ति। नवमं।

१०. सप्पाणकसिक्खापदं

१४०. दसमे “जान”न्ति गच्छन्तादिगणोति आह “जानन्तो”ति। सं विज्जति पाणो एत्थाति सपाणकं। एतन्ति उदकं। सयं जानन्तोपि परेन जानापेन्तोपि जानातियेव नामाति आह “यथा तथा वा”ति। सपाणकं उदकन्ति करणत्थे चेतं उपयोगवचनं, तेनाह “तेन उदकेना”ति। पुब्बेति पथविखणनसिक्खापदादिके।

तत्थाति “सिज्जेय्य वा सिज्जापेय्य वा”तिपदे। धारन्ति सोतं। मातिकं पमुखन्ति मातिकं अभिमुखं। तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं ठाने। अज्जतो ठानतो अज्जं ठानं नेतीति योजना। “सपाणकं उदक”न्ति सामज्जवचनस्सपि विसेसे अवट्टानतो, विसेसत्थिना च विसेसस्स अनुपयोजितव्वतो इध विसेसउदकन्ति सन्धायभासितत्थं दस्सेन्तो आह “इदं पना”तिआदि। इदं पन न वुत्तन्ति सम्बन्धो। यन्ति उदकं “गच्छती”तिपदे कत्ता। यत्थाति यस्मिं उदकेति। दसमं।

भूतगामवग्गो दुतियो।

३. ओवादवग्गो

१. ओवादसिक्खापद-अत्थयोजना

१४४. भिक्खुनिवग्गस्स पठमे तेसन्ति थेरानं। महाकुलोहि निक्खमित्वा पब्बजिताति योजना। कुलधीतरो विज्जमानगुणं कथयन्तीति सम्बन्धो। “जातिमनुस्सान”न्तिपदं “कथयन्ती”तिपदे सम्पदानं। कुतोति कस्स थेरस्स सन्तिकाति अत्थो। तेसन्ति थेरानं गुणन्ति सम्बन्धो। “कथेतु”न्तिपदमपेक्खित्वा “विज्जमानगुणे”ति वत्तब्बे अवत्वा “वट्टन्ती”तिपदमपेक्खिय “विज्जमानगुणा”ति वुत्तं। हीति सच्चं, यस्मा वा। ततोति कथनकारणा अभिहरिंसूति सम्बन्धो। तेनाति अभिहरणहेतुना।

तेसन्ति छब्बगियानं। तासूति भिक्खुनीसु। “भिक्खुनियो”तिपदं “उपसङ्कमित्वा”तिपदे कम्मं। छब्बगियानं भिक्खुनीसु उपसङ्कमनं लाभतण्हाय होति, भिक्खुनीनं छब्बगीसु उपसङ्कमनं चलचित्तताय होतीति अज्जमज्जूपसङ्कमन्तानं विसेसो। तिरच्छानभूता कथा तिरच्छानकथा निरत्थककथाति दस्सेन्तो आह “तिरच्छानकथन्ती”ति। सग्गमग्गगमनेपीति पिसद्दो मोक्खगमने पन का नाम कथाति दस्सेति। राजानो आरब्ध पवत्ता कथा राजकथा। आदिसद्देन चोरकथादयो सङ्गण्हाति।

१४७. ते भिक्खूति छब्बगिया भिक्खू भवेय्युन्ति सम्बन्धो। अदिट्ठं सच्चं येहीति अदिट्ठसच्चा, तेसं भावो अदिट्ठसच्चत्तं, तस्मा अदिट्ठसच्चत्ता बन्धित्वाति योजना। नेसन्ति छब्बगियानं। अज्जेनेव उपायेनाति अलद्धसम्मूतितो अज्जेनेव लद्धसम्मूतिसङ्घातेन कारणेन कत्तुकामोति सम्बन्धो। परतोति परस्मिं पच्छा, उपरीति अत्थो। करोन्तो वाति परिबाहिरे करोन्तो एव हुत्वा आहाति योजना। हीति सच्चं, यस्मा वा। यस्मा न भूतपुब्बानि, इति तस्मा परिबाहिरं करोन्तो

वाति अत्थो ।

तत्थाति “अनुजानामी”ति आदिवचने । **सीलवाति** एत्थ वन्तुसद्वो पसंसत्थे च अतिसयत्थे च निच्चयोगत्थे च होति । **तस्साति** लद्धसम्मतिकस्स । तन्ति सीलं । पातिमोक्खसंवरसद्धानं कम्मधारयभावं, तेहि च संवृतसद्वस्स तप्पुरिसभावं दस्सेतुं वुत्तं “पातिमोक्खोवा”ति आदि । तत्थ एवसद्देन कम्मधारयभावं, एनसद्देन च तप्पुरिसभावं दस्सेतीति दट्ठब्बं ।

वत्ततीति अत्तभावं पवत्तेति । कारितपच्चयो हि अदस्सनं गतो । इमिना इरियापथविहार दिब्बविहार ब्रह्मविहार अरियविहारेसु चतूसु विहारेसु अत्तभाववत्तनं इरियापथविहारं दस्सेति । हीति सच्चं । **एतन्ति** “पातिमोक्खसंवरसंवृतो विहरती”तिवचनं । **विभङ्गेति** ज्ञानविभङ्गे ।

“सील”न्ति आदीनि अट्ठ पदानि तुल्याधिकरणानि । अयं पनेत्थ सम्बन्धो — सीलं कुसलानं धम्मानं समापत्तिया पतिट्ठा आदि चरणं संयमो संवरो मोक्खं पमोक्खन्ति । **समापत्तियाति** समापत्तत्थाय । “उपेतो”ति आदीनि सत्त पदानि अज्जमज्जवेवचनानि । तत्थ **उपपन्नोति** युत्तो अनुयुत्तो । **समन्नागतोति** समन्ततो अनु पुनप्पुनं आगतोति समन्नागतो, समङ्गीभूतोति अत्थो । एत्थ हि संसद्दो समन्तत्थवाचको, अनुसद्दो नउपच्छिन्नत्थवाचको । **तेनाति** तेन कारणेन । **पालेतीति** अत्तभावं बाधनतो रक्खति । **यपेतीति** अत्तभावो पवत्तति । **यापेतीति** अत्तभावं पवत्तापेति । यप यापने । यापनं पवत्तनन्ति हि धातुपाठेसु वुत्तं (सद्वनीति धातुमालायं १८ पकारन्तधातु) । **विहरतीति** एत्थ एको आकारत्थवाचको इतिसद्दो लुत्तनिद्धिद्वो, इति वुच्चति, इति वुत्तन्ति वा योजना ।

आचारगोचरसद्धानं द्वन्दभावं, तेहि च सम्पन्नसद्वस्स तप्पुरिसभावं दस्सेन्तो आह “**आचारगोचरसम्पन्नो**”ति आदि । तत्थ चसद्देन द्वन्दभावं, एनसद्देन च तप्पुरिसभावं दस्सेति । **अणुसद्दो** अप्पत्थो, **मत्तसद्दो** पमाणत्थोति आह “अप्पमत्तकेसू”ति । “दस्सनसीलो”ति इमिना “**दस्सावी**”ति एत्थ आवीसद्वस्स तस्सीलत्थभावं दस्सेति । “समादाया”ति एत्थ संपुब्ब आपुब्बस्स दासद्वस्स कम्मापेक्खत्ता तस्स कम्मं दस्सेतुं वुत्तं “तं तं सिक्खापद”न्ति । इमिना “सिक्खापदेसू”ति उपयोगत्थे भुम्मवचनन्ति दस्सेति । अथ वा **सिक्खापदेसूति** निद्वारणत्थे भुम्मवचनमेतं । “तं तं सिक्खापद”न्ति कम्मं पन अज्झाहरितब्बन्ति दस्सेति । “**समादाया**”ति एत्थ संसद्दस्स च आपुब्बस्स दासद्वस्स च यकारस्स च अत्थं दस्सेतुं “साधुकं गहेत्वा”ति वुत्तं । **एत्थाति** इमिस्सं अट्ठकथायं । वित्थारो पन गहेत्वाति योजना । **योति** कुलपुत्तो ।

अस्साति लद्धसम्मतिकस्स । यं तं बहु सुतं नाम अत्थि, तं न सुतमत्तमेवाति योजना । **मज्जूसायन्ति** पेळायां । सा हि सामिकस्स सधनत्तं मज्जते इमायाति “मज्जूसा”ति वुच्चति । मज्जूसायं रतनं सन्निचितं विय सुतं सन्निचितं अस्मिं पुग्गलेति योजना, **एतेनाति** “सन्निचित”न्तिपदेन, दस्सेतीति सम्बन्धो । **सोति** लद्धसम्मतिको भिक्खु । **सन्निचितरतनस्सेवाति** सन्निचितरतनस्स इव । तन्ति “ये ते धम्मा”ति आदिवचनं । **एत्थाति** इमस्मिं सिक्खापदे । **अस्साति** लद्धसम्मतिकस्स भिक्खुनो । **तत्थाति** “वचसा परिचिता”ति आदिवचने । एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । **पगुणाति** उज्जुका । उज्जुको हि अजिम्हत्ता पकट्टो उत्तमो गुणोति अत्थेन “पगुणो”ति वुच्चति । **अनुपेक्खिताति** पुनप्पुनं उपगन्त्वा इक्खिता, पस्सिता दस्सिताति अत्थो । **अत्थतोति** अभिधेय्यत्थतो, अट्ठकथातोति अत्थो । **कारणतोति** धम्मतो, पाळितोति अत्थो । **दिट्ठिसद्वस्स** पज्जासद्वेवचनत्ता “पज्जाया”ति वुत्तं । **सुपच्चक्खकताति** सुट्ठु अक्खानं इन्द्रियानं पटिमुखं कता ।

“बहुस्सुतो”ति एत्थ बहुस्सुतस्स तिविधभावं दस्सेन्तो आह “अयं पना”ति आदि । निस्सयतो मुच्चतीति

निस्सयमुच्चनको । परिसं उपट्टापेतीति **परिसुपट्टाको** । भिक्खुनियो ओवदतीति **भिक्खुनोवादको** । तत्थाति तिविधेषु बहुस्सुतेसु । निस्सयमुच्चनकेन एत्तकं उग्गहेतब्बन्ति सम्बन्धो । **उपसम्पदायाति** उपसम्पादेत्वा । पञ्च वस्सानि एतस्साति **पञ्चवस्सो** । तेन उग्गहेतब्बन्ति योजना । **सब्बन्तिमेनाति** सब्बेसं परिच्छेदानं अन्ते लामके पवत्तेन । **पगुणाति** अजिम्हा उजुका । **वाचुग्गताति** तस्सेव वेवचनं । यस्स हि पाळिपाठा सज्झायनकाले पगुणा होन्ति, तस्स वाचुग्गता । यस्स वा पन वाचुग्गता होन्ति, तस्स पगुणा । तस्मा तानि पदानि अज्जमज्जकारणवेवचनानि । **पक्खदिवसेसूति** जुण्हपक्खकाळपक्खपरियापन्नेसु दिवसेसु । **धम्मसावनत्थायाति** सम्पत्तानं परिसानं धम्मस्स सावनत्थाय सुणापनत्थायाति अधिप्पायो । **सावनत्थायाति** एत्थ युपच्चयपरत्ता कारितपच्चयो लोपो होतीति दट्ठब्बं । तस्मा सावीयते सुणापीयते **सावनन्ति** वचनत्थो कातब्बो । भाणवारा उग्गहेतब्बाति सम्बन्धो । **सम्पत्तानन्ति** अत्तनो सन्तिकं सम्पत्तानं । **परिकथनत्थायाति** परिस्सङ्गेन आलिङ्गनेन कथनत्थं, अप्पसद्वसङ्गाताय वाचाय कथनत्थन्ति अत्थो । “कथामग्गो”ति वुत्तत्ता वत्थुकथायेव अधिप्पेता, न सुत्तसङ्गातो पाळिपाठो । अनु पच्छा, पुनप्पुनं वा दायका मोदन्ति एतायाति **अनुमोदना** । ज्ञानं वा मग्गो वा फलं वा **समणधम्मो** नाम । तस्स करणत्थं उग्गहेतब्बन्ति योजना । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । चतूसु दिसासु अपटिहतोति **चातुदिसो**, अपटिहतत्थे णपच्चयो ।

परिसुपट्टापकेन कातब्बाति योजना । **अभिविनयेति** अज्जमज्जपरिच्छिन्ने विनयपिटके । द्वे **विभङ्गाति** भिक्खुविभङ्गो च भिक्खुनिविभङ्गो च । असक्कोन्तेन परिसुपट्टापकेन भिक्खुनाति सम्बन्धो । एवं अत्तनो अत्थाय उग्गहेतब्बं दस्सेत्वा इदानि परिसाय अत्थाय उग्गहेतब्बं दस्सेन्तो आह “परिसाय पना”तिआदि । **अभिधम्मो**ति अज्जमज्जपरिच्छिन्ने सुत्तन्तपिटके एव, न अभिधम्मपिटके । **तयो वग्गाति** सगाथावग्गो निदानवग्गो खन्धवग्गोति तयो वग्गा । **वासद्वो** अनियमविकप्पत्थो । **एकन्ति** एकं निपातं । **ततो ततोति** निकायतो । **समुच्चयं कत्वाति** रासिं कत्वा । **न वुत्तन्ति** अट्ठकथासु न कथितं । यस्स पन नत्थि, सो न लभतीति योजना । **सुत्तन्ते चाति** सुत्तन्तपिटके पन । **उग्गहितोति** सरूपकथनेन गहितो, उच्चारितोति अत्थो । **दिसापामोक्खोति** दिसासु ठितानं भिक्खुआदीनं पामोक्खो । **येन कामं गमोति** यथाकामं गमो ।

चतूसु निकायेसूति खुद्दकनिकायतो अज्जेसु दीघनिकायादीसु । **एकस्साति** अज्जतरस्स एकस्स । **एकनिकायेनाति** एकस्मिं निकाये लद्धनयेन । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । **तत्थाति** चतुप्पकरणस्स अट्ठकथायं । **नानत्थन्ति** नानापयोजनं । **तन्ति** विनयपिटकं । **एत्तावताति** एत्तकपमाणेन पगुणेन । **होतीति** इतिसद्वो परिसमापनत्थो । इति परिसमापनं वेदितब्बन्ति योजना ।

उभयानि खो पनस्साति आदि पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । **अज्जस्मिन्ति** विनयपिटकतो इतरस्मिं । **तत्थाति** “उभयानि खो पनस्सा”तिआदिवचने । यथा येनाकारेन आगतानि, तं आकारं दस्सेतुन्ति योजना । **पदपच्चाभट्टसङ्करदोसविरहितानीति** पदानं पच्चाभट्टसङ्करभूतेहि दोसेहि विरहितानि । एत्थ च **पदपच्चाभट्टन्ति** पदानं पटिनिवत्तित्वा आभस्सनं गळनं, चुत्तन्ति अत्थो । **पदसङ्करन्ति** पदानं विपत्ति, विनासोति अत्थो । “**सुत्तसो**”ति सामज्जतो वुत्तेपि खन्धकपरिवारसुत्तं एव गहेतब्बन्ति आह “खन्धकपरिवारतो”ति । **अनुब्यज्जनसोति** एत्थ व्यज्जनसद्वो अक्खरस्स च पदस्स च वाचकोति आह “अक्खरपदपारिपूरिया चा”ति । **हीति** सच्चं, यस्मा वा ।

“सिथिलधनितादीन”न्तिपदं “वचनेना”तिपदे कम्मं, “वचनेना”तिपदं “सम्पन्नागतो”तिपदे हेतु, “विस्सट्ठाय अनेलगळाय अत्थस्स विज्जापनिया”तिपदानि “वाचाया”तिपदे विसेसनानि । **सिथिलधनितादीनन्ति** आदिसहेन

निगहितविमुत्तसम्बन्धववत्थितदीध रस्स गरु लहु सङ्घाता अट्ट व्यञ्जनबुद्धियो सङ्गणहाति । **यथाविधानवचनेनाति** अक्खरचिन्तकानं यथा संविदहनवचनेन । वाचायेव करीयति कथीयति उच्चारयीयति **वाक्करणं** चकारस्स ककारं कत्वा । **हीति** तदेव युत्तं । मातुगामो यस्मा सरसम्पत्तिरतो, तस्मा हीळेतीति योजना । “सरसम्पत्तिरहित”न्तिपदं “वचन”न्तिपदे विसेसनभावेन विसेसं कत्वा “हीळेती”तिपदे हेतुभावेन सम्पज्जनतो हेतुअन्तो गधविसेसनन्ति दट्ठब्बं । **सब्बासन्ति** भिक्खुनीनं । “सीलाचारसम्पत्तिया”तिइमिना जाति गोत्त रूप भोगादिनातिअत्थं निवत्तेति । **कारणञ्चाति** अट्टकथञ्च । **तज्जेत्वाति** उब्बेजेत्वा । **तासन्ति** भिक्खुनीनं । **गिहिकालेति** भिक्खुनोवादकस्स गिहिकाले अनज्झापन्नपुब्बो होतीति सम्बन्धो । **हि** तदेव युत्तं । “मातुगामो”तिपदं “न करोती”तिपदे सुद्धकत्ता, “उप्पादेती”तिपदे हेतुकत्ता । ठितस्स भिक्खुनो धम्मदेसनायापीति योजना । **अपिसद्वो** गरहत्थो । **विसभागेहीति** विरुद्धेहि वत्थारम्मणेहि । **अयुत्तट्टानेति** पब्बजितानं अननुरूपट्टाने । **छन्दरागन्ति** बलवतण्हं । **तेनाति** तेन हेतुना ।

“एत्थ चा”तिआदिमि अयं पन सङ्गहो —

“सीलवा बहुस्सुतो च, स्वागतो च सुवाचको ।
पियो पटिबलो चापि, नज्झापन्नो च वीसती”ति ॥

१४८. वत्थुस्मिन्ति अट्टुप्पत्तियं । ककारलोपं कत्वा गरुधम्माति वुच्चन्तीति आह “गरुकेहि धम्मेही”ति । तेति गरुधम्मा । **हीति** यस्मा । “एकतो”ति सामञ्जेन वुत्तवचनस्स विसेसेन गहेतब्बतं दस्सेतुं वुत्तं “भिक्खुनीनं सन्तिके”ति । **यथावत्थुकमेवाति** पाचित्तियमेव । तज्जि वत्थुस्स आपत्तिकारणस्स अनुरूपं पवत्तत्ता “यथावत्थुक”न्ति वुच्चति ।

१४९. पातोति पगेव, पठमन्ति अत्थो । असम्मट्ठं सम्मज्जीतब्बन्ति सम्बन्धो । असम्मज्जने दोसं पाकटं करोन्तो आह “असम्मट्ठं ही”तिआदि । **हीति** तप्पाकटीकरणजोतको । **तन्ति** परिवेणं । दिस्वा भवेय्युन्ति सम्बन्धो । **तेनाति** असोतुकामानं विय भवनहेतुना । परिवेणसम्मज्जनस्स आनिसंसं दस्सेत्वा पानीयपरिभोजनीयउपट्टानस्स तमेव दस्सेन्तो आह “अन्तो गामतो पना”ति आदि । **तस्मिन्ति** पानीयपरिभोजनीये ।

साखाभङ्गम्पीति भज्जितब्बसाखम्पि । **दुतियोति** विज्जू पुरिसो दुतियो । निसीदितब्बट्टानं दस्सेन्तो आह “निसीदितब्ब”न्तिआदि । “विहारमज्जे”ति सामञ्जतो वत्वा विसेसतो दस्सेतुं वुत्तं “द्वारे”ति । ओसरन्ति अवसरन्ति एत्थाति **ओसरणं**, तच्च तं ठानञ्चेति **ओसरणट्टानं**, तस्मिं । **समग्गत्थाति** एत्थ संपुब्बो च आपुब्बो च गमुसद्वो होति, ततो हिय्यत्तनीसङ्घातं त्थवचनं वा होति, पञ्चमीसङ्घातस्स थवचनस्स त्थत्तं वा होति, संयोगपरत्ता आ उपसग्गो रस्सो च होति, इति अत्थं दस्सेन्तो आह “सम्मा आगतत्था”ति । तत्थ “सम्मा”तिपदेन संसद्वस्स अत्थं दस्सेति, “आ”इतिपदेन आत्यूपसग्गं, “गत”इतिपदेन गमुधातुं, “त्थ”इतिपदेन हिय्यत्तनीसङ्घातं त्थवचनं वा, पञ्चमीसङ्घातस्स थवचनस्स त्थत्तं वा दस्सेति । अयं पनेत्थत्थो — समं तुम्हे आगतत्थाति । पञ्चमीसङ्घातस्स थवचनस्स त्थत्तकाले समं तुम्हे आगा अत्थ भवत्थाति । “आगच्छन्ती”तिपदेन “वत्तन्ती”ति एत्थ वतुधातुया अत्थं दस्सेति, “पगुणा वाचुग्गता”तिपदेहि अधिप्पायं दस्सेति । **पाळीति** गरुधम्मपाळि ।

तत्थाति तस्सं पाळियं, तेसु वा अभिवादनादीसु चतूसु । **मग्गसम्पदानन्ति** मग्गं परिहरित्वा भिक्खुस्स ओकासदानं । **बीजनन्ति** बीजनिया विधूपनं । **पानीयापुच्छन्ति** पानीयस्स आपुच्छनं । आदिसद्वेन परिभोजनीयापुच्छनादिकं सङ्गणहाति । **एत्थ चाति** एतेसु चतूसु अभिवादनादीसु । “अन्तो गामे वा”तिआदीनि छ पदानि “कातब्बमेवा”तिपदे आधारो ।

राजुस्सारणायाति रज्जो आनुभावेन जनानं उस्सारणाय । महाभिक्षुसङ्घो सन्निपतति एत्थाति महासन्निपातं, तस्मिं महासन्निपाते ठाने निसिन्ने सतीति योजना । पच्चुट्ठानन्ति पटिकच्चेव उट्ठानं । तं तन्ति सामीचिकम्मं ।

सक्कत्वाति चित्तिं कत्वा, सं आदरं कत्वाति अत्थो । तेनाह “यथा कतो”तिआदि । तिण्णं किच्चानन्ति “सक्कत्वा गरुं कत्वा मानेत्वा”तिसङ्घातानं तिण्णं किच्चानं । अनीयसद्दो कम्मत्थोति आह “न अतिक्कमितब्बो”ति ।

नत्थि भिक्षु एत्थाति अभिक्षुको आवासो, सो कित्तके ठाने अभिक्षुको, यो आवासो अभिक्षुको नाम होतीति आह “सचे”ति आदि । “उपस्सयतो”तिपदं “अब्भन्तरे”तिपदे अपादानं । एत्थाति अभिक्षुके आवासे । हीति सच्चं । ततोति अट्ठयोजनब्भन्तरे ठितआवासतो । परन्ति अज्जस्मिं आवासे, भुम्मत्थे चेतं उपयोगवचनं । पच्छाभत्तन्ति भत्ततो पच्छा । तत्थाति अभिक्षुके आवासे । “भिक्षुनियो”तिपदं “वदन्ती”तिपदे कम्मं । वुत्तप्पमाणेति अट्ठयोजनब्भन्तरसङ्घाते वुत्तप्पमाणे । साखामण्डपेपीति साखाय छादितमण्डपेपि । पिसद्देन आवासे पन का नाम कथाति दस्सेति । वुत्ताति वसिता । एत्तावताति एकरत्तं वसितमत्तेन । एत्थाति सभिक्षुके आवासे । उपगच्छन्तीहि भिक्षुनीहि याचितब्बाति योजना । पक्खस्साति आसळ्हीमासस्स जुहपक्खस्स । “तेरसिय”न्तिपदेन अवयविअवयवभावेन योजेतब्बं । मयन्ति अम्हे । यतोति येन उजुना मग्गेनाति सम्बन्धो । तेनाह “तेन मग्गेना”ति । अज्जेन मग्गेनाति उजुमग्गतो अज्जेन जिम्हमग्गेन । अयन्ति अयं आवासो । ततोति भिक्षूनं आवासतो, भिक्षुनिउपस्सयतो वा, इदमेव युत्तरं । वक्खति हि “अम्हाकं उपस्सयतो गावुतमत्ते”ति । खेमट्ठानेति अभयट्ठाने । तज्जि खीयन्ति भया एत्थाति खेमं, खेमज्च तं ठानज्जेति खेमट्ठानन्ति कत्वा “खेमट्ठान”न्ति वुच्चति । ताहि भिक्षुनीहीति अट्ठयोजनमत्ते ठाने वसन्तीहि । ता भिक्षुनियोति गावुतमत्ते ठाने वसन्तियो । अन्तराति तुम्हाकं, अम्हाकज्च निवासनट्ठानस्स, निवासनट्ठानतो वा अन्तरे वेमज्जे । भुम्मत्थे चेतं निस्सक्कवचनं । ठिते मग्गेति सम्बन्धो “सन्तिका”तिपदं “आगत”इतिपदे अपादानं । तत्थाति अज्जासं भिक्षुनीनं उपस्सये । इति याचितब्बाति योजना । ततोति भिक्षूनं याचितब्बतो, परन्ति सम्बन्धो ।

चातुदसेति आसळ्हीमासस्स जुहपक्खस्स चतुदसन्नं दिवसानं पूरणे दिवसे । इधाति इमस्मिं विहारे । “ओवाद”न्तिपदं “अनु”इतिपदे कम्मं । अनुजीवन्तियोति अनुगन्त्वा जीवनं वुत्तिं करोन्तियो । वुत्ता भिक्षूति सम्बन्धो । दुतियदिवसेति आसळ्हीपुण्णमियं । अथाति पक्कमनानन्तरं । एत्थाति भिक्षूनं पक्कन्तत्ता अपस्सने । “आभोगं कत्वा”तिइमिना आभोगं अकत्वा वसितुं न वट्ठतीति दीपेति । सभिक्षुकावासं गन्तब्बमेवाति अधिप्पायो । साति वस्सच्छेदापत्ति । हीति सच्चं, यस्मा वा । केनचि कारणेनाति भिक्षाचारस्स असम्पदादिना केनचि निमित्तेन । हीति सच्चं । भिक्षूनं पक्कन्तादिकारणा अभिक्षुकावासे वसन्तिया किं अभिक्षुकावासेव पवारेतब्बन्ति आह “पवारेन्तिया पना”तिआदि ।

अन्वद्धमासन्ति एत्थ अनुसद्दो विच्छत्थवाचको कम्मप्पवचनीयो, तेन पयोगत्ता भुम्मत्थे उपयोगवचनन्ति आह “अद्धमासे अद्धमासे”ति । पच्चासीसितब्बाति एत्थ पतिपुब्बो च आपुब्बो च सिधातु इच्छत्थेति आह “इच्छितब्बा”ति । सिधातुया द्वेभावो होति । आपुब्बो सिसि इच्छायन्तिपि धातुपाठेसु वुत्तं । तत्थाति “उपोसथपुच्छक”न्तिवचने । पक्खस्साति यस्स कस्सचि पक्खस्स । महापच्चरियं पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । ओवादस्स याचनं ओवादो उत्तरपदलोपेन, सोयेव अत्थो पयोजनं ओवादत्थो, तदत्थाय । पाटिपददिवसतोति दुतियदिवसतो । सो हि चन्दो वुद्धिज्च हानिज्च पटिमुखं पज्जति एत्थ, एतेनाति वा पाटिपदोति वुच्चति । इतीति एवं वुत्तनयेन । भगवा पज्जपेतीति योजना । अज्जस्साति धम्मस्सवनकम्मतो अज्जस्स । निरन्तरन्ति अभिक्षुणं, “पज्जपेती”तिपदे भावनपुंसकं । हीति वित्थारो । एवज्च सतीति एवं बहूपकारे सति

च। यन्ति यं धम्मं। सात्थिकन्ति सपयोजनं। यथानुसिद्धन्ति अनुसिद्धिया अनुरूपं। सब्बायेव भिक्खुनियोपीति योजना। हीति सच्चं।

ओवादं गच्छतीति ओवादं याचितुं भिक्खुसङ्घस्स आरामं गच्छति। न ओवादो गन्तब्बोति ओवादं याचितुं भिक्खुसङ्घस्स आरामो न गन्तब्बो। ओवादोति च उपयोगत्थे पच्चत्तवचनन्ति दट्ठब्बं। इतरथा हि सदपयोगो विरुद्धेय्य। ओवादं गन्तुन्ति ओवादं याचनत्थाय भिक्खुसङ्घस्स आरामं गन्तुं।

“द्वे तिस्सो भिक्खुनियो”तिपदं “याचित्वा”तिपदे दुतियाकम्मं। “पेसेतब्बा”तिपदे पठमाकम्मं। ओवादूपसङ्कमनन्ति ओवादस्स गहणत्थाय उपसङ्कमनं। आरामन्ति भिक्खुसङ्घस्स आरामं। ततोति गमनतो परन्ति सम्बन्धो। तेन भिक्खुनाति ओवादपटिग्गाहकेन भिक्खुना। तन्ति सम्मतं भिक्खुं।

उस्सहतीति सक्कोति। पासादिकेनाति पसादं आवहेन पसादजनकेन कायवचीमनोकम्मेनाति अत्थो। सम्पादेतूति तिविधं सिक्खं सम्पादेतु। एत्तावताति एतकेन “पासादिकेन सम्पादेतू”ति वचनमत्तेन। हीति फलजोतको। एतन्ति “ताही”तिवचनं।

एत्थ च भिक्खून् सङ्घगणपुग्गलवसेन वचनवारो तिविधो होति, तं तिविधं वचनवारं भिक्खुनीन् सङ्घगणपुग्गलवसेन तीहि वचनवारेहि गुणितं कत्वा नव वचनवारा होन्ति, तं आकारं दस्सेन्तो आह “तत्रायं वचनक्कमो”ति। तत्राति पुरिमवचनापेक्खं। वचनाकारो पाकटोव।

एका भिक्खुनी वा बहूहि भिक्खुनीउपस्सयेहि ओवादत्थाय पेसिते वचनाकारं दस्सेन्तो आह “भिक्खुनिसङ्घो च अय्या”तिआदि।

तेनापीति ओवादपटिग्गाहकेनापि “ओवाद”न्तिपदं “पटिग्गाहकेना”ति पदे कम्मं। पुन “ओवाद”न्तिपदं “अपटिग्गहेतु”न्तिपदे कम्मं। बलति अस्सासपस्सासमत्तेन जीवति, न पज्जाजीवितेनाति बालो। गिलायति रुजतीति गिलानो। गमिस्सति गन्तुं भब्बोति गमिको। अयं पनेत्थ योजना — गन्तुं भब्बो यो भिक्खु गमिस्सति गमनं करिस्सति, इति तस्मा सो भिक्खु गमिको नाम। अथ वा यो भिक्खु गन्तुं भब्बत्ता गमिस्सति गमनं करिस्सति, इति तस्मा सो भिक्खु गमिको नामाति। “भब्बो”ति च हेतुअन्तो गधविसेसनं।

तत्थाति बालादीसु तीसु पुग्गलेसु। दुतियपक्खदिवसेति पाटिपदतो दुतियपक्खदिवसे। उपोसथग्गेति उपोसथगेहे। तज्झि उपोसथं गणहन्ति, उपोसथो वा गहति अस्मिन्ति “उपोसथग्ग”न्ति वुच्चति। तस्मिं उपोसथग्गे। “अनारोचेतु”न्ति वचनस्स आपकं दस्सेत्वा “अपच्चाहरितु”न्ति वचनस्स तमेव दस्सेन्तो आह “अपरम्पि वुत्त”न्तिआदि।

तत्थाति ओवादपटिग्गाहकेसु भिक्खूसु। नो चस्साति नो चे अस्स। सभं वाति समज्जं वा। सा हि सह भासन्ति एत्थ, सन्तोहि वा भाति दिब्बतीति “सभा”ति वुच्चति, तं सभं वा उपसङ्कमिस्सामीति योजना। तत्राति तस्मिं सभादिके। एवं “तत्था”तिपदेपि।

चतुदसन्नं पूरणो चातुदसो, तस्मिं पवारेत्वाति सम्बन्धो। भिक्खुसङ्घेति भिक्खुसङ्घस्स सन्तिके, समीपत्थे चेतं भुम्मवचनं। अज्जतनाति एत्थ अस्मिं अहनि अज्ज, इमसदतो अहनीति अत्थे ज्जपच्चयो, इमसदस्स च अकारो, अज्ज

एव अज्जतना, स्वत्थो हि तनपच्चयो। अपरस्मिं अहनि अपरज्ज, अपरसद्धतो अहनीति अत्थे ज्जपच्चयो सत्तम्यन्तोयेव। एत्थाति पवारणे, “अनुजानामी”ति आदिवचने वा। हीति सच्चं।

कोलाहलन्ति कोतूहलं। पठमं भिक्खुनी याचितब्बाति सङ्गेन पठमं भिक्खुनी याचितब्बा।

ताय भिक्खुनिया वचनीयो अस्साति योजना। पस्सन्तो पटिकरिस्सतीति वज्जावज्जं पस्सन्तो हुत्वा पटिकरिस्सति।

उभिन्नन्ति भिक्खुभिक्खुनीनं। यथाठानेयेवाति यं यं ठानं यथाठानं, तस्मिं यथाठानेयेव। केनचि परियायेनाति केनचि कारणेन। अवपुब्बो वरसद्धो पिहितत्थोति आह “पिहितो”ति। वचनंयेवाति ओवादवचनंयेव। पथोति जेड्ढकट्टाने ठानस्स कारणत्ता पथो। दोसं पनाति अभिक्कमनादीसु आदीनवं पन। अज्जेन्तीति मक्खेन्ति। भिक्खूहि पन ओवदितुं अनुसासितुं वट्ठीतीति योजना।

अज्जन्ति ओवादतो अज्जं। एसोति गरुधम्मो।

१५०. “अधम्मकम्मे”ति एत्थ कतमं कम्मं नामाति आह “अधम्मकम्मेति आदीसू”ति आदि। तत्थाति अधम्मकम्मधम्मकम्मेसु।

१५२. उद्देसं देन्तो भणति, अनापत्तीति योजना। ओसारेतीति कथेति। चतुपरिसतीति चतुपरिसस्मिं। तत्रापीति तेन भिक्खुनीनं सुणनकारणेनाति। पठमं।

२. अत्थङ्गतसिक्खापदं

१५३. दुतिये परियायसद्धो वारत्थोति आह “वारेना”ति। वारोति च अनुक्कमोयेवाति आह “पटिपाटियाति अत्थो”ति। अधिकं चित्तं इमस्साति अधिचेतोति दस्सेन्तो आह “अधिचित्तवतो”ति आदि। अधिचित्तं नाम इध अरहत्तफलचित्तमेव, न विपस्सनापादकभूतं अट्ठसमापत्तिचित्तन्ति आह “अरहत्तफलचित्तेना”ति। “अधिचित्तसिक्खा”ति आदीसु (पारा० ४५; दी० नि० ३.३०५; म० नि० १.४९७; अ० नि० ६.१०५; महानि० १०) हि विपस्सनापादकभूतं अट्ठसमापत्तिचित्तं “अधिचित्त”न्ति वुच्चति। न पमज्जतोति न पमज्जन्तस्स। सातच्चकिरियायाति सततकरणेन। उभो लोके मुनति जानातीति मुनीति च, मोनं वुच्चति जाणं मुननट्ठेन जाननत्थेन, तमस्सत्थीति मुनीति च दस्सेन्तो आह “मुनिनोती”ति आदि। तत्थ “यो मुनति...पे०... मुननेन वा”ति इमिना पठमत्थं दस्सेति, “मोनं वुच्चति...पे०... वुच्चती”ति इमिना दुतियत्थं दस्सेति। मुन गतियन्ति धातुपाठेसु (सद्धनीति धातुमालायं १५ पकारन्तधातु) वुत्तत्ता “यो मुनती”ति एत्थ भूवादिगणिको मुनधातुयेव, न कीयादिगणिको मुधातूति दट्ठब्बं। अथ वा मुन जाणेति धातुपाठेसु (सद्धनीति धातुमालायं १७ कियादिगणिक) वुत्तत्ता “मुनाती”ति कीयादिगणिकोव। धात्वन्तनकारलोपोति दट्ठब्बं। “मोनं वुच्चति जाण”न्ति चेत्थ जाणं नाम अरहत्तजाणमेव। मोनस्स पथो मोनपथोति वुत्ते सत्ततिंस बोधिपक्खियधम्माव अधिप्पेताति आह “सत्ततिंस बोधिपक्खियधम्मेसू”ति। अथ वा अधिसीलसिक्खादयो अधिप्पेताति आह “तीसु वा सिक्खासू”ति। पुब्बभागपटिपदन्ति अरहत्तजाणस्स पुब्बभागे पवत्तं सीलसमथविपस्सनासङ्घातं पटिपदं। पुब्बभागेति अरहत्तजाणस्स पुब्बभागे। एत्थाति “अधिचेतसो...पे०... सिक्खतो”ति वचने। “तादिनो”ति पदं “मुनिनो”ति पदेन योजेतब्बन्ति आह “तादिसस्स खीणासवमुनिनो”ति। एत्थाति “सोका न भवन्ति तादिनो”ति वचने। रागादयो उपसमेतीति उपसन्तोति दस्सेतुं वुत्तं “रागादीन”न्ति। सति अस्सत्थीति सतिमाति कत्वा मन्तुसद्धो निच्चयोगत्थोति आह

“सतिया अविरहितस्सा”ति ।

न कसीयति न विलेखीयतीति **अकासो**, सोयेव **आकासो** । अन्तरेन छिद्देन इक्खितब्बोति **अन्तलिक्खो** । आकासो हि चतुब्बिधो अजटाकासो, कसिणुग्घाटिमाकासो, परिच्छिन्नाकासो, रूपपरिच्छेदाकासोति । तत्थ अजटाकासोव इधाधिप्पेतो “अन्तलिक्खे”ति विसेसितत्ता । तेनाह “न कसिणुग्घाटिमे, न पन रूपपरिच्छेदे”ति । परिच्छिन्नाकासोपि रूपपरिच्छेदाकासेन सङ्गहितो । “म”न्ति पदं “अवमज्जन्ती”ति पदे कम्मं । **एत्तकमेवाति** एतप्पमाणं “अधिचेतसो”ति आदिसङ्घातं वचनमेव, न अज्जं बुद्धवचनन्ति अत्थो । **अयन्ति** चूळपन्थको थेरो । **हन्दाति** वस्सग्गत्थे निपातो । मम आनुभावं दस्सेमि, तुम्हे पस्सथ गणहथाति अधिप्पायो । **वुट्ठायाति** ततो चतुत्थज्झानतो वुट्ठित्वा । **अन्तरापि धायतीति** एत्थ पिसदस्स अट्टानत्थं दस्सेन्तो आह “अन्तरधायतिपी”ति । एसेव नयो “सेय्यमि कप्पेती”ति एत्थपि । **थेरोति** चूळपन्थको थेरो । इदं पदं अन्तरन्तरा युत्तद्वानेसु सम्बन्धित्वा “तज्जेव भणती”ति इमिना सम्बन्धितब्बं । **भातुथेरस्साति** जेट्ठकभातुभूतस्स महापन्थकथेरस्स ।

पद्धान्ति गाथायं तयो पादा इन्दवजिरा, चतुत्थपादो उपेन्दवजिरो । तस्मा पद्धान्ति एत्थ मकारे परे दुकारुकारस्स लोपं कत्वा परक्खरं नेत्वा “पद्म”न्ति द्विभावेन लिखितब्बं । **अवीतगन्धन्ति** एत्थ वीति दीघुच्चारणमेव युत्तं । पङ्के दवति गच्छतीति **पदुमं** । कोकं दुग्गन्धस्स आदानं नुदति अपनेतीति **कोकनुदं** । सुन्दरो गन्धो इमस्साति **सुगन्धं** । अयं पनेत्थ योजना — यथा कोकनुदसङ्घातं सुगन्धं पातो पगेव बालातपेन फुल्लं विकसितं अवीतगन्धं हुत्वा विरोचमानं पदुमं सिया, तथा अङ्गीरसं अङ्गितो सरीरतो निच्छरणपभस्सररसं हुत्वा विरोचमानभूतं अन्तलिक्खे तपन्तं आदिच्चं इव तेधातुके तपन्तं सम्मासम्बुद्धं पस्साति ।

पगुणन्ति वाचुगगतं । **ततोति** असक्कुणेय्यतो । **नन्ति** चूळपन्थकं । **थेरोति** महापन्थको थेरो निक्कट्ठापेसीति सम्बन्धो । **सोति** चूळपन्थको । **अथाति** तस्मिं काले । भगवा आहाति योजना । **बुद्धचक्खुनाति** आसयानुसयइन्द्रियपरोपरियत्तजाणसङ्घातेन सब्बज्जुबुद्धानं चक्खुना । **तन्ति** चूळपन्थकं । **तस्साति** चूळपन्थकस्स । **अथाति** तस्मिं आरोचनकाले । **अस्साति** चूळपन्थकस्स, दत्त्वाति सम्बन्धो । रजं मलं हरति अपनेतीति **रजोहरणं**, पिलोतिकखण्डं । **सोति** चूळपन्थको । **तस्साति** पिलोतिकखण्डस्स, “अन्त”न्तिपदे अवयविसम्बन्धो । **परिसुद्धम्पीति** पिसद्वो अपरिसुद्धे पिलोतिकखण्डे का नाम कथाति दस्सेति । **संवेगन्ति** सन्तासं भयन्ति अत्थो । **अथाति** तस्मिं आरम्भकाले । **अस्साति** चूळपन्थकस्स । “त”न्तिपदं “ममायनभाव”न्तिपदेन सम्बन्धं कत्वा योजना कातब्बाति । दूतियं ।

३. भिक्खुनुपस्सयसिक्खापदं

१६२. ततिये “ओवदति पाचित्तियस्सा”ति सामज्जतो वुत्तेपि विसेसतो अत्थो गहेतब्बोति आह “अट्ठहि गरुधम्महि ओवदन्तस्सेव पाचित्तिय”न्ति । **इतोति** इमस्मा सिक्खापदम्हा । **यत्थ यत्थाति** यस्मिं यस्मिं सिक्खापदे । **सब्बत्थ** तत्थ तत्थाति योजनाति । ततियं ।

पकिण्णककथा

एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदे । इदं पकिण्णकं वुत्तन्ति सम्बन्धो । **तीणि पाचित्तियानीति** भिक्खुनो असम्मत्ता एकं पाचित्तियं, सूरियस्स अत्थङ्गतत्ता एकं, भिक्खुनुपस्सयं उपसङ्गमितत्ता एकन्ति तीणि पाचित्तियानि । **कथन्ति** केन कारणेन

होतीति योजना । तत्थाति भिक्खुनुपस्सयं । तस्सेवाति सम्मतस्सेव भिक्खुनो । अज्जेन धम्मेनाति गरुधम्मेहि अज्जेन धम्मेन । दिवा पनाति सूरियुग्गमनतो तस्स अनत्थङ्गतेयेवाति ।

४. आमिससिक्खापदं

१६४. चतुत्थे बहुं मानं कतं येहीति बहुकता । बहुकता हुत्वा न ओवदन्तीति अत्थं दस्सेन्तो आह “न बहुकता”तिआदि । धम्मेति सीलादिधम्मे । अधिप्पायोति “न बहुकता”तिपदस्स, छब्बगियानं वा अधिप्पायोति योजना । “कत्तुकामोति आदीन”न्तिपदं “अत्थो”तिपदे वाचकसम्बन्धो ।

असम्मतो नाम ठपितो वेदितब्बोति योजना । सम्मुतिन्ति भिक्खुनोवादकसम्मुति । पच्छा सामणेरभूमियं ठितोति योजनाति । चतुत्थं ।

५. चीवरदानसिक्खापदं

१६९. पञ्चमे रथिकायाति रच्छाय । सा हि रथस्स हितत्ता रथिकाति वुच्चति । सन्दिट्ठाति समोधानवसेन दस्सीयित्थाति सन्दिट्ठा । दिट्ठमत्तका मित्ताति आह “मित्ता”ति । सेसन्ति वुत्तवचनतो सेसं वचनं । तत्राति चीवरपटिगहणसिक्खापदे । हीति विसेसजोतकं । इधाति इमस्मिं चीवरदानसिक्खापदेति । पञ्चमं ।

६. चीवरसिब्बनसिक्खापदं

१७५. छट्ठे उदायीति एत्थ महाउदायी, काळुदायी, लाळुदायीति तयो उदायी होन्ति । तेसु ततियोवाधिपेतोति आह “लाळुदायी”ति । पभावेन ठाति पवत्ततीति पट्ठोति कते पटिबलोव लब्धति । तेनाह “पटिबलो”ति । निपुणोति कुसलो । “पटिभानेन कतचित्त”न्तिइमिना “पटिभानचित्त”न्ति पदस्स मज्झे पदलोपं दस्सेति । सोति लाळुदायी अकासीति सम्बन्धो । तस्साति चीवरस्स । “यथासंहट”न्ति एत्थ एवसद्दो अज्झाहरितब्बोति आह “यथासंहटमेवा”ति ।

१७६. यं चीवरं निवासितुं वा पारुपितुं वा सक्का होति, तं चीवरं नामाति योजना । एवं हीति एवमेव । “दुक्कट”न्तिइमिना “सयं सिब्बति, आपत्ति पाचित्तियस्सा”ति एत्थ अन्तरापत्तिं दस्सेति । आराति सूचि । सा हि अरति निस्सङ्गवसेन गच्छति पविसतीति “आरा”ति वुच्चति, तस्सा पथो गमनं आरापथो, तस्मिं, आरापथस्स नीहरणावसानत्ता “नीहरणे”ति वुत्तं । सतक्खत्तुम्पीति अनेकक्खत्तुम्पि । आणत्तोति आणापीयतीति आणत्तो । “आणापितो”ति वत्तब्बे णापेसद्दस्स लोपं, इकारस्स च अकारं कत्वा, “आदत्ते”ति आख्यातपदे तेविभत्तिया विय तपच्चयस्स च द्विभावं कत्वा एवं वुत्तं । तेनाह “सकिं चीवरं सिब्बाति वुत्तो”ति । अथ पनाति ततो अज्जथा पन । आणत्तस्साति आणापितस्स । सम्बहुलानिपि पाचित्तियानि होन्तीति सम्बन्धो ।

येपि निस्सितका सिब्बन्तीति योजना, आचरियुपज्झायेसु सिब्बन्तेसूति सम्बन्धो । तेसन्ति आचरियुपज्झायानं । तेसम्पीति निस्सितकानम्पि । जातिकानं भिक्खुनीनं चीवरन्ति सम्बन्धो । “अन्तेवासिकेही”तिपदं “सिब्बापेन्ती”तिपदे कारितकम्मं । तत्रापीति आचरियुपज्झायेहि सिब्बापनेपि । “अन्तेवासिके”तिपदं “वज्जेत्वा”तिपदे सुद्धकम्मं, “सिब्बापेन्ती”तिपदे कारितकम्मं । इतरेसन्ति आचरियुपज्झायानन्ति । छट्ठं ।

७. संविधानसिक्खापदं

१८१. सत्तमे “तासं भिक्खुनीनं पच्छा गच्छन्तीन”न्ति पदानि “पत्तचीवर”न्ति पाठसेसेन योजेतब्बानीति आह “पच्छा गच्छन्तीनं पत्तचीवर”न्ति । ता भिक्खुनियो पच्छा गच्छन्तियोति विभत्तिविपल्लासं कत्वा “दूसेसु”न्तिपदेन योजेतब्बानीति आह “ता भिक्खुनियो चोरा दूसयिंसू”ति । अथ वा विभत्तिविपल्लासमकत्वा “अच्छिन्दिंसू”ति पदे “पत्तचीवर”न्तिपदं अज्झाहरित्वा “दूसेसु”न्तिपदे “सील”न्ति पाठं अज्झाहरित्वा योजेतब्बन्ति दट्ठब्बं ।

१८२-३. संपुब्बो, विपुब्बो च धाधातु त्वापच्ययो होतीति आह “संविदहित्वा”ति । **कुक्कुटो**ति तम्बचूळो । सो हि कुकति आहारत्थं पाणकादयो आददातीति कुक्कुटो । **अयन्ति** गामो । अधिकरणे णोति आह “सम्पदन्ति एत्था”ति । **एत्था**ति च एतस्मिं गामे । उत्तरपदस्स अधिकरणत्थत्ता पुब्बपदेन छट्ठीसमासोति आह “कुक्कुटान”न्तिआदि । एवं णसदस्स अधिकरणत्थं, पुब्बपदेन छट्ठीसमासञ्च दस्सेत्वा इदानीं णसदस्स भावत्थं, पुब्बपदेन बाहिरत्थसमासञ्च दस्सेतुं वुत्तं “अथ वा”ति । **तत्था**ति पच्छिमपाठे । **उप्पतित्वा**ति उड्डित्वा उद्धं आकासं लङ्गित्वाति अत्थो । **एत्था**ति पच्छिमपाठे । **द्विधा**ति पदगमनपक्खगमनवसेन द्विपकारेण । “उपचारो न लब्धती”तिइमिना गामन्तरो न होति, एकगामोयेव पन होति, तस्मा आपत्तिपि एकायेव होतीति दस्सेति । **पच्चूसे**ति पभाते । सो हि पटिविरुद्धं तिमिरं उसेति नासेतीति पच्चूसोति वुच्चति । **वस्सन्तस्सा**ति रवन्तस्स । “वचनतो”तिपदं “आपत्तियेवा”तिपदे आपकहेतु । **रतनमत्तन्तरो**ति कुक्कुपमाणेन व्यवधानो ।

तत्राति “गामन्तरे गामन्तरे”ति वचने । **ही**ति वित्थारो । **उभोपी**ति भिक्खुभिक्खुनियोपि संविदहन्तीति सम्बन्धो । **न वदन्ती**ति अट्ठकथाचरिया न कथयन्ति । चतुन्नं मग्गानं समागमद्धानं **चतुक्कं**, द्विन्नं, तिण्णं, चतुक्कतो अतिरेकानं वा मग्गानं सम्बद्धद्धानं **सिङ्गाटकं** । **तत्रापी**ति उपचारोक्कमनेपि । **गामतो**ति अत्तनो गामतो । याव न ओक्कमन्ति, तावाति योजना । **सन्धाया**ति आरब्ध । **अथा**ति तस्मिं निक्खमनकाले । **द्वेपी**ति भिक्खुभिक्खुनियोपि गच्छन्तीति सम्बन्धो । तन्ति वचनं ।

हीति विसेसो । “गामन्तरे गामन्तरे”ति पुरिमस्मिं नये अतिक्कमे अनापत्ति, ओक्कमने आपत्तीति अयं विसेसो ।

१८४. **गतपुब्बत्था**ति गतपुब्बा अत्थ भवथाति अत्थो । एहि गच्छामाति वा आगच्छेय्यासीति वा वदतीति योजना । **चेतियवन्दनत्थन्ति** थूपस्स वन्दितुं ।

१८५. **विसङ्केतेना**ति एत्थ कालविसङ्केतो, द्वारविसङ्केतो, मग्गविसङ्केतोति तिविधो । तत्थ कालविसङ्केतेनेव अनापत्तिं सन्धाय “विसङ्केतेन गच्छन्ति, अनापत्ती”ति आह । द्वारविसङ्केतेन वा मग्गविसङ्केतेन वा आपत्तिमोक्खो नत्थि । तमत्थं दस्सेन्तो आह “पुरेभत्त”न्तिआदि । **चक्कसमारुह**ति इरियापथचक्कं वा सकटचक्कं वा सम्मा आरुह्वा । **जनपदा**ति जनकोट्टासा । **परियायन्ती**ति परि पुनप्पुनं यन्ति च आयन्ति चाति । सत्तमं ।

८. नावाभिरुहनसिक्खापदं

१८६. अट्ठमे सह अज्जमज्जं थवनं अभित्थवनं **सन्थवो**, सङ्गमोति वुत्तं होति । मित्तभावेन सन्थवो **मित्तसन्थवो**, लोकेहि अस्सादेतब्बो च सो मित्तसन्थवो चेति **लोकस्सादमित्तसन्थवो**, तस्स वसो पभू, तेन वा आयत्तोति **लोकस्सादमित्तसन्थववसो**, तेन । **उद्धं** गच्छतीति **उद्धंगामिनी**ति दस्सेन्तो आह “उद्धं”न्तिआदि । **उद्धन्ति** च इध

पटिसोतो। तेनाह “नदिया पटिसोत”न्ति। “उद्धंगामिनि”न्तिमातिकापदं “उज्जवनिकाया”तिपदभाजनिया संसन्देन्तो आह “यस्मा पना”तिआदि। योति भिक्खु। उद्धं जवनतोति पटिसोतं गमनतो। तेनाति तेन हेतुना। अस्साति “उद्धंगामिनि”न्तिपदस्स। अनुसोतं इध अधो नामाति आह “अनुसोत”न्ति। अस्सपीति पिसद्वो पुरिमापेक्खो। तत्थाति “उद्धंगामिनि वा अधोगामिनि वा”तिवचने। यन्ति नावं हरन्तीति सम्बन्धो। सम्पटिपादनत्थन्ति सम्मा पटिमुखं पादनत्थं, उजुपज्जापनत्थन्ति अत्थो। एत्थाति नावायं। “ठपेत्वा”तिपदभाजनिमपेक्खित्वा “उपयोगत्थे निस्सक्कवचन”न्ति आह। “अज्जत्रा”ति मातिकापदे अपेक्खिते निस्सक्कत्थे निस्सक्कवचनम्पि युज्जतेव।

१८९. एकं तीरं अगामकं अरज्जं होतीति योजना। अद्धयोजनगणनाय पाचित्तियानि होन्तीति सम्बन्धो। मज्झेन गमनेपीति पिसद्वो अगामकअरज्जतीरपस्सेन गमने का नाम कथाति दस्सेति। न केवलं नदियाति केवलं नदिया एव अनापत्ति नाति योजना, अज्जेसुपि समुदादीसु अनापत्तीति अधिप्पायो। योपि भिक्खु गच्छतीति सम्बन्धो। हीति सच्चं, यस्मा वा।

१९१. कालविसङ्केतो, तिथिविसङ्केतो, नावाविसङ्केतोति तिविधो विसङ्केतो। तत्थ कालविसङ्केतेन अनापत्तिं सन्धाय “विसङ्केतेन अभिरुहन्ती”ति वुत्तं। अज्जेन विसङ्केतेन आपत्तियेव, तमत्थं दस्सेन्तो आह “इधापी”तिआदीति। अट्टमं।

९. परिपाचितसिक्खापदं

१९२. नवमे महानागेसूति महाअरहन्तेसु तिहुमानेसु सन्तेसु, चेतके पेस्सभूते नवके भिक्खू निमन्तेतीति अधिप्पायो। इतरथाति विभत्तिविपल्लासतो वा पाठसेसतो वा अज्जेन पकारेन। अन्तरं मज्झं पत्ता कथा अन्तरकथाति दस्सेन्तो आह “अवसान”न्तिआदि। पकिरीयित्थाति पकता, न पकता विष्पकताति वुत्ते करियमानकथावाति आह “करियमाना होती”ति। अद्धच्छिकेनाति उपड्डचक्खुना। तेहीति थेरेहि।

१९४. लद्धब्बन्ति लद्धारहं। अस्साति “भिक्खुनिपरिपाचित”न्तिपदस्स। सम्मा आरभितब्बोति समारम्भोति दस्सेन्तो आह “समारद्धं वुच्चती”ति। पटियादितस्साति परिपाचितस्स भत्तस्स। गिहीनं समारम्भोति गिहिसमारम्भो, कत्त्वत्थे चेतं सामिवचनं। ततोति ततो भत्ततो। अज्जत्राति विना। तमत्थं विवरन्तो आह “तं पिण्डपातं ठपेत्वा”ति। पदभाजने पन वुत्तन्ति सम्बन्धो। “जातकपवारितेही”तिपदं “असमारद्धो”तिपदे कत्ता। अत्थतोति भिक्खुनिअपरिपाचितअत्थतो। तस्माति यस्मा अत्थतो समारद्धोव होति, तस्मा।

१९५. पटियादितन्ति पटियत्तं। पकतिया पटियत्तं पकतिपटियत्तन्ति दस्सेन्तो आह “पकतिया”तिआदि। महापच्चरियं पन वुत्तन्ति सम्बन्धो। तस्साति तस्सेव भिक्खुनो। अज्जस्साति ततो अज्जस्स भिक्खुनो।

१९७. भिक्खुनिपरिपाचितेपीति पिसद्वो भिक्खुनिअपरिपाचिते का नाम कथाति दस्सेतीति। नवमं।

१०. रहोनिस्सज्जसिक्खापदं

१९८. दसमे पाळिअत्थो चाति एत्थ पाळिसद्वो विनिच्छियसद्वे च योजेतब्बो “पाळिविनिच्छयो”ति। हीति सच्चं, यस्मा वा। “इदं सिक्खापद”न्तिपदं “एकपरिच्छेद”न्तिपदे तुल्यत्थकत्ता, “पज्जत्त”न्तिपदे कम्मं। उपरीति अचेलकवग्गेति। दसमं।

ओवादवगो ततियो ।

४. भोजनवग्गो

१. आवसथपिण्डसिक्खापद-अथयोजना

२०३. भोजनवगस्स पठमे आवसथे पज्जत्तो पिण्डो आवसथपिण्डोति दस्सेन्तो आह “समन्ता”तिआदि ।
परिक्खित्तन्ति परिवुत्तं आवसथन्ति सम्बन्धो । अद्धं पथं गच्छन्तीति अद्धिका । गिलायन्ति रुजन्तीति गिलाना । गब्भो कुच्छिद्दुसत्तो एतासन्ति गब्भिनियो । मलं पब्बाजेन्तीति पब्बजिता, तेसं यथानुरूपन्ति सम्बन्धो । पज्जत्तानि मज्जपीठानि एत्थाति पज्जत्तमज्जपीठो, तं । अनेकगब्भपरिच्छेदं अनेकपमुखपरिच्छेदं आवसथं कत्वाति योजना । तत्थाति आवसथे । तेसं तेसन्ति अद्धिकादीनं । हिय्योसद्दस्स अतीतानन्तराहस्स च अनागतानन्तराहस्स च वाचकत्ता इध अनागतानन्तराहवाचकोति आह “स्वेपी”ति । कुहिं गता इति वुत्तेति योजना । “कुक्कुच्चायन्तो”तिपदस्स नामधातुं दस्सेन्तो आह “कुक्कुच्चं करोन्तो”ति ।

२०६. “अद्धयोजनं वा योजनं वा”तिइमिना “पक्कमितु”न्तिपदस्स कम्मं दस्सेति । “गन्तु”न्तिइमिना कमुसद्दस्स पदविकखेपत्थं दस्सेति । “अनोदिस्सा”तिपदस्स त्वापच्चयन्तभावं दस्सेतुं “अनुद्विसित्वा”ति वुत्तं । पासं डेतीति पासण्डो, सत्तानं चित्तेसु दिट्ठिपासं खिपतीति अत्थो । अथ वा तण्हापासं, दिट्ठिपासज्ज डेति उड्ढेतीति पासण्डो, तं पासण्डं । यावतत्थो पज्जत्तो होतीति यावता अत्थो होति, तावता पज्जत्तो होतीति योजना । “यावदत्थो”तिपि पाठो, अयमेवत्थो । दकारो पदसन्धिकरो । सकिं भुज्जितब्बन्ति एकदिवसं सकिं भुज्जितब्बन्ति अत्थो । तेनाह “एकदिवसं भुज्जितब्ब”न्ति ।

एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदे । एककुलेन वा पज्जत्तन्ति सम्बन्धो । भुज्जितुं न वट्टति एकतो हुत्वा पज्जत्तत्ताति अधिप्पायो । नानाकुलेहि पज्जत्तं पिण्डन्ति योजना । भुज्जितुं वट्टति नानाकुलानि एकतो अहुत्वा विसुं विसुं पज्जत्तत्ताति अधिप्पायो । योपि पिण्डो छिज्जतीति सम्बन्धो । उपच्छिन्दित्वाति असद्दियादिपापचित्तत्ता उपच्छिन्दित्वा ।

२०८. अनुवसित्वाति पुनप्पुनं वसित्वा । अन्तरामग्गे गच्छन्तत्ता “गच्छन्तो भुज्जती”ति इदं ताव युत्तं होतु, गतद्धाने पन गमितत्ता कथं? पच्चुप्पन्नसमीपोपि अतीतो तेन सङ्गहितत्ता युत्तं । “कुतो नु त्वं भिक्खु आगच्छसी”तिआदीसु (सं० नि० १.१३०) विय । तंसमीपोपि हि तादिसो । नानाद्धानेसु नानाकुलानं सन्तके पकतिया अनापत्तिभावतो नानाद्धानेसु एककुलस्सेव सन्तकं सन्धाय वुत्तं “अनापत्ती”ति । आरद्दस्स विच्छेदत्ता “पुन एकदिवसं भुज्जितुं लभती”ति वुत्तं । “ओदिस्सा”ति सामज्जतो वुत्तेपि भिक्खूयेव गहेतब्बाति आह “भिक्खूनयेवा”ति । पठमं ।

२. गणभोजनसिक्खापदं

२०९. दुतिये पहीनलाभसक्कारस्स हेतुं दस्सेन्तो आह “सो किरा”तिआदि । सोति देवदत्तो । “अहोसी”ति च “पाकटो जातो”ति च योजेतब्बो । अजातसत्तुनाति अजातस्सेयेव पितुराजस्स सत्तुभावतो अजातसत्तुना, “मारापेत्वा”तिपदे कारितकम्मं । राजानन्ति बिम्बिसारराजं, “मारापेत्वा”तिपदे धातुकम्मं । अभिमारेति अभिनिनीयित्वा भगवतो मारणत्थाय पेसिते धनुधरे । गूळहपटिच्छन्नोति गुहितो हुत्वा पटिच्छन्नो । परिकथायाति परिगुहनाय कथाय । “राजानम्पी”तिपदं “मारापेसी”तिपदे धातुकम्मं । पविज्जीति पवट्टेसि । ततोति ततो वुत्ततो परं उड्ढिंसूति सम्बन्धो । नगरे निवसन्तीति नागरा । राजाति अजातसत्तुराजा । सासनकण्टकन्तिसासनस्स कण्टकसदिसत्ता सासनकण्टकं । ततोति

नीहरतो। उपट्टानम्पीति उपट्टानम्पि, उपट्टानत्थायपि वा। अज्जेपीति राजतो अज्जेपि। अस्साति देवदत्तस्स। किञ्चि खादनीयभोजनीयं “दातब्ब”न्ति इमिना योजेतब्बं। किञ्चि वा अभिवादनादि “कातब्ब”न्ति इमिना सम्बन्धो। कुलेसु विज्जापेत्वा भुज्जनस्स हेतुं दस्सेन्तो आह “मा मे”तिआदि। पोसेन्तो हुत्वा भुज्जतीति सम्बन्धो।

२११. भत्तं अनधिवासेन्तानं कस्मा चीवरं परित्तं उपज्जतीति आह “भत्तं अगणहन्तान”न्तिआदि।

२१२. चीवरकारके भिक्खू भत्तेन कस्मा निमन्तेन्तीति आह “गामे”तिआदि।

२१५. नानावेरज्जकेति एत्थ रज्जो इदं रज्जं, विसदिसं रज्जं विरज्जं, नानप्पकारं विरज्जं नानाविरज्जं। नानाविरज्जेहि आगता नानावेरज्जका। मज्झे वुद्धि होतीति आह “नानाविधेहि अज्जरज्जेहि आगते”ति। अज्जरज्जेहीति राजगहतो अज्जेहि रज्जेहि। रज्जितब्बन्ति रज्जन्ति वुत्ते निग्गहितस्स अनासनं सन्धाय वुत्तं “नानावेरज्जकेइतिपि पाठो”ति।

२१८. गणभोजनेति गणस्स भोजनं गणभोजनं, गणभोजनस्स भोजनं गणभोजनं, तस्मिं गणभोजने पाचित्तियन्ति अत्थो। “रत्तूपरतो”तिआदीसु (दी० नि० १.१०; म० नि० १.२९३) विय एकस्स भोजनसदस्स लोपो दट्ठब्बो। ननु उपोसथे विय द्वे तयो गणो नामाति आह “इध गणो नाम चत्तारो”तिआदि। तेन द्वे तयो गणो नाम न होन्ति, चत्तारो पन आदिं कत्वा तदुत्तरि गणो नामाति दस्सेति। तं पनेतन्ति एत्थ एतसद्वो वचनालङ्कारो द्वीसु सब्बनामेसु पुब्बस्सेव येभ्य्येन पधानत्ता। पसवतीति वट्ठति, जायतीति अत्थो। वेवचनेन वाति “भत्तेन निमन्तेमि, भोजनेन निमन्तेमी”ति परियायेन वा। भासन्तरेन वाति मूलभासातो अज्जाय भासाय वा। एकतो निमन्तिता भिक्खूति सम्बन्धो। हीति सच्चं, यस्मा वा। पमाणन्ति कारणं। “चत्तारो”ति लिङ्गविपल्लासं कत्वा “विहारे”तिपदेन योजेतब्बं। ठितेसुयेवाति पदं निद्धारणसमुदायो। एको निमन्तितोति सम्बन्धो।

चत्तारो भिक्खू विज्जापेय्यन्ति सम्बन्धो। पाटेक्कन्ति पतिएकस्स भावो पाटेक्कं, विसुन्ति अत्थो। एकतो वा नानातो वा विज्जापेय्यन्ति सम्बन्धो।

छविसङ्घाततो बाहिरचम्मतो अब्भन्तरचम्मस्स थूलत्ता “महाचम्मस्सा”ति वुत्तं। फालं एतेसं पादानं सज्जातन्ति फालिता, उप्पादेन्तीति सम्बन्धो। पहटमत्ते सतीति योजना। लेसेन कप्पन्ति पवत्तं चित्तं लेसकप्पियं।

सुत्तज्जाति सूचिपासपवेसनसुत्तज्ज। ननु विसुं चीवरदानसमयो विय चीवरकारसमयोपि अत्थि, कस्मा “यदा तदा”ति वुत्तन्ति आह “विसुं ही”तिआदि। हीति सच्चं, यस्मा वा। विसुं चीवरदानसमयो विय चीवरकारसमयो नाम यस्मा नत्थि, तस्मा “यदा तदा”ति मया वुत्तन्ति अधिप्पायो। तस्मा यो भिक्खु करोति, तेन भुज्जितब्बन्ति योजना। सूचिवेठनकोति सिब्बनत्थाय द्वे पिलोतिकखण्डे सम्बन्धित्वा सूचिया विज्जनको। विचारेतीति पच्चखण्डसत्तखण्डादिवसेन संविदहति। छिन्दतीति सत्थकेन वा हत्थेन वा छिन्दति। मोघसुत्तन्ति मुह्नं मोघो, अत्थतो गहेतब्बछट्टेत्तब्बट्टाने मुह्नचित्तं, तस्स छिन्दनं सुत्तन्ति मोघसुत्तं। आगन्तुकपट्टन्ति दुपट्टचीवरे मूलपट्टस्स उपरि ठपितपट्टं। पच्चागतन्ति पट्टचीवरादीसु लब्धति। बन्धतीति मूलपट्टेन आगन्तुकपट्टं। बन्धति। अनुवातन्ति चीवरं अनुपरियायित्वा वीयति बन्धीयतीति अनुवातं, तं छिन्दति। घट्टेतीति द्वे अनुवातन्ते अज्जमज्जं सम्बज्जति। आरोपेतीति चीवरस्स उपरि आरोपेति। तत्थाति चीवरे। सुत्तं करोतीति सूचिपासपवेसनसुत्तं वट्टेति। वलेतीति वट्टित्वा सुत्तवेठनदण्डके आवट्टेति।

पिप्फलिकन्ति सत्थकं । तज्झि पियम्पि फालेतीति पिप्फलि, सायेव पिप्फलिकन्ति कत्वा पिप्फलिकन्ति वुच्चति, तं **निसेति** निसानं करोतीति अत्थो । यो पन कथेति, एतं ठपेत्वाति योजना ।

अद्धानमग्गस्स द्विगावुत्ता “अद्ध्ययोजनम्भन्तरे गावुते”ति वुत्तं । अभिरूळ्हेन भुज्जितब्बन्ति सम्बन्धो । **यत्थाति** यस्मिं काले । “सन्निपतन्ती”ति बहुकत्तुवसेन वुत्तं । अकुसलं परिवज्जेतीति **परिब्बाजको**, पब्बज्जवेसं वा परिग्गहेत्वा वज्जति गच्छति पवत्ततीति **परिब्बाजको** । विना भावपच्चयेन भावत्थस्स जातब्बतो परिब्बाजकभावो परिब्बाजको, तं समापन्नोति परिब्बाजकसमापन्नो । अथ वा परिब्बाजकेसु समापन्नो परियापन्नोति **परिब्बाजकसमापन्नो** । “एतेस”न्तिपदं “येन केनची”तिपदे निद्धारणसमुदायो ।

२२०. येपि भिक्खू भुज्जन्तीति सम्बन्धो । **तत्थाति** “द्वे तयो एकतो”तिवचने । अनिमन्तितो चतुत्थो यस्स चतुक्कस्साति **अनिमन्तितचतुत्थं**, अनिमन्तितेन वा चतुत्थं अनिमन्तितचतुत्थं । एसेव नयो अज्जेसुपि चतुत्थेसु । **इथाति** इमस्मिं सासने । **निमन्तेतीति** अकप्पियनिमन्तनेन निमन्तेति । **तेसूति** चतूसु भिक्खूसु । **सोति** उपासको । **अज्जन्ति** नागतभिक्खुतो अज्जं, निमन्तितभिक्खुतो वा । **तद्धणप्पत्तन्ति** तस्मिं पुच्छनकथनक्खणे पत्तं । **हीति** वित्थारो । **तत्थाति** तस्मिं ठाने, गेहे वा । **तेहीति** करणभूतेहि भिक्खूहि ।

सोति पिण्डपातिको । **अनागच्छन्तम्पीति** सयं न आगच्छन्तम्पि । **लच्छथाति** लभिस्सथ ।

सोपीति सामणरोपि, न पिण्डपातिकोयेवाति अत्थो ।

तत्थाति गिलानचतुत्थे, तेसु चतूसु वा । गिलानो इतरेसं पन गणपूरको होतीति योजना ।

गणपूरकत्ताति समयलद्धस्स गणपूरकत्ता । **चतुक्कानीति** चीवरदानचतुत्थं चीवरकारचतुत्थं अद्धानगमनचतुत्थं नावाभिरुहनचतुत्थं महासमयचतुत्थं, समणभत्तचतुत्थन्ति छ चतुक्कानि । पुरिमेहि मिस्सेत्वा एकादस चतुक्कानि वेदितब्बानि । एको पण्डितो भिक्खु निसिन्नो होतीति सम्बन्धो । **तेसूति** तीसु भिक्खूसु, गतेसु गच्छतीति योजना । भुत्वा आगन्त्वा ठितेसुपि अनापत्तियेव । कस्मा सब्बेसं अनापत्ति, ननु चत्तारो भिक्खू एकतो गणहन्तीति आह “पज्चन्नं ही”तिआदि । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । **भोजनानंयेवाति** न यागुखज्जकफलाफलादीनं । **तानि चाति** येहि भोजनेहि विसङ्केतं नत्थि, तानि च भोजनानि । **तेहीति** चतूहि भिक्खूहि । **तानीति** यागुआदीनि । **इतीति** तस्मा अनापत्तिन्ति योजना ।

कोचि पेसितो अपण्डितमनुस्सो वदतीति योजना । कत्तुकामेन पेसितोति सम्बन्धो । **भत्तं गणहथाति वाति** वासद्वो “ओदनं गणहथ, भोजनं गणहथ, अन्नं गणहथ, कुरं गणहथा”ति वचनानिपि सङ्गह्णाति । निमन्तनं सादियन्तीति **नेमन्तनिका** । पिण्डपाते धुतङ्गे नियुत्ताति **पिण्डपातिका** । पुनदिवसे भन्तेति वुत्तेति योजना । **हरित्वाति** अपनेत्वा । **ततोति** ततो वदनतो परन्ति सम्बन्धो । **विक्खेपन्ति** विविधं खेपं । **तेति** असुका च असुका च गामिका । भन्तेति वुत्तेति योजना । **सोपीति** अपण्डितमनुस्सोपि, न गामिकायेवाति अत्थो । कस्मा न लभामि भन्तेति वुत्तेति योजना । एवं “कथं निमन्तेसुं भन्ते”ति एत्थापि । **ततोति** तस्मा कारणा । **एसाति** एसो गामो । **तन्ति** भूमत्थे चेतं उपयोगवचनं, तस्मिं गामे चरथाति हि अत्थो । **किं एतेनाति** एतेन पुच्छनेन किं पयोजनं । **एत्थाति** पुच्छने । मा पमज्जित्थाति वदतीति सम्बन्धो । **दुतियदिवसेति** निमन्तनदिवसतो दुतियदिवसे । **धुरगामेति** पधानगामे, अन्तिकगामे वा । भावो नाम किरियत्ता एकोयेव होति, तस्मा कत्तारं वा कम्मं वा सम्बन्धं वा अपेक्खित्वा बहुवचनेन न भवितब्बं, तेन वुत्तं “न दुब्बचेहि भवितब्ब”न्ति । **तेसूति** गामिकेसु

भोजेन्तेसूति सम्बन्धो । असनसालायन्ति भोजनसालायं । सा हि असति भुञ्जति एत्थाति असना, सलन्ति पविसन्ति अस्सन्ति साला, असना च सा सालाचेति असनसालाति अत्थेन “असनसाला”ति वुच्चति ।

अथ पनाति ततो अञ्जथा पन । अपादानत्थो हि अथसद्दो । तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं ठाने अन्तरवीथिआदीसूति अत्थो । पटिकच्चेवाति पठमं कत्वा एव । भिक्खूसु गामतो अनिकखन्तेसु पगेवाति वुत्तं होति । न वट्टतीति “भत्तं गण्हथा”ति पहिणत्ता न वट्टति । ये पन मनुस्सा भोजेन्तीति सम्बन्धो । निवत्तथाति वुत्तपदेति “निवत्तथा”ति वुत्ते किरियापदे । यस्स कस्सचि होतीति यस्स कस्सचि अत्थाय होतीति योजना । निवत्तितुं वट्टतीति “भत्तं गण्हथा”ति अवुत्तत्ता निवत्तितुं वट्टति । सम्बन्धं कत्वाति “निवत्तथ भन्ते”ति भन्तेसद्देन अब्यवहितं कत्वा । निसीदथ भन्ते, भत्तं गण्हथाति भन्तेसद्देन ब्यवहितं कत्वा वुत्ते “निसीदथा”तिपदे निसीदितुं वट्टति । अथ भन्तेसद्देन ब्यवहितं अकत्वा “निसीदथ, भत्तं गण्हथा”ति सम्बन्धं कत्वा वुत्ते निसीदितुं वट्टति । इच्चेतं नयं अतिदिसति “एसेव नयो”तिइमिनाति । दुतियं ।

३. परम्परभोजनसिक्खापदं

२२१. ततिये “न खो...पे०... करोन्ती”तिपाठस्स अत्थसम्बन्धं दस्सेन्तो आह “येन नियामेना”तिआदि । तत्थ “येन नियामेना”तिइमिना “यथयिमे मनुस्सा”ति एत्थ यथासद्दस्स यंसद्दत्थभावं दस्सेति । तेनाति तेन नियामेन । इमिना यथासद्दस्स नियमनिद्विद्दुभावं दस्सेति । “जायती”तिइमिना किरियापाठसेसं दस्सेति । “सासनं वा दानं वा”तिपदेहि इदंसद्दस्स अत्थं दस्सेति । बुद्धप्पमुखे सङ्गेति सम्पदानत्थे चेतानि भुम्मवचनानि, बुद्धप्पमुखस्स सङ्गस्स दानं वाति अत्थो । “परित्त”न्तिइमिना ओरकसद्दस्स अत्थं दस्सेति । “लामक”न्तिइमिना परित्तसद्दस्स परिवारत्थं निवत्तेति । किरो एव पतिभावे नियुत्तो किरपतिकोति अत्थं दस्सेन्तो आह “किरपतिकोति एत्था”ति आदि । सोति किरपतिको । कम्मं कारेतीति सम्बन्धो । उपचारवसेनाति वोहारवसेन, उपलक्खणवसेन, पधानवसेन वाति अत्थो । न केवलं बदरायेव, अञ्जेपि पन बहू खादनीयभोजनीया पटियत्ताति अधिप्पायो । बदरेन मिस्सो बदरमिस्सो, बदरसाळवोति आह “बदरसाळवेना”ति । बदरचुण्णेन मिस्सो मधुसक्खरादि “बदरसाळवो”ति वुच्चति ।

२२२. उद्धं सूरु उगगतो अस्मिं कालेति उस्सूरोति वुत्ते अतिदिवाकालोति आह “अतिदिवा”ति ।

२२६. अयं भत्तविकप्पना नाम वट्टतीति योजना । पञ्चसु सहधम्मिकेसूति निद्धारणसमुदायो, इत्थन्नामस्साति सम्बन्धो । यदि पन सम्मुखापि विकप्पितुं वट्टति, तदा अत्तना सह ठितस्स भगवतो कस्मा न विकप्पेतीति आह “सा चाय”न्तिआदि । सा अयं विकप्पना सङ्गहिताति सम्बन्धो । कस्मा भगवतो विकप्पेतुं न वट्टतीति आह “भगवति ही”तिआदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । सङ्गेन कतन्ति सम्बन्धो ।

२२९. “द्वे तयो निमन्तने”तिपदानि लिङ्गविपल्लासानीति आह “द्वे तीणि निमन्तनानी”ति । निमन्तितब्बो एतेहीति निमन्तनानि भोजनानि भुञ्जतीति सम्बन्धो । द्वे तीणि कुलानि आकिरन्तीति योजना । सूपव्यञ्जनन्ति सूपो च व्यञ्जनञ्च सूपव्यञ्जनं । अनापत्ति एकतो मिस्सितत्ताति अधिप्पायो । मूलनिमन्तनन्ति पठमनिमन्तनं भोजनं । अन्तोति हेट्ठा । एकप्पि कवळन्ति एकप्पि आलोपं । यथा तथा वाति येन वा तेन वा आकारेन । तत्थाति तस्मिं भोजने । रसं वाति खीरतो अञ्जं रसं वा । येन खीररसेन अञ्जोत्थतं भत्तं एकरसं होति, तं खीरं वा तं रसं वा आकिरन्तीति योजना । यंसद्दो हि उत्तरवाक्ये ठितो पुब्बवाक्ये तंसद्दं अवगमयति । खीरेन संसद्दं भत्तं खीरभत्तं । एवं रसभत्तं । अञ्जेपीति खीरभत्तरसभत्तदायकतो

अज्जेपि । **अनापत्ति** भत्तेन अमिस्सितत्ताति अधिप्पायो । “भुज्जन्तेना”तिपदं “भुज्जितु”न्तिपदे भावकत्ता ।
सप्पिपायासेपीति सप्पिना च पायासेन च कते भत्तेपि ।

तस्साति महाउपासकस्स । आपत्तीति च वट्ठीति च द्विन्नं अट्ठकथावादानं युत्तभावं महापच्चरिवादेन दस्सेतुं वुत्तं “महापच्चरिय”न्तिआदि । द्वे अट्ठकथावादा हि सन्धायभासितमत्तमेव विसेसा, अत्थतो पन एका । महापच्चरियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । **एकोवा**ति कुम्भिया एकोव । **परम्परभोजन**न्ति परस्स परस्स भोजनं । **निमन्तितम्हा**ति अहं निमन्तितो अम्हि ननूति अत्थो । **आपुच्छित्वापी**ति महाउपासकं आपुच्छित्वापि ।

सोति अनुमोदको भिक्खु । **तन्ति** भिक्खुं । **अज्जो**ति अज्जतरो । **किन्ति** कस्मा । **निमन्तितत्ता**ति निमन्तितभावतो ।

सकलेन गामेन निमन्तितोपि एकतो हुत्वाव निमन्तितस्स कप्पति, न विसुं विसुन्ति आह “एकतो हुत्वा”ति ।
पूगेपीति समादपेत्वा पुज्जं करोन्तानं समूहेपि । “निमन्तियमानो”तिपदस्स निमन्तनाकारं दस्सेन्तो आह “भत्तं गण्हा”ति ।
यदग्गेनाति यं अग्गेन येन कोट्टासेनाति अत्थो । द्वीसु थेरवादेसु महासुमत्थेरवादोव युत्तोति सो पच्छा वुत्तोति । ततियं ।

४. काणमातासिक्खापदं

२३०. चतुत्थे “नकुलमाताति”आदीसु (अ० नि० १.२६६; अ० नि० अट्ठ० १.१.२६६) नकुलस्स भगवतो माता **नकुलमाता**ति च नकुलज्ज भगवतो तं माता चाति नकुलमाताति च अत्थो सम्भवति, “उत्तरमाताति”आदीसु उत्तराय माता **उत्तरमाता**ति अत्थोयेव सम्भवति । तेसु “उत्तरमाता”तिपदस्सेव “काणमाता”तिपदस्स काणाय माता **काणमाता**ति अत्थोयेव सम्भवतीति आह “काणाय माता”ति । तस्सा धीतुया “काणा”तिनामेन विस्सुतभावं दस्सेन्तो आह “सा किरा”तिआदि । **सा**ति दारिका विस्सुता अहोसीति सम्बन्धो । **अस्सा**ति महाउपासिकाय । **ये ये**ति पुरिसा । “रागेन काणा होन्ती”तिइमिना कणन्ति निमिलन्ति रागेन पुरिसा एतायाति **काणा**ति अत्थं दस्सेति । **तस्सा**ति काणाय । **आगतन्ति** एत्थ भावत्थे तोति आह “आगमन”न्ति । **अधिप्पायो**ति “किस्मिं विया”तिपदस्स, काणमाताय वा अधिप्पायो । **रित्ता**ति तुच्छा, सुज्जाति अत्थो । “अस्मिं गमने”तिइमिना बाहिरत्थसमासं दस्सेति । “अरियसाविका”तिआदिना अरियानं भिक्खूहि अपटिविभत्तभोगं दस्सेति । न केवलं किञ्चि परिकखयं अगमासि, अथ खो सब्बन्ति आह “सब्बं परिकखयं अगमासी”ति । **काणापी**ति पिसद्वो न केवलं मातायेव मग्गफलभागिनी अहोसि, अथ खो काणापि सोतापन्ना अहोसीति दस्सेति । **सोपि पुरिसो**ति काणाय पतिभूतो सोपि पुरिसो । **पकतिट्ठानेयेवा**ति जेड्ठकपजापतिट्ठानेयेव ।

२३१. **इमस्मिं पन वत्थुस्मिन्ति** इमस्मिं पूववत्थुस्मिं । **एतन्ति** पाथेय्यवत्थुं । **अरियसावकत्ता**ति अरियभूतस्स सावकस्स भावतो, अरियस्स वा सम्मासम्बुद्धस्स सावकभावतो ।

२३३. **पहेणकपण्णाकारसद्धानं** अज्जमज्जवेवचनत्ता वुत्तं “पहेणकत्थायाति पण्णाकारत्थाया”ति । **इधा**ति “पूवेहि वा”तिपदे, सिक्खापदे वा । **बद्धसत्तू**ति मधुसक्खरादीहि मिस्सेत्वा बद्धसत्तु । **थूपीकतन्ति** थूपीकतं कत्वा ।

“द्वत्तिपत्तपूरे”तिपदस्स विसेसनुत्तरभावं दस्सेतुं वुत्तं “पूरे पत्ते”ति । द्वे वा तयो वा पत्ताति **द्वत्तिपत्ता**, वासद्वत्थे सङ्ख्योभयबाहिरत्थसमासो, तिसद्वपरत्ता द्विस्स च अकारो होति, द्वत्तिपत्ता च ते पूरा चाति **द्वत्तिपत्तपूरा**, ते द्वत्तिपत्तपूरे गहेत्वाति योजना । “आचिक्खितब्ब”न्ति वुत्तवचनस्स आचिक्खनाकारं दस्सेन्तो आह “अत्र मया”तिआदि । **तेनापी**ति दुतियेनापि । पठमभिक्खु एकं गहेत्वा दुतियभिक्खुस्स आरोचनज्ज दुतियभिक्खु एकं गहेत्वा ततियभिक्खुस्स आरोचनज्ज

अतिदिसन्तो आह “येना”तिआदि । तत्थ येनाति पठमभिक्षुना । पटिक्कमन्ति भुज्जीत्वा एत्थाति पटिक्कमनन्ति वुत्ते असनसालाव गहेतब्बाति आह “असनसाल”न्ति । यत्थाति यस्सं असनसालायं । मुखोलोकनं न वट्ठतीति आह “अत्तनो”तिआदि । अज्जत्थाति पटिक्कमनतो अज्जत्थ । अस्साति भिक्षुस्स ।

“संविभजितब्ब”न्ति वुत्तवचनस्स संविभजनाकारं दस्सेतुं वुत्तं “सचे तयो”तिआदि । यथामित्तन्ति यस्स यस्स मित्तस्स । अकामाति न कामेन । कारणत्थे चेतं निस्सक्कवचनं ।

२३५. अन्तरामग्गेति मग्गस्स अन्तरो अन्तरामग्गो, सुखुच्चारणत्थं मज्झे दीघो, तस्मिं । बहुम्पि देन्तानं एतेसं जातकपवारितानं बहुम्पि पटिग्गण्हन्तस्साति योजना । अट्ठकथासु पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । अट्ठकथानं वचनं पाळिया न समेतीति । चतुत्थं ।

५. पठमपवारणसिक्खापदं

२३६. पञ्चमे पवारिताति एत्थ वस्संवुत्थपवारणा, पच्चयपवारणा, पटिक्खेपपवारणा, यावदत्थपवारणा चाति चतुब्बिधासु पवारणासु यावदत्थपवारणा च पटिक्खेपपवारणा चाति द्वे पवारणा अधिप्पेताति दस्सेन्तो आह “ब्राह्मणेना”तिआदि । ब्राह्मणेन पवारिताति सम्बन्धो । सयन्ति ततियन्तनिपातो “पवारिता”तिपदेन सम्बन्धो । चसद्वो अज्जत्थ योजेतब्बो यावदत्थपवारणाय च पटिक्खेपपवारणाय चाति । पटिमुखं अत्तनो गेहं विसन्ति पविसन्तीति पटिविस्सकाति वुत्ते आसन्नगेहवासिका गहेतब्बाति आह “सामन्तघरवासिके”ति ।

२३७. उद्धङ्गमो रवो ओरवो, सोयेव सद्वो ओरवसद्वो, काकानं ओरवसद्वो ककोरवसद्वोति दस्सेन्तो आह “काकान”न्तिआदि ।

२३९. तवन्तुपच्चयस्स अतीतत्थभावं दस्सेतुं वुत्तं “तत्थ चा”तिआदि । तत्थाति “भुत्तावा”तिपदे । यस्मा येन भिक्षुना अज्जोहरितं होति, तस्मा सो “भुत्तावी”ति सङ्ख्यं गच्छतीति योजना । सङ्खादित्वाति दन्तेहि चुण्णं कत्वा । तेनाति तेन हेतुना । अस्साति “भुत्तावी”तिपदस्स । पवारेति पटिक्खिपतीति पवारितो भिक्षूति दस्सेन्तो आह “कतपवारणो”ति । सोपि चाति सो पटिक्खेपो च होतीति सम्बन्धो । अस्साति “पवारितो”तिपदस्स । तत्थाति “असनं पज्जायती”तिआदिवचने । यस्मा भुत्तावीतिपि सङ्ख्यं गच्छति, तस्मा न पस्सामाति योजना । “असनं पज्जायती”ति पदभाजिनिया “भुत्तावी”ति मातिकापदस्स असंसन्दनभावं दस्सेतुं वुत्तं “असनं पज्जायतीति इमिना”तिआदि । यज्जाति यज्ज भोजनं । दिरत्तादीति एत्थ आदिसद्वेन पज्जादिवचनं सङ्गण्हाति । एतन्ति “भुत्तावी”तिपदं ।

“असनं पज्जायती”तिआदीसु विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति सम्बन्धो । “पज्जायती”ति एत्थ जाधातुया खायनत्थं दस्सेतुं वुत्तं “दिस्सती”ति । “हत्थपासे”तिपदस्स द्वादसहत्थप्पमाणो हत्थपासो नाधिप्पेतोति आह “अट्ठतेय्यहत्थप्पमाणे”ति । वाचाय अभिहरणं नाधिप्पेतं । तेनाह “कायेना”ति । अभिहरतीति अभिमुखं हरति । तन्ति भोजनं । एतन्ति पञ्चङ्गभावं, “पञ्चहि...पे... पज्जायती”ति वचनं वा ।

तत्राति “असनं पज्जायती”तिआदिवचने । अस्मातीति कीयादिगणत्ता, तस्स च एकक्खरधातुत्ता सकारनकारानं संयोगो दट्ठब्बो । तन्ति भोजनं । उन्दति पसवति भुज्जन्तानं आयुबलं जनेतीति ओदनो । यवादयो पूतिं कत्वा कतत्ता कुच्छित्तेन मसीयति आमसीयतीति कुमासो । सचति समवायो हुत्वा भवतीति सत्तु । व्यज्जनत्थाय मारेतब्बोति मच्छो ।

मानीयति भुञ्जन्तेहीति **मंसं**। **तत्था**ति ओदनादीसु पञ्चसु भोजनेसु। सारो अस्सत्थि अञ्जेसं धञ्जानन्ति **साली**। वहति भुञ्जन्तानं जीवितन्ति **वीहि**। यवति अमिस्सितोपि मिस्सितो विय भवतीति **यवो**। गुधति परिवेठति मिलक्खभोजनत्ताति **गोधुमो**। सोभनसीसत्ता कमनीयभावं गच्छतीति **कङ्गु**। महन्तसीसत्ता, मधुररसनाळत्ता च वरीयति पत्थीयति जनेहीति **वरको**। कोरं रुधिरं दूसति भुञ्जन्तानन्ति **कुद्रूसको**। निब्बत्तो ओदनो नामाति सम्बन्धो। **तत्था**ति सत्तसु धञ्जेसु। **सालीतीति** एत्थ इतिसद्दो नामपरियायो। साली नामाति अत्थो। एसेव नयो “वीहीती”ति आदीसुपि।

एत्थाति तिणधञ्जजातीसु। नीवारो सालिया अनुलोमो, वरकचोरको वरकस्स अनुलोमो। **अम्बिलपायासादीसूति** एत्थ आदिसद्देन खीरभत्तादयो सङ्गहन्ति। **ओधी**ति अवधि, मरियादोति अत्थो। सो हि अवहीयति चजीयति अस्माति ओधीति वुच्चति।

योपि पायासो वा यापि अम्बिलयागु वा ओधिं न दस्सेति, सो पवारणं न जनेतीति योजना। पयेन खीरेन कतत्ता **पायासो**। पातब्बस्स, असितब्बस्स चाति द्विन्नं व्युप्पत्तिनिमित्तानं सम्भवतो वा **पायासो**ति वुच्चति। **उद्धनतो**ति चुल्लितो। सा हि उपरि धीयन्ति ठपियन्ति थाल्यादयो एत्थाति उद्धनन्ति वुच्चति। **आवज्जित्वा**ति परिणामेत्वा। **घनभावन्ति** कथिनभावं। एत्थापि वाक्ये “यो सो”ति पदानि योजेतब्बानि। **पुब्बे**ति अब्भुण्हकाले। **निमन्तने**ति निमन्तनट्टाने। भत्ते आकिरित्वा देन्तीति सम्बन्धो। यापनं गच्छति इमायाति **यागु**। किञ्चापि तनुका होति, तथापीति योजना। **उदकादीसूति** आदिसद्देन किञ्जिकखीरादयो सङ्गहन्ति। यागुसङ्गहमेव गच्छति, कस्मा? उदकादीनं पक्कुथितत्ताति अधिप्पायो। **तस्मिं** वाति सभत्ते, पक्कुथितउदकादिके वा। **अञ्जस्मिं** वाति पक्कुथितउदकादितो अञ्जस्मिं उदकादिके वा। **यत्थ** यस्मिं उदकादिके पक्खिपन्ति, तं पवारणं जनेतीति योजना।

सुद्धरसकोति मच्छमंसखण्डन्हारूहि अमिस्सो सुद्धो मच्छादिरसको। **रसकयागू**ति रसकभूता द्रवभूता यागु। **घनयागू**ति कथिनयागु। **एत्था**ति घनयागुयं। **पुप्फिअत्थायाति** पुप्फं फुल्लं इमस्स खज्जकस्साति पुप्फी, पुप्फिनो अत्थो पयोजनं पुप्फिअत्थो, तदत्थाय कतन्ति सम्बन्धो। **ते तण्डुले**ति ते सेदिततण्डुले। अचुण्णत्ता नेव सत्तुसङ्ख्यं, अपक्कत्ता न भत्तसङ्ख्यं गच्छन्ति। **तेही**ति सेदिततण्डुलेहि। ते तण्डुले पचन्ति, करोन्तीति सम्बन्धो।

“यवेही”ति बहुवचनेन सत्त धञ्जानिपि गहितानि। एस नयो सालिवीहियवेहीति एत्थापि। **थुसे**ति धञ्जतचे। **पलापेत्वा**ति पटिक्कमापेत्वा। तन्ति चुण्णं गच्छतीति सम्बन्धो। **खरपाकभज्जितानन्ति** खरो पाको खरपाको, खरपाकेन भज्जिता खरपाकभज्जिता, तेसं। न पवारेन्ति असत्तुसङ्गहत्ताति अधिप्पायो। **कुण्डकम्पी**ति कणम्मि। पवारेति सत्तुसङ्गहत्ताति अधिप्पायो। **तेही**ति लाजेहि। **सुद्धखज्जकन्ति** पिट्ठेहि अमिस्सितं सुद्धं फलाफलादिखज्जकं। यागुं पिवन्तस्स देन्तीति योजना। **तानी**ति द्वे मच्छमंसखण्डानि। न पवारेति द्विन्नं मच्छमंसखण्डानं अखादितत्ताति अधिप्पायो। **ततो**ति द्वेमच्छमंसखण्डतो नीहरित्वा एकन्ति सम्बन्धो, तेसु वा। **सो**ति खादको भिक्खु। **अञ्जन्ति** द्वीहि मच्छमंसखण्डेहि अञ्जं पवारणपहोचकं भोजनं।

अवत्थुतायाति पवारणाय अवत्थुभावतो। तं वित्थारेन्तो आह “यं ही”ति। **हिसद्दो** वित्थारजोतको। **यन्ति** मंसं। **इदं** पनाति इदं मंसं पन। पटिक्खित्तमंसं कप्पियभावतो अपटिक्खित्तमंसं ठितत्ता पटिक्खित्तमि मंसभावं न जहाति। ननु खादितमंसं पन अकप्पियभावतो पटिक्खित्तमंसं ठितत्ता खादियमानमि मंसभावं जहातीति आह “यं पना”ति आदि। कुलदूसककम्मज्ज वेज्जकम्मज्ज उत्तरिमनुस्सधम्मरोचनज्ज सादितरूपियज्ज **कुल...पे०... रूपियानि**, तानि आदीनि येसं कुहनादीनन्ति **कुल...पे०... रूपियादयो**, तेहि। **सब्बत्था**ति सब्बेसु वारेसु।

एवन्तिआदि निगमननिदस्सनं । तन्ति भोजनं । यथाति येनाकारेन । येन अज्झोहटं होति, सो पटिक्खिपति पवारेतीति योजना । कथचीति किस्मिञ्च पत्तादिके । तस्मिं चे अन्तरेति तस्मिं खणे चे । अज्जत्राति अज्जस्मिं ठाने । पत्ते विज्जमानभोजनं अनज्झोहरितुकामो होति यथा, एवन्ति योजना । हीति सच्चं । सब्बत्थाति सब्बेसु पदेसु । तत्थाति कुरुन्दीयं । आनिसदस्साति आगम्म निसीदति एतेनाति आनिसदो, तस्स पच्छिमन्ततोति सम्बन्धो । पण्हअन्ततोति पसति ठितकाले वा गमनकाले वा भूमिं फुसतीति पण्ही, तस्स अन्ततो । “दायकस्सा”तिपदं “पसारितहत्थ”न्ति पदेन च “अङ्ग”न्ति पदेन च अवयवीसम्बन्धो । हत्थपासोति हत्थस्स पासो समीपो हत्थपासो, हत्थो पसति फुसति अस्मिं ठानेति वा हत्थपासो, अडुतेय्यहत्थो पदेसो । तस्मिन्ति हत्थपासे ।

उपनामेतीति समीपं नामेति । अनन्तरनिसिन्नोपीति हत्थपासं अविजहित्वा अनन्तरे ठाने निसिन्नोपि भिक्खु वदतीति योजना । भत्तपच्छिन्ति भत्तेन पक्खित्तं पच्छिं । ईसकन्ति भावनपुंसकं । उद्धरित्वा वा अपनामेत्वा वाति सम्बन्धितब्बं । दूरेति नवासने । इतोति पत्ततो । गतो दूतोति सम्बन्धो ।

परिवेसनायाति परिवेसनत्थाय, भत्तग्गे वा । तत्राति अस्मिं परिवेसने । तन्ति भत्तपच्छिं । फुट्टमत्तावाति फुसियमत्ताव । कटच्छुना उद्धटभत्ते पन पवारणा होतीति योजना । हीति सच्चं, यस्मा वा । तस्साति परिवेसकस्स । अभिहटे पटिक्खित्तत्ताति अभिहटस्स भत्तस्स पटिक्खित्तभावतो ।

“कायेन वाचाय वा पटिक्खिपन्तस्स पवारणा होती”ति सङ्खेपेन वुत्तमत्थं वित्थारेन दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि । तत्थाति तेसु कायवाचापटिक्खेपेसु । मच्छिकबीजनिन्ति मक्खिकानं उत्तासनिं बीजनिं । खकारस्स हि छकारं कत्वा “मच्छिका”ति वुच्चति “सच्छिकत्वा”तिआदीसु विय (अ० नि० ३.१०३) । एत्थ हि “सक्खिकत्वा”ति वत्तब्बे खकारस्स छकारो होति ।

एको वदतीति सम्बन्धो । अपनेत्वाति पत्ततो अपनेत्वा । एत्थाति वचने । कथन्ति केनाकारेन होतीति योजना । वदन्तस्स नामाति एत्थ नामसद्वो गरहत्थो “अत्थी”तिपदेन योजेतब्बो । अत्थि नामाति अत्थो । इतोपीति पत्ततोपि । तत्रापीति तस्मिं वचनेपि ।

समंसकन्ति मंसेन सह पवत्तं । रसन्ति द्रवं । तन्ति वचनं । पटिक्खिपतो होति । कस्मा? मच्छो च रसो च मच्छेन मिस्सो रसो चाति अत्थस्स सम्भवतो । इदन्ति वत्थुं । मंसं विसुं कत्वाति “मंसस्स रसं मंसरस”न्ति मंसपदत्थस्स पधानभावं अकत्वा, रसपदत्थस्सेव पधानभावं कत्वाति अत्थो ।

आपुच्छन्तन्ति “मंसरसं गणहथा”ति आपुच्छन्तं । तन्ति मंसं । करम्बकोति मिस्सकाधिवचनमेतं । यज्झि अज्जेन अज्जेन मिस्सेत्वा करोन्ति, सो “करम्बको”ति वुच्चति । अयं पनेत्थ वचनत्थो — करोति समूहं अवयविन्ति करो, करीयति वा समूहेन अवयविनाति करो, अवयवो, तं वकति आददातीति करम्बको, समूहो । “कदम्बको”तिपि पाठो, सोपि युत्तोयेव अनुमतत्ता पण्डितेहि । अभिधानेपि एवमेव अत्थी । अत्थो पन अज्जथा चिन्तेतब्बो । इमस्मिं वा अत्थे रकारस्स दकारो कातब्बो । मंसेन मिस्सो, लक्खितो वा करम्बको मंसकरम्बको । न पवारेतीति येसं केसज्जि मिस्सकत्ता न पवारेति । पवारेतीति मंसेन मिस्सितत्ता पवारेति ।

यो पन पटिक्खिपति, सो पवारितोव होतीति योजना । निमन्तनेति निमन्तनट्टाने । हीति सच्चं । तत्थाति कुरुन्दीयं ।

येनाति येन भत्तेन। **एत्थाति** “यागुं गणहथा”तिआदिवचने। **अधिप्पायोति** अट्टकथाचरियानं अधिप्पायो। **एत्थाति** “यागुमिस्सकं गणहथा”तिआदिवचने। **दुदसन्ति** दुक्करं दस्सनं। **इदञ्चाति** “मिस्सकं गणहथा”तिवचनञ्च। **न समानेतब्बन्ति** समं न आनेतब्बं, समानं वा न कातब्बं। **हीति** सच्चं, यस्मा वा। **इदं पनाति** मिस्सकं पन। **एत्थाति** मिस्सके। **विसुं कत्वाति** रसखीरसप्पीनि आवेणिं कत्वा। **तन्ति** रसादिं।

कद्दीयति मद्दीयतीति **कद्दमो**। उन्दति पसवति वट्ठतीति **उदकं**। उन्दति वा क्लेदनं करोतीति **उदकं**, निलीने सत्ते गुपति रक्खतीति **गुम्बो**, गुहति संवरतीति वा **गुम्बो**। **अनुपरियायन्तेनाति** अनुक्कमेन परिवत्तित्वा आयन्तेन। **तन्ति** नावं वा सेतुं वा। **मज्झन्तिकन्ति** अहस्स मज्झं मज्झन्हं, अहसदस्स न्हादेसो, मज्झन्हं एव मज्झन्तिकं। पोत्थकेसु पन मज्झन्तिकन्ति पाठो अत्थि, सो अपाठोयेव। यो ठितो पवारिती, तेन ठितेनेव भुज्जितब्बन्ति योजना। **आनिसदन्ति** पीठे फुट्टआनिसदमंसं। **अचालेत्वाति** अचावेत्वा। अयमेव वा पाठो। उपरि च पस्सेसु च अमोचेत्वाति वुत्तं होति। अदिन्नादाने विय ठानाचावनं न वेदितब्बं। **संसरितुन्ति** संसब्बितुं। **नन्ति** भिक्खुं।

अतिरेकं रिचति गच्छतीति **अतिरित्तं**, न अतिरित्तं **अनतिरित्तन्ति** अत्थं दस्सेन्तो आह “न अतिरित्तं”न्ति। “अधिक”न्तिइमिना अतिरित्तसदस्स अतिसुञ्जत्थं निवत्तेति। अधि हुत्वा एति पवत्ततीति **अधिकं**। **तं पनाति** अनतिरित्तं पन होतीति सम्बन्धो। **तत्थाति** “अकप्पियकत”न्तिआदिवचने। वित्थारो एवं वेदितब्बोति योजना। **तत्थाति** अतिरित्तं कातब्बेसु वत्थूसु। यं फलं वा यं कन्दमूलादि वा अकतन्ति योजना। **अकप्पियभोजनं वाति** कुलदूसककम्मादीहि निब्बत्तं अकप्पियभोजनं वा अत्थीति सम्बन्धो। **योति** विनयधरो भिक्खु। तेन कतन्ति योजना। “भुत्ताविना पवारितेन आसना वुट्ठितेन कत”न्तिवचनतो भुत्ताविना अपवारितेन आसना वुट्ठितेन कत्तब्बन्ति सिद्धं। तस्मा पातो अद्धानं गच्छन्तेसु द्वीसु एको पवारितो, तस्स इतरो पिण्डाय चरित्वा लद्धं भिक्खं अत्तना अभुत्वापि “अलमेतं सब्ब”न्ति कातुं लभति एव। **यन्ति** खादनीयभोजनीयं। “तदुभयम्पी”तिइमिना अतिरित्तञ्च अतिरित्तञ्च **अतिरित्तं**, न अतिरित्तं **अनतिरित्तन्ति** अत्थं दस्सेति।

तस्सेवाति अनतिरित्तस्सेव। **एत्थाति** अनतिरित्ते, “अकप्पियकत”न्ति आदीसु सत्तसु विनयकम्माकारेसु वा। **अनन्तरेति** विनयधरस्स अनन्तरे आसने। पत्ततो नीहरित्वाति सम्बन्धो। **तत्थेवाति** भुज्जनट्टानेयेव। **तस्साति** निसिन्नस्स। **तेनाति** भत्तं आनेन्तेन भिक्खुना भुज्जितब्बन्ति योजना। “निसिन्नेन भिक्खुना”ति कारितकम्मं आनेतब्बं। कस्मा “हत्थं धोवित्वा”ति वुत्तन्ति पुच्छन्तो आह “कस्मा”ति। **हीति** कारणं। यस्मा अकप्पियं होति, तस्मा हत्थं धोवित्वाति मया वुत्तन्ति अधिप्पायो। **तस्साति** भत्तं आनेन्तस्स। **येनाति** विनयधरेन। पुन **येनाति** एवमेव। **यञ्चाति** खादनीयभोजनीयञ्च। येन विनयधरेन पठमं अकत्तं, तेनेव कत्तब्बं। यञ्च खादनीयभोजनीयं पठमं अकत्तं, तञ्जेव कत्तब्बन्ति वुत्तं होति। **तत्थाति** पठमभाजने। **हीति** सच्चं। पठमभाजनं सुद्धं धोवित्वा कतम्पि निद्दोसमेव। **तेन भिक्खुनाति** पवारितेन भिक्खुना।

कुण्डेपीति उक्खलियम्पि। सा हि कुडति ओदनादिं दाहं करोतीति कुण्डोति वुच्चति। **तन्ति** अतिरित्तकत्तं खादनीयभोजनीयं। **येन पनाति** विनयधरेन पन। भिक्खुं निसीदापेन्तीति सम्बन्धो। **मङ्गलनिमन्तनेति** मङ्गलत्थाय निमन्तनट्टाने। **तत्थाति** मङ्गलनिमन्तने। **करोन्तेनाति** करोन्तेन विनयधरेन।

गिलानेन भुज्जितावसेसमेव न केवलं गिलानातिरित्तं नाम, गिलानं पन उद्विस्स आभत्तं गिलानातिरित्तमेव नामाति दस्सेन्तो आह “न केवल”न्तिआदि। **यंकिञ्चि** गिलानन्ति उपसम्पन्नं वा अनुपसम्पन्नं वा यंकिञ्चि गिलानं। यं दुक्कटं वुत्तं, तं असंसद्ववसेन वुत्तन्ति योजना। **अनाहारत्थायाति** पिपासच्छेदनआबाधवूपसमत्थाय।

२४१. सति पचयेति एत्थ पचयस्स सरूपं दस्सेतुं “पिपासाय सती”ति च “आबाधे सती”ति च वुत्तं । तेन तेनाति सत्ताहकालिकेन च यावजीविकेन च । तस्साति आबाधस्स । इदं पदं “उपसमनत्थ”न्ति एत्थ समुधातुया सम्बन्धे सम्बन्धो, युपचयेन सम्बन्धे कम्मन्ति दट्ठब्बन्ति । पञ्चमं ।

६. दुतियपवारणसिक्खापदं

२४२. छट्ठे न आचरितब्बोति अनाचारोति वुत्ते पण्णत्तिवीतिक्कमोति आह “पण्णत्तिवीतिक्कम”न्ति । “करोती”ति इमिना “अत्तानमाचरती”ति आदीसु विय चरसद्दो करसद्दत्थोति दस्सेति । उपनन्थीति एत्थ उपसद्दो उपनाहत्थो, नहधातु बन्धनत्थोति दस्सेन्तो आह “उपनाह”न्ति आदि । जनितो उपनाहो येनाति जनितउपनाहो । इमिना “उपनन्थो”ति पदस्स उपनहतीति उपनन्थोति कत्थुत्थं दस्सेति ।

२४३. अभिहट्टन्ति एत्थ तुपचचयो त्वापचचयत्थोति आह “अभिहरित्वा”ति । पदभाजने पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । साधारणमेव अत्थन्ति योजना । अस्साति भिक्खुस्स । तीहाकारेहीति सामं जाननेन च अज्जेसमारोचनेन च तस्सारोचनेन चाति तीहि कारणेहि । आसादीयते मङ्कुं करीयते आसादनं, तं अपेक्खो आसादनापेक्खोति दस्सेन्तो आह “आसादन”न्ति आदि ।

यस्स अत्थाय अभिहट्टन्ति सम्बन्धो । इतरस्साति अभिहारकतो अज्जस्स भुत्तस्साति । छट्ठं ।

७. विकालभोजनसिक्खापदं

२४७. सत्तमे गिरिम्हीति पब्बतम्हि । सो हि हिमवमनादिवसेन जलं, सारभूतानि च भेसज्जादिवत्थूनि गिरिति निगिरतीति गिरीति वुच्चति । अगगसमज्जोति उत्तमसमज्जो । इमेहि पदेहि अगगो समज्जो अगगसमज्जो, गिरिम्हि पवत्तो अगगसमज्जो गिरिगगसमज्जोति अत्थं दस्सेति । समज्जोति च सभा । सा हि समागमं अजन्ति गच्छन्ति जना एत्थाति समज्जोति वुच्चति । “गिरिस्स वा”ति आदिना गिरिस्स अगगो कोटि गिरिगगो, तस्मिं पवत्तो समज्जो गिरिगगसमज्जोति अत्थो दस्सितो । सोति गिरिगगसमज्जो । भविस्सति किराति योजना । भूमिभागेति अवयविआधारो, सन्निपततीति सम्बन्धो । नटज्ज नाटकज्ज नटनाटकानि । “नच्चं गीतं वादितज्जा”ति इदं तयं “नाटक”न्ति वुच्चति । तेसन्ति नटनाटकानं । दस्सनत्थन्ति दस्सनाय च सवनाय च । सवनम्पि हि दस्सनेनेव सङ्गहितं । अपज्जत्ते सिक्खापदेति ऊनवीसतिवस्ससिक्खापदस्स ताव अपज्जत्तत्ता । तेति सत्तरसवगिया । तत्थाति गिरिगगसमज्जं । अथाति तस्मिं काले । नेसन्ति सत्तरसवगियानं अदंसूति सम्बन्धो । विलिम्पेत्वाति विलेपनेहि विविधाकारेण लिम्पेत्वा ।

२४९. “विकाले”ति सामज्जेन वुत्तेपि विसेसकालोव गहेतब्बोति आह “कालो”ति आदि । सो चाति भोजनकालो च । मज्झन्धिको होतीति योजना । तेनेवाति भोजनकालस्स अधिप्पेतत्ता एव । अस्साति “विकाले”ति पदस्स । “विकालो नाम...पे०... अरुणुगगमना”ति पदभाजनेन अरुणुगगमनतो याव मज्झन्धिका कालो नामाति अत्थो नयेन दस्सितो होति । ततोति ठितमज्झन्धिकतो । सूरियस्स अतिसीधत्ता वेगेन ठितमज्झन्धिकं वीतिवत्तेय्याति आह “कुक्कुच्चकेन पन न कत्तब्ब”न्ति । कालत्थम्भोति कालस्स जाननत्थाय थूणो । कालन्तरेति कालस्स अब्भन्तरे ।

अवसेसं खादनीयं नामाति एत्थ विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । यन्ति खादनीयं अत्थीति सम्बन्धो । वनमूलादिपभेदं यम्पि खादनीयं अत्थि, तम्पि आमिसगतिकं होतीति योजना । सेय्यथिदन्ति पुच्छावाचकनिपातसमुदायो ।

इदं खादनीयं सेय्यथा कतमन्ति अत्थो । **इदम्पी**ति इदं द्वादसविधम्पि । पिसद्देन न पूवादियेवाति दस्सेति ।

तत्थाति द्वादससु खादनीयेसु, आधारे भुम्मं । मूलति पतिट्ठाति एत्थ, एतेनाति वा **मूलं** । खादितब्बन्ति **खादनीयं** । मूलमेव खादनीयं **मूलखादनीयं**, तस्मिं विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । मूलकमूलादीनि लोकसङ्केतो पदेसतोयेव वेदितब्बानि । तं तज्झि नामं अजानन्तानं अतिसम्मूळ्हकारणत्ता सह परियायन्तरेण वचनत्थं वक्खाम । सूपस्स हितं **सूपेय्यं**, सूपेय्यं पण्णं एतेसन्ति **सूपेय्यपण्णा**, तेसं मूलानि **सूपेय्यपण्णमूलानि** । आमीयति अन्तो पवेसीयतीति **आमिसो**, आकारो अन्तोकरणत्थो, आमिसस्स गति विय गति एतेसन्ति **आमिसगतिकानि** । एत्थाति मूलेसु । **जरड्ढन्ति** जरभूतं उपड्डं । **अज्जम्पी**ति वजकलिमूलतो अज्जम्पि ।

यानि पन मूलानि वुत्तानि, तानि यावजीविकानीति योजना । पाळियं वुत्तानीति सम्बन्धो । **खादनीयत्थन्ति** खादनीयस्स, खादनीये वा विज्जमानं, खादनीयेन वा कातब्बं किच्चं, पयोजनं वाति खादनीयत्थं । “खादनीये”तिइमिना “तत्थ वुत्ताभिधम्मत्था”तिआदीसु विय खादनीयत्थपदस्स उत्तरपदत्थपधानभावं दस्सेति । तत्थ खादनीयस्स, खादनीये वा विज्जमानं, खादनीयेन वा कातब्बं किच्चं नाम जिघच्छाहरणमेव । यज्झि पूवादिखादनीयं खादित्वा जिघच्छाहरणं होति, तस्स किच्चं किच्चं नामाति वुत्तं होति । तं किच्चं, पयोजनं वा नेव फरन्ति, नेव निष्फादेन्ति । एसेव नयो “न भोजनीये भोजनीयत्थं फरन्ती”तिएत्थापि ।

तेसन्ति मूलानं अन्तो, लक्खणन्ति वा सम्बन्धो । एकस्मिं जनपदे खादनीयत्थभोजनीयत्थेसु फरमानेसु अज्जेसुपि जनपदेसु फरन्तियेवाति दस्सनत्थं “तेसु तेसु जनपदेसू”ति विच्छापदं वुत्तं । किञ्चापि हि बहूसु जनपदेसु पथवीरसआपोरससम्पत्तिवसेन खादनीयत्थभोजनीयत्थं फरमानम्पि एकस्मिं जनपदे पथवीरसआपोरसविपत्तिवसेन अफरमानं भवेय्य, विकारवसेन पन तत्थ पवत्तत्ता तं जनपदं पमाणं न कातब्बं, गहेतब्बमेवाति वुत्तं होति । **पकतिआहारवसेना**ति अज्जेहि यावकालिक, सत्ताहकालिकेहि अमिस्सितं अत्तनो पकतियाव आहारकिच्चकरणवसेन । “मनुस्सान”न्तिइमिना अज्जेसं तिरच्छानादीनं खादनीयत्थभोजनीयत्थं फरमानम्पि न पमाणन्ति दस्सेति । तन्ति मूलं । हीति सच्चं । **नामसज्जासूति** नामसङ्घातासु सज्जासु ।

यथा मूले लक्खणं दस्सितं, एवं कन्दादीसुपि यं लक्खणं दस्सितन्ति योजना । न केवलं पाळियं आगतानं हलिद्वादीनं मूलंयेव यावजीविकं होति, अथ खो तचादयोपीति आह “यज्जेत”न्तिआदि । यं एतं अट्ठविधन्ति सम्बन्धो ।

एवं मूलखादनीये विनिच्छयं दस्सेत्वा इदानि कन्दखादनीये तं दस्सेन्तो आह “कन्दखादनीये”तिआदि । तत्थ **कन्दखादनीये**ति कं सुखं ददातीति कन्दो, पदुमादिकन्दो, सुखस्स अदायका पन कन्दा रुळ्हीवसेन कन्दाति वुच्चन्ति, कन्दो एव खादनीयं कन्दखादनीयं, तस्मिं विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । एसेव नयो उपरिपि । यन्ति कन्दं । इमिना तंसद्धानपेक्खो यंसद्दोपि अत्थीति आपेति । तत्थाति कन्दखादनीये । तरुणो, सुखखादनीयोति विसेसनपदानि यथावचनं उपरिपि योजेतब्बानि । एवमादयो फरणककन्दा यावकालिकाति सम्बन्धो ।

अधोतोति विसरसो उदकेन अधूनितो । तेति कन्दा सङ्गहिताति सम्बन्धो ।

मूले अलति पवत्ततीति **मुळालो**, उदकतो वा उड्डटमत्ते मिलति निमिलतीति **मुळालं** । एवमादि फरणकमुळालं यावकालिकन्ति योजना । तं **सब्बम्पी**ति सब्बम्पि तं मुळालं सङ्गहितन्ति सम्बन्धो ।

मसति विज्झतीति **मत्थको**। एवमादि मत्थको यावकालिकोति योजना। **जरड्ढुबुन्दो**ति जरभूतअड्ढुसङ्घातो पादो।

खनीयति अवदारीयतीति **खन्धो**, खायतीति वा **खन्धो**। “अन्तोपथवीगतो”तिपदं “सालकल्याणिखन्धो”तिपदेनेव योजेतब्बं, न अज्जेहि। एवमादि खन्धो यावकालिकोति योजना। **अवसेसा**ति तीहि दण्डकादीहि अवसेसा।

तचति संवरति पटिच्छादेतीति **तचो**। **सरसो**ति एत्थ एवकारो योजेतब्बो, सरसो एवाति अत्थो। तेसं सङ्गहोति सम्बन्धो। **ही**ति सच्चं। **एतन्ति** कसावभेसज्जं, “अनुजानामि ...पे०... भोजनीयत्थ”न्ति वचनं वा। **एत्था**ति कसावभेसज्जे। **एतेसम्पी**ति मत्थकखन्धत्तचानम्पि।

पततीति **पत्तं**। **एतेसन्ति** मूलकादीनं। एवरूपानि पत्तानि च एकंसेन यावकालिकानीति योजना। या लोणी आरोहति, तस्सा लोणिया पत्तं यावजीविकन्ति योजना। **दीपवासिनो**ति तम्बपण्णिदीपवासिनो, जम्बुदीपवासिनो वा। यानि वा फरन्तीति वुत्तानीति सम्बन्धो। **तेसन्ति** निम्बादीनं। इदं पदं पुब्बपरापेक्खकं, तस्मा द्विन्नं मज्झे वुत्तन्ति दट्ठब्बं। पण्णानं अन्तो नत्थीति सम्बन्धो।

पुप्फति विकसतीति **पुप्फं**। एवमादि पुप्फं यावकालिकन्ति योजना। **तस्सा**ति पुप्फस्स। **अस्सा**ति एवमेव।

फलतीति **फलं**। **यानी**ति फलानि। फरन्तीति सम्बन्धो। **नेसन्ति** फलानं परियन्तन्ति सम्बन्धो। यानि वुत्तानि, तानि यावजीविकानीति योजना। **तेसम्पी**ति फलानम्पि परियन्तन्ति सम्बन्धो।

असीयति खिपीयति, छट्ठीयतीति वा **अट्ठि**। एवमादीनि फरणकानि अट्ठीनि यावकालिकानीति योजना। **तेसन्ति** अट्ठीनं।

पिसीयति चुण्णं करीयतीति **पिट्ठं**। एवमादीनि फरणकानि पिट्ठानि यावकालिकानीति योजना। **अधोतकन्ति** उदकेन अधूनितं। **तेसन्ति** पिट्ठानं।

निरन्तरं असति सम्बज्झतीति **निय्यासो**। **सेसा**ति उच्छुनिय्यासतो सेसा। पाळियं वुत्तनिय्यासाति सम्बन्धो। **तत्था**ति निय्यासखादनीये। सङ्गहितानं निय्यासानं परियन्तन्ति योजना। **एवन्ति**आदि निगमनं।

वुत्तमेवाति हेट्ठा पठमपवारणसिक्खापदे वुत्तमेवाति। सत्तमं।

८. सन्निधिकारकसिक्खापदं

२५२. अट्ठमे अब्भन्तरे जातो **अब्भन्तरो**। **महाथेरो**ति महन्तेहि थिरगुणेहि युत्तो। इमिना “बेलट्ठो”ति सज्जानामस्स सज्जिनामिं दस्सेति। **पधानघरे**ति समथविपस्सनानं पदहनट्ठानघरसङ्घाते एकस्मिं आवासे। **सुखकुरन्ति** एत्थ सोसनकुरत्ता न सुखकुरं होति, केवलं पन असूपब्यज्जनत्ताति आह “असूपब्यज्जनं ओदन”न्ति। सोसनकुरम्पि युत्तमेव। वक्खति हि “तं पिण्डपातं उदकेन तेमेत्वा”ति। “ओदन”न्तिइमिना कुरसदस्स ओदनपरियायतं दस्सेति। ओदनज्झि करोति आयुवण्णादयोति “**कुर**”न्ति वुच्चति। **सो**ति बेलट्ठसीसो। **तज्ज** **खो**ति तज्ज सुखकुरं आहरतीति सम्बन्धो। **पच्चयगिद्धताया**ति पिण्डपातपच्चये लुद्धताय। थेरो भुज्जतीति सम्बन्धो। मनुस्सानं एकाहारस्स सत्ताहमत्तट्ठितत्ता

“सत्ताह”न्ति वुत्तं । ततोति भुञ्जनतो परन्ति सम्बन्धो । चत्तारिपीति एत्थ पिसहेन अधिकानिपि सत्ताहानि गहेतब्बानि ।

२५३. इतीति इदं तयं । “सन्निधि कारो अस्सा”ति समासो विसेसनपरिनिपातवसेन गहेतब्बो । “सन्निधिकिरियन्ति अत्थो”ति इमिना करीयतीति कारोति कम्मत्थं दस्सेति । एकरत्तन्ति अन्तिमपरिच्छेदवसेन वुत्तं तदधिकानम्पि अधिपेतत्ता । अस्साति “सन्निधिकारक”न्ति पदस्स ।

सन्निधिकारकस्स सत्ताहकालिकस्स निस्सगियपाचित्तियापत्तिया पच्चयत्ता सन्निधिकारकं यामकालिकं खादनीयभोजनीयं असमानम्पि सुद्धपाचित्तियापत्तिया पच्चयो होतीति आह “यामकालिकं वा”ति । पटिग्गहणेति पटिग्गहणे च गहणे च । अज्झोहरितुकामताय हि पटिग्गहणे च पटिग्गहेत्वा गहणे चाति वुत्तं होती । यं पत्तं अङ्गुलिया घंसन्तस्स लेखा पज्जायति, सो पत्तो दुद्धोतो होती सचेति योजना उत्तरवाक्ये यंसद्वं दिस्वा पुब्बवाक्ये तंसद्वस्स गमनीयत्ता । गण्ठिकपत्तस्साति बन्धनपत्तस्स । सोति स्नेहो । पग्घरति सन्दिस्सतीति सम्बन्धो । तादिसेति दुद्धोते, गण्ठिके वा । तत्थाति धोवितपत्ते आसिञ्चित्वाति सम्बन्धो । हीति सच्चं । अब्बोहारिकाति न वोहरितब्बा, वोहरितुं न युत्ताति अत्थो । यन्ति खादनीयभोजनीयं परिच्चजन्तीति सम्बन्धो । हीति सच्चं, यस्मा वा । ततोति अपरिच्चत्तखादनीयभोजनीयतो नीहरित्वाति सम्बन्धो ।

अकप्पियमंससूति निद्धारणसमुदायो । सति पच्चयेति पिपाससङ्घाते पच्चये सति । अनतिरिक्तकतन्ति अतिरित्तेन अकतं सन्निधिकारकं खादनीयभोजनीयन्ति योजना । एकमेव पाचित्तियन्ति सम्बन्धो । विकप्पद्वयेति सामिसनिरामिससङ्घाते विकप्पद्वये । सब्बविकप्पेसूति विकालसन्निधिअकप्पियमंसयामकालिकपच्चयसङ्घातेसु सब्बेसु विकप्पेसु ।

२५५. आमिससंसदुन्ति आमिसेन संसदुं सत्ताहकालिकं यावजीविकं ।

२५६. चतुब्बिधकालिकस्स सरूपञ्च वचनत्थञ्च दस्सेन्तो आह “विकालभोजनसिक्खापदे”तिआदि । तत्थ निदिद्वं खादनीयभोजनीय”न्तिइमिना यावकालिकस्स सरूपं दस्सेति । “याव...पे०... कालिक”न्तिइमिना वचनत्थं दस्सेति । “सद्धि...पे०... पान”न्तिइमिना यामकालिकस्स सरूपं दस्सेति । “याव...पे०... कालिक”न्तिइमिना वचनत्थं दस्सेति । “सब्बिआदि पञ्चविधं भेसज्ज”न्तिइमिना सत्ताहकालिकस्स सरूपं दस्सेति । “सत्ताहं...पे०... कालिक”न्तिइमिना वचनत्थं दस्सेति । “ठपेत्वा...पे०... सब्बम्पी”तिइमिना यावजीविकस्स सरूपं दस्सेति । “याव...पे०... जीविक”न्तिइमिना वचनत्थं दस्सेति । सब्बवचनत्थो लहुकमत्तमेव, गरुको पनेवं वेदितब्बो — याव यत्तको मज्झन्हिको कालो यावकालो, सो अस्सत्थि, तं वा कालं भुज्जितब्बन्ति यावकालिकं । यामो कालो यामकालो, सो अस्सत्थि, तं वा कालं परिभुज्जितब्बन्ति यामकालिकं । सत्ताहो कालो सत्ताहकालो, सो अस्सत्थि, तं वा कालं निदहित्वा परिभुज्जितब्बन्ति सत्ताहकालिकं । याव यत्तको जीवो यावजीवो, सो अस्सत्थि, यावजीवं वा परिहरित्वा परिभुज्जितब्बन्ति यावजीविकन्ति ।

तत्थाति चतुब्बिधेसु कालिकेसु । सतक्खत्तुन्ति अनेकवारं । याव कालो नातिक्कमति, ताव भुज्जन्तस्साति योजना । अहोरत्तं भुज्जन्तस्साति सम्बन्धोति । अट्टमं ।

९. पणीतभोजनसिक्खापदं

२५७. नवमे पकट्टभावं नीतन्ति **पणीतन्ति** वुत्ते पणीतसद्वो उत्तमत्थोति आह “उत्तमभोजनानी”ति । सम्पन्नो नाम न मधुरगुणो, अथ खो मधुरगुणयुत्तं भोजनमेवाति आह “सम्पत्तियुत्त”न्ति । **कस्साति** करणत्थे चेतं सामिवचनं, केनाति हि अत्थो । “सुरस”न्ति इमिना सादीयति अस्सादीयतीति **सादूति** वचनत्थस्स सरूपं दस्सेति ।

२५९. “यो पन...पे०... भुज्जेय्या”ति एत्थ विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । **सुद्धानीति** ओदनेन असंसद्धानि । ओदनसंसद्धानि सब्बिआदीनीति सम्बन्धो । **एत्थाति** इमस्मिं सिक्खापदे । **हीति** सच्चं । “पणीतसंसद्धानी”ति इमिना पणीतेहि सब्बिआदीहि संसद्धानि भोजनानि **पणीतभोजनानीति** अत्थं दस्सेति । “सत्तधज्जनिब्बत्तानी”ति इमिना भोजनानं सरूपं दस्सेति ।

“सब्बिना भत्त”न्ति आदीनं पज्जनं विकप्पानं मज्झे तीसुपि विकप्पेसु “भत्त”न्ति योजेतब्बं । एवं वाक्यं कत्वा विज्जापने आपत्तिं दस्सेत्वा समासं कत्वा विज्जापने तं दस्सेन्तो आह “सब्बिभत्तं देही”ति आदि ।

इतोति गावितो लद्धेनाति सम्बन्धो । **विसङ्केतन्ति** सङ्केततो जापिततो विगतं विरहितन्ति अत्थो । **हीति** सच्चं । इमिना विसङ्केतस्स गुणदोसं दस्सेति ।

कप्पियसब्बिना देहीति कप्पियसब्बिना संसद्दं भत्तं देहीति योजना । एसेव नयो सेसेसुपि । **येन येनाति** येन येन सब्बिआदिना । **तस्मिं तस्साति** एत्थापि विच्छावसेन अत्थो दट्ठब्बो । पाळियं आगत**सब्बि** नाम गोसब्बि, अजिकासब्बि, महिससब्बि, येसं मंसं कप्पति, तेसं सब्बि च । **नवनीतं** नाम एवमेव । **तेलं** नाम तिलतेलं, सासपतेलं, मधुकतेलं, एरण्डतेलं, वसातेलज्च । **मधु** नाम मक्खिकामधु । **फाणितं** नाम उच्छुम्हा निब्बत्तं । **मच्छो** नाम उदकचरो । पाळिअनागतो मच्छो नाम नत्थि । मंसं नाम येसं मंसं कप्पति, तेसं मंसं । **खीरदधीनि** सब्बिसदिसानेव । वुत्तं यथा एवं “नवनीतभत्तं देही”ति आदीसुपि सूपोदनविज्जत्तिदुक्कटमेव होतीति योजना । **हीति** सच्चं । **सो चाति** सो चत्थो । **तत्थाति** तस्मिं अत्थे । **किं** पयोजनं । नत्थेव पयोजनन्ति अधिप्पायो ।

पटिलद्धं भोजनन्ति सम्बन्धो । **एकरसन्ति** एककिच्चं । **ततोति** नवपणीतभोजनतो नीहरित्वाति सम्बन्धो ।

सब्बानीति नव पाचित्तियानि सन्धाय वुत्तं ।

२६१. **उभयेसम्पीति** भिक्खुभिक्खुनीनम्पि । सब्बीति चेत्थ यो नं परिभुज्जति, तस्स बलायुवङ्गुनत्थं सब्बति गच्छति पवत्ततीति **सब्बि**, घतं । ततियक्खरेनेव सज्झायितब्बं लिखितब्बज्च । कस्मा? ततियक्खरद्धानेयेव सब्ब गतियन्ति गतिअत्थस्स सब्बधातुस्स धातुपाठेसु आगतत्ताति । नवमं ।

१०. दन्तपोनसिक्खापदं

२६३. दसमे **दन्तकट्टन्ति** दन्तपोनं । तज्हि दन्तो कसीयति विलेखीयति अनेनाति “दन्तकट्ट”न्ति वुच्चति । “सब्ब”न्ति आदिना सब्बमेव पंसुकूलं **सब्बपंसुकूलं**, तमस्सत्थीति “**सब्बपंसुकूलिको**”ति अत्थं दस्सेति । **सोति** भिक्खु परिभुज्जति किराति सम्बन्धो । **सुसानेति** आळहने । तज्हि छवानं सयनद्धानत्ता “सुसान”न्ति वुच्चति निरुत्तिनयेन । **तत्थाति** सुसाने । पुन **तत्थाति** एवमेव । अय्यसरूपज्च वोसाटितकसरूपज्च दस्सेतुं वुत्तं “अय्यवोसाटितकानीति एत्था”ति । तत्थ “अय्या...पे०... पितामहा”ति इमिना अय्यसरूपं दस्सेति । “वो...पे०... भोजनीयानी”ति इमिना

वोसाटितकसरूपं । अय्यसङ्घातानं पितिपितामहानं अत्थाय, ते वा उद्दिस्स छड्डितानि वोसाटितकसङ्घातानि खादनीयभोजनीयानि **अय्यवोसाटितकानी**ति विग्गहो कातब्बो । मनुस्सा ठपेन्ति किराति सम्बन्धो । यन्ति खादनीयभोजनीयं । **तेसन्ति** जातकानं । **पिण्डं पिण्डं कत्वा**ति सङ्घाटं सङ्घाटं कत्वा । **अज्जन्ति** वुत्तखादनीयभोजनीयतो अज्जं । **उम्मारोपी**ति सुसानस्स इन्दखीलेपि । सो हि उद्धटो किलेसमारो एत्थाति “**उम्मारो**”ति वुच्चति । बोधिसत्तो हि अभिनिक्खमनकाले पुत्तं चुम्बिस्सामीति ओवरकस्स इन्दखीले ठत्वा पस्सन्तो मातरं पुत्तस्स नलाटे हत्थं ठपेत्वा सयन्ति दिस्वा “सचे मे पुत्तं गण्हेय्यं, माता तस्स पबुज्जेय्य, पबुज्झमानाय अन्तरायो भवेय्या”ति अभिनिक्खमनन्तरायभयेन पुत्तदारे परिच्चजित्वा इन्दखीलतो निवत्तित्वा महाभिनिक्खमनं निक्खमि । तस्मा बोधिसत्तस्स ठत्वा पुत्तदारेसु अपेक्खासङ्घातस्स मारस्स उद्धटट्टानत्ता सो इन्दखीलो निप्परियायेन “**उम्मारो**”ति वुच्चति, अज्जे पन रूळ्हीवसेन । **थिरो**ति थद्धो । **घनबद्धो**ति घनेन बद्धो । कथिनेन मंसेन आबद्धोति अत्थो । वठति थूलो भवतीति **वठो**, मुद्धजदुतियोयं, सो अस्सत्थीति **वठरो**ति दस्सेन्तो आह “वठरोति थूलो”ति । “सल्लक्खेमा”तिइमिना “मज्जे”ति एत्थ मनधातु सल्लक्खणत्थो, मकारस्सेकारोति दस्सेति । **ही**ति सच्चं । **तेसन्ति** मनुस्सानं ।

२६४. सम्माति अविपरीतं । **असल्लक्खेत्वा**ति आहारसदस्स खादनीयभोजनीयादीसु निरूळ्हभावं अमज्जित्वा । भगवा पन ठपेसीति सम्बन्धो । **यथाउप्पन्नस्सा**ति येनाकारेन उप्पन्नस्स । पिता पुत्तसङ्घाते दारके सज्जापेन्तो विय भगवा ते भिक्खू सज्जापेन्तोति योजना ।

२६५. एतदेवाति तिण्णमाकारानमज्जतरवसेन अदिन्नमेव सन्धायाति सम्बन्धो । **ही**ति सच्चं । मातिकायं “दिन्न”न्ति वुत्तट्टानं नत्थि, अथ कस्मा पदभाजनेयेव वुत्तन्ति आह “दिन्नन्ति इद”न्तिआदि । “दिन्न”न्ति इदं उद्धटन्ति सम्बन्धो । **अस्सा**ति “दिन्न”न्ति पदस्स । निदेसे च “कायेन... पे०... देन्ते”ति उद्धटन्ति योजना । **एवन्ति** इमेहि तीहाकारेहि ददमानेति सम्बन्धो । **एवन्ति** इमेहि द्वीहाकारेहि । आदीयमानन्ति सम्बन्धो । **रथरेणुम्पी**ति रथिकवीथियं उद्धितपंसुम्पि । **पुब्बे**ति पठमपवारणसिक्खापदे । एवं पटिग्गहितं एतं आहारं दिन्नं नाम वुच्चतीति योजना । “एतमेवा”ति एवस्स सम्भवतो तस्स फलं दस्सेतुं वुत्तं “न इद”न्तिआदि । निस्सट्ठं न वुच्चतीति योजना ।

तत्थाति “कायेना”तिआदिवचने । **ही**ति सच्चं । नत्थु करीयति इमायाति **नत्थुकरणी**, ताय । नासापुटेन पटिग्गण्हातीति सम्बन्धो । **अकल्लको**ति गिलानो । **ही**ति सच्चं । कायेन पटिबद्धो **कायपटिबद्धो** कटच्छुआदीति आह “कटच्छुआदीसू”तिआदि । **ही**ति सच्चं । **पातियमानन्ति** पातापियमानं ।

एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदे । “पज्चहङ्गेही”ति पदस्स वित्थारं दस्सेन्तो आह “थाममज्झिमस्सा”तिआदि । तन्ति दातब्बवत्थुं ।

तत्थाति “हत्थपासो पज्जायती”तिवचने । गच्छन्तोपि ठितेनेव सङ्गहितो । **भूमट्टस्सा**ति भूमियं ठितस्स । **आकासट्टस्सा**ति आकासे ठितस्स । “हत्थं अङ्ग”न्ति पदेहि अवयविसम्बन्धो कातब्बो । **वुत्तनयेनेवा**ति “भूमट्टस्स च सीसेना”तिआदिना वुत्तनयेनेव । **पक्खी**ति सकुणो । सो हि पक्खयुत्तत्ता पक्खीति वुच्चति । **हत्थी**ति कुज्जरो । सो हि सोण्डसङ्घातहत्थयुत्तत्ता हत्थीति वुच्चति । अद्धेन अट्टमं रतनमस्साति **अद्धट्टमरतनो**, हत्थी, तस्स । **तेना**ति हत्थिना ।

एको दायको वदतीति सम्बन्धो । **ओणमती**ति हेट्ठा नमति । **एत्तावता**ति एकदेससम्पटिच्छनमत्तेन । **ततो**ति सम्पटिच्छनतो । **उग्घाटेत्वा**ति विवरित्वा । **काजेना**ति ब्याभङ्गिया । सा हि कचति बन्धति विविधं भारं अस्मिन्ति **काचो**ति

वुच्चति, चकारस्स जकारे कते काजोपि युत्तोयेव । तिस हत्था रतनानि इमस्साति **तिसहत्थो**, वेणु । **गुळकुम्भो**ति फाणितेन पूरितो घटो । **पटिग्गहितमेवा**ति कुम्भेसु हत्थपासतो बहि ठितेसुपि अभिहारकस्स हत्थपासे ठितत्ता पटिग्गहितमेवाति वुत्तं होति । **उच्छुयन्तदोणितो**ति उच्छुं पीळनयन्तस्स अम्बणतो ।

बहू पत्ता ठपिता होन्तीति सम्बन्धो । **यत्था**ति यस्मिं ठाने । ठितस्स भिक्खुनो हत्थपासेति योजना । ठत्वा फुसित्वा “निसिन्नस्स भिक्खुनो”ति पाठसेसेन योजेतब्बं । ठितेन वा निसिन्नेन वा निपन्नेन वा दायकेन दिव्यतीति सम्बन्धो ।

पथवियं ठिता होन्तीति सम्बन्धो । **यं यन्ति** यं यं पत्तं । **यत्थ कत्थची**ति येसु केसुचीति सम्बन्धो । तन्ति तं वचनं ।

तत्थ तस्मिं ठाने जातो **तत्थजातो**, अलुत्तसमासोयं, सोयेव **तत्थजातको**, तस्मिं । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । तत्थजातके न रुहति यथा, एवं न रुहितयेवाति योजना । थाममज्झिमेन पुरिसेन सुट्ठु हरितब्बन्ति संहारियं, तंयेव **संहारिमं** यकारस्स मकारं कत्वा, न संहारिमं **असंहारिमं**, तस्मिं । **तेपी**ति ते असंहारिमापि । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । **तत्थजातकसङ्खेपूपगा**ति तत्थजातके समोधानेत्वा खेपं पक्खेपं उपगता । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । इदज्झि वाक्यन्तरत्ता पुनप्पुनं वुत्तन्ति दट्ठब्बं । **तानी**ति तिन्तिणिकादिपण्णानि । **सन्धारे**तुन्ति सम्मा धारेतुं । ठितो दायकोति सम्बन्धो ।

लद्धस्स लद्धस्स वत्थुस्स सन्निधिद्वानत्ता, पक्खित्तद्वानत्ता वा थवीयति पसंसीयतीति **थविका**, ततो । **पुञ्चित्वा** **पटिग्गहेत्वा**ति “पुञ्चित्वा वा पटिग्गहेत्वा वा”ति अनियमविकप्पत्थो वासद्वो अज्झाहरितब्बो । तेसु तेसु वत्थूसु रज्जति लग्गतीति **रजो**, तं । विनये पज्जत्तं दुक्कटं **विनयदुक्कटं** । **तं पना**ति भिक्खं पन । **पटिग्गहेत्वा** **देथा**ति मं पटिग्गहापेत्वा मम देथाति अधिप्पायो ।

ततो **ततो**ति तस्मा तस्मा ठाना उट्ठापेत्वाति सम्बन्धो । तन्ति भिक्खं । **तस्सा**ति अनुपसम्पन्नस्स ।

सो वत्तब्बोति सो दिव्यमानो भिक्खु दायकेन भिक्खुना वत्तब्बोति योजना । **इमन्ति** सरजपत्तं । **तेना**ति दिव्यमानभिक्खुना । **तथा कातब्बन्ति** यथा दायकेन भिक्खुना वुत्तं, तथा कातब्बन्ति अत्थो । **उप्लवती**ति उपरि गच्छति, प्लु गतियन्ति हि धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १६ ङकारन्तधातु) वुत्तं । एत्थ उइति उपसगस्स अत्थदस्सनत्थं “उपरी”ति वुत्तं, पकारलकारसंयोगो दट्ठब्बो । पोत्थकेसु पन “उप्पिलवती”ति लिखन्ति, सो अपाठो । **कज्जिकन्ति** बिलङ्गं । तज्झि केन जलेन अज्जियं अभिब्यत्तं अस्साति “कज्जिय”न्ति वुच्चति, तमेव कज्जिकं यकारस्स ककारं कत्वा । तं पवाहेत्वा, अपनेत्वाति अत्थो । **यत्था**ति यस्मिं ठाने । सुक्खमेव भत्तं भजितब्बद्वेन सेवितब्बद्वेनाति **सुक्खभत्तं**, तस्मिं । **पुरतो**ति भिक्खुस्स पुरतो, पुब्बे वा । **फुसितानी**ति बिन्दूनि । तानि हि सम्बाधद्वानेसुपि फुसन्तीति फुसितानीति वुच्चन्ति ।

उळुङ्कोति कोसियसकुणनामो दीघदण्डको एको भाजनविसेसो, तेन । **थेवा**ति फुसितानि । तानि हि सम्बाधद्वानेसुपि फुसितत्ता थवीयन्ति पसंसीयन्तीति “थेवा”ति वुच्चन्ति । **चरुकेना**ति चरीयति भक्खीयतीति चरु, हव्यपाको, तं करोति अनेनाति चरुकं, थाल्यादिकं खुद्दकभाजनं, तेन आकिरियमानेति सम्बन्धो । काळवण्णकामेहि मानीयतीति **मसि** । खादतीति **छारो** खकारस्स छकारं, दकारस्स च रकारं कत्वा, खाररसो, सो इमिस्सत्थीति **छारिका** । **उप्पतित्वा**ति उद्धं गन्त्वा । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा ।

फालेत्वाति छिन्दित्वा । देन्तानं अनुपसम्पन्नानन्ति सम्बन्धो । **पायासस्सा**ति पायासेन । **तथापी**ति तेन मुखवट्टिया

गहणाकारेणपि ।

आभोगं क्त्वाति “पटिग्गहेस्सामी”ति मनसिकारं क्त्वा । **सो**ति निहं ओक्कन्तो भिक्खु । **वट्टितियेवा**ति आभोगस्स कतत्ता वट्टितियेव । **अनादर**न्ति अनादरेण, करणत्थे चेतं उपयोगवचनं, अनादरं हुत्वाति वा योजेतब्बं । **केची**ति अभयगिरिवासिनो । कायेण पटिबद्धो **कायपटिबद्धो**, तेन पटिबद्धो **कायपटिबद्धपटिबद्धो**, तेन । **वचनमत्तमेवा**ति “पटिबद्धपटिबद्ध”न्ति एकं अतिरेकं पटिबद्धवचनमत्तमेव नानं, अत्थतो पन कायपटिबद्धमेवाति अधिप्पायो । **यम्पी**ति यम्पि वत्थु । **तत्रा**ति तस्मिं वट्टने । **तन्ति** अनुजाननं ।

नेय्यो अधिप्पायं नेत्वा जातो अत्थो इमस्साति **नेय्यत्थं** । **एत्था**ति सुत्ते, सुत्तस्स वा । **यन्ति** वत्थु पततीति सम्बन्धो । **परिगळित्वा**ति भस्सित्वा । **सुद्धाया**ति निरजाय । **सामन्ति** सयं । **पुञ्छित्वा** वाति आदीसु तयो वासद्वा अनियमविकप्पत्था । पुञ्छितादीसु हि एकस्मिं किच्चे कते इतरकिच्चं कातब्बं नत्थीति अधिप्पायो । **तेना**ति तेन भिक्खुना, “आहरापेतुम्पी”तिपदे कारितकम्मं । “कस्मा न वट्टती”ति पुच्छा । **ही**ति वित्थारो । वदन्तेन भगवताति सम्बन्धो । **एत्था**ति सुत्तवचनेसु । “परिच्चत्तं तं भिक्खवे दायकेही”ति वचनेनाति योजना । **अधिप्पायो**ति नीतत्थो अधिप्पायो, निष्परियायेन इतत्थो जातत्थो अधिप्पायोति वुत्तं होति ।

एवं नीतत्थमधिप्पायं दस्सेत्वा नेय्यत्थ, मधिप्पायं दस्सेन्तो आह “यस्मा चा”ति आदि । **तन्ति** परिभुञ्जनं अनुज्जातन्ति सम्बन्धो । **दुतियदिवसेपी**ति पिसद्दो सम्पिण्डनत्थो, अपरदिवसेपीति अत्थो । **अधिप्पायो**ति नेय्यत्थो अधिप्पायो नेत्वा इय्यत्थो जातत्थो अधिप्पायोति वुत्तं होति ।

भुञ्जन्तानं भिक्खूनन्ति सम्बन्धो । **ही**ति वित्थारो । **दन्ता**ति दसना । ते हि दंसीयन्ति भक्खीयन्ति एतेहीति “दन्ता”ति वुच्चन्ति । सत्थंयेव **सत्थकं** खुद्दकट्टेन, तेन पटिग्गहितेन सत्थकेन । **एतन्ति** मलं । **तन्ति** लोहगन्धमत्तं । **परिहरन्ती**ति पटिग्गहेत्वा हरन्ति । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । तं सत्थकं परिभोगत्थाय यस्मा न परिहरन्ति, तस्मा एसेव नयोति अत्थो । उग्गहितपच्चया, सन्निधिपच्चया वा दोसो नत्थीति वुत्तं होति । **तत्था**ति तेसु तक्कखीरेसु । **नीलिका**ति नीलवण्णा स्नेहा । **आमकतक्कादीसू**ति अपक्केसु तक्कखीरेसु ।

किलिट्टुदकन्ति समलं उदकं । **तस्सा**ति सामणेस्स । पत्तगतं ओदनन्ति सम्बन्धो । **अस्सा**ति सामणेस्स । **उग्गहितको**ति अवगहितको । “उज्जातो”ति आदीसु (सं० नि० १.११२) विय उकारो ओकारविपरीतो होति, अपटिग्गहेत्वा गहितत्ता दुग्गहितकोति वुत्तं होति ।

एतेनाति ओदनेन । **पटिग्गहितमेव** होति हत्थतो अमुत्तत्ताति अधिप्पायो ।

पुन पटिग्गहेतब्बं सापेक्खे सतीति अधिप्पायो । **एत्तो**ति इतो पत्ततो । सामणेरो पक्खिपतीति सम्बन्धो । **तत्तो**ति पत्ततो । **केची**ति अभयगिरिवासिनो । **तन्ति** “पुन पटिग्गहेतब्ब”न्ति वदन्तानं केसज्जि आचरियानं वचनं वेदितब्बन्ति सम्बन्धो । **यन्ति** पूवभत्तादि ।

अत्तनो वाति सामणेस्स वा । **सामणेरा**ति आमन्तनं । **तस्सा**ति सामणेस्स । **भाजने**ति यागुपचनकभाजने । **यागुकुटन्ति** यागुया पूरितं कुटं । **तन्ति** यागुकुटं । “भिक्खुना पटिग्गण्हापेतु”न्ति कारितकम्मं उपनेतब्बं । गीवं ठपेत्वा

आवज्जेतीति सम्बन्धो। **आवज्जेतीति** परिणामेति।

पटिग्गहणूपगं भारन्ति थाममज्झिमेन पुरिसेन संहारिमं भारं। बलवता सामणेरेनाति सम्बन्धो। **तेलघटं** वाति तेलेन पक्खित्तं घटं वा। **लग्गेन्तीति** लम्बेन्ति। अयमेव वा पाठो।

नागस्स दन्तो वियाति **नागदन्तको**, सदिसत्थे को। अङ्कीयते लक्खीयते अनेनाति **अङ्कुसो**, गजमत्थकम्हि विज्जनकण्डको। अङ्कुसो वियाति **अङ्कुसको**, तस्मिं अङ्कुसके वा लग्गिता होन्तीति सम्बन्धो। **गणहतोति** गणहन्तस्स। मज्जस्स हेट्ठा **हेट्ठामज्जो**, तस्मिं। तन्ति तेलथालकं।

आरोहन्तेहि च ओरोहन्तेहि च निच्चं सेवीयतीति **निस्सेणी**, तस्सा मज्झं **निस्सेणिमज्झं**, तस्मिं। कण्णे उट्ठितं **कण्णिकं**, कण्णमलं, कण्णिकं विय कण्णिकं, यथा हि कण्णमलं कण्णतो उट्ठित्वा सयं पवत्तति, एवं तेलादितो उट्ठित्वा सयं पवत्ततीति वुत्तं होति। **घनचुण्णन्ति** कथिनचुण्णं। **तंसमुट्ठानमेव** नामाति ततो तेलादितो समुट्ठानमेव नाम होतीति अत्थो। **एतन्ति** कण्णिकादि। इदं पदं पुब्बापरापेक्खं।

योत्तेनाति रज्जुना। अज्जो देतीति सम्बन्धो।

पविसन्ते च निक्खमन्ते च वरति आवरति इमायाति **वति**, तं। **उच्छूति** रसालो। सो हि उसति विसं दाहेतीति उच्छूति वुच्चति, तं। **तिम्बरुसकन्ति** तिन्दुकं। तज्जि तेमेति भुज्जन्तं पुगलं अदेति रसेनाति **तिम्बो**, रुसति खुदितं नासेतीति **रुसको**, तिम्बो च सो रुसको चाति “तिम्बरुसको”ति वुच्चति, तं। **वतिदण्डकेसूति** वतिया अत्थाय निक्खणितेसु दण्डकेसु। **मयं पनाति** सङ्गहकाराचरियभूता बुद्धघोसनामका मयं पन, अत्तानं सन्धाय बहुवचनवसेन वुत्तं। **न पुथुलो पाकारोति** अट्ठतेय्यहत्थपासानतिककमं सन्धाय वुत्तं। **हत्थसतम्पीति** रतनसतम्पि।

सोति सामणेरो। भिक्खुस्स देतीति योजना। **अपरोति** सामणेरो।

फलं इमिस्सत्थीति **फलिनी**, इनपच्चयो इत्थिलिङ्गजोतको ई, तं साखन्ति योजना। फलिनिसाखन्ति समासतोपि पाठो अत्थि। **मच्छिकवारणत्थन्ति** मधुफाणितादीहि मक्खनट्टाने निलीयन्तीति मक्खिका, तायेव **मच्छिका** खकारस्स छकारं कत्वा, तासं निवारणाय। **मूलपटिग्गहमेवाति** मूले पटिग्गहणमेव, पठमपटिग्गहमेवाति वुत्तं होति।

भिक्खु गच्छतीति सम्बन्धो। **अरित्तेनाति** केनिपातेन। तज्जि अरति नावा गच्छति अनेनाति **अरित्तं**, तेन। तन्ति पटिग्गहणारहं भण्डं। **अनुपसम्पन्नेनाति** कारितकम्मं। **तस्मिम्पीति** चाटिकुण्डकेपि। तन्ति अनुपसम्पन्नं।

पाथेय्यतण्डुलेति पथस्स हिते तण्डुले। **तेसन्ति** सामणेरानं। **इतरेहीति** भिक्खूहि गहिततण्डुलेहि। सब्बेहि भिक्खूहि भुत्तन्ति सम्बन्धो। **एत्थाति** भिक्खूहि गहितेहि सामणेस्स तण्डुलेहि यागुपचने न दिस्सतीति सम्बन्धो। **कारणन्ति** परिवत्तेत्वा भुत्तस्स च अपरिवत्तेत्वा भुत्तस्स च कारणं।

भत्तं पचितुकामो सामणेरोति योजना। भिक्खुना आरोपेतब्बं, अग्नि न कातब्बोति सम्बन्धो। **पुन पटिग्गहणकिच्चं नत्थि** मूले पटिग्गहितत्ताति अधिप्पायो।

अस्साति सामणेस्स । ततोति अगिजालनतो ।

तत्ते उदकेति उदके तापे । ततोति तण्डुलपक्खिपनतो ।

पिधानन्ति उक्खलिपिधानं । तस्सेवाति हत्थकुक्कुच्चकस्स भिक्खुनो एव । दब्बिं वाति कटच्छुं वा । सो हि दरीयति विलोळीयति इमायाति दब्बीति वुच्चति ।

तत्राति तस्मिं ठपने । तस्सेवाति लोलभिक्खुस्सेव । ततोति पत्ततो । पुन ततोति साखादितो । तत्थाति फलरुक्खे ।

वितक्कं सोधेतुन्ति “महम्मि दस्सती”ति वितक्कं सोधेतुं । ततोति अम्बफलादितो ।

पुन ततोति मातापितूनमत्थाय गहिततेलादितो । तेति मातापितरो । ततोयेवाति तेहियेव तण्डुलेहि सम्पादेत्वाति सम्बन्धो ।

एत्थाति तापितउदके । अमुञ्चन्तेनेव हत्थेनाति योजना । अङ्गन्ति विनासं गच्छन्तीति अङ्गारा । दरीयन्ति फलीयन्तीति दारूनि ।

वुत्तो सामणेरोति योजना ।

गवति परिभुञ्जन्तानं विस्सट्ठं सद्धं करोतीति गुळो, गुळति विसतो जीवितं रक्खतीति वा गुळो, तं भाजेन्तो भिक्खूति सम्बन्धो । तस्साति लोलसामणेस्स ।

धूमस्सत्थाय वट्ठीयति वट्ठित्वा करीयतीति धूमवट्ठि, तं । मुखीयति विपरीयतीति मुखं । कं वुच्चति सीसं, तं तिट्ठति एत्थाति कण्ठो ।

भत्तुगगारोति उद्धं गिरति निगिरतीति उगगारो, भत्तमेव उगगारो भत्तुगगारो, उगगारभत्तन्ति अत्थो । दन्तन्तरेति दन्तविवरे ।

उपकट्ठे कालेति आसन्ने मज्झन्हिके काले । कक्खारेत्वाति सञ्चित्वा । तस्स अत्थं दस्सेतुं वुत्तं “द्वे तयो खेळपिण्डे पातेत्वा”ति । फळुसङ्घातं सिङ्गं विसाणं अस्मिं अत्थीति सिङ्गी, सोयेव कटुकभयेहि विरमितब्बत्ता सिङ्गीवेरोति वुच्चति । अङ्गीयति रुक्खो नवं उगगतोति लक्खीयति एतेहीति अङ्गुरा, समं लोणेन उदकं, समं वा उदकेन लोणं अस्मिन्ति समुद्दो, तस्स उदकं अवयवीअवयवभावेनाति समुद्दोदकं, तेन अपटिग्गहितेनाति सम्बन्धो । फाणाति गुळतो थद्धभावं गच्छतीति फाणितं । करेन हत्थेन गहितब्बाति करका, वस्सोपलं, करेन गण्हितुमरहाति अत्थो । कतकट्टिनाति कतकनामकस्स एकस्स रुक्खविसेसस्स अट्टिना । तन्ति उदकं । कपित्थोति एकस्स अम्बिलफलस्स रुक्खविसेसस्स नामं ।

बहलन्ति आविलं । सन्दित्वाति विसन्दित्वा । ककुधसोब्भादयोति ककुधरुक्खसमीपे ठिता सोब्भादयो । रुक्खतोति ककुधरुक्खतो । परित्तन्ति अप्पकं ।

पानीयघटे पक्खित्तानि होन्तीति सम्बन्धो । तन्ति वासमत्तं उदकं । तत्थेवाति ठपितपुप्फवासितपानीयेयेव । ठपितं

दन्तकट्टन्ति सम्बन्धो । अजानन्तस्स भिक्खुस्साति योजना । अनादरे चेतं सामिवचनं । हीति सच्चं, यस्मा वा ।

किं महाभूतं वट्टति, किं न वट्टतीति योजना । **यं पनाति** महाभूतं पन । **अङ्गलगन्ति** अङ्गेसु लग्गं, महाभूतन्ति सम्बन्धो । **एत्थाति** सेदे । **सुझापितन्ति** अङ्गारसदिसं कत्वा सुट्ठु झापितं ।

चत्तारीति पथवी छारिका गूथं मुत्तन्ति चत्तारि । **महाविकटानीति** महन्तानि सप्पदट्टक्खणसङ्घाते विकारकाले कत्तब्बानि ओसधानि । **एत्थाति** “असति कप्पियकारके”ति वचने । **कालोदिस्सं नामाति** ब्याधोदिस्स, पुग्गलोदिस्स, कालोदिस्स, समयोदिस्स, देसोदिस्स, वसोदिस्स, भेसज्जोदिस्ससङ्घातेसु सत्तसु ओदिस्सेसु कालोदिस्सं नामाति अत्थो । दसमं ।

भोजनवग्गो चतुत्थो ।

५. अचेलकवग्गो

१. अचेलकसिक्खापद-अत्थयोजना

२६९. अचेलकवग्गस्स पठमे परिविसति एत्थाति **परिवेसनन्ति** दस्सेन्तो आह “परिवेसनट्ठान”न्ति । परिब्बाजकपब्बजसद्वा समानाति आह “परिब्बाजकसमापन्नोति पब्बज्जं समापन्नो”ति । तित्थेन समं पूरतीति समतित्थीकं, नदीआदीसु उदकं, समतित्थिकं वियाति **समतित्थिकं**, पत्तभाजनेसु यागुभत्तं । **तेसन्ति** मातापितूनं देन्तस्साति सम्बन्धो । “दापेती”ति एत्थ दाधातुया सम्पदानस्स सुविजानितत्ता तं अदस्सेत्वा कारितकम्ममेव दस्सेन्तो आह “अनुपसम्पन्नेना”ति ।

२७३. “सन्तिके”तिइमिना “**उपनिक्खिपित्वा**”ति एत्थ उपसद्वस्स समीपत्थं दस्सेति । **तेसन्ति** तित्थियानं । **तत्थाति** भाजने । **इतोति** पत्ततो । **इधाति** मय्हं भाजने । **नन्ति** खादनीयभोजनीयं । **तस्साति** तित्थियस्साति । पठमं ।

२. उय्योजनसिक्खापदं

२७४. दुतिये पटिक्कमनअसनसालसद्धानं परियायत्ता वुत्तं “असनसालायपी”ति । भत्तस्स विस्सज्जनं **भत्तविस्सग्गोति** कते भत्तकिच्चन्ति आह “**भत्तकिच्च**”न्ति । सम्भूधातुस्स पपुब्बअपधात्वत्थत्ता वुत्तं “न पापुणी”ति ।

२७६. **वुत्तावसेसन्ति** वुत्तेहि मातुगामेन सद्धिं हसितुकामतादीहि अवसेसं । **तस्मिन्ति** उय्योजितभिक्खुम्हि । **अत्थतोति** विजहन्तविजहितभिक्खूनं अविनाभावसङ्घातअत्थतो । **इतरेनाति** उय्योजकभिक्खुना । **तत्थाति** “दस्सनूपचारं वा सवनूपचारं वा”तिवचने । **एत्थाति** निद्धारणसमुदायो, दस्सनूपचारसवनूपचारेसूति अत्थो । “तथातिइमिना द्वादसहत्थपमाणं अतिदिसति । **तेहीति** कुट्टादीहि । **तस्साति** दस्सनूपचारातिक्कमस्स । “वुत्तपकारमनाचार”न्ति इमिना “न अज्जो कोचि पच्चयो”ति एत्थ अज्जसद्वस्स अपादानं दस्सेति, “कारण”न्तिइमिना पच्चयसद्वस्सत्थं ।

२७७. **कलिसद्वस्स** पापपराजयसङ्घातेसु द्वीसु अत्थेसु पापसङ्घातो कोधोति आह “कलीति कोधो”ति । “आण”न्तिइमिना सासनसद्वस्सत्थं दस्सेति । वुत्तज्झि “आणा च सासनं जेय्य”न्ति । कोधवसेन वदतीति सम्बन्धो ।

दस्सेत्वा वदतीति योजना । इमस्स ठानं निसज्जं आलोकितं विलोकितं पस्सथ भोति योजना । इमिनापीति अमनापवचनं वचनेनापीति । दुतियं ।

३. सभोजनसिक्खापदं

२७९. ततिये “सयनियघरे”ति वत्तब्बे यकारलोपं कत्वा “सयनिघरे”ति वुत्तन्ति आह “सयनिघरे”ति । यतोति एत्थ तोसद्वो पठमादीसु अत्थेसु दिस्सति । “यतोनिदान”न्तिआदीसु (सु० नि० २७५) पठमत्थे । “अन्तराये असेसतो”तिआदीसु (ध० स० अट्ठ० गन्थारम्भकथा ७) दुतियत्थे । “अनिच्चतो”तिआदीसु (पट्ठा० १.१.४०९) ततियत्थे । “मातितो पितितो”तिआदीसु (दी० नि० १.३११) पञ्चम्यत्थे । “यं परतो दानपच्चया”तिआदीसु (जा० २.२२.५८५) छट्ठत्थे । “पुरतो पच्छतो”तिआदीसु (पाचि० ५७६) सत्तम्यत्थे । “पदमतो”तिआदीसु कारणत्थे दिस्सति । इधापि कारणत्थेयेवाति आह “यस्मा”ति । यस्मा कारणा अय्यस्स भिक्खा दिन्ना, तस्मा गच्छथ भन्ते तुम्हेति अत्थो । यन्ति भिक्खं । वोति तुम्हेहि । अधिप्पायोति पुरिसस्स अज्झासयो । “परियुद्धितो”ति सामज्जतो वुत्तेपि अत्थपकरणादितो रागपरियुद्धितोवाधिप्पेतोति आह “रागपरियुद्धितो”ति, रागेन परिभवित्वा उद्धितोति अत्थो ।

२८०. सभोजनन्ति एत्थ सकारो सहसद्वकारियो च अकारुकारानं असरूपत्ता अकारतो उकारस्स लोपो च तीसु पदेसु पच्छिमानं द्विन्नं पदानं तुल्यत्थनिस्सितसमासो च पुब्बपदेन सह भेदनिस्सितबाहिरत्थसमासो च होति, इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “सह उभोहि जनेही”ति । अथ वा भुज्जितब्बन्ति भोजनं, सं विज्जति भोजनं अस्मिं कुलेति सभोजनन्ति दस्सेन्तो आह “अथ वा”तिआदि । हीति सच्चं । तेनेवाति तेनेव अज्जमज्जं भुज्जितब्बत्ता । अस्साति “सभोजने”तिपदस्स । घरेति एत्थ पुब्बो सयनिसद्वो लोपोति आह “सयनिघरे”ति । इमिना “दत्तो”तिआदीसु विय पुब्बपदलोपसमासं दस्सेति । पिट्टसङ्घाटस्साति एत्थ पिट्टसङ्घाटो नाम न अज्जस्स यस्स कस्सचि, अथ खो सयनिघरगब्भस्सेवाति आह “तस्स सयनिघरगब्भस्सा”ति । यथा वा तथा वाति येन वा ते न वा आकारेन । कतस्साति पिट्ठिवंसं आरोपेत्वा वा अनारोपेत्वा वा कतस्साति । ततियं ।

२८४. चतुत्थपञ्चमेसु यथा च सभोजनसिक्खापदं पठमपाराजिकसमुद्धानं, एवमेव तानिपीति योजनाति । चतुत्थपञ्चमानि ।

६. चारित्तसिक्खापदं

२९४. छट्ठे कस्मा तेहि “देथावुसो भत्त”न्ति वुत्तं, ननु भिक्खूनं एवं वत्तुं न वट्ठतीति आह “एत्थ तं किरा”तिआदि । तस्माति यस्मा अभिहटं अहोसि, तस्मा ।

२९५. इदं पन वचनं आहाति सम्बन्धो । पसादज्जथत्तन्ति पसादस्स अज्जेनाकारेन भावो । नन्ति खादनीयं । “गहेत्वा आगमंसू”तिइमिना “उस्सारियत्था”ति एत्थ उकारस्स उग्गहत्थतज्ज सरधातुस्स गत्यत्थतज्ज अज्जतनिज्जुविभत्तिया त्थत्तज्ज दस्सेति, उग्गहेत्वा सारिंसु अगमंसूति अत्थो ।

२९८. यत्थाति यस्मिं ठाने । ठितस्स भिक्खुनो चित्तं उप्पन्नन्ति योजना । ततोति चित्तुप्पन्नतो । यन्ति भिक्खुं । पकतिवचनेनाति उच्चासद्वमकत्वा पवत्तेन सभाववचनेन । अन्तोविहारेति वचनस्स अतिसम्बाधत्ता अयुत्तभावं मज्जमानो आह “अपि च अन्तोउपचारसीमाया”ति ।

३०२. गामस्स अन्तरे आरामो तिष्ठतीति अन्तरारामो विहारो, तं गच्छतीति दस्सेन्तो आह “अन्तोगामे”ति आदीति । छट्ठं ।

७. महानामसिक्खापदं

३०३. सत्तमे “भगवतो”तिपदं “चूळपितुपुत्तो”तिपदे सम्बन्धो, “महल्लकतरो”तिपदे अपादानं । चूळपितुपुत्तोति सुद्धोदनो, सक्कोदनो, सुक्कोदनो, धोतोदनो, अमितोदनोति पञ्च जना भातरो, अमिता, पालिताति द्वे भगिनियो । तेसु भगवा च नन्दो च जेठुभातुभूतस्स सुद्धोदनस्स पुत्ता, आनन्दो कनिट्टुभातुभूतस्स अमितोदनस्स पुत्तो, महानामो च अनुरुद्धो च ततियस्स सुक्कोदनस्स पुत्ता । सक्कोदनधोतोदनानं पुत्ता अपाकटा । तिस्सत्थेरो अमिताय नाम भगिनिया पुत्तो, पालिताय पुत्तधीतरा अपाकटा । तस्मा चूळपितुनो सुक्कोदनस्स पुत्तो चूळपितुपुत्तोति अत्थो दट्ठब्बो । द्वीसु फलेसूति हेट्ठिमेसु द्वीसु फलेसु । उस्सन्नसद्दो बहुपरियायोति आह “बहू”ति । वजतोति गोट्ठतो । तज्झि गावो गोचरट्ठानतो पटिक्कमित्वा निवासत्थाय वजन्ति गच्छन्ति अस्मिन्ति वजोति वुच्चति ।

३०६. तस्मिं समयेति तस्मिं पवारणसमये । “एत्तकेही”तिपदस्स नामवसेन वा परिमाणवसेन वा दुविधस्स अत्थस्स अधिप्पेतत्ता वुत्तं “नामवसेन परिमाणवसेना”ति । तेसु नामं सन्धाय एतं नामं एतेसं भेसज्जानन्ति एत्तकानीति वचनत्थो कातब्बो, परिमाणं सन्धाय एतं परिमाणं एतेसन्ति एत्तकानीति वचनत्थो कातब्बो । “अज्जं भेसज्ज”न्ति एत्थ अज्जसदस्स अपादानं नामं वा परिमाणं वा भवेय्याति आह “सब्बिना पवारितो”ति आदि ।

३१०. येति दायका, पवारिता होन्तीति सम्बन्धोति । सत्तमं ।

८. उय्युत्तसेनासिक्खापदं

३११. अट्ठमे “अभिमुख”न्ति इमिना अभिसदस्सत्थं दस्सेति । “उय्यातो”तिपदस्स उट्ठित्वा यातोति दस्सेन्तो आह “नगरतो निग्गतो”ति । “कतउय्योग”न्ति इमिना उट्ठित्वा युज्जति गच्छतीति उय्युत्ताति दस्सेति । धातून, मनेकत्थत्ता वुत्तं “गामतो निक्खन्त”न्ति ।

३१४. द्वादस पुरिसा इमस्स हत्थिनोति द्वादसपुरिसो, आवुधो हत्थेसु एतेसन्ति आवुधहत्था । निन्नन्ति निन्नट्ठानं, पस्सतो भिक्खुनोति सम्बन्धोति । अट्ठमं ।

९. सेनावाससिक्खापदं

३१९. नवमे “तिट्ठतु वा”ति आदिना वसनाकारं दस्सेति । वासद्दो “चङ्कमतु वा”ति अत्थं सम्पिण्डेति । किञ्चि इरियापथन्ति चतूसु इरियापथेसु किञ्चि इरियापथं । यथा रुद्धमाने सञ्चारो छिज्जति, एवं रुद्धा संवुता होतीति योजना । “रुद्धो”ति इमिना “पलिबुद्धो”ति एत्थ परिपुब्बस्स बुद्धिधातुस्स अधिप्पायत्थं दस्सेतीति । नवमं ।

१०. उय्योधिकसिक्खापदं

३२२. दसमे युज्जन्तीति संपहरन्ति । “बलस्स अगगं एत्था”ति इमिना भिन्नाधिकरणबाहिरत्थसमासं दस्सेति । “जानन्ती”तिपदं अत्थसम्पुण्णत्थाय पक्खित्तं । अगगन्ति कोट्ठासं । बलं गणीयति एत्थाति बलगगन्ति वचनत्थोपि युज्जति ।

तेनाह “बलगणनट्टान”न्ति । इदञ्चि वचनं अम्बसेचनगरुसिननयेन वुत्तं । कथं? “बलगणनट्टान”न्ति वदन्तेन अट्टकथाचरियेन “बलस्स अगं जानन्ति एत्थाति बलग”न्ति वचनत्थस्स पिण्डत्थो च जापीयति, “बलं गणीयति एत्थाति बलग”न्ति वचनत्थो च दस्सीयति । वियूहीयते सम्पिण्डीयते ब्यूहो, सेनाय ब्यूहो सेनाब्यूहोति अत्थं दस्सेति “सेनाय वियूह”न्ति आदिना । अणति भेरवसहं करोतीति अणीकं, मुद्धजणकारो, हत्थीयेव अणीकं हत्थाणीकं । एसेव नयो सेसेसुपि । यो हत्थी पुब्बे वुत्तो, तेन हत्थिनाति योजनाति । दसमं ।

अचेलकवग्गो पञ्चमो ।

६. सुरापानवग्गो

१. सुरापानसिक्खापद-अत्थयोजना

३२६. सुरापानवग्गस्स पठमे भद्दा वति एत्थाति भद्वतिकाति च, भद्दा वति भद्वति, सा एत्थ अत्थीति भद्वतिकाति च अत्थं दस्सेन्तो आह “सो”ति आदि । सोति गामो लभीति सम्बन्धो । पथं गच्छन्तीति पथाविनोति कते अट्टिकायेवाति आह “अट्टिका”ति । अट्टं गच्छन्तीति अट्टिका । “पथिका”तिपि पाठो, अयमेवत्थो । “तेजसा तेज”न्तिपदानि सम्बन्धापेक्खानि च होन्ति, पदानं समानत्ता सम्बन्धो च समानोति मज्जितुं सक्कुण्येया च होन्ति, तस्मा तेसं सम्बन्धञ्च तस्स असमानतञ्च दस्सेतुं वुत्तं “अत्तनो तेजसा नागस्स तेज”न्ति । “आनुभावेना”ति इमिना पन तेजसद्वस्स अत्थं दस्सेति । कपोतस्स पादो कपोतो उपचारेन, तस्स एसो कापोतो, वण्णो । कापोतो विय वण्णो अस्साति कापोतिकाति दस्सेन्तो आह “कपोतपादसमवण्णरत्तोभासा”ति । पसन्नसद्वस्स पसादसद्वादयो निवत्तेतुं “सुरामण्डस्सेतं अधिवचन”न्ति वुत्तं । पञ्चाभिञ्जस्स सतोति पञ्चाभिञ्जस्स समानस्स सागतस्साति योजना ।

३२८. “मधुकपुप्फादीनं रसेन कतो”ति इमिना पुप्फानं रसेन कतो आसवो पुप्फासवोति वचनत्थं दस्सेति । एस नयो “फलासवो”ति आदीसुपि । सुरामेरयानं विसेसं दस्सेतुं वुत्तं “सुरा नामा”ति आदि । पिट्टकिण्णपक्खित्ताति पिट्टेन च किण्णेन च पक्खित्ता कता वारुणीति सम्बन्धो । किण्णाति च सुराय बीजं । तच्चि किरन्ति नानासम्भारानि मिस्सीभवन्ति एत्थाति किण्णाति वुच्चति । तस्सायेव मण्डेति योजना । सुरनामकेन एकेन वनचरकेन कताति सुरा । मदं जनेतीति मेरयं ।

३२९. लोणसोवीरकन्ति एवंनामकं पानं । सुत्तन्तिपि एवमेव । तस्मिन्ति सूपसंपाके । तेलं पन पचन्तीति सम्बन्धो । नत्थि तिखिणं मज्जं एत्थाति अतिखिणमज्जं, अतिखिणमज्जे तस्मिंयेव तेलेति अत्थो । यं पनाति तेलं पन । तिखिणं मज्जं इमस्स तेलस्साति तिखिणमज्जं । यत्थाति तेले । अरिट्ठोति एवंनामकं भेसज्जं । तन्ति अरिट्ठं, “सन्धाया”तिपदे अवुत्तकम्मं । एतन्ति “अमज्जं अरिट्ठ”न्ति वचनं, “वुत्त”न्तिपदे वुत्तकम्मन्ति । पठमं ।

२. अङ्गुलिपतोदकसिक्खापदं

३३०. दुतिये अङ्गुलीहि पतुज्जनं अङ्गुलिपतोदो, सोयेव अङ्गुलिपतोदकोति दस्सेन्तो आह “अङ्गुलीही”ति आदि । उत्तन्तोति अवतपन्तो । अवतपन्तोति च अत्थतो किलमन्तोयेवाति आह “किलमन्तो”ति । किलमन्तो हुत्वाति योजना । अस्सासगहणेन पस्सासोपि गहेतब्बोति आह “अस्सासपस्साससञ्चारो”ति । तम्पीति भिक्खुनिम्पीति । दुतियं ।

३. हसधम्मसिक्खापदं

३३५. ततिये पकारेन करीयति ठपीयतीति **पकतं** पञ्जत्तन्ति दस्सेन्तो आह “यं भगवता”ति आदि । **यन्ति** सिक्खापदं ।

३३६. हससङ्घातो धम्मो सभावो **हसधम्मो**ति वुत्ते अत्थतो कीळिकायेवाति आह “कीळिका वुच्चती”ति ।

३३७. **गोप्फकानन्ति** चरणगण्ठिकानं । ते हि पादे पादं ठपनकाले अञ्जमञ्जूपरि ठपनतो गोपीयन्तीति गोप्फा, ते एव गोप्फकाति वुच्चन्ति । पादस्स हि उपरि पादं ठपनकाले एकस्स उपरि एको न ठपेतब्बो । तेनाह भगवा “पादे पादं अच्छाधाया”ति (दी० नि० २.१९६; म० नि० १.४२३; अ० नि० ३.१६) । ओट्टजो दुतियो । **ओरोहन्तस्स** भिक्खुनोति सम्बन्धो ।

३३८. **फियारित्तादीहीति** आदिसद्देन लङ्कारादयो सङ्गण्हाति । केचि वदन्तीति सम्बन्धो । **पतनुप्पतनवारेसूति** पतनवार उप्पतनवारेसु । **तत्थाति** तस्सं खित्तकथलायं । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । ठपेत्वा कीळन्तस्साति सम्बन्धो । **लिखितुं वट्टति** कीळाधिप्पायस्स विरहितत्ताति अधिप्पायो । कीळाधिप्पायेन अत्थजोतकं अक्खरं लिखन्तस्सापि आपत्तियेवाति वदन्ति । **एत्थाति** इमस्मिं सिक्खापदेति । ततियं ।

४. अनादरियसिक्खापदं

३४२. चतुत्थे **धम्मो** नाम तन्तियेवाति आह “तन्ती”ति । **पवेणीति** तस्सेव वेवचनं । “तं वा न सिक्खितुकामो”ति एत्थ तंसदस्स अत्थमाविकातुं वुत्तं “येन पञ्जत्तेना”ति । विनये अपञ्जत्तं सन्धाय वुत्तं “अपञ्जत्तेना”ति आह “सुत्ते वा अभिधम्मे वा आगतेना”ति ।

३४४. **पवेणियाति** उपालिआदिकाय आचरियपरम्परसङ्घाताय तन्तिया । कुरुन्दियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । महापच्चरियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । **तं सब्बन्ति** कुरुन्दिवादमहापच्चरिवादसङ्घातं सब्बं तं वचनं । **पवेणिया आगतेति** पवेणिया आगतसङ्घाते महाअट्टकथावादेति । चतुत्थं ।

३४५. पञ्चमे **मनुस्सविग्गहेति** मनुस्सविग्गहपाराजिकेति । पञ्चमं ।

६. जोतिसिक्खापदं

३५०. छट्ठे जनपदस्स नामत्ता बहुवचनवसेन “भग्गेसू”ति पाळियं वुत्तं । सुसुमारसण्ठानो पब्बतसङ्घातो गिरि एत्थाति **सुसुमारगिरि**, एतस्स वा मापितकाले सुसुमारो गिरति सद्धं निगिरति एत्थाति **सुसुमारगिरीति** अत्थमनपेक्खित्वा वुत्तं “नगरस्स नाम”न्ति । **तं पनाति** वनं पन । “मिगानं”न्ति आदिना मिगानं अभयो दीयति एत्थाति **मिगदायोति** अत्थं दस्सेति ।

३५२. “जोतिके”तिपदस्स जोतिस्स अगिस्स करणं **जोतिकन्ति** दस्सेतुं वुत्तं “जोतिकरणे”ति ।

३५४. “समादहितुकामताया”तिपदं “अरणिसण्ठापनतो”तिपदे हेतु । **जालाति** सिखा । सा हि जलति दिब्बतीति जालाति वुच्चति ।

पतिलातं उक्खिपतीति एत्थ “पतितालात”न्ति वत्तब्बे तकारलोपं कत्वा सन्धिवसेन पतिलातन्ति वुत्तन्ति आह “अलातं पतितं उक्खिपती”ति । अलातन्ति उम्मुक्कं । तज्झि आदित्तं हुत्वा अतिउण्हत्ता न लातब्बं न गण्हितब्बन्ति अलातन्ति वुच्चति । अविज्झातन्ति ज्ञायनतो ड्हनतो अविगतं अलातन्ति सम्बन्धो । ज्ञायनं ड्हनं ज्ञातं, विगतं ज्ञातं इमस्सालातस्साति विज्झातं ।

३५६. पदीपादीनीति पदीपजोतिकादीनि । तत्थाति तासु दुट्ठवाळमिगअमनुस्ससङ्घातासु आपदासु निमित्तभूतासु । निमित्तत्थे चेतं भुम्मवचनन्ति । छट्ठं ।

७. नहानसिक्खापदं

३६६. सत्तमे पारं गच्छन्तो न केवलं सउदकाय नदिया एव न्हायितुं वट्ठति, सुक्खाय नदियापि वट्ठतीति दस्सेन्तो आह “सुक्खाया”तिआदि । उक्किरित्वाति वियूहित्वा । आवाटायेव खुदकट्ठेन आवाटका, तेसूति । सत्तमं ।

८. दुब्बण्णकरणसिक्खापदं

३६८. अट्ठमे अलभीति लभोति वचनत्थे अपच्चयं कत्वा णपच्चयस्स स्वत्थभावं दस्सेतुं वुत्तं “लभोयेव लाभो”ति । अपच्चयमकत्वा पकतिया णपच्चयोपि युत्तोयेवाति दट्ठब्बं । सद्दन्तरोपि अत्थन्तराभावा समासो होतीति आह “नवचीवरलाभेनाति वत्तब्बे”ति । अनुनासिकलोपन्ति “नव”न्ति एत्थ निग्गहीतस्स विनासं । निग्गहीतज्झि नासं अनुगतत्ता “अनुनासिक”न्ति वुच्चति, तस्स अदस्सन, मकत्वाति अत्थो । मज्झे ठितपदद्वयेति “नव”न्ति च “चीवरलाभेना”ति च द्विन्नं पदानमन्तरे “ठिते पना”ति च “भिक्खुना”ति च पदद्वये । निद्धारणे चेतं भुम्मवचनं । निपातोति निपातमत्तं । अलभीति लभोति वचनत्थस्स अभिधेय्यत्थं दस्सेतुं “भिक्खुना”ति वुत्तन्ति आह “भिक्खुना”तिआदि । पदभाजने पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । यन्ति यं चीवरं । “चीवर”न्ति एत्थ चीवरसरूपं दस्सेन्तो आह “यं निवासेतुं वा”तिआदि । चम्मकारनीलन्ति चम्मकारानं तिफले पक्खित्तस्स अयगूथस्स नीलं । महापच्चरियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । दुब्बण्णो करीयाति अनेनाति दुब्बण्णकरणं, कप्पबिन्दुन्ति आह “कप्पबिन्दुं सन्धाया”ति । आदियन्तेन भिक्खुना आदातब्बन्ति सम्बन्धो । कोणेसूति अन्तेसु । वासट्ठो अनियमविकप्पत्थो । अक्खिमण्डलमत्तं वाति अक्खिमण्डलस्स पमाणं वा कप्पबिन्दूति सम्बन्धो । पट्टे वाति अनुवातपट्टे वा । गण्ठियं वाति गण्ठिकपट्टे वा । पाळिकप्पोति द्वे वा तिस्सो वा ततो अधिका वा बिन्दुआवली कत्वा कतो कप्पो । कण्ठिककप्पोति कण्ठिकं विय बिन्दुगोच्छकं कत्वा कतो कप्पो । आदिसद्देन अग्घियकप्पादयो सङ्गण्हाति । सब्बत्थाति सब्बासु अट्ठकथासु । एकोपि बिन्दु वट्ठोयेव वट्ठतीति आह “एकं वट्ठबिन्दु”न्ति ।

३७१. अगगळादीनीति आदिसद्देन अनुवातपरिभण्डे सङ्गण्हातीति । अट्ठमं ।

९. विकप्पनसिक्खापदं

३७४. नवमे तस्साति एत्थ तसद्दस्स विसयो चीवरसामिकोयेवाति आह “चीवरसामिकस्सा”ति । दुतियस्स तसद्दस्स विसयो विनयधरोयेवाति आह “येना”तिआदि । “अविस्सासन्तो”तिपदस्स किरियाविसेसनभावं दस्सेतुं वुत्तं “अविस्सासेना”ति । तेनाति विनयधरेनाति । नवमं ।

१०. चीवरापनिधानसिक्खापदं

३७७. दसमे “अपनेत्वा”तिइमिना अपइत्यूपसगस्स अत्थं दस्सेति । निधेन्तीति निगूहित्वा ठपेन्ति । हसाधिप्पायोति हसं, हसनत्थाय वा अधिप्पायो । परिक्खारस्स सरूपं दस्सेतुं वुत्तं “पत्तत्थविकादि”न्ति । पत्तस्स पाळियमागतत्ता पत्तस्स थविकाति अत्थोयेव गहेतब्बो, न पत्तो च थविका चाति । “समणेन नामा”तिपदं “भवितु”न्तिपदे भावकत्ताति । दसमं ।

सुरापानवग्गो छट्ठो ।

७. सप्पाणकवग्गो

१. सञ्चिच्चपाणसिक्खापद-अत्थयोजना

३८२. सप्पाणकवग्गस्स पठमे उसुं असति खिपति अनेनाति इस्सासोति कते धनुयेव मुख्यतो इस्सासो नाम, धनुग्गहा- चरियो पन उपचारेन । उसुं असति खिपतीति इस्सासोति कते धनुग्गहाचरियो इस्सासो नाम, इध पन उपचारत्थो वा कत्तुत्थो वा गहेतब्बोति आह “धनुग्गहाचरियो होती”ति । पब्बजितकाले इस्सासस्स अयुत्तत्ता वुत्तं “गिहिकाले”ति । वोरोपिताति एत्थ वि अव पुब्बस्स रुहधातुस्स अधिप्पायत्थं दस्सेतुं वुत्तं “वियोजिता”ति ।

यस्मा गच्छतीति सम्बन्धो । एतन्ति “जीविता वोरोपिता”तिवचनं । कस्मा वोहारमत्तमेव होति, ननु यतो कुतोचि यस्मिं किस्मिंचि वियोजिते द्वे वत्थूनि विय विसुं तिड्वन्ति पाणतो जीविते वियोजिते पाणजीवितापीति आह “न हेत्था”तिआदि । हीति सच्चं । एत्थाति “जीविता वोरोपिता”तिवचने दस्सेतुन्ति सम्बन्धो । किञ्च जीवितं नामाति योजना । अयं पनेत्थ अत्थसम्बन्धो — सीसालङ्कारे सीसतो वियोजिते सीसं अलङ्कारतो विसुं तिड्वति यथा, एवं जीविते पाणतो वियोजिते जीवितं पाणतो विसुं न तिड्वति नामाति । अञ्जदत्थूति एकंसेन । “पाण”न्ति सामञ्जतो वुत्तोपि मनुस्सपाणस्स पाराजिकट्टाने गहितत्ता इध पारिसेसजायेन तिरच्छानपाणोव गहेतब्बोति आह “तिरच्छानगतोयेव पाणो”ति । तन्ति पाणं । महन्ते पन पाणेति सम्बन्धो ।

३८५. सोधेन्तो अपनेतीति योजना । मङ्गुलोति मनुस्सरत्तपो एको किमिविसेसो । सो हि रत्तपिवनत्थाय मङ्गति इतो चितो च इमं चिमञ्च ठानं गच्छतीति “मङ्गुलो”ति वुच्चति । पदक्खरान्हि अविपरितत्थं, सोतूनञ्च सज्जायोपदेसलभनत्थं कत्थचि ठाने वचनत्थो वुत्तोति दट्ठब्बं । तस्स बीजमेव खुद्दकट्ठेन मङ्गुलबीजकं, तस्मिं । तन्ति मङ्गुलबीजकं । भिन्दन्तो हुत्वाति योजनाति । पठमं ।

२. सप्पाणकसिक्खापदं

३८७. दुतिये सह पाणेहीति सप्पाणकं उदकन्ति दस्सेन्तो आह “ये पाणका”तिआदि । हीति सच्चं । पत्तपूरम्पि उदकन्ति सम्बन्धो । तादिसेनाति सप्पाणकेन । धोवतोपि पाचित्तियन्ति योजना । उदकसोण्डिन्ति सिलामयं उदकसोण्डि । पोक्खरणिन्ति सिलामयं पोक्खरणि । उट्ठापयतोपि पाचित्तियन्ति सम्बन्धो । ततोति सोण्डिपोक्खरणीहि । उदकस्साति उदकेन, पूरे घटे आसिञ्चित्वाति सम्बन्धो । तत्थाति उदके । उदकेति उदकसण्ठानकपदेसे आसिञ्चितउदके । पतिस्सतीति सोण्डिपोक्खरणीहि गहितउदकं पतिस्सतीति । दुतियं ।

३. उक्कोटनसिक्खापदं

३९२. ततिये “उच्चालेन्ती”ति इमिना उक्कोटेन्तीति एत्थ उपुब्बस्स कुटधातुस्स उच्चालनत्थं दस्सेति धातून, मनेकत्थत्ता। यं यं पतिट्ठितं यथापतिट्ठितं, तस्स भावो यथापतिट्ठितभावो, तेन।

३९३. यो धम्मोति यो समथधम्मो। धम्मेनाति एत्थ एनसद्देन “यथाधम्म”न्ति एत्थ अंइतिकारियस्स कारिं दस्सेति। इमिना “यथाधम्म”न्ति पदस्स “निहताधिकरण”न्ति एत्थ निहतसद्देन सम्बन्धितब्बभावं दस्सेति। “सत्थारा”तिपदं “वुत्तं” इतिपदे कत्ता। नत्थि हतं हननं इमस्साति निहतन्ति वुत्ते अत्थतो वूपसमनमेवाति आह “वूपसमित”न्ति।

३९५. यं वा तं वा कम्मं धम्मकम्मं नाम न होति, अथ खो अधिकरणवूपसमकम्ममेव धम्मकम्मं नामाति दस्सेन्तो आह “येन कम्मेना”तिआदि। अयम्पीति अयम्पि भिक्खु। सेसपदानिपीति “धम्मकम्मे वेमतिको”तिआदीनि सेसपदानिपि। एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदे। वित्थारो पन वुत्तोति सम्बन्धो। तत्थेवाति परिवारे एव। इधाति इमस्मिं सिक्खापदे, विभङ्गे वाति। ततियं।

४. दुट्ठुल्लसिक्खापदं

३९९. चतुत्थे अत्थुद्धारवसेन दस्सितानि दुट्ठुल्लसद्दत्थभावेन सदिसत्ताति अधिप्पायो। “धुर”न्ति एत्थ लक्खणवन्तत्ता भुम्मत्थे उपयोगवचनन्ति आह “धुरे”ति। धुरे निक्खित्तमत्ते सतीति योजना।

एवं धुरं निक्खिपित्वाति “अञ्जस्स नारोचेस्सामी”ति एवं धुरं निक्खिपित्वा। अञ्जस्साति वत्थु, पुग्गलतो अञ्जस्स दुतियस्स। सोपीति दुतियोपि। अञ्जस्साति ततियस्स। याव कोटि न छिज्जति, ताव आपज्जतियेवाति योजना। तस्सेवाति आपत्तिं आपन्नपुग्गलस्स। वत्थुपुग्गलोयेवाति आपत्तिं आपन्नपुग्गलोयेव। अयन्ति पठमभिक्खु। अञ्जस्साति दुतियस्स। सोति दुतियो आरोचेतीति सम्बन्धो। येनाति पठमभिक्खुना। अस्साति दुतियस्स। तस्सेवाति पठमभिक्खुस्सेव। वत्थुपुग्गलं उपनिधाय “ततियेन पुग्गलेन दुतियस्सा”ति वुत्तं।

४००. पञ्चापत्तिक्खन्धेति थुल्लच्चयादिके पञ्च आपत्तिक्खन्धे। अज्झाचारो नामाति अधिभवित्वा वीतिक्कमित्वा आचरितब्बत्ता अज्झाचारो नामाति। चतुत्थं।

५. ऊनवीसतिवस्ससिक्खापदं

४०२. पञ्चमे अङ्गुलियोति करसाखायो। ता हि अङ्गन्ति हत्थतो पञ्चधा भिज्जित्वा उग्गच्छन्तीति अङ्गुलियोति वुच्चन्ति। लिखन्तस्स उपालिस्साति सम्बन्धो। तेनाति बहुचिन्तेतब्बकारणेन। अस्साति उपालिस्स। उरोति हृदयं। तज्झि उसति चित्ततापो दहति एत्थाति उरोति वुच्चति। रूपसुत्तन्ति हेरज्जिकानं रूपसुत्तं, यथा हत्थाचरियानं हत्थिसुत्तन्ति। अक्खीनीति चक्खूनि। तानि हि अक्खन्ति विसयेसु ब्यापीभवन्ति, रूपं वा पस्सति इमेहीति अक्खीनीति वुच्चन्ति। मकसेन सूचिमुखानं गहितत्ता डंसेन पिङ्गलमक्खिकायोव गहेतब्बाति आह “डंसाति पिङ्गलमक्खिकायो”ति। पिङ्गलमक्खिकायो हि डंसनट्ठेन खादनट्ठेन डंसाति वुच्चन्ति। दुक्करो खमो एतासन्ति दुक्खाति दस्सेन्तो आह “दुक्खमान”न्ति। वेदनानन्ति सम्बन्धो। असातस्स कारणं दस्सेतुं वुत्तं “अमधुरान”न्ति। इमिना अमधुरत्ता न सादितब्बाति असाताति अत्थं दस्सेति। पाणसद्दजीवितसद्धानं परियायभावं दस्सेतुं वुत्तं “जीवितहरान”न्ति। पाणं हरन्ति

अपनेन्तीति पाणहरा, तासं वेदनानन्ति सम्बन्धो ।

४०४. विजायनकालतो पट्टाय परिपुण्णवीसतिवस्सो न गहेतब्बो, गब्भगहणकालतो पन पट्टायाति दस्सेन्तो आह “पटिसन्धिगहणतो पट्टाया”ति । गब्भे सयितकालेन सद्धिं वीसतिमं वस्सं परिपुण्णमस्साति गब्भवीसो पुग्गलो । हीति सच्चं । यथाहाति येनाकारेन सङ्ख्यं गच्छति, तेनाकारेन भगवा आहाति योजना । अथ वा यथा किं वचनं भगवा आहाति योजना ।

गब्भवीसो हुत्वा उपसम्पन्नीति सम्बन्धो । अम्हीति अस्मि । नुसद्धो परिवितक्कत्थे निपातो । यन्ति यादिसं पठमं चित्तन्ति सम्बन्धो । इमिना पटिसन्धिचित्तं दस्सेति । “पठमं विज्जाण”न्ति तस्सेव वेवचनं । तन्ति पठमं चित्तं पठमं विज्जाणं । अस्साति सत्तस्स । साव जातीति सा एव पटिसन्धि, गब्भो नाम होतीति सम्बन्धो ।

तत्थाति पाळियं, विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । योति पुग्गलो । महापवारणायाति अस्सयुजपुण्णमियं । सा हि पूजितपवारणत्ता महापवारणाति वुच्चति । ततोति पवारणाय जातकालतो । तन्ति महापवारणं । पाटिपदे चाति एत्थ चसद्धो अनियमविकप्पत्थो, पवारणदिवसपाटिपददिवसेसु अज्जरस्मिं दिवसे उपसम्पादेतब्बोति अत्थो । हायनवड्ढन्ति कुच्छिम्हि वसितमासेसु अधिकेसु हायनज्ज ऊनेसु वड्ढनज्ज वेदितब्बं ।

पोराणकत्थेरा पन उपसम्पादेन्तीति सम्बन्धो । एकूनवीसतिवस्सन्ति अनन्तरे वुत्तं एकूनवीसतिवस्सं । निक्खमनीयोति सावणमासो । सो हि अन्तोवीथितो बाहिरवीथिं निक्खमति सूरियो अस्मिन्ति “निक्खमनीयो”ति वुच्चति । पाटिपददिवसेति पच्छिमिकाय वस्सूपगमनदिवसे । तं उपसम्पादनं । कस्माति पुच्छा । एत्थ ठत्वा परिहारो वुच्चते मयाति योजना । वीसतिया वस्सेसूति उपसम्पन्नपुग्गलस्स वीसतिया वस्सेसु । तिसरत्तिदिवस्स एकमासत्ता “चत्तारो मासा परिहायन्ती”ति वुत्तं । उक्कट्टन्तीति एकस्स अधिकमासस्स नासनत्थाय वस्सं उपरि कट्टन्ति । ततोति छमासतो अपनेत्वाति सम्बन्धो । एत्थाति “एकूनवीसतिवस्स”न्तिआदिवचने । पन-सद्धो हिसद्धत्थो, सच्चन्ति अत्थो । योति पुग्गलो । तस्माति यस्मा गब्भमासानम्पि गणनूपगत्ता गहेत्वा उपसम्पादेन्ति, तस्मा छ मासे वसित्वाति सम्बन्धो । अट्ठ मासे वसित्वा जातोपि न जीवतीति सुत्तन्तअट्ठकथासु (दी० नि० अट्ठ० २.२४-२५; म० नि० अट्ठ० ३.२०५) वुत्तं ।

४०६. दसवस्सच्चयेनाति उपसम्पदतो दसवस्सातिक्कमेन । उपसम्पादेतीति उपज्झायो वा कम्मवाचाचरियो वा हुत्वा उपसम्पादेति । तन्ति उपज्झाचरियभूतं अनुपसम्पन्नपुग्गलं । कम्मवाचाचरियो हुत्वा उपसम्पादेन्तो तं मुञ्चित्वा सचे अज्जोपि कम्मवाचाचरियो अत्थि, सूपसम्पन्नो । सोव सचे कम्मवाचं सावेति, नुपसम्पन्नो । जत्वा पन पुन अनुपसम्पादेन्ते सगन्तरायोपि मगन्तरायोपि होतियेवाति दट्ठब्बन्ति । पञ्चमं ।

६. थेय्यसत्थसिक्खापदं

४०७. छट्ठे “पटियालोक”न्ति एत्थ आलोकसद्देन सूरियो वुत्तो उपचारेन । सूरियो हि पुरत्थिमदिसतो उगगन्त्वा पच्छिमदिसं गतो, तस्मा सूरियसङ्घातस्स आलोकस्स पटिमुखं “पटियालोक”न्ति वुत्ते पच्छिमदिसायेव गहेतब्बाति आह “पच्छिमं दिसन्ति अत्थो”ति । कम्मिकाति कम्मे युत्ता पयुत्ता ।

४०९. राजानन्ति एत्थ रज्जो सन्तकं “राजा”ति वुच्चति उपचारेन, अथ वा रज्जो एसो “राजा”ति कत्वा रज्जो सन्तकं “राजा”ति वुच्चति । थेय्यन्ति थेनेत्वा “सक्कच्च”न्तिआदीसु (पाचि० ६०६) विय निग्गहीतागमो होति । राजानं,

रज्जो सन्तकं वा थेय्यं थेनेत्वा गच्छन्तीति अत्थो । इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “राजानं वा थेनेत्वा”तिआदि ।

४११. चतूसु विसङ्केतेसु द्वीहि अनापत्ति, द्वीहि आपत्तियेवाति । छट्ठं ।

७. संविधानसिक्खापदं

४१२. सत्तमे “पधूपेन्तो”ति एत्थ पपुब्ब धूपधातु परिभासनत्थे वत्ततीति आह “परिभासन्तो”ति । त्वं समणोपि मातुगामेन सद्धिं गच्छसि, तुह्येवेसो दोसो, नेतस्स पुरिसस्साति अत्तानंयेव परिभासन्तोति अत्थो । “निक्खामेसी”तिइमिना “निप्पातेसी”तिएत्थ निपुब्ब पतधातु गत्यत्थोति दस्सेतीति । सत्तमं ।

८. अरिट्टसिक्खापदं

४१७. अट्टमे गन्धेति गिज्झो । ते हि गिधन्ति कुणपं अभिक्खन्तीति “गन्धा”ति वुच्चन्ति । गद्धेतिपि पाठो, सोपि युज्जति यथा “युगनन्धो, युगनद्धो”ति च “पटिबन्धो पटिबद्धो”ति च । बाधयिंसूति हनिंसु । अस्साति अरिट्टस्स ।

तद्धितेन वुत्तस्स अत्थस्स दस्सेतुमाह “ते”तिआदि । तेति अन्तरायिका । तत्थाति पञ्चविधेषु अन्तरायिकेसु । “तथा”तिपदेन “कम्मन्तरायिकं नामा”ति पदं अतिदिसति । तं पनाति भिक्खुनिदूसककम्मं पन । मोक्खस्सेवाति मग्गनिब्बानस्सेव । मग्गो हि किलेसेहि मुच्चतीति अत्थेन मोक्खो नाम । ज्ञानम्पेत्य सङ्गहितं नीवरणेहि विमुच्चनत्ता । निब्बानं विमुच्चीति अत्थेन मोक्खो नाम । फलम्पेत्य सङ्गहितं विमुच्चितत्ता । नियतमिच्छादिट्ठिधम्माति नियतभावं पत्ता, नियतवसेन वा पवत्ता मिच्छादिट्ठिसङ्घाता धम्मा । ते पन नत्थिकअहेतुक अकिरियवसेन तिविधा । पण्डकादिगहणस्स निदस्सनमत्तत्ता ‘पटिसन्धिधम्मा’तिपदेन अहेतुकद्विहेतुकपटिसन्धिधम्मा गहेतब्बा सब्बेसम्पि विपाकन्तरायिकभावतो । तेपि मोक्खस्सेव अन्तरायं करोन्ति, न सग्गस्स । ते पनाति अरियूपवादा पन । तावदेव उपवादन्तरायिका नामाति योजना । तापीति सज्जिच्च आपन्ना आपत्तियोपि । पाराजिकापत्तिं सन्धाय वुत्तं “भिक्खुभावं वा पटिजानाती”ति । सङ्घादिसेसापत्तिं सन्धाय वुत्तं “न वुट्ठाति वा”ति । लहुकापत्तिं सन्धाय वुत्तं “न देसेति वा”ति ।

तत्राति पञ्चविधेषु अन्तरायिकेसु । अयं भिक्खूति अरिट्टो गन्धबाधिपुब्बो भिक्खु । सेसन्तरायिकेति आणावीतिक्कमन्तरायिकतो सेसे चतुब्बिधे अन्तरायिके । इमे आगारिकाति अगारे वसनसीला इमे मनुस्सा । भिक्खूपि पस्सन्ति फुसन्ति परिभुज्जन्तीति सम्बन्धो । कस्मा न वट्टन्ति, वट्टन्तियेवाति अधिप्पायो । रसेन रसं संसन्दित्वाति उपादिण्णकरसेन अनुपादिण्णकरसं, अनुपादिण्णकरसेन वा उपादिण्णकरसं समानेत्वा । योनिसो पच्चवेक्खणस्स अभावतो संविज्जति छन्दरागो एत्थाति सच्छन्दरागो, सोयेव परिभोगो सच्छन्दरागपरिभोगो, तं । एकं कत्वाति समानं कत्वा । घटेन्तो विय पापकं दिट्ठिगतं उप्पादेत्वाति योजना । किंसद्धो गरहत्यो, कस्मा भगवता पठमपाराजिकं पज्जत्तं, न पज्जापेतब्बन्ति अत्थो । महासमुद्धं बन्धन्तो यथा अकत्तब्बं करोति, तथा पठमपाराजिकं पज्जपेन्तो भगवा अपज्जत्तं पज्जपेतीति अधिप्पायो । एत्थाति पठमपाराजिके । आसन्ति भब्बासं । आणाचक्केति आणासङ्घाते चक्के ।

अट्टियेव अट्टिकं कुच्छितत्थेन, कुच्छितत्थे हि को । अट्टिकमेव खलो नीचट्टेन लामकट्टेनाति अट्टिकङ्गलो निग्गहीतागमं कत्वा । तेन उपमा सदिसाति अट्टिकङ्गलूपमा । “अट्टी”ति च “कङ्गल”न्ति च पदं गहेत्वा वण्णेन्ति आचरिया (सारत्थं टी० पाचित्तिय ३.४१७; वि० वि० टी० पाचित्तिय २.४१७; म० नि० अट्ट० २.४२; म० नि० टी० ३.४२) । अङ्गारकासूपमाति अङ्गाररासिसदिसा, अङ्गारेहि वा परिपुण्णा आवाटसदिसा । असिसूनूपमाति एत्थ असीति

खगो। सो हि असते खिपते अनेनाति “असी”ति वुच्चति। **सूनाति** अधिकोद्वनं। तज्झि सुनति सञ्चुण्णभावं गच्छति एत्थाति “सूना”ति वुच्चति। असिना सूनाति **असिसूना**, ताय उपमा सदिसाति **असिसूनूपमा**। **सत्तिसूलूपमा**ति सत्तिया च सूलेन च सदिसा। **एत्थाति** इमिस्सं अट्ठकथायं। **मज्झिमट्ठकथायं** अलगहूपमसुत्ते (म० नि० अट्ठ० १.२३४ आदयो) गहेतब्बो। एवंसद्वखोसद्धानमन्तरे वियसद्वस्स ब्यादेसभावं दस्सेतुं वुत्तं “एवं विय खो”ति। अट्ठमं।

९. उक्खित्तसम्भोगसिक्खापदं

४२४. नवमे अनुधम्मस्स सरूपं दस्सेतुं वुत्तं “अनुलोमवत्तं दिस्वा कता ओसारणा”ति। इमिना अनुलोमवत्तं दिस्वा कतो ओसारणसङ्घातो धम्मो **अनुधम्मो**ति दस्सेति। **ओसारणा**ति पवेसना। **तेनेवा**ति उक्खित्तकस्स अकटानुधम्मत्ता एव। **अस्सा**ति “अकटानुधम्मेना”ति पदस्स।

ददतो वा गणहतो वाति वासद्वो अनियमविकप्पत्थोति। नवमं।

१०. कण्टकसिक्खापदं

४२८. दसमे अरिट्ठस्स उप्पन्नं विय एतस्सापि उप्पन्नन्ति योजना। **उम्मज्जन्तस्सा**ति मनसिकरोन्तस्स। संवासस्स नासना **संवासनासना**। लिङ्गस्स नासना **लिङ्गनासना**। दण्डकम्मेन नासना **दण्डकम्मनासना**। **तत्था**ति तिविधासु नासनासु। **दूसको...पे०... नासेथा**ति एत्थ अयं नासना लिङ्गनासना नामाति योजना। **अयन्ति** दण्डकम्मनासना। **इथा**ति इमस्मिं सिक्खापदे, “नासेतू”ति पदे वा। **तत्था**ति पुरिमवचनापेक्खं, “एवञ्च पन भिक्खवे”ति आदिवचनेति अत्थो। **पिरे**ति आमन्तनपदं परसद्देन समानत्थन्ति आह “परा”ति। “अम्हाकं अनज्झत्तिकभूत”इति वा “अम्हाकं पच्चनीकभूत” इति वा अत्थो दट्ठब्बो। “अमामक”इतिपदेन “पर”इतिपदस्स अधिप्पायत्थं दस्सेति। अम्हे नममायक, अम्हेहि वा नममायितब्ब इति अत्थो। “अम्हामक”इतिपि हकारयुत्तो पाठो। अम्हेहि आमकइति अत्थो। **यत्था**ति यस्मिं ठाने। तेति उपयोगत्थे सामिवचनं, तन्ति अत्थो। तव रूपसद्दे वाति सम्बन्धो। **न पस्सामा**ति न पस्साम, न सुणाम।

४२९. तेनाति सामणरेन। “कारापेय्या”ति पदे कारितकम्मन्ति। दसमं।

सप्पाणकवग्गो सत्तमो।

८. सहधम्मिकवग्गो

१. सहधम्मिकसिक्खापद-अत्थयोजना

४३४. सहधम्मिकवग्गस्स पठमे यन्ति यं पज्जत्तं। “सिक्खमानेना”ति एत्थ मानपच्चयस्स अनागतत्थभावं दस्सेतुं वुत्तं “सिक्खितुकामेना”ति। “सिक्खमानेना”तिपदं “भिक्खुना”तिपदे एव न केवलं कारकविसेसनं होति, अथ खो “अज्जातब्ब”न्तिआदिपदेसुपि किरियाविसेसनं होतीति दस्सेन्तो आह “हुत्वा”ति। **पदत्थतो**ति पदतो च अत्थतो च, पदानं अत्थतो वाति। पठमं।

२. विलेखनसिक्खापदं

४३८. दुतिये विनये पटिसंयुत्ता कथा विनयकथाति दस्सेन्तो आह “विनयकथा नामा”तिआदि । तन्ति विनयकथं । पदभाजनेन वण्णना विनयस्स वण्णो नामाति योजना । तन्ति विनयस्स वण्णं । परियापुणनं परियत्ति, विनयस्स परियत्ति विनयपरियत्ति, विनयपरियत्तिसङ्घातं मूलमस्स वण्णस्साति विनयपरियत्तिमूलको, तं । विनयधरो लभतीति सम्बन्धो । हीति वित्थारो । ते सब्बे भगवा भासतीति सम्बन्धो । हीति सच्चं ।

अस्साति विनयधरस्स । इधाति इमस्मिं सासने । अलज्जिताति आदीसु करणत्थे पच्चत्तवचनं । अलज्जितायाति हि अत्थो । तेन वुत्तं “कथं अलज्जिताया”तिआदि । चाति सच्चं । “सज्जिच्चा”ति पदं तीसु वाक्येसु योजेतब्बं । सज्जिच्च आपत्तिं आपज्जति, सज्जिच्च आपत्तिं परिगूहति, सज्जिच्च अगतिगमनञ्च गच्छतीति अत्थो । मन्दोति बालो । मोमूहोति अतिसम्मूळ्हो । विराधेतीति विरज्झापेति । कुक्कुच्चे उप्पन्नेति “कप्पति नु खो, नो”ति विनयकुक्कुच्चे उप्पन्ने । अयं पनाति अयं पुगलो पन वीतिक्कमतियेवाति सम्बन्धो । अच्छमंसेन सूकरमंसस्स वण्णसण्ठानेन सदिसत्ता, दीपिमंसेन च मिगमंसस्स सदिसत्ता वुत्तं “अच्छमंसं सूकरमंसं”न्तिआदि ।

आपत्तिंच सतिसम्मोसायाति एत्थ चसद्दो अवुत्तवाक्यसम्पिण्डनत्थो, कत्तब्बञ्च न हि करोतीति अत्थो । एवन्तिआदि निगमनं ।

एवं अविनयधरस्स दोसं दस्सेत्वा विनयधरस्स गुणं दस्सेन्तो आह “विनयधरो पना”तिआदि । सोति विनयधरो । हीति वित्थारो । परूपवादन्ति परेसं उपवादं । सुद्धन्तेति सुद्धस्स कोट्ठासे । ततोति पतिट्ठानतो परन्ति सम्बन्धो । अस्साति विनयधरस्स । एवन्तिआदि निगमनं । अस्साति विनयधरस्स । कुक्कुच्चपकतानन्ति कुक्कुच्चेन अभिभूतानं । सोति विनयधरो । तेहीति कुक्कुच्चपकतेहि । सङ्गमज्जे कथेन्तस्स अविनयधरस्साति योजना । तन्ति भयं सारज्जं ।

पटिपक्खं, पटिविरूद्धं वा अत्थयन्ति इच्छन्तीति पच्चत्थीका, ण्यसद्दो बहुलं कत्ताभिधायको, अत्तनो पच्चत्थिका अत्तपच्चत्थिका । तत्थाति द्विविधेसु पच्चत्थिकेसु । इमेति मेत्तियभुम्मजकवड्ढल्लिच्छविनो । अज्जेपि ये वा पन भिक्खूति सम्बन्धो । अरिट्ठभिक्खु च कण्टकसामणेरो च वेसालिकवज्जिपुत्तका च अरिट्ठ...पे०... वज्जीपुत्तका । ते च सासनपच्चत्थिका नामाति सम्बन्धो । परूपहारो च अज्जाणो च कङ्गापरवितरणो च परू...पे०... वितरणा । ते आदयो येसं वादानन्ति परू...पे०... वितरणादयो । ते एव वादा एतेसन्ति परू...पे०... वितरणादिवादा । ते च सासनपच्चत्थिका नामाति सम्बन्धो । अबुद्धसासनं बुद्धसासनन्ति वत्त्वा कतपग्गहा महासङ्घिकादयो च सासनपच्चत्थिका नामाति योजना । कङ्गापरवितरणादीति एत्थ आदिसद्देन कथावत्थुपकरणे आगता वादा सङ्गहन्ति । महासङ्घिकादयोति एत्थ आदिसद्देन दीपवंसे आगता गणा सङ्गहन्ति । आदिमिहि “विपरीतदस्सना”ति पदं सब्बपदेहि योजेतब्बं । “सहधम्मेना”ति पदस्सत्थं दस्सेतुं वुत्तं “सह कारणेना”ति । यथाति येनाकारेण निगग्हमानेति सम्बन्धो ।

तत्थाति तिविधेसु सद्धम्मेसु । महावत्तानि सन्ति, अयं सब्बोति योजना । चत्तारि फलानि चाति लिङ्गविपल्लासेन योजेतब्बं । एत्थ चकारेण अभिज्जापटिसम्भिदा सङ्गहिता तासम्पि अधिगमसासनभावतो ।

तत्थाति तिविधेसु सद्धम्मेसु । केचि थेराति धम्मकथिका केचि थेरा । “यो खो”ति कण्ठजदुतियक्खरेण पठितब्बो । पोत्थकेसु पन “यो वो”ति वकारेण पाठो अत्थि, सो अयुत्तो । कस्मा? “सो वो”ति परतो वुत्तत्ता, एकस्मिं वाक्ये द्विन् समानसुतिसद्धानं अयुत्तत्ता च । केचि थेराति पंसुकूलिका केचि थेरा आहंसूति सम्बन्धो । इतरे पन थेराति धम्मकथिकथेरेहि च पंसुकूलिकथेरेहि च अज्जे थेरा । तेति पञ्च भिक्खू करिस्सन्तीति सम्बन्धो । जम्बुदीपस्स पच्चन्ते

तिट्ठतीति **पच्चन्तिमो**, तस्मिं । जम्बुदीपस्स मज्झे वेमज्झे तिट्ठतीति **मज्झिमो** । अथ वा मज्झानं सुद्धानं बुद्धादीनं निवासो **मज्झिमो**, तस्मिं । वीसति वग्गा इमस्साति **वीसतिवग्गो**, सोयेव गणो **वीसतिवग्गगणो**, तं । **एवन्ति** आदि निगमनं ।

तस्साधेय्योति तस्सायत्तो, तस्स सन्तकोति वुत्तं होति । पवारणा आधेय्या, सङ्कम्मं आधेय्यं, पब्बज्जा आधेय्या, उपसम्पदा आधेय्याति योजना ।

येपि इमे नव उपोसथाति सम्बन्धो । यापि च इमा नव पवारणायोति योजना । **तस्साति** विनयधरस्स । **तासन्ति** नवपवारणानं ।

यानिपि इमानि चत्तारि सङ्कम्मानीति योजेतब्बं । एत्थ च तानि विनयधरायत्तानेवाति पाठसेसो अट्ठाहरितब्बो ।

यापि च अयं पब्बज्जा च उपसम्पदा च कातब्बाति योजना । **हीति** सच्चं । **अज्जो**ति विनयधरतो परो । **सो एवाति** विनयधरो एव । “उपज्झ”न्ति धातुकम्मं, “सामणेरेना”ति कारितकम्मं उपनेतब्बं । **एत्थ चाति** उपोसथादीसु च । निस्सयदानञ्च सामणेरूपट्ठानञ्च विसुं कत्वा द्वादसानिसंसे लभतीतिपि सक्का वत्तुं ।

विसुं विसुं कत्वाति “पञ्चाति च...पे०... एकादसा”ति च कोट्टासं कोट्टासं कत्वा, सत्त कोट्टासे कत्वा भासतीति अधिष्ठायो । **थोमेतीति** सम्मुखा थोमेति । **पसंसतीति** परम्मुखा पसंसति । “उग्गहेतब्ब”न्तिपदस्सत्थं दस्सेतुं वुत्तं “परियापुणितब्ब”न्ति । अद्धनि दीघे साधूति **अद्धनियं** अद्धकखमं अद्धयोग्यन्ति अत्थो साधुअत्थे नियपच्चयो (मोग्गल्लाने ४.३३.७३) ।

थेरा च नवा च मज्झिमा च बहू ते भिक्खू परियापुणन्तीति योजना ।

४३९. “उद्धिस्समाने”ति पदस्स कम्मरूपत्तं दस्सेतुं वुत्तं “उद्धिसियमाने”ति । **सो पनाति** पातिमोक्खो पन । यस्मा उद्धिस्समानो नाम होति, तस्माति योजना । **उद्धिसन्ते वाति** उद्धिसियमाने वा । **उद्धिसापेन्ते वाति** उद्धिसापियमाने वा । अन्तसद्दो हि मानसद्दकारियो । **योति** भिक्खु । **नन्ति** तं पातिमोक्खं । चसद्दो खुद्धानुखुद्दकपदस्स द्वन्नवाक्यं दस्सेति, पुब्बपदे ककारलोपो दट्ठब्बो । **तेसन्ति** खुद्धानुखुद्दाकानं । **हीति** सच्चं । **एतानीति** खुद्धानुखुद्दाकानि । **येति** भिक्खू । “याव उपपज्जतियेव, ताव संवत्तन्ति इति वुत्तं होतीति योजना इमस्स नयस्स पाठसेसेहि योजेतब्बत्ता । गरुक्भावं सल्लक्खेन्तो लहुक्भावं दस्सेन्तो आह “अथ वा”तिआदि । **अतिवियाति** अति इ एव । इकारो हि सन्धिवसेन अदस्सनं गतो । वियसद्दो एवकारत्थवाचको “वरम्हाकं भुसामिवा”ति एत्थ (जा० १.३.१०८) इवसद्दो विय, अति हुत्वा एवाति अत्थो दट्ठब्बो । “उपसम्पन्नस्सा”ति एत्थ समीपे सामिवचनन्ति (रूपसिद्धियं ३१६ सुत्ते) आह “उपसम्पन्नस्स सन्तिके”ति । **तस्साति** उपसम्पन्नस्स । **तस्मिन्ति** विनये । **विवण्णेतीति** न केवलं तस्सेव विवण्णमत्तमेव, अथ खो निन्दतियेवाति आह “निन्दती”ति । **गरहतीति** तस्सेव वेवचनं । अथ वा **निन्दतीति** उपसम्पन्नस्स सम्मुखा निन्दति । **गरहतीति** परम्मुखा गरहतीति । दुतियं ।

३. मोहनसिक्खापदं

४४४. ततिये अनुसद्दो पटिपाटिअत्थं अन्तोक्त्वा विच्छत्थवाचकोति आह “अनुपटिपाटिया अद्धमासे

अद्धमासे'ति । सोति पातिमोक्खो । उपोसथे उपोसथे उद्दिसितब्बन्ति **अनुपोसथिकं** । एत्थापि हि अनुसद्धो विच्छत्थवाचको । सोति पातिमोक्खो । उद्दिसियमानो नाम होतीति योजना । “तस्मिं अनाचारे”ति पदेन “तत्था”ति पदस्सत्थं दस्सेति । “यं आपत्ति”न्ति पदेन यंसद्धस्स विसयं दस्सेति । **यथाधम्मो**ति एत्थ धम्मसद्धेन धम्मो च विनयो च अधिपेतोति आह “धम्मो च विनयो चा”ति । **यथा**ति येनाकारेन । **साधु**सद्धो सुन्दरत्थो, **कसद्धो** पदपूरणोति आह “सुद्धु”ति । अट्टिन्ति च “कत्वा”ति च द्वे पदानि दट्ठब्बानि । “अट्टिकत्वा”ति वा एकं पदं । तत्थ पुब्बनये अत्थो यस्सत्थीति **अट्टि** त्थकारस्स ट्ठकारं कत्वा, तं अट्टिं । **कत्वा**ति त्वापच्चयन्तउत्तरपदेन समासो न होति । **अट्टिकभावन्ति** एत्थ इकसद्धेन “अट्टी”ति एत्थ ईपच्चयं दस्सेति । “भाव”न्तिपदेन भावपच्चयेन विना भावत्थस्स जापेतब्बतं दस्सेति । अत्थो पनेवं दट्ठब्बो — अट्टिभावं कत्वाति । पच्छिमनये अत्थो यस्सत्थीति **अट्टिको** पुरिमनयेनेव त्थकारस्स ट्ठकारं कत्वा । अत्थयितब्बो इच्छितब्बोति वा **अट्टिको**, अट्टिकइति नामसद्धतो त्वापच्चयो कातब्बो । “अट्टिकत्वा”ति इदं पदं किरियाविसेसनं । किरियाविसेसने वत्तमाने करधातु वा भूधातु वा योजेतब्बाति दस्सेभुं वुत्तं “कत्वा हुत्वा”ति । तं सब्बं दस्सेन्तो आह “अट्टिकत्वाति अट्टिकभावं कत्वा, अट्टिको हुत्वा”ति । ततियं ।

४. पहारसिक्खापदं

४४९. चतुत्थे कस्मा छब्बगिया सत्तरसवगियानं पहारं देन्ति, ननु अकारणेन पहारं देन्तीति आह “आवुसो”तिआदि । इमिना यथा वदन्ति, तथा अकतत्ता पहारं देन्तीति दस्सेति ।

४५१. **सचेपी**ति एत्थ पिसद्धेन सचे अमरति, का नाम कथा, पाचित्तियमेवाति दस्सेति । **पहारेना**ति पहारहेतुना । **यथा**ति येनाकारेन । **अयन्ति** भिक्खु । **न विरोचती**ति न सोभति ।

४५२. “अनुपसम्पन्नस्सा”ति एत्थ अकारस्स अज्जत्थं दस्सेतुं वुत्तं “गहट्ठस्स वा”तिआदि । **पब्बजितस्स** वाति परिब्बाजकस्स वा सामणेरस्स वा ।

४५३. “केनची”ति पदस्स अत्थं दस्सेतुं वुत्तं “मनुस्सेन वा”तिआदि । **ततो**ति विहेठनतो, इमिना मोक्खस्स अपादानं दस्सेति, “अत्तनो”ति इमिना सम्बन्धं दस्सेति । “पत्थयमानो”ति इमिना “अधिप्पायो”ति पदस्सत्थं दस्सेति । **मुग्गरेन** वाति चतुहत्थदण्डस्स अद्धेन दण्डेन वा । **सोति** चोरादिकोति । चतुत्थं ।

५. तलसत्तिकसिक्खापदं

४५४. पञ्चमे **तलन्ति** हत्थतलं । तज्झि तलति यंकिज्जि गहितवत्थु पतिट्ठाति एत्थाति “तल”न्ति वुच्चति । **सत्ती**ति कुन्तो । सो हि सकति विज्झितुं समत्थेतीति “सत्ती”ति वुच्चति । तलमेव सत्तिसदिसत्ता **तलसत्तिकं**, सदिसत्थे को, तं तलसत्तिकं उपचारेन गहेत्वा “कायम्पी”ति वुत्तं । कायतो अज्जं वत्थुम्पि तलसत्तिकसङ्घातेन कायेन गहेत्वा उगिरत्ता वुत्तं “कायपटिबद्धम्पी”ति । “**पहारसमुच्चिता**”ति एत्थ संपुब्बो च उपुब्बो च चिसद्धो पगुणनसङ्घाते परिचिते वत्ततीति आह “पहारपरिचिता”ति । पहारेन सं पुनप्पुनं उच्चिता परिचिताति अत्थो । इममेवत्थं सन्धाय वुत्तं “पुब्बेपि...पे०... अत्थो”ति । अज्जम्पि सज्झायननयं दस्सेतुं वुत्तं “पहारस्स उब्बिगा”ति । **तस्सा**ति तस्स पाठस्स । **पहारस्सा**ति पहारतो । निस्सक्कत्थे चेतं सामिवचनं । “भीता”ति इमिना “उब्बिगा”ति एत्थ उपुब्ब विजधातुस्सत्थं दस्सेति ।

४५७-८. **विरद्धो**ति पण्णको हुत्वा । **पुब्बे**ति पुरिमसिक्खापदे । **वुत्तेसु** वत्थूसूति “चोरं वा पच्चत्थीकं

वा”तिआदिना वुत्तेसु वत्थूसूति । पञ्चमं ।

६. अमूलकसिक्खापदं

४५९. छट्ठे तेति छब्बगिया । चोदेन्ति किराति सम्बन्धो । आकिण्णदोसत्ताति तेसं आकुलआदीनवत्ता । एवन्ति चोदियमाने । अत्तपरित्ताणन्ति अत्तनो परिसमन्ततो ताणं रक्खनं करोन्ता चोदेन्तीति योजनाति । छट्ठं ।

७. सञ्चिच्चसिक्खापदं

४६४. सत्तमे उपपुब्बदहधातुस्स सकम्मिकत्ता कारितन्तो गधभावं दस्सेतुं वुत्तं “उप्पादेन्ती”ति । “अनुपसम्पन्नस्सा”ति एत्थ अकारस्स सदिसत्थं दस्सेतुं वुत्तं “सामणेरस्सा”ति । सामणेरपि हि उपसम्पन्नेन सदिसो होति सण्ठानेन च पुरिसभावेन च । सामणेरस्स कुक्कुच्चं उपदहतीति सम्बन्धो । निसिन्नं मज्जे, निपन्नं मज्जे, भुत्तं मज्जे, पीतं मज्जे, कतं मज्जेति योजना । निसिन्नन्ति निसीदितं । निपन्नन्ति निपज्जितन्ति । सत्तमं ।

८. उपस्सुतिसिक्खापदं

४७१. अट्ठमे “अधिकरणजातान”न्ति एत्थ अधिकरणस्स पकरणतो विवादाधिकरणभावञ्च विसेसनपरपदभावञ्च दस्सेन्तो आह “उप्पन्नविवादाधिकरणान”न्ति । तत्थ उप्पन्नसद्देन जातसद्वस्सत्थं दस्सेति । विवादसद्देन अधिकरणस्स सरूपं दस्सेति । सुय्यतीति सुति वचनं, सुतिया समीपं उपस्सुति ठानन्ति अत्थं दस्सेतुं वुत्तं “सुतिसमीप”न्ति । “समीप”न्ति इमिना उपसद्वस्सत्थं दस्सेति । “यत्था”तिआदिना “उपस्सुती”ति एत्थ उपसद्वस्स पधानत्ता तस्स सरूपं दस्सेति । यत्थाति यस्मिं ठाने । मन्तेन्तन्ति एत्थ उपयोगवचनस्स भुम्मत्थे अधिप्पेतत्ता वुत्तं “मन्तयमाने”ति ।

४७३. “वूपसमिस्सामी”ति एत्थ इधातुया गत्यत्थं दस्सेतुं वुत्तं “वूपसमं गमिस्सामी”ति । अकारकभावन्ति निद्वोसभावं । सोतुकामताय गमनवसेन सिया किरियन्ति योजना । परतोपि एसेव नयोति । अट्ठमं ।

९. कम्मपटिबाहनसिक्खापदं

४७४. नवमे मयन्ति छब्बगियनामका अम्हे । कतत्ताति कम्मानं कतत्ता । धम्मोति भूतो सभावो । एतेसूति चतूसु सङ्गकम्मेसूति । नवमं ।

१०. छन्दं अदत्वागमनसिक्खापदं

४८१. दसमे चोदेति परस्स दोसं आरोपेतीति चोदको । तेन च चोदकेन चोदेतब्बो दोसं आरोपेतब्बोति चुदितो, सोयेव चुदितको, तेन च । “अनुविज्जकोति च विनयधरो । सो हि चोदकचुदितकानं मतं अनुमिनेत्वा विदति जानातीति अनुविज्जको । एत्तावतापीति एत्तकेनपि पमाणेनाति । दसमं ।

११. दुब्बलसिक्खापदं

४८४. एकादसमे “अलज्जीता”तिआदीसु (परि० २९५) विय यकारलोपेन निद्वेसोति आह “यथामित्ताया”ति ।

“यो यो”ति इमिना यथासदस्स विच्छत्थं दस्सेति । यथावुड्ढन्तिआदीसु (चूळव० ३११ आदयो) विय यो यो मित्तो “यथामित्त”न्ति वचनत्थो कातब्बो । **सब्बपदेसूति** “यथासन्दिट्ठता”तिआदीसु सब्बेसु पदेसूति । एकादसमं ।

१२. परिणामनसिक्खापदं

४८९. द्वादसमे यन्ति पदत्थविनिच्छयत्थसङ्घातं यं वचनं । **तत्थाति** तिसककण्डे । **इधाति** द्वेनवुतिकण्डे, सिक्खापदे वा । **पुग्गलस्साति** परपुग्गलस्साति । द्वादसमं ।

सहधम्मिकवग्गो अट्ठमो ।

९. रतनवग्गो

१. अन्तेपुरसिक्खापद-अत्थयोजना

४९४. राजवग्गस्स पठमे **परित्तको**ति गुणेन खुद्दको । पासादवरसदस्स उपरिसद्वेन सम्बन्धितब्बभावं दस्सेतुं वुत्तं “पासादवरस्स उपरि गतो”ति । इमिना पासादवरस्स उपरि **उपरिपासादवरं**, तं गतो उपगतोति **उपरिपासादवरगतो**ति वचनत्थं दस्सेति । **अय्यानन्ति** भिक्खून् । “कारणा”ति इमिना “वाहसा”ति पदस्सत्थं दस्सेति । **तेहीति** अय्येहि ।

४९७. **अन्तरन्ति** खणं, ओकासं वा विवरं वा । **घातेतुन्ति** हनितुं । इच्छतीति इमिना पत्थधातुया याचनत्थं दस्सेति । “राजन्तेपुरं हत्थिसम्मद्व”न्तिआदीसु वचनत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । **हत्थिसम्मद्वन्ति** हत्थिसम्बाधट्ठानं । अस्सेहि सम्मद्वो एत्थाति **अस्ससम्मद्वो** । रथेहि सम्मद्वो एत्थाति **रथसम्मद्वो**ति वचनत्थं अतिदिसन्तो आह “एसेव नयो”ति । “सम्मत्त”न्ति पठमक्खरेण पाठस्स सम्बाधस्स अवाचकत्ता वुत्तं “तं न गहेतब्ब”न्ति । **तत्थाति** पाठे । “हत्थीनं सम्मद्व”न्ति इमिना उत्तरपदस्स सम्मद्वनं **सम्मद्वन्ति** भावत्थं दस्सेति, पुरिमपदेन छट्ठीसमासञ्च । पुरिमपाठे पन उत्तरपदस्स अधिकरणत्थञ्च पुब्बपदेन ततियासमासञ्च दस्सेति । बाहिरत्थसमासोतिपि वुच्चति । पच्छिमपाठे “हत्थिसम्मद्व”न्तिआदिपदस्स लिङ्गविपल्लासञ्च “अत्थी”ति पाठसेसेन योजेतब्बतञ्च दस्सेतुं वुत्तं “हत्थिसम्मद्वो अत्थी”ति । **रजितब्बानीति** रजनीयानि, रजितुं अरहानीति अत्थो । इमिना सम्बन्धकाले पुरिमपाठे रज्जो अन्तेपुरेति विभत्तिविपल्लासो कातब्बोति । पच्छिमपाठे पन मुख्यतोव युज्जति । तेन वुत्तं “तस्मिं अन्तेपुरे”ति ।

४९८. **अवसित्तस्साति** खत्तियाभिसेकेन अभिसित्तस्स । **इतोति** सयनिघरतो । इमिना पञ्चमीबाहिरसमासं दस्सेति । रज्जो रतिजननट्ठेन **रतनं** वुच्चति महेसी । **महेसीति** च साभिसेका देवी । निपुब्ब गमुधातुस्स निपुब्बकमुधातुया परियायभावं दस्सेतुं वुत्तं “निगगतन्ति निक्खन्त”न्ति । पठमं ।

२. रतनसिक्खापदं

५०२. दुतिये **पमुस्सित्वाति** सतिविप्पवासेन पमुस्सित्वा । **पुण्णपत्तन्ति** तुट्ठिदायं । तज्झि मनोरथपुण्णेन पत्तब्बभागत्ता “पुण्णपत्त”न्ति वुच्चति । तस्स सरूपं दस्सेतुं वुत्तं “सततो पञ्च कहापणा”ति । इध पन कहापणानं पञ्चसतत्ता पञ्चवीसकहापणा अधिप्पेता । **आभरणसदस्स** अलङ्कारसद्वेन परियायभावं दस्सेतुं वुत्तं “अलङ्कार”न्ति । “महालतं नामा”ति इमिना न यो वा सो वा अलङ्कारो, अथ खो विसेसालङ्कारोति दस्सेति । महन्तानि मालाकम्मलताकम्मानि एत्थाति

महालता । लतागहणेन हि मालापि गहिता । नवहि कोटीहि अगधं इमस्साति **नवकोटिअगधनकं**, नवकोटिसङ्घातं अगधं अरहतीति वा **नवकोटिअगधनकं** ।

५०४. अन्ते समीपे वसनसीलत्ता परिचारिको “**अन्तेवासी**”ति वुच्चतीति आह “परिचारिको”ति ।

५०६. द्वे **लेडुपाता**ति थाममज्झिमस्स पुरिसस्स द्वे लेडुपाता । सङ्ग...पे०... नवकम्मानं अत्थाय उग्गण्हन्तस्स वा उग्गण्हापेन्तस्स वा दुक्कटन्ति योजना । **अवसेसन्ति** जातरूपरजततो अवसेसं । **मातुकण्णपिळन्धनतालपण्णम्पी**ति मातुया कण्णे पिळन्धिततालपण्णम्पि, पटिसामेन्तस्साति सम्बन्धो ।

“कप्पियभण्डं होती”ति इमिना अकप्पियभण्डं न वट्टतीति दस्सेति । **इदन्ति** भण्डं । **पलिबोधो नामाति** अत्तनो पलिबोधो नाम । **छन्देनपी**ति वट्टकीआदीनं छन्दहेतुनापि । **भयेनपी**ति राजवल्लभानं भयहेतुनापि । **बलक्कारेनाति** करणं कारो, बलेन कारो बलक्कारो, तेन, बलक्कारो हुत्वा पातेत्वाति अत्थो ।

तत्थाति महारामे । **यत्थाति** यस्मिं ठाने, सङ्का उप्पज्जतीति सम्बन्धो । **महाजनसञ्चरणट्टानेसूति** बहूनं जनानं सञ्चरणसङ्घातेसु ठानेसु । नगहेतब्बस्स हेतुं दस्सेतुं वुत्तं “पलिबोधो न होती”ति । यस्मा पलिबोधो न होति, तस्मा न गहेतब्बन्ति अधिप्पायो । **एकोति** एको भिक्खु पस्सतीति सम्बन्धो । **ओक्कम्माति** ओक्कमित्वा ।

रूपसद्धो भण्डपरियायोति आह “भण्ड”न्ति । भण्डं रूपं नामाति योजना । **भण्डिकन्ति** भण्डेन नियुत्तं पुटकं । **गणेत्वाति** गणनं कत्वा । **निमित्तन्तीति** एत्थ इतिसद्धो नामपरियायो । लज्जनादि निमित्तं नामाति हि योजना । लज्जनादीति आदिसद्धेन नीलपिलोतिकादयो सङ्गण्हाति । **लाखायाति** जतुना ।

पतिरूपा नाम इध लज्जिकुक्कुच्चकाति आह “लज्जिनो कुक्कुच्चका”ति । **थावरन्ति** जङ्गमा अज्जं थावरं । **अद्धुनोति** कालस्स । **समादपेत्वाति** अज्जे समादपेत्वा । उद्धिस्स अरिया तिट्ठन्ति, एसा अरियान याचना”ति (जा० १.७.५९) वुत्तनयेन याचित्वाति अत्थो ।

५०७. **रतनसम्म**तन्ति मनुस्सानं उपभोगपरिभोगन्ति । दुतियं ।

३. विकालगामप्पविसनसिक्खापदं

५०८. ततिये “तिरच्छानभूतं कथ”न्ति इमिना “**तिरच्छानकथ**”न्ति पदस्स तुल्यनिस्सितसमासं दस्सेति । **राजपटिसंयुत्तन्ति** राजूहि पटिसंयुत्तं ।

५१२. सम्बहुला भिक्खूति सम्बन्धो । **तस्मिं गामेति** तस्मिं पठमपविसनगामे । **तं कम्मन्ति** तं इच्छितकम्मं । **अन्तराति** गामविहारानमन्तरे । भुम्मत्थे चेतं निस्सक्कवचनं ।

कुलधरे वाति जातिकुलउपट्टाककुलधरे वा । **तेलभिक्खाय वाति** तेलयाचनत्थाय वा । **पस्सेति** अत्तनो पस्से समीपेति वुत्तं होति । **तेनाति** गाममज्झमग्गेन । **अनोक्कम्माति** अनोक्कमित्वा, अपक्कमित्वाति अत्थोति । ततियं ।

४. सूचिघरसिक्खापदं

५१७. चतुर्थे ककारस्स पदपूरणभावं दस्सेतुं वुत्तं “भेदनमेव भेदनक”न्ति । अस्सत्थिअत्थे अपच्चयोति आह “तं अस्स अत्थी”ति । अस्साति पाचित्तियस्स । पठमं सूचिधरं भिन्दित्वा पच्छा पाचित्तियं देसेतब्बन्ति अत्थो । अरणिधनुकेति अरण्या धनुके । वेधकेति कायबन्धनवेधकेति । चतुत्थं ।

५. मज्जसिक्खापदं

५२२. पज्जमे छेदनमेव छेदनकं, तमस्सत्थीति छेदनकन्ति अत्थं सन्धाय वुत्तं “वुत्तनयमेवा”ति ।

निखणित्वाति पमाणातिरेकं निखणित्वा । उत्तानं वा कत्वाति हेट्ठुपरि परिवत्तनं वा कत्वा । ठपेत्वाति लम्बणवसेन ठपेत्वाति । पज्जमं ।

६. तूलोनद्धसिक्खापदं

५२६. छट्ठे एत्थाति मज्जपीठे । अवनहितब्बन्ति ओनद्धं, तूलेन ओनद्धं तूलोनद्धन्ति अत्थोपि युज्जति । तूलं पक्खिपित्वाति मज्जपीठे चिमिलिकं पत्थरित्वा तस्सुपरि तूलं पक्खिपित्वाति अत्थोति । छट्ठं ।

७. निसीदनसिक्खापदं

५३१. सत्तमे कत्थाति किस्मिं खन्धके, किस्मिं वत्थुस्मिं वा । हीति सच्चं । तत्थाति चीवरक्खन्धके, पणीतभोजनवत्थुस्मिं वा । “यथा नामा”ति इमिना “सेय्यथापी”ति पदस्स अत्थं दस्सेति, “पुराणो चम्मकारो”ति इमिना “पुराणासिकोट्ठो”ति पदस्स । चम्मकारो हि असिना चम्मं कुटति छिन्दतीति “असिकोट्ठो”ति वुच्चति । वत्थुप्पन्नकालमुपनिधाय वुत्तं “पुराणो”ति । तमेवूपमं पाकटं करोन्तो आह “यथा ही”ति । हीति तप्पाकटीकरणं, तं पाकटं करिस्सामीति हि अत्थो । चम्मकारो कट्ठतीति सम्बन्धो । वित्थतन्ति विसालं । सोपीति उदायीपि । तं निसीदनं कट्ठतीति योजना । तेनाति कट्ठनहेतुना । तन्ति उदायिं । सन्थतसदिसन्ति सन्थतेन सदिसं । एकस्मिं अन्तेति एकस्मिं कोट्ठासे, फालेत्वाति सम्बन्धोति । सत्तमं ।

८. कण्डुपटिच्छादिसिक्खापदं

५३७. अट्ठमे “कत्था”तिआदीनि वुत्तनयानेव ।

५३९. “यस्सा”ति पदस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “भिक्खुनो”ति । “नाभिया हेट्ठा”ति इमिना नाभिया अधो अधोनाभीति वचनत्थं दस्सेति, “जाणुमण्डलानं उपरी”ति इमिना जाणुमण्डलानं उब्भ उब्भजाणुमण्डलन्ति । उब्भसद्दो हि उपरिपरियायो सत्तम्यन्तनिपातो । कण्डुखज्जुसद्धानं वेवचनत्ता वुत्तं “कण्डूति खज्जू”ति । कण्डति भेदनं करोतीति कण्डु । खज्जति व्यधनं करोतीति खज्जू । केसुचि पोत्थकेसु “कच्छू”ति पाठो अत्थि, सो अयुत्तो ।

लोहितं तुण्डं एतिस्साति लोहिततुण्डिका । पिळयति विबाधयतीति पिळका । आ भुसो असुचिं सवति पग्घरापेतीति अस्सावोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “असुचिपग्घरण”न्ति । अरिसज्ज भगन्दरा च मधुमेहो च । आदिसद्देन दुन्नामकादयो सङ्गण्हाति । तत्थ अरि विय ईसति अभिभवतीति अरिसं । भगं वुच्चति वच्चमग्गं, तं दरति फालेतीति भगन्दरा, गूथसमीपे जातो वणाविसेसो । मधु विय मुत्तादिं मिहति सेचतीति मधुमेहो, सो आबाधो मुत्तमेहो सुक्कमेहो रत्तमेहोति अनेकविधो ।

थुल्लसदो महन्तपरियायोति आह “महा”ति । अट्टमं ।

९. वस्सिकसाटिकसिक्खापदं

५४२. नवमे वस्से वस्सकाले अधिद्धातब्बाति वस्सिका, वस्सिका च सा साटिका चेति वस्सिकसाटिकाति । नवमं ।

१०. नन्दत्थेरसिक्खापदं

५४७. दसमे “चतूहि अङ्गुलेही”ति इमिना चतुरो अङ्गुला चतुरङ्गुलाति असमाहारदिगुं दस्सेति । ऊनकप्पमाणोति भगवतो लामकपमाणो । इमिना ओमकसद्वस्स लामकत्थं दस्सेतीति दट्ठब्बन्ति । दसमं ।

रतनवग्गो नवमो ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

खुद्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

६. पाटिदेसनीयकण्डं

१. पठमपाटिदेसनीयसिक्खापद-अथयोजना

खुद्धकानं अनन्तरा पाटिदेसनीया ये धम्मा सङ्गीतिकारेहि ठपिता, इदानीं तेसं धम्मानं अयं वण्णना भवतीति योजना ।

५५२. पठमपाटिदेसनीये ताव अत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । पटिआगमनकालेति पिण्डाय चरणट्टानतो पक्कमित्वा, पटिनिवत्तित्वा वा आगमनकाले । सब्बेवाति एत्थ निग्गहीतलोपवसेन सन्धि होतीति आह “सब्बमेवा”ति । “कम्पमाना”ति इमिना पपुब्बविधधातुया कम्पनत्थं दस्सेति । अपेहीति एत्थ अपपुब्बइधातु गत्यत्थोति आह “अपगच्छा”ति ।

५५३. पटिदेसेतब्बाकारं दस्सेति अनेनाति पटिदेसेतब्बाकारदस्सनं । द्विन्नं सद्धानं परियायभावं दस्सेतुं वुत्तं “रथिकाति रच्छा”ति । रथस्स हिता रथिका । ण्यपच्चये कते “रच्छा”ति (मोग्गल्लाने ४.७२ सुत्ते) वुच्चति । रच्छन्तरेन अनिब्बिद्धा रच्छा ब्यूहो नामाति आह “अनिब्बिज्झित्वा”तिआदि । ब्यूहेति सम्पिण्डेति जने अज्जत्थ गन्तुमपदानवसेनाति ब्यूहो । सिङ्घाटकं नाम मग्गसन्धीति आह “मग्गसमोधानट्टान”न्ति । सिङ्घति मग्गसमोधानं करोति एत्थाति सिङ्घाटकं । एतेसूति रथिकादीसु । एसेव नयोति दुक्कटपाटिदेसनीये अतिदिसति । हीति सच्चं । “वचनतो”ति पदं “वेदितब्बो”ति पदे जापकहेतु । ददमानाय भिक्खुनिया वसेनाति योजना । एत्थाति सिक्खापदे । तस्माति यस्मा अपमाणं, तस्मा ।

इदन्ति वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । सम्भिन्ने एकरसे कालिकत्तयेति योजना ।

५५६. “दापेती”ति हेतुत्थकिरियाय कारितकत्तुकारितकम्मानि दस्सेतुं वुत्तं “अज्जातिकाय अज्जेन केनची”ति । अज्जेनाति अत्तना अज्जेन । “ताय एव वा भिक्खुनिया अज्जेन वा केनची”ति पदानि “पटिग्गहापेत्वा”तिपदे

कारितकम्पानीति । पठमं ।

२. दुतियपाटिदेसनीयसिक्खापदं

५५८. दुतिये पुरिमसिक्खापदेन आपत्ति अन्तरघरत्ताति अधिप्पायो । इमिना सिक्खापदेन आपत्ति भवेय्य वोसासमानत्ताति अधिप्पायो । देन्तिया पन नेव इमिना, न पुरिमेन आपत्ति अज्जस्स भत्तत्ताति अधिप्पायोति । दुतियं ।

३. ततियपाटिदेसनीयसिक्खापदं

५६२. ततिये “उभतो”ति एत्थ करणत्थे तोति आह “द्वीही”ति । “उभतोपसन्न”न्ति ब्यासोपि समासोपि युतोयेव, समासे तोपच्चयस्स अलोपो होति । “उभतो”तिपदस्स सरूपं दस्सेतुं वुत्तं “उपासकेनपि उपासिकायपी”ति । कस्मा उभतो पसन्नं होतीति आह “तस्मिं किरा”तिआदि । यस्मा तस्मिं कुले...पे०... सोतापन्नायेव होन्ति किर, तस्मा “उभतोपसन्न”न्ति वुत्तं होति । “सचेपी”ति एत्थ पिसद्देन असीतिकोटिधनतो अधिकम्पि सम्पिण्डेति । हायनस्स कारणं दस्सेति “यस्मा”तिआदिना ।

५६९. “घरतो नीहरित्वा”ति एत्थ “नीहरित्वा”ति पदस्स कम्मं दस्सेतुं वुत्तं “आसनसालं वा विहारं वा”ति । “आनेत्वा”तिइमिना नीपुब्बहरधातुया अत्थं दस्सेति । द्वारेति अत्तनो गेहद्वारेति । ततियं ।

४. चतुत्थपाटिदेसनीयसिक्खापदं

५७०. चतुत्थे अवरुद्धसद्दो परिरुद्धसद्दस्स परियायोति आह “परिरुद्धा होन्ती”ति । आरज्जकस्स सेनासनस्स परिसमन्ततो रुद्धा आवुता होन्तीति अत्थो ।

५७३. “पञ्चन्न”न्ति निद्धारणे सामिवचनभावञ्च “यंकिञ्ची”ति निद्धारणीयेन सम्बन्धितब्बभावञ्च दस्सेतुं वुत्तं “पञ्चसु सहधम्मिकेसु यं किञ्ची”ति । “पेसेत्वा खादनीयं भोजनीयं आहरिस्सामी”तिइमिना पटिसंविदिताकारदस्सनं । “आराम”न्ति सामज्जतो वुत्तेपि आरज्जकसेनासनस्स आरामो एव अधिप्पेतोति आह “आरज्जकसेनासनारामञ्चा”ति । तस्साति आरज्जकसेनासनारामस्स । “कस्मा”ति पुच्छाय “पटिमोचनत्थ”न्ति विसज्जनाय समेतुं सम्पदानत्थे निस्सक्कवचनं कातब्बं । किमत्थन्ति हि अत्थो । पटिमोचनत्थन्ति तदत्थे पच्चत्तवचनं । पटिमोचनसङ्घाताय अत्थायाति हि अत्थो । अत्थसद्दो च पयोजनवाचको । पयोजनायाति हि अत्थो । अथ वा “पटिमोचनत्थ”न्ति विसज्जनायं । “कस्मा”ति पुच्छाय समेतुं निस्सक्कत्थे पच्चत्तवचनं कातब्बं । पटिमोचनसङ्घाता अत्थाति हि अत्थो । अत्थसद्दो च कारणवाचको । कारणाति हि अत्थो । एवञ्च पुच्छाविसज्जनानं पुब्बापरसमसङ्घातो विचयो हारो परिपुण्णो होतीति दट्ठब्बं । अम्हाकन्ति खादनीयभोजनीयपटिहरन्तानं अम्हाकं । अम्हेति चोरसङ्घाते अम्हे ।

“तस्सा”ति पदस्सत्थं दस्सेतुं वुत्तं “एतिस्सा यागुया”ति । अज्जानिपीति पटिसंविदितकुलतो अज्जानिपि कुलानि । तेनाति पटिसंविदितकुलेन । कुरुन्दिवादे यागुया पटिसंविदितं कत्वा यागुं अगगहेत्वा पूवादीनि आहरन्ति, वट्ठतीति अधिप्पायो ।

५७५. एकस्साति भिक्खुस्स । तस्साति पटिसंविदितभिक्खुस्स, चतुन्नं वा पञ्चन्नं वा भिक्खूनं अत्थायाति योजना ।

अञ्जेसम्पीति चतुपञ्चभिक्खुतो अञ्जेसम्पि । अधिकमेवाति परिभुत्ततो अतिरेकमेव । यं पनाति खादनीयभोजनीयं पन, यम्पि खादनीयभोजनीयं वनतो आहरित्वा देन्तीति योजना । “तत्थजातक”न्ति एत्थ तसदस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “आरामे”ति । अञ्जेन दिन्नन्ति सम्बन्धो । नन्ति मूलखादनीयादिं । पटिसंविदितन्ति पटिकच्चेव सुद्धु जानापितन्ति अत्थोति । चतुत्थं ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

पाटिदेसनीयवण्णनाय

योजना समत्ता ।

७. सेखियकण्डं

१. परिमण्डलवग्ग-अत्थयोजना

सिक्खितसिक्खेन तीसु सिक्खासु चतूहि मग्गेहि सिक्खितसिक्खेन तादिना अट्ठहि लोकधम्मोहि अकम्पियट्ठेन तादिना, इट्ठानिट्ठेसु वा अविकारट्ठेन तादिना भगवता यानि सिक्खापदानि “सेखियानी”ति भासितानि, दानि तेसम्पि सिक्खापदानं अयम्पि वण्णनावकमो भवतीति योजना ।

५७६. तत्थाति सेखियसिक्खापदेसु, अत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । “समन्ततो”तिइमिना परित्यूपसग्गस्सत्थं दस्सेति । “नाभिमण्डलं जाणुमण्डल”न्ति एत्थ उद्धंसद्वो च अधोसद्वो च अज्झाहरितब्बोति आह “उद्ध”न्तिआदि । अट्ठङ्गुलमत्तन्ति भावनपुंसकं, निवासेतब्बन्ति सम्बन्धो । ततोति अट्ठङ्गुलमत्ततो । यथा पटिच्छन्नं होति, एवं निवासेन्तस्साति योजना । तत्रिदं पमाणन्ति तस्स निवासनस्स इदं पमाणं । तादिसस्साति दीघतो मुट्ठिपञ्चकस्स तिरियं अट्ठतेय्यहत्यस्स निवासनस्स । जाणुमण्डलं पटिच्छादनत्थं वट्ठतीति योजना । तत्थाति चीवरेसु । न तिट्ठतीति विरळत्ता न तिट्ठति । तिट्ठतीति घनत्ता तिट्ठति ।

निवासेन्तस्स चातिएत्थ चसद्वो अवधारणत्थो, निवासेन्तस्सेवाति अत्थो । केवलं एवं निवासेन्तस्सेव दुक्कटं न होति, अथ खो तथा निवासेन्तस्सापि दुक्कटमेवाति योजना । ये पन निवासनदोसाति सम्बन्धो । अञ्जेति पुरतो च पच्छतो च ओलम्बेत्वा निवसनतो अञ्जे । ते सब्बेति सब्बे ते निवासनदोसा । एत्थाति इमस्मिं विभङ्गे । तत्थेवाति खन्धकेयेव ।

असञ्चिच्च निवासेन्तस्स अनापत्तीति सम्बन्धो । एसेव नयो “असतिया”ति एत्थापि । अजानन्तस्साति एत्थ अजाननं दुविधं निवासनवत्तस्स अजाननं, आरूळ्होरूळ्हभावस्स अजाननन्ति । तत्थ आरूळ्होरूळ्हभावस्स अजाननं सन्धाय वुत्तं “अजानन्तस्सा”ति दस्सेन्तो आह “अजानन्तस्साति एत्था”तिआदि । हीति सच्चं । तस्साति निवासनवत्तस्स । अस्साति भिक्खुनो । तं पनाति आपत्तितो अमोक्खनं पन । तस्माति यस्मा युज्जति, तस्मा । योति भिक्खु । कुरुन्दियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । सुक्खा जङ्घा इमस्साति सुक्खजङ्घो । महन्तं पिण्डिकमंसं इमस्साति महापिण्डिकमंसो । तस्साति भिक्खुस्स ।

वणोति अरु । तज्झि वणति गत्तविचुण्णनं करोतीति वणोति वुच्चति । वाळमिगा वा चोरा वाति एत्थ वासद्वो

अवुत्तसम्पिण्डनत्थो, तेन अज्जापि उदकचिक्खल्लादयो आपदा सङ्गहन्ति ।

५७७. इधाति इमस्मिं विभङ्गे, सिक्खापदे वा । उभो कण्णेति पुरतो च पच्छतो च निग्गतो द्वे कण्णे । अविसेसेनाति “अन्तरघरे”ति च “आरामे”ति च विसेसं अकत्वा सामञ्जेन । विहारेपीति सङ्घसन्निपातबुद्धुपट्टानथेरुपट्टानादिकालं सन्धाय वुत्तं ।

५७८. कायेकदेसे कायसद्दो वत्ततीति आह “जाणुम्पि उरम्पी”ति । “न सीसं पारुतेना”ति इमिना “सुप्पटिच्छन्नेना”ति पदस्स अतिव्यापितदोसं पटिक्खिपति । गण्ठिकन्ति पासो । सो हि गन्थेति बन्धतीति वा, गन्थेति बन्धति एत्थाति वा कत्वा गन्धिकोति वुच्चति । न्थकारस्स वाण्ठकारे कते गण्ठिको, तं गण्ठिकं पटिमुज्चित्वा । उभो कण्णेति चीवरस्स द्वे कोणे । गलवाटकतोति एत्थ गलोति कण्ठो । सो हि खज्जभोज्जलेय्यपेय्यसङ्घातं चतुब्बिधं असनं गलति पन्नो हुत्वा कुच्छियं पतति इतोति गलोति वुच्चति । आवाटोयेव खुद्दकट्टेन आवाटको, खुद्दकत्थे को । गले ठितो आवाटको गलवाटको । अकारतो हि आकारस्स लोपो “पप”न्ति आदीसु (जा० १.१.२) विय । एत्थ हि पआपन्ति पदच्छेदो, अकारतो आकारस्स च लोपो । पवद्धं आपं पपं, महन्तं उदकन्ति अत्थो । सीसं विवरित्वाति सम्बन्धो ।

५७९. वासं उपगतोति वा वासेन उपगतोति वा अत्थं पटिक्खिपन्तो आह “वासत्थाय उपगतस्सा”ति ।

५८०. हत्थपादे अकीळन्तो सुसंवुतो नामाति दस्सेन्तो आह “हत्थं वा पादं वा अकीळापेन्तो”ति ।

५८२. ओक्खित्तचक्खूति एत्थ ओसद्दो हेट्ठापरियायोति आह “हेट्ठा खित्तचक्खू”ति । “हुत्वा”ति इमिना किरियाविसेसनभावं दस्सेति । युगयुत्तकोति युगे युत्तको । दमियित्थाति दन्तो । आभुसो जानाति कारणाकारणन्ति आजानेय्यो । एत्तकन्ति चतुहत्थपमाणं । यो गच्छति, अस्स भिक्खुनो दुक्कटा आपत्ति होतीति योजना । “परिस्सयभाव”न्ति च “परिस्सयाभाव”न्ति च द्वे पाठा युज्जन्तियेव ।

५८४. इत्थम्भूतलक्खणेति इमं पकारं इत्थं चीवरुक्खिपनं, भवति गच्छतीति भूतो, भिक्खु । लक्खीयति अनेनाति लक्खणं, चीवरं । इत्थं भूतो इत्थम्भूतो, तस्स लक्खणं इत्थम्भूतलक्खणं, तस्मिं । करणवचनं दट्ठब्बन्ति योजना । इत्थम्भूतलक्खणं नाम किरियाविसेसनस्स सभावोति आह “एकतो वा...पे... हुत्वाति अत्थो”ति । अन्तोइन्दखीलतोति गामस्स अन्तोइन्दखीलतोति । पठमो वग्गो ।

२. उज्जग्घिकवग्ग-अत्थयोजना

५८६. उच्चासद्वं कत्वा जग्घनं हसनं उज्जग्घो, सोयेव उज्जग्घिका, ताय । इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “महाहसितं हसन्तो”ति । एत्थाति “उज्जग्घिकाया”ति पदे ।

५८८. कित्तावताति कित्तेन पमाणेन, एवं निसिन्नेसु थेरेसूति सम्बन्धो, निद्धारणे चेतं भुम्मवचनं । ववत्थपेतीति इदज्जीदज्ज कथेतीति ववत्थपेति । एत्तावताति एत्तकेन पमाणेन ।

५९०. निच्चलं कत्वा कायस्स उजुट्ठपनं कायपग्गहो नामाति आह “निच्चलं कत्वा”ति आदि । एसेव नयो बाहुपग्गहसीसपग्गहेसुपीति । दुतियो वग्गो ।

३. खम्भकतवग्ग-अत्थयोजना

५९६. खम्भो कतो येनाति **खम्भकतो**। **खम्भो**ति च पटिबद्धो। कत्थ पटिबद्धोति आह “कटियं हत्थं ठपेत्वा”ति। ससीसं अवगुण्ठयति परिवेठतीति **ओगुण्ठतो**ति आह “ससीसं पारुतो”ति।

६००. उद्धं एका कोटि इमिस्सा गमनायाति **उक्कुटिका**ति दस्सेन्तो आह “उक्कुटिका वुच्चती”तिआदि। **एत्था**ति “उक्कुटिकाया”तिपदे।

६०१. हत्थपल्लत्थीकदुस्सपल्लत्थीकेसु द्वीसु दुस्सपल्लत्थीके आयोगपल्लत्थीकापि सङ्गहं गच्छतीति आह “आयोगपल्लत्थीकापि दुस्सपल्लत्थीका एवा”ति।

६०२. सतिया उपट्ठानं सक्कच्चन्ति आह “सतिउपट्ठपेत्वा”ति।

६०३. **पिण्डपातं देन्तेपी**ति पिण्डपातं पत्ते पक्खिपन्तेपि। पत्ते सज्जा पत्तसज्जा, सा अस्सत्थीति **पत्तसज्जी**। “कत्वा” तिइमिना किरियाविसेसनभावं दस्सेति।

६०४. **समसूपकं पिण्डपातन्ति** एत्थ सूपपिण्डपातानं समउपट्ठभावं आसङ्का भवेय्याति आह “समसूपको नामा”तिआदि। **यत्था**ति पिण्डपाते। भत्तस्स चतुत्थभागपमाणो सूपो होति, सो पिण्डपातो समसूपको नामाति योजना। ओलोणी च साकसूपेय्यञ्च मच्छरसो च मंसरसो चाति द्वन्दो। तत्थ **ओलोणी**ति एका ब्यञ्जनविकति। **साकसूपेय्यन्ति** सूपस्स हितं **सूपेय्यं**, साकमेव सूपेय्यं साकसूपेय्यं। इमिना सब्बापि साकसूपेय्यब्यञ्जनविकति गहिता। **मच्छरसमंसरसादीनी**ति एत्थ आदिसद्देन अवसेसा सब्बापि ब्यञ्जनविकति सङ्गहिता। तं सब्बं रसानं रसो **रसरसो**ति कत्वा “रसरसो”ति वुच्चति।

६०५. समपुण्णं समभरितन्ति वेवचनमेव। थूपं कतो **थूपीकतो**ति अत्थं दस्सेन्तो आह “थूपीकतो नामा”तिआदि।

तत्थाति “थूपीकत”न्तिआदिवचने। **तेसन्ति** अभयत्थेरतिपिटकचूळनागत्येरानं। इति पुच्छिंसु, तेसञ्च थेरानं वादं आरोचेसुन्ति योजना। **थेरो**ति चूळसुमनत्थेरो। **एतस्सा**ति तिपिटकचूळनागत्येरस्स। **सत्तक्खत्तुन्ति** सत्त वारे। **कुतो**ति कस्साचरियस्स सन्तिका। **तस्मा**ति यस्मा यावकालिकेन परिच्छिन्नो, तस्मा। आमिसजातिकं यागुभत्तं वा फलाफलं वाति योजना। **तज्ज खो**ति तज्ज समतित्थिकं। **इतरेन पना**ति नाधिद्वानुपगेन पत्तेन पन। यं पूवउच्छुखण्डफलाफलादि हेट्ठा ओरोहति, तं पूवउच्छुखण्डफलाफलादीति योजना। **पूववटंसको**ति एत्थ **वटंसको**ति उत्तंसो। सो हि उद्धं तसीयते अलङ्करीयतेति वटंसोति वुच्चति उकारस्स वकारं, तकारस्स च टकारं कत्वा, सोयेव वटंसको, मुद्धनि पिलन्धितो एको अलङ्कारविसेसो। पूवमेव तंसदिसत्ता पूववटंसको, तं। पुप्फवटंसको च तक्कोलकटुकफलादिवटंसको चाति द्वन्दो, ते।

इथाति इमस्मिं सिक्खापदे। ननु सब्बथूपीकतेसु पटिग्गहणस्स अकप्पियत्ता परिभुञ्जनम्पि न वट्टतीति आह “सब्बत्थ पना”तिआदि। तत्थ **सब्बत्था**ति सब्बेसु थूपीकतेसूति। ततियो वग्गो।

४. सक्कच्चवग्ग-अत्थयोजना

६०८. तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं ठाने । ओधिन्ति अवधिं मरियादं ।

६१०. थूपकतोति थूपमेव थूपकं, ततो थूपकतोति दस्सेन्तो आह “मत्थकतो”ति ।

६११. माघातसमयादीसूति “पाणे मा घातेथा”ति राजानो भेरिं चरापेन्ति एत्थाति माघातो, सोयेव समयो माघातसमयो । आदिसद्देन अज्जं पटिच्छन्नकारणं गहेतब्बं ।

६१५. तेसन्ति मयूरण्डकुक्कुटण्डानन्ति । चतुत्थो वग्गो ।

५. कबळवग्ग-अत्थयोजना

६१७. “मुखद्वार”न्ति कम्मस्स “अनाहटे”ति च “विवरिस्सामी”ति च द्वीसु किरियासु सम्बन्धभावं दस्सेतुं वुत्तं “अनाहरिते मुखद्वार”न्ति ।

६१८. सकलं हत्थन्ति पञ्चङ्गुलिं सन्धाय वुत्तं ।

६१९. सकबळेनाति एत्थ कबळसद्देन वचनस्स अपरिपुण्णकारणं सब्बम्पि गहेतब्बं ।

६२०. पिण्डुक्खेपकन्ति आदीसु विच्छत्थे कपच्चयोति आह “पिण्डं उक्खिपित्वा उक्खिपित्वा”ति । त्वासद्देन किरियाविसेसनभावं दस्सेति ।

६२४. “अवकिरित्वा”ति इमिना सित्थावकारकन्ति एत्थ अवपुब्बो किरिधातुयेव, न करधातूति दस्सेति ।

६२६. “चपुचपू”ति एवं सद्दन्ति “चपुचपू”ति एवं अनुकरणरवन्ति । पञ्चमो वग्गो ।

६. सुरुसुरुवग्ग-अत्थयोजना

६२७. “सुरुसुरू”ति एवं सद्दन्ति “सुरुसुरू”ति एवं अनुकरणरवं । दवनं कीळनन्ति इमिना वचनत्थेन परिहासो दवो नामाति आह “दवोति परिहासवचन”न्ति । तन्ति सो दवो । लिङ्गविपल्लासो हेस । न कातब्बं न कातब्बोति सम्बन्धो । सिलकबुद्धोति सिलाय कतो, सिलेन नियुत्तो वा बुद्धो । अपटिबुद्धोति अपटिविद्धो बुद्धो, परिहासवचनमेतं । गोधम्मोति गुन्नं धम्मो । अजधम्मोति अजानं धम्मो । मिगसङ्गोति मिगानं सङ्गो । पसुसङ्गोति पसूनं सङ्गो ।

६२८. “भुज्जन्तेना”ति पदं “निल्लेहितु”न्ति पदे भावकत्ता ।

६३१. एवंनामकेति “कोकनुद”न्ति एवं नामं अस्स पासादस्साति एवंनामको, पासादो, तस्मिं । “पदुमसण्ठानो”ति इमिना पासादस्स सदिसूपचारेण “कोकनुदो”ति नामलभनं दस्सेति । तेनाति पदुमसण्ठानत्ता । अस्साति पासादस्स । पुग्गलिकम्पीति परपुग्गलसन्तकं गहेतब्बं “अत्तनो सन्तकम्पी”ति अत्तपुग्गलसन्तकस्स विसुं गह्ममानत्ता । सङ्गम्पीति पानीयसङ्गम्पि । सरावम्पीति पानीयसरावम्पि । थालकम्पीति पानीयथालकम्पि ।

६३२. “उद्धरित्वा”ति सामञ्जसो वुत्तवचनस्स कम्मापादानानि दस्सेतुं वुत्तं “सित्थानि उदकतो”ति । भिन्दित्वाति चुण्णविचुण्णानि कत्वा । बहीति अन्तरघरतो बहि ।

६३४. सेतच्छन्ति एत्थ सेतसद्दो पण्डरपरियायोति आह “पण्डरच्छत्त”न्ति । वत्थपलिगुण्ठितन्ति वत्थेहि समन्ततो वेठितं । सेतं छत्तं सेतच्छत्तं । किळज्जेहि कत्तं छत्तं किळज्जच्छत्तं । पण्णेहि कत्तं छत्तं पण्णच्छत्तं । मण्डलेन बद्धं मण्डलबद्धं । सलाकाहि बद्धं सलाकबद्धं । तानीति तीणि छत्तानि । हीति सच्चं । यम्पि एकपण्णच्छत्तन्ति योजना । एतेसूति तीसु छत्तेसु । अस्साति यस्स कस्सचि गहट्टस्स वा पब्बजितस्स वा । सोति यो कोचि गहट्टो वा पब्बजितो वा । छत्तपादुकाय वाति छत्तदण्डनिकखेपनाय पादुकाय वा । एत्थाति इमस्मिं सिकखापदे ।

६३५. मज्झिमस्साति पमाणमज्झिमस्स । “चतुहत्थप्पमाणो”ति इमिना चतुहत्थतो ऊनातिरेको दण्डो न दण्डो नामाति दस्सेति । दण्डो पाणिमिहि अस्साति वचनत्थं अतिदिसन्तो आह “वुत्तनयेनेवा”ति ।

६३६. “सत्थपाणिम्ही”ति एत्थ असि एव अधिप्पेतोति आह “असि”न्ति । असिन्ति खगं ।

६३७. “आवुधं नाम चापो कोदण्डो”ति पाळियं वुत्तवचनं उपलक्खणमेवाति दस्सेन्तो आह “आवुधपाणिस्साति एत्था”ति आदि । सब्बापि धनुविकति आवुधन्ति वेदितब्बाति योजना । यथा असिं सन्नहित्वा ठितो सत्थपाणीति सङ्ख्यं न गच्छति, एवं धनुं कण्ठे पटिमुक्को आवुधपाणीति आह “सचे पना”ति आदि, इमिना आवुधो पाणिना गहितोयेव आवुधपाणि नामाति दस्सेतीति । छट्ठो वग्गो ।

७. पादुकवग्ग-अत्थयोजना

६३८. अङ्गुलन्तरन्ति पादङ्गुलविवरं । पादुकन्ति उपाहनविसेसो । सो हि पज्जते इमायाति पादुकाति वुच्चति, सा बहुपटला चम्ममया वा होति कट्टमया वा । पटिमुज्चित्वाति पादुकं पटिमुज्जीत्वा ।

६४०. द्वीहि जनेहि गहितोति सम्बन्धो । वंसेनाति वेणुना, याने निसिन्नोति सम्बन्धो । विसङ्हरित्वाति विपत्तिं करित्वा । द्वेपीति धम्मकथिकधम्मपटिग्गाहकसङ्घाता उभोपि जना । वट्टतीति देसेतुं वट्टति ।

६४१. सयनगतस्साति सयनं गतस्स, सयने निपन्नस्साति अत्थो । निपन्नस्स देसेतुं न वट्टतीति सम्बन्धो ।

६४२. तीसु पल्लत्थिकासु याय कायचि पल्लत्थिकाय निसिन्नस्स धम्मं देसेतुं न वट्टतीति दस्सेन्तो आह “पल्लत्थिकाया”ति आदि ।

६४३. यथा वेठियमाने केसन्तो न दिस्सति, एवं वेठितसीसस्साति योजना ।

६४७. छपकसदस्स च चण्डालसदस्स च वेवचनत्ता वुत्तं “चण्डालस्सा”ति । चण्डालो हि सं सुनखं पचतीति छपकोति वुच्चति सकारस्स छकारं कत्वा । छपकस्स एसा छपकी, चण्डालभरिया । यत्राति एत्थ त्रपच्चयो पच्चत्ते होतीति आह “यो हि नामा”ति । यो राजा उच्चे आसने निसीदित्वा मन्तं परियापुणिस्सति नाम, अयं राजा याव अतिविय अधम्मिकोति वुत्तं होति । “सब्बमिद”न्ति अयं सद्दो लिङ्गविपल्लासोति आह “सब्बो अय”न्ति । “लोको”ति इमिना

इधसद्वस्स विसयं दस्सेति । चरिमसद्वो अन्तिमपरियायो । **अन्तिमो**ति च लामको । **लामको**ति च नाम इध विपत्तीति आह “सङ्कर”न्ति । **सङ्कर**न्ति विपत्तिं । “निम्मरियादो”ति इमिना “सङ्करं गतो”ति पदानं अधिप्पायत्थं दस्सेति । चरिमं गतं **चरिमगतं**, सब्बो अयं लोको चरिमगतोति अत्थो । इध च जातके (जा० १.४.३३) च केसुचि पोत्थकेसु “चमरिकत”न्ति पाठो अत्थि, सो अयुत्तोयेव । **तत्थेवा**ति अम्बरुक्खमूलेयेव । **तेसन्ति** राजब्राह्मणानं ।

तत्थाति तिस्सं गाथायं । **पाळिया**ति अत्तनो आचारपकासकगन्थसङ्घाताय पाळिया । **न पस्सरे**ति एत्थ रेसद्वो अन्तिस्स कारियोति आह “न पस्सन्ती”ति । **यो चायन्ति** यो च अयं । **अयंसद्वो** पदालङ्कारमत्तो, ब्राह्मणोति अत्थो । **अधीयती**ति अज्झायति, सिक्खतीति अत्थो ।

ततोति बोधिसत्तेन वुत्तगाथातो परन्ति सम्बन्धो । **तस्सा**ति गाथाय । **भो**ति बोधिसत्तं आमन्तेति । “भुत्तो”ति पदस्स कम्मवाचकभावमाविकातुं वुत्तं “मया”ति । **अस्सा**ति ओदनस्स । इमिना सुचि परिसुद्धं मंसं **सुचिमंसं**, तेन उपसेचनमस्साति **सुचिमंसूपसेचनो**ति बाहिरत्थसमासं दस्सेति । **धम्मो**ति आचारधम्मो । **बद्धो हुत्वा**ति थद्धो हुत्वा, अयमेव वा पाठो । **वण्ण**सद्वस्स सण्ठानादिके अज्जे अत्थे पटिक्खिपितुं वुत्तं “पसत्थो”ति । **थोमितो**ति तस्सेव वेवचनं ।

अथाति अनन्तरे । **नन्ति** ब्राह्मणं । **तस्सा**ति गाथाद्वयस्स । **ब्राह्मणा**ति पुरोहितं आलपति । **सम्पती**ति सन्दीड्डिके । “या वुत्ति विनिपातेन, अधम्मचरणेन वा”ति पदानं सम्बन्धं दस्सेतुं वुत्तं “निप्पज्जती”ति ।

महाब्रह्मेति एत्थ ब्रह्मसद्वो ब्राह्मणवाचकोति आह “महाब्राह्मणा”ति । **अज्जेपी**ति राजब्राह्मणेहि अपरेपि । “पचन्ती”ति वुत्ते अविनाभावतो “भुज्जन्ती”ति अत्थोपि गहेतब्बोति आह “पचन्ति चेव भुज्जन्ति चा”ति । “न केवल”न्ति आदिना **अज्जेपी**ति एत्थ पिसद्वस्स सम्पिण्डनत्थं दस्सेति, त्वं आचरिस्ससीति सम्बन्धो । पुन **त्वन्ति** तं, उपयोगत्थे चेतं पच्चत्तवचनं, “मा भिदा”ति इमिना सम्बन्धितब्बं । “पासाणो”ति इमिना **अस्म**सद्वो पासाणपरियायोति दस्सेति । **तेना**ति भिन्दनहेतुना ।

६४८. अत्तनो कङ्काठानस्स पुच्छनं सन्धाय वुत्तं “न कथेतब्ब”न्ति ।

६४९. **समधुरेना**ति समं धुरेन, समं मुखेनाति अत्थो ।

६५२. यं मूलं वा या साखा वा गच्छतीति योजना । **खन्धे**ति रुक्खस्स खन्धे । **निक्खमती**ति उच्चारपस्सावो निक्खमति । **तिणण्डुपकन्ति** तिणेन कतं, तिणमयं वा अण्डुपकं । **एत्था**ति उच्चारपस्सावखेळेसु ।

६५३. अधिप्पेतउदकं दस्सेतुं वुत्तं “परिभोगउदकमेवा”ति । सत्तमो वग्गो ।

एत्थाति सेखियेसु । **सूपब्यज्जनपटिच्छादने**ति सूपब्यज्जने ओदनेन पटिच्छादेति । समत्ता सेखिया ।

८. सत्ताधिकरणसमथ-अत्थयोजना

६५५. सङ्ख्यं परिच्छिज्जतीति **सङ्ख्यापरिच्छेदो** । **तेसन्ति** चतुब्बिधानमधिकरणानं । **तस्सा**ति तेसं खन्धकपरिवारानं । **तत्थेवा**ति तेसु एव खन्धकपरिवारेसु । **सब्बत्था**ति सब्बेसु सिक्खापदेसूति ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

भिक्षुविभङ्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

जादिलञ्छितनामेन नेकानं वाचितो मया ।

साधुं महाविभङ्गस्स, समत्तो योजनानयोति ।

भिक्षुनीविभङ्गो

१. पाराजिककण्डअत्थयोजना

एवं भिक्षुविभङ्गस्स, कत्वान योजनानयं ।

भिक्षुनीनं विभङ्गस्स, करिस्सं योजनानयं ॥

योति विभङ्गो । विभङ्गस्साति विभङ्गो अस्स । अस्साति होति । तस्साति भिक्षुनीनं विभङ्गस्स । यतोति यस्मा । अयं पनेत्थ योजना — भिक्षुनं विभङ्गस्स अनन्तरं भिक्षुनीनं यो विभङ्गो सङ्गहितो अस्स, तस्स भिक्षुनीनं विभङ्गस्स संवण्णनाक्कमो पत्तो यतो, ततो तस्स भिक्षुनीनं विभङ्गस्स अपुब्बपदवण्णनं कातुं ताव पाराजिके अयं संवण्णना होतीति । अपुब्बानं पदानं वण्णना अपुब्बपदवण्णना, तं ।

१. पठमपाराजिकसिक्खापदं

६५६. “तेन... पे०... साळ्हो”ति एत्थ “एत्था”ति पाठसेसो योजेतब्बो । दब्बगुणकिरियाजातिनामसङ्घातेसु पञ्चसु सद्देसु साळ्हसद्दस्स नामसद्दभावं दस्सेतुं वुत्तं “साळ्होति तस्स नाम”न्ति । मिगारमातुयाति विसाखाय । सा हि मिगारसेट्ठिना मातुट्ठाने ठपितत्ता मिगारमाता नाम । नवकम्मं अधिट्ठातीति नवकम्मिकन्ति दस्सेन्तो आह “नवकम्माधिट्ठायिक”न्ति । “पण्डिच्चेन समन्नागता”ति इमिना पण्डा वुच्चति पञ्जा, सा सञ्जाता इमिस्साति पण्डिताति वचनत्थं दस्सेति । वेय्यत्तिकेनाति विसेसेन अञ्जति पाकटं गच्छतीति वियत्तो, पुगगलो, तस्स इदं वेय्यत्तिकं, जाणं, तेन । “पण्डा”ति वुत्तपञ्जाय “मेधा”ति वुत्तपञ्जाय विसेसभावं दस्सेतुं वुत्तं “पाळिगहणे”ति आदि । “मेधा”ति हि वुत्तपञ्जा “पण्डा”ति वुत्तपञ्जाय विसेसो होति सतिसहायत्ता । तनुपायायाति अलुत्तसमासो “तत्रमञ्जत्तता”ति आदीसु (ध० स० अट्ठ० येवापनकवण्णना) विय । “कम्मेषू”ति इमिना तसद्दस्स विसयं दस्सेति । कत्तब्बकम्मुपपरिक्खायाति कत्तब्बकम्मेसु विचारणाय । चसद्देन “कताकत”न्ति पदस्स द्वन्दवाक्यं दस्सेति । परिवेसनट्ठानेति परिभुज्जितुं विसन्ति पविसन्ति एत्थाति परिवेसनं, तमेव ठानं परिवेसनट्ठानं, तस्मिं । निकूटेति एत्थ कूटसङ्घातसिखरविरहिते ओकासेति दस्सेन्तो आह “कोणसदिसं कत्वा दस्सिते गम्भीरे”ति । वित्यूपसग्गो विकारवाचको, सरसद्दो सद्दवाचकोति आह “विप्पकारसद्दो”ति । चरति अनेनाति चरणं पादो, तस्मिं उट्ठितो गिलानो एतिस्साति चरणगिलानाति दस्सेन्तो आह “पादरोगेन समन्नागता”ति ।

६५७. “तिन्ता”ति इमिना अवस्सुतसद्दो इध किलिन्नत्थे एव वत्तति, न अञ्जत्थेति दस्सेति । अस्साति “अवस्सुता”ति पदस्स । पदभाजने वुत्तन्ति सम्बन्धो । तत्थाति पदभाजने । वत्थं रङ्गजातेन रत्तं विय, तथा कायसंसगगरागेन

सुदु रत्ताति योजना । “अपेक्खाय समन्नागता”ति इमिना अपेक्खा एतिस्समत्थीति अपेक्खवतीति अत्थं दस्सेति । पटिबद्धं चित्तं इमिस्सन्ति पटिबद्धचित्ताति दस्सेन्तो आह “पटिबन्धित्वा ठपितचित्ता विया”ति । दुतियपदविभङ्गेपीति “अवस्सुतो”ति दुतियपदभाजनेपि । पुग्गलसद्वस्स सत्तसामञ्जवाचकत्ता पुरिससद्देन विसेसेति । अधोउब्भइति निपातानं छट्ठिया समसितब्बभावं दस्सेतुं वुत्तं “अक्खकानं अधो”तिआदि । ननु यथा इध “अक्खकानं अधो”ति वुत्तं, एवं पदभाजनेपि वत्तब्बं, कस्मा न वुत्तन्ति आह “पदभाजने”तिआदि । पदपटिपाटियाति “अधो”ति च “अक्खक”न्ति च पदानं अनुक्कमेन । एत्थाति अधक्खकउब्भजाणुमण्डलेसु । साधारणपाराजिकेहीति भिक्खुभिक्खुनीनं साधारणेहि पाराजिकेहि । नाममत्तन्ति नाममेव ।

६५९. एवन्ति इमाय पाळिया विभजित्वाति सम्बन्धो । तत्थाति “उभतोअवस्सुते”तिआदिवचने । “उभतोअवस्सुते”ति पाठो मूलपाठोयेव, नाञ्जोति दस्सेन्तेन विसेसमकत्वा “उभतोअवस्सुतेति उभतो अवस्सुते”ति वुत्तं । उभतोति एत्थ उभसरूपञ्च तोसद्वस्स छट्ठयत्थे पवत्तिञ्च दस्सेतुं वुत्तं “भिक्खुनिया चेव पुरिसस्स चा”ति । तत्थ भिक्खुनीपुरिससद्देहि उभसरूपं दस्सेति । “या”ति च “स”इति च द्वीहि सद्देहि तोपच्चयस्स छट्ठयत्थं, उभिन्नं अवस्सुतभावे सतीति अत्थो । भावपच्चयेन विना भावत्थो जातब्बोति आह “अवस्सुतभावे”ति । यथापरिच्छिन्नेनाति “अधक्खकं, उब्भजाणुमण्डल”न्ति येन येन परिच्छिन्नेन । अत्तनोति भिक्खुनिया । तस्स वाति पुरिसस्स वा । इधापीति कायपटिबद्धेन कायामसनेपि ।

तत्राति तेसु भिक्खुभिक्खुनीसु । न कारेतब्बो “कायसंसगं सादियेय्या”ति अवुत्तत्ताति अधिप्पायो । अचोपयमानापीति अचालयमानापि, पिसद्वो सम्भावनत्थो, तेन चोपयमाना पगेवाति दस्सेति । एवं पन सतीति चित्तेनेव अधिवासयमानाय सति पन । किरियसमुद्धानताति इमस्स सिक्खापदस्स किरियसमुद्धानभावो । तब्बहुलनयेनाति “वनचरको (म० नि० अट्ठ० २.२०१; ३.१३३), सङ्गामावचरो”तिआदीसु (म० नि० २.१०८) विय तस्सं किरियायं बहुलतो समुद्धाननयेन । साति किरियसमुद्धानता ।

६६०. एत्थाति उब्भक्खकअधोजाणुमण्डलेसु ।

६६२. “एकतो अवस्सुते”ति एत्थापि तोपच्चयो छट्ठयत्थे होति । सामञ्जवचनस्सापि विसेसे अवद्धानतो, विसेसत्थिना च विसेसस्स अनुपयोजितब्बतो आह “भिक्खुनिया एवा”ति । तत्राति “एकतो अवस्सुते”तिआदिवचने । “तथेवा”तिइमिना कायसंसगारागेन अवस्सुतोति अत्थं अतिदिसति । चतूसूति मेथुनराग कायसंसगारागगेहसितपेम सुद्धचित्तसङ्घातेसु चतूसु । यत्थाति यस्मिं ठाने ।

६६३. अयं पुरिसो इति वा इत्थी इति वा अजानन्तिया वाति योजनाति । पठमं ।

२. दुतियपाराजिकसिक्खापदं

६६४. दुतिये कच्चि नो साति एत्थ नोसद्वो नुसद्वत्थोति आह “कच्चि नु सा”ति । परिवारविपत्तीति परिजनस्स विनासनं । “अकित्ती”ति एत्थ सम्मुखा निन्दं गहेत्वा “अयसो”तिइमिना परम्मुखा निन्दा गहेतब्बाति दस्सेतुं वुत्तं “परम्मुखगरहा वा”ति ।

६६६. “या पाराजिकं आपन्ना”तिइमिना “सा वा”ति एत्थ तसद्वस्स विसयं दस्सेति । चतुन्नन्ति निद्धारणत्थे चेतं

सामिवचनं, चतूसूति अत्थो । पच्छाति सब्बपाराजिकानं पच्छा । इमस्मिं ओकासेति पठमततियपाराजिकानमन्तरे ठाने । ठपितन्ति सङ्गीतिकारेहि निक्खित्तं । एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदे । तत्राति दुडुल्लसिक्खापदेति । दुतियं ।

३. ततियपाराजिकसिक्खापदं

६६९. ततिये अस्साति “धम्ममे विनयेना”ति पदस्स । पदभाजनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । जत्तिसम्पदा चेव अनुसावनसम्पदा च सत्थुसासनं नामाति दस्सेन्तो आह “जत्ति...पे... सम्पदाय चा”ति । सत्थुसासनेनाति च सत्थु आणाय । कम्मन्ति उक्खेपनीयकम्मं । तत्थाति सङ्गे । “वचनं नादियती”ति आदीसु विय सङ्गं वा नादियतीति एत्थ नादियनं नाम नानुवत्तनमेवाति आह “नानुवत्तती”ति । तत्थाति सङ्गादीसु । अयं ताव संवासोति सह भिक्खू वसन्ति एत्थाति संवासोति अत्थेन अयं एककम्मादि संवासो नाम । “सह अयनभावेना”ति इमिना सह अयन्ति पवत्तन्तीति सहायाति वचनत्थं दस्सेति । तेति भिक्खू । येहि चाति भिक्खूहि च । तस्साति उक्खित्तकस्स । तेनाति उक्खित्तकेन । अत्तनोति उक्खित्तकस्साति । ततियं ।

४. चतुत्थपाराजिकसिक्खापदं

६७५. चतुत्थे मेथुनरागेन अवस्सुता नाधिप्पेता, कायसंसगगरागेन अवस्सुतावाधिप्पेताति आह “कायसंसगगरागेन अवस्सुता”ति । “पुरिसपुग्गलस्सा”तिपदं न हत्थसद्देन सम्बन्धितब्बं, गहणसद्देनेव सम्बन्धितब्बन्ति दस्सेन्तो आह “यं पुरिसपुग्गलेना”ति आदि । तन्ति गहणं, “हत्थगगहण”न्ति वुत्तवचनं उपलक्खणमत्तमेवाति आह “अञ्जम्पी”ति आदि । तत्थ “अञ्जम्पी”ति हत्थगहणतो इतरम्पि । अपाराजिकक्खेत्तेति उब्भक्खके अधोजाणुमण्डले । अस्साति “हत्थगगहण”न्तिपदस्स । एत्थाति “असद्धम्मस्स पटिसेवनत्थाया”तिपदे । कायसंसगगोति कायसंसगगो एव । तेन वुत्तं “न मेथुनधम्मो”ति । हीति सच्चं, यस्मा वा । एत्थाति कायसंसगगहणे । साधकन्ति जापकं ।

तिस्सित्थियोति भुम्मत्थे चेतं उपयोगवचनं । तीसु इत्थीसूति हि अत्थो, तिस्सो इत्थियो उपगन्त्वाति वा योजेतब्बो । एसेव नयो परतोपि । यं मेथुनं अत्थि, तं न सेवेति योजना । न सेवेति च न सेवति । तिकारस्स हि एकारो । तयो पुरिसेति तीसु पुरिसेसु, ते वा उपगन्त्वा । तयो च अनरियपण्डकेति तीसु अनरियसङ्घातेसु उभतोव्यञ्जनकेसु च पण्डकेसु च, ते वा उपगन्त्वाति योजना । न चाचरे मेथुनं व्यञ्जनस्मिन्ति अत्तनो निमित्तस्मिं मेथुनं न च आचरति । इदं अनुलोमपाराजिकं सन्धाय वुत्तं । छेज्जं सिया मेथुनधम्मपच्चयाति मेथुनधम्मकारणा छेज्जं सिया, पाराजिकं भवेय्याति अत्थो । कुसलेहीति पज्हाविसज्जने छेकेहि, छेककामेहि वा । अयं पज्हो अट्ठवत्थुकं सन्धाय वुत्तो ।

पज्हाविसज्जनत्थाय चिन्तेन्तानं सेदमोचनकारणत्ता “सेदमोचनगाथा”ति वुत्ता । विरुज्झतीति “न मेथुनधम्मो”ति वचनेन “छेज्जं सिया मेथुनधम्मपच्चया”ति वचनं विरुज्झति, न समेतीति अत्थो । इति चे वदेय्य, न विरुज्झति । कस्मा? मेथुनधम्मस्स पुब्बभागत्ताति योजना । इमिना मेथुनधम्मस्स पुब्बभागभूतो कायसंसगगोव उपचारेन तत्थ मेथुनधम्मसद्देन वुत्तो, न द्वयंद्वयसमापत्तीति दीपेति । हिसद्दो वित्थारजोतको । परिवारेयेव वुत्तानीति सम्बन्धो । वण्णावण्णोति सुक्कविसट्ठि । धनमनुप्पादानन्ति सज्जरित्तं । “इमिना परियायेना”ति इमिना लेसेन समीपूपचारेनाति अत्थो । एतेनुपायेनाति “हत्थगगहणं सादियेय्या”तिपदे वुत्तुपायेन । सब्बपदेसूति सब्बेसु “सङ्घाटिकण्णगगहणं सादियेय्या”ति आदीसु पदेसु । अपि चाति एकंसेन, विसेसं वक्खामीति अधिप्पायो । “एवंनामकं ठान”न्ति इमिना “इत्थंनामं इमस्स ठानस्सा”ति वचनत्थं दीपेति ।

६७६. एकन्तरिकाय वाति एत्थ वासद्देन द्वन्तरिकादीनिपि सङ्गहन्ति । **येन तेनाति** येन वा तेन वा । द्वितिचतुप्पञ्चवत्थूनि पेय्यालवसेन वा वासद्देन वा गहेतब्बानि । **अपि चाति** किञ्च भिय्यो, वत्तब्बविसेसं वक्खामीति अधिप्पायो । **एत्थाति** “आपत्तियो देसेत्वा”ति वचने । **हीति** सच्चं । **वुत्तन्ति** परिवारे वुत्तं । **तत्राति** पुरिमवचनापेक्खं । देसिता आपत्ति गणनूपिकाति योजना । **एकं** वत्थुं आपन्ना **या** भिक्खुनीति योजना । **धुरनिक्खेपं कत्वाति** “इमञ्च वत्थुं, अञ्जम्पि च वत्थुं नापज्जिस्सामी”ति धुरनिक्खेपं कत्वा । या पन सउस्साहाव देसेतीति योजनाति । चतुत्थं ।

साधारणाति भिक्खुनीहि साधारणा । **एत्थाति** “उद्दिट्ठा खो अय्यायो”ति आदिवचने ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

भिक्खुनिविभङ्गे पाराजिककण्डवण्णनाय योजना समत्ता ।

२. सङ्गादिसेसकण्डं

१. पठमसङ्गादिसेससिक्खापद-अथयोजना

पाराजिकानन्तरस्साति पाराजिकानं अनन्तरे ठपितस्स, सङ्गीतस्स वा, सङ्गादिसेसकण्डस्साति सम्बन्धो । **अयं** ईदिसा **अनुत्तानत्थवण्णना** अनुत्तानानं पदानं अत्थस्स वण्णना **दानि** इमस्मिंकाले भविस्सतीति योजना ।

६७८. पठमे उदकं वसितं अच्छादनं अनेन कतन्ति **उदोसितोति** वचनत्थेन भण्डसाला उदोसितं नामाति दस्सेन्तो आह “उदोसितन्ति भण्डसाला”ति । एत्थ हि **उदसद्दो** उदकपरियायो । संयोगो न यद्तोयेव । **भण्डसालाति** यानादीनं भण्डानं ठपनसाला । **अच्चावदथाति** एत्थ अतीत्यूपसग्गो अतिक्कमनत्थो, आत्यूपसग्गो धात्वत्थानुवत्तकोति आह “अतिक्कमित्वा वदथा”ति ।

६७९. उस्सयवसेन वदनं **उस्सयवादो**, सोयेव **उस्सयवादिकाति** दस्सेन्तो आह “उस्सयवादिका”ति आदि । “मानुस्सयवसेन कोधुस्सयवसेना”ति इमिना उस्सयवभेदं दस्सेति । **साति** उस्सयवादिका । **अत्थतोति** सरूपतो । **एत्थाति** पदभाजने । अड्डनं अभियुज्जनं **अड्डोति** कत्वा द्विन्नं जनानं अड्डो वोहारिकानं विनिच्छयकारणं होति, तस्मा वुत्तं “अड्डोति वोहारिकविनिच्छयो वुच्चती”ति, मुद्दजततियक्खरोयेव । **यन्ति** अड्डं । **यत्थाति** यस्मिं किस्मिंच ठाने । द्विन्नं अड्डकारकानं वोहारं जानन्तीति **वोहारिका**, अक्खदस्सा, तेसं । **द्वीसु जनेसूति** अड्डकारकेसु जनेसु द्वीसु । **यो कोचीति** अड्डकारको वा अञ्जो वा यो कोचि ।

एत्थाति “एकस्स आरोचेती”ति आदिवचने । **यत्थ कत्थचीति** यंकिञ्चि ठानं आगतेपीति सम्बन्धो । **अथाति** पच्छा । **साति** भिक्खुनी । **सोति** उपासको ।

“कप्पियकारकेना”तिपदं “कथापेती”तिपदे कारितकम्मं । **तत्थाति** कप्पियकारकइतरेसु । वोहारिकेहि कतेति सम्बन्धो । **गतिगतन्ति** चिरकालपत्तं । **सुतपुब्बन्ति** पुब्बे सुतं । **अथाति** सुतपुब्बत्ता एव । **तेति** वोहारिका, देन्तीति सम्बन्धो ।

पठमन्ति समनुभासनतो पुब्बं । **आपत्तीति** आपज्जनं । **एतस्साति** सङ्गादिसेसस्स । **अयं** हीति अयं एव, वक्खमानो

एवाति अत्थो । एत्थाति पदभाजने । सह वत्थुज्झाचाराति वत्थुज्झाचारेण सह, वाक्यमेव, न समासो । वत्थुज्झाचाराति करणत्थे निस्सक्कवचनं दट्ठब्बं । तेन वुत्तं “सह वत्थुज्झाचारेणा”ति । भिक्खुनिन्ति आपत्तिमापन्नं भिक्खुनिं । सङ्घतोति भिक्खुनिसङ्घम्हा । अनीयसद्दो हेतुकत्ताभिधायकोति आह “निस्सारेतीति निस्सारणीयो”ति । भिक्खुनिसङ्घतो निस्सरति, निस्सारियति वा अनेनाति निस्सारणीयोति करणत्थोपि युत्तोयेव । तत्थाति पदभाजने । यन्ति सङ्घादिसेसं । सोति सङ्घादिसेसो । पदभाजनस्स अत्थो कारणोपचारेण दट्ठब्बो । हीति सच्चं । केनचीति पुग्गलेन, न निस्सारीयतीति सम्बन्धो । तेन धम्मेन करणभूतेन, हेतुभूतेन वा । सोति धम्मो ।

अड्डकारकमनुस्सेहि वुच्चमानाति योजना । सयन्ति सामं । ततोति गमनतो, परन्ति सम्बन्धो । भिक्खुनिया वा कतं आरोचेतूति योजना ।

धम्मिकन्ति धम्मेन सभावेन युत्तं । यथाति येनाकारेण । तन्ति आकारं । तत्थाति “अनोदिस्स आचिक्खती”ति वचने ।

धुत्तादयोति आदिसद्देन चोरादयो सङ्गण्हाति । साति आचिक्खना । तन्ति आचिक्खनं । तेसन्ति गामदारकादीनं । दण्डन्ति धनदण्डं । गीवा होतीति इणं होति । अधिप्पाये सतिपीति योजना । तस्साति अनाचारं चरन्तस्स ।

केवलं हीति केवलमेव । तन्ति रक्खं । कारकेति अनाचारस्स कारके । तेस+?न्ति कारकानं ।

तेसन्ति हरन्तानं । “अनत्थकामताया”ति इमिना भयादिना वुत्ते नत्थि दोसोति दस्सेति । हीति लद्धदोसजोतको । अत्तनो वचनकरं...पे०... वत्तुं वट्टतीति अत्तनो वचनं आदियिस्सतीति वुत्ते वचनं अनादियित्वा दण्डे गहितेपि नत्थि दोसो दण्डगहणस्स पटिक्खित्तता । दासदासीवापिआदीनन्ति आदिसद्देन खेत्तादयो सङ्गहन्ति ।

वुत्तनयेनेवाति अतीतं आरब्भ आचिक्खने वुत्तनयेन एव । “आयतिं अकरणत्थाया”ति इमिना अनागतं आरब्भ ओदिस्स आचिक्खनं दस्सेति । “केन एवं कत”न्ति पुच्छाय अतीते कतपुब्बं पुच्छति । सापीति पिसद्दो वुत्तसम्पिण्डनत्थो । हीति सच्चं, यस्मा वा ।

वोहारिका दण्डेन्तीति सम्बन्धो । दण्डेन्तीति वधदण्डेन च धनदण्डेन च आणं करोन्ति ।

यो चायन्ति यो च अयं । भिक्खुनीनं यो अयं नयो वुत्तो, एसेव नयो भिक्खूनम्मि नयोति योजना । “एसेव नयो”ति वुत्तवचनमेव वित्थारेन्तो आह “भिक्खुनोपि ही”तिआदि । “तथा”तिइमिना “ओदिस्सा”तिपदं अतिदिसति । ते चाति ते च वोहारिका । हीति सच्चं, यस्मा वाति । पठमं ।

२. दुतियसङ्घादिसेससिक्खापदं

६८२. दुतिये वरितब्बं इच्छितब्बन्ति वरं, तमेव भण्डन्ति वरभण्डन्ति दस्सेन्तो आह “महग्घभण्ड”न्ति । “मुत्ता”तिआदिना तस्स सरूपं दस्सेति ।

६८३. आपुब्बो लोकसद्दो अभिमुखं लोकनत्थो होति, उपुब्बो उद्धं लोकनत्थो, ओपुब्बो अधो लोकनत्थो, विपुब्बो इतो चितो च वीतिहरणलोकनत्थो, अपपुब्बो आपुच्छनत्थो । इध पन अपपुब्बत्ता आपुच्छनत्थोति आह

“अनापुच्छित्वा”ति । मल्लगण भटिपुत्त गणादिकन्तिआदीसु **मल्लगणो** नाम नारायनभक्तिको गणो । **भटिपुत्तगणो** नाम कुमारभक्तिको गणो । आदिसद्देन अज्जम्पि गामनिगमे अनुसासितुं समत्थं गणं सङ्गण्हाति । अथ वा **मल्लगणो**ति मल्लराजूनं गणो । ते हि गणं कत्वा कुसिनारायं रज्जं अनुसासन्ति, ते सन्धाय वुत्तं “मल्लगणो”ति । **भटिपुत्तगणो**ति लिच्छविगणो परियायन्तरेन वुत्तो । लिच्छविराजूनज्झि पुब्बराजानो भटिनामकस्स जटिलस्स पुत्ता होन्ति, तेसं वंसे पवत्ता एतरहि लिच्छविराजानोपि भटिपुत्ताति वुच्चन्ति । जटिलो पन बाराणसिरज्जो पुत्ते नदिसोतेन वुद्दमाने नदितो उद्भरित्वा अत्तनो अस्समे पुत्तं कत्वा भरणात्ता पोसनत्ता **भटी**ति वुच्चति, तस्स पुत्तत्ता लिच्छविगणो **भटिपुत्तो**ति वुच्चति । तेषि गणं कत्वा वेसालियं रज्जं अनुसासन्ति, तं सन्धाय वुत्तं “भटिपुत्तगणो”ति । **धम्मगणो** नाम सासनधम्मभक्तिको गणो । **गन्धिकसेणी**ति गन्धकारानं समजातिकानं सिप्पिकानं गणो । **दुस्सिकसेणी**ति दुस्सकारानं समजातिकानं पेसकारानं गणो । आदिसद्देन तच्छकसेणिरज्जकसेणिआदयो सङ्गण्हन्ति । **यत्थ यत्था**ति यस्मिं यस्मिं ठाने । **ही**ति सच्चं । **ते एवा**ति गणादयो एव । पुन **ते**ति गणादयो । **इदन्ति** “गणं वा”तिआदिवचनं । **एत्था**ति राजादीसु । सङ्घापुच्छनमेव पधानकारणन्ति आह “भिक्षुनिसङ्घो आपुच्छितब्बोवा”ति । **कप्पगतिकन्ति** कप्पं गच्छतीति कप्पगता, सा एव कप्पगतिका, तं ।

केनचि करणीयेन खण्डसीमं अगन्त्वा केनचि करणीयेन भिक्षुनीसु पक्कन्तासूति योजना । **निस्सितकपरिसाया**ति अन्तेवासिकपरिसाय । **वुट्ठापेन्तिया**ति उपसम्पादेन्तियाति । दुतियं ।

३. ततियसङ्गादिसेससिक्खापदं

६९२. ततिये दुतियेन पादेन अतिक्कन्तमत्तेति सम्बन्धो । परिक्खेपारहट्ठानं नाम घरूपचारतो पठमलेडुपातो । सङ्घेपतो वुत्तमत्थं वित्थारतो दस्सेन्तो आह “**अपि चेत्था**”तिआदि । **एत्था**ति इमस्मिं सिक्खापदे । **उपचारे वा**ति अपरिक्खित्तस्स गामस्स परिक्खेपारहट्ठाने वा । **ततो**ति गामन्तरतो, खण्डपाकारेण वा वतिछिद्देन वा पविसितुन्ति सम्बन्धो ।

सम्बद्धा वति एतेसन्ति **सम्बद्धवतिका**, द्वे गामा । **विहारन्ति** भिक्षुनिविहारं । **ततो पन गामतो**ति ततो इतरगामतो पन, निक्खन्ताय भिक्षुनिया ठातब्बन्ति सम्बन्धो । **उस्सारणा वा**ति मनुस्सानं उस्सारणा वा ।

जनाति गामभोजका जना । **एकं गामन्ति** यंकिज्जि इच्छितं एकं गामं । **ततो**ति गामतो । “**कस्मा**”ति इमाय पुच्छाय “विहरतो एकं गामं गन्तुं वट्ठी”ति वचनस्स कारणं पुच्छति । “विहारस्स चतुगामसाधारणत्ता”तिइमिना विसज्जनेन तं पुच्छं विसज्जेति ।

यत्थाति यस्सं नदियं । उत्तरन्तिया एकद्वङ्गुलमत्तम्पि अन्तरवासको तेमियति, सा नदी नामाति योजना । यथा निवसियमानाय तिमण्डलपटिच्छादनं होति, एवं निवत्थायाति योजना । भिक्षुनिया उत्तरन्तिया अन्तरवासकोति सम्बन्धो । **यत्थ कत्थची**ति यस्मिं किस्मिंचि ठाने । “सेतुना गच्छति, अनापत्ती”तिइमिना पदसा उत्तरन्तिया एव आपत्तीति दस्सेति । **उत्तरणकाले**ति नदितो उत्तरणकाले । **आकासगमनन्ति** इद्धिया गमनं । आदिसद्देन हत्थिपिट्ठिआदयो सङ्गण्हाति । **अक्कमन्तिया**ति अतिक्कमन्तिया । **एत्था**ति द्वीसु तीसु भिक्षुनीसु । **ओरिमतीरमेवा**ति अपारतीरमेव । **तमेव तीरन्ति** ओरिमतीरमेव । **पच्चुत्तरती**ति पटिनिवत्तित्वा उत्तरति ।

कुरुमाना भिक्षुनी करोतीति योजना । **अस्सा**ति भिक्षुनिया अजानन्तिया एव चाति सम्बन्धो, अनादरे चेतं सामिवचनं । **अथ पना**ति अथसद्दो यदिपरियायो, किरियापदेन योजेतब्बो । अथ अच्छति, अथ न ओतरतीति अत्थो ।

अच्छतीति वसति । हीति सच्चं । इधाति “एका वा रत्तिं विष्णवसेय्या”तिपदे ।

एवं वुत्तलक्खणमेवाति एवं अभिधम्मपरियायेन वुत्तलक्खणमेव । तं पनेतन्ति तं पन अरज्जं । तेनेवाति आपन्नहेतुना एव । अट्ठकथायन्ति महाअट्ठकथायं । भिक्खुनीसु पविसन्तीसूति सम्बन्धो, निद्वारणत्थे चेतं भुम्मवचनं । एत्थाति दस्सनूपचारसवनूपचारेसु । यत्थ ओकासे ठितं दुत्तियिका पस्सति, सो ओकासो दस्सनूपचारो नामाति योजना । साणिपाकारन्तरिकापीति साणिपाकारेण ब्यवहिकापि । यत्थ ओकासे ठिता...पे०... सद्दं सुणाति, सो ओकासो सवनूपचारो नामाति योजना । मग्गमूळहसद्देनाति मग्गे मूळहानं सद्देन । धम्मस्सवनारोचनसद्देनाति धम्मस्सवनत्थाय आरोचनानं सद्देन । मग्गमूळहसद्देन सद्दायन्तिया सद्दं सुणाति विय च धम्मस्सवनारोचनसद्देन सद्दायन्तिया सद्दं सुणाति विय च “अय्ये”ति सद्दायन्तिया सद्दं सुणातीति योजना । सद्दायन्तियाति सद्दं करोन्तिया । नामधातु हेसा । एवरूपेति “मग्गमूळहसद्देन विया”तिआदिना वुत्ते एवरूपे ।

तित्थायतनं सङ्कन्ता वाति तित्थीनं वासट्ठानं सङ्कन्ता वा । इमिना “पक्खसङ्कन्ता”ति एत्थ पक्खसद्दस्स पटिपक्खवाचकत्ता तेन सासनपटिपक्खा तित्थिया एव गहेतब्बाति दस्सेति । तित्थिया हि सासनस्स पटिपक्खा होन्तीति । ततियं ।

४. चतुत्थसङ्गादिसेससिक्खापदं

६९४. चतुत्थे पादस्स ठपनकं पीठं पादपीठं । पादस्स ठपनका कथलिका पादकथलिकाति दस्सेन्तो आह “पादपीठं नामा”तिआदि । अनज्जायाति एत्थ यकारो त्वापच्चयस्स कारियोति आह “अजानित्वा”ति । नेत्थारवत्तेति उक्खेपनीयकम्मतो नित्थरणकारणे वत्ते । “वत्तमान”न्तिइमिना “वत्तन्ति”न्ति एत्थ अन्तपच्चयं नयेन दस्सेतीति । चतुत्थं ।

५. पञ्चमसङ्गादिसेससिक्खापदं

७०१. पञ्चमे “एकतो अवस्सुते”ति एत्थ हेट्ठा वुत्तनयेन “एकतो”ति सामज्जतो वुत्तेपि भिक्खुनिया एव गहेतब्बभावज्ज तोपच्चयस्स छट्ठुत्थे पवत्तभावज्ज अवस्सुभपदे भावत्थज्ज दस्सेतुं वुत्तं “भिक्खुनिया अवस्सुतभावो दट्ठब्बो”ति । एतन्ति “भिक्खुनिया अवस्सुतभावो”ति वचनं । तन्ति अवचनं । पाळियाति इमाय सिक्खापदपाळियाति । पञ्चमं ।

६. छट्ठसङ्गादिसेससिक्खापदं

७०५. छट्ठे यतो त्वन्ति एत्थ कारणत्थे तोपच्चयोति आह “यस्मा”ति । कस्सा होन्तीति उय्योजिकाउय्योजितासु कस्सा भिक्खुनिया होन्तीति योजना । न देतीति उय्योजिका उय्योजिताय न देति । न पटिग्गहातीति उय्योजिता उय्योजिकाय हत्थतो न पटिग्गहाति । पटिग्गहो तेन न विज्जतीति तेनेव कारणेन उय्योजिकाय हत्थतो उय्योजिताय पटिग्गहो न विज्जति । आपज्जति गरुक्कं, न लहुकन्ति एवं सन्तेपि उय्योजिका गरुक्कमेव सङ्गादिसेसापत्तिं आपज्जति, न लहुक्कं । तज्जाति तं आपज्जनज्ज । परिभोगपच्चयाति उय्योजिकाय परिभोगसङ्गाता कारणाति अयं गाथायत्थो ।

इतरिस्सा पनाति उय्योजिताय पन भिक्खुनिया । पठमसिक्खापदेति पञ्चमसिक्खापदे । पञ्चमसिक्खापदज्हि इमिना सिक्खापदेन युगळभावेन सदिसत्ता इमं उपादाय पठमन्ति वुत्तन्ति । छट्ठं ।

७. सत्तमसङ्गादिसेससिक्खापदं

७०९. सत्तमे यावततियकपदत्थोति “यावततियक”न्ति उच्चारितस्स पदस्स अत्थो वेदितब्बोति सम्बन्धोति । सत्तमं ।

८. अट्टमसङ्गादिसेससिक्खापदं

७१५. अट्टमे किस्मिंचिदेव अधिकरणेति निद्धारणीयस्स निद्धारणसमुदायेन अविनाभावतो आह “चतुन्न”न्ति । कस्मा पन निद्धारणसमुदायनिद्धारणीयभावेन वुत्तं, ननु पदभाजने चत्तारिपि अधिकरणानि वुत्तानीति आह “पदभाजने पना”तिआदीति । अट्टमं ।

९. नवमसङ्गादिसेससिक्खापदं

७२३. नवमे संसट्ठसद्धो मिस्सपरियायोति आह “मिस्सीभूता”ति । “अननुलोमेना”तिइमिना “अननुलोमिकेना”ति एत्थ इकसद्धो स्वत्थोति दस्सेति । कोट्टनञ्च पचनञ्च गन्धपिसनञ्च मालागन्धनञ्च । आदिसद्धेन अञ्जेपि अननुलोमिके कायिके सङ्गण्हाति । सासनाहरणञ्च पटिसासनहरणञ्च सञ्चरित्तञ्च । आदिसद्धेन अञ्जेपि अननुलोमिके वाचसिके सङ्गण्हाति । एतासन्ति भिक्खुनीनं । सिलोकोति यसोति । नवमं ।

१०. दसमसङ्गादिसेससिक्खापदं

७२७. दसमे एवाचाराति एत्थ निग्गहितलोपवसेन सन्धीति आह “एवंआचारा”ति । “यादिसो”तिआदिना एवंसद्धस्स निदस्सनादीसु (अभिधानप्पदीपिकायं ११८६ गाथायं) एकादससु अत्थेसु उपमत्थं दस्सेति । सब्बत्थाति “एवंसद्धा एवंसिलोका”ति सब्बेसु पदेसु । उज्जायाति एत्थ ओकारविपरीतो उकारोति आह “अवज्जाया”ति । “नीचं कत्वा जाननाया”ति इमिना अवसद्धो नीचत्थो, जाधातु अवबोधनत्थोति दस्सेति । “परिभवज्जाया”ति वत्तब्बे उत्तरपदलोपवसेन “परिभवेना”ति वुत्तन्ति आह “परिभवित्वा जाननेना”ति । अक्खन्तियाति एत्थ सहनखन्तियेवाधिप्पेता, नेव अनुलोमखन्ति, न दिट्ठिनिज्झानक्खन्तीति दस्सेन्तो आह “असहनताया”ति । वेभस्सियाति एत्थ विसेसेन भासेति ओभासेतीति विभासो आनुभावो, विभासो इमस्स सङ्घस्स अत्थीति विभस्सो सङ्घो, बहत्थे च अतिसयत्थे च सपच्चयो होति । कस्मा? मन्तुपच्चयत्थत्ता “लोमसो”तिआदीसु (जा० १.१४.५७) विय, बहुआनुभावो अतिसयआनुभावो सङ्घोति वुत्तं होति, संयोगपरत्ता आकारस्स रस्सो । विभस्सस्स भावो वेभस्सियं, बहुआनुभावो अतिसयआनुभावोयेव । इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “बलवभस्सभावेना”ति । तत्थ बलवइति पदेन मन्तुअत्थे पवत्तस्स सप्पच्चयस्स बहत्थञ्च अतिसयत्थञ्च दस्सेति, भावइति पदेन णियपच्चयस्स भावत्थं, एनइति पदेन निस्सक्कवचनस्स करणत्थे पवत्तभावं दस्सेति । तमेवत्थमाविकरोन्तो आह “अत्तनो बलवप्पकासनेना”ति । तत्थ अत्तनोति अत्तसङ्घातस्स सङ्घस्स । बलवप्पकासनेनाति बहुआनुभावप्पकासनेन, अतिसयआनुभावप्पकासनेन वा । बलवप्पकासनं नाम अत्थतो परेसं समुत्तासनमेवाति आह “समुत्तासनेनाति अत्थो”ति । दुब्बलभावेनाति एत्थ भावइतिपदेन ण्यपच्चयस्स भावत्थं, एनइतिपदेन निस्सक्कवचनस्स करणत्थं दस्सेतीति दट्ठब्बं । सब्बत्थाति “उज्जाया”तिआदीसु सब्बेसु पदेसु । चसद्धो लुत्तनिट्ठोति आह “एवं समुच्चयत्थो दट्ठब्बो”ति । विविच्चयाति एत्थ वीत्थूपसग्गो विनासद्धत्थो, विचधातु सत्तत्थोति आह “विना होथा”ति । दसमं ।

अनन्तरा पक्खित्वाति सम्बन्धो । महाविभङ्गतो आहरितानि इमानि तीणि सिक्खापदानीति योजना । नव पठमापत्तिका वेदितब्बाति सम्बन्धो । सब्बेपि धम्माति योजना । एत्थाति “उद्दिट्ठा खो”ति आदिपाठे । तं पनाति पक्खमानत्तं पनाति ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

भिक्षुनिविभङ्गे

सत्तरसकवण्णनाय योजना समत्ता ।

३. निस्सगियकण्डं

१. पठमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापद-अत्थयोजना

तिंस निस्सगिया ये धम्मा भिक्षुनीनं भगवता पकासिता, तेसं धम्मानं दानि इमस्मिं काले अयं संवण्णनाव्कमो भवतीति योजना ।

७३३. पठमे आमत्तिकापणन्ति एत्थ आमत्तसद्दो भाजनपरियायोति आह “भाजनानी”ति । भाजनानि हि अमन्ति परिभुज्जितब्बभावं गच्छन्तीति “अमत्तानी”ति वुच्चन्ति । अमत्तानि विक्किणन्तीति “आमत्तिका”ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “तानी”ति आदि । ते सन्ति आमत्तिकानं । तं वाति आमत्तिकापणं वा ।

७३४. “सन्निधि”न्ति इमिना संनिपुब्बो चिसद्दो उचिननत्थोति दस्सेति । हिसद्दो विसेसजोतको । तत्थाति महाविभङ्गे । इधाति भिक्षुनिविभङ्गे ।

इदम्पीति इदं सिक्खापदम्पि । पिसद्दो महाविभङ्गसिक्खापदं अपेक्खतीति । पठमं ।

२. दुतियनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७३८. दुतिये अहतचोळानम्पि सेदमलादिकिलिन्ने विरूपत्ता “जिण्णचोळा”ति वुत्तं । “अपि अय्याही”ति इमिना “अप अय्याही”ति पदविभागं निवत्तेति ।

७४०. सब्बम्पि एतं चीवरन्ति योजना । एवं पटिलद्धन्ति एवं निस्सज्जित्वा लद्धं । यथादानेयेवाति यथा दायकेहि दिन्नं, तस्मिं दानेयेव उपनेतब्बं, अकालचीवरेयेव पक्खित्तब्बन्ति अत्थोति । दुतियं ।

३. ततियनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७४३. ततिये हन्दसद्दो ववस्सग्गत्ये निपातोति आह “हन्दाति गण्हा”ति । बहूनि निस्सगियानीति सम्बन्धो । संहरित्वाति विसुं विसुं सङ्गरित्वाति । ततियं ।

४. चतुत्थनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७४८. चतुर्थे किणाति अनेनाति कयन्ति वचनत्थेन मूलं कयं नामाति आह “मूलेना”ति । साति थुल्लनन्दा, आह किराति सम्बन्धो । जाधातुया अवबोधनत्थतो अज्जम्पि जाधातुया याचनत्थं दस्सेन्तो आह “याचित्वा वा”ति ।

७५२. यन्ति सब्बितेलादि । तज्जेवाति सब्बितेलादिमेव । यमकन्ति सब्बिं सह तेलेन युगळं कत्वा । वेज्जेनाति भिसक्केन । सो हि आयुब्बेदसङ्घातं विज्जं जानातीति वेज्जोति च रोगज्च तस्स निदानज्च भेसज्जज्च विदति जानातीतिपि वेज्जोति च वुच्चति । ततोति वेज्जेन वुत्तकारणा । कहापणस्साति कहापणेन, आभतन्ति सम्बन्धोति । चतुर्थं ।

५. पञ्चमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७५३. पञ्चमे साति सिक्खमाना । अयन्ति सिक्खमाना । अद्धाति एकंसेन । “चेतापेत्वा”ति एत्थ चित्तिसद्दो जाननत्थोति आह “जानापेत्वा”ति । पञ्चमं ।

६. छट्ठनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७५८. छट्ठे छन्दं उप्पादेत्वा गहितं छन्दकन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “छन्दक”न्तिआदि । धम्मकिच्चन्ति पुज्जकरणीयं । धम्मसद्दो हेत्थ पुज्जवाचको । यन्ति वत्थुं । परेसन्ति अत्तना अज्जेसं । “एत”न्ति “छन्दक”न्ति एतं नामं । “अज्जस्सत्थाय दिन्नेना”तिइमिना अज्जस्स अत्थो अज्जदत्थो, दकारो पदसन्धिकरो, तदत्थाय दिन्नो अज्जदत्थिकोति वचनत्थं दस्सेति । “अज्जं उद्दिसित्वा दिन्नेना”तिइमिना अज्जं उद्दिसित्वा दिन्नं अज्जुद्दिसिकन्ति वचनत्थं दस्सेति । “सङ्गस्स परिच्चत्तेना”ति इमिना सङ्गस्स परिच्चत्तो सङ्गिकोति वचनत्थं दस्सेति ।

७६२. यदत्थायाति येसं चीवरादीनं अत्थाय । यसद्देन समासभावतो पुब्बे निग्गहितागमो होति । तन्ति चीवरादिकं । तुम्हेहीति दायके सन्धाय वुत्तं । उपद्दवेसूति दुब्भिक्खादिउपसग्गेसु । यं वा तं वाति चीवरं वा अज्जे वा पिण्डपातादिकेति यं वा तं वाति । छट्ठं ।

७. सत्तमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७६४. सत्तमे सज्जाचिकेनाति एत्थ संसद्दस्स सयमत्थे पवत्तिभावं दस्सेतुं वुत्तं “सयं याचितकेना”ति । एतदेवाति “सज्जाचिकेना”ति पदमेव । एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदेति । सत्तमं ।

८. अट्ठमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७६९. अट्ठमे गणस्साति भिक्खुनिगणस्स । इमिना “महाजनिकेना”ति एत्थ भिक्खुनिगणोव महाजनोति अधिप्पेतोति दीपेतीति । अट्ठमं ।

९. नवमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७७४. नवमे इतोति इमस्मा अट्ठमसिक्खापदतो । अधिकतरन्ति अतिरेकतरन्ति । नवमं ।

१०. दसमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७७८. दसमे “विनस्सती”तिश्मिना “उन्द्रियती”ति एत्थ उदिधातुया नस्सनत्थं दस्सेति धातूनमनेकत्थत्ता । परिपततीति परिगलित्वा पतति । श्मिना नस्सनाकारं दस्सेति । एत्तकमेवाति एतं परिमाणं द्विपदमेवाति । दसमं ।

११. एकादसमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७८४. एकादसमे गरुपावुरणं नाम सीतकाले पावुरणवत्थन्ति दस्सेन्तो आह “सीतकाले पावुरण”न्ति । सीतकाले हि मनुस्सा थूलपावुरणं पारुपन्ति । “चतुक्कंसपरम”न्ति एत्थ कंससदो भुज्जनपत्ते च सुवण्णादिलोहविसेसे च चतुक्कहापणे चाति तीसु अत्थेसु दिस्सति, इध पन चतुक्कहापणे वत्ततीति दस्सेन्तो आह “कंसो नाम चतुक्कहापणिको होती”ति । चतुक्कंससङ्घातं परमं इमस्साति चतुक्कंसपरमं, सोळसकहापणगघनकं पावुरणन्ति अत्थोति । एकादसमं ।

१२. द्वादसमनिस्सगियपाचित्तियसिक्खापदं

७८९. द्वादसमे लहुपावुरणं नाम उण्हकाले पावुरणवत्थन्ति दस्सेन्तो आह “उण्हकाले पावुरण”न्ति । उण्हकाले हि मनुस्सा सुखुमपावुरणं पारुपन्तीति । द्वादसमं ।

निस्सगियानं तिसभावं दस्सेन्तो आह “महाविभङ्गे”तिआदि । चीवरवग्गतो अपनेत्वाति सम्बन्धो । अज्जदत्थिकानीति अज्जदत्थिकपदेन वुत्तानि सिक्खापदानि । इतीति एवं । एकतोपज्जत्तानीति एकस्सेव पज्जत्तानि, उभतोपज्जत्तानीति उभयेसं पज्जत्तानि । एत्थाति “उद्दिट्ठा खो”तिआदिवचनेति ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

भिक्षुनिविभङ्गे

तिसकवण्णनाय योजना समत्ता ।

४. पाचित्तियकण्डं

१. लसुणवग्गो

१. पठमसिक्खापद-अत्थयोजना

तिसकानन्तरं तिसकानं अनन्तरे काले छसट्टिसतसङ्गहा छउत्तरसट्टिअधिकसतेहि सिक्खापदेहि सङ्गहिता ये धम्मा सङ्गीतिकारेहि सङ्गीता, दानि इमस्मिं काले तेसम्पि धम्मनं अयं वण्णना होतीति योजना ।

७९३. तत्थाति तेसु छसट्टिसतसङ्गहेसु सिक्खापदेसु, पठमसिक्खापदेति सम्बन्धो । “द्वे तयो”ति एत्थ वासदो लुत्तनिद्धित्थोति आह “द्वे वा तयो वा”ति । फोटलकेति कन्दे, मिज्जे वा । एतन्ति “गण्डिके”ति एतं नामं । “पमाण”न्तिश्मिना मत्तसदो पमाणत्थोव, न अप्पत्थो, नापि अवधारणत्थोति दस्सेति । लसुणन्ति सेतवण्णमूलं महाकन्दं । महाकन्दो हि ब्यज्जनसम्पाकादीसु आमगन्धानं अभिभवनत्ता लसीयति कन्तीयतीति लसुणन्ति वुच्चति ।

सुवण्णहंसयोनिन्ति सुवण्णमयेन पत्तेन युत्तं हंसयोनिं । जातिस्सरोति जातिं भवं सरति जानातीति जातिस्सरो । अथाति जातिस्सरस्स निप्फन्नत्ता । निप्फन्नत्थो हि अथसद्धो । पुब्बसिनेहेनाति पुब्बे मनुस्सभवे भावितेन सिनेहेन । तासन्ति पजापतिया च तिस्सन्नं धीतरानञ्च । तं पनाति पत्तं पन ।

७९५. मगधेसूति मगधरट्टे ठितेसु जनपदेसु । हीति सच्चं, यस्मा वा । इधाति “लसुणं खादेय्या”तिपदे । तम्पीति मागधकम्पि । गण्डिकलसुणमेवाति गण्डो फोटो एतस्सत्थीति गण्डिकं । गण्डसद्धो हि फोटपरियायो, बहुत्थे इकपच्चयो । बहुगण्डिकलसुणन्ति हि वुत्तं होति । गण्डसद्धो हि फोटे च कपोले चाति द्वीसु अत्थेसु वत्तति, इध पन फोटे वत्ततीति दट्टब्बं । पोत्थकेसु पन ओट्टजेन चतुत्थक्खरेन पाठो अत्थि, सो वीमंसित्वा गहेतब्बो । बहूसु हि पुब्बपोत्थकेसु कण्ठजो ततियक्खरो च ओट्टजो चतुत्थक्खरो चाति द्वे अक्खरा अञ्जमञ्जं परिवत्तित्वा तिट्ठन्ति । न एकद्वितिमिञ्जकन्ति एकमिञ्जो पलण्डुको न होति, द्विमिञ्जो भञ्जनको न होति, तिमिञ्जो हरितको न होतीति अत्थो । कुरुन्दियं पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । सङ्खादित्वाति दन्तेहि चुण्णविचुण्णं कत्वा ।

७९७. पलण्डुकोति सुकन्दको एको लसुणविसेसो । भञ्जनकादीनि लोकसङ्केतोपदेसतो दट्टब्बानि । हीति सच्चं । तस्साति चापलसुणस्स । सभावेनेवाति सूपसम्पाकादिं विना अत्तनो सभावतो एव । तन्ति मागधकं, पक्खिपितुन्ति सम्बन्धो । हीति सच्चं । यत्थ कत्थचीति येसु केसुचीति । पठमं ।

२. दुतियसिक्खापदं

७९९. दुतिये संदस्सनं बाधति निसेधेति अस्मिं ठानेति सम्बाधन्ति वचनत्थेन पटिच्छन्नोकासो सम्बाधो नामाति दस्सेन्तो आह “पटिच्छन्नोकासे”ति । उभो उपकच्छकाति द्वे बाहुमूला । ते हि उपरि यंकिञ्चि वत्थुं कचति बन्धति एत्थाति उपकच्छकाति वुच्चन्ति । मुत्तकरणन्ति पस्सावमगो । सो हि मुत्तं करोति अनेनाति मुत्तकरणन्ति वुच्चति । लोमो कत्तीयति छिन्दीयति इमायाति कत्तरि, ताय वा, सुट्ठु दळ्हं लोमं डंसतीति सण्डासो, सोयेव सण्डासको, तेन वा, खुरति लोमं छिन्दतीति खुरो, तेन वा संहरापेन्तियाति सम्बन्धो । संहरापेन्तियाति अपनेन्तियाति । दुतियं ।

३. ततियसिक्खापदं

८०३. ततिये मुत्तकरणतलघातनेति मुत्तकरणस्स तलं हननं पहरणं मुत्तकरणतलघातनं, तस्मिं मुत्तकरणतलघातने निमित्तभूते । ताव महन्तन्ति अतिविय महन्तं । केसरेनापीति किञ्जक्खेनापि । सो हि के जले सरति पवत्ततीति केसरोति वुच्चति ।

८०५. गण्डं वाति पीळकं वा । वणं वाति अरुं वाति । ततियं ।

४. चतुत्थसिक्खापदं

८०६. चतुत्थे रज्जो ओरोधा राजोरोधा, पुराणे राजोरोधा पुराणराजोरोधाति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “पुराणे”तिआदि । “गिहिभावे”ति इमिना पुराणेति एत्थ णपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । चिराचिरन्ति निपातपटिरूपकं । तेन वुत्तं “चिरेन चिरेना”ति । “सक्कोथा”ति इमिना कथं तुम्हे रागचित्तं पटिहनित्वा अत्तानं धारेथ धारेतुं सक्कोथाति अत्थं दस्सेति । अनारोचितेपीति भूततो अनारोचितेपि ।

८०७. जतुनाति लाखाय । पट्टदण्डकेति पट्टभावेन ठाति पवत्ततीति पट्टो, सोयेव दण्डो पट्टदण्डो, तस्स पवेसनं पट्टदण्डकं, तस्मिं निमित्तभूते । एतन्ति “जतुमट्टके”ति एतं वचनन्ति । चतुत्थं ।

५. पञ्चमसिक्खापदं

८१०. पञ्चमे “अतिगम्भीर”न्तिपदं किरियाविसेसनन्ति आह “अतिअन्तो पवेसेत्वा”ति । “उदकेन धोवनं कुरुमाना”ति इमिना “उदकसुद्धिक”न्तिपदस्स उदकेन सुद्धिया करणन्ति अत्थं दस्सेति ।

८१२. द्वङ्गुलपब्बपरमन्ति एत्थ द्वे अङ्गुलानि च द्वे पब्बानि च द्वङ्गुलपब्बं, उत्तरपदे पुब्बपदलोपो । द्वङ्गुलपब्बं परमं पमाणं एतस्स उदकसुद्धिकस्साति द्वङ्गुलपब्बपरमं । वित्थारतो द्वङ्गुलपरमं, गम्भीरतो द्विपब्बपरमन्ति वुत्तं होति । तेनाह “वित्थारतो”तिआदि । अङ्गुलं पवेसेन्तियाति सम्बन्धो । हीति सच्चं । “चतुन्नं वा”ति इदं उक्कट्टवसेन वुत्तं, तिण्णम्पि पब्बं न वट्ठति, चतुन्नं पन पगेवाति अत्थोति । पञ्चमं ।

६. छट्ठसिक्खापदं

८१५. छट्ठे भत्तस्स विस्सज्जनं भत्तविस्सगोति वुत्ते भत्तकिच्चन्ति दस्सेन्तो आह “भत्तकिच्च”न्ति । पानीयसद्देन पानीयथालकं गहेतब्बं, विधूपनसद्देन बीजनी गहेतब्बा, उपसद्दो समीपत्थोति सब्बं दस्सेन्तो आह “एकेन हत्थेना”तिआदि । “अच्चावदती”तिपदस्स अतिक्कमित्वा वदनाकारं दस्सेति “पुब्बेपी”तिआदिना ।

८१७. “सुद्धउदकं वा होतू”तिआदिना “पानीयेना”ति वचनं उपलक्खणं नामाति दस्सेति । दधिमत्थूति दधिमण्डं दधिनो सारो, दधिमि पसन्नोदकन्ति वुत्तं होति । रसोति मच्छरसो मंसरसो । “अन्तमसो चीवरकण्णोपी”ति इमिना “विधूपनेना”ति वचनं निदस्सनं नामाति दस्सेति ।

८१९. देतीति सयं देति । दापेतीति अज्जेन दापेति । उभयम्पीति पानीयविधूपनद्वयम्पीति । छट्ठं ।

७. सत्तमसिक्खापदं

८२२. सत्तमे “पयोगदुक्कटं नामा”ति इमिना हेट्ठा वुत्तेसु अट्ठसु दुक्कटेषु पुब्बपयोगदुक्कटं दस्सेति । न केवलं पुब्बपयोगदुक्कटं एत्तकमेव, अथ खो अज्जम्पि बहु होतीति दस्सेन्तो आह “तस्मा”तिआदि । सङ्गट्टनेसुपीति विलोळनेसुपि । दन्तेहि सङ्गादतीति दन्तेहि चुण्णविचुण्णं करोति । एत्थाति इमस्मिं सिक्खापदे, अज्जाय भिक्खुनिया कारापेत्वाति सम्बन्धो । “अज्जाया”तिपदं “विज्जापेत्वा”ति पदे कारितकम्मं । मातरम्पीति एत्थ पिसद्दो अज्जं विज्जापेत्वा भुज्जन्तिया पगेवाति दस्सेति । ताय वाति विज्जापितभिक्खुनिया वा । तन्ति आमकधज्जं । तन्ति महापच्चरियं वुत्तवचनं । पुब्बापरविरुद्धन्ति पुब्बापरतो विरुद्धं । “अज्जाय...पे०... दुक्कटमेवा”ति पुब्बवचने दुक्कटमेव वुत्तं, पुन “अज्जाय...पे०... दुक्कट”न्ति च पच्छिमवचने पाचित्तियज्ज दुक्कटज्ज वुत्तं, तस्मा पुब्बापरविरुद्धन्ति वुत्तं होति । हीति सच्चं, यस्मा वा ।

८२३. लब्धमानं आमकधज्जन्ति सम्बन्धो । अज्जं वा यंकिज्जीति मुग्गमासादीहि वा लाबुकुम्भण्डादीहि वा अज्जं यंकिज्जि तिलादिं वाति । सत्तमं ।

८. अट्टमसिक्खापदं

८२४. अट्टमे निब्बिट्ठराजभटोति एत्थ उत्तरपदस्स छट्ठीसमासञ्च पुब्बपदेन बाहिरत्थसमासञ्च दस्सेन्तो आह “निब्बिट्ठो”तिआदि । तत्थ “रञ्जो भती”ति इमिना रञ्जो भटो राजभटोति छट्ठीसमासं दस्सेति, “एतेना”ति इमिना बाहिरत्थसमासं । निब्बिट्ठोति निविट्ठो पतिट्ठापितोति अत्थो । केणीति रञ्जो दातब्बस्स आयस्सेतमधिवचनं । एतेनाति ब्राह्मणेन । ततोति ठानन्तरतो । भटसङ्घाताय केणिया पथत्ता कारणत्ता ठानन्तरं भटपथन्ति आह “तंयेव ठानन्तर”न्ति ।

८२६. चत्तारिपि वत्थूनीति उच्चारदीनि । पाटेक्कन्ति पटिविसुं एकेकमेव । उच्चारं वातिआदीसु वासद्देन दन्तकट्टादयोपि गहेतब्बाति आह “दन्तकट्ट...पे... पाचित्तियमेवा”ति । सम्बत्थाति सम्बेसु उच्चारदीसूति । अट्टमं ।

९. नवमसिक्खापदं

८३०. नवमे रोपिमहरितट्टानेति रोपिमट्टाने च हरितट्टाने च । रोपियति अस्मिन्ति रोपियं, तंयेव रोपिमं यकारस्स मकारं कत्वा । एतानीति उच्चारदीनि । सम्बेसन्ति भिक्खुभिक्खुनीनं । यत्थ पनाति यस्मिं खेत्तेति । नवमं ।

१०. दसमसिक्खापदं

८३५. दसमे सोण्डा वाति सुरासोण्डा वा । मोरोति मयूरो । सुवोति सुको । मक्कटोति वानरो । आदिसद्देन सप्पादयो सङ्गण्हाति, मक्कटादयोपि नच्चन्तूति सम्बन्धो । असंयतभिक्खून्ति वाचसिककम्मे असंयतानं भिक्खून्, धम्मभाणकगीतं वा होतूति योजना । तन्तिया गुणेन बद्धा तन्तिबद्धा । “भि”न्तिसङ्घातो रासद्दो एतिस्साति भेरि । कुटेन कता भेरि कुटभेरि, ताय वादितं कुटभेरिवादितं, तं वा । उदकभेरीति उदकेन पक्खित्ता भेरि, ताय वादितम्पि होतूति सम्बन्धो ।

८३६. तेसंयेवाति येसं नच्चं पस्सति, तेसंयेव । यदि पन नच्चगीतवादिते विसुं विसुं पस्सति सुणाति, पाटेक्का आपत्तियोति दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि । अज्जतोति अज्जतो देसतो, पस्सतीति सम्बन्धो । “ओलोकेत्वा”ति पदे अपेक्खित्ते उपयोगत्थे तोपच्चयो होति । अज्जं ओलोकेत्वाति हि अत्थो । अज्जतो वादेन्ते पस्सतीति योजना । भिक्खुनी न लभतीति सम्बन्धो । अज्जे वत्तुम्पीति सम्बन्धो । उपहारन्ति पूजं । उपट्टानन्ति पारिचरियं । सम्बत्थाति सम्बेसु सयं नच्चादीसु ।

८३७. अन्तरारामे वाति आरामस्स अन्तरे वा । बहिआरामे वाति आरामस्स बहि वा । अज्जेन वाति सलाकभत्तादीहि अज्जेन वा । तादिसेनाति यादिसो चोरादिउपद्दवो, तादिसेनाति । दसमं ।

लसुणवग्गो पठमो ।

२. अन्धकारवग्गो

१. पठमसिक्खापद-अत्थयोजना

८३९. अन्धकारवग्गस्स पठमे अप्पदीपेति उपलक्खणवसेन वुत्तत्ता अज्जेपि आलोका गहेतब्बाति दस्सेन्तो आह

“पदीपचन्दसूरियअग्गीसू”तिआदि । अस्साति “अप्पदीपे”तिपदस्स ।

८४१. नरहोअस्सादापेक्खा हुत्वा च रस्सादतो अञ्जविहिताव हुत्वा चाति योजना । इमिना “सन्तिट्ठति वा सल्लपति वा”ति पदे किरियाविसेसनभावं दस्सेति । दानेन वा निमित्तभूतेन, पूजाय वा निमित्तभूताय मन्तेतीति योजनाति । पठमं ।

२. दुतियसिक्खापदं

८४२. दुतिये इदमेव पदं नानन्ति सम्बन्धोति । दुतियं ।

३. ततियसिक्खापदं

८४६. ततिये “इदमेवा”ति पदं अनुवत्तेतब्बं । तादिसमेवाति पठमसदिसमेवाति अत्थोति । ततियं ।

४. चतुत्थसिक्खापदं

८५०. चतुत्थे कण्णस्स समीपं निकण्णं, तमेव निकण्णिकन्ति वुत्ते कण्णमूलन्ति आह “कण्णमूलं वुच्चती”ति । “कण्णमूले”ति इमिना “निकण्णिक”न्ति एत्थ भुम्मत्थे उपयोगवचनन्ति दस्सेति । आहरणत्थायाति आहरापनत्थायाति । चतुत्थं ।

५. पञ्चमसिक्खापदं

८५४. पञ्चमे तेसन्ति घरसामिकानं । घरम्पीति न केवलं आसनमेव, घरम्पि सोधेमाति अत्थो । ततोति परिवितक्कनतो, परन्ति सम्बन्धो ।

८५८. चोरा वा उट्ठिता होन्तीति योजनाति । पञ्चमं ।

६. छट्ठसिक्खापदं

८६०. छट्ठे अभिनिसीदेय्याति एत्थ अभिसदो उपसगमत्तोवाति दस्सेन्तो आह “निसीदेय्या”ति । एसेव नयो अभिनिपज्जेय्याति एत्थापि । द्वे आपत्तियोति सम्बन्धोति । छट्ठं ।

७. सत्तमसिक्खापदं

८६४. सत्तमे सब्बन्ति सकलं वत्तब्बवचनन्ति । सत्तमं ।

८. अट्ठमसिक्खापदं

८६९. अट्ठमे अनुत्तानवचनं नत्थीति । अट्ठमं ।

९. नवमसिक्खापदं

८७५. नवमे अभिसपेय्याति एत्थ सपधातुस्स अवकोसनत्थं अन्तोक्त्वा करधातुया अत्थं दस्सेन्तो आह “सपथं करेय्या”ति । **निरये निब्बत्ताम्हीति** अहं निरये निब्बत्ता अम्हीति योजना । **निरये निब्बत्तूति** एसा भिक्खुनी निरये निब्बत्तूति योजना । **ईदिसा होतूति** मम सदिसा होतूति अत्थो । **काणाति** एकक्खिकाणा, द्वक्खिकाणा वा । **कुणीति** हत्थपादादिवङ्का ।

८७८. एदिसाति विरूपादिजातिका । **विरमस्सूति** विरमाहि । **अद्धाति** धुवन्ति । नवमं ।

१०. दसमसिक्खापदं

८७९. दसमे अनुत्तानट्ठानं नत्थीति । दसमं ।

अन्धकारवग्गो दुतियो ।

३. नग्गवग्गो

१. पठमसिक्खापद-अत्थयोजना

८८३. नग्गवग्गस्स पठमे **ब्रह्मचरियेन चिण्णेनाति** चिण्णेन ब्रह्मचरियेन किं नु खो नामाति अत्थो । “ब्रह्मचरियस्स चरणेना”ति इमिना चिण्णसद्वस्स चरणं **चिण्णन्ति** वचनत्थं दस्सेति । “न अज्जं चीवर”न्ति इमिना एवत्थं दस्सेति, अज्जत्थापोहनं वाति । पठमं ।

२. दुतियसिक्खापदं

८८७. दुतिये अनुत्तानट्ठानं नत्थीति । दुतियं ।

३. ततियसिक्खापदं

८९३. ततिये **अनन्तरायिकिनीति** एत्थ नत्थि अन्तरायो एतिस्साति अनन्तराया, सा एव अनन्तरायिकिनीति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “अनन्तराया”ति । ततियं ।

४. चतुत्थसिक्खापदं

८९८. चतुत्थे **पज्जाहन्ति** समाहारदिगु, णिकपच्चयो स्वत्थो । **सङ्घाटिचारोति** एत्थ केनट्ठेन सङ्घाटि नाम, चारसद्वो किमत्थोति आह “परिभोगवसेन वा”ति आदि । तत्थ **सङ्घाटितट्ठेनाति** संहारितट्ठेन । इमिना “केनट्ठेन सङ्घाटि नामा”ति पुच्छं विसज्जेति । “परिवत्तन”न्ति इमिना “चारसद्वो किमत्थो”ति चोदनं परिहरति । **पज्जसूति** तिचीवरं उदकसाटिका संकच्चिकाति पज्जसूति । चतुत्थं ।

५. पज्जमसिक्खापदं

९०३. पज्जमे “चीवरसङ्कमनीय”न्ति एत्थ सङ्कमेतब्बं पटिदातब्बन्ति **सङ्कमनीयन्ति** कमुधातुस्स पटिदानत्थज्ज

अनीयसदस्स कम्मत्थञ्च, ‘चीवरञ्च तं सङ्कमनीयञ्चे’ति **चीवरसङ्कमनीयन्ति** विसेसनपरपदभावञ्च दस्सेन्तो आह “सङ्कमेतब्बं चीवर”न्ति । तत्थ “सङ्कमेतब्बं चीवर”न्ति इमिना कम्मत्थञ्च विसेसनपरपदभावञ्च दस्सेति । “पटिदातब्बचीवर”न्ति इमिना कमुधातुया अत्थं दस्सेति अधिप्पायवसेनाति । पञ्चमं ।

६. छट्ठसिक्खापदं

९०९. छट्ठे “अञ्जं परिक्रार”न्ति एत्थ परिक्रारस्स सरूपं दस्सेन्तो आह “यंकिञ्ची”ति आदि । यंकिञ्चि अञ्जतरन्ति सम्बन्धो । **कित्तकं अग्घनकन्ति** किं पमाणेन अग्घेन अरहं चीवरं । **दातुकामत्थाति** तुम्हे दातुकामा भवथाति अत्थो । **कतिपाहेनाति** कतिपयानि अहानि कतिपाहं, यकारलोपो । **कतिपयसद्दोहि** द्वितिवाचको रूळ्हीसद्दो, तेन कतिपाहेन । **समग्घन्ति** अप्पग्घं । **संसद्दो हि** अप्पत्थवाचकोति । छट्ठं ।

७. सत्तमसिक्खापदं

९११. सत्तमे “विपक्कमिसू”ति एत्थ विविधं ठानं पक्कमिसूति दस्सेन्तो आह “तत्थ तत्थ अगमंसू”ति । अम्हाकम्पि आगमनन्ति सम्बन्धो ।

९१५. **कतिपाहेन उप्पज्जिस्सतीति** कतिपाहेन चीवरं उप्पज्जिस्सति । **ततोति** तस्मिं चीवरुप्पज्जनकालेति । सत्तमं ।

८. अट्ठमसिक्खापदं

९१६. अट्ठमे ये नाटकं नाटेन्ति, ते **नटा** नामाति योजना । इमिना नटकं नाटेन्तीति **नटाति** वचनत्थं दस्सेति । ये नच्चन्ति, ते नाटका नामाति योजना । इमिना सयं नटन्तीति **नाटकाति** वचनत्थं दीपेति । **वंसवरत्तादीसूति** एत्थ **वंसो** नाम वेणु । **वरत्ता** नाम नद्धिका । आदिसद्देन रज्जुआदयो सङ्गणहाति । ये लङ्घनकम्मं करोन्ति, ते **लङ्घका** नामाति योजना । **मायाकाराति** एत्थ माया नाम मयनामकेन असुरेन सुरे चलयितुं कतत्ता मयस्स एसाति माया, तं करोतीति मायाकारो, मयनामको असुरोयेव । अञ्जे पन रूळ्हीवसेन “मायाकारा”ति वुच्चन्ति । सोकेन ज्ञायनं ड्यहनं **सोकज्झायं**, सुरानं सोकज्झायं करोतीति **सोकज्झायिको**, मयनामको असुरोयेव । अञ्जे पन रूळ्हीवसेन “सोकज्झायिका”ति वुच्चन्ति । इति इममत्थं दस्सेतुं वुत्तं “सोकज्झायिका नाम मायाकारा”ति । **कुम्भथुणिका** नामाति एत्थ विस्सट्ठत्ता थवीयतीति **थुणो**, सद्दो । कुम्भस्स थुणो **कुम्भथुणो** । तेन कीळन्तीति **कुम्भथुणिका**, इति इममत्थं दस्सेति “घटकेन कीळनका”ति इमिना । **बिम्बिसकन्ति** चतुरस्स अम्बणताळनं, तं वादेन्तीति **बिम्बिसकवादकाति** । अट्ठमं ।

९. नवमसिक्खापदं

९२१. नवमे तेसन्ति ये “न मयं अय्ये सक्कोमा”ति वदन्ति, तेसं । **दस्सतीति** अच्छादेस्सतीति । नवमं ।

१०. दसमसिक्खापदं

९२७. दसमे **यस्साति** कथिनस्स । **उब्भारमूलकोति** उद्धारमूलको । **सद्दापरिपालनत्थन्ति** कथिनुद्धारं याचन्तस्स सद्दाय परिपालनत्थन्ति । दसमं ।

नगवगो ततियो ।

४. तुवट्टवगो

१. पठमसिक्खापद-अथयोजना

१३३. तुवट्टवगस्स पठमे “तुवट्ट निपज्जाय”न्ति धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १८ टकारन्तधातु) वुत्तत्ता “तुवट्टेय्युन्ति निपज्जेय्यु”न्ति वुत्तन्ति । पठमं ।

२. दुतियसिक्खापदं

१३७. दुतिये एकत्थरणपावुरणन्ति एत्थ उत्तरपदानं द्वन्दभावं, पुब्बपदेन च बाहिरत्थसमासभावं दस्सेतुं वुत्तं “एक”न्ति आदि । तत्थ चेव, चसदेहि द्वन्दभावं दीपेति, “एतास”न्ति इमिना बाहिरत्थसमासभावं । एतन्ति “एकत्थरणपावुरणा”ति एतं नामन्ति । दुतियं ।

३. ततियसिक्खापदं

१४१. ततिये उळारकुलाति जातिसेट्ठकुला, इस्सरियभोगादीहि वा विपुलकुला । गुणेहीति सीलादिगुणेहि । “उळाराति सम्भाविता”ति इमिना इतिलोपतुल्याधिकरणसमासं दस्सेति ।

“अभिभूता”ति इमिना “अपक्ता”ति एत्थ करधातु सब्बधात्वत्थवाचीपि इध अपपुब्बत्ता विसेसतो अभिभवनत्थे वत्ततीति दस्सेति । एतासन्ति भिक्खुनीनं । “सज्जापयमाना”ति इमिना सज्जापनं सज्जत्तीति वचनत्थं दस्सेति । हेतूदाहरणादीहीति एत्थ आदिसद्वेन उपमादयो सङ्गण्हाति । “विविधेहि नयेहि आपना”ति इमिना विविधेहि आपनं विज्जत्तीति वचनत्थं दस्सेति ।

१४३. चङ्कमने पदवारगणनाय आपत्तिया न कारेतब्बोति आह “निवत्तनगणनाया”ति । पदादिगणनायाति पदअनुपदादिगणनायाति । ततियं ।

४. चतुत्थसिक्खापदं

१४९. चतुत्थे अनुत्तानट्ठानं नत्थीति । चतुत्थं ।

५. पञ्चमसिक्खापदं

१५२. पञ्चमे आणत्ता भिक्खुनीति योजना । इदञ्च पच्चासन्नवसेन वुत्तं यंकिञ्चिपि आणापेतुं सक्कुणेय्यत्ताति । पञ्चमं ।

६-९. छट्ठादिसिक्खापदं

१५५. छट्ठ-सत्तम-अट्ठम-नवमेसु अनुत्तानवचनं नत्थीति । छट्ठ सत्तम अट्ठम नवमानि ।

१०. दसमसिक्खापदं

१७३. दसमे अहुन्दरिकाति तस्मिं काले, देसे वा सम्बाधस्स नाममेतन्ति आह “अहुन्दरिकाति सम्बाधा”ति ।

१७५. यथा “उत्तरिछप्पञ्चवाचाही”ति (पाचि० ६२-६५) एत्थ पञ्चसद्वो न कोचि अत्थो, वाचासिलिडुत्थं लोकवोहारवसेन वुत्तो, न एवमिध, इध पन अत्थो अत्थि, पञ्च योजनानि गच्छन्तियापि अनापत्तियेवाति आह “पवारेत्वा... पे०... अनापत्ती”ति । पच्चागच्छतीति पटिनिवत्तेत्वा आगच्छतीति । दसमं ।

तुवट्टवग्गो चतुत्थो ।

५. चित्तागारवग्गो

१. पठमसिक्खापद-अत्थयोजना

१७८. चित्तागारवग्गस्स पठमे रज्जो कीळनट्ठानं अगारं राजागारन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “रज्जो कीळनघर”न्ति । चित्तं अगारं चित्तागारं । आरामन्ति नगरतो नातिदूरआरामोति आह “उपवन”न्ति । उय्यानन्ति सम्पन्नपुप्फफलताय उद्धं उल्लोकेत्वा मनुस्सा यन्ति गच्छन्ति एत्थाति उय्यानं । पोक्खरणिन्ति पोक्खरं पदुमं नेतीति पोक्खरणी । पञ्चपीति राजागारादीनि पञ्चपि । सब्बत्थाति दस्सनत्थाय गमने च गन्त्वा पस्सने चाति सब्बेसु ।

१८१. “अज्झारामे”तिआदिना आरामे ठिताय आरामतो बहि कते राजागारादिके पस्सन्तियापि अनापत्तीति दस्सेति । तानीति राजागारादीनीति । पठमं ।

२. दुतियसिक्खापदं

१८२. दुतिये अनुत्तानट्ठानं नत्थीति । दुतियं ।

३. ततियसिक्खापदं

१८८. ततिये यत्तकन्ति यत्तकं सुत्तन्ति सम्बन्धो । अज्झितन्ति कट्ठितं । तस्मिन्ति तत्तके सुत्तेति सम्बन्धो । तक्कम्हीति एत्थ तक्कोति एको अयोमयो सुत्तकन्तनस्स उपकरणविसेसो । सो हि तकीयति सुत्तं बन्धीयति एत्थ, एतेनाति वा तक्कोति वुच्चति, तस्मिं । कन्तनतोति कन्तीयते कप्पासादिभावस्स छिन्दीयते कन्तनं, ततो ।

१८९. दसिकसुत्तादिन्ति एत्थ दसाति वत्थस्सावयवो । सो हि दिव्यति अवखण्डीयतीति दसाति वुच्चति, तस्सं दसायं पवत्तं दसिकं, तमेव सुत्तं दसिकसुत्तं । आदिसद्देन वक्खमानं दुक्कन्तितसुत्तादिं सङ्गन्हातीति । ततियं ।

४. चतुत्थसिक्खापदं

१९२. चतुत्थे आदिं कत्वाति धोवनादीनि आदिं कत्वा । खादनीयादीसूति पूवखादनीयादीसु । रूपगणनायाति पूवादीनं सण्ठानगणनाय ।

१९३. यागुपानेत्त यागुसङ्घाते पाने । तेसन्ति मनुस्सानं । वेय्यावच्चकरट्टाने ठपेत्वाति मातापितरो अत्तनो वेय्यावच्चकरट्टाने ठपेत्वाति । चतुत्थं ।

५. पञ्चमसिक्खापदं

१९६. पञ्चमे विनिच्छिनन्तीति अधिकरणं विनिच्छिनन्ती भिक्खुनीति योजनाति । पञ्चमं ।

६. छट्ठसिक्खापदं

१९९. छट्ठे अनुत्तानवचनं नत्थीति ।

७. सत्तमसिक्खापदं

१००७. सत्तमे “पुन परियाये”ति एत्थ परियायसद्दो वारवेवचनोति आह “पुन वारे”ति । महग्घचीवरन्ति महग्घं आवसथचीवरन्ति । सत्तमं ।

८. अट्ठमसिक्खापदं

१००८. अट्ठमे अनिस्सज्जित्वाति एत्थ ब्रह्मदेय्येन न अनिस्सज्जनं, अथ खो तावकालिकमेवाति दस्सेन्तो आह “रक्खनत्थाया”ति आदि ।

१०१२. पटिजगिक्कन्ति रक्खणकं । वचीभेदन्ति “पटिजग्गाही”ति वचीभेदं । रट्ठेति विजिते । तज्झि रठन्ति गामनिगमादयो तिट्ठन्ति एत्थाति रट्ठन्ति वुच्चतीति । अट्ठमं ।

९. नवमसिक्खापदं

१०१५. नवमे सिप्पसद्दो पच्चेकं योजेतब्बो “हत्थिसिप्पज्ज अस्ससिप्पज्ज रथसिप्पज्ज धनुसिप्पज्ज थरुसिप्पज्जा”ति । तत्थ थरुसिप्पन्ति असिकीळनसिप्पं । मन्तसद्दोपि पच्चेकं योजेतब्बो “आथब्बणमन्तो च खीलनमन्तो च वसीकरणमन्तो च सोसापनमन्तो चा”ति । तत्थ आथब्बणमन्तोति आथब्बणवेदेन विहितो परूपघातकरो मन्तो । खीलनमन्तोति सारदारुखीलं मन्तेन जप्पित्वा पथवियं निखणित्वा धारणमन्तो । वसीकरणमन्तोति मन्तेन जप्पित्वा परस्स उम्मत्तभावमापन्नकरणो मन्तो । सोसापनमन्तोति परस्स मंसलोहितादिसोसापनमन्तो । अगदपयोगोति भुसविसस्स पयोजनं । आदिसद्देन अज्जेपि परूपघातकरणे सिप्पे सङ्गण्हाति । यक्खपरित्तन्ति यक्खेहि समन्ततो ताणं । नागमण्डलन्ति सप्पानं पवेसननिवारणत्थं मण्डलबन्धमन्तो । आदिसद्देन विसपटिहननमन्तादयो सङ्गण्हातीति । नवमं ।

१०. दसमसिक्खापदं

१०१८. दसमे अनुत्तानवचनं नत्थीति । दसमं ।

चित्तागारवग्गो पञ्चमो ।

६. आरामवग्गो

१. पठमसिक्खापद-अत्ययोजना

१०२५. आरामवग्गस्स पठमे उपचारन्ति अपरिक्खित्तस्स आरामस्स परिक्खेपारहट्ठानं उपचारं ।

१०२७. “सीसानुलोकिका”ति सामञ्जतो वुत्तेपि भिक्खुनीनमेव सीसन्ति आह “भिक्खुनीन”न्ति । यत्थाति यस्मिं ठानेति । पठमं ।

२. दुतियसिक्खापदं

१०२८. दुतिये अब्भन्तरोति अब्भन्तरे परियापन्नो, जातो वा । “सङ्कामेसी”ति इमिना संहरीति एत्थ हरधातुया सङ्कमनत्थं दस्सेति । न्हापिताति कप्पका । ते हि नहापेन्ति सोचापेन्तीति न्हापिताति वुच्चन्ति । तन्ति कासावनिवासनन्ति । दुतियं ।

३-४. ततिय-चतुत्थसिक्खापदं

१०३६. ततियचतुत्थेसु अनुत्तानट्ठानं नत्थीति । ततियचतुत्थानि ।

५. पञ्चमसिक्खापदं

१०४३. पञ्चमे “कुले मच्छरो”ति एत्थ मच्छरनं मच्छरोति वचनत्थो कातब्बो । “तं कुलं अस्सद्धं अप्पसन्न”न्ति कुलस्स अवण्णं भासतीति योजना । “भिक्खुनियो दुस्सीला पापधम्मा”ति भिक्खुनीनं अवण्णं भासतीति योजना ।

१०४५. “सन्तयेव आदीनव”न्ति सम्बन्धिया सम्बन्धं दस्सेतुं वुत्तं “कुलस्स वा भिक्खुनीनं वा”ति इमिना द्वीसु अञ्जतरमेव न सम्बन्धो होति, अथ खो द्वयम्पीति दस्सेतीति । पञ्चमं ।

६. छट्ठसिक्खापदं

१०४८. छट्ठे ओवादायाति एत्थ न यो वा सो वा ओवादो होति, अथ खो गरुधम्मोयेवाति आह “गरुधम्मत्थाया”ति । सह वसति एत्थ, एतेनाति वा संवासोति वचनत्थेन उपोसथपवारणा संवासो नामाति आह “उपोसथपवारणापुच्छनत्थाया”ति । “पुच्छनत्थाया”ति इमिना “संवासाया”ति एत्थ उत्तरपदलोपभावं दस्सेति । एत्थाति भिक्खुनिविभङ्गे, सिक्खापदे वा पाळियं वाति । छट्ठं ।

७-९. सत्तम-अट्ठम-नवमसिक्खापदं

१०५३. सत्तमट्ठमनवमेसु अनुत्तानवचनं नत्थि । केवलं पन “इमिस्सापी”ति पदं विसेसो, इमिस्सापि पाळियाति अत्थोति । सत्तमट्ठमनवमानि ।

१०. दसमसिक्खापदं

१०६२. दसमे द्वे काया उपरिमकायो हेडिमकायोति । तत्थ कटितो उद्धं उपरिमकायो, हेड्डा हेडिमकायो । तत्थ “पसाखे”ति इदं हेडिमकायस्स नामन्ति आह “अधोकाये”ति । हीति सच्चं । ततोति अधोकायतो । इमिना पञ्चमीबाहिरत्थसमासं दस्सेति । रुक्खस्स साखा पभिज्जित्वा गता विय उभो ऊरू पभिज्जित्वा गताति योजना ।

१०६५. फालेहीति एत्थ इतिसद्धो आद्यत्थो । तेन “धोवा”तिआदीनि चत्तारि पदानि सङ्गहाति । आणत्तिदुक्कटानीति हेड्डा वुत्तेसु अट्टसु दुक्कटेसु विनयदुक्कटमेव । सेसेसूति भिन्दनतो सेसेसु फालनादीसूति । दसमं ।

आरामवग्गो छट्ठो ।

७. गब्भिनिवग्गो

१. पठमसिक्खापद-अत्थयोजना

१०६९. गब्भिनिवग्गस्स पठमे कुच्छिं पविट्ठो सत्तो एतिस्सा अत्थीति कुच्छिपविट्ठसत्ता । “कुच्छि”न्तिपि पाठो । इमिना गब्भिनीति एत्थ गब्भसद्धो कुच्छिट्ठसत्तवाचकोति दस्सेति । गब्भसद्धो (अभिधानप्पदीपिकायं ९४४ गाथायं) हि कुच्छिट्ठसत्ते च कुच्छिम्हि च ओवरके च वत्ततीति । पठमं ।

२. दुतियसिक्खापदं

१०७३. दुतिये थज्जं पिवतीति पायन्तो, दारको, सो एतिस्सा अत्थीति पायन्तीति दस्सेन्तो आह “थज्जं पायमानि”न्ति । दुतियं ।

३. ततियसिक्खापदं

१०७७. ततिये नित्थरिस्सतीति वट्टदुक्खतो नित्थरिस्सति ।

१०७९. पाणातिपाता वेरमणिन्ति एत्थ पाणातिपाता विरमति इमायाति वेरमणीति अत्थेन सिक्खापदं वेरमणि नामाति आह “पाणातिपाता वेरमणिसिक्खापद”न्ति । यं तं सिक्खापदन्ति सम्बन्धो । सब्बत्थाति “अदिन्नादाना वेरमणि”न्तिआदीसु सब्बेसु वाक्येसु । पब्बजिताय सामणेरियाति सम्बन्धो । एतासूति छसु सिक्खासूति । ततियं ।

४. चतुत्थसिक्खापदं

१०८४. चतुत्थे “वुट्ठानसम्मुती”ति पदं “होती”ति पदे कत्ता, “दातब्बायेवा”ति पदे कम्मन्ति । चतुत्थं ।

५-९. पञ्चमादिसिक्खापदं

१०९५. पञ्चमादीसु नवमपरियोसानेसु सिक्खापदेसु अनुत्तानट्ठानं नत्थीति । पञ्चमछट्ठसत्तमट्ठमनवमानि ।

१०. दसमसिक्खापदं

१११६. दसमे वूपकासेय्याति एत्थ कासधातुया गत्यत्थं दस्सेन्तो आह “गच्छेय्या”ति । दसमं ।

गब्भिनिवग्गो सत्तमो ।

८. कुमारिभूतवग्गो

१-२-३. पठम-दुतिय-ततियसिक्खापद-अत्थयोजना

१११९. कुमारिभूतवग्गस्स पठमदुतियततियेसु या पन ता महासिक्खमानाति सम्बन्धो । **सब्बपठमा द्वे महासिक्खमानाति** गब्भिनिवग्गे सब्बासं सिक्खमानानं पठमं वुत्ता द्वे महासिक्खमाना । **ता पनाति** महासिक्खमाना पन । **सिक्खमानाइच्चेव वत्तब्बाति** सम्मुतिकम्मेसु सामञ्जतो वत्तब्बा । “गिहिगता”ति वा “कुमारिभूता”ति वा न वत्तब्बा, वदन्ति चे, सम्मुतिकम्मं कुप्पतीति अधिप्पायो । **गिहिगतायाति** एत्थ गिहिगता नाम पुरिसन्तरगता वुच्चति । सा हि यस्मा पुरिससङ्घातेन गिहिना गमियित्थ, अज्झाचारवसेन, गिहिं वा गमित्थ, तस्मा गिहिगताति वुच्चति । अयं सिक्खमानाति सम्बन्धो । **कुमारिभूता** नाम सामणेरा वुच्चति । सा हि यस्मा अगिहिगतत्ता कुमारी हुत्वा भूता, कुमारिभावं वा भूता गता, तस्मा कुमारिभूताति वुच्चति । **तिस्सोपीति** गिहिगता कुमारिभूता महासिक्खमानाति तिस्सोपि । **सिक्खमानाति** सिक्खं मानेतीति सिक्खमानाति । पठम दुतिय ततियानि ।

४. चतुत्थसिक्खापदं

११३६. चतुत्थे अनुत्तानवचनं नत्थीति । चतुत्थं ।

५. पञ्चमसिक्खापदं

पञ्चमे एत्थ सिक्खापदे “सङ्गेन परिच्छिन्दितब्बा”ति यं वचनं वुत्तं, तस्साति योजनाति । पञ्चमं ।

६-७-८. छट्ठ-सत्तम-अट्ठमसिक्खापदं

छट्ठसत्तमट्ठमेसु अनुत्तानट्ठानं नत्थीति । छट्ठसत्तमट्ठमानि ।

९. नवमसिक्खापदं

११५८. नवमे अन्तोति अब्भन्तरे । इमिना आत्यूपसग्गस्सत्थं दस्सेति । “सोक”न्तिआदिना अन्तो वासेति पवेसेतीति **आवासा** । सोकं आवासा **सोकावासाति** वचनत्थं दस्सेति । घरं घरसामिका आविसन्ति विय, एवं अयम्पि सोकं आविसतीति योजना । **इतीति** एवं । **यन्ति** सोकं । **स्वास्साति** सो अस्सा । **सोति** सोको । **अस्साति** सिक्खमानाय । **आवासोति** आवासोकासो । “एदिसा अय”न्ति इमिना “अजानन्ती”ति एत्थ अजाननाकारं दस्सेतीति । नवमं ।

१०. दसमसिक्खापदं

११६२. दसमे **अनापुच्छाति** एत्थ त्वापच्चयो लोपोति आह “अनापुच्छित्वा”ति । **द्विक्खत्तुन्ति** द्वे वारे । **सकिन्ति** एकवारं ।

११६३. अपुब्बं समुद्धानसीसं इमस्साति अपुब्बसमुद्धानसीसं। द्वीसुपि ठानेसूति वाचातो च कायवाचातो चाति द्वीसु ठानेसुपि। अननुजानापेत्वाति मातापितृहि च सामिकेन च न अनुजानापेत्वाति। दसमं।

११. एकादसमसिक्खापदं

११६७. एकादसमे तत्थाति “पारिवासियछन्ददानेना”ति वचने। अज्जत्राति अज्जं ठानं।

एकं अज्जेसन्तीति एकं भिक्खुं धम्मकथनत्थाय निय्योजेन्ति। अज्जं पनाति उपोसधिकतो अज्जं पन।

तत्राति तेसु भिक्खूसु। सुभासुभं नक्खत्तं पठतीति नक्खत्तपाठको। दारुणन्ति कक्खळं। तेति भिक्खू। तस्साति नक्खत्तपाठकस्स भिक्खुस्स। “नक्खत्तं पटिमानेन्तं, अत्थो बालं उपच्चगा”तिजातकपाळि (जा० १.१.४९)। अयं पनेत्थ योजना — नक्खत्तं पटिमानेन्तं बालं अत्थो हितं उपच्चगा उपसमीपे अतिक्कमित्वा अगाति। एकादसमं।

१२. द्वादसमसिक्खापदं

११७०. द्वादसमे नप्पहोतीति भिक्खुनियो निवासापेतुं न सक्कोतीति। द्वादसमं।

१३. तेरसमसिक्खापदं

११७५. तेरसमे एकं वस्सन्ति एत्थ वस्ससद्दो संवच्छरपरियायो, उपयोगवचनञ्च भुम्मत्थे होतीति आह “एकस्मिं संवच्छरे”ति। तेरसमं।

कुमारिभूतवग्गो अट्ठमो।

९. छत्तुपाहनवग्गो

१. पठमसिक्खापद-अत्थयोजना

११८१. छत्तवग्गस्स पठमे कद्दमादीनीति चिक्खल्लादीनि। आदिसद्देन उदकादीनि सङ्गण्हाति। गच्छादीनीति खुद्दपादपादीनि। आदिसद्देन अज्जानिपि छत्तं धारेतुं असक्कुण्येयानि सम्बाधद्धानानि सङ्गण्हातीति। पठमं।

२. दुतियसिक्खापदं

११८४. दुतिये यानेनाति यन्ति इच्छितद्धानं सुखेन गच्छन्ति अनेनाति यानन्ति। दुतियं।

३. ततियसिक्खापदं

११९१. ततिये “विप्पकिरियिंसू”ति किरियापदस्स कत्तुना अविनाभावतो कत्तारं दस्सेतुं वुत्तं “मणयो”ति। मणयोति च रतनानीति। ततियं।

४. चतुर्थसिक्खापदं

११९४. चतुर्थे सीसूपगादीसूति आदिसद्देन गीवूपगादयो सङ्गण्हाति । यं यन्ति अलङ्कारन्ति । चतुर्थं ।

५. पञ्चमसिक्खापदं

११९९. पञ्चमे गन्धेन चाति गन्धेति अत्तनो वत्थुं सूचेति पकासेतीति गन्धो । वण्णकेन चाति विलेपनेन च । तज्झि वण्णयति छविसोभं पकासेतीति वण्णकन्ति वुच्चति । चसद्देन समाहारद्वन्दवाक्यं दीपेतीति । पञ्चमं ।

६. छट्ठसिक्खापदं

१२०२. छट्ठे अनुत्तानवचनं नत्थीति । छट्ठं ।

७. सत्तमसिक्खापदं

१२०८. सत्तमे उम्मद्दनेति उप्पीळित्वा मद्दने । संबाहनेपीति पुनप्पुनं बाहनेपीति । सत्तमं ।

८-१०. अट्ठमादिसिक्खापदं

१२१०. अट्ठमादीसु तीसु अनुत्तानवचनं नत्थीति । अट्ठमनवमदसमानि ।

११. एकादसमसिक्खापदं

१२१४. एकादसमे अभिमुखमेवाति अभिमुखे एव । मुखस्स हि अभि अभिमुखन्ति वचनत्थो कातब्बो, सत्तमिया अंकारो । इमिना पुरतोति एत्थ तोपच्चयो भुम्मत्थे होतीति दस्सेति । उपचारन्ति द्वादसहत्थूपचारन्ति । एकादसमं ।

१२. द्वादसमसिक्खापदं

१२१९. द्वादसमे “अनोकासकत्”न्तिपदस्स अयुत्तसमासभावञ्च विसेसनपरपदबाहिरसमासभावञ्च दस्सेतुं वुत्तं “अकत्तओकास”न्ति । ओकासो न कतो येनाति अनोकासकतो, भिक्खु, तं । “अनियमेत्वा”ति इमिना “अनोदिस्सा”ति पदस्स त्वापच्चयन्तभावं दस्सेतीति । द्वादसमं ।

१३. तेरसमसिक्खापदं

१२२६. तेरसमे उपचारेपीति अपरिक्खित्तस्स गामस्स परिक्खेपारहट्ठानसङ्घाते उपचारेपि ।

१२२७. “अच्छिन्नचीवरिकाया”ति सामञ्जसो वुत्तेपि विसेसोयेवाधिप्पेतोति आह “सङ्कच्चिकचीवरमेवा”ति । समन्ततो पुरिसानं दस्सनं कन्तीयति छिन्दीयति एत्थाति सङ्कच्चि, अधक्खकउब्भनाभिट्ठानं, सङ्कच्चे निवासितब्बन्ति संक्कच्चिकं, तमेव चीवरन्ति सङ्कच्चिकचीवरन्ति । तेरसमं ।

छत्तुपाहनवगो नवमो ।

सब्बानेव सिक्खापदानीति सम्बन्धो । ततोति तेहि अट्टासीतिसतसिक्खापदेहि, अपनेत्वाति सम्बन्धो ।

तत्राति तेसु खुद्वकेसु । एत्थाति दससु सिक्खापदेसूति ।

भिक्षुनिविभङ्गे खुद्वकवण्णनाय

योजना समत्ता ।

५. पाटिदेसनीयसिक्खापद-अत्थयोजना

खुद्वकानं अनन्तरा पाटिदेसनीया नाम अट्ट ये धम्मा सङ्खेपेनेव सङ्गहं आरूळहा सङ्गीतिकारेहि, तेसं अट्टन्नं पाटिदेसनीयनामकानं धम्मानं सङ्खेपेनेव एसा वण्णना पवत्ततेति योजना ।

१२२८. यानि सब्बितेलादीनीति सम्बन्धो । हीति वित्थारो । एत्थाति अट्टसु पाटिदेसनीयेसु । पाळिविनिमुत्तकेसूति पाळितो विनिमुत्तकेसु । सब्बेसूति अखिलेसु सब्बितेलादीसूति ।

भिक्षुनिविभङ्गे पाटिदेसनीयवण्णनाय योजना समत्ता ।

पनाति पक्खन्तरजोतको । ये धम्मा उद्दिट्ठाति सम्बन्धो । तेसन्ति पाटिदेसनीयानं । पुन तेसन्ति सेखियअधिकरणसमथधम्मानं ।

तन्ति अत्थविनिच्छयं, विदू वदन्तीति सम्बन्धो । यकारो पदसन्धिकरो । अयं पनेत्थ योजना — तेसं पाटिदेसनीयानं अनन्तरा ये च सेखिया पञ्चसत्तति ये च धम्मा, चसद्दो लुत्तनिद्दिट्ठो, अधिकरणक्कया अधिकरणसमथनामका सत्त ये च धम्मा भगवता उद्दिट्ठा, तेसं सेखियअधिकरणसमथधम्मानं यो अत्थविनिच्छयो विभङ्गे मया वुत्तो, तादिसमेव तं अत्थविनिच्छयं भिक्षुनीनं विभङ्गेपि विदू वदन्ति यस्मा, तस्मा तेसं धम्मानं सेखियअधिकरणसमथधम्मानं या अत्थवण्णना तत्थ महाविभङ्गे विसुं मया न वुत्ता । इमा अत्थवण्णना इधापि भिक्षुनीनं विभङ्गेपि, पिसद्दो लुत्तनिद्दिट्ठो, मया न वुत्तायेवाति । नकारो द्वीसु किरियासु योजेतब्बो ।

“सब्बासवपहं मगं, पुञ्जकम्मेन चिमिना ।

उप्पादेत्वा ससन्ताने, सत्ता पस्सन्तु निब्बुति”न्ति ॥

अयं गाथा एतरहि पोत्थकेसु नत्थि, टीकासु पन अत्थि । तस्मा एवमेत्थ योजना वेदितब्बा — इमिना पुञ्जकम्मेन च विभङ्गवण्णनाय कतेन इमिना पुञ्जकम्मेन च अञ्जेन पुञ्जकम्मेन च । चसद्दो हि अवुत्तसम्पिण्डनत्थो । सत्ता सब्बे सत्ता सब्बासवपहं सब्बेसं आसवानं विघातकं मगं अरहत्तमगं ससन्ताने अत्तनो नियकज्झत्ते उप्पादेत्वा जनेत्वा निब्बुतिं खन्धपरिनिब्बानं जाणालोचनेन पस्सन्तूति ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

भिक्षुनिविभङ्गवण्णनाय

योजना समत्ता ।

जादिलञ्छितनामेन, नेकानं वाचितो मया ।
भिक्षुनीनं विभङ्गस्स, समत्तो योजनानयोति ॥

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

महावग्गयोजना

१. महाखन्धकं

१. बोधिकथा

एवूभतोविभङ्गस्स, कत्वान योजनानयं ।
महावग्गखन्धकस्स, करिस्सं योजनानयं ॥

उभिन्नन्ति उभयेसं । पातिमोक्खानन्ति पातिमोक्खविभङ्गानं । पातिमोक्खगहणेन हेत्थ तेसं विभङ्गोपि गहितो अभेदेन वा उत्तरपदलोपवसेन वा । खन्धकन्ति पञ्जत्तिसमूहं । खन्धसद्दो हेत्थ पञ्जत्तिवाचको । विनयपञ्जत्तियो वुच्चन्ति “खन्धो”ति । तेसं समूहो खन्धको । अथवा खन्धोति रासि । खन्धसद्दो हि रासत्थवाचको । विनयपञ्जत्तिरासि वुच्चति “खन्धो”ति । ककारो पकासकवाचको । खन्धानं विनयपञ्जत्तिरासीनं को पकासकोति खन्धको, तं खन्धकं । अयं पनेत्थ योजना — उभिन्नं पातिमोक्खानं सङ्गीतिसमनन्तरं खन्धकोविदा खन्धकेसु कुसला महाथेरा यं खन्धकं सङ्गायिंसु, तस्स खन्धकस्स दानि संवण्णनाक्कमो यस्मा सम्पत्तो, तस्मा तस्स खन्धकस्स अयं अनुत्तानत्थवण्णना होतीति ।

ये अत्थाति सम्बन्धो । हिसद्दो पदालङ्कारो । येसन्ति पदानं । तेति ते अत्थे । भवेति भवेय्य, भवितुं सक्कुण्येयाति अत्थो । तेसन्ति अत्थानं । किन्ति किं पयोजनं । तेति अत्थे, जातुन्ति सम्बन्धो । अथवा तेति अत्था, अवण्णिताति सम्बन्धो । तेसंयेवाति अत्थानमेव । अयं पनेत्थ योजना — पदभाजनीये येसं पदानं ये अत्था भगवता पकासिता, तेसं पदानन्ति पाठसेसो, ते अत्थे पुन वदेय्याम चे, कदा परियोसानं संवण्णनाय परिनिट्ठानं भवे, न भवेय्याति अधिप्पायो । ये चेव अत्था उत्ताना, तेसं संवण्णनाय किं पयोजनं, न पयोजनन्ति अधिप्पायो । अधिप्पायानुसन्धीहि च अधिप्पायेन च अनुसन्धिना च व्यञ्जनेन च ये पन अत्था अनुत्ताना, ते अत्थे, अत्था वा अवण्णिता यस्मा जातुं न सक्का, तस्मा तेसंयेव अत्थानं अयं संवण्णनानयो होतीति । इतिसद्दो परिसमापनत्थो ।

१. “तेन...पे०... वेरञ्जाय”न्तिआदीसु (पारा० १) करणवचने विसेसकारणमत्थि विय, “तेन...पे०... पठमाभिसम्बुद्धो”ति एत्थ किञ्चापि नत्थीति योजना । असदिसोपमायं । किञ्चापिसद्दो गरहत्थजोतको, पन-सद्दो सम्भावनत्थजोतको । “करणवचनेनेवा”ति एत्थ एवकारेण उपयोगवचनं वा भुम्मवचनं वा निवारति । अभिलापोति अभिमुखं अत्थं लपतीति अभिलापो, सद्दो । आदितोति वेरञ्जकण्डतो । एतन्ति “तेन समयेन बुद्धो भगवा उरुवेलाय”न्तिआदिवचनं । “अञ्जेसुपी”ति वत्वा तमेवत्थं दस्सेतुं वुत्तं “इतो परेसू”ति ।

यदि विसेसकारणं नत्थि, किं पनेतस्स वचने पयोजनन्ति चोदेन्तो आह “किं पनेतस्सा”तिआदि। **एतस्सा**ति “तेन समयेन बुद्धो भगवा उरुवेलाय”न्तिआदिवचनस्स। निदानदस्सनं पयोजनं नामाति योजना। तमेवत्थं विभावेतुमाह “**या ही**”तिआदि। या पब्बज्जा चेव या उपसम्पदा च भगवतो अनुज्जाताति योजना। यानि च अनुज्जातानीति सम्बन्धो। **तानी**ति पब्बज्जादीनि। **अभिसम्बोधि**न्ति अरहत्तमग्गजाणपदट्ठानं सब्बज्जुतज्जाणज्च सब्बज्जुतज्जाणपदट्ठानं अरहत्तमग्गजाणज्च। **बोधिमहामण्डे**ति महन्तानं मग्गजाणसब्बज्जुतज्जाणानं पसन्नट्ठाने बोधिरुक्खमूलेति अत्थो। **एवन्ति**आदि निगमनं।

तत्थाति यं “तेन समयेन उरुवेलाय”न्तिआदिवचनं वुत्तं, तत्थ। **उरुवेलाय**न्ति एत्थ उरुसद्दो महन्तपरियायोति आह “महावेलाय”न्ति। “**वालिकरासिम्ही**”ति इमिना वेलासद्दस्स रासत्थं दस्सेति, कालसीमादयो निवत्तेति। यदि पन “**उरू**”ति वालिकाय नामं, “**वेला**”ति मरियादाय, एवज्झि सति ननु उरुया वेलाति अत्थो दट्ठब्बोति आह “वेलातिक्कमनहेतु आहटा उरु उरुवेला”ति। इमिना वेलाय अतिक्कमो **वेला** उत्तरपदलोपवसेन, वेलाय आहटा उरु **उरुवेला** पदविपरियायवसेनाति दस्सेति। **एत्था**ति “उरुवेलाय”न्तिपदे। तमेवत्थं विभावेन्तो आह “**अतीते किरा**”तिआदि। अनुप्पन्ने बुद्धे पब्बजित्वाति सम्बन्धो। **तापसपब्बज्ज**न्ति इसिपब्बज्जं, न समणपब्बज्जं। **कतिकवत्तन्ति** करणं कतं, कतेन पवत्तं कतिकं, तमेव वत्तं कतिकवत्तं। अकंसु किराति सम्बन्धो। **यो**ति यो कोचि। **अज्जो**ति अत्तना अपरो। सो आकिरतूति सम्बन्धो। **पत्तपुटेना**ति पण्णेन कतेन पुटेन। **ततो**ति कतिकवत्तकरणतो। **तत्था**ति तस्मिं पदेसे। **ततो**ति महावालिकरासिजननतो, परन्ति सम्बन्धो। नन्ति तं पदेसं। **तन्ति** महावालिकरासिं।

“**बोधिरुक्खमूले**”ति एत्थ अस्सत्थरुक्खस्स उपचारवसेन बोधीति नामलभनं दस्सेन्तो आह “**बोधि** वुच्चति चतूसु मग्गेसु जाण”न्तिआदि। इमिना चत्तारि सच्चानि बुज्झतीति **बोधी**ति वचनत्थेन चतूसु मग्गेसु जाणं बोधि नामाति दस्सेति। **एत्था**ति बोधिम्हि, बोधियं वा। समीपत्थे चेतं भुम्मवचनं। **रुक्खोपी**ति पिसद्देन न मग्गजाणमेवाति दस्सेति। **मूले**ति आसन्ने। **पठमाभिसम्बुद्धो**ति अनुनासिकलोपवसेन सन्धीति आह “**पठमं अभिसम्बुद्धो**”ति। “**हुत्वा**”ति इमिना “**पठमं**”न्तिपदस्स भावनपुंसकं दस्सेति। **सब्बपठमयेवा**ति सब्बेसं जनानं पठममेव अभिसम्बुद्धो हुत्वाति सम्बन्धो। एको एव पल्लङ्को **एकपल्लङ्को**ति अवधारणसमासं दस्सेन्तो आह “**एकेनेव पल्लङ्केना**”ति। “**सकिं...पे... आभुजितेना**”ति इमिना अवधारणफलं दस्सेति। **पल्लङ्को**ति च ऊरुबद्धासनं। **विमुत्तिसुखं पटिसंवेदी**ति एत्थ तदङ्गादीसु (पटि० म० अट्ठ० १.१.१०४) पच्चसु विमुत्तीसु पटिप्पस्सद्धिसङ्घाता फलसमापत्ति एवाधिप्पेताति आह “**फलसमापत्तिसुखं**”न्ति। **फलसमापत्ती**ति अरहत्तफलसमापत्ति। सा हि विरुद्धेहि उपक्विलेसेहि मुच्चितट्ठेन **विमुत्ती**ति वुच्चति, ताय सम्पयुत्तं सुखं **विमुत्तिसुखं**, चतुत्थज्झानिकं अरहत्तफलसमापत्तिसुखं। अथवा ताय जातं सुखं विमुत्तिसुखं, सकलकिलेसदुक्खूपसमसुखं। “**पटिसंवेदयमानो**”तिइमिना “**पटिसंवेदी**”ति एत्थ णीपच्चयस्स कत्तुत्थं दस्सेति। पुनप्पुनं सुट्ठु वदति अनुभवतीति **पटिसंवेदी**। पटिसंवेदी हुत्वा निसीदीति सम्बन्धो।

पच्चयाकारन्ति अविज्जादिपच्चयानं उप्पादाकारं। कस्मा पच्चयाकारो पटिच्चसमुप्पादो नामाति आह “**पच्चयाकारो ही**”तिआदि। **ही**ति सच्चं, यस्मा वा। “**अज्जमज्ज**”न्तिइमिना “**पटिच्चा**”तिपदस्स कम्मं दस्सेति, “**सहिते**”तिइमिना संसद्दस्सत्थं। “**धम्मे**”तिइमिना तस्स सरूपं। **एत्था**ति इमिस्सं विनयट्ठकथायं। **तत्था**ति “**अनुलोमपटिलोम**”न्तिपदे, अनुलोमपटिलोमेसु वा। स्वेव पच्चयाकारो वुच्चतीति योजना। “**अत्तना कत्तब्बकिच्चकरणतो**”तिइमिना अनुलोमसद्दस्स सभावत्थं दस्सेति। **स्वेवा**ति पच्चयाकारो एव। **तं किच्चन्ति** अत्तना कत्तब्बं तं किच्चं। **तस्स अकरणतो**ति अत्तना कत्तब्बकिच्चस्स अकरणतो। इमिना पटिलोमसद्दस्स सभावत्थं दस्सेति।

पुरिमनयेनेवाति “अविज्जापच्चया सङ्खारा”तिआदिना पुरिमनयेनेव । वाति अथवा । पवत्तियाति संसारपवत्तिया । अनुलोमोति अनुकूलो, अनुरूपो वा । इतरोति “अविज्जायत्वेवा”तिआदिना वुत्तो पच्चयाकारो । तस्साति पवत्तिया । पटिलोमोति पटिविरुद्धो, एत्थाति “अनुलोमपटिलोम”न्तिपदे । अत्थो दट्टब्बोति एत्थ अत्थो एवाति सम्भवतो तस्स फलं वा “सद्वन्तरत्थापोहनेन सद्वो अत्थं वदती”ति वचनतो (उदा० अट्ठ० १; दी० नि० टी० १.१; म० नि० टी० १.मुलपरियायसुत्तवण्णना; सं० नि० टी० १.१.ओघतरयसुत्तवण्णना; अ० नि० टी० १.१.रुपादिवग्गवण्णना) सद्वन्तरत्थापोहनं वा दस्सेन्तो आह “आदितो पना”तिआदि । यावसद्वो अवधिवचनो । याव अन्तं पापेत्वाति सम्बन्धो । इतोति इमेहि वुत्तेहि द्वीहि अत्थेहि । “मनसाकासी”ति एत्थ इकारलोपवसेन सन्धीति आह “मनसि अकासी”ति । तत्थाति “मनसाकासी”तिपदे । यथाति येनाकारेन । इदन्ति इमं आकारं । तत्थाति “अविज्जापच्चया सङ्खारा”तिआदिपाठे अवयवत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । समासमज्झे तसद्देन पुब्बपदस्सेव लिङ्गवचनानि गहेतब्बानीति आह “अविज्जा च सा पच्चयो चा”ति । वाक्ये पन तसद्देन परपदस्सेव लिङ्गवचनानि गहेतब्बानि । “अविज्जापच्चया”तिपदं “सम्भवन्ती”तिपदेन सम्बन्धितब्बन्ति आह “तस्मा अविज्जापच्चया सङ्खारा सम्भवन्ती”ति । सव्वपदेसूति “सङ्खारपच्चया विज्जाण”न्तिआदीसु सव्वेसु पदेसु ।

यथा पनाति येनाकारेन पन । इदन्ति इमं आकारं । तत्थाति “अविज्जाय...पे०... निरोधो”तिआदिवाक्ये । अविज्जायत्वेवाति एत्थ “भद्वियोत्वेवा”तिआदीसु विय “भद्वियो इति एवा”ति पदच्छेदो कत्तब्बो, न एवं “अविज्जाय इति एवा”ति, अथ खो “अविज्जाय तु एवा”ति कातब्बोति आह “अविज्जाय तु एवा”ति । “प अतिमोक्खं अतिपमोक्ख”न्तिआदीसु (कट्ठ० अट्ठ० निदानवण्णना) विय उपसगगब्यत्तयेन वुत्तं, एवमिध निपातब्यत्तयेन वुत्तन्ति दट्टब्बं । तत्थ एवसद्देन सत्तजीवादयो निवत्तेति । तुसद्वो पक्खन्तरत्थजोतको । अनुलोमपक्खतो पटिलोमसङ्खातं पक्खन्तरं मनसाकासीति अत्थो । असेसविरागनिरोधसद्वो अयुत्तसमासो, उत्तरपदेन च ततियासमासोति आह “विरागसङ्खातेन मग्गेन असेसनिरोधा”ति । तत्थ असेससद्वं विरागसद्देन सम्बन्धमकत्वा निरोधसद्देन सम्बन्धं कत्वा अत्थस्स गहणं अयुत्तसमासो नाम । “मग्गेना”तिइमिना विरागसद्वस्सत्थं दस्सेति । मग्गो हि विरज्जनट्टेन विरागोति वुच्चति । सङ्खारनिरोधोति एत्थ मग्गेन निरोधत्ता अनुप्पादनरोधो होतीति आह “सङ्खारानं अनुप्पादनरोधो होती”ति । अनुप्पादनरोधोति च अनुप्पादेन निरोधो समुच्छेदवसेन निरुद्धत्ता । एवन्ति यथा अविज्जायत्वेव असेसविरागनिरोधा सङ्खारनिरोधो, एवं तथाति अत्थो । तत्थाति “एवमेतस्सा”तिआदिवचने । केवलसद्वो सकलपरियायोति आह “सकलस्सा”ति, अनवसेसस्साति अत्थो । अथवा सत्तजीवादीहि अमिस्सितत्ता अमिस्सत्थोति आह “सुद्धस्स वा”ति । “सत्तविरहितस्सा”ति इमिना सुद्धभावं दस्सेति । दुक्खक्खन्धस्साति एत्थ खन्धसद्वो रासत्थवाचकोति आह “दुक्खरासिस्सा”ति ।

एतमत्थं विदित्वाति एत्थ एतसद्वस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “व्याय”न्तिआदि । तत्थ “अविज्जादिवसेन...पे०... निरोधो होती”ति व्यायं अत्थो वुत्तोति योजना । समुदयो च होतीति सम्बन्धो । विदितवेलायन्ति पाकटवेलायं पसिद्धकालेति अत्थो । इमं उदानन्ति एत्थ इमसद्वो वुच्चमानापेक्खो । तस्मिं अत्थे विदिते सतीति योजना । पजाननतायाति पकारेन जाननभावस्स । सोमनस्सयुत्तजाणसमुट्ठानन्ति सोमनस्सेन एकुप्पादादिवसेन युत्तेन जाणेन समुट्ठानं, युत्तं वा जाणसङ्खातं समुट्ठानं उदानन्ति सम्बन्धो । तत्थ उदानन्ति केनट्टेन उदानं? उदानट्टेन, मोदनट्टेन, कीळनट्टेन चाति अत्थो । किमिदं उदानं नाम? पीतिवेगसमुट्ठापितो उदाहारो । यथा (उदा० अट्ठ० गन्थारम्भकथा) हि यं तेलादिमिनितब्बवत्थु मानं गहेतुं न सक्कोति विसन्दित्वा गच्छति, तं “अवसेको”ति वुच्चति । यच्च जलं तळाकं गहेतुं न सक्कोति, अज्झोत्थरित्वा गच्छति, तं “ओघो”ति वुच्चति । एवमेवं यं पीतिवेगसमुट्ठापितं वितक्कविप्फारं हदयं सन्धारेतुं न सक्कोति, सो अधिको हुत्वा अन्तो असण्ठहित्वा वचीद्वारेन निक्खमन्तो पटिग्गाहकनिरपेक्खो उदाहारविसेसो “उदान”न्ति वुच्चति । “अत्तमनवाचं

निच्छारेसी'ति इमिना उदधातुस्स उदाहारत्थं दस्सेति ।

तस्साति उदानस्स अत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । यदाति एत्थ दापच्चयस्स अत्थवाक्यं दस्सेन्तो आह “यस्मिं काले”ति । हवेति “ब्यत्त”न्ति इमस्मिं अत्थे निपातो । ब्यत्तं पाकटन्ति हि अत्थो । पातुभवन्तीति एत्थ पातुनिपातस्स अत्थस्स “हवे”ति निपातेन वुत्तत्ता भूधातुस्सेव अत्थं दस्सेन्तो आह “उप्पज्जन्ती”ति । अनुलोम पटिलोम पच्चयाकार पटिवेधसाधकाति अनुलोमतो च पटिलोमतो च पच्चयाकारस्स पटिविज्जनस्स साधका । बोधिपक्खियधम्माति बोधिया मग्गजाणस्स पक्खे भवा सत्तत्तिसं धम्मा । अथवा पातुनिपातेन सह “भवन्ती”तिपदस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “पकासन्ती”ति । इमस्मिं नये हवेसद्दो एकंसत्थवाचको । हवे एकंसेनाति हि अत्थो । अभिसमयवसेनाति मग्गजाणवसेन । मग्गजाणहि यस्मा अभिमुखं चत्तारि सच्चानि समेच्च अयति जानाति, तस्मा अभिसमयोति वुच्चति ।

“किलेससन्तापनट्ठेना”ति इमिना आभुसो किलेसे तापेतीति आतापोति वचनत्थं दस्सेति । न वीरियसामञ्जं होति, अथ खो सम्मप्पधानवीरियमेवाति आह “सम्मप्पधानवीरियवतो”ति । इमिना आतापीति एत्थ ईपच्चयस्स वन्तुअत्थं दस्सेति । आरम्मणूपनिज्झानलक्खणेन चाति कसिणादिआरम्मणं उपगन्त्वा निज्झानसभावेन अट्टसमापत्तिसङ्घातेन ज्ञानेन च । लक्खणूपनिज्झानलक्खणेन चाति अनिच्चादिलक्खणं उपगन्त्वा निज्झानसभावेन विपस्सनामग्गफलसङ्घातेन ज्ञानेन च । “बाहितपापस्सा”ति इमिना बाहितो अणो पापो अनेनाति ब्राह्मणोति वचनत्थं दस्सेति । अणसद्दो हि पापपरियायो । “खीणासवस्सा”ति इमिना तस्स सरूपं दस्सेति । अथस्साति अथ अस्स, तस्मिं काले ब्राह्मणस्साति अत्थो । या एता कङ्खा वुत्ताति सम्बन्धो । “को नु खो...पे०... अवोचा”तिआदिना (सं० नि० २.१२) नयेन च तथा “कतमं नु खो...पे०... अवोचा”तिआदिना (सं० नि० २.३५) नयेन च पच्चयाकारे वुत्ताति योजना । नो कल्लो पज्जोति अयुत्तो पज्जो, दुप्पज्जो एसोति अत्थो । तथाति एवं, ततो अज्जथा वा । या च सोळस कङ्खा (म० नि० १.१८; सं० नि० २.२०) आगताति सम्बन्धो । अपटिविद्धत्ता कङ्खाति योजना । सोळस कङ्खाति अतीतविसया पज्च, अनागतविसया पज्च, पच्चुप्पन्नविसया छाति सोळसविधा कङ्खा । वपयन्तीति वि अपयन्ति, इकारलोपेनायं सन्धि । वित्यूपसग्गो धात्वत्थानुवत्तको, अपयन्ति — सद्दो अपगमनत्थोति आह “अपगच्छन्ती”ति । “निरुज्जन्ती”तिइमिना अपगमनत्थमेव परियायन्तरेन दीपेति । “कस्मा”ति इमिना “यतो पजानाति सहेतुधम्म”न्ति वाक्यस्स पुब्बवाक्यकारणभावं दस्सेति । सहेतुधम्मन्ति एत्थ सह अविज्जादिहेतुनाति सहेतु, सङ्खारादिको पच्चयुप्पन्नधम्मो । सहेतु च सो धम्मो चाति सहेतुधम्मोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “अविज्जादिकेना”तिआदि । “पटिविज्जती”ति इमिना पजाना तीति एत्थ जाधातुया अवबोधनत्थं दस्सेति, मारणतोसनादिके अत्थे निवत्तेति । इतीति तस्मा, वपयन्तीति योजना ।

२. पच्चयक्खयस्साति पच्चयानं खयट्ठानस्स असङ्खतस्साति योजना । तत्राति दुतियउदाने । खीयन्ति पच्चया एत्थाति खयं, निब्बानन्ति आह “पच्चयानं खयसङ्घातं निब्बान”न्ति । “अज्जासी”ति इमिना अवेदीति एत्थ विदधातुया जाणत्थं दस्सेति, अनुभवनलाभादिके निवत्तेति । तस्मा वपयन्तीति सम्बन्धो । वुत्तप्पकाराति पठमउदाने वुत्तसदिसा । धम्माति बोधिपक्खियधम्मा, चतुअरियसच्चधम्मा वा ।

३. इमं उदानं उदानेसीति सम्बन्धो । येन मग्गेन विदितोति योजना । तत्राति ततियउदाने । सो ब्राह्मणो तिट्ठतीति सम्बन्धो । तेहि उप्पन्नेहि बोधिपक्खियधम्मोहि वा यस्स अरियमग्गस्स चतुसच्चधम्मा पातुभूता, तेन अरियमग्गेन वा विधूपयन्ति योजना । वुत्तप्पकारन्ति सुत्तनिपाते वुत्तप्पकारं । मारसेनन्ति कामादिकं दसविधं मारसेनं ।

“विधमेन्तो”तिइमिना विधूपयन्ति एत्थ धूपधातुया विधमनत्थं दस्सेति, लिम्पनत्थादयो निवत्तेति । “विद्धं सेन्तो”तिइमिना

विधमेन्तोति एत्थ धमुधातुया धंसनत्थं दस्सेति, सद्वत्थादयो निवत्तेति । “सूरियोव ओभासय”न्तिपदस्स “सूरियो इवा”ति अत्थं दस्सेन्तो आह “यथा”तिआदि । सूरियोति आदिच्चो । सो हि यस्मा पठमकप्पिकानं सूरं जनेति, तस्मा सूरियोति वुच्चति । अब्भुगतोति अभिमुखं उद्धं आकासं गतो, अब्भं वा आकासं उगगतो । अब्भसद्दो हि आकासपरियायो । आकासो हि यस्मा आभुसो भाति दिप्पति, तस्मा “अब्भ”न्ति वुच्चति । अयं पनेत्थ ओपम्मसंसन्दनं — यथा सूरियो ओभासयन्तो तिड्ढति, एवं ब्राह्मणो सच्चानि पटिविज्झन्तो । यथा सूरियो अन्धकारं विधमेन्तो तिड्ढति, एवं ब्राह्मणो मारसेनम्पि विधूपयन्तोति ।

एत्थाति एतेसु तीसु उदानेसु । पठमं उदानं उप्पन्नन्ति सम्बन्धो । इमिस्सा खन्धकपाळिया उदानपाळिं संसन्दन्तो आह “उदाने पना”तिआदि । उदाने पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । तन्ति उदाने वुत्तवचनं, वुत्तन्ति सम्बन्धो । अच्छयेनाति अतिक्कमेन, तमेवत्थं विभावेन्तो आह “तदा ही”तिआदि । तदाति “स्वे आसना वुट्ठहिस्सामी”ति रत्तिं उप्पादितमनसिकारकाले । भगवा मनसाकासीति सम्बन्धो । पुरिमा द्वे उदानगाथा आनुभावदीपिका होन्तीति योजना । तस्साति पच्चयाकारपजाननपच्चयक्खयाधिगमस्स । एकेकमेवाति अनुलोमपटिलोमेसु एकेकमेव । पठमयामज्जाति अच्छन्तसंयोगे उपयोगवचनं, निरन्तरं पठमयामकालन्ति अत्थो । इध पनाति इमस्मिं खन्धके पन । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “भगवा ही”तिआदि । तत्थ भगवा उदानेसीति सम्बन्धो । विसाखपुण्णमायाति विसाखाय युत्ताय पुण्णमाय । “अरुणो उगमिस्सती”ति वत्तब्बसमयेति सम्बन्धो । सब्बज्जुतन्ति सब्बज्जुभावं, अनावरणजाणन्ति अत्थो । ततोति अरुणुगमनतो । तं दिवसन्ति भुम्मत्थे उपयोगवचनं, तस्मिं दिवसेति हि अत्थो । अच्छन्तसंयोगे वा, तं दिवसं कालन्ति हि अत्थो । एवं मनसि कत्वाति यथा तं दिवसं अनुलोमपटिलोमं मनसाकासि, एवं मनसि कत्वाति अत्थो । इतीति एवं । “बोधिरुक्खमूले...पे०... निसीदी”ति एवं वुत्तं तं सत्ताहन्ति योजना । तत्थेवाति बोधिरुक्खमूलेयेव ।

२. अजपालकथा

४. न भगवाति एत्थ नकारो “उपसङ्कमी”ति पदेन योजेतब्बो, न उपसङ्कमीति हि अत्थो । तम्हा समाधिम्हाति ततो अरहत्तफलसमापत्तिसमाधितो । अनन्तरमेव अनुपसङ्कमनं उपमाय आविकरोन्तो आह “यथा पना”तिआदि । इच्चेवं वुत्तं न होतीति योजना । इदन्ति इदं अत्थजातं । एत्थाति “भुत्वा सयती”ति वाक्ये । एवन्ति उपमेय्यजोतको । इधापीति इमिस्सं “अथ खो भगवा”तिआदिपाळियम्पि । इदन्ति अयमत्थो दीपितो होतीति योजना । एत्थाति “अथ खो भगवा”तिआदिपाठे ।

अपरानिपीति पल्लङ्कसत्ताहतो अज्जानिपि । तत्राति “अपरानिपी”तिआदिवचने । भगवति निसिन्ने सतीति योजना । किरसद्दो वित्थारजोतको । किं नु खोति परिवितक्कनत्थे निपातो । एकच्चानन्ति अप्पेसक्खानं एकच्चानं । तासन्ति देवतानं । बलाधिगमट्टानन्ति बलेन तेजसा अधिगमट्टानं । अनिमिसेहीति उम्मिसेहि । सत्ताहन्ति कम्मत्थे चेतं उपयोगवचनं, अच्छन्तसंयोगे वा । एवज्झि सति “काल”न्ति कम्मं वेदितब्बं । तं ठानन्ति अनिमिसेहि अक्खीहि ओलोकियमानट्टानं । अथाति अनिमिससत्ताहस्स अनन्तरे । रतनचङ्कमेति रतनमये चङ्कमे । तं ठानन्ति चङ्कमट्टानं । ततोति चङ्कमसत्ताहतो । रतनघरन्ति रतनमयं गेहं । तत्थाति रतनघरे अभिधम्मपिटकं विचिनन्तोति सम्बन्धो । एत्थाति रतनघरे, अभिधम्मपिटके वा, निद्धारणे चेतं भुम्मवचनं । तं ठानन्ति अभिधम्मपिटकविचिननट्टानं ।

एवन्तिआदि पुब्बवचनस्स निगमवसेन पच्छिमवचनस्स अनुसन्धिनिदस्सनं । तेनाति अजपालानं निसीदनकारणेन । अस्साति निग्रोधस्स । “अजपालनिग्रोधोत्वेव नाम”न्ति इमिना उपचारवसेन नामलभनं दस्सेति । अजपा ब्राह्मणा लन्ति

निवासं गणहन्ति एत्थाति **अजपालो**, उण्हकाले वा अन्तोपविट्ठे अजे अत्तनो छायाय पालेतीति **अजपालो**, अजपालो च सो निग्रोधो चेति **अजपालनिग्रोधो**ति वचनत्थानिपि पकरणन्तरेसु (उदा० अट्ठ० ४) दस्सितानि । **तत्रापी**ति अजपालनिग्रोधेपि । **बोधितो**ति बोधिरुक्खतो । **एत्था**ति अजपालनिग्रोधे । भगवति निसिन्नेति योजना । **तत्था**ति “अथ खो अज्जतरो”ति आदिवचने । **सो**ति ब्राह्मणो । **दिट्ठमङ्गलिको** नामाति दिट्ठसुतमुत्तसङ्घातेसु तीसु मङ्गलिकेसु दिट्ठमङ्गलिको नाम किराति अत्थो । “मानवसेन... पे०... वुच्चती”ति इमिना “हुंहु”न्ति करोतीति **हुंहुङ्को**, हुंहुङ्को जाति सभावो इमस्साति **हुंहुङ्कजातिको**ति वचनत्थं दस्सेति ।

तेनाति ब्राह्मणेन । **सिखाप्पत्तन्ति** अगगप्पत्तं । **तस्सा**ति उदानस्स । **यो**ति पुग्गलो, पटिजानातीति सम्बन्धो । “न दिट्ठमङ्गलिकताया”ति इमिना अवधारणफलं दस्सेति । “बाहितपापधम्मत्ता”ति इमिना बाहितो पापो धम्मो अनेनाति **बाहितपापधम्मो**ति वचनत्थं दस्सेति । “हुंहुङ्कारपहानेना”ति इमिना नत्थि हुंहुङ्कारो इमस्साति **निहुंहुङ्को**ति वचनत्थं दस्सेति । **रागादिकसावाभावेना**ति इमिना नत्थि रागादिकसावो इमस्साति **निक्कसावो**ति वचनत्थं दस्सेति । “भावनानुयोगयुत्तचित्तताया”ति इमिना यत्तं अनुयुत्तं अत्तं चित्तं इमस्साति **यत्तत्तो**ति वचनत्थं दस्सेति । एत्थ हि यत्तसद्दो वीरियवाचको, यत्तधातुया निप्फन्नो, अत्तसद्दो चित्तपरियायो । यत्तसद्दस्स यमुधातुया च निप्फन्नभावं दस्सेतुं वुत्तं “सीलसंवरेन वा”ति आदि । “सज्जतचित्तताया”ति इमिना यमति संयमतीति **यत्तं**, यत्तं अत्तं चित्तं इमस्साति **यत्तत्तो**ति वचनत्थं दस्सेति । सच्चानि विदन्ति जानन्तीति **वेदानी**ति वचनत्थेन मग्गजाणानि वेदानि नामाति दस्सेन्तो आह “चतुमग्गजाणसङ्घातेहि वेदेही”ति । “चतुमग्गजाणसङ्घातान”न्ति विभत्तिपरिणामं कत्वा “वेदान”न्तिपदेन योजेतब्बो । **अन्तन्ति** निब्बानं । तज्झि यस्मा सङ्घारानं अवसाने जातं, तस्मा अन्तन्ति वुच्चति । पुन **अन्तन्ति** अरहत्तफलं । तज्झि यस्मा मग्गस्स परियोसाने पवत्तं, तस्मा अन्तन्ति वुच्चति । “मग्गब्रह्मचरियस्स वुसितत्ता”ति इमिना वुसितं मग्गसङ्घातं ब्रह्मचरियं अनेनाति **वुसितब्रह्मचरियो**ति वचनत्थं दस्सेति । **धम्मेन ब्रह्मवादं वदेय्या**ति वुत्तवचनस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “ब्राह्मणो अहन्ति एतं वादं धम्मेन वदेय्या”ति । **धम्मेना**ति भूतेन सभावेन । **लोके**ति एत्थ सत्तलोकोवाधिप्पेतोति आह “सकले लोकसन्निवासे”ति ।

३. मुचलिन्दकथा

५. अकालमेघोति एत्थ वप्पादिकालस्स अभावा न अकालो होति, अथ खो वस्सकाले असम्पत्तत्ता अकालोति आह “असम्पत्ते वस्सकाले”ति । “उप्पन्नमेघो”ति इमिना अकाले उप्पन्नो मेघो **अकालमेघो**ति वचनत्थं दस्सेति । **गिम्हानं पच्छिमे मासे**ति जेट्ठमूलमासे । **तस्मिन्ति** मेघे । **सीतवातदुद्धिनी**ति एत्थ सीतेन वातेन दूसितं दिनं इमिस्सा वट्टलिकायाति सीतवातदुद्धिनीति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “सा च पना”ति आदि । सा च पन सत्ताहवट्टलिका सीतवातदुद्धिनी नाम अहोसीति सम्बन्धो । “समीपे पोक्खरणिआ निब्बत्तो”ति इमिना मुचलिन्दस्स समीपे निब्बत्तो **मुचलिन्दो**ति वचनत्थं दस्सेति । **मुचलिन्दो**ति च निचुलो । सो नीपोति च पियकोति च वुच्चति । नागस्स भोगो एकोपि सत्ताभुजत्ता “भोगेही”ति बहुवचनवसेन वुत्तं । **तस्मिन्ति** नागराजे ठिते सतीति योजना । **तस्सा**ति नागराजस्स । **तस्मा**ति यस्मा भण्डागारगब्भपमाणं अहोसि, तस्मा । ठानस्स कारणं परिदीपेति अनेनाति **ठानकारणपरिदीपनं** “मा भगवन्तं सीत”न्ति आदिवचनं । **सो**ति नागराजा । **ही**ति सच्चं । पाळियं “बाधयित्था”ति किरियापदं अज्झाहरितब्बन्ति आह “मा सीतं भगवन्तं बाधयित्था”ति । **तत्था**ति “मा भगवन्तं सीत”न्ति आदिवचने । सत्ताहवट्टलिकाय सतीति सम्बन्धो । **तम्पी**ति उण्हम्पि । **नन्ति** भगवन्तं । **तस्सा**ति नागराजस्स । **उब्बिद्धन्ति** उद्धं छिद्धं । विद्धिद्धसद्दा हि परियाया । आकासं मेघपटलपटिच्छन्नं आसन्नं विय होति, मेघपटलविगमे दूरं विय उपट्ठाति, तस्मा वुत्तं “मेघविगमेन दूरीभूत”न्ति । **विगतवलाहकन्ति** एत्थ विगतसद्दो

अपगतत्थवाचको, वलाहकसद्वो मेघपरियायोति आह “अपगतमेघ”न्ति । इन्दनीलमणि विय दिब्बतीति देवोति वचनत्थेन आकासो देवो नामाति आह “देवन्ति आकास”न्ति । **अत्तनो रूपन्ति** अत्तनो नागसण्ठानं । इमिना **सकवण्णन्ति** एत्थ सकसद्वो अत्तवाचको, वण्णसद्वो सण्ठानवेवचनोति दस्सेति ।

सुखो विवेकोति एत्थ तदङ्ग विक्खम्भन समुच्छेद पटिप्पस्सद्धिनिस्सरणविवेकसङ्घातेसु पञ्चसु विवेकेसु निब्बानसङ्घातो निस्सरणविवेको च कायचित्तउपधिविवेकसङ्घातेसु तीसु विवेकेसु निब्बानसङ्घातो उपधिविवेको च गहेतब्बोति आह “निब्बानसङ्घातो उपधिविवेको”ति । “चतुमग्गजाणसन्तोसेना”ति इमिना **तुट्ठस्साति** एत्थ पिण्डपातसन्तोसादिके निवत्तेति । **सुतधम्मस्साति** एत्थ सुतसद्वो विस्सुतपरियायोति आह “पकासितधम्मस्सा”ति, पाकटसच्चधम्मस्साति अत्थो । **पस्सतोति** एत्थ मंसचक्खुस्स करणभावेन आसङ्का भवेय्याति आह “जाणचक्खुना”ति । “अकुप्पनभावो”ति इमिना **अब्यापज्जन्ति** एत्थ ब्यापादसद्वस्स दोसवाचकभावो च ण्यपच्चयस्स भावत्थो च दस्सितो । **एतेनाति** “अब्यापज्ज”न्तिपदेन । **मेत्तापुब्बभागोति** अब्यापज्जस्स पुब्बभागे मेत्ताय उप्पन्नभावो । **पाणभूतेसु संयमोति** एत्थ पाणभूतसद्वो वेवचनभावेन सत्तेसु एव वत्तन्तीति आह “सत्तेसु चा”ति । **करुणापुब्बभागोति** संयमस्स पुब्बभागे करुणाय उप्पन्नभावो । **याति** या विरागता । अनागामिमग्गस्स कामरागस्स अनवसेसपहानत्ता वुत्तं “एतेन अनागामिमग्गो कथितो”ति । याथावमानस्स अरहत्तमग्गेन निरुद्धत्ता वुत्तं “अस्मि...पे०... कथित”न्ति । **इतोति** अरहत्ततो ।

४. राजायतनकथा

६. पाचीनकोणेति पुरत्थिमअस्से, पुब्बदक्खिणदिसाभागेति अत्थो । **राजायतनरुक्खन्ति** खीरिकारुक्खं । **तेन खो पन समयेनाति** एत्थ तसद्वस्स विसयं पुच्छित्वा दस्सेन्तो आह “कतरेन समयेना”ति । निसिन्नस्स भगवतोति योजना । देवराजसद्वस्स अज्जे पजापतिआदयो देवराजानो निवत्तेतुं “सक्को”ति वुत्तं । तन्ति हरीतकं । परिभुत्तमत्तस्सेव भगवतोति सम्बन्धो । निसिन्ने भगवति ।

“तेन खो पन समयेना”ति इमिना येन समयेन भगवा राजायतनमूले निसीदि, तेन खो पन समयेनाति अत्थं दस्सेति । **उक्कलजनपदतोति** उक्कलनामका जनपदम्हा । यस्मिं देसे भगवा विहरति, तं देसन्ति योजना । **एत्थाति** “तं देसं अद्धानमग्गप्पटिपन्ना”तिपदे । **तेसन्ति** वाणिजानं । जातिसालोहितसद्धानं अज्जमज्जवेवचनत्ता “जाती”ति वुत्ते सालोहितसद्वस्स अत्थो सिद्धोति दस्सेतुं वुत्तं “जातिभूतपुब्बा देवता”ति । **साति** देवता । **नेसन्ति** वाणिजानं । **ततोति** अपवत्तनकारणा । **तेति** वाणिजा । **इदन्ति** अपवत्तनं । **बलन्ति** उपहारं । **तेसन्ति** वाणिजानं । “सब्बिमधुफाणितादीहि योजेत्वा”ति पदं पुब्बापरापेक्खं, तस्मा मज्झे वुत्तं । **पतिमानेथाति** एत्थ मान पूजायं पेमनेति धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १८ नकारन्तधातु) वुत्तत्ता पूजनपेमनं नाम अत्थतो उपट्ठहनन्ति आह “उपट्ठहथा”ति । **तं वोति** एत्थ तंसद्वो पतिमाननविसयो, वोसद्वो तीसु वोसद्वेसु तुम्हसद्वस्स कारियो वोसद्वो, सो च चतुत्थ्यत्थोति आह “तं पतिमानं तुम्हाक”न्ति । **वोकारो** हि तिविधो तुम्हसद्वस्स कारियो, योवचनस्स कारियो, पदपूरणोति । तत्थ तुम्हसद्वस्स कारियो पञ्चविधो पच्चत्तउपयोगकरणसम्पदानसामिवचनवसेनाति । तत्थ तुम्हसद्वकारियो सम्पदानवचनो इधाधिप्पेतो । तेनाह “तुम्हाक”न्ति । “य”न्ति सद्वस्स विसयो पटिग्गहणत्थोति आह “यं पटिग्गहण”न्ति । **अस्साति** भवेय्य । यो पत्तो अहोसीति योजना । **अस्साति** भगवतो । **सोति** पत्तो । सुजाताय आगच्छन्तिया एवाति सम्बन्धो । अनादरे चेतं सामिवचनं । **तेनाति** अन्तरधायहेतुना । **अस्साति** भगवतो । **हत्थेसूति** करणत्थे चेतं भुम्मवचनं । हत्थेहीति हि अत्थो । **किम्हीति** केन ।

इतोति आसळ्हीमासजुण्हपक्खपञ्चमितो । **एत्तकं कालन्ति** एतं पमाणं एकूनपज्जासदिवसकालं । **जिघच्छाति**

घसितुमिच्छा । पिपासाति पातुमिच्छा । अस्साति भगवतो । चेतसा-चेतोसद्धानं सम्बन्धापेक्खत्ता तेसं सम्बन्धं दस्सेतुं वुत्तं “अत्तनो”ति च “भगवतो”ति च । इमेहि सम्बन्धिसद्धानमसदिसत्ता सम्बन्धोपि असदिसोति दस्सेति । अत्तनोति चतुन्नं महाराजानं । समासोयेव अवयवीपधानो होति, वाक्यं पन अवयवपधानोयेवाति दस्सेन्तो आह “चतूहि दिसाही”ति । पाळियं “आगन्त्वा”ति पाठसेसो योजेतब्बो । “सिलामये”ति इमिना सिलामयमेव सेलामयन्ति अत्थं दस्सेति । इदन्ति “सेलामये पत्ते”ति वचनं । येति मुग्गवण्णसिलामये पत्ते । ततोति इन्दनीलमणिमयपत्तउपनामनतो, परन्ति सम्बन्धो । तेसन्ति चतुन्नं महाराजानं । चत्तारोपि अधिद्वहीति सम्बन्धो । यथाति येनाकारेन, अधिद्वियमानेति योजना । एकसदिसोति एकंसेन सदिसो । अधिद्विते पत्तेति सम्बन्धो । पत्तेति च करणत्थे भुम्मवचनं । पत्तेन पटिग्गहेसीति हि अत्थो । पच्चघेति एत्थ एकारो स्मिंवचनस्स कारियोति आह “पच्चघस्मि”न्ति । पटि अग्घन्ति पदविभागं कत्वा पटिसदो पाटेक्कत्थो, “अग्घ”न्ति सामञ्जसो वुत्तेपि महग्घत्थोति दस्सेन्तो आह “पाटेक्कं महग्घस्मि”न्ति । इमिना चत्तारो एकतो हुत्वा न महग्घा होन्ति, पाटेक्कं पन महग्घा होन्तीति दस्सेति । अथ वा सउपसग्गो पच्चघसदो अभिनवपरियायोति आह “अभिनवे”ति । अभिनवोति च अचिरतनवत्थुस्स नामं । अचिरतनवत्थु अचिरतनत्ता अब्भुण्हं विय होति, तस्मा वुत्तं “अब्भुण्हे”ति । “तद्धुणे निब्बत्तस्मि”न्ति इमिना तमेवत्थं विभावेति । द्वेवाचिकातिपदस्स समासवसेन च तद्धितवसेन च निष्फल्नभावं दस्सेन्तो आह “द्वे वाचा”तिआदि । पत्ताति एत्थ एको इतिसदो लुत्तनिद्विदो । इति तस्मा द्वेवाचिकाइति अत्थोति योजना । तेति वाणिजा । अथाति तस्मिं काले । तेति केसे । तेसन्ति वाणिजानं । परिहरथाति अत्तनो अभिवादनपच्चुट्टानट्टानन्ति पटिग्गहेत्वा, परिच्छिन्दित्वा वा हरथाति अत्थो । तेति वाणिजा । अमतेनेवाति अमतेन इव, अभिसित्ता इवाति योजना ।

५. ब्रह्मयाचनकथा

७. भगवा उपसङ्कमीति सम्बन्धो । तस्मिन्ति अजपालनिग्रोधे । आचिण्णसमाचिण्णोति आचरितो सम्माचरितो, न एकस्स बुद्धस्स आचिण्णो, अथ खो सब्बबुद्धानं आचिण्णसमाचिण्णो, अतिआचिण्णो निच्चाचिण्णोति अत्थो । सङ्खेपेन वुत्तमत्थं वित्थारेन्तो आह “जानन्ति ही”तिआदि । धम्मदेसनन्ति भगवतो धम्मदेसनं, धम्मदेसनत्थाय वा भगवन्तं, भगवन्तं वा धम्मदेसनं । ततोति याचनकारणा । हीति सच्चं, यस्मा वा । लोकसन्निवासो ब्रह्मगरुको यस्मा, इति तस्मा उप्पादेस्सन्तीति योजना । इतीतिआदि निगमनं ।

तत्थाति परिवितक्कनाकारपाठे । “पञ्चकामगुणोसु अल्लीय”न्तीति इमिना अल्लीयन्ति अभिरमितब्बट्टेन लग्गन्ति एत्थाति आलया पञ्च कामगुणाति वचनत्थं दस्सेति । अल्लीयन्तीति लग्गन्ति । “पञ्च कामगुणे अल्लीयन्ती”तिपि पाठो, एवं सति अल्लीयन्ति अभिरमितब्बट्टेन सेवियन्तीति आलया पञ्च कामगुणाति वचनत्थो कातब्बो । अल्लीयन्तीति सेवन्ति । तेति पञ्च कामगुणा । “यदिद”न्तिपदस्स यं इदन्ति पदविभागं कत्वा “य”न्ति च “इद”न्ति च सब्बनामपदन्ति आसङ्का भवेय्याति आह “यदिदन्ति निपातो”ति । इमिना तीसु लिङ्गेषु द्वीसु च वचनेसु विनासं, विकारं वा विसदिसं वा नअयनत्ता नगमनत्ता अब्बयं नामाति दस्सेति, अत्थो पन सब्बनामत्थोयेवाति दट्ठब्बं । तस्साति “यदिद”न्तिनिपातस्स, अत्थोति सम्बन्धो । ठानन्ति “ठानं”इतिपदं । पटिच्चसमुप्पादन्ति “पटिच्चसमुप्पादो”इतिपदं । अत्थोपि युत्तोयेवाति दट्ठब्बं । इमेसन्ति सङ्खारादीनं पच्चयुप्पन्नानं । पच्चयाति अविज्जादिकारणा । “इदप्पच्चया एवा”ति इमिना इदप्पच्चयताति एत्थ तापच्चयस्स स्वत्थं दीपेति “देवता”तिआदीसु (खु० पा० अट्ठ० एवमिच्चादिपाठवण्णना) विय ।

सो ममस्स किलमथोति एत्थ तंसदस्स विसयं दस्सेन्तो आह “या अजानन्तानं देसना नामा”ति, इमिना “देसेय्यं, न

आजानेय्यु'न्ति द्विन्नमेव किरियापदानं तसदस्स विसयभावं दस्सेति, न एकस्स किरियापदस्स । सोति देसनासङ्घातो कायवचीपयोगो, इमिना वाक्यविसये तसद्वो उत्तरपदस्सेव लिङ्गवचनानि गण्हातीति दस्सेति, समासमज्झे पन तसद्वो पुब्बपदस्सेव लिङ्गवचनानि गण्हाति । तेन वुत्तं “अविज्जा च सा पच्चयो चा”ति (उदा० अट्ठ० पठमबोधिसुत्तवण्णना) च “अभिधम्मो च सो पिटकज्जा”ति च (पारा० अट्ठ० १.पठममहासङ्गीतिकथा; ध० स० अट्ठ० निदानकथा) आदि ।

किलमथोति कायकिलमनहेतु । किलमति अनेनाति किलमथो । **अस्साति** भवेय्य । **साति** कायवचीपयोगसङ्घाता देसना । **विहेसाति** कायविहिंसाहेतु । विहिंसति इमायाति विहेसा । चित्तेन पन बुद्धानं किलमथो वा विहेसा वा नत्थि अरहत्तमग्गेन समुच्छिन्नत्ता । “पटिभंसू”ति एत्थ पटीति कम्मप्पवचनीययोगत्ता “भगवन्त”न्ति एत्थ साम्यत्थे उपयोगवचनन्ति आह “भगवतो”ति । “अनु अच्छरिया”ति इमिना “न अच्छरिया”ति पदविभागं निवत्तेति, पुनप्पुनं अच्छरियाति अत्थो । **पटिभंसू**ति एत्थ पटिसद्वो पटिभानत्थो, भाधातु खायनत्थोति आह “पटिभानसङ्घातस्स जाणस्स गोचरा अहेसु”न्ति । “गोचरा अहेसु”न्ति इमिना खायनं नाम अत्थतो गोचरभावेन भवनन्ति दस्सेति ।

मेति मम, मया वा, अधिगतं धम्मं पकासितुन्ति सम्बन्धो । अरियमग्गसोतस्स पटि **पटिसोत**न्ति वुत्ते निब्बानमेवाति आह “पटिसोतं वुच्चति निब्बान”न्ति । **निब्बानगामिन्ति** अरियमग्गं । अरियमग्गो हि यस्मा निब्बानं गमयति, तस्मा निब्बानगामीति वुच्चति । **तमोखन्धेनाति** एत्थ तमसद्वो अविज्जापरियायो, खन्धसद्वो रासत्थोति आह “अविज्जारासिना”ति । “अज्झोत्थटा”ति इमिना **आवुटा**ति एत्थ वुधातु आवरणत्थोति दस्सेति । **अप्पोस्सुक्कतायाति** एत्थ अपत्यूपसग्गो अभावत्थो, तापच्चयो भावत्थोति आह “निरुस्सुक्कभावेना”ति ।

८. लोकेति सत्तलोके । **महाब्रह्मेति** महाब्रह्मानो । **अप्परजक्खजातिकाति** एत्थ अप्पं रजं अक्खिम्हि एतेसन्ति अप्परजक्खा, अप्परजक्खा जाति सभावो एतेसन्ति **अप्परजक्खजातिकाति** वचनत्थं दस्सेन्तो आह “पज्जामये”ति आदि । “पज्जामये”ति इमिना मंसमयेति अत्थं निवत्तेति । **एतेसन्ति** सत्तानं । **धम्मस्साति** तुपच्चययोगे छट्ठीकम्मं । आपुब्बो जाधातु पटिविज्झनत्थोति आह “पटिविज्झितारो”ति ।

संविज्जति मलं एतेसन्ति **समला**, पूरणकस्सपादिका छ सत्थारो, तेहि । “रागादीही”ति इमिना मलसरूपं दस्सेति । **अवापुरेतन्ति** एत्थ अवपुब्बो च आपुब्बो च पुरधातु विवरणत्थोति आह “विवर एत”न्ति । वकारस्स पकारं कत्वा “अवापुरेत”न्तिपि पाठो । अमतसद्वस्स सलिलादयो निवत्तेतुं वुत्तं “निब्बानस्सा”ति । इमे सत्ता सुणन्तूति सम्बन्धो । **विमलेनाति** एत्थ विसद्वो अभावत्थोति आह “अभावतो”ति । इमिना नत्थि मलं एतस्साति **विमलो**ति वचनत्थं दस्सेति । “सम्मासम्बुद्धेना”ति इमिना अज्जपदत्थसरूपं दस्सेति । अनुक्कमेन मग्गेन बुज्झितव्वन्ति **अनुबुद्धन्ति** वुत्ते चतुसच्चधम्मो गहेतव्वोति आह “चतुसच्चधम्म”न्ति ।

“सेलमये”ति इमिना सिलाय निब्बत्तो **सेलो**ति वचनत्थं दस्सेति । “सब्बज्जुतज्जाणेना”ति इमिना समन्तचक्खुसरूपं दस्सेति । भगवा त्वम्पीति योजना । धम्मसद्वो पज्जापरियायोति आह “धम्ममयं पज्जामय”न्ति । अपेतो सोको इमस्साति **अपेतसोको**, भगवा । सोकं अवतरतीति **सोकावतिण्णा**, जनता । सोकावतिण्णज्ज जातिजराभिभूतज्जाति चसद्वो योजेतव्वो । इमिना चसद्वो लुत्तनिद्धिोति दस्सेति ।

“भगवा”तिपदं “वीरो”ति आदीसु योजेतव्वं । “वीरियवन्तताया”ति इमिना वीरं यस्सत्थीति **वीरो**ति वचनत्थं दस्सेति । सद्वत्थेसु आलपनपदेसु विग्गहो न कातव्वोति इदं आलपनावत्थं सन्धाय वुत्तं, इध पन तेसमत्थदस्सनत्थाय विग्गहो वुत्तोति दट्ठव्वं । “देवपुत्त...पे... विजितत्ता”ति इमिना विजितो मारेहि संगामो अनेनाति **विजितसङ्गामो**ति वचनत्थं

दस्सेति । एत्थ च खन्धमारो मच्चुमारेन सङ्गहितो द्विन्नं मारानं एकतो विजितत्ता । “सत्तवाहो”ति पठमक्खरेन च “सत्थवाहो”ति दुतियक्खरेन च युत्तो । तत्थ सत्थवाहो वियाति “सत्थवाहो”ति उपचारेन वुत्ते दुतियक्खरेन युत्तो, सत्ते वहहीति सत्तवाहोति मुख्यतो वुत्ते पठमक्खरेन युत्तो । इध पन पठमक्खरेन युत्तोति आह “सत्ते वहतीति सत्तवाहो”ति । नत्थि इणं इमस्साति अणणो भगवा ।

९. बुद्धचक्खुनाति एत्थ चक्खु दुविधं मंसचक्खुजाणचक्खुवसेन । तत्थापि मंसचक्खु दुविधं पसादचक्खुससम्भारचक्खुवसेन । तत्थ पसादरूपं पसादचक्खु नाम, भमुकट्टिपरिच्छिन्नो मंसपिण्डो ससम्भारचक्खु नाम । जाणचक्खु पन पञ्चविधं (पटि० म० अट्ठ० १.१.३) दिब्बधम्मपञ्जाबुद्धसमन्तचक्खुवसेन । तत्थ दिब्बचक्खुअभिज्जाजाणं दिब्बचक्खु नाम, हेट्टिममग्गत्यं धम्मचक्खु नाम, अरहत्तमग्गजाणं पञ्जाचक्खु नाम, इन्द्रियपरोपरियत्तजाणञ्च आसयानुसयजाणञ्च बुद्धचक्खु नाम, सब्बज्जुतज्जाणं समन्तचक्खु नाम । इध पन “बुद्धचक्खुना”ति वुत्तत्ता यथावुत्तद्वेजाणानियेवाति आह “इन्द्रिय...पे०... जाणेन चा”ति । हीति सच्चं । येसन्ति सत्तानं । सद्धादीनीति आदिसद्धेन वीरियसतिसमाधिपञ्जिन्द्रियानि सङ्गण्हाति । तिक्खानीति तिखिणानि । मुदूनीति सुखुमतरानि । आकाराति कारणा । इमानि तीणि दुकानि बाहिरत्थसमासवसेन वुत्तानि । सुखेन विज्जापेतब्बाति सुविज्जापया, तथा दुविज्जापयाति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “ये कथितकारण”न्तिआदि । परलोको च वज्जञ्च परलोकवज्जानि, तानि भयतो पस्सन्तीति परलोकवज्जभयदस्साविनोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “ये”तिआदि । इमानि द्वे दुकानि कितवसेन वुत्तानि, इध पच्छिमदुके “न अप्पेकच्चे परलोकवज्जभयदस्साविनो”ति दुतियपदं न वुत्तं, पटिसम्भिदामग्गपाळियं (पटि० म० १.१११) पन युगळवसेन वुत्तं । उप्पलानि एत्थ सन्तीति उप्पलिनीति वचनत्थेन गच्छो वा लता वा पोक्खरणी वा वनं वा “उप्पलिनी”ति वुच्चति, इध पन “वन”न्ति आह “उप्पलवने”ति । निमुग्गानेव हुत्वाति सम्बन्धो । पोसयन्तीति वड्ढन्ति, इमिना अन्तोनिमुग्गानेव हुत्वा पोसयन्तीति अन्तोनिमुग्गपोसीनीति वचनत्थं दस्सेति । “उदकेन सम”न्ति इमिना उदकेन समं समोदकं, समोदकं हुत्वा ठितानीति अत्थं दस्सेति । “अतिक्कमित्वा”ति इमिना अच्चुग्गम्मातिपदस्स अतिउगन्त्वाति अत्थं दस्सेति ।

पटिच्छन्नेन आरोपिताति पारुता, न पारुता अपारुता । अपारुता नाम अत्थतो विवरणाति आह “विवटा”ति सोति अरियमग्गो । हीति सच्चं । पच्छिमपदद्वयेति गाथाय उत्तमपदद्वये । अयमेवत्थोति अयं वक्खमानो एवं अत्थो ददुब्बोति योजना । हीति वित्थारो । न भासिन्ति एत्थ उत्तमपुरिसत्ता “अह”न्ति वुत्तं । “देवमनुजेसु”ति वत्तब्बे एकसेसवसेन “मनुजेसू”ति वुत्तन्ति आह “देवमनुस्सेसू”ति ।

६. पञ्चवगियकथा

१०. ठानुप्पत्तियाति कारणेन उप्पत्तिया । निक्किलेसो जाति सभावो इमस्साति निक्किलेसजातिको । “जाण”न्ति अविसेसेन वुत्तेपि अत्थतो अनावरणजाणमेवाति आह “सब्बज्जुतज्जाण”न्ति । इतोति “धम्मं देसेस्सामी”ति परिवितक्कदिवसतो, हेट्ठाति सम्बन्धो । देवता पन आळारस्स कालङ्करणमेव जानाति, न आकिञ्चज्जायतने निब्बत्तभावं । भगवा पन सब्बं जानाति, तेन वुत्तं “आकिञ्चज्जायतने निब्बत्तो”ति । “परिहीनत्ता”ति इमिना महाजानियोति एत्थ हाधातुया अत्थं दस्सेति । अस्साति आळारस्स । महती जानिअस्साति “महाजानिको”ति वत्तब्बे ककारस्स यकारं कत्वा “महाजानियो”ति वुत्तं । अक्खणेति ब्रह्मचरियवासाय अनोकासे, आकिञ्चज्जायतनेति अत्थो । हिय्योति अनन्तरातीताहे । सोपीति उदको रामपुत्तोपि । पिसद्वो आळारापेक्खो । तत्थ आळारो कालामो

यावआकिञ्चज्जायतनज्ञानलाभी होति, तस्मा आकिञ्चज्जायतने निब्बत्तो । उदको रामपुत्तो
यावनेवसज्जानासज्जायतनज्ञानलाभी होति, तस्मा नेवसज्जानासज्जायतने निब्बत्तोति दट्ठब्बं । “बहुकारा”ति च
“बहूपकारा”ति च पाठस्स द्विधा युत्तभावं दस्सेतुं वुत्तं “बहुकाराति बहुपकारा”ति । पेसितत्तभावं मन्ति योजना । इमिना
पहितत्तन्ति एत्थ अत्तसद्दो कायवाचकोति दस्सेति ।

११. अन्तरासद्देन युत्तत्ता “गयं, बोधि”न्ति एत्थ साम्यत्थे उपयोगवचनन्ति आह “गयाय च बोधिमण्डस्स चा”ति ।

गाथाय चतूसु सब्बसद्देसु दुतियो सब्बसद्दो अनवसेसत्थो, सेसा सावसेसत्थाति दस्सेन्तो आह “सब्बं
तेभूमकधम्म”न्तिआदि । वचनत्थो सुविज्जेय्योव । अरहत्तफलस्सापि तण्हाक्खयत्ता वुत्तं “तण्हाक्खये निब्बाने”ति ।
सयंसद्दो अत्तपरियायो, अभिज्जायसद्दो तु त्वापच्चयन्तोति आह “अत्तनाव जानित्वा”ति । “सब्बं चतुभूमकधम्म”न्ति
इमिना जाधातुया कम्मं दस्सेति । “अयं मे आचरियो”ति उद्दिसनाकारदस्सनं ।

“लोकुत्तरधम्मे”ति इमिना लोकियधम्मे पन आचरियो (मि० प० ४.५.११) अत्थीति दस्सेति । पटिपुग्गलोति एत्थ
पटिसद्दो पटिभागत्थोति आह “पटिभागपुग्गलो”ति । सदिसपुग्गलो नाम नत्थीति अत्थो । सीतिभूतोति सीति हुत्वा भूतो,
सीतिभावं वा पत्तो ।

कासीनन्ति बहुवचनवसेन वुत्तत्ता जनपदानं नामं । जनपदसमूहस्स रट्टनामत्ता वुत्तं “कासिरट्टे”ति । “नगर”न्ति
इमिना पुरसद्दो नगरपरियायोति दस्सेति । पटिलाभायाति पटिलाभापनत्थाय । “भेरि”न्ति इमिना दुन्दुभिसद्दो
भेरिवाचकोति दस्सेति । भेरि हि “दुंदु”न्तिसद्देन उभि पूरणमेत्थाति दुन्दुभीति वुच्चति । दकाररकारानं संयोगं कत्वा
दुन्दुभीतिपि पाठो अत्थि, सो अपाठोयेव । “पहरिस्सामी”ति एत्थ पहारसद्देन आहज्जिन्ति एत्थ आपुब्बहनधातुया अत्थं
दस्सेति, स्सामिसद्देन अज्जतनिईविभत्तिया अनागतकाले पवत्तभावं, इतिसद्देन गमनाकारवाचकस्स इतिसद्दस्स लोपभावं
दस्सेति ।

अनन्तजिनोति अनन्तसङ्घातस्स सब्बज्जुतज्जाणस्स पदट्टानभूतेन अरहत्तमग्गजाणेन सब्बकिलेसारीनं जितवा,
एतेन फलूपचारेन अनन्तजिनभावं दस्सेति । हुवेय्य पावुसोति एत्थ “हुवेय्य अपि आवुसो”ति पदविभागं कत्वा हुधातु
सत्तत्थवाचको, अपिसद्दो एवंनामवाचकोति दस्सेन्तो आह आवुसो “एवं नाम भवेय्या”ति । वकारस्स पकारं कत्वा
“हुपेय्या”ति पाठोपि युज्जतियेव ।

१२. “अत्थाय पटिपन्नो”ति इमिना बाहुल्लस्स अत्थाय पटिपन्नो बाहुल्लिकोति वचनत्थं दस्सेति । पधानतोति
दुक्करचरियाय पदहनतो । “भट्टो”ति इमिना विब्भन्तोति एत्थ विपुब्बभमुधातुया अनवट्टानत्थो नाम अत्थतो भट्टोति
दस्सेति । सोतन्ति एत्थ सोतसद्दस्स सोतविज्जाणादिवाचकत्ता “सोतिन्द्रिय”न्ति वुत्तं । इरियायाति एत्थ इरियनं चरणं
इरियाति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “दुक्करचरियाया”ति । अभिजानाथ नोति एत्थ नोसद्दो नुसद्दत्थोति आह “अभिजानाथ
नू”ति । वाक्यन्ति वाचकं । सज्जापेतुन्तिपदस्स सज्जापनाकारं दस्सेतुं वुत्तं “अहं बुद्धो”ति ।

१३. इतोति “चक्खुकरणी”तिआदितो । पदत्थतोति पदतो च अत्थतो च, पदानं अत्थतो वा । इतोति यथावुत्ततो ।
हीति सच्चं । सुत्तन्तकथन्ति सुत्तन्तवसेन वुत्तवचनं ।

१८. देवताकोटीहीति ब्रह्मसङ्घाताहि देवताकोटीहि । पतिट्ठितस्स तस्स आयस्मतोति सम्बन्धो । साव एहिभिक्षुउपसम्पदाति योजना ।

१९. दुतियदिवसे धम्मचक्रुं उदपादीति सम्बन्धो । “दुतियदिवसे”तिआदि पाटिपददिवसं उपनिधाय वुत्तं । पक्खस्साति आसळ्हीमासकाळपक्खस्स । सब्बेव ते भिक्षूति योजना । अनत्तसुत्तेनाति अनत्तलक्खणसुत्तन्तेन (महाव० २०; सं० नि० ३.५९) ।

पञ्चमिया पक्खस्साति पक्खस्स पञ्चमिया । लोकस्मिन्ति सत्तलोके । “मनुस्सअरहन्तोति इमिना देवअरहन्तो बहूति दस्सेति ।

७. पब्बज्जाकथा

३१. पोरानानुपोरानान्ति पुराणे च अनुपुराणे च भवानं । एकसट्ठीति एको च सट्ठि च, एकेन वा अधिका सट्ठि एकसट्ठि ।

तत्राति तेसु एकसट्ठिमनुस्सअरहन्तेसु । पुब्बयोगोति पुब्बे कतो उपायो, पुब्बूपनिस्सयोति अत्थो । वग्गबन्धेनाति समूहं कत्वा बन्धेन । तेति पञ्चपञ्चास जना । झापेस्सामाति डक्खिस्साम । नीहरिंसूति गामतो नीहरिंसु । तेसूति पञ्चपञ्चासजनेसु । पञ्च जने ठपेत्वाति सम्बन्धो । सेसाति पञ्चहि जनेहि अवसेसा । सोति यसो दारको । तेपीति चत्तारोपि जना । तत्थाति सरीरे । ते सब्बेपीति यसस्स मातापितुभरियाहि सट्ठि सब्बेपि ते सहायका । तेनाति पुब्बयोगेन ।

आमन्तेसीति कथेसि ।

३२. दिब्बेसु विसयेसु भवा दिब्बा लोभपासाति दस्सेन्तो आह “दिब्बा नामा”तिआदि । लोभपासाति लोभसङ्घाता बन्धना । असवनताति एत्थ करणत्थे पच्चत्तवचनन्ति आह “असवनताया”ति । परिहायन्तीति एत्थ केन परिहायन्तीति आह “विसेसाधिगमतो”ति । विसेसाधिगमतोति मग्गफलसङ्घातस्स विसेसस्स अधिगमतो ।

३३. अन्तं लामकं करोतीति अन्तकोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “लामका”ति । “हीनसत्ता”ति इमिना अन्तकस्स सरूपं दस्सेति । आमन्तनपदमेतं । तन्ति रागपासं । हीति सच्चं । सोति मारो पापिमा । अन्तलिक्खे चरन्तानं पञ्चाभिज्जानम्पि बन्धनत्ता अन्तलिक्खे चरति पवत्ततीति अन्तलिक्खचरोति वचनत्थेन रागपासो “अन्तलिक्खचरो”ति मारेन पापिमता वुत्तो ।

३४. नानाजनपदतोति एकस्सापि दिसाय नानाजनपदतो । “अनुजानामि...पे०... पब्बाजेत्था”तिआदिमि विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । पब्बाजेन्तेन भिक्षुना पब्बाजेतब्बोति सम्बन्धो । ये पटिक्खित्ता पुग्गलाति योजना । परतोति परस्मिं । “न भिक्षवे...पे०... पब्बाजेतब्बो”ति पाळिं (महाव० ८९) आदिं कत्वाति योजना । तेति पटिक्खित्तपुग्गले । सोपि चाति सोपि च पुग्गलो । अनुज्जातोयेव पब्बाजेतब्बोति सम्बन्धो । तस्स चाति पुग्गलस्स च, अथ वा तेसञ्च मातापितून् । वचनविपल्लासो हेस । अनुजाननलक्खणं वण्णयिस्सामाति सम्बन्धो ।

एवन्ति इमिना वुत्तनयेन । चसद्दो वाक्यसम्पिण्डनत्थो । सचे अच्छिन्नकेसो होति च, सचे एकसीमाय अज्जेपि भिक्षू

अत्थि चाति अत्थो । अज्जेपीति अत्तना अपरेपि । भण्डूति मुण्डो, सोयेव कम्मं भण्डुकम्मं । तस्साति भण्डुकम्मस्स । ओकासोति पब्बज्जाय खणो । “ओकासं न लभती”ति वत्वा तस्स कारणं दस्सेतुं वुत्तं “सचे”तिआदि ।

अवुत्तोपीति एत्थ पिसद्दो वुत्तो पन का नाम कथाति दस्सेति । उपज्झायं उद्दिस्स पब्बाजेतीति एत्थ पब्बज्जा चतुब्बिधा तापसपब्बज्जा परिब्बाजकपब्बज्जा सामणेरपब्बज्जा उपसम्पदपब्बज्जाति । तत्थ केसमस्सुहरणं तापसपब्बज्जा नाम वक्कलादिगहणतो पठममेव वजितब्बत्ता । इसिपब्बज्जातिपि तस्सायेव नामं । केसमस्सुहरणमेव परिब्बाजकपब्बज्जा नाम कासायादिगहणतो पठममेव वजितब्बत्ता । केसमस्सुहरणञ्च कासायच्छादनञ्च सामणेरपब्बज्जा नाम सरणगहणतो पठममेव वजितब्बत्ता । उपसम्पदपब्बज्जा तिविधा एहिभिक्षु उपसम्पदपब्बज्जा सरणगहणूपसम्पदपब्बज्जा जत्तिचतुत्थवाचिकूपसम्पदपब्बज्जाति । तत्थ एहिभिक्षूपसम्पदपब्बज्जायं केसमस्सुहरणादि सब्बं एकतोव सम्पज्जति “एहि भिक्षू”ति भगवतो वचनेन अभिनिष्फन्नत्ता । सरणगहणूपसम्पदपब्बज्जा सामणेरपब्बज्जसदिसायेव । केसमस्सुहरणञ्च कासायच्छादनञ्च सरणगहणञ्च जत्तिचतुत्थवाचिकूपसम्पदपब्बज्जा नाम कम्मवाचागहणतो पठममेव वजितब्बत्ता । तत्थ सामणेरपब्बज्जं सन्धाय वुत्तं “उपज्झायं उद्दिस्स पब्बाजेती”ति । उपज्झायं उद्दिस्साति उपज्झायस्स वेय्यावच्चकरद्धाननियमं कत्वा । पब्बज्जाकम्मे अत्तनो इस्सरियमकत्वाति अत्थो । दहरेन भिक्षुना केसच्छेदनं कासायच्छादनं सरणदानन्ति तीणि किच्चानि कातब्बानियेव । केचि “सरणानि पन सयं दातब्बानी”ति पाठं इधानेत्वा दहरेन भिक्षुना सरणानि न दातब्बानीति वदन्ति, तं न गहेतब्बं दहरस्स भिक्षुत्ता, भिक्षूनां पब्बाजेतुं लभनत्ता च । उपज्झायो चे केसच्छेदनञ्च कासायच्छादनञ्च अकत्वा पब्बज्जत्थं सरणानियेव देति, न रुहति पब्बज्जा पब्बज्जाय अकत्तब्बत्ता । कम्मवाचं सावेत्वा उपसम्पादेति, रुहति उपसम्पदा अपत्तचीवरानं उपसम्पदसिद्धितो, कम्मविपत्तिया अभावतो च । खण्डसीमन्ति उपचारसीमट्ठं बद्धसीमं । पब्बाजेत्वाति केसच्छेदनं सन्धाय वुत्तं “कासायानि अच्छादेत्वा”ति कासायच्छादनस्स विसुं वुत्तत्ता । सामणेरस्स सरणदानस्स अरुहत्ता “सरणानि पन सयं दातब्बानी”ति वुत्तं । पुरिसं पब्बाजेतुन्ति सम्बन्धो । हीति सच्चं । आणत्तियाति भिक्षूनां आणत्तिया । येन केनचीति गहट्ठपब्बजितेसु येन केनचि ।

“भब्बरूपो”ति वत्वा तस्स अत्थं दस्सेतुं वुत्तं “सहेतुको”ति । सहेतुकोति मग्गफलानं उपनिस्सयेहि सह पवत्तो । यसस्सीति परिवारयसेन च कित्तियसेन च समन्नागतो । ओकासं कत्वापीति ओकासं कत्वा एव । सयमेवाति न अज्जो आणापेतब्बो । एत्तोयेवाति दस्सनद्धानतोयेव । अस्साति पब्बज्जापेक्खस्स । खज्जु वाति कण्डुवनं वा । “कच्छु वा”तिपि पाठो, पामं वाति अत्थो । पिळका वाति फोटा वा । एत्तकेनाति एतपमाणेन घंसित्वा न्हापनमत्तेन । अनिवत्तिधम्माति गिहिभावं अनिवत्तनसभावा । कतज्जूति कतस्सूपकारस्स जाननसीला । कतवेदिनोति कतज्जूपकारस्स वेदं पाकटं करोन्तो ।

अनिय्यानिककथाति यावदत्थं सुपित्वा यावदत्थं भुज्जीत्वा चित्तकेळिं करोन्तो अनुक्कण्ठितो विहराहीतिआदिका कथा । नकथेतब्बं दस्सेत्वा कथेतब्बं दस्सेन्तो आह “अथख्वस्सा”ति । अस्साति पब्बज्जापेक्खस्स । आचिक्खनाकारं दस्सेन्तो आह “आचिक्खन्तेन चा”तिआदि । वण्ण...पे... वसेनाति वण्णो च सण्ठानञ्च गन्धो च आसयो च ओकासो च, तेसं वसेन, आचिक्खितब्बन्ति सम्बन्धो । हीति फलजोतको, आचिक्खनस्स फलं वक्खामीति अत्थो । सोति पब्बज्जापेक्खो । पुब्बेति पुब्बभवे, पब्बजनतो पुब्बे वा । कण्टकवेधापेक्खो परिपक्कगण्डो विय जाणं पवत्ततीति योजना । अस्साति पब्बज्जापेक्खस्स । इन्दासनीति सक्कस्स वजिरावुधो । सो हि इन्देन असीयति खिपीयतीति इन्दासनीति वुच्चति । इन्दासनि पब्बते चुण्णयमाना विय सब्बे किलेसे चुण्णयमानंयेवाति योजना । खुरग्गेयेवाति खुरस्स कोटियमेव ।

खुरकम्मपरियोसानेयेवाति अत्थो । हीति सच्चं । तस्माति यस्मा पत्ता, तस्मा । अस्साति पब्बज्जापेक्खस्स ।

गिहिगन्धन्ति गेहे ठितस्स जनस्स गन्धं । अथापीति यदिपि अच्छादेतीति सम्बन्धो । अस्साति पब्बज्जापेक्खस्स ।
आचरियो वाति सरणदानाचरियो वा कम्मवाचाचरियो वा ओवादाचरियो वा । तंयेव वाति पब्बज्जापेक्खमेव वा । तेन
भिक्खुनावति आचरियुपज्झायभिक्खुना एव ।

अनाणत्तियाति आचरियुपज्झायेहि अनाणत्तिया । इमिना आचरियुपज्झायेहि अनाणत्तेन येन केनचि निवासनादीनि न
कातब्बानीति दस्सेति । भिक्खुनाति आचरियुपज्झायभिक्खुना । तस्सेवाति पब्बज्जापेक्खस्सेव । उपज्झायमूलकेति
उपज्झायमूलके निवासनपारुपने । अयन्ति विनिच्छयो ।

तत्थाति पब्बज्जूपसम्पदद्धाने । तेसन्ति भिक्खून् । अथाति वन्दापनतो पच्छा, वन्दापनस्स अनन्तरा वा । “एवं
वदेही”ति पाळिनयनिदस्सनमुखेन “यमहं वदामि, तं वदेही”ति अट्ठकथानयं निदस्सेति । अथाति तदनन्तरं । अस्साति
पब्बज्जापेक्खस्स, दातब्बानीति सम्बन्धो । एकपदम्पीति तीसु वाक्यपदेसु एकं वाक्यपदम्पि, नवसु वा विभत्यन्तपदेसु
एकपदम्पि । एकक्खरम्पीति चतुर्वीसतक्खरेसु एकक्खरम्पि ।

एकतो सुद्धियाति एकस्सेव कम्मवाचाचरियस्स ठानकरणसम्पत्तिया सुज्झनेन । उभतो सुद्धियावाति उभयेसं
सरणदानाचरियसामणेरानं सुज्झनेन एव । ठानकरणसम्पदन्ति उरआदिद्वानानञ्च संवुतादिकरणानञ्च सम्पदं । वत्तुन्ति
ठानकरणसम्पदं वत्तुं । न सक्कोतीति वत्तुं न सक्कोतीति योजना ।

इमानीति सरणानि । चसद्दो उपन्यासो, पनसद्दो पदालङ्कारो । एकसम्बन्धानीति एकतो सम्बन्धानि । अनुनासिकन्तं
कत्वा दानकाले “बुद्धं”इति “सरणं”इति पदानञ्च “सरणं”इति “गच्छामि”इति पदानञ्च अन्तरा विच्छेदमकत्वा
एकसम्बन्धमेव कत्वा दातब्बानीति वुत्तं होति । कस्मा तिण्णं पदानमन्तरा व्यवधानस्स कस्सचि अक्खरस्स अभावतो ।
विच्छिन्दित्वाति विच्छेदं कत्वा । मकारन्तं कत्वा दानकाले तिण्णं पदानमन्तरा एकसम्बन्धमकत्वा विच्छिन्दित्वा एव
कत्वा दातब्बानीति वुत्तं होति । कस्मा? तिण्णं पदानमन्तरा व्यवधानस्स निस्सरस्स मकारस्स अत्थिभावतो ।
अन्धकट्टकथायं वुत्तन्ति सम्बन्धो । तन्ति वचनं, “नत्थी”तिपदे कत्ता, “न वुत्त”न्तिपदे कम्मं । तथाति “अहं भन्ते
बुद्धरक्खितो”तिआदिना आकारेन, अवदन्तस्स सरणं न कुप्पति, बुकारदकारादीनं व्यञ्जनानं ठानकरणसम्पदं
हापेन्तस्सेव सरणं कुप्पतीति अधिप्पायो ।

“तिक्खत्तु”न्ति इमिना सकिं वा द्विक्खत्तुं वा न वट्ठतीति दीपेति । तिक्खत्तुतो अधिकं पन सहस्सक्खत्तुम्पि वट्ठतियेव ।
तत्थाति तासु पब्बज्जाउपसम्पदासु । परतोति परस्मिं । साति उपसम्पदा । पब्बज्जा पन अनुज्जाता एवाति सम्बन्धो ।
परतोपीति पिसद्दो पुब्बापेक्खो । साति पब्बज्जा । एत्तावताति एतकेन केसच्छेदनकासायच्छादनसरणदानेन । हीति
फलजोतको ।

एसाति एसो सामणरोति अत्थो । “गतिमा”ति वत्वा तस्सत्थं दस्सेन्तो आह “पण्डितजातिको”ति । अथाति एवं
सति । अस्साति सामणेरस्स । तस्मियेव ठानेति सामणेरभूमियं ठितद्धानेयेव । यथा भगवता उद्दिद्वानि, तथा
उद्दिसितब्बानीति योजना । एतन्ति “अनुजानामि...पे०... जातरूप रजतपटिगहणा वेरमणी”ति वचनं ।

तन्ति अन्धकट्टकथायं वृत्तवचनं । **यथापाळियावाति** एवसद्धो सन्निट्ठानत्थो, तेन यथापाळियाव उद्दिसितब्बानि । यथापाळिं विसज्जेत्वा अज्जथा एव उद्दिसितब्बानीति वादं निवारेति । यथापाळिं विसज्जेत्वा अज्जथा “पाणातिपाता वेरमणिं सिक्खापदं समादियामी”ति उद्दिसन्तोपि निदोसोयेव । हीति सच्चं, यस्मा वा । **तानीति** सिक्खापदानि । **यावाति** यत्तकं कालं न जानाति, न कुसलो होतीति सम्बन्धो । **सन्तिकावचरोयेवाति** आचरियुपज्झायानं समीपे अवचारोव । **अस्साति** सामणेरस्स । **कप्पियाकप्पियन्ति** दससिक्खापदविनिमुत्तं कप्पियं परामासादिज्ज अकप्पियं अपरामासादिज्ज । **तेनापीति** सामणेरेनापि । **नासनङ्गानीति** लिङ्गनासनअङ्गानि । **साधुकं सिक्खितब्बन्ति** साधुकं असिक्खन्तस्स लिङ्गनासनज्ज दण्डकम्मनासनज्ज होतीति अधिप्पायो ।

१०. दुतियमारकथा

३५. **महन्तिपदस्स** “अनुप्पत्ता सच्छिकता”तिपदेसु छट्ठीकत्तुभावं दस्सेन्तो आह “मया खोति अत्थो”ति । “अथ वा”तिआदिना “मह”न्तिपदस्स “योनिसो मनसिकारा, योनिसो सम्मप्पधाना”तिपदेसु सम्बन्धभावं दस्सेति । “योनिसो मनसिकारा, योनिसो सम्मप्पधाना”ति एत्थ कारणत्थे निस्सक्कवचनन्ति आह “तेन हेतुना”ति । “पुना”तिआदिना “मह”न्तिपदं “योनिसो मनसिकारा, योनिसो सम्मप्पधाना”तिपदेसु साम्यत्थे सामिभावेन योजेत्वा पुन “अनुप्पत्ता, सच्छिकता”ति पदेसु कत्तुत्थे सामिभावेन विभत्तिविपल्लासो कातब्बोति दस्सेति ।

११. भद्वगगियकथा

३६. भद्वं रूपज्ज चित्तज्ज एतेसमत्थीति **भद्वका** । वग्गबन्धनं **वग्गो** उत्तरपदलोपेन, वग्गेन चरन्तीति **वग्गिया** । भद्वका च ते वग्गिया चाति **भद्वगगिया** ककारलोपेनाति अत्थं दस्सेन्तो आह “भद्वगगिया”तिआदि । “वोकारो निपातमतो”ति इमिना तुम्हसदस्स च योवचनस्स च कारियभावं निवत्तेति । हीति सच्चं । तेति भद्वगगिया । **इदन्ति** पज्जसीलरक्खनं । **पुब्बकम्मन्ति** पुब्बे उपचितं कुसलकम्मं ।

१२. उरुवेलपाटिहारियकथा

३८. **परियादियेय्यन्ति** एत्थ दाधातुस्स परीति च आति च उपसग्गवसेन अभिभवनत्थोति आह “अभिभवेय्य”न्ति ।

३९. **पच्छा पक्खित्ताति** सङ्गीतितो परं पोत्थकारूळहेहि ठपिताति अत्थो ।

४४. “एवं वदन्तो विय ओणतो”ति इमिना “आहरहत्थो”तिपदस्स तद्धितभावं दस्सेति । वित्थिण्णमुखत्ता मन्दं हीनं अतिमुखमेतासन्ति वचनत्थेन अगिकपाला **मन्दामुखियोति** वुच्चन्तीति आह “अगिभाजनानि वुच्चन्ती”ति ।

५१. यस्मा यो नागदमनकालो चिरं पतति पवत्तति, तस्मा सो **चिरपतिकोति** वुच्चति, तस्मा चिरपतिका पट्टाय अभिप्पसन्नाति योजना । इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “चिरकालतो पट्टाया”ति ।

५२. **सब्बत्थाति** सब्बेसु “जटामिस्स”न्तिआदिपदेसु । **खारिकाजन्ति** एत्थ कमण्डलुआदिका तापसपरिक्खारा खारीति वुच्चन्ति, खारिसङ्घातेन भारेन पूरितो काजो खारिकाजोति अत्थं एकदेसेन दस्सेन्तो आह “खारिभारो”ति ।

१३. बिम्बिसारसमागमकथा

५५. लट्टिसद्वो तरुणरुक्खवाचको “अम्बलट्टिकाय”न्ति आदीसु (दी० नि० १.२), इधापि तरुणतालरुक्खो लट्टि नामाति दस्सेन्तो आह “तालुय्याने”ति । वटरुक्खेति निग्रोधरुक्खे । एत्थ “वट”इति इमिना वटरुक्खो बहुमूलत्ता सुट्ठं पतिट्ठातीति अत्थेन सुप्पतिट्ठो नामाति दस्सेति । “रुक्खे”इति इमिना चेतियसद्वो चेतियरुक्खे वत्ततीति दस्सेति, देवालयञ्च थूपञ्च निवत्तेति । तस्साति वटरुक्खस्स । एतन्ति “सुप्पतिट्ठे चेतिये”ति एतं नामं । लोकवोहारवसेन दससहस्ससङ्घाते सङ्ख्याविसेसे नीहरित्वा युज्जितब्बन्ति नियुतन्ति वचनत्थेन दससहस्सं नियुतं नामाति दस्सेन्तो आह “एकनियुतं दससहस्सानी”ति । “नहुत”न्तिपि पाठो, सो अयुत्तो नहुतसङ्घातेन सङ्ख्याविसेसेन मिस्सीभावेन पसङ्गत्ता । तेसन्ति द्वादसनियुतानं ब्राह्मणगहपतिकानं ।

“किससरीरत्ता”ति इमिना किसो को अत्ता एतेसन्ति किसकाति वचनत्थं दस्सेति । ककारो हेत्थ अत्तवाचको । “ओवादको”ति इमिना ओवदानोति एत्थ युपच्चयो कत्तुत्थोति दस्सेति । गाथाबन्धत्ता अकारस्स दीधो । “अथ वा”ति आदिना किसको हुत्वा अज्जे ओवदानो किसकोवदानोति वचनत्थं दस्सेति । इदन्ति इदं अत्थजातं, अयमत्थो वा । त्वं पहासीति सम्बन्धो । तन्ति तुवं । इति वुत्तं होतीति योजना ।

कामित्थियोति एकारलोपवसेन सन्धीति आह “कामे इत्थियो चा”ति । उपचीसूति एत्थ कामखन्धकिलेस अभिसङ्खारसङ्घातेसु चतूसु उपधीसु खन्धुपधि अधिप्पेतोति आह “खन्धुपधीसू”ति ।

कोचरहीति एत्थ कोसद्वो “को ते बलं महाराजा”ति आदीसु (जा० २.२२.१८८०) विय क्वसद्वत्थोति आह “क्वचरही”ति । निपातोयेवेस ।

पदसद्वस्स चरणपदादयो निवत्तेतुं वुत्तं “निब्बानपद”न्ति । “सन्तसभावताया”ति आदिना सन्तो सभावो इमस्स पदस्साति सन्तं । नत्थि उपधयो एत्थाति अनुपधिकं । नत्थि किञ्चनमेत्थाति अकिञ्चनं । तीसु भवेसु न सज्जतीति असत्तं । अज्जथा न भवतीति अनज्जथाभावि । अज्जेन केनचि न नेतब्बन्ति अनज्जनेय्यन्ति वचनत्थं दस्सेति । तेनाति “सन्त”न्ति आदिपदेन । मेति मम, मनोति सम्बन्धो । एत्थ देवमनुस्सलोके मे मनो रतो नामाति किं वक्खामि । इति इममत्थं दस्सेतीति योजना ।

५६. तज्जाति सावकभावञ्च ।

५७. अस्सासकाति एत्थ आपुब्बो सासधातु आपुब्ब सिसधातुना सदिसो, “मे”ति छट्ठीयोगत्ता ण्वुपच्चयो च भावत्थोति आह “आसिसना”ति । “पत्थना”ति इमिना आपुब्बसिसधातुया अत्थं दस्सेति । अस्साति बिम्बिसाररज्जो । तत्थाति रतनत्तये । निच्छयगमनमेवाति “सरण”इति निच्छयेन जाननमेव गतो । अत्तसन्निय्यातनन्ति अत्तनो अत्तानं रतनत्तये सन्निय्यातनं । इमिना अत्तसन्निय्यातन, पणिपात, तप्परायन, सिस्सभावूपगमनसङ्घातेसु चतूसु सरणगमनेसु (दी० नि० अट्ठ० १.२५०; म० नि० अट्ठ० १.५६; खु० पा० अट्ठ० १.सरणगमनगमकविभावना) अत्तसन्निय्यातनसरणगमनं दीपेति । अयन्ति बिम्बिसारो राजा । तन्ति नियतसरणतं । पणिपातगमनज्जाति एत्थ पणीति करो । यथा हि पादपदसद्वा दीघरस्सवसेन हुत्वा चरणं वदन्ति, एवं पाणिपणिसद्वा करं वदन्ति । तस्मा वुत्तं “पणीति करो”ति । पतनं पातो, पणिनो पातो पणिपातो । अत्थतो अज्जलिपणमनन्ति वुत्तं होति । तस्स गमनञ्च गच्छन्तोति अत्थो । इमिना पणिपातसरणगमनं दीपेति । चसद्वो “पाकट”न्ति एत्थापि योजेतब्बो । पाकटञ्च करोन्तोति हि अत्थो ।

५८. सिङ्गीनिकखसवण्णोति एत्थ सिङ्गीसङ्घातो निक्खो सिङ्गीनिकखो, तेन समानो वण्णो एतस्साति सिङ्गीनिकखसवण्णोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “सिङ्गीसुवण्णनिकखेन समानवण्णो”ति । तत्थ “सुवण्ण” इतिपदेन निक्खसद्वस्स सुवण्णत्थं दस्सेति, पञ्चसुवण्णादयो अत्थे निवत्तेति । “समान” इतिपदेन सवण्णोति एत्थ सकारो समानसद्वस्सेव कारियोति दस्सेति । **सब्बे** सूति अखिलेसु चक्खादिइन्द्रियेसु । **दन्तो**ति दमितो । इन्द्रियसंवरोति वुत्तं होति । तमेवत्थं पाकटं करोन्तो आह “भगवतो ही”तिआदि ।

५९. ओणीतो पत्ततो पाणि येनाति **ओणीतपत्तपाणी**ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “पत्ततो चा”तिआदि । “अपनीतपाणि”न्ति इमिना ओणीतसद्दो अपनीतत्थो, पाणिसद्देन च सम्बन्धितब्बोति दस्सेति । “सल्लकखेत्वा”ति इमिना “भगवन्त”न्ति इमं कम्मं “सल्लकखेत्वा”ति पाठसेसेन योजेतब्बन्ति दस्सेति । **एकमन्त**न्ति एत्थ अन्तसद्दो समीपदेसत्थो, कोटिदेसत्थो वा होति, उपयोगवचनञ्च भुम्मत्थे होतीति दस्सेन्तो आह “एकस्मिं पदेसे”ति । अत्थिकपयोगे करणस्स सम्भवतो आह “बुद्धाभिवादनगमनेन वा धम्मस्सवनगमनेन वा”ति । **अप्पाकिण्ण**न्ति एत्थ अप्पसद्दो पटिसेधत्थोति आह “अनाकिण्ण”न्ति । “अब्बोकिण्ण”न्तिपि पाठो । **अप्पनिग्घोस**न्ति एत्थ “अप्पसद्द”न्तिपदेन वचनसद्वस्स गहितत्ता इमिना पारिसेसनयेन नगरनिग्घोससद्दोयेव गहेतब्बोति आह “नगरनिग्घोससद्देन अप्पनिग्घोस”न्ति । तीसु पाठेसु पठमेन पाठेन जनस्स वातो **जनवातो**, तेन विरहितं **विजनवात**न्ति विकप्पं दस्सेति । दुतियेन जनस्स वादो **जनवादो**, तेन विरहितं **विजनवाद**न्ति विकप्पं दस्सेति । ततियेन जनस्स पातो सञ्चरणं **जनपातो**, तेन विरहितं **विजनपात**न्ति विकप्पं दस्सेति । रहस्सं करीयति एत्थाति **राहस्सेय्यकं** । मनुस्सानं राहस्सेय्यकं **मनुस्सराहस्सेय्यक**न्ति वचनत्थं दस्सेति “मनुस्सान”न्तिआदिना ।

१४. सारिपुत्तमोग्गल्लान पब्बज्जाकथा

६०. “तेति सारिपुत्तमोग्गल्लाना । अगमंसु किराति योजना । तत्राति गिरगसमज्जे । अथाति परिवितक्कनानन्तरं । तस्साति सञ्चयस्स । पारन्ति परतीरं । एत्थाति तुम्हाकं वादे । इदन्ति अयं वादो एत्तकोयेवाति अत्थो । योति यो कोचि । त्वञ्च अहञ्च **अम्हे**, तेसु । नामतुम्हसङ्घातेसु हि तीसु सद्देसु एकसेसेन कत्तब्बेसु पच्छिमस्सेव एकसेसो कातब्बो । तेनाति कतिककरणहेतुना ।

संखेपेन वुत्तं वित्थारेन दस्सेन्तो आह “इदं ही”तिआदि । **अत्थीकेही**ति अमतेन अत्थिकेहि । **उपज्जातं मग्गन्ति** अमतस्स मग्गो उपगन्त्वा जातो । जातो चेव उपगतो चाति सह उपसग्गेन पदं परिवत्तित्वा अत्थं कथेन्तो उपसग्गत्यो च धातुत्थो च विसुंयेव होतीति आपेति । अत्थिकेहि अम्हेहि उपज्जातं निब्बानं मग्गं मग्गन्तो अनुबन्धेय्यन्ति वा दस्सेन्तो आह “अथ वा”तिआदि । मग्गफलपच्चवेक्खणजाणेहि उपगन्त्वा जातब्बन्ति **उपज्जातं** निब्बानं । **मग्गधाथुया** अन्वेसनत्थं दस्सेन्तो आह “परियेसन्तो”ति ।

सारिपुत्तोपि पज्झं पुच्छीति सम्बन्धो । **कमण्डलुतो**ति कुण्डिकतो । अत्तनो च परेसञ्च अकथनेन अन्तरे विवरं पटिसन्दहतीति **पटिसन्धारो**, तं । एत्थाति “न त्याहं सक्कोमी”तिपदे । अधिप्पायो एवं वेदितब्बोति योजना । **एत्तकन्ति** एत्तकं पज्झं । **इमस्साति** परिब्बाजकस्स । **अविसयभाव**न्ति अत्तनो अविसयभावं ।

हेतुं पटिच्च भवन्तीति **हेतुप्पभवा**ति वचनत्थेन पञ्चक्खन्धा हेतुप्पभवा नामाति दस्सेन्तो आह “हेतुप्पभवा नाम पञ्चक्खन्धा”ति । तेनाति “ये धम्मा हेतुप्पभवा”ति पदेन । **अस्साति** सारिपुत्तपरिब्बाजकस्स । “तेसं हेतु नाम

समुदयसच्च'न्ति इमिना हिनोति एतस्मा फलन्ति हेतूति वचनत्थेन समुदयसच्चं हेतु नामाति दस्सेति । तज्चाति समुदयसच्चञ्च । तेसन्ति एत्थ तसदस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “उभिन्नम्पि सच्चान”न्ति । अपवत्तिवसेन निरुज्झति एत्थाति निरोधो । तज्चाति निरोधञ्च । तेनाति “तेसञ्च यो निरोधो”तिपदेन । अस्साति सारिपुत्तपरिब्बाजकस्स । एत्थाति इमिस्सं गाथायं, चतूसु सच्चेषु वा । नयतोति नानन्तरिकनयतो, अविनाभावनयतो वा, नेत्तिदेसनाहारनयतो वा । तमेवत्थं पाकटं करोन्तो आह “निरोधे ही”तिआदि । एकदेससरूपेकसेसनयेन वा मग्गसच्चं गहेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “अथ वा”तिआदि । निरोधो च निरोधूपायो च निरोधोति एकदेससरूपेकसेसो कातब्बो । तेसज्चाति एत्थ अवुत्तसम्पिण्डनत्थेन चसद्देन मग्गसच्चं गहेतब्बन्तिपि वदन्ति । अयं नयो अट्ठकथायं न वुत्तो । तमेवत्थन्ति चतुसच्चसङ्घातं तमेवत्थं । पटिपादेन्तोति निगमेन्तो ।

“सचेपी”ति इमिना यदीति पदस्सत्थं वण्णेति । “एत्तकमेवा”ति इमिना तावदेवाति पदस्सत्थं वण्णेति । “इतो उत्तरि नत्थी”ति इमिना एवकारस्स फलं दस्सेति । इतोति सोतापत्तिफलतो । “इदं...पे०... पत्तब्ब”न्ति इमिना “एत्तकमेवा”ति पदस्स अत्थसरूपं दस्सेति । “एसो एव धम्मो”ति इमिना “एसेव धम्मो”तिपदस्स अत्थं वण्णेति । पच्चब्बत्थाति पतिअवपुब्बो इधातु पटिविद्धत्थोति आह “पटिविद्धत्था”ति । तुम्हेहीति अस्सजित्थेरं सन्धायाह । इमिना “पच्चब्बत्था”ति एत्थ हिउत्तनीपरस्सपदमज्झिमपुरिसबहुवचनत्थविभत्तिं दीपेति । कप्पनहुतेहीति कप्पानं नहुतेहि, कोटिपकोटिसतसहस्सानं सतेहि नहुतेहीति अत्थो । अब्भतीतन्ति अभिअतीतं । अम्हेहि अदिट्ठमेव हुत्वा अतिक्कमापितन्ति अत्थो ।

६२. आरम्मणभूतस्स निब्बानस्स गम्भीरत्ता आरम्मणिकभूतं जाणम्पि गम्भीरमेवाधिपेतेति आह “गम्भीरस्स च जाणस्सा”ति । यथा हि सण्हवत्थस्स सिब्बनत्थाय सण्हसूचि अधिपेतेति । उपधीनं सम्मा खयट्ठेन निब्बानं उपधिसङ्खयं नामाति आह “उपधिसङ्खयेति निब्बाने”ति । तदारम्माणायति तंनिब्बानारम्माणाय । विमुत्तियाति फलविमुत्तिया । सावकपारमीजाणेति अग्गसावकपारमीजाणे । तेसूति सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु । अट्ठमासेन अरहत्ते पतिट्ठितोति सम्बन्धो ।

अतीतेति कप्पसतसहस्साधिके असङ्ख्येय्यमत्थके । तस्साति बुद्धस्स सन्तिके अग्गसावकभावं पत्थेसीति योजना । अस्समेति मुनीनं ठाने । तज्हि आ कोधं, आ भुसो वा रागादयो समेन्ति एत्थाति अस्समोति वुच्चति, तस्मिं । पत्थयित्वा च पेसेसीति सम्बन्धो । तत्थाति नीलुप्पलमण्डपे । तेसूति तापससेट्ठीसु ।

६३. येसन्ति कुलानं । “विधवभावाया”ति इमिना विधवाय भावो वेधब्बन्ति वचनत्थं दस्सेति । विधवाति च पतिसुज्जा । सा हि धवेन विगताति “विधवा”ति च, विगतो धवो इमिस्साति “विधवा”ति च वुच्चति । उभयेनापीति पुत्तपब्बज्जपतिपब्बज्जसङ्घातेन दुविधेनपि ।

सज्चयानीति एत्थ निस्सयूपचारेन निस्सये निस्सितूपचारो होतीति आह “सज्चयस्स अन्तेवासिकानी”ति । अथ वा णपच्चयो तस्सेदमत्थे होतीति आह “सज्चयस्स अन्तेवासिकानी”ति । “मगधान”न्ति बहुवचनवसेन वुत्तत्ता जनपदस्स नामन्ति आह “मगधानं जनपदस्सा”ति । गिरिब्बजन्ति एत्थ वजो वियाति वजो, गिरि । वजसदिसो गिरि एत्थाति गिरिब्बजं पदहेट्ठुपरियवसेन, नगरं । “महावीरियवन्तो”ति इमिना महन्तो वीरो एतेसं तथागतानन्ति महावीराति वचनत्थं दस्सेति । धम्मेन नयमानानं का उसूया विजानतन्ति एत्थ कच्चायननयेन (कच्चायने २७७ सुत्ते) उसूयपयोगे सम्पदानं होतीति आसङ्का भवेय्याति आह “भुम्मत्थे सामिवचनं, उपयोगत्थे वा”ति । विजानन्तानन्ति विजानन्तेसु तथागतेसु, विजानन्ते वा ।

१५. उपज्झायवत्तकथा

६४. अनुपज्झायकाति एत्थ वज्जावज्जं उपगन्त्वा ज्ञायतीति **उपज्झायो**, सो नत्थि एतेसन्ति **अनुपज्झायकाति** अत्थं दस्सेन्तो आह “वज्जावज्ज”न्तिआदि । “पिण्डाय चरणकपत्त”न्ति इमिना पिण्डाय उद्दिस्स, उद्दिहत्वा वा तिद्धति अनेनाति **उत्तिट्ठो**, सोयेव पत्तो **उत्तिट्ठपत्तो**ति अत्थं दस्सेति । “उत्तिट्ठे न पमज्जेय्या”तिआदीसु (ध० प० १६८) पन पिण्डाय चरणं “उत्तिट्ठ”न्ति वुच्चति । तस्मा तत्थ पिण्डाय उद्दिस्स, उद्दिहत्वा वा तिद्धनं **उत्तिट्ठन्ति** वचनत्थो कातब्बो । “पिण्डाय चरणपत्त”न्ति इदं वचनं “तस्मिज्झि मनुस्सा उच्छिट्ठसज्जिनो”तिपदं लङ्घित्वा “तस्मा उत्तिट्ठपत्तन्ति वुत्त”न्तिपदेन योजेतब्बं, तस्मा पिण्डाय चरणकपत्तत्ता उत्तिट्ठपत्तन्ति वुत्तन्ति वुत्तं होति । तस्मिं मनुस्सा किंसज्जिनोति आह “तस्मिज्झि मनुस्सा उच्छिट्ठसज्जिनो”ति । तस्मिज्झि तस्मिं एव उत्तिट्ठपत्ते पब्बजितानं परिभोगभावेन मनुस्सेहि अवसज्जितब्बत्ता, अवच्छेदितब्बत्ता वा मनुस्सा उच्छिट्ठसज्जिनो होन्तीति योजना । पब्बजितानं पिण्डाय चरणकपत्तत्ता उत्तिट्ठपत्तन्ति वुत्तं, मनुस्सानं पन अवसज्जितपत्तत्ता उच्छिट्ठपत्तन्ति वुत्तन्ति अधिप्पायो । उत्तिट्ठ पत्तन्तिपदं वाक्यमेव, न समासोतिपि दस्सेन्तो आह “अथ वा”तिआदि । “उद्दिहत्वा”ति इमिना उत्तिट्ठाति एत्थ त्वालोपोति दस्सेति । “गहेतु”न्ति इमिना पाठसेसं दस्सेति । **गेहसितपेमवसेना**ति गेहे निस्सितपेमवसेन, मेत्तापुब्बङ्गमपेमवसेनाति अत्थो । सगारवा हुत्वा सप्पतिस्सा हुत्वा विहरन्ताति अत्थं दस्सेन्तो आह “उपट्ठपेत्वा”ति । “सभागजीविका”ति इमिना **सभागवुत्तिका**ति एत्थ वुत्तिसद्वो जीविकत्थोयेव, न विवरणाद्यत्थोति दस्सेति । उपज्झायभावं सम्पटिच्छति एतेहीति **उपज्झायभावसम्पटिच्छनानि**, तानियेव वेवचनानि **उपज्झायभावसम्पटिच्छनवेवचनानि** । **तिक्खत्तु**न्ति उक्कट्टवसेन वुत्तं, सकिम्पि वट्ठितियेव । पदस्स वसेन विज्जापेतीति सम्बन्धो । **हीति** सच्चं । **एत्था**ति उपज्झायगहणट्टाने । यदिदं वाचाय वा सावनं, यदिदं कायेन वा अत्थविज्जापनं अत्थि, इदमेव सावनअत्थविज्जापनमेव उपज्झायगहणन्ति योजना । **साधूति सम्पटिच्छन्ति** उपज्झायेन पञ्चसु पदेसु यस्मिं किस्मिंचि वुत्ते सद्धिविहारिकस्स “साधू”ति सम्पटिच्छनं । तन्ति केसज्जि वचनं । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । **एत्था**ति उपज्झायगहणे । “न सम्पटिच्छनं अङ्ग”न्ति इमिना आयाचनदानानियेव अङ्गानि नामाति दस्सेति । सद्धिविहारिकेनापि जातुन्ति सम्बन्धो । **इमिना पदेना**ति “साधू”ति इमिना पदेन ।

तत्रायं सम्मावत्तनाति एत्थ तसद्वस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “यं वुत्तं सम्मा वत्तितब्ब”न्ति । इमिना किरियाविसयभावमेव दीपेति, न दब्बविसयभावं । **अयन्ति** वुच्चमाना । **अस्सा**ति सद्धिविहारिकस्स । **धोतपादपरिहरणत्थाया**ति धोतस्स पादस्स पंसुमक्खनादीनं परिहरणत्थाय । **ताति** उपाहनायो । **कालस्सेवा**ति पच्चूसकालतोयेव, निस्सक्कत्थे चेतं सामिवचनं । **ततो**ति तेहि तीहि दन्तकट्ठेहि, विभत्तअपादानमेतं । तेसु वा तीसु दन्तकट्ठेसु । **यन्ति** यं दन्तकट्ठं । **अथा**ति तस्मिं गहणे ।

ततोति सीतुण्होदकेहि, सीतुण्होदकेसु वा । **वळ्ज्जेती**ति परिभुज्जति । **उदकन्ति** मुखधोवनोदकं । “वच्चकुटितो”ति इमिना पस्सावकुटीपि गहेतब्बा । **एवन्ति** सम्मज्जियमाने । **असुज्जन्ति** जनसद्वतो अतुच्छं । **आसनन्ति** थेरस्स आसनं । **तस्मिन्ति** आसने । निस्सन्नस्स थेरस्स वत्तं कातब्बन्ति सम्बन्धो । उक्लापो अस्मिं देसे अत्थीति **उक्लापो**ति अत्थं दस्सेन्तो आह “केनचि कचवरेन संकिण्णो”ति । एत्थ च सङ्कारो उच्छिट्ठो कलापो समूहो **उक्लापो**ति वचनत्थेन उक्लापोति वुच्चति । कचीयति बन्धीयति अस्मिं देसेति **कचो**, सो वरीयति इच्छीयति अनेनाति **कचवरो**ति वचनत्थेन कचवरोति वुच्चति । **हत्थेनपी**ति एत्थ पिसद्वो पिलोति केनपीतिआदिं सङ्गण्हाति ।

एकतो कत्वाति एकतो समानपटलं कत्वा । कस्मा सङ्गाटीति आह “सब्बं ही”तिआदि । “सङ्घटितत्ता”ति इमिना

संहरितब्बाति सङ्गाटीति वचनत्थं दस्सेति । निवत्तित्वा ओलोकेन्तं उपज्झायं संपापुणातीति योजना । एकेन वा पदवीतिहारेनाति सम्बन्धो । पत्तोयेव उण्हभारिकेसु परियापन्नोति **पत्तपरियापन्नो**, पत्ते परियापन्नो यागुआदिको **पत्तपरियापन्नो**तिपि युज्जितियेव । **भिक्षाचारे**ति भिक्षाचारद्वाने । यागुया वा लब्धायाति सम्बन्धो । **तस्सा**ति उपज्झायस्स । **सो पत्तो**ति उण्हादीसु परियापन्नो सो पत्तो । **अज्जत्र** वाति आरामादीसु वा । **तस्सा**ति उपज्झायस्स । वचने अनिट्ठितेति सम्बन्धो । **इतो पट्टाया**ति “न उपज्झायस्स भणमानस्सा”ति एत्थ वुत्तनकारतो पट्टाय । इमिना हेट्ठा वुत्तेसु “नातिदूरे गन्तब्ब”न्तिआदीसु नकारपटिसिद्धेसु आपत्ति नत्थीति दस्सेति । **यत्थ कत्थची**ति “न च उण्हे चीवरं निदहितब्ब”न्तिआदीसु येसु केसुचि । **अयन्ति** दुक्कटापत्ति । **ही**ति सच्चं । **आपत्तिसामन्ता**ति एत्थ आपत्तिया सामन्ता आपत्तिसामन्ताति अत्थं दस्सेन्तो आह “आपत्तिया आसन्न”न्ति । “आसन्न”न्ति इमिना **सामन्ता**सदस्स आसन्नवेवचनतज्ज उपयोगत्थे निस्सक्कवचनतज्ज दस्सेति । ईदिसं वचनं भन्ते वत्तुं वट्ठति नामाति योजना ।

गामतो पठमतरन्ति गामतो उपज्झायस्स पठमतरं । **तेनेवा**ति उपज्झायेनेव । निवत्तन्तेन सद्धिविहारिकेनाति सम्बन्धो । “तिन्ति”न्ति वत्वा तमेवत्थं दस्सेतुं वुत्तं “सेदग्गहित”न्ति । इमिना सेदेन सीदतीति **सिन्नन्ति** अत्थं दस्सेति । “अतिरेकं कत्वा”ति इमिना **उस्सारेत्वा**तिपदस्स अधिप्पायत्थं दस्सेति, उद्धं उद्धं सारेत्वाति वुत्तं होति । पच्छिमवाक्यस्स पुब्बवाक्यकारणभावं दस्सेतुं वुत्तं “किं कारणा”ति । मज्झे भङ्गस्स दोसं आविकरोन्तो आह “समं कत्वा”तिआदि । **ततो**ति समं कत्वा संहरणतो, निच्चं भिज्जमानन्ति सम्बन्धो । मज्झे भङ्गतो वा, दुब्बलन्ति सम्बन्धो । **एतन्ति** “चतुरङ्गुलं कण्णं उस्सारेत्वा”ति एतं वचनं । **यथा**ति येनाकारेन संहरियमानेति सम्बन्धो । चीवरभोगस्स ओरो अन्तो **ओभोगो**ति अत्थं दस्सेन्तो आह “कायबन्धन”न्तिआदि ।

योति उपज्झायो । “गामेयेवा”ति वत्वा तमेवत्थं दस्सेतुं वुत्तं “अन्तरघरे वा पटिक्कमने वा”ति । **पटिक्कमने वा**ति भोजनसालायं वा । **तस्सा**ति उपज्झायस्स । लब्धा भिक्षा येनाति **लद्धभिक्षो**, तस्स वा । पिण्डपातो होतीति योजना । **तस्सा**ति उपज्झायस्स । पिण्डपातो न होतीति सम्बन्धो । **अत्तना लद्धोपी**ति पिसद्वो उपज्झायेन लद्धोपीति अत्थं सम्पिण्डेति । **आहरियतू**ति एत्थ तुविभत्ति पुच्छायं होति, आहरियतु किन्ति अत्थो । **कालो**ति भोजनकालो । भुज्जित्थाति **भुत्तो**, तस्मिं सतीति सम्बन्धो । **उपकट्ठो**ति मज्झन्हिकस्स आसन्नो ।

अनन्तरहितायाति एत्थ अन्तरधायतीति **अन्तरहितो**, तट्टिकचम्मखण्डादि, नत्थि अन्तरहितो एतस्मिं पत्तभूमीनमन्तरेति **अनन्तरहितो**ति अत्थं दस्सेन्तो आह “अनत्थताया”ति । काळवण्णकता वा सुधाबद्धा वा निरजमत्तिका होतीति योजना । **तन्ति** पत्तं । **धोतवालि**कायपीति सुद्धवालि कायपि । **तत्था**ति पंसुरजसक्खरादीसु । पुन **तत्था**ति पण्णाधारकेसु । इदं वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । **अभिमुखेना**ति अत्तनो अभिमुखेन । **सणिकन्ति** सिन्नं । **अन्ते पना**ति चीवरस्स कोटियं पन । निक्खिपन्तस्स सद्धिविहारिकस्स चीवरस्स भोगोति योजना ।

चुण्णं सन्नेतब्बन्ति एत्थ चुण्णसमोधानेन नेतब्बन्ति अत्थं दस्सेन्तो आह “पिण्डि कातब्बा”ति । “एकस्मिं निद्धूमे ठाने”ति इमिना **एकमन्तन्ति** एत्थ एकस्मिं अन्ते ठानेति अत्थं दस्सेति । **जन्ताघरे**ति अगिसालायं । सा हि जलति दिब्बति अग्नि एत्थाति **जन्ता**, जनेति सरीरसेदमेत्थाति वा **जन्ता**, सा एव घरं जन्ताघरन्ति वुच्चति, तस्मिं । परिपूजावसेन करीयतीति **परिकम्पन्ति** अत्थेन अङ्गारदानादिकं परिकम्पं नामाति दस्सेन्तो आह “परिकम्पं नामा”तिआदि ।

“न केनचि गेलज्जेना”तिआदिना उस्सहनस्स कारणं दस्सेति । **ही**ति सच्चं । अगिलानेन सद्धिवस्सेन सद्धिविहारिकेनापि कातब्बन्ति योजना । **अनादरेना**ति वत्तकरणस्स अनादरेन । **नकारपटिसंयुत्तेसू**ति पटिसेधवाचकेन

नकारेण पटिसंयुत्तेसु । पदेसूति “न उपज्झायस्स भणमानस्स अन्तरन्तरा कथा ओपातेतब्बा”ति आदीसु वाक्येसु । भूमियन्ति उपलक्खणवसेन वुत्तं भित्तिरयम्पि अपटिघंसितब्बत्ता । “पिठसङ्घाटज्जा”ति इमिना कवाटपीळन्ति एत्थ पीठसद्देन पिठसङ्घाटं वुच्चति उत्तरपदलोपवसेन वा एकदेसवोहारवसेन वाति दस्सेति । “अच्छुपन्तेना”ति इमिना अप्पटिघंसन्तेनाति एत्थ घंसधातुया अत्थं दस्सेति । सम्मा तायति अत्तानञ्च परञ्च अनेनाति सन्तानं, तमेव सन्तानकन्ति अत्थेन कीटकुलावकमक्कटकसुत्तादि सन्तानकं नामाति दस्सेन्तो आह “सन्तानक”न्ति आदि । उल्लोकतोति वितानतो । तज्झि उद्धं लुचीयते बन्धीयतेति उल्लोकन्ति वुच्चति, चकारस्स ककारमक्त्वा “उल्लोच”न्तिपि वुच्चति । तोसद्देन आकारस्स स्मावचनस्स कारियभावं दस्सेति । अपहरितब्बन्ति अपनेतब्बं । “अवहरितब्ब”न्तिपि पाठो, हेट्ठा हरितब्बं पातेतब्बन्ति अत्थो ।

आलोकसन्धिभागाति एत्थ भागसदस्स द्वन्दतो परत्ता पुब्बपदेसुपि पच्चेकं योजेतब्बोति आह “आलोकसन्धिभागा च कण्णभागा चा”ति । तस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “अन्तरबाहिरा”ति आदि । “वातपानकवाटकानी”ति इमिना आलोकसन्धिसदस्स वातपानकवाटकपरियायभावं दस्सेति । “कोणा”ति इमिना कण्णसदस्स कोणवेवचनभावं दस्सेति ।

“यथा पठम”न्ति आदिना पठमपज्जत्तमेव पज्जपेतब्बं, न अज्जत्थाति दस्सेति । इदं पतिरूपं पठमपज्जत्तं सन्धाय वुत्तं । पठमपज्जत्ते अपतिरूपे अज्जत्थापि पज्जपेतब्बं । एतदत्थमेवाति यथापज्जत्तं पज्जपेतब्बस्स अत्थाय एव । सचे पज्जत्तं अहोसि, एवं सतीति योजना । इदन्ति भित्तिं मोचेत्वा पज्जापनं । कटेसु किळज्जेसु सारत्ता उत्तमत्ता कटसारकोति वुच्चति । निवत्तेत्वाति संहरित्वा । पुरत्थिमाति एत्थ यकारलोपेन निद्देशोति आह “पुरत्थिमाया”ति ।

वूपकासेतब्बोति एत्थ कसधातु गत्यत्थोति आह “अज्जत्थ नेतब्बो”ति । उपज्झायं गहेत्वा अज्जत्थ गन्तब्बोति अत्थो । अज्जत्थाति अज्जं ठानं । विवेचेतब्बन्ति एत्थ दिट्ठिगततो उपज्झायं विवेचेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “विस्सज्जापेतब्ब”न्ति । “अज्जो वत्तब्बो”ति वत्त्वा तस्स आकारं दस्सेति “थेर”न्ति आदिना । सो सो भिक्खु याचितब्बोति सम्बन्धो । अज्जेन दापेतब्बोति अत्तना अज्जेन भिक्खुना उपज्झायस्स परिवासो दापेतब्बोति अत्थो । किन्ति नु खोति केन एव उपायेन ददेय्य नुखोति अत्थो । इतिसद्दो हि अवधारणत्थो । अट्ठकथायपि इममेव नयं दस्सेति “केन नु खो उपायेना”ति इमिना । सब्बत्थाति सब्बेसु “किन्ति नु खो पटिकस्सेय्या”ति आदिवाक्येसु । सत्तसु कम्मेसु तिविधस्स उक्खेपनीयकम्मस्स गरुक्त्ता वुत्तं “उक्खेपनीयं अक्त्वा”ति । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “तेन ही”ति आदि ।

तेन सद्धिविहारिकेन याचितब्बाति सम्बन्धो । सचे करोन्तियेवाति भिक्खू सचे कम्मं करोन्तियेव । पुन सचे करोन्तियेवाति भिक्खू सचे उक्खेपनीयकम्मं करोन्तियेव । अत्थाति तस्मिं कम्मे कते । इतीति एवं याचनेन । नन्ति तं उपज्झायं ।

सम्परिवत्तकन्ति एत्थ “पिण्डुक्खेपक”न्ति आदीसु (पाचि० ६२०) विय सम्परिवत्तकन्तिपदं किरियाविसेसनं, कपच्चयो च विच्छत्थोति आह “सम्परिवत्तेत्वा सम्परिवत्तेत्वा”ति । यदीति याव । यदिसद्दो हि यावपरियायो, तेन वुत्तं “न ताव पक्कमितब्ब”न्ति । याव अप्पमत्तकम्पि रजनं गलति, न ताव पक्कमितब्बन्ति योजना । विसभागपुग्गलेनाति विसभागेन पुग्गलेन करणभूतेन । न उपज्झायं अनापुच्छा गामो पविसितब्बोति एत्थ न अज्जेनेव करणीयेन पविसितब्बो । पिण्डाय पन पविसितब्बोति आसङ्का भवेय्याति आह “पिण्डाय वा”ति आदि । “अनापुच्छित्वा”ति इमिना अनापुच्छाति एत्थ आकारो त्वापच्चयस्स कारियोति दस्सेति । भिक्खाचारन्ति भिक्खाय चरणद्वानं, उपज्झायेन गन्तब्बन्ति योजना । परिवेणन्ति उपज्झायस्स परिवेणं । पस्सतीति उपज्झायं पस्सति ।

दस्सनत्थाय वाति असुभदस्सनत्थाय वा । इमिनापि वासत्थाय एव न गन्तव्वन्ति आसङ्गं निवत्तेति । **कम्मन्ति** पक्कमनस्स कारणं कम्मं । अननुजाननं सन्धाय वुत्तं “यावततिय”न्ति । तन्ति उपज्झायं । **अस्साति** सद्धिविहारिकस्स । “**न सम्पज्जती**”ति इमिना सचे सम्पज्जति, न पक्कमितब्बाति दस्सेति । **केवलन्ति** विना उद्देसादिसम्पज्जनेहि । एवरूपे उपज्झाये निवारेन्तेपीति योजना । “गेलज्जतो”ति इमिना वुट्ठानसद्वस्स अवधिअपेक्खतं दस्सेति । **अस्साति** उपज्झायस्स । **अज्जोति** अत्तना अज्जो । **तस्साति** अज्जस्स भिक्खुस्स ।

१६. सद्धिविहारिकवत्तकथा

६७. सम्मावत्तनायं विनिच्छयो एवं वेदितव्वोति योजना । **उद्देसादीहीति** आदिसदेन परिपुच्छादयो सङ्गणहाति । सङ्गहसद्वस्स सङ्खेपगहणेसुपि वुत्तितो “अनुग्गहो”ति वुत्तं । अथ वा सम्मुखा **सङ्गहो** च परम्मुखा **अनुग्गहो** च कातब्बो । आमिसेन वा सङ्गहो, धम्मेन वा अनुग्गहो । दिट्ठधम्मिकत्थाय वा सङ्गहो, सम्परायिकत्थाय वा अनुग्गहो । लोकियत्थाय वा सङ्गहो, लोकुत्तरत्थाय वा अनुग्गहो कातब्बो । **तत्थाति** यं वुत्तं “उद्देसेन परिपुच्छाय ओवादेन अनुसासनीया”ति । तत्थ उद्दिसनं **उद्देसोति** वचनत्थेन पाळिवाचना उद्देसो नामाति दस्सेन्तो आह “उद्देसोति पाळिवाचना”ति । “पाळिया अत्थवण्णना”ति इमिना पुनप्पुनं, समन्ततो वा पाळिया अत्थस्स पुच्छनं **परिपुच्छाति** अत्थं दस्सेति । **वत्थुस्मिन्ति** चारित्तवारित्तवत्थुस्मिं । **इदन्ति** चारित्तं । पुन **इदन्ति** वारित्तं । “वचन”न्ति इमिना ओवदनं **ओवादोति** वचनत्थं दस्सेति । ओतिण्णे वत्थुस्मिं “इदं करोहि, इदं मा करित्था”ति वचनं **अनुसासनी** नामाति योजना । “पुनप्पुनं वचन”न्ति इमिना **अनुसासनीति** एत्थ अनुसद्वस्स नउपच्छिन्नत्थं दस्सेति । “सचे उपज्झायस्स पत्तो होती”ति सामज्जतो वुत्तेपि न पकतिपत्तो होति, अथ खो अतिरित्तपत्तो होतीति आह “अतिरेकपत्तो”ति । **सब्बत्थाति** सब्बेसु “सचे उपज्झायस्स चीवरं होती”तिआदीसु पदेसु । **अज्जोपीति** पत्तचीवरेहि अज्जोपि । **समणपरिक्खारोति** छत्तुपाहनादि समणपरिक्खारो । **इधाति** सद्धिविहारिकवत्ते । **नयेनाति** जायेन । **उप्पज्जमानउपायपरियेसनन्ति** उप्पज्जमानस्स, उप्पज्जमानत्थाय वा उपायस्स परियेसनं । **इतोति** “किन्ति नु खो सद्धिविहारिकस्स परिक्खारो उप्पज्जियेथा”ति पाळितो । **चीवरं रजन्तेनाति** एत्थ रजन्तेन उपज्झायेनाति अत्थो न दट्ठब्बो, सद्धिविहारिकेनाति अत्थो एवाति दस्सेन्तो आह “उपज्झायतो उपायं सुत्वा रजन्तेना”ति । **उपज्झायतो उपायन्ति** उपज्झायतो लद्धं उपायं ।

नसम्मावत्तनादिकथा

६८. **उपज्झायवत्तन्ति** उपज्झायमि वत्तितव्वं वत्तं । **सोति** सद्धिविहारिको । **दुक्कटं आपज्जतीति** अस्स, सो वा दुक्कटं आपज्जतीति योजना । **पणामेतब्बोति** एत्थ पपुब्ब नमुधातु अत्थपकरणादिवसेन इध अपसादनत्थोति आह “अपसादेतब्बो”ति । **अधिमत्तन्ति** अधिकप्पमाणं । **गेहसितपेमन्ति** मेत्तासिनेहं । **वुत्तपटिपक्खनयेनाति** कण्हपक्खे वुत्तेन पटिपक्खेन नयेन । **अलं पणामेतुन्ति** एत्थ अलंसद्वस्स अरहत्यपटिक्खित्तोसु द्वीसु अत्थेसु अरहत्योति आह “युत्तो पणामेतु”न्ति ।

सातिसारो होतीति एत्थ पकतिभावं अतिक्कमित्वा सरणं पवत्तनं **अतिसारो**, दोसो । संविज्जति सो एतस्साति **सातिसारोति** दस्सेन्तो आह “सदोसो होती”ति । तस्सत्थं दस्सेतुं वुत्तं “आपत्तिं आपज्जती”ति । **आपत्तिन्ति** दुक्कटापत्तिं । तन्ति वत्तं ।

तेसन्ति सद्धिविहारिकानं । वत्तन्ति बहुकानं सद्धिविहारिकानं वत्तं । **सादियनं वा...पे०... बालो होतीति** एत्थ

बालस्स कारणं दस्सेतुं वुत्तं “सादियनं वा असादियनं वा न जानाती”ति । सादियनस्स वा असादियनस्स वा अजाननत्ता बालो होतीति वुत्तं होति । अजाननस्स कारणं दस्सेतुं वुत्तं “बालो होती”ति । बालत्ता सादियनं वा असादियनं वा न जानातीति वुत्तं होति । तेसूति बहुकेसु सद्धिविहारिकेसु । तस्साति वत्तसम्पन्नभिक्षुस्स । तेसन्ति इतरेसं सद्धिविहारिकानं ।

राधब्राह्मणवत्थुकथा

६९. किञ्चापि आयस्मा सारिपुत्तो जानातीति योजना । इमिना “किं नु खो अजानन्तो पुच्छी”ति आसङ्कं निवारेति । भगवा अनुज्जातुकामो होतीति सम्बन्धो । पनसद्दो गरहत्थो, तथा जानन्तोपीति अत्थो । लहुकन्ति हेतुअन्तो गधविसेसनं । लहुकत्ता पटिक्खपित्वाति वुत्तं होति । अस्साति भगवतो, अज्झासयन्ति सम्बन्धो । “अज्झासयं विदित्वा”ति वचनस्स युत्तिं दस्सेन्तो आह “बुद्धानं ही”ति आदि । हीति सच्चं । अयज्जाति सारिपुत्तत्थेरो च । अग्गोति कोटिउक्कंसो । सेट्ठोति पवरो उत्तमो ।

“व्यत्तेन भिक्षुना पटिबलेना”ति एत्थ व्यत्तपटिबलानं विसेसं दस्सेतुं वुत्तं “व्यत्तो नामा”ति आदि । तत्थ यस्स साट्ठकथं विनयपिटकवाचुग्गतं पवत्तति, अयं व्यत्तो नामाति योजना । तस्मिन्ति विनयपिटकं वाचुग्गतभिक्षुम्हि । यस्साति भिक्षुनो । सुग्गहितन्ति साट्ठकथाय सुट्ठु गहितं । अयम्पीति पिसद्दो पुरिमभिक्षुं अपेक्खति । इमस्मिं अत्थेति इमस्मिं वत्थुम्हि, इमस्मिं विसयेति अत्थो । व्यतिरेकान्वयवसेन पटिबलं दस्सेन्तो आह “यो पना”ति आदि । यो पन न सक्कोतीति सम्बन्धो । कस्माति आह “काससोससेम्हादिना वा”ति आदि । तत्थ कासो च सोसो च सेम्हो च, ते आदयो यस्स गेलज्जस्साति काससोससेम्हादि, आदिसद्देन एळमूगादयो सङ्गण्हाति । ओट्ठो च दन्तो च जिह्वा च, ता आदयो येसं तालुआदीनन्ति ओट्ठदन्तजिह्वादयो, तेसं । पदव्यञ्जनेहीति पदअक्खरेहि । व्यञ्जनसद्दो हेत्थ अक्खरवाचको । हापेतीति गलत्ता हापेति । अज्जथा वा वत्तब्बन्ति अज्जेन सिथिलादिना आकारेन वा वत्तब्बं । अज्जथा वदतीति अज्जेन धनितादिआकारेन वदति । तब्बिपरीतोति तस्स अपटिबलस्स विपरीतो भिक्षूति सम्बन्धो । ततोति जानापेतब्बतो । यन्ति यं आकारं धातुकम्ममेतं, सङ्गोति कारितकम्ममेतं । इध कारितकम्मं कितो वदति ।

७१. उपसम्पन्नसमनन्तराति एत्थ उपसम्पन्नस्स समनन्तराति अत्थं निवारेन्तो आह “उपसम्पन्नो हुत्वाव समनन्तरा”ति । एवसद्देन चिरकालं निवत्तेति । उल्लुम्पतूति एत्थ उपुब्बलुपधातुया उपसग्गवसेन वा अत्थातिसयवसेन वा धातूनमनेकत्थत्ता इध उपुब्बधरधातुया अत्थे वत्ततीति दस्सेन्तो आह “उद्धरतू”ति । उट्ठापेत्वा, उक्खिपित्वा वा धरतूति अत्थो । तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “अकुसला”ति आदि । तत्थ “अकुसला वुट्ठापेत्वा”ति इमिना सहावधिना उत्तूपसग्गस्स अत्थं दस्सेति । “कुसले पतिट्ठापेतू”ति इमिना सहाधारेन धरधातुस्स अत्थं दस्सेति । उत्तूपसग्गस्स उक्खिपनत्थं दस्सेन्तो आह “सामणेरभावा वा उद्धरित्वा”ति । “पटिच्चा”ति इमिना उपादायाति एत्थ समीपे आदियित्वाति सद्धत्थमगहेत्वा सङ्केतत्थवसेन पाकटत्ता तस्स सङ्केतत्थं दस्सेति, अधिप्पायत्थं दस्सेतीति अत्थो ।

७३. अधिट्ठिताति एत्थ अधि निच्चवसेन ठाति पवत्ततीति अधिट्ठिताति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “निच्चप्पवत्तिनी”ति । कस्मा चत्तारो पच्चया निस्सायाति वुत्ताति आह “यस्मा”ति आदि । “चत्तारो”ति आदिना चत्तारो पच्चये निस्साय अत्तभावो सेति पवत्ततीति निस्सायाति अवुत्तकम्मत्थं दस्सेति ।

१८. आचरियवत्तकथा

७५. किन्तायन्ति एत्थ एकारलोपवसेन सन्धि होतीति आह “किंते अय”न्ति । “ओवदितब्बोति” इमिना ओवदियोति एत्थ ण्यपच्चयस्स कम्मत्थं दस्सेति । “तदत्थाया”ति इमिना “यदिदं गणबन्धिक”न्ति उत्तरवाक्ये यंसदं दिस्वा पुब्बवाक्ये तंसदं आपेति, तस्स बाहुल्लस्स अत्थायाति अत्थो ।

७६. सोति पसूरो परिब्बाजको । तेनाति उदायित्थेरेन । सहधम्मिकन्ति सह धम्मेन कारणेन । ब्यत्तो ताव पुब्बे वुत्तलक्खणो होतु, पटिबलो पन कथं जातब्बोति आह “यो पना”ति आदि । यो पन सक्कोतीति सम्बन्धो । चाति सच्चं । एतन्ति पटिबलत्तं, “पञ्चहि... पे... विनेतु”न्तिवचनं वा ।

७७. तित्थियपक्खसङ्कन्तेसूति तित्थियसङ्घातं सासनस्स पटिपक्खं सङ्कमन्तेसु । आचारसमाचारसिक्खापनकन्ति अतिविय चरितब्बं आभिसमाचारिकसीलं सिक्खापनकं । इमिना आचारं सिक्खापेतीति आचरियोति वचनत्थं दस्सेति । नाममत्तमेवाति “आचरियो”ति वा “अन्तेवासिको”ति वा नाममत्तमेव । नानन्ति उपज्झायतो वा सद्धिविहारिकतो वा नानं ।

२०. पणामनाखमापनाकथा

८०. यं लक्खणं वुत्तन्ति सम्बन्धो । निस्सयन्तेवासिकेन कातब्बन्ति योजना । पब्बज्जाउपसम्पदाधम्मन्तेवासिकेहीति पब्बज्जन्तेवासिकेन च उपसम्पदन्तेवासिकेन च धम्मन्तेवासिकेन च । एतेसन्ति पब्बज्जाउपसम्पदाधम्मन्तेवासिकानं । एतेसूति एतेसु तीसु अन्तेवासिकेसु । आचरियस्साति पब्बज्जन्तेवासिको पब्बज्जाचरियस्स, उपसम्पदन्तेवासिको उपसम्पदाचरियस्साति अत्थो । समीपेति निस्सयाचरियस्स च धम्माचरियस्स च आसन्ने । तस्माति यस्मा अन्तेवासिकेन आचरियस्मि सम्मा वत्तितब्बं, तस्मा । आचरियेनापीति निस्सयपब्बज्जा उपसम्पदा धम्माचरियेनापि । ओवादाचरियो तेसु सङ्गहं गच्छति । तेसूति चतूसु अन्तेवासिकेसु ।

२२. निस्सयपटिप्पस्सद्धिकथा

आणत्तिविनिच्छयो

८३. “निस्सयपटिप्पस्सद्धीसू”ति समूहाधारो । “उपज्झायो पक्कन्तो वातिआदीसू”ति अवयवाधारो । “विप्पवसितुकामो”ति इमिना निरालयभावं दस्सेति । एवं गतेति एवं उपज्झाये गतेति योजना । अज्जदापीति अज्जस्मिम्पि काले । उपज्झायेन पवासितकालेति अत्थो । एकसम्भोगपरिभोगोति अत्तना वा उपज्झायेन वा एको पच्चयसम्भोगो च धम्मपरिभोगो च । एकदिवसम्पीति पिसद्वो गरहत्यो, द्विहादिकं पन पगेवाति अत्थो । परिहारो नत्थीति आपत्तिपरिहारो नत्थि, आपत्तिया परिहरणं अपनयनं नत्थीति अधिष्ठायो । लज्जी पेसलोति लज्जी हुत्वा पियसीलो भिक्खूति सम्बन्धो । तदहेवाति तस्मिं उपज्झायस्स पक्कन्तअहनि एव । तथाति यथा “उपज्झायो लहुं आगमिस्सती”ति पुच्छति, तथा “अहं लहुं आगमिस्सामी”ति वुत्तन्ति अत्थो । सचे वदतीति सचे आचरियो वदतीति योजना । अस्साति भिक्खुस्स । सभागतन्ति लज्जिपेसलभावं ।

याव आगमनाति उपज्झायस्स याव आगमना । नन्ति उपज्झायं । “वासेन्तियेवा”तिपदे कारितकम्मं । तत्थाति उपज्झायस्स गतद्वाने । तेनाति उपज्झायेन । पवत्तीति पवत्तनं । नदीपूरेन वा उपहुतोति सम्बन्धो । नदीपूरत्ता उदकोसक्कनं आगमेति, चोरादीनं उपहुतत्ता सहाये परियेसति । सोति उपज्झायो ।

“निस्सयपणामना”ति इमिना आणापनं **आणत्तीति** वचनत्थेन निस्सयपणामना आणत्तीति वुच्चतीति दस्सेति । **निस्सयपणामना**ति निस्सयस्स उपज्झाचरियस्स पणामना । तस्मा पणामितो होतीति सम्बन्धो । “आपुच्छीतिआदिना”ति एत्थ आदिसद्देन “मा मं सुसानगमनं आपुच्छी”तिआदयो सङ्गण्हाति । **तेनाति** सद्धिविहारिकेन । **खमापेतब्बोति** तितिक्खापेतब्बो ।

तावाति महाथेरेहि, महाथेरानं वा पठमं । **अज्जत्थाति** उपज्झायस्स विहारतो अज्जं विहारं । **अप्पेवाति** अपि एव नाम खमेय्याति योजना । **तत्रेवाति** अज्जत्थेव । **दुब्भिक्खादिदोसेनाति** एत्थ आदिसद्देन जातिवियोगादिदोसो गहेतब्बो । **तंयेवाति** अत्तना वसितं तमेव ठानं । **अज्जस्साति** उपज्झायतो अज्जस्स भिक्खुस्साति सम्बन्धो । इमिना उपज्झायेन परिच्चत्तत्ता उपज्झायसमोधाने निस्सयपटिप्पस्सद्धि नत्थीति दीपेति ।

समोधानविनिच्छयो

आपुच्छित्वाति =०० अन्तेवासिकं आपुच्छित्वा । **तत्रापीति** आचरियन्तेवासिकेसुपि । **कदाति** कस्मिं काले । **सायन्हे वा रत्तिंवाति** अज्ज सायन्हे वा रत्तिं वा । **तंखणेयेवाति** तस्मिं सम्पटिच्छनखणेयेव ।

सो चाति अन्तेवासिको च । **ततोति** गामतो । **सुगतोति** सुट्ठु गतो, निस्सयो पटिप्पस्सम्भतीति अधिप्पायो । **अथापीति** पुन च परं । आपुच्छित्वा पक्कमने विनिच्छयं दस्सेत्वा आपुच्छित्वा पक्कमने तं दस्सेन्तो आह “आचरियं अनापुच्छी”तिआदि । **उपचारसीमातिक्कमेति** उपचारसीमाय अतिक्कमे सति, अतिक्कमनहेतु वाति योजना । एत्थ च **उपचारसीमा** नाम परिकिखत्तस्स विहारस्स परिकेपेयेव, अपरिकिखत्तस्स परिकेपेपारहट्ठानं ।

सायन्हे वा रत्तिभागे वाति अज्ज सायन्हे वा रत्तिभागे वा । **स्वेति** सुवे ।

बहिसीमन्ति उपचारसीमतो बहि । **ततोति** बहिसीमतो । **द्विन्नं लेट्ठुपातानन्ति** अन्तेवासिकतो द्विन्नं लेट्ठुपातानं । **अतिक्कमित्वाति** उपचारसीमतो बहि अन्तेवासिकसद्धिविहारिकानं वसनट्ठानतो अतिक्कमित्वा ।

मुच्चितुकामोति अन्तेवासिकम्हा मुच्चितुकामो एव । **पणामेतीति** कायवाचाहि पणामेति । **सालयोति** आचरिये सापेक्खो । “निरालयो”ति वत्त्वा तस्स अत्थं दस्सेतुं वुत्तं “न दानी”तिआदि । **एवम्पीति** धुरे निक्खित्तेपि । उभिन्नं धुरनिक्खेपे सति, धुरनिक्खेपहेतु वा पटिप्पस्सम्भतीति योजना । पणामितेन पटिपज्जितब्बन्ति सम्बन्धो ।

वुत्तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “सचे ही”तिआदि । **आचरियन्ति** निस्सयाचरियं । चेतियं वा वन्दन्तं उपज्झायन्ति सम्बन्धो, मग्गप्पटिपन्नं वा उपज्झायन्ति योजना । **दूरत्ताति** दूरभावतो । **उपरिपासादेति** पासादस्स उपरि । तन्ति उपज्झायं । निसिन्नं उपज्झायन्ति सम्बन्धो ।

सवनवसेन समोधाने विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । उपज्झायस्स सद्दन्ति सम्बन्धो ।

२३. उपसम्पादेतब्बपञ्चककथा

८४. इदानि =०१ यं लक्खणं वुत्तन्ति सम्बन्धो । **सद्धेपतोति** अङ्गानि अनुद्धरित्वा समासतो । **तत्थाति** यं “पञ्चहि

भिक्षुवे अङ्गेहि समन्नागतेन भिक्षुना”ति आदिमाह, तत्थ । **अगुणङ्गेहीति** गुणविरहितेहि अङ्गेहि । **सोति** भिक्षु । **न उपसम्पादेतब्बन्ति** एत्थ कम्मवाचाचरियेन हुत्वा न उपसम्पादेतब्बन्ति आसङ्का भवेय्याति आह “उपज्झायेन हुत्वा न उपसम्पादेतब्बन्ति” । **एत्थाति** एतेसु पञ्चकेसु । **आदीसूति** एत्थ पुब्बो निदस्सनत्थो इतिसद्दो लोपो होति । इति आदीसूति हि अत्थो । **अयुत्तवसेनाति** अननुरूपवसेन । **योति** भिक्षु । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । परे च समादपेतुन्ति सम्बन्धो । **तत्थाति** सीलक्खन्धादिके । **परिहरतीति** परिसं परिस्सयतो हरति अपनेति । **तस्साति** भिक्षुनो । “सीलादीही”तिपदं “परिहायतियेवा”तिपदे अपादानं, “न वड्ढती”तिपदे करणं । **तस्माति** आदि लङ्गुणं । **तेनाति** भिक्षुना । कस्मा आपत्तिअङ्गवसेन न वुत्तन्ति आह “न ही”ति आदि । **हीति** यस्मा । **तस्सेवाति** खीणासवस्सेव । **न वदेय्याति** खीणासवानं अनभिरतिया अनुप्पन्नत्ता न वदेय्य । यदि न खीणासवस्सेव उपज्झायाचरियभावो अनुज्जातो, अथ कस्मा खीणासवपञ्चको वुत्तोति आह “यस्मा पना”ति आदि । यस्मा न परिहायतीति सम्बन्धो ।

अन्तग्गाहिकायाति सस्सतुच्छेदसङ्घातं अन्तं लामकं गण्हाति, गण्हापेतीति वा अन्तग्गाहिका, ताय । **दिट्ठियाति** मिच्छादिट्ठिया । **यत्तकं सुतन्ति** भिक्षुनोवादकसिक्खापदे (पाचि० अट्ठ० १४५-१४७) वुत्तं यत्तकं सुतं । **तेनाति** सुतेन ऋ । यं आपत्तादि तेन जानितब्बन्ति योजना ।

आपत्तिं न जानातीति एत्थ आपत्तिं आपन्नोति न जानातीति अत्थं दस्सेन्तो आह “इदं नामा”ति आदि । तत्थ “आपन्नो”ति इमिना “आपत्ति”न्तिपदं “आपन्नो”तिपाठसेसेन योजेतब्बन्ति दस्सेति ।

आभिसमाचारिकायाति एत्थ उभतोविभङ्गपरियापन्नसीलतो अभिविसेसेन सम्मा चरितब्बन्ति **आभिसमाचारं**, खन्धकपरियापन्नं वत्तपटिपत्तिसीलं, तं आरम्भ पञ्चत्ता **आभिसमाचारिका**, खन्धकपरियापन्ना सिक्खा, ताय । **आदिब्रह्मचारिकायाति** एत्थ मग्गसङ्घातस्स ब्रह्मचरियस्स आदि मरियादो आदिब्रह्मचरियो, तस्मिं पवत्ता आदिब्रह्मचरिका = ०२, उभतोविभङ्गपरियापन्ना सिक्खा, ताय । **सेक्खपण्णत्तियन्ति** सिक्खितब्बट्टेन सिक्खा, सा एव भगवता पञ्चत्तत्ता सेक्खपण्णत्ति । अथ वा सिक्खनं सिक्खा, ताय सिक्खनत्थाय भगवता पञ्चपीयतीति सेक्खपण्णत्ति उभतोविभङ्गपरियापन्नसिक्खायेव, तस्सं । **अभिधम्मोति** एत्थ सुत्तन्तपाळितो अभि अतिरेको, अभिविसिद्धो वा धम्मो अभिधम्मोति वुत्ते नामरूपपरिच्छेदकं अभिधम्मपिटकन्ति आह “नामरूपपरिच्छेदे”ति । **अभिविनयेति** एत्थ अभिभवित्वा कायवाचं विनेतीति अभिविनयो, अभिभवित्वा कायवाचं विनेति एत्थ, एतेनाति वा अभिविनयोति वुत्ते विनयपिटकन्ति आह “सकले विनयपिटके”ति । **सब्बत्थाति** सब्बेसु पदेसु, सब्बेसं वा पदानं । अत्थो दट्ठब्बोति योजना । “कारणेना”ति एत्थ कारणसद्देन “**धम्मतो**”ति एत्थ धम्मसद्दस्स सभावत्थादयो निवारेत्वा कारणत्थतं दीपेति, एनसद्देन तोपचयस्स विसेसनत्थं । **इतीति** एवं यथावुत्तनयेनाति अत्थो । **चतुत्थेति** चतुत्थपञ्चके । चतुत्थपञ्चकतो तीणि पदानि, पञ्चमपञ्चकतो द्वे पदानि गहेत्वा पञ्चकं कत्वा वुत्तं “चत्तारो पञ्चका”ति । अट्ठसु पञ्चकेसूति सम्बन्धो ।

इति सोळसपञ्चकविनिच्छये योजना समत्ता ।

२४. उपसम्पादेतब्बछक्ककथा

८५. तन्ति ऊनदसवस्सपदं । **सब्बत्थाति** सब्बेसु छक्केसु । **तत्थाति** छक्केसु । “पातिमोक्खानि वित्थारेना”ति वुत्तत्ता विभङ्गवसेन गहेतब्बानीति आह “उभतोविभङ्गवसेन वुत्तानी”ति । मातिकाविभङ्गवसेन सुट्ठु विभजितब्बानीति **सुविभत्तानि**, वाचुग्गतवसेन सुन्दरा पवत्ति एतेसन्ति **सुप्पवत्तीनि**, सुत्ततो अनुब्यज्जनतो सुट्ठु विनिच्छितब्बानीति

सुविनिच्छितब्बानीति अत्थं दस्सेन्तो आह “मातिकाविभङ्गवसेना”तिआदि ।

२५. अञ्जतिथियपुब्बवत्थुकथा

८६. यो पनाति यो पन अञ्जतिथियपुब्बो । अञ्जोपीति पसूरतो अपरोपि । इधाति इमस्मिं सासने । तस्मिन्ति अञ्जतिथियपुब्बे । तत्थाति “यो सो भिक्खवे अञ्जोपी”तिआदिवचने । अयन्ति परिवासो । नग्गपरिब्बाजकस्सेवाति वत्त्वा तस्स भेदं दस्सेतुं वुत्तं “आजीवकस्स वा अचेलकस्स वा”ति । तत्थ आजीवको उपरि एकमेव वत्थं उपकच्छके पवेसेत्त्वा परिदहति, हेट्ठा नग्गो । अचेलको पन सब्बेन सब्बं नग्गोयेव । सोपीति =०३ नग्गपरिब्बाजकोपि । वालकम्बलादीनन्ति वालेन कतं कम्बलं, आदिसद्देन केसकम्बलादयो सङ्गण्हाति । अस्साति परिब्बाजकस्स । अञ्जस्साति नग्गपरिब्बाजकतो अपरस्स । पण्डरङ्गादिकस्साति पण्डरं सेतवत्थं अङ्गे सरीरे एतस्सत्थीति पण्डरङ्गे, आदिसद्देन नीलङ्गादयो सङ्गण्हाति ।

एवन्ति इमिना केसमस्सुओरोपनादिना । पब्बाजेन्तोहि भिक्खूहीति सम्बन्धो । तस्मिन्ति अञ्जतिथियपुब्बे, निसिन्नेयेवाति योजना । अनादरे चेतं भुम्मवचनं । तस्साति अञ्जतिथियपुब्बस्स । नयिमेति न इमे, भिक्खूति सम्बन्धो । तन्ति अञ्जतिथियपुब्बं ।

८७. “एवं खो... पे०... अनाराधको”ति अयं कथा मातिकाति योजना । अस्साति अञ्जतिथियपुब्बस्स । तस्सेवाति तस्सायेव मातिकाय । तत्थाति विभङ्गे । अतिकालेनाति एत्थ भत्तकिच्चं कत्त्वा वत्तकरणवेलायेव अतिकालो नामाति दस्सेन्तो आह “वत्तकरणवेलायमेवा”ति । इमिना भुम्मत्थे करणवचनन्तिपि दस्सेति । तत्थेवाति कुलधरेसुयेव । अञ्जदत्थूति एकंसेन, “करोन्तो”ति इमिना पाठसेसं दस्सेति । एवम्पि करोन्तो अञ्जतिथियपुब्बोति योजना । “सम्पादको”ति इमिना अनाराधकोति एत्थ आराधसद्दस्स साधनत्थं दस्सेति, तोसनत्थादयो निवत्तेति ।

अज्झाचारत्थिका विसन्ति पविसन्ति एत्थाति वेसिया, सोभणरूपसङ्घातं वेसं धारेतीति वा वेसिया । तेन वुत्तं “सुलभज्झाचारा”तिआदि । आमिसोयेव किञ्जक्खो अप्पमत्तकट्टेनाति आमिसकिञ्जक्खो, विसेसनपरपदो । अथ वा आमिसो च ततो अञ्जो किञ्जक्खो च आमिसकिञ्जक्खं, तस्स सम्पदानं आमिसकिञ्जक्खसम्पदानं । किञ्जक्खसदो केसरस्सेव मुख्यतो वाचको, अप्पमत्तकस्स पन रूळ्हीवसेन । विधवाति एत्थ धवसदो पतिनोयेव वाचको, न रुक्खविसेसस्साति दस्सेन्तो आह “मतपतिका वा”तिआदि । इमेहि पदेहि मतवसेन वा पवुत्थवसेन वा विगतो धवो एतासं, धवेन वा विगताति विधवाति वचनत्थं दस्सेति । ताति विधवा । योब्बनपत्तत्ता वा योब्बनातीतत्ता वा थुल्ला महन्ता कुमारिकाति थुल्लकुमारिकाति दस्सेन्तो आह “योब्बनपत्ता”तिआदि । पण्डकाति एत्थ आसित्तपण्डकादीसु पञ्चसु पण्डकेसु नपुंसकपण्डकोवाधिप्पेतोति आह “नपुंसका”ति । समानपब्बज्जाति भिक्खूहि समानपब्बज्जा । ततोति विस्सासतो ।

तत्थाति वेसियादीसु । तासन्ति वेसियानं । सोति अञ्जतिथियपुब्बो । सब्बत्थाति सब्बेसु =०४ विधवादीसु । गन्तब्बतं दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि । तत्थाति यथा गन्तब्बतं वुत्तं, तथा ।

उच्चावचानीति एत्थ उद्धं चयति वड्ढतीति उच्चं, चयतो अवगतो वियोगोति अवचं । उच्चञ्च अवचञ्च उच्चावचानीति वचनत्थेन महन्तखुद्दकत्थोति आह “महन्तखुद्दकानी”ति । “कम्मानी”ति इमिना “करणीयानी”तिपदस्स

सरूपं दस्सेति । तंदस्सनेन च कत्तब्बानीति **करणीयानीति** वचनत्थो कातब्बो । **तत्थाति** महन्तखुदकेसु कम्मेसु । **तत्थ न दक्खोति** एत्थ तसदस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “तेसु तेसु नवकम्मेसू”ति । “उट्ठानवीरियसम्पन्नो”ति इमिना नत्थि अलसो कोसज्जं एतस्साति **अनलसोति** वचनत्थं दस्सेति । **तत्राति** एत्थ त्रपच्चयो सत्तम्यत्थे विच्छाजोतकोति आह “तेसु तेसू”ति । “ठानुप्पत्तिकाय वीमंसाया”ति वुत्तवचनस्सत्थं दस्सेन्तो आह “इदमेव”न्तिआदि । “तस्मिंयेव खणे उप्पन्नपञ्चाया”ति इमिना “ठानुप्पत्तिकाया”ति एत्थ **ठानसद्वो** तद्धुणत्थोति दस्सेति । **अलं कातुन्ति** एत्थ **अलंसद्वो** भूसनवारणपरियत्तसङ्घातेसु तीसु अत्थेसु परियत्तत्थोति आह “कातुं समत्थो”ति ।

तिब्बच्छन्दोति तिखिणछन्दो । “बलवच्छन्दो”ति इमिना अधिप्पायत्थं दस्सेति । **लोकियसमाधिभावनायाति** लोकियाय अट्टसमापत्तिसङ्घाताय समाधिभावनाय ।

इधागतोति इमस्मिं सासने आगतो । **तित्थायतनसामिकस्साति** तरन्ति उप्पलवन्ति सत्ता उम्मुज्जनिमुज्जं करोन्ति एत्थाति **तित्थं**, द्वासट्ठि दिट्ठियो । तमेव आयतनं दिट्ठिगतिकानन्ति **तित्थायतनं** । अथ वा तित्थमेतेसमत्थीति **तित्थिनो**, तेसमायतनं तित्थायतनं, तस्स सामिको तित्थायतनसामिको, तस्स । **तस्स दिट्ठियाति** एत्थ **दिट्ठिसद्वो** लद्धिपरियायोति आह “तस्स सन्तकाय लद्धिया”ति । कस्मा सा लद्धि “खन्ती”ति च “रुची”ति च “आदायो”ति च वुच्चतीति आह “इदानी”तिआदि । सायेव लद्धि खमति चेव रुच्चति च गहिता चाति योजना । **तस्स तित्थकरस्साति** कत्वत्थे सामिवचनं । **तस्साति** तित्थायतनसामिकस्स । **भज्जमानायाति** भणियमानाय । **अनभिरद्धोति** एत्थ अनभिराधितो अपरितोसितचित्तोति अत्थं दस्सेन्तो आह “अपरिपुण्णसङ्कप्पो, नो पग्गहितचित्तो”ति । **यदिदन्ति** यं इदं “अनत्तमनत्त”न्ति वा “अत्तमनत्त”न्ति वा सम्बन्धो । इमिना “इद”न्तिपदस्स अनियमं दस्सेति । **इमेति** भिक्खू । यच्च अनत्तमनत्तन्ति योजना । **तस्सेवाति** अज्जतित्थियपुब्बस्स एव अनत्तमनत्तन्ति सम्बन्धो । **इदन्ति** द्वे अत्तमनत्तानि, द्वे अनत्तमनत्तानीति चतुब्बिधं इदं धम्मजातं । **सङ्घाटनीयन्ति** सङ्घटितब्बं, सन्निचयं कातब्बन्ति अत्थो । “अनाराधके”तिआदिना **अनाराधनीयस्मिन्ति** =०५ एत्थ न आराधेति वत्तं अनेन कम्मेनाति **अनाराधनीयन्ति** वचनत्थं दस्सेति । **इदन्ति** चतुब्बिधं । **लिङ्गन्ति** कारणं । **लक्खणन्ति** चिह्नं । **इतोति** अट्ठङ्गतो नीहेतेनाति सम्बन्धो । **वुत्तविपल्लासेनाति** कण्हपक्खे वुत्तविपरीतेन ।

सुक्कपक्खे अट्ठङ्गानि समोधानेत्वा दस्सेन्तो आह “नातिकालेन गामपवेसनं नातिदिवा पटिक्कमन”न्तिआदि । कण्हपक्खेपि इमिना नयेन अट्ठङ्गानि समोधानेतब्बानि । “परितोसको”ति इमिना **आराधकसद्वस्स** तोसनत्थं दस्सेति । हेट्ठा पन “सम्पादको”ति वुत्तत्ता साधनत्थं दस्सेतीति दट्ठब्बं ।

उपसम्पदमाळकेपीति उपसम्पादद्धाने एककूटयुत्ते अनेककोणे पतिस्सयविसेसेपि । सो हि एककूटं कत्वा अनेकेहि कोणेहि मलीयति विभूसीयतीति **माळोति** वुच्चति । “चत्तारो मासे परिवसितब्ब”न्तिवचनं असदिसूपमाय पाकटं करोन्तो “यथा पना”तिआदिमाह । **हीति** सच्चं । **अस्साति** अज्जतित्थियपुब्बस्स । परिवसन्तो अज्जतित्थियपुब्बोति सम्बन्धो । **अन्तराति** चतुमासस्स अब्भन्तरे । **कुप्पनसभावोति** नस्सनसभावो । **परिगणहातीति** परिच्छिन्दित्वा गणहाति । **नामरूपं ववत्थपेतीति** “इदं नामं, इदं रूपं”न्ति ववत्थपेति । **लक्खणन्ति** नमनरुप्पनलक्खणं, अनिच्चादिलक्खणं वा । सोतापत्तिमग्गस्स दिट्ठिविचिकिच्छापहानं सन्धाय वुत्तं “समूहतानि...पे०... सल्ल”न्ति । **अब्बुळ्हन्ति** आवहियित्थाति अब्बुळ्हं, उळ्हं वहियित्थाति अत्थो । आत्यूपसग्गो हि उळ्हङ्गमत्थो । **तंदिवसमेवाति** तस्मिं सोतापत्तिमग्गस्स पटिलभनदिवसेयेव । भुम्मत्थे चेत्तं उपयोगवचनं । **तदहेवाति** तस्मिं सोतापन्नभवनअहनि एव ।

तस्साति अज्जतित्थियपुब्बस्स । पाळियं पत्तस्स अनागतत्ता वुत्तं “पत्तम्पि तथेवा”ति । यथा उपज्झायमूलकं चीवरं

परियेसितब्बं, पत्तम्पि तथेवाति अत्थो। इदन्ति पत्तचीवरं। **इमस्साति** अज्जतित्थियपुब्बस्स। **अज्जेति** उपज्झायतो अपरे। **तेहिपीति** अज्जेहिपि। **विलोमाति** पटिलोमा। **आयत्तन्ति** अधीनं। **आयत्तजीविकत्ताति** अज्जतित्थियपुब्बस्स उपज्झायेन आयत्तजीविकत्ता। **तस्साति** उपज्झायस्स। **वचनकरोति** वचनं करो। वाक्येपि समासेपि वचनसद्वस्स “तस्सा”ति पदमेव अपेक्खत्ता “वचनकरो”ति समासो होति। एसेव नयो “उपज्झायेन आयत्तजीविकत्ता”ति एत्थापि। **तेनाति** वचनकरहेतुना।

अग्गिपरिचरणकाति = ०६ अग्गिपूजका। इमिना अग्गिं परिचरन्तीति **अग्गिकाति** वचनत्थं दस्सेति। **तापसाति** जटाधरा। ते हि यस्मा जटा च तपो च एतेसमत्थि, तस्मा “जटिला”ति च “तापसा”ति च वुच्चन्ति। **एतेति** जटिलका। “किरियं न पटिबाहन्ती”ति वुत्तवचनस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “अत्थि कम्मं, अत्थि कम्मविपाको”ति। **एतदेव पब्बज्जन्ति** एतं एव तापसपब्बज्जं। **एतेसन्ति** जटिलानं। **सासनेति** बुद्धस्स सासने। **तेसन्ति** जातीनं, इमं परिहारन्ति सम्बन्धो। **तेति** जातयो। **हीति** सच्चं, यस्मा वा। **जातिसेट्ठस्साति** जातियेव सेट्ठो, जातीनं वाति जातिसेट्ठो, तस्स, बुद्धस्साति सम्बन्धो।

२६. पञ्चाबाधवत्थुकथा

८८. मगधेसूति एत्थ बहुवचनपदेन वुत्तत्ता जनपदस्स नामन्ति आह “मगधनामके जनपदे”ति। **अमनुस्सानज्जाति** मनुस्सेहि अज्जसत्तानज्ज। उस्सन्नसद्दो च उस्सदसद्दो च वुट्ठिप्पत्तपरियायोति आह “उस्सन्ना वुट्ठिप्पत्ता”ति। “फातिप्पत्ता”ति इमिना तमेवत्थं दस्सेति। **तेहीति** कुट्टादीहि पञ्चहि आबाधेहि।

तत्थाति कुट्टादीसु पञ्चसु आबाधेसु। आबाधिकं आभुसो बाधति पीळेतीति **आबाधो**, अङ्गपच्चङ्गं कुटति छिन्दतीति **कुट्टं**। “रत्तकुट्टं वा”ति आदीसु वासद्देन सेतकुट्टादीनिपि सङ्गण्हाति। **कीटिभ दद्दु खज्जु आदिप्पभेदम्पीति** कीटिभो च दद्दु च खज्जु च कीटिभदद्दुखज्जुयो, ता आदयो येसं कुट्टानन्ति कीटिभदद्दुखज्जुआदयो, तेसं पभेदो कीटिभदद्दु खज्जुआदिप्पभेदो, तम्पि। तत्थ **कीटिभोति** कीट इभोति पदविभागो कातब्बो। तत्थ **कीटोति** किमि। इमिना कीटकुलावकं “कीटो”ति गहेतब्बं, कीटो वियाति **कीटो**, कुट्टविसेसो। **इभोति** गजो। इमिना गजस्स सबलं “इभो”ति गहेतब्बं। इभो वियाति **इभो**, कुट्टविसेसो। कीटोयेव इभो **कीटिभो**, कुट्टाबाधविसेसो, यं लोके “**कुट्टाबाध विसेसो**” इति वोहरन्ति। **दद्दूति** कच्छु। सा हि सरीरं दंसति विदंसति, हिंसतीति वा **दद्दूति** वुच्चति। एकस्स दकारस्स रकारं कत्वा “दद्दू”तिपि पाठो। यं लोके “**प्वे?**” इति वोहरन्ति। **खज्जूति** कण्डुवनं। तज्जि सरीरं खज्जति ब्यथति खदति, हिंसतीति वा खज्जूति वुच्चति। यं लोके “**खज्ज**” इति वोहरन्ति। “कच्छू”तिपि पाठो, सो अपाठो दद्दुसद्देन तस्स गहितत्ता। **तन्ति** कुट्टं। **पकतिपटिच्छन्नट्टानेति** पकतिया पटिच्छन्नट्टाने, यथानिवत्थपारुतट्टानेति अत्थो। इमिना विसेसतो पटिच्छन्नं निवत्तेति। अवट्टनकपक्खे ठितं सचे होतीति योजना। **पकतिवण्णेति** = ०७ पकतिछवियं। यथा अवणा छवि होति, तथाति अत्थो। इदं वणवत्थुं सन्धाय न वुत्तं।

मेदगण्डोति मेदो अस्मिं अत्थीति **मेदो**, गण्डति फोटो भवतीति **गण्डो**, मेदोयेव गण्डो मेदगण्डो। यं लोके “मेदगण्डो” इति वोहरन्ति। **कोलट्टीति** कोलं वुच्चति बदरफलं, तस्स अट्ठि कोलट्टि। अवट्टनकपक्खे ठिते सतीति योजना। **सञ्ज्खिवन्ति** संविज्जमानछविं, सज्जातछविं वा। **उण्णिगण्डाति** उट्ठं नमन्तीति उण्णियो, तायेव गण्डा उण्णिगण्डा। ये लोके “उण्णिगण्डा” इति वोहरन्ति। **तत्थ तत्थाति** तस्मिं तस्मिं सरीरपदेसे। **खीरपीळकाति** खीरं एत्थ अत्थीति खीरा, ता एव पीळका खीरपीळका। या लोके “खीरपीळका” इति च इति च वोहरन्ति। **तासूति** पीळकासु। खीरपीळका नाम गण्डा

होन्तीति सम्बन्धो। **खरपीळका**ति खरसभावा पीळका। खरसभावत्ता तेन सत्ता मरणम्पि गच्छन्ति, मरणमत्तम्पि दुःखं। या लोके इति “**खीरपीळका**” वोहरन्ति। पदुमकणिका नाम गण्डा होन्तीति सम्बन्धो। पदुमस्स कणिका विय **पदुमकणिका**। या लोके “**पदुमकणिका**” इति वोहरन्ति। सासपबीजका नाम गण्डाति सम्बन्धो। सासपस्स बीजं पमाणमेतासन्ति **सासपबीजका**। या लोके “**सासपबीजका**” इति वोहरन्ति। **ता सब्बा**ति सब्बा ता पीळका, गण्डजातियो वा। **तासू**ति पीळकासु, गण्डजातीसु वा।

पदुमपुण्डरीकपत्तवण्णन्ति पदुमं नाम रत्तं, **पुण्डरीकं** नाम सेतं, तेसं पुष्पपत्तस्स वण्णं विय वण्णमेतस्साति पदुमपुण्डरीकपत्तवण्णं, सङ्खुकुट्टं। यं लोके “**पदुमपुण्डरीकपत्तवण्णं, सङ्खुकुट्टं**” इति वोहरन्ति। **येना**ति कुट्टेन। गुन्नं सरीरं सबलं विय मनुस्सानं सरीरं सबलं होतीति योजना। **तस्मिन्ति** किलासे। **सोसब्बाधी**ति खयरोगो। सो हि यस्मा मंसलोहितादीनि सोसापेति, तस्मा **सोसो**ति वुच्चति। यं लोके “**सांस**” इति च “**सोसब्बाधि**” इति च वोहरन्ति। **तस्मिन्ति** सोसब्बाधिम्हि। **अपमारो**ति अपस्मारो। सो हि सारतो अपगतत्ता “**अपमारो**”ति वुच्चति सकारस्स मकारं कत्वा। यं लोके “**अपमार**” इति च “**अरू?**” इति च वोहरन्ति। **तत्था**ति द्वीसु उम्मादेसु। आधारे चेतं भुम्मवचनं। दुत्तिकिच्छो होतीति सम्बन्धो।

२७. राजभटवत्थुकथा

९०. उच्चिनथाति एत्थ चिधातुया वड्डनत्थं दस्सेन्तो आह “**वड्डेथा**”ति। **सोतापन्नत्ता**ति बिम्बिसाररज्जो =०८ सोतापन्नभावतो। **घातेथा**ति जीविता वोरोपेथ। **हनथा**ति पहरथ। **ततो**ति उपज्जायतो। आचरियो सेट्ठोति सम्बन्धो। **ततो**ति आचरियतो। **इदन्ति** वचनं, आगतन्ति सम्बन्धो। आहंसु वोहारिका महामत्ता मुसावादेनाति योजना। **अमच्चो**ति सब्बराजकिच्चेसु अमा सह रज्जा भवतीति अमच्चो। **अमा**सद्वो सहत्थे निपातो। “**अमा**”ति निपाततो भवत्थे अच्चपच्चयो (मोगल्लाने ४.२३ सुत्ते)। **महामत्तो**ति महन्तो मत्ता इस्सरिया एतस्साति महामत्तो। **मत्ता**सद्वो हेत्थ इस्सरियवाचको। **सेवको**ति राजानं सेवति भजतीति सेवको। **भत्तवेतनभटो**ति भत्तवेतनानमत्थाय भटो। **तस्सा**ति राजभटस्स। **पुत्तनत्तभातुकादयो**ति आदिसद्देन भागिनेय्यादयो सङ्गण्हाति। **यो पना**ति राजभटो पन। **निय्यातेती**ति अप्पेति। **तं ठानन्ति** तं राजभटद्वानं। **येन वा**ति कम्मकारेन वा। **यंकम्मकारणा**ति यस्स कम्मस्स कारणा। **यो वा**ति राजभटो वा। **पब्बजस्सू**ति पब्बाजेहि।

२८. चोरवत्थुकथा

९१. दिट्ठपुब्बोति अङ्गुलिमालो पुब्बे दिट्ठो। **अयन्ति** चोरो। **सो**ति अङ्गुलिमालो। अज्जेसं सन्तिका वचनं सुणन्तीति योजना। तेति मनुस्सा। **उब्बिज्जन्तिपी**ति कायेन उब्बिज्जन्तिपि। **उत्तसन्तिपी**ति चित्तेन उत्तसन्तिपि। अङ्गुलिमालो भिक्खूहि न पब्बाजितो, ननु भगवता पन सयं पब्बाजितो, अथ कस्मा “**न भिक्खवे**”ति वुत्तन्ति आह “**भगवा सयं धम्मस्सामी**”ति। **धम्मस्सामी**ति च धम्मस्स इस्सरो, धम्मेन वा देवमनुस्सानं इस्सरो, अधिपतीति अत्थो। भिक्खून् अकरणत्थाय भिक्खून् सिक्खापदन्ति योजना। **तत्था**ति “**न भिक्खवे**”ति आदिवचने। “**धजं बन्धित्वा**”ति आदिना धजस्स बन्धनं धजबन्धो, धजबन्धो वियाति **धजबन्धो**, धजबन्धो हुत्वा चरतीति **धजबन्धो**ति वचनत्थं दस्सेति। **तस्मा**ति यस्मा धजबन्धो, तस्मा। **यो**ति चोरो। **पन्थदुहनं वा**ति पन्थे दुहनं वा। **पज्जायति चा**ति एत्थ चसद्वो वाक्यसम्पिण्डनत्थो। न केवलज्झि विचरतियेव, अथ खो पज्जायति चाति अत्थो। **इदन्ति** चोरकम्मं। **रज्जन्ति** राजभावं। **सो**ति राजपुत्तो। **ही**ति सच्चं, यस्मा वा। **तस्मिन्ति** राजपुत्ते। **पुब्बे**ति पुब्बकाले। **तन्ति** चोरं। **एवन्ति** इमिनाकारेन, जानन्ति चेति योजना।

अदिस्समानाति अत्तानं अपज्जायमाना । इदं सन्धिच्छेदादिचोरे सन्धाय वुत्तं, न अम्बलबुजादिचोरे । पच्छापीति थ्ययकरणतो पच्छापि । तेपीति चोरेपि ।

९२. भयेनाति भयतो । एते पनाति भिक्खू पन । लद्धाभयत्ताति राजतो लद्धो अभयो इमेहीति लद्धाभया, तेसं भावो लद्धाभयत्तं, तस्मा । कारभेदकोति एत्थ कारसद्दो रुक्खविसेसे = ०९ च सक्कारे च बन्धनालये च पवत्तति, इध पन बन्धनालयेति दस्सेन्तो आह “कारं वुच्चति बन्धनागार”न्ति । बन्धनागारज्झि करोन्ति तं पवेसिते जने हिंसन्ति एत्थाति “कारा”ति वुच्चति । इधाति “कारभेदको”तिपदे । दीपबन्धनं वा होतूति योजना । इमेहि पदेहि न केवलं बन्धनागारंयेव कारा नाम होति, अथ खो अन्दुबन्धनादीनिपि कारायेव नामाति दस्सेति । योति चोरो । एतेसूति बन्धनेसु । मुञ्चित्वा वाति रज्जुबन्धनं निब्बेठेत्वा वा । इमेहि पदेहि न केवलं काराय भिन्दनतो एव कारभेदको नाम होति, अथ खो छिन्दनमुच्चनविवरणेहिपि कारभेदकोयेव नामाति दस्सेति । दीपन्तरन्ति बन्धनदीपतो अन्तरं अज्जं दीपन्ति अत्थो । चक्कवाळबन्धनं भिन्दित्वा चक्कवाळन्तरं गतो अट्टकथायं न वुत्तो । सोति नचोरको । गामनिगमपट्टनादीनीति एत्थ पट्टनन्ति नावापट्टनं, सकटपट्टनञ्च । केणियाति रज्जो दातब्बआयेन । तन्ति केणिं । निधानन्ति निक्खणित्वा ठपितं धनं । उपसंहरित्वाति राजादीनं सन्तिकं हरित्वा । तन्ति कसिकम्मादीहि सम्पादेत्वा जीवन्तं । तत्थेवाति बन्धापितट्टानेयेव ।

९३. यत्थाति यस्मिं ठाने । यो कोचि पलातोति सम्बन्धो । नन्ति यं किञ्चि जनं, लिखापेतीति योजना । पण्णे वाति कुसे वा । अस्साति जनस्स । दण्डन्ति धनदण्डं । लिखितकोति लिखितब्बोति लिखितो, सोयेव लिखितको ।

९४. यो पन कसाहि हज्जतीति सम्बन्धो । इमिना अज्जेहि कसाहि हज्जतीति कसाहतोति वचनत्थं दस्सेति । “अयमेव ते दण्डो होतू”ति इमिना कतं दण्डकम्मं इमस्साति कतदण्डकम्मोति वचनत्थं दस्सेति । अल्लवणोति तित्तवणो । घातेत्वाति हनित्वा पहरित्वाति अत्थो । गण्डिगण्डियोति फोटफोटा । सन्निसिन्नासूति गण्डीसु पकतिसरीरेन समं निसिन्नासु ।

९५. कतदण्डकम्मभावो ताव पुरिमनयेनेव वेदितब्बो होतु, कथं पन लक्खणाहतभावो वेदितब्बोति आह “यस्स पना”तिआदि । तत्थ तत्तेनाति तापेन । लक्खणन्ति सज्जाणं । सोति जनो । भुजिस्सोति भुजो एतस्सत्थीति भुजिस्सो (म० नि० टी० २.४२६) । परेहि अपालितो च अनज्झोहरापितो च हुत्वा सयमेव अत्तानं पालनेन च भोजनं अज्झोहरणेन च समन्नागतोति वुत्तं होति । अस्साति लक्खणाहतस्स । वणाति अरुनि । तानि हि यस्मा वणन्ति गत्तानि विचुण्णानि करोन्ति, तस्मा वणाति वुच्चन्ति । रूळहाति तरुणमंसेन रुहा । तिमण्डलवत्थस्स लक्खणाहतस्स जनस्साति सम्बन्धो ।

३३. इणायिकवत्थुकथा

९६. इणायिको नामाति एत्थ इणन्ति उद्धारो । सो हि यस्मा एति वुद्धिं गच्छति, तस्मा इणन्ति वुच्चति । तं गणहाति, धारेतीति वा इणायिको । यं वाति जनं वा आठपेत्वाति सम्बन्धो । आठपेत्वाति च पेसनत्थाय धनसामिकस्स सन्तिके ठपेत्वाति अत्थो । आकारो हि पेसनत्थवाचको । सोपीति पिसद्दो पुरिमजने अपेक्खति । “धारेती”ति इमिना आयिकपच्चयो धारणत्थे होतीति दस्सेति । अज्जेति मातापितूहि अज्जे । हीति सच्चं, यस्मा वा । तेति अज्जे जातका, तं आठपेतुं यस्मा न इस्सरा, तस्मा न इणायिकोति योजना । इतरन्ति नइणायिकतो अज्जं । अस्साति जनस्स । नन्ति तं जनं । तेसूति जातिसालोहितादीसु । तथारूपस्साति अत्तनो जातिसालोहितस्साति अत्थो । आरोचेतब्बाकारं दस्सेन्तो आह “सहेतुको”तिआदि । तत्थ सहेतुकोति भब्बो । सोति उपट्टाको । पटिपज्जतीति पटिददाति । एतन्ति कप्पियभण्डं ।

अजानित्वाति इणायिकभावमजानित्वा । पस्सन्तेनाति इणायिकं पस्सन्तेन । “अपस्सन्तस्स गीवा न होती”ति इमिना पस्सित्वा अदस्सेन्तस्स गीवा होतीति दस्सेति ।

पुच्छियमानोपीति “किं त्वं इणायिकोसी”ति पुच्छियमानोपि । तन्ति इणायिकं । तत्थाति अज्जस्मिं देसे । तन्ति इणसामिकं । सोति इणसामिको । अयन्ति इणायिको । अयन्ति वचना । तत्थाति इणायिकस्स पब्बाजने । सामीचीति अनुधम्मता ।

नन्ति इणायिकं । सोति इणसामिको । अस्साति थेरस्स । गीवा न होतीति सम्बन्धो । अच्छतूति आसतु उपवेसतूति अत्थो । सोति इणायिको । ईदिसोति सहेतुको वत्तसम्पन्नोति अत्थो । अतिआराधकोति वत्ताचारेन थेरस्स अतितोसको ।

३४. दासवत्थुकथा

१७. दासाति चेटका । ते हि सामिकेहि दुक्खे वा दुट्ठकम्मे वा असीयन्ति खिपीयन्तीति दासाति वुच्चन्ति । तत्थाति चतूसु दासेसु । “घरदासिया पुत्तो”ति इमिना अन्तोगेहे घरदासिया कुच्छिम्हि जातो अन्तोजातोति वचनत्थं दस्सेति । धनं दत्त्वा कीतो धनक्कीतोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “धनक्कीतो नामा”ति आदि । धनेन कीतो धनक्कीतोति वचनत्थोपि युत्तोयेव । दासचारित्तन्ति देसकालवसेन दासानं चारित्तं । तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं देसे, काले वा ।

करमरानीतो नामाति एत्थ करमरोति वन्दि । सो हि सत्तूनं करेन हत्थेन मरितब्बत्ता करमरोति वुच्चति । करमरभावेन आनीतो करमरानीतो । तिरोरट्ठा आहरन्तीति सम्बन्धो । उपलापेत्वा वाति पलोभेत्वा वा । ततोति कस्माच्चि गामतो । मनुस्सा एव मानुस्सकानि । इत्थिपुरिसानं साधारणभावेन सामज्जभावतो नपुंसकलिङ्गवसेन वुत्तं । पिसद्देन न केवलं धनानियेव आहरन्ति, अथ खो मानुस्सकानिपीति सम्पिण्डेति । तत्थाति मानुस्सकेसु । एवरूपो करमरानीतो दासो न पब्बाजेतब्बोति योजना । सब्बसाधारणेनाति बन्धनागारसोधनकाले सब्बेसं साधारणेन ।

दासव्यन्ति दासस्स भावो दासब्बं, तं । तेन वुत्तं “दासभाव”न्ति । “सयमेवा”ति इमिना सामंसद्दो सयमत्थे निपातोति दस्सेति । भुजिस्सित्थियोति रज्ज्वा भुजिस्सित्थियो । वण्णदासीहीति नगरसोभिनीहि । ता हि वण्णसम्पन्नदासिभावतो वण्णदासीति वुच्चन्ति । तासन्ति भुजिस्सित्थीनं । पण्णन्ति दासिपण्णं । भटिपुत्तकगणादीनन्ति आदिसद्देन मल्लपुत्तगणादयो सङ्गणहाति । इमिना बहुसामिकदासं दस्सेति । तेहीति भटिपुत्तकगणादीहि । अदिन्ना न पब्बाजेतब्बाति बहूसु सामिकेसु एकेनपि अदिन्ना न पब्बाजेतब्बा । तेपीति आरामिकदासेपि । इमस्मिं आरामिकदासपब्बाजने अट्ठकथावादं दस्सेन्तो आह “महापच्चरिय”न्ति आदि । “तक्क”न्ति पदं “आसित्तक”इति पदे कम्मं । “सीसे”ति पदं “आसित्तक”इति पदे आधारो । केसुचि जनपदेसु देसचारित्तवसेन सीसे तक्कस्स आसिज्जनं दासानं भुजिस्सकरणन्ति अधिप्पायो । “आरामिकं देमा”ति वचनं दासानं भुजिस्सवचनन्ति वुत्तं होति । येन केनचि वोहारेनाति “आरामिकं देमा”ति वा “आरामिकदासं देमा”ति वा “कप्पियकारकं देमा”ति वा येन केनचि वोहारेन । द्वीसु अट्ठकथावादेसु कुरुन्दिवादस्स पच्छा वुत्तत्ता सोयेव पमाणन्ति दट्ठब्बं । दुग्गतमनुस्साति दुक्खं गतमनुस्सा । एतेति दुग्गतमनुस्से । तं पब्बाजेतुं न वट्ठतीति मातापितूनं दासभावं उपगतकाले जातं पुत्तं सन्धाय वुत्तं । अथ पन मातापितरो दासभावं उपगता, न पुत्तो, तं पब्बाजेतुं वट्ठति । “भिक्षुस्सा”तिपदं “जातका वा उपट्ठाका वा”तिपदेसु सामिसम्बन्धो, “देन्ती”ति पदे सम्पदानं । अस्साति भिक्षुस्स । इमन्ति दासं । अभिरमिस्सतीति भिक्षुभावे अभिरमिस्सति । विब्भमिस्सतीति विनिवत्तेत्वा गिहिभावं भमिस्सति । इति वत्त्वा देन्तीति सम्बन्धो । निस्सामिकदासोति परिग्गाहकसामिकविरहितो दासो । निस्सामिकस्स दासस्स

राजा सामी, तस्मा रज्जा अपरिगृह्यते अत्तनाव अत्तानं भुजिस्सं कातुं वट्टति । परिगृह्यते राजानं कारापेतुं वट्टति ।
अजानन्तोति अत्तनो दासभावमजानन्तो ।

अनुराधपुराति अनुराधनगरतो निक्खमित्वाति सम्बन्धो । **सो**ति पुत्तो । **इधा**ति रोहणे । मातरं पुच्छित्वाति सम्बन्धो ।
आगम्माति आगन्त्वा । **अतिच्छथा**ति अतिक्कमित्वा इच्छथ, इध किञ्चि देय्यधम्मं नत्थि, इदं अतिक्कमित्वा अज्जत्थ
ठातुमिच्छथाति वुत्तं होति । तेति घरसामिका । चतूहि पच्चयेहि पटिजगन्ता वसापेसुन्ति योजना ।

३५. कम्मरभण्डुवत्थुआदिकथा

१८. तुलाधारमुण्डकोति मानभण्डधारो मुण्डको । इमिना **कम्मरभण्डू**ति एत्थ कम्मरसद्वो तुलाधारपरियायो,
भण्डुसद्वो मुण्डकपरियायोति दस्सेति । तुलाधारो हि अलङ्कारविकतिकरणत्थाय कम्मं अरति जानातीति **कम्मरो**ति
वुच्चति । मुण्डको भण्डीयति “मुण्डो”ति परिभासीयतीति **भण्डू**ति वुच्चति । “सुवण्णकारपुत्तो”ति इमिना तस्स सरूपं
दस्सेति । **अपलोके**तुन्ति एत्थ अपपुब्बो लोकसद्वो आपुच्छन्त्योति आह “आपुच्छितु”न्ति । “भण्डुकम्मत्थाया”ति इमिना
भण्डुकम्मायाति एत्थ तदत्थे चतुत्थीति दस्सेति । **तत्रा**ति “सङ्घं अपलोकेतु”न्तिआदिवचने । **सीमापरियापन्ने**ति
विहारसीमाय वा उपचारसीमाय वा परियापन्ने । **तत्था**ति भिक्खून् सन्निपातद्धानं । **एत्थ चा**ति आपुच्छने च । **वत्तुं**
वट्टितियेवाति पच्चसु वाक्येसु यंकिञ्चि वाक्यं कथेतुं वट्टितियेव । पिसद्देन “इमस्स मुण्डकम्मं आपुच्छामी”ति वाक्यम्पि
सङ्गण्हाति ।

तेसन्ति वीसतिआदीनं भिक्खून् । “दहरभिक्खू वा सामणरे वा”ति इदं आसन्नवसेन वुत्तं । गिहिम्पि पेसेत्वा
आपुच्छापेतुं वट्टति । कस्मा? “पब्बज्जापेक्खं विना वा”ति वुत्तत्ता ।

पब्बाजेन्तस्स अनापत्तियेव, सुपब्बजितोति आह “पब्बाजेन्तस्सापि अनापत्ती”ति ।

आपुच्छितं पगेवाति योजना । **खण्डसीमायन्ति** विहारसीमाय वा उपचारसीमाय वा अब्भन्तरे ठितायं खण्डसीमायं ।
यो पनाति पब्बज्जापेक्खो पन । **विब्भन्तको वा**ति नवविब्भन्तको वा । पब्बजितानं द्वङ्गुलकेसो वट्टतीति आह
“द्वङ्गुलकेसो वा”ति । द्वीहि अङ्गुलीहि अतिरित्तो केसो इमस्साति **द्वङ्गुलातिरित्तकेसो** । एकसिखामत्तधरोपि होतीति
योजना ।

१००. मारब्बाधिनाति मारणाबाधो । सो हि सत्तानं मारणद्देन, विविधस्स च दुक्खस्स आदहद्देन मारब्बाधीति
वुच्चति । इमिना **अहिवातकरोगेना**ति एत्थ अहिविससदिसेन वातेन पवत्तो रोगो अहिवातकरोगोति वुच्चतीति दस्सेति ।
तमत्थं वित्थारेन्तो आह “यत्र ही”तिआदि । तत्थ **यत्रा**ति यस्मिं कुले । सो रोगो तस्मिं कुले द्विपदे चतुप्पदे पठमं गण्हाति,
पच्छा गेहसामिके गण्हातीति **धम्मपदअट्ठकथायं** (ध० प० अट्ठ० १.समावतीवत्थु) वुत्तं । **तथा**ति यथा अज्जो भित्तिं वा
छदनं वा भिन्दित्वा पलायित्वा तिरोगामादिगतो वा हुत्वा मुच्चति, तथा । एत्थ च कुले पितापुत्ता मुच्चिसूति अत्थो ।

काकुड्डेपकन्ति एत्थ काके उड्डापेतीति काकुड्डेपको, काके वा उड्डापेत्वा भत्तं भुज्जितुं सक्कोतीति काकुड्डेपकोति
वचनत्थं दस्सेन्तो आह “यो वामहत्थेना”तिआदि । तत्थ **उड्डापेत्वा**ति उड्डं आकासं गमनापेत्वा । तन्ति काकुड्डेपकं ।

१०२. इत्तरसद्वो अप्पमत्तकवाचको अनिप्फन्नपाटिपदिकोति आह “अप्पमत्तको”ति । “कतिपाहमेवा”ति इमिना

तस्स अत्थं दस्सेति ।

४०. निस्सयमुच्चनककथा

१०३. ओगणेनाति एत्थ ओत्तूपसग्गो लामकत्थवाचकोति आह “परिहीनगणेना”ति । अत्तनो वुडुतरस्सेव भिक्खुस्स सन्तिके निस्सयो गहेतब्बोति आह “सचायं वुडुतर”न्तिआदि । तत्थ अयन्ति अब्बत्तो भिक्खु । उपसम्पदायाति उपसम्पादेत्वा । आयस्मतोति आयस्मन्तं, उपयोगत्थे चेतं सामिवचनं । आयस्मतो वा ओवादन्ति योजना । सम्बत्थाति सम्बेसु । आपुच्छनेसूति दिसापक्कमनादिअत्थाय आपुच्छनेसु । एत्थाति इमस्मिं निस्सयवसनट्टाने । तन्ति तत्तकं सुतं । तस्साति सुतस्स ।

४१. राहुलवत्थुकथा

१०५. कपिलवत्थूति एत्थ कपिलोति कळारवण्णो इसि वुच्चति, सो वसति एत्थाति कपिलवत्थु, अस्समो । तस्मिं ठाने मापितत्ता नगरम्पि कपिलवत्थूति (दी० नि० अट्ठ० १.२६७; सु० नि० अट्ठ० २.३६२) वुच्चति । अयन्ति वक्खमानकथा । सुद्धोदनमहाराजाति एत्थ सुद्धोदनोति तस्स रज्जो नामं । अथ वा सुद्धं ओदनं इमस्साति सुद्धोदनो, सोयेव महाराजा सुद्धोदनमहाराजा । विहरति किराति सम्बन्धो । सोति सुद्धोदनमहाराजा । राजगहन्ति राजगहनगरं । साधूति आयाचनत्थे निपातो । आयाचामीति हि अत्थो । मेति मम, पुत्तन्ति सम्बन्धो, अनादरे वा सामिवचनं । सोति अमच्चो । साधूति सम्पटिच्छनत्थे निपातो । एवन्ति हि अत्थो । अत्थाति तस्मिं निसीदनकाले । अस्साति पुरिससहस्सपरिवारस्स अमच्चस्स । ततोति याचनकारणा । नन्ति पुरिससहस्सपरिवारं अमच्चं । तत्थेवाति राजगहेयेव । तेपीति अट्ठ दूतापि । तेति नव दूता ।

अत्थाति ततो पच्छा । एकदिवसजातकन्ति एकस्मिं दिवसे जातकं । सोति काळुदायीअमच्चो । पब्बजित्वापीति पिसद्देन “अपब्बजित्वापी”ति अत्थं सम्पिण्डेति । तत्थेवाति यथा नव दूता सपरिवारा अरहत्तं पापुण्णिसु, तत्थेवाति अत्थो । सोति काळुदायी । सम्भतेसूति सम्भरितेसु गहेत्वा निट्ठापितेसूति अत्थो । विस्सट्ठकम्मेसूति विस्सट्ठा कम्मन्ता एतेसन्ति विस्सट्ठकम्मन्ता, तेसु । सुपुण्णितेसूति सुन्दरपुण्णसज्जातेसु । पटिपज्जनक्खमेति पटिपज्जनत्थाय खमे योग्ये । गमनवण्णं संवण्णेसीति सम्बन्धो । सट्ठिमत्ताहीति (बु० वं० अट्ठ० निदानकथा २) सट्ठिपमाणाहि । एतन्ति एतं संवण्णस्स कारणं किन्ति पुच्छि । चारिकं पक्कमितुं कालोति योजना । तेन हीति उय्योजनत्थे निपातो । भगवा पक्कामीति सम्बन्धो । परिवुतोति परिसमन्ततो वुतो आवुतो निवुतो हुत्वाति सम्बन्धो । अतुरितचारिकन्ति अजवनचारिकं ।

एवन्ति इमिना नयेन । भगवति पक्कन्ते च सतीति योजना । निक्खन्तदिवसतोति फग्गुणपुण्णमिया पाटिपददिवसतो । उत्तमभोजनरसस्साति उत्तमभोजनरसेन । दस्सत्थाति ददेय्याथ । तेनेवाति सद्धाय उप्पादनकारणेनेव । नन्ति काळुदायिं । भगवा ठपेसीति सम्बन्धो । एतदग्गन्ति एसो अग्गो । यदिदन्ति यो अयं । एतदग्गेति एतदग्गट्टाने ।

साकियापि खो पहिणिसूति सम्बन्धो । जातिसेट्ठन्ति जातीनं सेट्ठं, जातियेव वा सेट्ठं, भगवन्तन्ति योजना । निग्रोधसक्कस्साति निग्रोधनामकस्स सक्कस्स । तत्थाति निग्रोधसक्कस्स आरामे । पच्चुग्गमनन्ति पटिमुखं उट्ठित्वा गमनं । ततोति पहिणतो, परन्ति सम्बन्धो । राजकुमारे च राजकुमारिकायो च पहिणिसूति योजना । तेसन्ति राजकुमारराजकुमारिकानं । तत्राति निग्रोधारामे । मानो जाति सभावो एतेसन्ति मानजातिका, मानेन, मानो वा थद्धो

एतेसन्ति मानथद्धा। तेति साकिया, आहंसूति सम्बन्धो।

तेसूति साकियेसु। नेति जातयो। वुड्डायाति चतुत्थज्झानतो वुड्डहित्वा। तेसन्ति जातीनं। कण्डम्बरुक्खमूलेति कण्डनामकेन उय्यानपालेन रोपिमस्स अम्बरुक्खस्स आसन्ने। राजाति सुद्धोदनमहाराजा। वोति तुम्हाकं, पादेति सम्बन्धो। अयन्ति वन्दना। जम्बुच्छायायाति जम्बुरुक्खस्स छायाय। इति आहाति योजना।

सिखाप्पत्तोति अगगप्पत्तो, कोटिप्पत्तोति अत्थो। ततोति निसीदनतो, परन्ति सम्बन्धो। पोक्खरवस्सन्ति पदुमवने वुड्डवस्ससदिसं। तम्बवण्णन्ति लोहितवण्णं। तन्ति अपतनं भगवा कथेसीति सम्बन्धो।

दुतियदिवसेति कपिलवत्थुं पत्तदिवसतो दुतिये दिवसे। इन्दखीलेति नगरस्स उम्मारे। कथन्ति केनाकारेन चरिंसु नु खोति योजना। अगमंसु किं चरिंसु किन्ति योजना। सपदानचारन्ति घरपटिपाटिखण्डनविरहितेन सह पवत्तं चारं। ततोति आवज्जनतो, परन्ति सम्बन्धो। अयमेव वंसोति पुब्बबुद्धानं अयमेव वंसो। अयं पवेणीति तस्सेव वेवचनं। अनुसिक्खन्ताति अनु पटिभागं सिक्खन्ता। निविट्टगेहतोति निवासनत्थाय विसितगेहतो। अय्योति अधिपो सामीति अत्थो। सिद्धत्थकुमारोति सब्बलोकस्स सिद्धो अत्थो अस्मिं अत्थीति सिद्धत्थो, सोयेव कुमारो सिद्धत्थकुमारो। सीहपज्जरन्ति वातपानं। तज्हि सीहरूपं दस्सेत्वा कतपज्जरत्ता सीहपज्जरन्ति वुच्चति। दस्सनब्यावटोति दस्सने, दस्सनत्थाय वा ब्यावटो। राहुलमातापि देवी आरोचेसीति सम्बन्धो। कपालहत्थोति कपालो हत्थेसु अस्स भगवतोति कपालहत्थो, हुत्वाति सम्बन्धो। नानाविरागसमुज्जलायाति नानाठानेसु विरागाय समुज्जलाय। विरोचमानं भगवन्तन्ति सम्बन्धो।

उण्हीसतोति सिरोवेठनतो। तज्हि उपरिसीसे नहति बन्धति, नहीयति बन्धीयतीति वा उण्हीसोति वुच्चति। नरसीहगाथाहि नामाति नरसीहगाथानामकाहि। ता हि यस्मा नरोयेव सब्बसत्तानं सीहो सेट्ठो, नरानं, नरेसु वा सीहो सेट्ठोति नरसीहो, तस्स पकासका गाथा होन्ति, तस्मा नरसीहगाथाति वुच्चन्ति। रज्जोति सस्सुररज्जो, मातुलरज्जो वा। संविग्गहदयोति चलनचित्तो। सण्ठापयमानोति सुट्ठु ठापयमानो। तुरिततुरितन्ति तुरिततो तुरितं, अतिसीघन्ति अत्थो। किं भन्तेति किं कारणा भन्ते। अहुवत्थाति हिय्यत्तनीमज्झिमपुरिससङ्घाताय त्थविभत्तिया हूधातुस्स ऊकारस्स उवादेसो होति, तस्मा तुम्हे एवंसज्जिनो अहुवत्थाति योजना। वंसचारित्तमेतन्ति एतं पिण्डाय चरणं वंसतो पवेणितो चारित्तं। तत्थ चाति महासम्मतखत्तियवंसे च। अयन्ति महासम्मतखत्तियवंसो। अन्तरवीथियन्ति वीथिया मज्झे। ठितोव आहाति सम्बन्धो।

उत्तिट्ठेति उद्दिस्स, उड्डहित्वा वा पिण्डाय तिट्ठने। धम्मं सुचरितन्ति सुट्ठु चरितब्बं भिक्खाचरियसङ्घातं धम्मं। चरेति चरेय्य। धम्मचारीति भिक्खाचरियसङ्घातं धम्मं चरणसीलो समणो। सुखं सेतीति उपलक्खणवसेन वुत्तं। सेसइरियापथापि लक्खणहारवसेन गहेतब्बा समानकिच्चत्ता। अस्मिञ्च लोके परमिह च लोकेति योजना।

न तं दुच्चरितं चरेति वेसियादिगोचरसङ्घातं दुट्ठु चरितब्बं तं धम्मं न चरेय्य।

एत्थ च पठमगाथं अन्तरवीथियं कथेत्वा राजानं सोतापत्तिफले पतिट्ठापेसि, दुतियगाथं पितुनिवेसने कथेत्वा महापजार्पतिं सोतापत्तिफले, राजानं सकदागामिफले पतिट्ठापेसीति दट्ठब्बं। धम्मपालजातकं सुत्वाति पुन अपरस्मिं दिवसे (जा० अट्ठ० ४.९८ आदयो; ध० प० अट्ठ० १.नन्दत्थेरवत्थु) धम्मपालजातकं (जा० अट्ठ० ४.महाधम्मपालजातकवण्णना)

सुत्वा । **मरणसमये**ति मरणासन्नकाले, मरणसमयसमीपे वा, समीपत्ये चेत्तं भुम्मवचनं ।

सोतापत्तिफलं सच्छिकत्वा परिविसीति सम्बन्धो । **सब्बं इत्थागारन्ति** सब्बो ओरोधो । सो हि इत्थीनं अगारन्ति **इत्थागारन्ति** वुच्चति । इमिना वचनत्येन अगारमेव मुख्यतो लब्धति, राजित्थियो पन उपचारेनाति दट्ठब्बं । **सा पनाति** राहुलमाता पन । **परिजनेनाति** परिवारेन । **नन्ति** अय्यपुत्तं । “राजान”न्तिपदं “गाहापेत्वा”तिपदे कारितकम्मं, “पत्त”न्तिपदं तत्थेव धातुकम्मं । **राजधीतायाति** सुप्पबुद्धरज्जो धीताय । **साति** राजधीता । **गोप्फकेसूति** चरणगण्ठीसु भगवन्तं गहेत्वाति योजना । अथ वा भगवतो गोप्फके गहेत्वाति योजना । एवञ्चि सति उपयोगत्ये भुम्मवचनन्ति दट्ठब्बं ।

राजा कथेसीति सम्बन्धो । **अनच्छरियन्ति** न अच्छरियं, अच्छरं पहरितुं न योग्यन्ति अत्थो । राजधीता यं अत्तानं रक्खि, इदं अनच्छरियन्ति योजना ।

तंदिवसमेवाति तस्मिं दुतियदिवसेयेव । **केसविसज्जनन्ति** राजचूळामणिबन्धनत्थं कुमारकाले बन्धितसिखावेणिसङ्घातस्स केसस्स विसज्जनं, मोचनन्ति अत्थो । **पट्टबन्धोति** असुको नाम राजाति नलाटे सुवण्णमयस्स पट्टस्स बन्धनं । **घरमङ्गलन्ति** अभिनवघरं पवेसनमङ्गलं । **आवाहमङ्गलन्ति** आवाहे पवत्तं मङ्गलं । **छत्तमङ्गलन्ति** राजछत्तुस्सापनकाले पवत्तं मङ्गलं । **मङ्गलं वत्ताति** मङ्गलसंयुत्तं धम्मकथं कथेत्वा । **जनपदकल्याणीति** जनपदद्धि कल्याणसमन्नागता । **तुवट्टं खोति** खिप्पमेव । **सोपीति** नन्दराजकुमारोपि । **इतीति**आदि निगमनं । **दुतियदिवसेति** कपिलवत्थुपत्तदिवसतो दुतिये दिवसे । धम्मपदअट्ठकथायं (ध० प० अट्ठ० १.नन्दत्थेरवत्थु; थेरगा० अट्ठ० १.नन्दत्थेरगाथावण्णना) पन “ततियदिवसे नन्दं पब्बाजेसी”ति वुत्तं ।

सत्तमे दिवसेति कपिलवत्थुपत्तदिवसतोयेव सत्तमे दिवसे । एतं समणं पस्साति योजना । **ब्रह्मरूपवण्णन्ति** ब्रह्मनो रूपसङ्घातो वण्णो विय वण्णो इमस्साति ब्रह्मरूपवण्णो, तं । **अयन्ति** अयं समणो । **त्यस्साति** ते अस्स । **तेति** निधयो । **अस्साति** समणस्स । **नन्ति** समणं । **याचाति** याचाहि । अयं द्विकम्मिकधातु । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । पुत्तो पितुसन्तकस्स सामिको, इति तस्मा मे देहीति योजना । अनुरूपं वचनन्ति सम्बन्धो । भगवन्तं अनुबन्धीति भगवतो पिड्डितो पिड्डितो अनुबन्धि ।

न विसहतीति न समत्येति । अयं कुमारो पितुसन्तकं यं धनं इच्छति, तन्ति योजना । **वट्टानुगतन्ति** वट्टदुक्खं अनुगतं । **सविघातकन्ति** विघातकेहि पच्चहि वेरेहि सहितं । **अस्साति** कुमारस्स । **नन्ति** कुमारं । **अयन्ति** कुमारो । **दायज्जन्ति** दायसङ्घातं मातापितूनं धनं आददातीति **दायादो**, पुत्तो, तस्स इदन्ति **दायज्जं**, मातापितूनं धनं ।

“कथाहं भन्ते राहुलकुमारं पब्बाजेमी”ति कस्मा आह, ननु आयस्मा सारिपुत्तो बाराणसियं तीहि सरणगमनेहि अनुज्जातं पब्बज्जं न जानातीति आह “इदानी”तिआदि । या सा पब्बज्जा च उपसम्पदा च अनुज्जाताति योजना । **ततोति** पब्बज्जाउपसम्पदतो । उपसम्पदं पटिक्खित्वाति सम्बन्धो । **विमतीति** विविधा इच्छा । **इमज्च पनत्थन्ति** इममेव विमतिसङ्घातमत्थं । धम्मसेनापति आहाति सम्बन्धो । भगवतो तं अज्झासयन्ति योजना ।

“अथ खो...पे०... पब्बाजेसी”ति एत्थ किं कुमारस्स केसच्छेदनादीनि सब्बकिच्चानि आयस्मा सारिपुत्तोयेव करोतीति आह “महामोगल्लानत्थेरो”तिआदि । **ओवादाचरियोति** निवासनपारुपनादीसु सेखियवत्तेसु, आभिसमाचारिकेसु च ओवादको आचरियो । अथ कस्मा “आयस्मा सारिपुत्तो राहुलकुमारं पब्बाजेसी”ति वुत्तन्ति आह “यस्मा पना”तिआदि ।

तत्थाति तस्सं पब्बज्जाउपसम्पदायं । न आचरियोति पब्बज्जाचरियो च ओवादाचरियो च न इस्सरो ।

उप्पन्नसंवेगेन हृदयेनाति एत्थ इत्थम्भूतलक्खणे करणवचनं । उप्पन्नसंवेगो हृदयो हुत्वाति हि योजना । सब्बन्ति सब्बं वचनं ।

तत्थाति पुरिमवचनापेक्खं । अविसेसेनाति “धन”न्ति वा “अज्ज”न्ति वा “सावज्ज”न्ति वा “अनवज्ज”न्ति वा विसेसमकत्वा सामज्जेन । न च बुद्धानन्ति एत्थ चसद्देन न केवलं अपटिरूपमेव, अथ खो बुद्धानज्ज न आचिण्णन्ति अत्थं दस्सेति । यन्ति यं वरं । तथा नन्देति एत्थ तथासद्दस्स उपमेय्यत्थजोतकभावं दस्सेन्तो आह “यथेव किरा”तिआदि । यथेव बोधिसत्तं ब्याकरिंसु, एवं नन्दम्पि राहुलम्पि ब्याकरिंसु किराति योजना । पाळियं पन यथा भगवति मे भन्ते पब्बजिते अनप्पकं दुक्खं अहोसि, तथा नन्दे पब्बजिते अनप्पकं दुक्खं अहोसि, तथा राहुले पब्बजिते अधिमत्तं दुक्खं अहोसीति योजना । नेमित्तकाति सुभासुभनिमित्तं कथेन्तीति नेमित्तका । पुत्तस्साति जेड्डपुत्तस्स सिद्धत्थकुमारस्स । पब्बज्जायाति पब्बज्जाहेतु पब्बज्जाकारणा, पब्बज्जानिमित्तं वा । ततोति भगवतो पब्बज्जतो । तम्पीति नन्दम्पि । इतीति ईदिसं । भगवतो पब्बज्जाय महन्तं इच्छाविघातसदिसन्ति अत्थो । तम्पीति राहुलम्पि । तेनाति पब्बज्जाहेतुना । अस्साति रज्जो । उप्पज्जीति सम्बन्धो । इतोति सोकुप्पत्तितो वरयाचनतो वा ।

सोति राजा । यत्र हि नामाति यो नाम । अहम्पि नाम यो यादिसो बुद्धमामको धम्ममामको सङ्गमामको समानो, सो तादिसो अहम्पि न सक्कोमीति योजना । अज्जेति मया अपरे । दुक्खन्ति जातिवियोगदुक्खं । निव्यानिककारणन्ति मनुस्सानं गरहउपवादअक्कोसतो निव्यानिकं कारणं ।

तत्थाति “अननुज्जातो”तिआदिवचने । जनेतीति जननी, माता । जनेतीति जनको, पिता । इमिना पोसावनिकमातापितरो निवत्तेति । माता वा मता होतीति योजना । सो एव वाति पुत्तो एव वा । अनुज्जातोम्हीति वदतीति सच्चेन वा अलिकेन वा “अनुज्जातोम्ही”ति वदति । माता वा सयं पब्बजिताति योजना । पितस्साति पिता अस्स । अस्साति पुत्तस्स । विप्पवुत्थोति मातुया केनचि कारणेन पवासो ।

चूळमातादीनन्तिआदिसद्देन महामातादीनि सङ्गण्हाति । पोसनकाति वड्डनका । तेसुपीति पोसनकमातापितरेसुपि ।

यं पन पुत्तं नानुजानन्तीति सम्बन्धो । जीवस्सेवाति तस्स जीवस्स एव, पब्बाजेन्तस्स वा भिक्खुस्स, न देसन्तरगमनादीनमत्थायाति अत्थो । तेसन्ति मातापितूनं ।

महाकन्तारोति केन उदकेन तरितब्बोति कन्तारो, निरुदककन्तारोव मुख्यतो लब्भति, वाळकन्तारो चोरकन्तारो अमनुस्सकन्तारो दुब्भिक्खकन्तारो मरुकन्तारोति इमे पञ्च कन्तारा रूळ्हीवसेन । महन्तो कन्तारो महाकन्तारो ।

यावतकेति एत्थ यावसद्दो पमाणत्थोति आह “यत्तके”ति ।

४२. सिक्खापददण्डकम्मवत्थुकथा

१०६. नासनवत्थूति लिङ्गनासनाय अधिद्धानं, कारणन्ति वुत्तं होति । पच्छिमानं पञ्चन्नन्ति योजना । दण्डकम्मवत्थूति दण्डकम्मस्स कारणं ।

१०७. अप्पतिस्साति एत्थ भिक्खून् वचनस्स पटिमुखं आदरेन असवनं भिक्खू जेट्ठकट्टाने न ठपेन्ति नामाति दस्सेन्तो आह “भिक्खू जेट्ठकट्टाने”ति आदि । “समानजीविका”ति इमिना असभागवुत्तिकाति एत्थ सभागसद्वो समानसद्वपरियायो, वुत्तिसद्वो जीविकपरियायोति दस्सेति । **परिसक्कतीति** एत्थ सक्क गतियन्तिधातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १६ ङकारन्तधातु) वुत्तत्ता परिपुब्बो सक्कसद्वो गत्यत्थोति आह “परक्कमती”ति । **किन्तीति** किमेव । **इतिसद्वो** हेत्थ एवसद्वत्थो, केन एव उपायेनाति हि अत्थो । **अक्कोसति चेवाति** जातिआदीहि अक्कोसति चेव । **भेदेतीति** भेदापेति । **आवरणं कातुन्ति** एत्थ आवरणसद्वो निवारणसद्वेवचनोति आह “निवारणं कातु”न्ति । **यत्थाति** यस्मिं परिवेणे, सेनासने वा । **वस्सगगेनाति** वस्सगगनाय । (तस्साति परिवेणसेनासनस्स । **उपचारेति** आसन्ने) । **मुखद्वारिकन्ति** मुखसङ्घातेन द्वारेन अज्झोहरितब्बं । “वदतोपी”ति इमिना वचीपयोगेन दुक्कटापत्तिं दस्सेति, “निक्खिपतोपी”ति इमिना कायपयोगेन । **अनाचारस्साति** दण्डकम्मे अनाचारस्स । **एत्तके नाम दण्डकम्मेति** एत्तके नाम उदकाहरापनादिसङ्घाते दण्डकम्मे । **इदन्ति** यागुभत्तादिं । **लच्छसीति** लभिस्ससि । “एत्तके नाम दण्डकम्मे”ति वुत्तवचनस्स युत्तिं दस्सेन्तो आह “भगवता ही”ति आदि । **दण्डकम्मन्ति** दण्डेन्ति दमेन्ति एतेनाति **दण्डो**, सोयेव कत्तब्बत्ता कम्मन्ति दण्डकम्मं आवरणादि । **अपराधानुरूपन्ति** वीतिक्कमस्स अपराधस्स अनुरूपं । **तम्पीति** उदकदारुवालिकादिआहरापणम्पि । **तज्ज खोति** तज्ज करणं । **ओरमिस्सतीति** कायेन ओरमिस्सति । **विरमिस्सतीति** वाचाय विरमिस्सति । **उण्हपासाणे वाति** आदीसु वासद्देन अज्जानिपि अत्ततापनपरितापनादीनि कम्मनि सङ्गहति ।

४३. अनापुच्छावरणवत्थुआदिकथा

१०८. उपज्झायं अनापुच्छाति एत्थ उपज्झायं अनापुच्छित्वा । सब्बथा किं न कातब्बन्ति आह “तुम्हाक”न्ति आदि । **दण्डकम्ममस्साति** दण्डकम्मं अस्स । **अस्साति** सामणेरस्स । सद्धिं उपज्झायेन विहरन्तीति **सद्धिविहारिका** । निस्सयाचरियादीनं अन्ते समीपे वसन्तीति **अन्तेवासिका**, उपसम्पन्नायेव ।

अपलाळेन्तीति एत्थ लळ उपसेवायन्ति धातुपाठेसु वुत्तत्ता (सद्वनीतिधातुमालायं १८ ङकारन्तधातु) थरे लळतो उपसेवतो अपगमेन्तीति अत्थो दट्ठब्बो । इध पन अधिप्पायत्थं दस्सेन्तो आह “तुम्हाक”न्ति आदि । **अपलाळेत्तब्बाति** अज्जं लळतो उपसेवतो अपगमेत्तब्बा । परिसभूते सामणेरूपसम्पन्नेति योजना । **आदीनवन्ति** दुस्सीलं निस्साय वसनस्स दोसं । न्हायितुं आगतेन तया गूथमक्खनं कतं विय दुस्सीलं निस्साय विहरन्तेन दुस्सीलं कतन्ति योजना । “दुस्सील”न्ति पदं पुरिमपच्छिमपदापेक्खं, तस्मा द्विन् पदानं मज्झे वुत्तं । तत्थ पुरिमपदापेक्खकाले वुत्तकम्मं, पच्छिमपदापेक्खकाले अवुत्तकम्मं । **सोति** सामणेरूपसम्पन्नो । **उपज्झायं वाति** सामणेरं सन्धाय वुत्तं । **निस्सयं वाति** उपसम्पन्नं सन्धाय वुत्तं ।

तीसु नासनासूति संवासलिङ्गदण्डकम्मनासनसङ्घातासु तीसु नासनासु । **योति** सामणरो । **नानाआपत्तियोति** पाराजिकथुल्लच्चय पाचित्तियापत्तियो । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । **कुन्थकिपिल्लिकम्पीति** एत्थ पाणखादकेहि सत्तेहि कुथियति हिंसियतीति कुन्थो, कुं पथविं वा धारेतीति कुन्थो ।

किमियेव पिल्लिकं पोतकं **किपिल्लिकं** मिकारस्स लोपं कत्वा । पिल्लिकसद्वो हि पोतकपरियायो । किमीनं, किमीसु वा पिल्लिकं **किपिल्लिकं** । **नासेतब्बतंयेवाति** लिङ्गेन नासेतब्बभावमेव । **तावदेवाति** तस्मिं मारणभिन्दनक्खणेयेव । **अस्साति** सामणेरस्स । **सेनासनग्गाहो च पटिप्पस्सम्भतीति** वस्सच्छेदो होतीति अधिप्पायो । **आकिण्णदोसोवाति** लिङ्गनासनदोसेन च दण्डकम्मनासनदोसेन च आकुलदोसोव । **विरज्झित्वाति** विराधेत्वा । यथानिवत्थपारुतस्सेव सामणेरस्साति सम्बन्धो । **तस्माति** सरणगमनउपसम्पदकम्मवाचानं सदिसत्ता । भिक्खुना समादिन्नं विय इमिनापि

समादिन्नानेव होन्तीति योजना । एवन्ति एवमिज्झने, समादिन्ने वा । दळ्हीकरणत्थन्ति सिक्खापदानं दळ्हीकरणत्थं । पतिट्ठापनत्थन्ति सामणेरस्स पतिट्ठापनत्थं । लच्छतीति लभिस्सति । सङ्गेन दातब्बोति सम्बन्धो । अपलोकेत्वाति सङ्गं आपुच्छित्वा । इमिना छिन्नवस्सकं दस्सेति ।

अदिन्नादाने तिणसलाकमत्तेनापि वत्थुना असमणो होतीति योजना । विप्पटिपत्तियाति विकारेण पटिपज्जनतो । भणितेति भणने । जानित्वाति जानित्वा एव । एवकारो हेत्थ अज्झाहरितब्बो, तेन वुत्तं “न अजानित्वा”ति । यानि पञ्च सिक्खापदानीति योजना । अस्साति सामणेरस्स । ठपनत्थायाति सिक्खापदानं ठपनत्थाय । अयन्ति पाराजिको । विसेसोति भिक्खुनं पाचित्तियतो विसेसो ।

पटिपक्खवसेनाति “अनरहं असम्मासम्बुद्धो”तिआदिना च “द्वाक्खातो”तिआदिना च “दुप्पटिप्पन्नो”तिआदिना च पटिविरुद्धवसेन गरहन्तो सामणरो निवारेतब्बोति सम्बन्धो । कण्डकनासनायाति कण्डकनामकस्स सामणेरस्स दण्डकम्मनासनाय । तं लब्धिन्ति अवण्णभासनदिट्ठिं । अच्चयन्ति अतिक्कमं, दोसं वा । देसापेतब्बोति “अच्चयो मं भन्ते अच्चगमा”तिआदिना देसापेतब्बा । तं युत्तन्ति “लिङ्गनासनाय नासेतब्बो”ति तं वचनं पतिरूपं । हीति सच्चं, यस्मा वा । इधाति खन्धके, “सामणेरं नासेतु”न्तिवचने वा ।

“एसेव नयो”ति वुत्तवचनं पाकटं करोन्तो आह “सस्सतुच्छेदानज्ही”तिआदि । अज्जतरदिट्ठिको सामणरोति योजना । एत्थाति दससु नासनङ्गेसु । “काम”न्तिपदेन पुनरुत्तिनिरत्थकदोसारोपनेन गरहं दस्सेति । “पना”तिपदेन तेसं दोसानं पहानेन सम्भावनं दस्सेति । अब्रह्मचारिं सामणेरन्ति सम्बन्धो । उपसम्पादेतुं वट्ठतीति उपसम्पादनं वट्ठति । भिक्खुनिदूसको सामणरोति सम्बन्धो । पब्बज्जम्पीति एत्थ पिसदस्स गरहत्थभावं दस्सेतुं वुत्तं “पगोव उपसम्पद”न्ति । एतमत्थन्ति एतादिसमत्थं ।

४७. पण्डकवत्थुकथा

१०९. दहरतरुणसद्धानं वेवचनत्ता वुत्तं “दहरे...पे०... तरुणे”ति । मोळिगल्लसद्दो थूलसरीरवाचको अनिप्फन्नपाटिपदिकोति आह “मोळिगल्लेति थूलसरीरे”ति । हत्थिभण्डेति एत्थ हत्थिसङ्घातं भण्डं एतेसन्ति हत्थिभण्डाति वुत्ते हत्थिगोपकाति आह “हत्थिगोपके”ति । अभिधाने (अभिधानप्पदीपिकायं ३६७ गाथायं) पन “हत्थिमेण्डो”ति पाठो अत्थि ।

पण्डकोति पडति विकलभावं गच्छतीति पण्डको । संखेपेन वुत्तमत्थं वित्थारेण दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि । तत्थ यस्साति पण्डकस्स । असुचिनाति सम्भवेन । आसित्तस्साति आसिज्चितब्बस्स । इमिना असुचिना मुखे आसिज्चितब्बोति आसित्तोति वचनत्थं दस्सेति । अयन्ति पण्डको । अज्झाचारन्ति मेथुनज्झाचारं । “उसूयाय उप्पन्नाया”तिइमिना उसूयतीति उसूयोति वचनत्थं दस्सेति । उपक्कमेनाति वायामेन । बीजानीति अण्डानि । इमिना उपक्कमेन एतस्मा बीजानि अपनीतानीति ओपक्कमिकोति वचनत्थं दस्सेति । पक्खे पवत्तो पण्डको पक्खपण्डको, पक्खे परिळाहवूपसमो पण्डको पक्खपण्डकोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “एकच्चो पना”तिआदि । तत्थ पुब्बवचनत्थे पक्खेति कालपक्खेति अत्थो दट्ठब्बो । पच्छिमवचनत्थे पक्खेति जुण्हपक्खेति अत्थो दट्ठब्बो । “अकुसलविपाकानुभावेना”ति पदं “पण्डको होती”तिपदेयेव सम्बन्धितब्बं । अस्साति पण्डकस्स । नपुंसकपण्डकोति पुरिसो विय सातिसयं पच्चामित्ते न पुंसकेति अभिमद्दनं कातुं न सक्कोतीति नपुंसको । न पुमा न इत्थीति नपुंसकोति कत्वा नपुमनइत्थिसदस्स निरुत्तिनयेन

नपुंसककरणम्पि वदन्ति । नपुंसकोयेव पण्डको नपुंसकपण्डको । तेसूति पञ्चसु पण्डकेसु । तेसुपीति ओपक्कमिकादीसु तीसुपि । “यस्मिं पक्खे”ति इमिना पक्खे पक्खे पण्डकभावं निवत्तेति । अस्साति पण्डकस्स । एत्थाति पञ्चसु पण्डकेसु । सोपीति पण्डकोपि । इतोति पण्डकवारतो । “एसेव नयो”ति इमिना लिङ्गनासनमेव अतिदिसति ।

४८. थेय्यसंवासकवत्थुकथा

११०. पारिजज्जपत्तस्साति परिहायतीति परिजानि, इस्सरियभोगादि, तस्स भावो पारिजज्जं, इस्सरियभोगादिक्खयो, तं पत्तोति पारिजज्जपत्तो, तस्स । “पारिजुज्जपत्तस्सा”तिपि उकारेण सह पाठो अत्थि । खीणकोलज्जाति एत्थ कुले जाता कोलज्जा, ण्यपच्चयो, नकारागमो । खीणा कोलज्जा अस्साति खीणकोलज्जाति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “मातिपक्खपितिपक्खतो”तिआदि । तत्थ मातिपक्खपितिपक्खतोति मातुया पक्खो मातिपक्खो, पितुनो पक्खो पितिपक्खो, मातिपक्खो च पितिपक्खो च मातिपक्खपितिपक्खा । फातिं कातुन्ति एत्थ फा-धातु वड्डनत्थोति आह “वड्डेतु”न्ति । “पुच्छियमानो”ति इमिना अनुयुज्जियमानोति एत्थ अनुत्पूपसगवसेन युजसद्वो पुच्छनत्थोति दस्सेति ।

थेय्यसंवासकोति थेननं थेय्यं नकारस्स यकारं कत्वा, थेय्याय संवासको इमस्साति थेय्यसंवासको । एत्थ च न केवलं वस्सगणनादिकोयेव संवासो नाम होति, अथ खो थेय्याय लिङ्गगहणम्पि संवासोयेव नाम । तस्मा तस्स तिविधभावं दस्सेन्तो आह “तयो”तिआदि । तत्थ लिङ्गं थेनेतीति लिङ्गथेनको, एसेव नयो इतरेसुपि । तमत्थं वित्थारेन्तो आह “तत्था”तिआदि । तत्थ योति थेय्यसंवासको । लिङ्गमत्तस्सेवाति एत्थ मत्तसद्देन संवासादयो निवत्तेति ।

विदेसन्ति अत्तनो देसतो वियोगं देसं । विसद्वो हेत्थ वियोगत्थवाचको । अथ वा वि दूरं देसं । विसद्वो हेत्थ दूरत्थवाचको । मुसाति अभूतत्थे दुतियन्तनिपातो, अभूतं वचनन्ति अत्थो । पटिबाहतीति अज्जे निवारति । संवासथेनको नामाति एत्थ को संवासो नाम, ननु एककम्मादिकोति आह “भिक्षुवस्सगणनादिको”तिआदि । भिक्षुवस्सगणनादिकोति आदिसद्देन यथावुड्डं वन्दनसादियनं आसनपटिबाहनं उपोसथपवारणादीसु सन्दिस्सनन्ति इमानि सङ्गहन्ति । “किरियभेदो”ति इमिना सं एकतो वसियति अनेनाति संवासोति वचनत्थेन किरियभेदो संवासो नामाति दस्सेति । इमस्मिं अत्थेति इमस्मिं वत्थुम्हि, इमस्मिं ठानेति अत्थो । इमिना पाराजिकादिद्वाने पन एककम्मादिको संवासो नामाति दस्सेति ।

“लिङ्गस्स चेव संवासस्स चा”ति इमिना उभयथेनकोति एत्थ उभयसरूपं दस्सेति ।

एत्थाति थेय्यसंवासकद्वाने । राज...पे०... भयेहि वाति एत्थ भयसद्वो पच्चेकं योजेतब्बो । राजभयेन च दुब्भिक्षभयेन च कन्तारभयेन च रोगभयेन च वेरिभयेन चाति हि अत्थो । चीवरगहणत्थन्ति चीवराहरणत्थं, अयमेव वा पाठो । वासद्वो हेत्वत्थं वा सम्पदानत्थं वा सम्पिण्डेति । अयं गाथा विभत्तिया उप्पटिपाटित्ता भग्गरीतिसङ्घाता अलङ्कारदोसा न मुत्ता । लिङ्गन्ति समणलिङ्गं । इधाति इमस्मिं सासने ।

नाधिवासेतीति न सम्पटिच्छति । यावाति यत्तकं कालं, अयं पनेत्थ योजना — इध यो राज...पे०... भयेन वा चीवरगहणत्थं वा लिङ्गं आदियति, सो सुद्धमानसो हुत्वा याव संवासं नाधिवासेति, ताव एसो “थेय्यसंवासको नामा”ति न वुच्चतीति ।

तत्राति तासु गाथासु । इधाति इमस्मिं सासने । एवन्ति लिङ्गे गहियमाने । तस्मिन्ति जने । अनोसरित्वावाति

अनोक्कमित्वाव । लिङ्गं **अपनेत्वा**ति सयं गहितं समणलिङ्गं विनासेत्वा । **पब्बजितालयन्ति** पब्बजितछायं । **पुब्बे**ति संवासथेनके ।

सब्बपासण्डियभत्तानीति सब्बानि पासण्डं उद्दिस्स दिन्नानि भत्तानि ।

सत्ते वहतीति **सत्तवाहो** । विरमितब्बन्ति **वेरं**, तं पवत्तेतीति **वेरिको** । कायेन परिहरितब्बानीति **कायपरिहारियानि** । तन्ति तुवं । **हीनायावत्तभावन्ति** हीनाय गिहिभावाय आवत्तभावं ।

उप्पब्बजित्वाति पब्बजवियोगं कत्वा । **तमत्थन्ति** उप्पब्बजितसङ्घातमत्थं । **अस्साति** महासामणेस्स ।

महन्तो वाति एत्थ वासहो गरहत्थो । पगेव दहरोति दस्सेति । अब्यत्तो होतीति योजना । **सोति** सामणेरो ।

वच्छगोरक्खादीनीति एत्थ **वच्छो**ति तरुणगोणो । सो हि मातुसन्तिके वसतीति **वच्छो** । मातुया वियोगकाले वा वस्सतीति **वच्छो**ति वुच्चति । इमिना दम्मगवजरग्गवापि सामञ्जतो गहिता । **गो** वुच्चति खेत्तभूमि । **वच्छो** च गो च **वच्छगवा**, तेसं रक्खनं वच्छगोरक्खो, सो आदि येसं कसिकम्मादीनन्ति वच्छगोरक्खादीनि । “सूपसम्पन्नो”ति इमिना गहट्टम्पि सचे उपसम्पादेति, सूपसम्पन्नोति दस्सेति । **अनुपसम्पन्नकालेयेवा**ति सामणेस्कालेयेव । **विनयविनिच्छये**ति विनये वुत्तस्स थेय्यसंवासकस्स विनिच्छये । **थेय्यसंवासको** होति लिङ्गस्स अपनीतत्ता ।

थेय्यसंवासको न होति सलिङ्गे ठितत्ता । **अयम्पि थेय्यसंवासको न** होति कासाये सउस्साहत्ता । **थेय्यसंवासको** होति कासाये धुरस्स निक्खित्तत्ता ।

थेय्यसंवासको न होति सलिङ्गे ठितत्ता । **नेव थेय्यसंवासको** होति कासाये सउस्साहत्ता । **मेथुनसेवनादीही**ति आदिसद्देन पाणातिपातादयो सङ्गण्हाति । **थेय्यसंवासको** होति कासाये धुरस्स निक्खित्तत्ता । **ओवट्टिकन्ति** अधोवट्टेन करणं । **रक्खति तावा**ति ताव रक्खति वीमंसनेन निवासितत्ता । **लिङ्गन्ति** समणलिङ्गं । **थेय्यसंवासको** होति गिहिलिङ्गस्स सम्पटिच्छितत्ता ।

वीमंसति वा सम्पटिच्छति वा रक्खतियेव ओदातवत्थस्स अन्तोकासायभावतो । “भिक्षुनियामि एसेव नयो”ति वुत्तमेवत्थं विभावेन्तो आह “सापी”ति आदि ।

वुट्ठपब्बजितो सामणेरोति सम्बन्धो । **पाळियम्पी**ति पन्तियम्पि । सेनो मंसपेसिं गहेत्वा गच्छति विय भत्तपिण्डे पत्तं उपनामेत्वा गहेत्वा गच्छति । **थेय्यसंवासको न** होति वस्सानं अगणनत्ता ।

४८. तिथियपक्कन्तककथा

११०. पक्कमतीति **पक्कन्तो**, “पविट्ठो”ति इमिना कमुधातुया पदविक्रमेपत्थं दस्सेति, इच्छाकन्ति अत्थे निवत्तेति । **सोति** तिथियपक्कन्तको । **तत्राति** तिथियपक्कन्तके । उपसम्पन्नो भिक्षु गच्छतीति सम्बन्धो । **तेसन्ति** तिथियानं । “तिथियो भविस्सामी”ति पुब्बेव लद्धिगहितत्ता वुत्तं “लिङ्गे आदिन्मत्ते”ति । **कुसचीरादीनी**ति एत्थ **कुसो** वुच्चति सलाका । **चीरो**ति पन्ति, आवलीति अत्थो । कुसे रज्जुना आवुनित्वा कतो चीरो **कुसचीरो**, सो आदि येसं तानीति

कुसचीरादीनि । आदिसद्देन फलकचीरादयो सङ्गण्हाति । कुसतिणेहि कतो चीरो **कुसचीरो**तिपि वदन्ति । **नग्गो**ति अचेलको । **आजीवको**ति अचेलकवतमादाय जीवतीति आजीवको । **तेसन्ति** आजीवकानं । ओवदितो हुत्वाति सम्बन्धो ।

किन्ति किं वतं । **लुज्जापेती**ति अपनयापेति । **मोरपिज्जादीनी**ति एत्थ **पिज्जं** वुच्चति पक्खो । सो हि पिज्जति आकासे गच्छति अनेनाति पिज्जन्ति वुच्चति । पिछि गतियन्ति धातुपाठो । मोरस्स पिज्जं मोरपिज्जं, तं आदि येसं तानीति मोरपिज्जादीनि । आदिसद्देन उलूकपिज्जादयो सङ्गण्हाति । **याव न सम्पटिच्छती**ति याव लद्धिं न सम्पटिच्छति । **नन्ति** वीमंसमानं भिक्खुं । **लद्धी**ति तिथियलद्धि । **रक्खती**ति तिथियपक्कन्तकतो रक्खति । लद्धिया अभावेन तिथियपक्कन्तको न होतीति अधिप्पायो । **अच्छिद्दचीवरो**ति एत्थ आकारो कोधत्थो, अडुत्थो वा होति, छिद्दसद्दो दूसनत्थो होति । तस्मा आकोधेन अडुनेन वा छिद्दो दूसितोति **अच्छिद्दो**ति अत्थो दट्ठब्बो । “अच्छिन्नो”तिपि पाठो । अच्छिद्दं चीवरमेतस्साति अच्छिद्दचीवरो । **तित्थायतनन्ति** तिथीनं निवासद्धानं, तिथियानं उपस्सयन्ति अत्थो ।

४९. तिरच्छानगतवत्थु

१११. देवसम्पत्तिसदिसं इस्सरियसम्पत्तिं अनुभवन्तोपि सो नागो कस्मा नागयोनिया अट्टीयतीति आह “**किञ्चापी**”तिआदि ।

तत्थ किञ्चापि अनुभोतीति सम्बन्धो । **किञ्चापिसद्दो** हेत्थ सम्भावनाजोतको, पनसद्दो गरहत्थजोतको । **कुसलविपाकेना**ति अहेतुककुसलविपाकेन । **तस्सा**ति नागस्स । **सजातिया**ति समानजातिया नागिया । **उदकसञ्चारिमण्डूकभक्खन्ति** उदके सञ्चरणसीलं मण्डूकसङ्घातं भक्खं पातुभवतीति योजना । **सो**ति नागो । **अट्टीयती**ति अरमणं पीळियति । **हरायती**ति एत्थ हरेधातु लज्जनत्थोति आह “लज्जती”ति । एकारन्तो धातु भूवादिगणिको (सद्दनीतिधातुमालायं १६ रकारन्तधातु) । **जिगुच्छती**ति एत्थ गुपधातुया कम्मं दस्सेन्तो आह “अत्तभाव”न्ति । “तस्स भिक्खुनो”तिपदस्स “निक्खन्ते”तिपदेन योजितब्बत्ता भुम्मत्थे सामिवचनन्ति आह “तस्मिं भिक्खुस्मि”न्ति । अथ वा **तस्स भिक्खुनो**ति सामियोगत्ता “निक्खन्ते”ति एत्थ भावत्थे मानपच्चयोति आह “निक्खमने”ति । इमिना निक्खन्तोति एत्थ न अन्तपच्चयो, मानपच्चयस्सेव अन्तभावं कत्वा वुत्तोति दस्सेति । **विस्सद्दो**ति सतिविस्सज्जितो । **तस्मिन्ति** भिक्खुम्हि । **कपिमिद्धवसेनेवा**ति कपिनो मिद्धवसेन एव । अथ वा कपिमिद्धवसेन निद्दायन्तो इव निद्दायन्तोति योजना । **पटिनिपज्जी**ति पुन निपज्जि । **विस्सरमकासी**ति एत्थ विसद्दो विरूपत्थजोतको, सरसद्दो सद्दवाचकोति दस्सेन्तो आह “विरूपं महासद्दमकासी”ति ।

“अकारस्स लोपं कत्वा”ति इमिना **तुम्हे खोत्था**ति एत्थ “तुम्हे खो अत्था”ति पदविभागं कत्वा ओकारतो परस्स अकारस्स लोपं दस्सेति । “अकारस्सालोप”न्तिपि पाठो । एवञ्चि सति अकारस्स अलोपं कत्वाति अत्थो दट्ठब्बो । इमिना “तुम्हे खो अत्था”ति पदच्छेदं कत्वा अकारे परे ओकारस्स वकारं कत्वा तुम्हे खत्था”ति पाठो दस्सितो । कस्मा इमस्मिं धम्मविनये अविरूढिहधम्माति आह “ज्ञान...पे०... अभब्बत्ता”ति । “भवथा”ति इमिना **अत्था**ति एत्थ असधातु सत्तत्थवाचको थविभत्तीति दस्सेति । **सजातिया**ति एत्थ समाना जाति एतिस्साति सजातीति वुत्ते नागी एवाति आह “नागिया एवा”ति । **मनुस्सि**तिआदीति एत्थ आदिसद्देन तिरच्छानगतित्थीपेतित्थीदेवित्थियो सङ्गण्हाति । “द्वेमे भिक्खवे पच्चया”ति देसना सावसेसदेसनाति दस्सेन्तो आह “एत्थ चा”ति । **एत्था**ति तिरच्छानगतवत्थुम्हि । **अभिण्हन्ति** अभिक्खणं पुनप्पुनन्ति अत्थो ।

तिरच्छानगतोति एत्थ किं अपायपरियापन्नो दुग्गतिअहेतुकपटिसन्धिकोवाधिप्पेतोति आह “नागो वा होतू”तिआदि ।

५०. मातुघातकादिवत्थुकथा

११२. निक्खन्तिन्ति एत्थ “इमस्स पापकम्मस्सा”ति छट्ठीयोगत्ता भावत्थे तिपच्चयोति आह “निक्खमन”न्ति । अपवाहनन्ति अपायपटिसन्धिवहनतो अपगमनं । येनाति मनुस्सभूतेन येन जीविता वोरोपिताति सम्बन्धो । मनुस्सित्थिभूताति मनुस्सित्थी हुत्वा भूता, मनुस्सित्थीभावं वा भूता पत्ता । इमिना तिरच्छानगतित्थिआदयो निवत्तेति । “जनिका”ति इमिना पोसावनिकमातादयो निवत्तेति । सयम्पीति एत्थ पिसद्दो न केवलं मातायेव, अथ खो पुत्तेनापीति दस्सेति । सताति सन्तेन । मनुस्सजातिकेनेव सता मनुस्सजातिको एव हुत्वा वोरोपिताति योजना । अनन्तरे भवे फलं निब्बत्तेतीति आनन्तरियं, मातुघातककम्मं, तेन जातिसामञ्जस्यि अजनिकं घातेन्तो च जनिकम्पि जातिभेदं घातेन्तो च न अनन्तरिको होति, तस्स पब्बज्जा च उपसम्पदा च न वारिताति दस्सेन्तो आह “येन पना”तिआदि । तत्थ पोसेति वद्धेतीति पोसापनिया, सा एव पोसावनिका पकारस्स वकारं, यकारस्स च ककारं कत्वा, पोसावनिका च सा माता चेति पोसावनिकमाता । अस्साति पुत्तस्स । इदं पदं पुब्बापरापेक्खं । तत्थ पुब्बपदे भावसम्बन्धो, पच्छिमपदे सामिसम्बन्धो । सब्बथा एसेव नयो होतीति आह “सचेपी”तिआदि । वेसियाति उपलक्खणवसेन वुत्तं । याय कायचि इत्थिया पुत्तस्सापि गहेतब्बत्ता । “अयं मे पिता”ति अजाननमेव हि पमाणं । अनेनाति इमिना पुत्तेन । “पितुघातकोत्वेव सङ्ख्यं गच्छती”ति इमिना मातुघातकेपि “अयं मे माता”ति अजानित्वा घातेन्तोपि मातुघातकोत्वेव सङ्ख्यं गच्छतीति दस्सेति ।

११४. सङ्खेपेन वुत्तमत्थं वित्थारेन दस्सेन्तो आह “मनुस्सजातियं ही”तिआदि । अपब्बजितन्ति गिहिभूतं । पब्बज्जा चस्साति एत्थ चसद्देन उपसम्पदापि वारिताति दस्सेति । अस्साति अरहन्तघातकस्स । अवसेसन्ति अरहन्ततो अवसेसं । अस्साति अरियघातकस्स । आनन्तरियो न होति तिरच्छानगतत्ता पनस्स पब्बज्जा वारिताति अत्थो नेतब्बो । एत्थाति मातुघातकादिकम्मेसु । वधायाति तदत्थे चतुत्थीति आह “वधत्थाया”ति । “मारेतु”न्ति इमिना “वधत्थाया”ति एत्थ हनधातु हिंसनत्थोति दस्सेति । “नीयन्ती”ति इमिना ओनीयन्तीति एत्थ ओत्तूपसग्गो धात्वत्थानुवत्तकोति दस्सेति । यं पन वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । तस्स वचनस्स अत्थोति योजना । “सचा च इति अयं निपातो वुत्तो”ति इमिना भयपीळितत्ता च निरुत्तीसु अकुसलत्ता च दवाभणनेन रवाभणनेन अयं निपातो चोरेहि वुत्तोति दस्सेति । “सचे च इच्चेव वा पाठो”ति इमिना तेहि तथा वुत्तेपि सङ्गीतिकाले वा पोत्थकारूळ्हकाले वा यथाभूतं सङ्गीतत्ता, पोत्थकारूळ्हत्ता च यथाभूतो पाठो अत्थीति दस्सेति । तत्थाति तेसु पदेसु । निद्धारणे भुम्मं । तस्साति “सचज्ज मय”न्ति पाठस्स । “सचे अज्ज मय”न्ति इमिना एकारलोपसन्धिं दस्सेति । “सचेज्ज मय”न्ति अकारलोपसन्धिनापि पाठो अत्थि ।

११५. पकतत्तन्ति पकतिया सीलसङ्घातो अत्ता सभावो एतिस्साति पकतत्ता, तं । कायसंसग्गेन भिक्खुनीनं पाराजिकत्ता वुत्तं “सीलविनासं पापेती”ति । अनिच्छमानंयेव भिक्खुनिन्ति सम्बन्धो ।

इच्छमानन्ति ओदातवत्थवसनं इच्छमानं । यस्मा अभिक्खुनी होति, तस्मा भिक्खुनीदूसको न होतीति योजना । सीलविपन्नं भिक्खुनिन्ति सम्बन्धो ।

यो देवदत्तो सङ्गं भिन्दति विय, भिन्दतीति योजना । उद्धम्मन्ति धम्मतो विरहितं । उब्बिनयन्ति विनयतो विरहितं । चतुन्नं कम्मानन्ति अपलोकनादीनं चतुन्नं कम्मानं ।

यो देवदत्तो लोहितं उप्पादेति विय, उप्पादेतीति योजना । **दुट्ठचित्तेना**ति एत्थ न यंकिञ्चि दुट्ठचित्तं दुट्ठचित्तं नाम, अथ खो वधकचित्तन्ति आह “वधकचित्तेना”ति । **सरीरे**ति सरीरब्भन्तरे । तथागतस्स हि अभेज्जकायत्ता परूपक्कमेन चम्मच्छेदं कत्वा लोहितस्स उप्पादनं नाम नत्थि । यो पन जीवको फासुं करोति विय, फासुं करोतीति योजना । **लोहितज्वा**ति पूतिलोहितज्ज ।

५४. उभतोब्यञ्जनकवत्थुकथा

११६. उभतोब्यञ्जनकोति एत्थ बाहिरत्थसमासं दस्सेन्तो आह “इत्थिनिमित्तुप्पादनकम्मतो चा”तिआदि । तत्थ “इत्थि...पे०... कम्मतो चा”ति इमिना उभयसरूपं दस्सेति । उभतो कम्मतो पवत्तन्ति पाठसेसो योजेतब्बो । **ब्यञ्जन**न्ति निमित्तं । **अस्सा**ति जनस्स । **करोतिपि कारेतिपी**ति एत्थ करधातुया सुद्धकम्मकारितकम्मानि दस्सेन्तो आह “पुरिसनिमित्तेना”तिआदि । तत्थ “वीतिक्कम”न्ति इमिना सुद्धकम्मं दस्सेति, “पर”न्ति इमिना कारितकम्मं दस्सेति । **समादपेत्वा**ति उय्योजेत्वा । तस्स दुविधभावं दस्सेन्तो आह “दुविधो”तिआदि । तत्थ इत्थिभावेन लक्खितो उभतोब्यञ्जनको **इत्थिउभतोब्यञ्जनको** । एस नयो इतरत्थापि ।

तत्थाति दुविधेसु उभतोब्यञ्जनकेसु । **इत्थिनिमित्तन्ति** इत्थिया अङ्गजातं । एसेव नयो “पुरिसनिमित्त”न्ति एत्थापि । **पाकटं पटिच्छन्**न्ति सभावतो पाकटं पटिच्छन् । पुन **पटिच्छन्नं पाकटन्ति** रागवसेन पटिच्छन्नं पाकटं । **परं गण्हापेती**ति परमेव गण्हापेतीति अत्थो । **इदन्ति** कारणं । **एतेसन्ति** द्विन्नं उभतोब्यञ्जनकानं । **कुरुन्दियं पन वुत्तं**, किं वुत्तन्ति योजना । तत्थाति उभतोब्यञ्जनके । **विचारणक्कमो**ति वीमंसनानुक्कमो । “तत्थ विचारक्कमो”तिपि पाठो । विचारणक्कमो धम्मसङ्गहट्ठकथाय वेदितब्बो, इध पन किं वेदितब्बन्ति आह “इदमिध वेदितब्ब”न्ति । तत्थ **इदन्ति** नपब्बज्जूपसम्पदकारणं । **इधा**ति इमिस्सं विनयट्ठकथायं ।

५५. अनुपज्झायकादिवत्थुकथा

११७. तेन खो पन समयेनाति एत्थ तसद्वस्स अनियमनिद्वेसभावं दस्सेन्तो आह “येन समयेना”ति । **सिक्खापदं अपज्जत्तं होती**ति “न भिक्खवे अनुपज्झायको उपसम्पादेतब्बो”ति सिक्खापदं अपज्जत्तं होति । “उपज्झायविरहित”न्ति इमिना **अनुपज्झायकन्ति** एत्थ अकारस्स विरहत्थं दस्सेति । उपज्झायविरहितं उपसम्पादापेक्खन्ति सम्बन्धो । “**एव**”न्तिआदिना दोसं दस्सेति । **उपज्झं अगाहापेत्वा**ति “उपज्झायो मे भन्ते होही”ति (महाव० ६५; महाव० अट्ठ० ६४) उपज्झं अगाहापेत्वा । उपसम्पादेन्तस्स कारकसङ्घस्साति योजना । **कम्मं पना**ति उपसम्पदकम्मं पन । “एसेव नयो”ति इमिना उपसम्पादेन्तस्स आपत्ति, कम्मं पन न कुप्पतीति वचनं अतिदिसति ।

५६. अपत्तकादिवत्थुकथा

११८. यो पिण्डो हत्थेसु लब्धतीति योजना । तदत्थायाति तस्स पिण्डस्स अत्थाय । **सेय्यथापि तित्थिया**ति एत्थ सेय्यथापिसद्वो उपमत्थो, तित्थियसद्वो आजीवकनामके तित्थिये होतीति दस्सेन्तो आह “यथापि आजीवकनामका तित्थिया”ति । तस्मा आजीवकसङ्घाते तित्थिये उपमं कत्वा उज्झायन्तीति आह “सूपब्यञ्जनेही”तिआदि । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । **ते**ति आजीवका । **कम्मं पन न कुप्पती**ति पत्तचीवरेसु असन्तेसुपि कम्मवाचाय “परिपुण्णस्स पत्तचीवर”न्ति परिकित्तित्ता कम्मं न कुप्पतीति अधिप्पायो ।

याचितकेनाति एत्थ याचितो हुत्वा गहितो याचितकोति दस्सेन्तो आह “याचित्वा गहितेना”ति । “ईदिसेन ही”ति आदिना दोसं दस्सेति । तस्माति यस्मा आपत्ति होति, तस्मा । तस्माति उपसम्पदापेक्खस्स । निरपेक्खेहि आचरियुपज्झायादीहीति योजना । निस्सज्जित्वाति ब्रह्मदेव्येन निस्सज्जित्वा । अनधिद्वानुपगानं पत्तचीवरानं अपत्तचीवरत्ता वुत्तं “अधिद्वानुपगं पत्तचीवर”न्ति । पण्डुपलासन्ति समणुद्देसभावापेक्खं । सो हि रूळ्हिवसेन पण्डुपलासोति वुच्चति । अथ वा यथा पण्डुपलासो न हरितो, नापि सुक्खो होति, एवं सोपि पब्बजापेक्खो न गिही होति, नापि सामणेरो, तस्मा समणुद्देसभावापेक्खो “पण्डुपलासो”ति वुच्चति ।

वसन्तस्स पण्डुपलासस्साति सम्बन्धो । अनामदुपिण्डपातन्ति भिक्खूहि अनामसितब्बगं पिण्डपातं । सामणेरभागसमकोति सामणेरेहि लद्धेन भागेन समं पवत्तो । अस्साति पण्डुपलासस्स । सामणेरस्स सब्बं पटिजगगनकम्मं कातुं वट्ठति विय, अस्स कातुं वट्ठतीति योजना ।

५७. हत्थच्छिन्नादिवत्थुकथा

११९. हत्थच्छिन्नादिवत्थूसु हत्था छिन्ना यस्साति हत्थच्छिन्नोति आदिवचनत्थं दस्सेन्तो आह “यस्सा”ति आदि । मणिबन्धेति पकोटुन्ते । सो हि यस्मा एत्थ मणिसङ्घातं अलङ्कारविकतिं बन्धति, तस्मा मणिबन्धोति वुच्चति । कप्परेति कपोणियं । सा हि परेसं पिट्ठीसु कपति हिंसति अनेनाति “कप्परो”ति वुच्चति । यस्स हत्था छिन्ना होन्ति, अयं हत्थच्छिन्नो नामाति योजना । एसेव नयो सेसेसुपि । एको वा पादोति योजना । हेट्ठा “एको वा द्वे वा हत्था”ति एत्थापि एसेव नयो । चतूसु हत्थपादेसु द्वे वाति एको हत्थो, एको पादोति द्वे वा । कण्णाति सद्गम्हा । ते हि कण्णति सवति एतेहीति कण्णाति वुच्चन्ति । कण्णाबद्धेति कण्णच्छिदस्स आबद्धे । सङ्घाटेतुन्ति सङ्घटनं कातुं, आबन्धनं कातुन्ति अत्थो । अजपदकेति अजपदसण्ठाने ठाने । नासाति घानानि । तानि हि नासति अब्यत्तसद्दं करोति एताहीति नासाति वुच्चन्ति । नासिकाति नासायेव । सण्ठापेतुन्ति सुट्ठु ठपेतुं, पकतिया ठपेतुन्ति अत्थो । नखसेसन्ति नखोयेव सेसो छिन्नङ्गुलितोति नखसेसो, तं । अग्रे पुरे उट्ठहतीति अङ्गुट्ठो । “वुत्तनयेनेवा”ति इमिना “नखसेसं अदस्सेत्वा”ति वचनं अतिदिसति । कण्डरनामकाति महासिरनामका । ते हि कं सरीरं धारेन्तीति कण्डराति वुच्चन्ति धकारस्स डकारं कत्वा । येसूति कण्डरेसु, निद्धारणे भुम्मं ।

यस्स वग्गुलिपक्खका विय अङ्गुलियो सम्बन्धो होन्ति, अयं फणहत्थको नामाति योजना । एतन्ति फणहत्थकं । छळङ्गुलादयोपि फणहत्थकेयेव सङ्गहेतब्बाति आह “यस्सपि छ अङ्गुलियो”ति आदि । यस्सपि छ अङ्गुलियो होन्ति, अयम्पि फणहत्थको नाम उपचारेन ।

खुज्जोति एत्थ खुज्जो सरीरो यस्सत्थीति खुज्जोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “खुज्जसरीरो”ति । कस्मा खुज्जोति आह “उरस्स वा”ति आदि । यस्स पन वङ्गं, अयम्पि खुज्जो नामाति योजना । वङ्गन्ति च कुटिलं । हीति सच्चं, यस्मा वा । ब्रह्मजुगत्तोति उजुं गत्तं उजुगत्तं, ब्रह्मनो उजुगत्तं विय उजुगत्तं इमस्स महापुरिसस्साति ब्रह्मजुगत्तो, महापुरिसो ।

संखेपेन वुत्तमत्थं वित्थारेन दस्सेन्तो आह “जङ्गवामनस्स ही”ति आदि । येसन्ति उभिन्नं कायानं । भूतानन्ति अमनुस्सानं पिसाचकपेतानं । अत्तभावो होति वियाति योजना । परिवट्ठोति परिसमन्ततो वट्ठुलसरीरो ।

गलगण्डीति एत्थ गले गण्डो यस्सत्थीति गलगण्डीति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “यस्सा”ति आदि । एतन्ति “गलगण्डी”ति एतं वचनं । तत्थाति गलगण्डिपब्बाजने । यन्ति वचनं ।

सिपदीति एत्थ सिथिलं पदं इमस्साति सिपदीति वुत्ते भारपादोयेव गहेतब्बोति आह “भारपादो वुच्चती”ति । भारं पादं यस्साति **भारपादो** । एते द्वे थूलपादरोगीसु वत्तन्तीति दट्ठब्बं । **सज्जातपिळको**ति सज्जातफोटो । **उपनाहन्ति** भुसं बन्धनं । **उदकआवाटे**ति उदकेन पुण्णायं कासुयं । **उदकवालिकाया**ति उदकतिन्तेन मरुना । यथा सिरा पज्जायन्ति, एवं मिलापेतुन्ति योजना । **ईदिसन्ति** सिरापज्जायनजङ्घतेलनाळिकसभावं । **तथा**ति यथा पब्बज्जाकाले करोति, तथा कत्वाति अत्थो ।

पापरोगीति एत्थ पापरोगस्स सरूपं दस्सेन्तो आह “अरिस”इतिआदि । तत्थ अरिसो च भगन्दरो च पित्तञ्च सेम्हो च कासो च सोसो चाति द्वन्दो, ते आदयो येसं तेति अरिस...पे०... सोसादयो । आदिसद्देन हेट्ठा वुत्ते आबाधे सङ्गण्हाति । तत्थ पित्तसेम्हसद्देहि तंसमुद्धानो रोगो गहेतब्बो । “निच्चातुरो”ति इमिना पापरोगीति एत्थ मन्तुत्थे पवत्तस्स ईपच्चयस्स निच्चयोगत्थं दस्सेति ।

परिसदूसनोति एत्थ इतिसद्दो नामपरियायो, परिसदूसनो नामाति हि अत्थो । यो अत्तनो विरूपताय परिसं दूसेति, अयं परिसदूसनो नामाति योजना । छसरीरदोसं आदिं कत्वा परिसदूसनभावं वित्थारेन्तो आह “अतिदीघो वा”तिआदि । **अतिदीघो वा**ति एत्थ न केवलं परेसं द्रङ्गुलादिमत्तदीघो, अथ खो दिगुणादिदीघोवाधिप्पेतोति आह “अज्जेस”न्तिआदि । **नाभिपदेसो**ति अत्तनो नाभिपदेसो । यथा हि अतिदीघे परवचनेन अतिदीघस्स सरूपं वेदितब्बं, तथा अतिरस्सादीसुपि अतिरस्ससरूपन्ति दट्ठब्बं । **महोदरो**ति महाउदरो । **कप्पसीसो वा**ति हत्थिसीसो विय युगसीसो वा । **कप्पसद्दो** हेत्थ युगत्थवाचको । **कण्णिककेसो वा**ति कण्णिकसदिसेहि केसेहि समन्नागतो । “जातिपलितेही”ति इमिना जरावातेन पहतं पलितं निवत्तेति । **पकतितम्बकेसो**ति एत्थ पकतिसद्देन केनचि पयोगेन तम्बकेसं निवत्तेति । **आवट्टसीसो**ति पुनप्पुनं वट्टतीति आवट्टो, केसावट्टो, सो एतस्स सीसे अत्थीति आवट्टसीसो । **उद्धग्गेही**ति उद्धं कोटीहि । **जालबद्धेन विया**ति जालेन बद्धेन इव ।

सम्बद्धभमुको वाति अज्जमज्जसम्बद्धभमुको वा । **मक्कटभमुको**ति मक्कटस्स भमु विय भमु एतस्साति मक्कटभमुको । **वासिकोणेना**ति तच्छनीकोटिया । **विसमचक्कलो**ति एत्थ चक्काकारेन लाति पवत्तति, चक्काकारं वा लाति गण्हातीति **चक्कलो** । **केकरो**ति वलितो । सो हि कुच्छितं करोतीति केकरोति वुच्चति । **कक्कटस्सेवा**ति कक्कटस्स इव । **मूसिककण्णो**ति आखुकण्णो । **जटुककण्णो**ति वग्गुलिकण्णो । **अविद्धकण्णो**ति अच्छिद्धकण्णो । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । **सो**ति अविद्धकण्णो । कण्णे भगन्दरो एतस्साति **कण्णभगन्दरो**, सोयेव कण्णभगन्दरिको । गण्डो कण्णे एतस्साति **गण्डकण्णो** । **पग्घरितपुब्बेना**ति पग्घरितपूयेन । टङ्कितो कण्णो यस्साति **टङ्कितकण्णो** । **गोभत्तनाळिकाया**ति गुन्नं भत्तपानत्थं कताय नाळिकाय । बिळारक्खि विय अतिपिङ्गलं अक्खि एतस्साति **अतिपिङ्गलक्खि** । मधुवण्णो विय पिङ्गलं अक्खि एतस्साति **मधुपिङ्गलक्खि** । **निप्पखुमक्खी**ति एत्थ **पखुमं** वुच्चति अक्खिहि जातं लोमं । तज्झि अक्खिनो पक्खद्वये जातत्ता पखुमन्ति वुच्चति । नत्थि पखुमं अक्खिहि एतस्साति निप्पखुमक्खि । अस्सुपग्घरणं अक्खिम्हा एतस्साति **अस्सुपग्घरणक्खि** । पुप्फं सज्जातं यस्स अक्खिनोति **पुप्फितं** । पुप्फितं अक्खि यस्साति **पुप्फितक्खि** । **अक्खिपाकेना**ति अक्खिनो दलपरियन्तेसु पच्चनकेन रोगेन ।

चिपिटनासिकोति अनुन्नतनासिको । **सुकतुण्डसदिसाया**ति सुवानं मुखेन सदिसाय ।

पटङ्गमण्डूकस्सेवाति पटङ्गनामकस्स मण्डूकस्स मुखनिमित्तं इव मुखनिमित्तयेवाति योजना । **उक्खलिमुखवट्टिसदिसेही**ति उक्खलिया मुखवट्टिना सदिसेहि । **भेरिचम्मसदिसेही**ति भेरिया मुखे नहितचम्मेन सदिसेहि ।

एळमुखोति एळाय निच्चपग्घरितं मुखमेतस्सेति एळमुखो । **उप्पक्कमुखो**ति उप्पक्कं कुथिकं मुखमेतस्साति उप्पक्कमुखो । **सङ्खत्तुण्डको**ति सङ्खस्स तुण्डेन सदिसो ओढो एतस्साति सङ्खत्तुण्डको ।

अट्टकदन्तसदिसेहीति अट्टकनामकस्स नङ्गलस्स दन्तोहि सदिसेहि । दन्ते पिदहितुन्ति सम्बन्धो । **दन्तन्तरे**ति दन्तविवरे, दन्तमज्झे वा । **कलन्दकदन्तो** वियाति काळकानं दन्तो विय ।

महाहनुकोति महन्तो हनु एतस्साति महाहनुको । **चिपिटहनुको**ति अनुन्नतहनुको । **निम्मस्सुदाठिको**ति नत्थि मस्सु च दाठि च एतस्साति निम्मस्सुदाठिको । **भट्टअंसकूटो**ति भट्टो पतितो अंसकूटो इमस्साति भट्टअंसकूटो । **गोधागतो**ति गोधाय गत्तं विय गत्तं इमस्साति गोधागतो । **सब्बंपेतन्ति** सब्बम्पि एतं “कच्छुगतो”ति आदिवचनं । **एत्था**ति “कच्छुगतो”ति आदिवचने । विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना ।

भट्टकटिकोति भट्टा पन्ना कटि एतस्साति भट्टकटिको । अच्चुगतेहि आनिसदमंसेहीति सम्बन्धो । **वातण्डिको**ति वातेन पूरितो अण्डकोसो एतस्साति वातण्डिको । **सङ्खट्टनजाणुको**ति अन्तो नतत्ता अज्जमज्जं सङ्खट्टनं जाणु एतस्साति सङ्खट्टनजाणुको । **विकटो**ति तिरियगमनपादो । उपट्टपिण्डकस्स अत्थं सह भेदेन दस्सेन्तो आह “सो दुविधो”ति आदि । तत्थ दुविधो सो उपट्टपिण्डको समन्नागतोति योजना । अथ वा सो उपट्टपिण्डको हेट्टा ओरूळ्हाहि महन्तीहि जङ्घपिण्डिकाहि समन्नागतो वा उपरि ओरूळ्हाहि महन्तीहि जङ्घपिण्डिकाहि समन्नागतो वाति दुविधोति योजना । **पिट्टिकपादो**ति पिट्टियं उट्ठितो पादो एतस्साति पिट्टिकपादो । **गण्डिकङ्गुलि** वाति गण्डेन उट्ठितो अङ्गुलि एतस्साति गण्डिकङ्गुलि । **सब्बोपेसा**ति एस सब्बोपि जनो । परिसं दूसेतीति **परिसदूसनो** ।

पुब्बादीहीति आदिसद्देन चक्खुपसादस्स अन्तरायकरानि अज्जानिपि वत्थूनि गहेतब्बानि । द्वीहि वा अक्खीहि, एकेन वा अक्खिनाति योजना । **उभयम्पी**ति द्विन्नं अट्टकथाचरियानं उभयम्पि वचनं । पाळियं “अन्धं पब्बाजेन्ती”ति अवत्वा “काणं पब्बाजेन्ती”ति वुत्तत्ता “परियायेना”ति वुत्तं । महाअट्टकथायज्झि “जच्चन्धो”ति इमिना द्वेअक्खिकाणं सन्धाय वुत्तं । **कुणी**ति कुणनं संकोचनं कुणं, तमेतस्सत्थीति कुणी । **खज्जो**ति खज्जति गतिवेकल्लभावेन पवत्ततीति खज्जो । **कुण्डपादको**ति एत्थ **कुण्डो**ति खज्जस्सेव नामं । खज्जो हि कुडति गमनं पटिहनतीति कुण्डोति वुच्चति । कस्मा कुण्डपादको? कस्मा पिट्टिपादमज्जेन चङ्गमन्तोति आह “मज्जे संकुटितपादत्ता”ति । इमिना हि कुण्डपादस्स च पिट्टिपादमज्जेन चङ्गमनस्स च हेतुं दस्सेति । एसेव नयो अनन्तरवाक्येपि । **सब्बोपेसा**ति एस सब्बोपि जनो ।

पक्खहतोति एत्थ एको पक्खो हतो विनासो एतस्साति पक्खहतोति अत्थं दस्सेन्तो आह “एको हत्थो वा”ति आदि । “पक्खपातो”तिपि पाठो, सो अपाठोयेव । **पक्खसदो** हि कोट्टासवाचको, न पङ्गुलपरियायो, **पीठसब्बी** वुच्चतीति पीठेन सब्बति गच्छति सीलेनाति पीठसब्बी वुच्चति । “जिण्णभावेन दुब्बलो”ति इमिना जीरणं जरा, ताय दुब्बलो **जरादुब्बलो**ति वचनत्थं दस्सेति । **बलवा होती**ति आगन्तुकरोगानमभावेन बलवा होति, “वचीभेदो नप्पवत्तती”ति इमिना मुखमत्तमेव गच्छति पवत्तति, न वचीभेदो एत्थ जनेति **मूगो**ति दस्सेति । यस्स वचीभेदो न पवत्तति, अयं मूगो नामाति योजना । **मम्मनन्ति** खलितवचनं । यो एकमेव अक्खरं चतुपञ्चक्खत्तुं वदति, तस्सेतमधिवचनं ।

बधीरोति सुतिहीनो । सो हि हननं सोतपसादस्स नासनं वधो, तं ईरति गच्छतीति बधीरोति वुच्चति । यो सब्बेन सब्बं न सुणाति, अयं बधीरो नामाति योजना । इमिना नट्टपसादत्तं दस्सेति । **उभयदोसवसेना**ति उपलक्खणवसेन वुत्तं अन्धमूगबधिरपब्बाजने तिसोवसेनपि वुत्तत्ता । तेति हत्थच्छिन्नादयो द्वित्तिसजने । ओसारणं अपत्तो पुग्गलो अत्थि, तं

पुगलं सङ्घो ओसारेति चेति योजना । ओसारेतीति सङ्घे पवेसेति ।

५८. अलज्जीनिस्सयवत्थुकथा

१२०. “अलज्जीनं ओवाद”न्ति पाठसेसेन योजिते साम्यत्थे सामिवचनम्पि युज्जतेव । तं नयं अदस्सेत्वा “उपयोगत्थे सामिवचन”न्ति वुत्तं । “भिक्षूहि सभागत”न्ति इमिना भिक्षूहि समानो सीलादिगुणसङ्घातो भागो इमस्साति **भिक्षुसभागो**, तस्स भावो **भिक्षुसभागतन्ति** वचनत्थं दस्सेति । “लज्जिभाव”न्ति इमिना भावपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । **नवट्टानन्ति** अभिनवट्टानं । गतेन भिक्षुनाति सम्बन्धो ।

थेरोति निस्सयदायको थेरो । **गहेतुकामो**ति निस्सयं गहेतुकामो । **आचारन्ति** निस्सयपटिपन्नस्स आचारं । **तदहेवाति** तस्मिं गतअहनि एव । आभोगस्स कतत्ता, अरुणुग्गमनस्स च अजाननत्ता वुत्तं “अनापत्ती”ति । अरुणुग्गमनं अजानन्तोपि आभोगस्स अकतत्ता वुत्तं “अरुणुग्गमने दुक्कट”न्ति । “द्वे तीणि दिवसानी”ति पदेन चतु पञ्च छ दिवसानिपि गहेतब्बानि लक्खणहारनयेन अनिस्सितेन वसितब्बभावेन समानफलत्ता । तेनाह “सत्ताहं वसिस्सामी”ति । **लद्धपरिहारो**ति लद्धो परिहारो आपत्तिअपनयनं येनाति लद्धपरिहारो ।

५९. गमिकादिनिस्सयवत्थुकथा

१२१. “करणीयनिस्सयो”ति इमिना निस्सयगहणं **निस्सयो** उत्तरपदलोपवसेन, सो करणीयो इमस्साति **निस्सयकरणीयो**ति विसेसनपरनिपातभावं दस्सेति । **निस्सयं अलभमानेनाति** एत्थ किं निस्सयस्स अलभनं नामाति आह “अत्तना”तिआदि । **वुत्थपुब्बन्ति** वसितपुब्बं । **एकरत्तं वसन्तेनापीति** पिसद्वो द्विरत्तादिके का नाम कथाति दस्सेति । विस्समन्तो वा सत्थं परियेसन्तो वा हुत्वाति योजना । **नावाय गच्छन्तस्साति** नावाय अद्धानमगं पटिपन्नस्स ।

याचियमानेनाति एत्थ बहुकत्तुपसङ्गत्ता वुत्तं “तेन गिलानेना”ति । “मानेना”ति इमिना याचितुमसक्कुण्यतादीनि निवत्तेति ।

फासु होतीति एत्थ आवाससप्पायादिवसेन फासु होतीति आसङ्का भवेय्याति आह “समथविपस्सनानं पटिलाभवसेना”ति । हीति सच्चं । **इमं परिहारन्ति** इमं फासुविहारपरिहारं । थामगताय विपस्सनायाति योजना । समथो वा तरुणो होतीति योजना । **एतस्सेवाति** तरुणसमथविपस्सनिकस्सेव भिक्षुनो । **तस्स निस्सायाति** एत्थ तस्स ओवादं निस्सायाति योजना । अथ वा उपयोगत्थे सामिवचनं । तं निस्सयदायकं निस्सायाति हि अत्थो । यत्तको कालो आसळ्हीपुण्णमा अत्थि, तत्तकं कालन्ति योजना । “आसळ्हीपुण्णमा”ति एत्थ “यावा”ति निपातपयोगत्ता अभिविधिअवज्ञत्थे निस्सक्कवचनं दट्टुब्बं । **यत्थाति** यस्मिं ठाने ।

१२२. पाळियं **गोत्तेनपीति** एत्थ पिसद्वेन न केवलं नामेनेव, अथ खो गोत्तेनपि सावेतुन्ति दस्सेति । तस्मा “आयस्मतो पिप्पलिस्सा”ति नामं सावेत्वातिपि “आयस्मतो महाकस्सपस्सा”ति गोत्तं सावेत्वापि अनुसावेतब्बं । तेन वुत्तं “महाकस्सपस्सा”तिआदि । इमिना “कोनामो ते उपज्झायो? उपज्झायो मे भन्ते आयस्मा महाकस्सपो नामा”तिआदीसु गोत्तम्पि नामेनेव सङ्गहितन्ति सिद्धं होति ।

१२३. **एकानुसावनेति** पदस्स समानाधिकरणबाहिरत्थसमासभावं निवत्तेन्तो आह “एकतो अनुसावने”ति । तत्थ

एकतोति एकक्खणे, एकपहारेण वा । वक्खति हि “एकक्खणे”ति च “एकपहारेणेवा”ति च । इमिना एकतो अनुसावनेतेसन्ति एकानुसावनाति असमानाधिकरणबाहिरत्थसमासं दस्सेति । एकेनाति एकेन अनुसावनाचरियेन । एकस्साति एकस्स उपसम्पदापेक्खस्स । “एकक्खणे”ति इमिना “एकतो”ति पदस्स अत्थं दस्सेति । “उपसम्पादेतु”न्ति द्विन्नं उपसम्पदापेक्खानं उपसम्पादेतुं ।

पुरिमनयेनेवाति “एकेन एकस्स, अज्जेन इतरस्सा”ति आदिना पुब्बे वुत्तनयेनेव । एकतो अनुसावने कातुन्ति “एकेन एकस्स, अज्जेन अज्जस्स, इतरेन इतरस्सा”ति एवं तीहि आचरियेहि तिण्णं उपसम्पदापेक्खानं एकक्खणे अनुसावने कातुं । तज्ज खोति एत्थ तसद्वस्स “अनुसावने कातु”न्ति पदस्सेव अत्थविसयतं दस्सेतुं वुत्तं “अनुसावनकिरिय”न्ति । द्वे वा तयो वाति एत्थ वासद्वो अनियमविकप्पत्थो । सचे एकेनाचरियेन द्वे अनुसावेति, “अयं बुद्धरक्खितो च अयं धम्मरक्खितो चा”ति अनुसावेतब्बा । सचे तयो अनुसावेति, “अयं बुद्धरक्खितो च अयं धम्मरक्खितो च अयं सङ्गरक्खितो चा”ति अनुसावेतब्बा । यथा एकेनाचरियेन द्वे वा तयो वा एकतो अनुसावेतब्बा, एवं द्वीहि वा तीहि वा आचरियेहि एको अनुसावेतब्बोतिपि वदन्ति । एकेन उपज्झायेन करणभूतेन, एको उपज्झायो हुत्वाति वा अत्थो । “एकपहारेणेवा”ति इमिना “एकतो”ति पदस्स अत्थं दस्सेति । द्वे तिस्सो कम्मवाचाति द्वीहि आचरियेहि द्वे, तीहि आचरियेहि तिस्सो कम्मवाचा । एकेन उपज्झायेन अनुसावने एको वा द्वे वा तयो वा आचरिया वट्टन्ति, नानुपज्झायेन अनुसावने पन नानाचरिया एव वट्टन्तीति दस्सेन्तो आह “सचे पना”ति आदि । तिस्सत्थेरोति कम्मवाचाचरियभूतो तिस्सत्थेरो । सुमनत्थेरस्साति उपज्झायभूतस्स सुमनत्थेरस्स । इदन्ति नानुपज्झायेन एकस्साचरियस्सानुसावनं । एस पटिक्खेपोति “न त्वेव नानुपज्झायेना”ति एसो पटिक्खेपो ।

६३. उपसम्पदाविधिकथा

१२६. तं उपज्झन्ति तं उपज्झायं । “उपज्झा”ति च “उपज्झायो”ति च हि अत्थतो एकं, ब्यज्जनमेव नानं यथा “सभा सभाय”न्ति । एत्थ उपज्झासद्वो राजादिगणो (रूपसिद्धि ५९९ सुत्ते; सद्दनीति ११४० सुत्ते), उपज्झायसद्वो पुरिसादिगणो । सभासद्वो इत्थिलिङ्गो, सभायसद्वो पुल्लिङ्गो वा नपुंसकलिङ्गो वा । “वित्थायन्ती”ति सद्वो नामधातूति आह “वित्थद्भगत्ता होन्ती”ति । वित्थसद्वो हि दब्बवाचकत्ता नामसद्वो, विकारेण थद्दो गत्तो एतेसन्ति वित्था, द्भकारस्स लोपं कत्वा, ततो आयपच्चयो होति । यन्ति यं अन्तरायजातं । तव सरीरेति तुहं काये । “निब्बत्त”न्ति इमिना “जात”न्ति एत्थ जनधातुया जननत्थं दस्सेति, “विज्जमान”न्ति इमिना जनीधातुया पातुभावत्थं दस्सेति । सन्तन्ति संविज्जमानं । इति आदि कथेतब्बन्ति योजना ।

६४. चत्तारोनिस्सयादिकथा

१२८. उपसम्पन्नसमनन्तरमेवाति उपसम्पन्नो हुत्वा समनन्तरमेव, न कालन्तरेति अत्थो । एकपोरिसाति एत्थ पोरिससद्वो उपरि वित्थते भुजपमाणे च पोसपमाणे च वत्तति । पुरिसस्स पमाणा पोरिसा, पमाणत्थे णपच्चयो । छायाति आतपाभावो । मेतब्बाति पमेतब्बा । “वस्सानो”ति आदि “उतुपमाणं आचिक्खितब्ब”न्ति एत्थ आचिक्खणाकारदस्सनं । उतुनो पमाणन्ति अत्थं निवारेन्तो आह “एत्थ चा”ति आदि । अरति पुनप्पुनं गच्छतीति उतु, पमियति संवच्छरो परिच्छिज्जियति अनेनाति पमाणं । यत्तकेहि दिवसेहि अपरिपुण्णोति सम्बन्धो । यस्साति दिवसभागस्स । यो उतु अपरिपुण्णो, तस्स उतुनोति पाठसेसो योजेतब्बो । “उतुपमाणं आचिक्खितब्बं, दिवसभागो आचिक्खितब्बो”ति पदानं अपरिपुण्णो अत्थविकप्पं दस्सेन्तो आह “अथ वा”ति आदि । तत्थ अयं नाम उतूति अयं उतु वस्सानो नामाति वा हेमन्तो

नामाति वा गिम्हो नामाति वा । पुब्बन्होति अहस्स पुब्बो पुब्बन्हो । तत्थ पच्छिमनयोव पासंसतरो । कस्मा? पुरिमनये उतुपरिपुण्णे दिवसभागाचिक्खणस्स अभावा, पच्छिमनये पन परिपुण्णं वा अपरिपुण्णं वा उतुपमाणं आचिक्खितब्बं । उपसम्पन्नदिवसभागोव “पुब्बन्हो”ति वा “सायन्हो”ति वा आचिक्खितब्बो । संगीतीति एत्थ सं एकतो कत्वा गायितब्बा कथेतब्बाति संगीतीति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “इदमेव सब्बं एकतो कत्वा”तिआदि । तत्थ किन्ति किं उतुं । इदं नामाति इदं नाम उतुं । वदेय्यासीति आगन्तुकानं वुट्ठनवकभावादिआपनत्थं कथेय्यासि ।

१२९. दुतियन्ति सहायं भिक्खुं वा सामणेरं वा पुरिसं वा । अकरणीयानीति उपसम्पन्नेहि अकत्तब्बानि । पण्डुपलासोति एत्थ पण्डूति सेतपीतमिस्सो वण्णो, पलाससद्दो पण्णवाचको, न हरितवाचको, नापि किंसुकदुमवाचकोति दस्सेन्तो आह “पण्डुवण्णो पण्णो”ति । पण्डुपलासोति समासोपि ब्यासोपि युत्तोयेव । समासकाले पण्डु यस्सत्थीति पण्डु, सोयेव पलासो पण्डुपलासोति कातब्बो । पुप्फफलादिं बन्धतीति बन्धनन्ति वचनत्थेन बन्धनसद्दो वण्टपरियायोति आह “वण्टतो”ति । पुथुसिलाति (म० नि० अट्ठ० ३.६०) एत्थ पुथुसद्दो महन्तपरियायोति आह “महासिला”ति ।

१३०. तस्साति उक्खेपनीयकम्मरहस्स भिक्खुनो । सामग्गीति सङ्गसामग्गी । तेनाति उक्खेपनीयकम्मरहेन भिक्खुना । सम्भोगेति आमिसेन च धम्मेन च सम्भोगहेतु । एत्थ सहसेय्यापि सङ्गहिता आपत्तिभावतो । अनापत्तीति अनुक्खित्तकभावतो पाचित्तियापत्तिया अनापत्ति, अलज्जिलक्खणाभावतो दुक्कटेन अनापत्तीति दट्ठब्बं ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

द्वासत्ततिअधिकवत्थुसतपटिमण्डितस्स महाखन्धकस्स

अत्थवण्णनाय योजना समत्ता ।

२. उपोसथक्खन्धकं

६८. सन्निपातानुजाननादिकथा

१३२. उपोसथक्खन्धके तरन्ति ओतरन्ति एत्थाति तित्थं, उदकतित्थं, तित्थं वियाति तित्थं, लद्धीति आह “तित्थं वुच्चति लद्धी”ति । लद्धि हि बहून् लद्धिकानं ओतरणट्ठानत्ता तित्थं नाम । अज्जन्ति सासनिकलद्धितो अज्जं । एतेसन्ति परिब्बाजकानं । इतोति इमस्मा सासनिकलद्धितो । यन्ति यं धम्मजातं । तेसन्ति अज्जतित्थियानं परिब्बाजकानं । ते लभन्तीति एत्थ तसद्दो मनुस्सविसयोति आह “ते मनुस्सा”ति । मूगसूकराति एत्थ थूलसरीरस्स सूकरस्स सद्वत्तत्तापि अभावतो मूगसूकरो नामाति आह “थूलसरीरसूकरा”ति ।

१३५. अस्साति भिक्खुनो । सोति सम्पजानमुसावादो । किन्ति किं आपत्ति । दुक्कटन्ति पदस्स दुक्कटं कम्मन्ति आसङ्का भवेय्याति आह “दुक्कटापत्ती”ति । सा च खो दुक्कटापत्ति मुसावादलक्खणेन न होतीति योजना । केन होतीति आह “भगवतो पन वचनेना”ति । वचनेनाति च “सम्पजानमुसावादे किं होति? दुक्कटं होती”ति (महाव० १३५) वचनेन । अकिरियसमुट्ठानाति आवि कत्तब्बाय आपत्तिया अकरणेन अकिरियसमुट्ठाना ।

मनुजेनाति मनुस्सेन । वाचाति वाचाय । यकारस्स हि लोपो । गिरन्ति सदं । परेति अज्जे पुगगले । वाचसिकन्ति

वाचातो समुद्रितं । अयं पनेत्थ योजना — भिक्खु केनचि आसन्ने ठितेन मनुजेन वाचाय अनालपन्तो होति, परे दूरे ठिते पुगगले सन्धाय गिरं महासदं नो च भण्येय, एवम्पि वाचसिकमेव आपज्जेय्याति ।

अन्तरायिकोति एत्थ करोत्यत्थे णिकपच्चयोति आह “अन्तरायिकरो”ति । “किमत्थाया”ति इमिना **किस्सा**ति एत्थ तदत्थे चतुर्थीति दस्सेति, हेत्वत्थोपि युज्जतेवे । **सब्बत्था**ति सब्बेसु “दुतियस्स ज्ञानस्स अधिगमाया”ति आदीसु । **इती**ति आदि निगमनं । **उद्देसतो चा**ति “सुणातु मे भन्ते सङ्घो”ति आदि उद्देसतो च । **निद्देसतो चा**ति “पातिमोक्खन्ति आदिमेत”न्ति आदि निद्देसतो च ।

१३६. देवसिकन्ति एत्थ णिकपच्चयो विच्छत्थे होतीति आह “दिवसे दिवसे”ति । **ततिये च सत्तमे च पक्खे**ति एकस्स उतुनो अट्ठसु पक्खेसु ततिये च सत्तमे च पक्खे । “वचनतो”ति पदं “वट्ठती”ति पदे आपकहेतु । **तथारूपे पच्चये**ति तथारूपे विकतिचारित्तसङ्घाते पच्चये । **अनुवत्तितब्बन्ति** अनुमतिं वत्तितब्बं । **वचनतोपी**ति पिसदो पुब्बे आपकहेतुं सम्पिण्डेति । **एतन्ति** “यस्मिं तस्मिं चातुदसे वा पन्नरसे वा उद्दिसितुं वट्ठती”ति वचनं ।

७१. सीमानुजाननकथा

१३८. निमित्ता कित्तेतब्बाति निमित्तानि कित्तेतब्बानि । निकारस्स हि आकारो । **निमित्तं कतो**ति एसो पब्बतो निमित्तं कतोति योजना । एसेव नयो परतोपि । “एसेव नयो”ति इमिना “पुरत्थिमाय दिसाय किं निमित्तं? पासाणो भन्ते, एसो पासाणो निमित्तं”न्ति अत्थं अतिदिसति । एसेव नयो सेसेसुपि । केवलं पन वनउदकेसु “एतं वनं, एतं उदकं”न्ति वत्तब्बं । नदियं “एसा नदी”ति वत्तब्बा । **एत्थ पना**ति एतस्स उत्तरायं अनुदिसायं पन । **ही**ति फलजोतको । **तत्था**ति “निमित्ता कित्तेतब्बा”ति वचने । **सीममण्डलन्ति** सीमबिम्बं । **सम्बन्धन्तेना**ति पुरिमनिमित्तेन पच्छिमनिमित्तं सम्बन्धन्तेन । इमिना एकन्तरिकादिवसेन निमित्तकित्तनं न वट्ठति निमित्तेनपि निमित्तानं सम्बन्धाभावतोति दस्सेति । पुरिमनिमित्तेन पच्छिमनिमित्तस्स सम्बन्धे सति अज्ज एकं निमित्तं कित्तेत्वा स्वे एकं निमित्तं कित्तेत्वाति एवं कालन्तरेपि निमित्तं कित्तेत्वा सम्मनितुं वट्ठतीति वदन्ति ।

पब्बतोति एत्थ पब्बं वुच्चति फळु, तं एतस्मिं अत्थीति **पब्बतो** । वालिकरासिस्स सुद्धपंसुपब्बतपसङ्गत्ता वुत्तं “वालिकरासि पन न वट्ठती”ति । **इतरोपी**ति वालिकरासितो अज्जोपि ति विधो पब्बतो । **हत्थिप्पमाणतो**ति अट्ठुमरतनहत्थिप्पमाणतो । **चतूसु दिसासू**ति विहारस्स चतूसु दिसासु । **चतूहि वा तीहि वा**ति एत्थ वासदेन ततो अधिकानिपि गहेतब्बानि । एकेन वा निमित्तेनाति योजना । **इतो**ति पब्बतनिमित्ततो । **तस्मा**ति यस्मा एकेन निमित्तेन न वट्ठति, तस्मा । **तन्ति** पब्बतं । **तस्मा**ति एकस्सेव निमित्तस्स कित्तितत्ता । यो पब्बतो अत्थि, तं पब्बतन्ति योजना । **अन्तो**ति पब्बतस्स अन्तो ।

ततियभागं वाति एत्थ वासदेन पठमभागोपि एकदेसोपि गहेतब्बो । **तस्सा**ति तत्तकस्स पदेसस्स । ततियभागादितो अपरं सब्बपब्बतं अन्तोक्त्वा सम्मतं दस्सेन्तो आह “सचे”ति आदि ।

पासाणनिमित्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । पसति घनभावेन बन्धतीति **पासाणो** । अयगुळोपि पासाणसङ्घमेव गच्छति तेन तस्स सदिसत्ता । **अयगुळोपी**ति एत्थ पिसदेन तम्बकंसवट्ठलोहसुवण्णरजतादयोपि सङ्गण्हाति । **यो कोची**ति सिलापवाळमणिआदीसु यो कोचि । द्वत्तिसपलगुळपिण्डपरिमाणता सण्ठानतो गहेतब्बा, न तुलित्वा

गणनवसेन । खुद्दकतरो पासाणोति योजना । यो पिट्ठिपासाणो वा यो उट्ठितपासाणो वाति योजना कातब्बा — उत्तरवाक्ये तसद्वस्स अनियमनिद्वेसवचनत्ता “**पासाणसङ्ख्येवा**”ति एत्थ एवकारेण “न पब्बतसङ्ख”न्ति अत्थं दस्सेति । **महतो पिट्ठिपासाणस्सा**ति आयामवित्थारुब्बेधतो महन्तस्स पिट्ठिपासाणस्स सक्कस्स पण्डुकम्बलपिट्ठिपासाणस्स विय । तन्ति पिट्ठिपासाणं । **न वट्ठतीति** कित्तेतुं न वट्ठति । **हीति** लद्धदोसजोतको । तन्ति पिट्ठिपासाणं । **सीमायाति** सीमतो । **विहारोपीति** न केवलं निमित्तमेव, विहारोपि । पिट्ठिपासाणो न कित्तेतब्बोति सम्बन्धो । **कित्तेत्वाति** एत्थ “पिट्ठिपासाण”न्ति योजेतब्बं ।

वननिमित्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । वनियति मयूरकोकिलादीहि सत्तेहि सम्भजियतीति **वनं**, वनन्ति सम्भजन्ति एत्थाति वा **वनं** । तचो एव सारो एतेसन्ति **तचसारो**, तालनाळिकेरादयो । आदिसद्देन वेणुआदयो सङ्गण्हाति । अन्तो सारो एतेसन्ति **अन्तोसारा**, साकसालादयो । आदिसद्देन खदिरादयो सङ्गण्हाति । **अन्तोसारमिस्सकानन्ति** अन्तोसारेहि रुक्खेहि मिस्सकानं । **रुक्खानं वनन्ति** एत्थ अवयवअवयविभावेन सम्बन्धो वेदितब्बो । इमिना **तिणवनं रुक्खवनन्ति** एत्थ “तिणानं वन”न्ति वा “रुक्खानं वन”न्ति वा अत्थं दस्सेति । तिणमेव वनं, रुक्खोयेव वनन्ति अत्थोपि युज्जतेव । चत्तारो वा पञ्च वा रुक्खाति **चतुपञ्चरुक्खा**, ते मत्तं पमाणमेत्थाति **चतुपञ्चरुक्खमत्तं** वनं, ततोति चतुपञ्चरुक्खमत्ततो । **एकदेसन्ति** वनस्स एकदेसं । **वनमज्झेति** वनस्स वेमज्झे, वनस्सूपरीति अत्थो । रुक्खन्तरेसु एव हि विहारं करोन्ति । **एकदेसन्ति** वनस्स एकदेसं । **तत्थाति** वने । “ठितवन”न्ति पदं “कित्तेत्वा”ति पदे अवुत्तकम्मं, “न कित्तेतब्ब”न्ति पदे वुत्तकम्मं ।

रुक्खनिमित्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । रुक्खियति फलादिकामेहि संवरियति रुक्खियतीति **रुक्खो**, महियं रुहतीति वा **रुक्खो** । **जीवमानकोति** लोकवोहारवसेन मूलङ्कुरादिहरितसङ्घातजीवमानको । **परिणाहतोति** विसालभावतो । **सूचिदण्डकपमाणोति** सूचिया लेखिनिया दण्डभूतवेळुपमाणो । सो वेळु कनिट्ठङ्गुलिपमाणोति दट्ठब्बो । **ततोति** अट्ठङ्गुलुब्बेधसूचिदण्डकपमाणपरिणाहरुक्खतो । **वंसनळकसरावादीसूति** वंसो च नळको च सरावो च वंसनळकसरावा, ते आदयो येसं कपालादीनन्ति वंसनळकसरावादयो, तेसु । **ततोति** वंसादितो । **तंखणम्पीति** तस्मिं निमित्तकखणेपि । **अकारणन्ति** अपमाणं । **एतन्ति** नवमूलसाखानिगमनं । **वत्तुं वट्ठतीति** सामञ्जनामेनपि विसेसनामेनपि वत्तुं वट्ठति । इमिना पब्बतादीसुपि “पब्बतो”ति सामञ्जनामेनपि “वट्ठपब्बतो वेपुल्लपब्बतो”ति विसेसनामेनपि वत्तुं वट्ठतीति दस्सेति ।

मग्गनिमित्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । मगियति पथिकेहि, मग्गमूळहेहि वा अन्वेसियतीति **मग्गो** । यो यादिसो जङ्घमग्गो वा सकटमग्गो वा विनिविज्झित्वा द्वे तीणि गामन्तरानि गच्छति, सो तादिसो जङ्घमग्गो वा सकटमग्गो वा वट्ठतीति योजना । **उक्कमित्वाति** पक्कमित्वा । यो जङ्घमग्गो ओतरति, सो न वट्ठतीति योजना । **अवळज्जाति** अपरिभोगा । गमनं जनेतीति **जङ्घो** । जण्णुगोष्फकानं मज्झपदेसो । सह अत्थेन पणियधनेनाति **सत्थो**, जङ्घेन विचरन्तो सत्थो **जङ्घसत्थो** । सकति समत्थेति भारं वहितुन्ति **सकटो**, तेन विचरन्तो सत्थो **सकटसत्थो** । जङ्घसत्थो च सकटसत्थो च जङ्घसकटसत्था, तेहि । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । **एतन्ति** निमित्तं ।

कोणन्ति विहारकोणं । गतं पन मग्गन्ति योजना । **परभागेति** विहारं परिक्खपित्वा गच्छन्तेहि चतूहि मग्गेहि परभागे । **दससु नामेसूति** सतिपट्ठानट्ठकथादीसु आगतेसु “मग्गो पन्थो पथो पज्जो”तिआदीसु, अभिधानादीसु (दी० नि० अट्ठ० २.३७३; म० नि० अट्ठ० १.१०६) च आगतेसु “मग्गो पन्थो पथो अट्ठा”तिआदीसु दससु मग्गनामेसु । **येन केनचि**

नामेनाति इमिना पब्बतादीसुपि “पब्बतो गिरि सेलो अद्दि नगो अचलो सिलुच्चयो सिखरी भूधरो”ति आदीसु अनेकेसु नामेसु येन केनचि नामेन कित्तेतुं वट्ठतीति दस्सेति ।

वम्मिकनिमित्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । उपचिकाहि वमियति, सरबूधरगोलिकादयो सत्ते वमतीति वा **वम्मिको** । **तंदिवसजातो**ति तस्मिं निमित्तकित्तितदिवसे जातो । **ततो**ति अट्ठङ्गुलुब्बेधगोविसाणपमाणवम्मीकतो ।

नदीनिमित्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । नदति सन्दतीति नदी, नदन्तो एति गच्छतीति वा **नदी** । **यस्सा**ति नदिया, सोतन्ति सम्बन्धो । “अन्वद्धमास”न्ति आदिना एकपक्खे तिवक्खत्तुं एकमासे छक्खत्तुं वस्सन्तभावं दीपेति । विगतमत्ते सतीति सम्बन्धो । “ईदिसे”ति इमिना “अन्वद्धमास”न्ति आदिअत्थं अतिदिसति । **तिमण्डलन्ति** हेट्ठा जाणुमण्डलं, उपरि नाभिमण्डलन्ति तिमण्डलं । **यत्थ कत्थची**ति तित्थे वा अतित्थे वा । उदकेन तेमियतीति योजना, तित्थीति अत्थो । न केवलं निमित्तेयेव अयं नदी होति, अथ खो नदीपारगमनादिकेपीति आह “भिव्खुनिया”ति आदि । इदं “नदीपारगमनेपी”ति पदेनेव सम्बन्धितब्बं ।

या पनाति नदी पन, गताति योजना । **तन्ति** नदिं । **वतिन्ति** पाळिं । **रुक्खपादे**ति रुक्खस्स मूले । उदकञ्च आवरणं अज्झोत्थरित्वा पवत्तितयेवाति योजना । **यथा**ति येनाकारेन । अपवत्तमाना होतीति सम्बन्धो ।

दुब्बुट्टिकालेति गिम्हसदिसे दुब्बुट्टिकाले । “निरुदकभावेना”ति इमिना “आवरणभावेना”ति विसेसनं निवत्तेति । **साति** उदकमातिका । सम्पादेन्ती हुत्वा निच्चं पवत्ततीति योजना । **निमित्तं कातुं न वट्ठती**ति मनुस्सेहि नीहटत्ता, सयञ्च अगमनत्ता न वट्ठति । **या पना**ति उदकमातिका पन । **मूले**ति पठमकाले । कालन्तरेन नदी होतीति सम्बन्धो । **तन्ति** उदकमातिकं ।

उदकनिमित्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । उदति पसवतीति **उदकं** । भूमिगतमेव उदकन्ति सम्बन्धो । **तज्जा**ति भूमिगतउदकञ्च । आवाट...पे... समुद्वादीसु ठितं अपवत्तनकउदकन्ति योजना । **उक्खेपिमन्ति** उक्खिपित्वा गहितं । **तन्ति** वचनं । **सूकरखतायपी**ति सूकरेहि खताय वापियापि । **तंखणज्जेवा**ति तस्मिं निमित्ते कित्तनक्खणेयेव । आवाटोयेव खुद्दकट्टेन **आवाटकं** । **तन्ति** निमित्तसञ्जाकरणं । **कातुज्जा**ति सयं कातुञ्च । **कारापेतुज्जा**ति परेहि कारापेतुञ्च । कस्मा लाभसीमायं न वट्ठति? लाभसीमा हि अज्जेसं पीळनं करोतीति । इति इममत्थं नयतो दस्सेन्तो आह “समानसंवासकसीमा”ति आदि । **एत्था**ति समानसंवासकसीमायं ।

अट्ठदिसं सन्थाय अट्ठ निमित्तानि वुत्तानीति दट्ठब्बं । **साति** सीमा । एकेन वा निमित्तेनाति योजना । तिण्णं निमित्तानं कित्तने निमित्तानं ठितदिसं सल्लक्खेत्वा “पुरत्थिमाय दिसाया”ति आदिना कित्तेतब्बं । निमित्तानं सतकित्तने सीमाय अट्ठदिसं सल्लक्खेत्वा एकस्सायपि दिसाय बहुनिमित्तानि कित्तेतब्बानि । **सिङ्गाटकसण्ठाना**ति तिण्णं मग्गानं समागमट्ठाने सिङ्गाटकसण्ठाना, तिकोणा नाम होतीति अधिप्पायो । **चतुरस्सा**ति समचतुरस्सा । **सिङ्गाटकसण्ठाना**ति चतुन्नं मग्गानं समोधानट्ठाने सिङ्गाटकसण्ठाना । अट्ठचन्दमुदिङ्गादिसण्ठाना पन निमित्तानं ठितसण्ठानेन होतीति दट्ठब्बा । **तन्ति** सीमं । बन्धितुकामेहि निस्सञ्चारसमये बन्धितब्बाति सम्बन्धो । **बद्धसीमविहारानन्ति** बद्धा सीमा एतेसूति **बद्धसीमा**, ते एव विहाराति बद्धसीमविहारा, तेसं । **दिसाचारिकभिव्खूनन्ति** दिसासु चारिकभिव्खूनं । **तत्था**ति तस्मिं एकगामखेत्ते, भिव्खूनं पेसेतब्बन्ति सम्बन्धो । **एकज्झन्ति** एकतो । **अज्जानिपी**ति सीमबन्धगामखेत्ततो अज्जानिपि । **महापदुमत्थेरो** पन आहाति योजना । **ततो**ति तेहि नानागामखेत्तेहि । **आगन्तब्बन्ति** सामीचिदस्सनवसेन वुत्तं । तेनाह “आगमनम्पि अनागमनम्पि

वट्टती”ति । एकसीमभावतो वुत्तं “अन्तोनिमित्तगतेहि आगन्तब्ब”न्ति ।

एवं सन्निपतितेसु सन्तेसु सीमा बन्धितब्बाति सम्बन्धो । **परियन्तं कत्वा**ति हेट्ठिमपरियन्तं कत्वा ।

पब्बज्जूपसम्पदादीनन्ति एत्थ भण्डुकम्मापुच्छनं (महाव० अट्ठ० ९८; वि० सङ्ग० अट्ठ० १४४) सन्धाय पब्बज्जागहणं वुत्तं । **खण्डसीमा**ति विहारपच्चन्तं खण्डितं विय छिन्दितं विय पवत्ता सीमा खण्डसीमा । **तन्ति** खण्डसीमं । **वत्तं जानितब्बन्ति** एत्थ वत्तं वित्थारेन्तो आह “सचे ही”तिआदि । **सीमन्ति** खण्डसीमं । **यथा**ति येनाकारेन बन्धियमानेति सम्बन्धो । तस्सा पमाणं दस्सेन्तो आह “सा”तिआदि । **साति** खण्डसीमा । अब्भानकम्मे सद्धिं कम्ममारहेन वीसति भिक्खू सन्धाय वुत्तं “एकवीसति भिक्खू”ति । **ततो**ति एकवीसतिभिक्खुतो । **गणहन्तीपी**ति एत्थ पिसदो सहस्सतो ओरं पन पगेवाति दस्सेति । सहस्सतो अधिकं गणहन्तीपि विहारपच्चन्ते खण्डिते खण्डसीमायेव नाम । **तन्ति** खण्डसीमं ।

तत्राति खण्डसीममहासीमासु आधारे भुम्मं । **अथा**ति अनन्तरं । **एवन्ति** इमाय अविप्पवासकम्मवाचाय सम्मनियमाने । **ही**ति फलजोतको । **सीमन्ति** समानसंवासकसीमं । **न सक्खिस्सन्ती**ति पठमं अविप्पवासं असमूहनित्वा सीमं समूहनितुं न सक्खिस्सन्ति । **सीमन्तरिकपासाणा**ति द्विन्नं सीमानं अन्तरे वेमज्जे ठपिता पासाणा । **चतुरङ्गुलपमाणापी**ति पिसदो एकङ्गुलिपमाणापि वट्टतीति दस्सेति ।

समन्ताति खण्डसीमाय समन्ता । **अनुपरियायन्तेही**ति अनुक्कमेन खण्डसीमपरियायन्तेहि भिक्खूहीति सम्बन्धो । **ततो**ति तेहि सीमन्तरिकपासाणेहि, द्विन्नं सीमानं निमित्तानि पठमं कित्तेत्वा पच्छा तासु यं इच्छन्ति, तं बन्धितब्बभावं दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि । यथिच्छितं बन्धितुं वट्टन्तोपि पोराणाचिण्णं दस्सेतुं वुत्तं “एवं सन्तेपी”तिआदि । **उभिन्नम्पी**ति द्वीसु सीमासु ठितानं उभिन्नम्पि कम्मन्ति सम्बन्धो । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा ।

चसदो वाक्यारम्भजोतको । एसा सीमा नामाति योजना । **तत्था**ति पिट्ठिपासाणादीसु पञ्चसु ठानेसु । **निमित्तपासाणा** **यथाठाने न तिट्ठन्ती**ति पिट्ठिपासाणस्सुपरि निमित्तपासाणं ठपितमत्तं सन्धाय वुत्तं । पिट्ठिपासाणं पन विज्झित्वा निमित्तपासाणं तत्थ निखणित्वा यथा ठाना न चावेन्ति, तथा ठपेन्ति । एवं सन्ते यथाठाने तिट्ठन्तियेवाति दट्ठब्बं । **न सीमा**ति सीमाय पथविसन्धारकं उदकं परियन्तंकत्वा गतत्ता सीमा न ज्ञायति ।

कुटिगेहेपीति एत्थ कुटीति च गेहन्ति च अगारस्सेव नामं । अगारज्झि सीतादिदुक्खस्स कुटनट्टेन छिन्दनट्टेन च नानादब्बसम्भारस्स गहणट्टेन च कुटिगेहन्ति वुच्चति । कुटि एव गेहं कुटिगेहं, तस्मिम्पि । **भित्तिं अकित्तेत्वा**ति इदं इट्ठकदारुमयं भित्तिं सन्धाय वुत्तं । सचे सिलामया भित्ति निमित्तूपगा भवेय्य, भित्तिपि कित्तेतब्बा । **अन्तो करित्वा**ति कुटिगेहस्स भित्तिया वा अन्तो कत्वा । **पमुखे**ति कुटिगेहस्स आलिन्दे । **निब्बोदकपतनट्टाने**ति निगगलित्वा उदकस्स पतनट्टाने । एवं सम्मताय सीमायाति योजना ।

“कुट्टं अकित्तेत्वा”ति इदं पुरिमनयेनेव वेदितब्बं । **अन्तो**ति लेणस्स, कुट्टस्स वा अन्तो । **ओकासे**ति एकवीसतिया भिक्खूनां ओकासे । **एवन्ति** इमिनाकारेन सम्मनियमाने । **अन्तो**ति भित्तिया अन्तो ।

हेट्ठा न ओतरतीति हेट्ठा आकासतलत्ता न ओतरति । ननु थम्भे अनुसारित्वा ओतरणो भवेय्य, कस्मा न ओतरतीति? थम्भानमुपरि एकवीसतिया भिक्खूनां ओकासाभावतोति दट्ठब्बं । हेट्ठा ओतरणाकारं दस्सेन्तो आह “सचे

पना”तिआदि । तुलानन्ति थम्भानमुपरि तिरियवसेन ठितानं रुक्खविसेसानं । उट्टुहित्वाति भूमितो उट्टुहित्वा । तुलारुक्खेहीति तुलासङ्घातेहि रुक्खेहि । “एकसम्बन्धो”ति इमिना न केवलं तुलारुक्खेहेव एकसम्बन्धो, चतूसु दिसासु चतुन्नं भित्तीनं अज्जमज्जम्पि सम्बन्धोति दस्सेति । हेट्ठापि ओतरतीति भित्तीनमुपरि एकवीसतिया भिक्खूनं ओकासपहोनकत्ता वुत्तं । सचे थम्भमत्थके...पे०... होतीति इमिना बहूहि थम्भेहि कतपासादस्स एकेकस्मिं थम्भमत्थके एकवीसतिया भिक्खूनं ओकासे सति हेट्ठा ओतरतीति दस्सेति । निव्यूहकादीसूति नागदन्तकादीसु । आदिसद्देन भित्तिखिलादयो सङ्गण्हाति । भित्ति चाति इट्ठकदारुमया भित्ति च । सचे सिलामया भित्ति च थम्भा च होन्ति, कित्तेतब्बा । भित्तिलगगेति भित्तीसु लग्गे, भित्तीनं वा लग्गट्टाने । हेट्ठापासादस्साति हेट्ठापासादे “ठित”इति पदे सम्बन्धो । हेट्ठापासादस्स वा थम्भानन्ति योजना । हेट्ठा सम्मताय सीमाय उपरि आरोहनाकारं दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि । निब्बोदकपतनट्टानेति छदनकोटियं ।

तत्थाति तस्मिं तले । पिट्ठिपासाणे सीमं बन्धन्ति विय बन्धन्तीति योजना । तेनेव परिच्छेदेनाति तेनेव तलपरिच्छेदेन । तालमूलपब्बतेपीति एत्थ तालमूलं नाम हेट्ठा महन्तं हुत्वा अनुपुब्बेन तनुकं होति, तेन सदिसे पब्बतेपि । वितानसण्ठानोति उल्लोचस्स सण्ठानो । चतूसु दिसासु निग्गतसाखरुक्खसण्ठानो वा खुज्जरुक्खसण्ठानो वा होति । यथा पब्बतो वितानसण्ठानो होति, एवं मुदिङ्गसण्ठानो वा होति पणवसण्ठानो वाति योजना । तत्थ मुदिङ्गो मज्झे थूलो होति, मूले च अन्ते च तनुको । पणवो मज्झे तनुको होति, मूले च अग्गे च थूलो । तेसं सण्ठानो मुदिङ्गसण्ठानो वा पणवसण्ठानो वा । हेट्ठा वाति मुदिङ्गसण्ठानस्स पब्बतस्स हेट्ठा वा । मज्झे वाति पणवसण्ठानस्स मज्झे वा । द्वे कूटानीति द्वे सिखरानि । कूटन्तरन्ति कूटानं मज्झं । चिनित्वा वाति इट्ठकसिलाहि चिनित्वा वा । पूरेत्वा वाति पंसुवालिकाहि पूरेत्वा वा ।

सण्णफणसदिसोति सण्णस्स फणेन सदिसो, खुज्जो पब्बतोति अत्थो । आकासपब्भारन्ति भित्तिया अपरिक्खित्तं आकाससङ्घातं पब्भारं । सीमप्पमाणोति सद्धिं अन्तोसुसिरेन सीमप्पमाणो । अग्गकोटिन्ति अग्गसङ्घातं कोटिं । सचे पन पब्बतस्स हेट्ठा अन्तोलेणं होतीति सम्बन्धो । उपरिमस्साति अन्तोलेणस्स उपरि ठितस्स । पारतोति बाहिरतो । अस्साति पब्बतस्स बहीति सम्बन्धो । ओरतोति अन्ततो । लेणं होतीति सम्बन्धो । कित्तकं महन्तन्ति आह “सीमापरिच्छेदमतिक्कमित्वा ठित”न्ति । कित्तकं खुद्दकन्ति आह “सब्बपच्छिमसीमापरिमाण”न्ति । तन्ति खुद्दकं लेणं । अतिखुद्दकन्ति सब्बपच्छिमसीमापरिमाणाभावतो अतिखुद्दकं । ततोति उपरिसीमतो । बहीति सीमतो बहि । “यदि सीमप्पमाणं, सीमा होतियेवा”ति इमिना यदि न सीमप्पमाणं, न सीमा होतियेवाति दस्सेति ।

तन्ति खण्डसीमं । पूरेत्वाति इट्ठकमत्तिकादीहि पूरेत्वा । अट्ठं बन्धित्वाति अट्ठालकं बन्धित्वा । उमङ्गनदीति एत्थ उकारो ओकारविपरीतो, तस्मा पथवियं ओतरित्वा पविसित्वा मङ्गति गच्छतीति उमङ्गाति अत्थो दट्ठब्बो । उमङ्गाच सा नदी चेति उमङ्गनदी । तत्थाति उमङ्गनदियं । हेट्ठापथवितले ठितोति सीमाय हेट्ठापथवितले इट्ठिया ठितो ।

सीमामाळकेति खण्डसीमाय माळके । वटरुक्खोति निग्रोधरुक्खो । ततोति वटरुक्खतो । निग्गतपारोहोति पवद्धं व हुत्वा रुक्खो आरोहति अनेनाति पारोहो, एको मूलविसेसो । निग्गतो पारोहो निग्गतपारोहो । महासीमं सोधेत्वाति एत्थ सोधनं नाम महासीमगतानं भिक्खूनं हत्थपासानयनं, सीमतो वा बहिकरणं । बहिद्धाति द्वीहि सीमाहि बहिद्धा । “बहिद्धा”तिपि पाठो । बहि ठिता कातब्बाति अत्थो । अनाहच्चाति महासीमाय पथवीतलं वा तत्थजातरुक्खादीनि वा न आहनित्वा । एवन्ति यथा खण्डसीमाय, एवं तथाति अत्थो । सीमामाळकेति खण्डसीमामाळके ।

सीमामाळकेति द्विन्नं सीमानं अङ्गणे । सीमामाळकस्साति कम्मस्स कतट्टानस्स सीमामाळकस्स ।

वेहासद्वितसाखायाति कम्मस्स अकतट्टाने सीमामाळके उट्ठिताय वेहासे ठिताय साखाय । तस्साति भिक्खुनो पादा वा निवासनपारुपनं वाति सम्बन्धो । **पुरिमनयेपीति** “सीमामाळके वटरुक्खो होती”तिआदिना वुत्ते पुरिमनयेपि । तत्राति पुरिमनये । **उक्खिपापेत्वा कातुं न वट्ठतीति** द्वीहि सीमाहि उट्ठितरुक्खस्स साखा वा ततो निग्गतपारोहो वा द्वीसु सीमासु पथवीतलं वा तत्थ जातरुक्खादीनि वा आहच्च ठितत्ता उक्खिपापेत्वा कातुं न वट्ठति । **आनेतब्बोति** एत्थ द्विकम्मिकाय नीधातुया अपधानकम्मस्सेव वुत्तत्ता “भिक्खू”ति पधानकम्मं अज्झाहरितब्बं । **अब्भुग्गच्छतीति** अब्भं आकासं उग्गच्छति । तत्राति पब्बते । कस्मा आनेतब्बोति आह “बज्झमानायेव ही”तिआदि । तत्थ **बज्झमानायेवाति** कम्मवाचाय बज्झमानायेव । इमिना अब्भसीमा पमाणरहितं देसं ओतरतीति दस्सेति । **यंकिञ्चीति** यंकिञ्चि पब्बतादि । **यत्थ कत्थचीति** यस्मिं कस्मिंचि ठाने । **एकसम्बन्धेनाति** बद्धसीमाय एकसम्बन्धेन । **इतीति** तस्मा आनेतब्बोति योजना ।

१४०. तीणि योजनानि **तियोजनं** । “पमाण”न्ति इमिना परमसद्वस्स अतिरेकउत्तमत्थे निवत्तेति । **एतिस्साति** सीमाय । सम्मनन्तेन भिक्खुनाति सम्बन्धो । कोणतो मिनितं कोणन्ति योजना । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । **आपत्तिञ्चाति** दुक्कटापत्तिञ्च ।

पारयतीति अज्झोत्थरति । “कितकाभिधेय्यलिङ्गा”ति (कच्चायनसारे ४५ गाथायं) वचनतो अभिधेय्यभूतं सीमं सन्धाय इत्थिलिङ्गवसेन **पाराति** वुत्तं । **नदियाति** उपयोगत्थे सामिवचनं । नदिन्ति हि अत्थो । नदिं अज्झोत्थरमानं सीमन्ति सम्बन्धो । **एत्थाति** नदिपारसीमायं । **यत्थस्साति** एत्थ यत्थ अस्साति पदविभागं दस्सेन्तो आह “यत्थ नदिया”तिआदि । “नदिया”ति इमिना यंसद्वस्स विसयं दस्सेति । **धुवनावाति** एत्थ धुवसद्वो निच्चत्थोति आह “निच्चसञ्चरणनावा”ति । इमिना धुवेन निच्चेन सञ्चरणनावा **धुवनावाति** वचनत्थं दस्सेति । **अस्साति** होति, भवेय्य वा । नावाय पमाणं दस्सेन्तो आह “या”तिआदि । तत्थ **याति** नावा । **पाजनपुरिसेनाति** एत्थ पाजनं नाम एको नावाय गमनूपकरणविसेसो । सो हि पजति नावा गच्छति अनेनाति **पाजनन्ति** वुच्चति । जकारस्स चकारं कत्वा **पाचनन्तिपि** युज्जतेव । तस्स गाहकेन पुरिसेन सद्धिन्ति अत्थो । सा नावा नीताति सम्बन्धो । **उद्धं वा अधो वाति** नदिया पटिसोतं वा हेट्टासोतं वा । **थेनेहि वाति** चोरेहि वा । किञ्चापि हटा, पन तथापि अवस्सं लब्भनेय्या, धुवनावाव होतीति योजना । **वातेन वाति** मालुतेन वा “छिन्न”इति सम्बन्धो । **वीचीहीति** तरङ्गेहि । तरङ्गो हि विचिताकारेन चिनोति वट्ठतीति वीचीति वुच्चति । किञ्चापि नदीमज्झं नीता, पन तथापि अवस्सं आहरितब्बा, धुवनावाव होतीति योजना । **ओगतेति** ओतरित्वा गते । **थलं उस्सारिताति** थलं उक्खिपित्वा सारिता पापिता नावापीति सम्बन्धो । **विसद्धतपदराति** सद्धतविरहितफलका वा । **धुवनावाव होतीति** निमित्तकित्तनकाले निच्चसञ्चरणनावत्ता धुवनावाव होतीति अधिप्पायो । तत्राति “धुवनावा”तिवचने । **निमित्तं वा सीमा वा कम्मवाचाय गच्छतीति** एत्थ किञ्चापि न निमित्तं कम्मवाचाय गच्छति, सीमाय पन अविनाभावतो वुत्तं “कम्मवाचाय गच्छती”ति । **तस्माति** यस्माव नावाय आगच्छन्तापि भगवता अनुज्जाता, तस्मा ।

यत्थाति नदिपारसीमसम्मननट्टाने । **रुक्खसङ्काटमयोति** रुक्खसमूहेन कतो । **पदरबद्धोति** फलकेहि बद्धो । **सञ्चरणयोगोति** सञ्चरणक्खमो । पाळियं “अस्सा”ति ठाने अट्टकथायं “अत्थी”ति वुत्तत्ता “अस्सा”तिपदस्स होतीति अत्थोयेव दट्ठब्बो । **तंखणञ्जेवाति** तस्मिं निमित्तकित्तक्खणेयेव । रुक्खं छिन्दित्वा कतोति सम्बन्धो । **एकपदिकसेतूति** एकेन पदेन गमनयोगो एकपदिको, सोयेव सेतूति एकपदिकसेतु । अकप्पियसेतुं दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि । **तेनाति** सेतुना । सञ्चरितुं न सक्का होतीति योजना ।

यत्थाति यस्मिं नदिपारसीमसम्मननट्टाने । **अभिमुखतित्थेयेवाति** सीमाय अभिमुखतित्थे एव । धुवनावा वा धुवसेतु

वा अभिमुखतित्थतो ईसकं उद्धं आरोहन्तोपि अधो ओरोहन्तोपि कप्पतीति दस्सेन्तो आह “सचे”तिआदि । ईसकन्ति एकउसभ द्विउसभादिवसेन मनं अप्पमतं । उद्धं वाति अभिमुखतित्थतो उपरि वा । अधो वाति ततो हेट्ठा वा । गावुतमत्तब्भन्तरेति गावुतपमाणस्स ठानस्स अब्भन्तरे ।

सहनिमित्तकित्तनविधिना सम्मनितब्बविधिं दस्सेन्तो आह “इमञ्च पना”तिआदि । द्वीसु तीरेसु ठातुमसक्कुण्येयत्ता वुत्तं “एकस्मिं तीरे ठत्वा”ति । ततोति निमित्ततो । अत्तानन्ति निमित्तकित्तनं विनयधरं सन्धाय वुत्तं । परिक्षिपन्तेनाति परियायन्तेन । तस्साति तत्तकस्स परिच्छेदस्स । सम्मुखट्टानेति अधोसोते नदितीरे ठितस्स निमित्तस्स सम्मुखट्टाने । ततोति निमित्ततो । तस्साति तत्तकस्स परिच्छेदस्स । सम्मुखा नदितीरे निमित्तं अत्थीति सम्बन्धो । सङ्घट्टेतब्बन्ति सम्बन्धितब्बं । अथाति निमित्तकित्तनतो पच्छा । “सब्बनिमित्तानं अन्तो ठिते भिक्खू हत्थपासगते कत्वा”ति इदं सब्बं एकं गामखेत्तं ब्यापेत्वा सम्मनितभावं सन्धाय वुत्तं । सचे सकलं गामखेत्तं अब्यापेत्वा एकदेसे सम्मनितं होति, निमित्ततो बहि ठिते भिक्खूपि हत्थपासगते कत्वा सम्मनितब्बा । कम्मन्ति सीमसम्मुतिकम्मं । “ठपेत्वा नदि”न्तिवचनस्स कारणं दस्सेन्तो आह “नदी पन बद्धसीमसङ्खं न गच्छती”ति ।

दीपको होतीति एत्थ दीपोति अन्तरदीपो । सो हि यस्मा जलमज्झे दिप्पति, यस्मा च द्विधा आपो एत्थ सन्दति, तस्मा दीपोति वुच्चति, सोयेव खुद्दकट्टेन दीपको । ककारो हि खुद्दकत्थवाचको । तन्ति दीपकं । अत्तनाति विनयधरेन । ओरिमन्ते च पारिमन्ते चाति अधोसोते नदितीरे ठितस्स निमित्तस्स सम्मुखे ओरिमन्ते च पारिमन्ते च । परतीरे निमित्तं कित्तेत्वाति सम्बन्धो । किस्स सम्मुखट्टाने निमित्तन्ति आह “नदिया ओरिमतीरे निमित्तस्स सम्मुखट्टाने”ति । ततोति निमित्ततो । सम्मुखा निमित्तं अत्थीति सम्बन्धो । पारिमन्ते च ओरिमन्ते चाति परतीरे उपरिसोते ठितस्स निमित्तस्स सम्मुखे पारिमन्ते च ओरिमन्ते च । पठमकित्तित्तिनिमित्तेनाति ओरिमतीरे उपरिसोते पठमं कित्तितेन निमित्तेन । एका सीमा इमस्साति एकसीमो, दीपको । “तीरद्वयञ्चा”ति पदमपेक्खित्वा “एकसीम”न्ति सम्बन्धितब्बं । वच्चमनपेक्खित्वा “एकसीमा”तिपि निच्चइत्थिलिङ्गवसेन पाठो अत्थि ।

उद्धं वा अधो वाति एत्थ वासदो अनियमविकप्पत्थो । अथाति तस्मिं अधिकतरे सतीति योजना । विहारसीमपरिच्छेदनिमित्तस्स उजुकमेवाति सचे दीपको अधो अधिकतरो होति, ओरिमतीरे अधोसोते ठितस्स विहारसीमपरिच्छेदनिमित्तस्स उजुकमेव । सिखरन्ति सिङ्गं । तज्झि सिखं मत्थकं राति गणहातीति सिखरन्ति वुच्चति । ततोति दीपकस्स पारिमन्तनिमित्ततो । परतीरनिमित्तानि कित्तेत्वाति सम्बन्धो । अयं दीपकस्स विहारसीमपरिच्छेदतो अधो अधिकतरे विनिच्छयो । उद्धं अधिकतरेपि इमिनानुसारेण वेदितब्बोति सो न दस्सितो । पब्बतसण्ठानाति पब्बतेन समं ठानं एतिस्साति पब्बतसण्ठाना ।

उद्धम्पि अधोपीति पिसदो समुच्चयत्थो । उभोपि सिखरानीति उद्धं सिखरं, अधो सिखरन्ति उभोपि सिखरानि । मुदिङ्गसण्ठानाति मूले च अगगे च तनुकस्स मज्झे थूलस्स मुदिङ्गस्स सण्ठाना ।

सब्बपठमेन नयेनाति उद्धं अधिकनयस्स, अधो अधिकनयस्स, उद्धंअधोअधिकनयस्स चाति सब्बेसं नयानं पठमेन विहारसीमदीपकानं समेन नयेन । पणवसण्ठानाति मूले च अगगे च थूलस्स मज्जेतनुकस्स पणवस्स सण्ठाना ।

७२. उपोसथागारादिकथा

१४१. अनुपरिवेणियन्ति एत्थ अनुसद्वस्स विच्छत्थं, परिवेणसद्वस्स च लिङ्गविपल्लासभावं दस्सेतुं वुत्तं “तस्मिं तस्मिं परिवेणे”ति । परिवेणसद्वो हि नपुंसकलिङ्गो, इध पन लिङ्गविपल्लासं कत्वा इत्थिलिङ्गवसेन वुत्तं । “सङ्केतं अकत्वा”ति इमिना असङ्केतेनाति पदस्स किरियाविसेसनत्तं दीपेति । “कम्मवाचाया”ति इमिना समूहनित्वाति पदस्स करणं दस्सेति ।

१४२. यतोति एत्थ तोपच्चयस्स कारणत्थे पवत्तभावं दस्सेन्तो आह “यस्मा”ति । “हत्थपासे”ति इमिना हत्थपासतो बहि निसिन्ने अकतोवस्स उपोसथो होतीति दस्सेति । अस्साति भिक्खुनो । वत्थुवसेनाति अट्ठुप्पत्तिवसेन । उपोसथस्स पमुखस्स अब्भोकासे वा माळकादीसु वाति सम्बन्धो । निमित्तुपगा वा अनिमित्तुपगा वाति हेट्ठा अट्ठसु निमित्तेसु वुत्ता निमित्तुपगा वा अनिमित्तुपगा वा पब्बतादयो वा अज्जे वा किच्चेतब्बा ।

पठमतरं न आगच्छति, दुक्कटन्ति उपोसथे घोसियमाने पठमतरं न आगच्छति, दुक्कटं । विहारस्स मज्झे होतीति योजना । एत्थाति पोराणके आवासे । तत्थाति पोराणके आवासे । असम्बाधोति सङ्घस्स निसज्जट्टानपहोनको । तत्थाति पच्छा उट्ठिते आवासे ।

सब्बेसं निसज्जट्टानन्ति योजना । तत्थाति थेरस्स विहारे । सोति थेरस्स विहारो । एत्थाति तुम्हाकं विहारे । सब्बेसं ओकासो नत्थीति सम्बन्धो । तत्थाति तं असुकं नाम आवासं । “वट्ठती”ति वत्तब्बन्ति योजना । तस्साति थेरस्स ।

७४. अविप्पवाससीमानुजाननकथा

१४३. अन्धकविन्दं नामाति तस्स गामस्स नामं । तन्ति अन्धकविन्दं । थेरोति महाकस्सपत्थेरो । ततोति अन्धकविन्दतो । इमिना “अन्धकविन्दा”ति एत्थ निस्सक्कत्थे निस्सक्कवचनन्ति दस्सेति । उपोसथन्ति तदत्थे उपयोगवचनं । उपोसथत्थायाति हि अत्थो । अन्धकविन्दा राजगहं आगमनस्स कारणं दस्सेन्तो आह “राजगहं ही”तिआदि । तत्थ हीति यस्मा । अन्धकविन्दा विहारं अन्तो कत्वा “अट्टारस महाविहारो”ति वुत्तं । नेसन्ति अट्टारसन् महाविहारानं । सङ्घस्स सामग्गिदानत्थन्ति एत्थ सङ्घस्स सामग्गिदानं अत्तनो उपोसथकिच्चं सिद्धं । तस्मा पाळियं “उपोसथं आगच्छन्तो”ति वुत्तं । “सिप्पिनियं नामा”ति इमिना नदिं तरन्तोति एत्थ नदिया नामं दस्सेति । मनं वूळहोति एत्थ मनन्ति निपातो ईसकत्थोति दस्सेन्तो आह “ईसक”न्ति । “अप्पमत्त”न्ति इमिना “ईसक”न्तिपदस्स अत्थं दस्सेति । “वूळहभावो”ति इमिना भावपच्चयेन विना भावत्थो जातब्बोति दस्सेति । चण्डेनाति खरेन । तत्थाति नदियं । अमनसिकरोन्तोति “चण्डसोत”न्ति आभोगं अकरोन्तो । न पन वूळहोति न पन महावूळहो । उदकब्भाहतानीति उदकेन अभिआहतानि । अस्साति थेरस्स । अल्लानीति तित्तानि ।

१४४. पुरिमकम्मवाचाति “सम्मता सा सीमा सङ्गेन तिचीवरेन अविप्पवासा”ति पुरे वुत्ता कम्मवाचा । अयमेवाति “ठपेत्वा गामज्ज गामूपचारज्जा”तिपदं पक्खिपित्वा अनुपज्जत्ता अयमेव कम्मवाचा । अयन्ति पच्छिमकम्मवाचा । हि यस्मा भिक्खुनिसङ्घो अन्तोगामे वसति, तस्मा पुरिमायेव वट्ठतीति योजना । यदि एवन्ति यदि भिक्खुनिसङ्घस्स अयं पच्छिमकम्मवाचा वट्ठनं सिया भवेय्य, एवं सतीति योजना । सोति भिक्खुनिसङ्घो । एताय कम्मवाचायाति पच्छिमकम्मवाचाय । न लभेय्याति अन्तोगामे वसनत्ता तिचीवरपरिहारं न लभेय्य । किं न लभतियेवाति आह “अत्थि चस्स परिहारो”ति । अस्साति भिक्खुनिसङ्घस्स । द्वेपि सीमायोति समानसंवासकसीमा च अविप्पवाससीमा चाति द्वेपि सीमायो । तत्थाति भिक्खुभिक्खुनीसु । तस्साति भिक्खून् सीमाय । एसेव नयोति भिक्खुनीन् सीमं अज्झोत्थरित्वापि

अन्तोपविसित्वापि भिक्खून् सीमाय सम्मने एसेव नयो । एतेति भिक्खुभिक्खुनियो । सामञ्जत्ता हि पुल्लिङ्गेन वुत्तं ।
एत्थ चाति “ठपेत्वा गामञ्च गामूपचारञ्चा”तिपदे च । सङ्गहो वेदितब्बो, कस्मा? गामेन निगमनगरानं एकलक्खणत्ता ।

परिक्खेपोकासोति परिक्खेपारहोकासो । तेसूति गामगामूपचारेसु । परिहारन्ति चीवरविप्पवासआपत्तिअपनयनं ।
“इती”तिआदि निगमनं । एत्थाति समानसंवासकअविप्पवाससीमासु । अत्तनो धम्मतायाति अत्तनो सभावेन । यत्थाति
यस्मिं ठाने । हीति सच्चं, यस्मा वा । तस्साति अविप्पवाससीमाय । विसुन्ति समानसंवासकसीमतो पाटेक्कं । तत्थाति द्वीसु
सीमासु । अविप्पवासायाति अविप्पवाससीमाय । तन्ति गामं । साति अविप्पवाससीमा । सम्मताय सीमायाति
अविप्पवाससीमाय सम्मताय सतियाति सम्बन्धो । सम्मततो पच्छाति वा योजना । निविसतीति निवासत्थाय विसति
पविसति । सोपीति गामोपि । सीमसङ्ख्यंयेवाति अविप्पाससीमवोहारमेव । अधिट्ठिततेचीवरिका भिक्खू परिहारं
लभन्तीति अधिप्पायो । यथा पच्छा निविट्ठो गामो सीमसङ्ख्यंयेव गच्छति, एवन्ति योजना । “पविसिस्सामा”ति गेहानि
कतानि, “पविसिस्सामा”ति आलयोपि अत्थीति योजना । आलयोपीति अपेक्खोपि । अपविट्ठाति गेहानि अपविट्ठा ।
गेहमेव छट्ठेत्वाति गेहं छट्ठेत्वा एव । इमिना गेहे छट्ठिते सब्बं छट्ठितमेवाति दस्सेति । पविट्ठं वा अगतं वा एकम्पि कुलं अत्थि
सचेति योजना । एत्थ च “एकम्पि कुलं पविट्ठं वा”ति इदं नवगामं सन्धाय वुत्तं । “एकम्पि कुलं अगतं वा”ति इदं
पोराणकगामं सन्धायति दट्ठब्बं ।

तत्राति “वत्तं जानितब्ब”न्तिवचने । अविप्पवाससीमायन्ति महासीमाय । सा एव हि यस्मा अविप्पवासकम्मवाचाय
बहुलपयोजना होति, तस्मा अविप्पवाससीमाति वुच्चति । इतरायाति अविप्पवाससीमाय । तत्थाति तासु द्वीसु सीमासु ।
निरासङ्कटानेसु ठत्वाति चेतियङ्गणादीनं खण्डसीमाय अनोकासत्ता वुत्तं । खण्डसीमज्झि सम्मनन्ता चेतियङ्गणादिट्ठानं
पहाय अञ्जस्मिं विवित्तोकासे विहारपच्चन्तं खण्डित्वा सम्मनन्ति । समूहनितुन्ति अविप्पवाससीमं समूहनितुं ।
पटिबन्धितुं न सक्खिस्सन्तेवाति अविप्पवाससंयेव जानित्वा खण्डसीमाय अञ्जातत्ता पटिबन्धितुं न सक्खिस्सन्तेव ।
सीमसम्भेदन्ति खण्डसीमअविप्पवाससीमानं सम्भेदं । सासनन्तरधानेन वाति सत्थु आणाय अन्तरधानेन वा । साधुकं
पनाति निक्कट्ठं पन ।

७६. गामसीमादिकथा

१४७. उपोसथकम्मस्स विसुं गहितत्ता सेसकम्मवसेन समानसंवासकता गहेतब्बा गोबलिबद्धनयेन वा पारिसेसनयेन
वा । तन्ति समानसंवासएकूपोसथभावं । “अपरिच्छिन्नाया”ति इमिना अट्ठपितायाति एत्थ ठपधातुया अधिप्पायत्थं
दस्सेति । गामं वा निगमं वाति एत्थ नगरं केन सङ्गहितन्ति आह “गामग्गहणेन चेत्या”तिआदि । तत्थ एत्थाति “गामं वा
निगमं वा”ति पाठे, गामग्गहणेनाति सम्बन्धो । अथ वा एत्थाति गामनिगमनगरेसु, नगरम्पीति सम्बन्धो । गामादीनं परिच्छेदं
वित्थारेन दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि । तत्थ तत्थाति गामनिगमनगरेसु । गामभोजकाति गामं भुञ्जन्तीति
गामभोजका । बलन्ति करं । सो हि तं निस्साय गामभोजका बलन्ति जीवन्ति अनेनाति बलीति वुच्चति । यम्पि एकं पदेसं
परिच्छिन्दित्वा देतीति योजना । गामखेत्तेति रज्जो आणा खिपियति एत्थाति खेत्तं, गामोयेव खेत्तं गामखेत्तं, तस्मिं ।
अयम्पीति अयं पदेसोपि । सोपीति पदेसोपि । विसुंगामो नामाति योजना । सोपि विसुंगामो गामसीमा होतियेवाति योजना ।
विसुं परिच्छिन्दित्वा दिन्नो गामो विसुंगामो । तस्माति यस्मा विसुं गामो होति, तस्मा । सा चाति विसुंगामसीमा च ।
इतराति विसुंगामसीमतो अञ्जा पकतिगामनगरनिगमसीमा चाति योजना ।

एवन्ति “असम्मताय भिक्खवे”तिआदिना पाठेन । तन्ति सीमपरिच्छेदं । अपरिच्छिन्नेति राजूहि अपरिच्छिन्ने ।

“अटविपदेसे”ति इमिना नत्थि गामो एत्थाति **अगामको**ति वचनत्थस्स सरूपं दस्सेति । **विज्झाटविसदिसे**ति विगतं अगिनो ज्ञायनमेत्थाति विज्झा, चोरादयो मनुस्से आभुसो टवन्ति पीळयन्ति एत्थाति **आटवि** । विज्झा च सा आटवि चेति **विज्झाटवि**, तां सदिसे विज्झाटविसदिसे । एत्थ पुरिमनये गामादीहि आसन्नो वा होतु, अनासन्नो वा तेहि अपरिच्छिन्नो अटविपदेसो गहेतब्बो । पच्छिमनये दूरो मनुस्सानं अनागमनपथो आटविपदेसो गहेतब्बोति अयमेतेसं विसेसो । **अस्साति** भिक्खुनो । **समन्ताति** समन्ततो । **अयं सीमा**ति अयं सत्तब्भन्तरसीमा । **तत्थाति** सत्तसु अब्भन्तरेसु । समन्ता ठितस्स वा निसिन्नस्स वा अब्भन्तरे अन्तोकोट्टासे जातं अब्भन्तरं अट्टवीसहत्थपमाणं ।

या काचि नदी असीमाव होतीति सम्बन्धो । **नदीसीमलक्खणपत्ता**ति नदीसीमलक्खणं पत्ता । इमिना सीमलक्खणं अपत्ता नदी बन्धियमाना सीमाव होतीति दस्सेति । सावधारणेन “अत्तनो सभावेनेवा”ति इमिना भिक्खून् बन्धनभावेनाति अत्थं निवत्तेति । **एत्थाति** नदियं । **एत्थाति** जातस्सरसमुद्देशु । **येन केनची**ति अन्तमसो तिरच्छानगतेनपि येन केनचि । खणित्वा अकतो **सयंजातो**ति सम्बन्धो । इदं हेतुअन्तो गधविसेसनं । खणित्वा अकतत्ताति हि अत्थो । **सयंजातो**ति सयमेव जातोति एवकारो योजेतब्बो । तेन वुत्तं “येन केनचि खणित्वा अकतो”ति । **सोब्भो**ति सं उभोति पदविभागो कातब्बो । तत्थ संसद्दो समन्तत्थवाचको, उभसद्दो पूरणत्थवाचको । तस्मा समन्ततो आगतेन उदकेन उभति पूरति एत्थाति **सोब्भो**ति वचनत्थो कातब्बो । तेन वुत्तं “समन्ततो आगतेन उदकेन पूरितो तिट्ठती”ति ।

तत्थाति नदीसमुद्दजातस्सरसेसु, आधारे भुम्मं । **यंसद्दो** ठानविसयोति आह “यं ठान”न्ति । **मज्झिमस्साति** थाममज्झिमस्स । वक्खति हि “थाममज्झिमेना”ति । “समन्ततो”ति इमिना **समन्ताति** एत्थ निस्सक्कत्थे निस्सक्कवचनन्ति दस्सेति । “उदकुक्खेपेना”ति इमिना **उदकुक्खेपाति** एत्थ करणत्थे निस्सक्कवचनन्ति दस्सेति । उदकं उक्खिपित्वा खिपियति एत्थाति **उदकुक्खेपो** । “परिच्छिन्न”न्ति इमिना पाठसेसं दस्सेति । **अक्खधुत्ताति** एत्थ **अक्खो**ति पासको । सो हि अकति कुटिलं गच्छति अनेनाति अक्खोति वुच्चति, धवन्ति मरियादमतिकम्म कीळादिपसुतं गच्छन्तीति **धुत्ता**, अक्खेसु धुत्ता अक्खधुत्ता । **दारुगुळन्ति** सारदारुमयं गुळं । “वालुकं वा”ति इमिना “उदकुक्खेपा”ति एत्थ उपलक्खणं दस्सेति । **यत्थाति** यस्मिं पदेसे । **अयन्ति** पदेसो । **तस्साति** उदकुक्खेपस्स ।

एत्थाति नदीसमुद्दजातस्सरसेसु । **मुखद्वारन्ति** समुद्वादीनं मुखसङ्घातं द्वारं । **सब्बत्थाति** सब्बाय नदियं । थेरवादं दस्सेन्तो आह “यं पना”तिआदि । “योजनं...पे०... वट्टती”ति यं पन वचनं महासुमत्थेरेन वुत्तन्ति योजना । **तत्रापीति** योजननदियम्पि । पटिक्खित्ताकारं वित्थारेन्तो आह “भगवता ही”तिआदि । **नदिया पमाणन्ति** नदिया गम्भीरपमाणमेव, न आयामवित्थारपमाणन्ति अत्थो । “न योजनं वा अद्ध्योजनं वा”ति वचनम्पि इदमेव सन्धाय वुत्तन्ति दट्ठब्बं । किञ्चापि आयामवित्थारपमाणं न वुत्तं, पभवतो पन याव मुखद्वारा आयामवित्थारवसेन कम्मं कातुं पहोनकनदीयेव गहेतब्बाति दट्ठब्बा । या नदीति सम्बन्धो । **इमस्स सुत्तस्साति** “तिमण्डल”न्तिआदिकस्स इमस्स सुत्तस्स । **पभवतो**ति समुदागमतो । **एत्थाति** नदियं । सब्बेहि भिक्खूहि ठपेतब्बोति सम्बन्धो । **ततो**ति एकउदकुक्खेपतो ।

कित्तका परिपुण्णा होतीति आह “समतित्थिका”ति । तित्थेन समं परिपूरतीति **समतित्थिका** । **उदकसाटिकं निवासेत्वापीति** पिसद्दो “अनिवासेत्वापी”ति दस्सेति । उदकसाटिकं अनिवासेन्तोपि वत्थेन अविनाभावतो अज्जं निवासेत्वाति अत्थो गहेतब्बो । नावाय ठत्वा करियमाने किं गच्छन्तियापि नावाय कातुं वट्टतीति आह “गच्छन्तिया पना”तिआदि । “कस्मा”तिआदिना कारणं दस्सेति । हीति यस्मा । तन्ति उदकुक्खेपमत्तं । एवं सति...पे०... अनुसावना होति, तस्मा गच्छन्तिया नावाय कातुं न वट्टतीति योजना । “तस्मा”तिआदिना लद्धगुणं दस्सेति । न केवलं नावायमेवाति

दस्सेन्तो आह “अन्तोनदिय”न्तिआदि ।

रुक्खस्साति अन्तोनदियं जातस्स रुक्खस्स । साखा वा पतिट्ठिताति सम्बन्धो । **सीमं वा सोधेत्वा**ति विहारसीमगामसीमासु ठितानं हत्थपासानयनबहिकरणवसेन सीमं वा सोधेत्वा । जातरुक्खस्स पविट्ठसाखाय वा पारोहे वाति सम्बन्धो । **अस्सा**ति बहिनदितीरे जातरुक्खस्स । **तत्था**ति खाणुके ।

तस्साति पासाणदीपकस्स । **पुब्बे वुत्तप्पकारे**ति पुब्बे नदीनिमित्तद्वाने “अन्वद्धमास”न्तिआदिना (महाव० अट्ठ० १३८) वुत्तप्पकारे । **सो**ति पासाणदीपको । पुन **सो**ति पासाणदीपकोयेव । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा ।

आवरणन्ति पाळिं । **तन्ति** आवरणं । आवरणेन वा कोट्टकबन्धेन वा हेतुभूतेन, पच्छिज्जतीति सम्बन्धो । कोचि आवरणप्पदेसो अज्झोत्थरियतीति सम्बन्धो । **तत्था**ति आवरणप्पदेसे । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । “हेट्ठापाळि बद्धा”ति इदं नदिं विनासेत्वा तळाककरणाकारदस्सनं । **एत्था**ति नदियं, तळाके वा । **छट्ठितमोदकन्ति** तळाकरक्खनत्थं एकेन वारिमग्गेन छट्ठितं उदकं । **देवे अवस्सन्ते**ति दुब्बुट्टिकालत्ता वस्सन्तकालेपि देवे अवस्सन्ते । **सा**ति नदितो नीहटमातिका । **कालन्तरेना**ति अज्जेन कालेन । **उप्पतित्वा**ति गामनिगमानं उपरि पतित्वा । **पवत्तती**ति पुब्बे वुत्तपकारे वस्सकाले चत्तारो मासे अब्भोच्छिन्ना सन्दति । **विहारसीमन्ति** विहारसम्बन्धं बद्धसीमं ।

समुद्देपीति पिसद्वो नदिमपेक्खति । **तत्था**ति पदेसे । **ओतरित्वा**ति हेट्ठा तरित्वा । “ओसरित्वा”तिपि पाठो, अयमेवत्थो । **सण्ठहन्ती**ति उदकेन समं तिट्ठन्ति । **सो**ति पदेसो । **उदकन्ततो**ति उदककोटितो । **तत्था**ति समुद्दे । **बाधती**ति पीळयति । **तेसू**ति नावाअट्टकेसु । **तन्ति** पिट्ठिपासाणं । **ऊमियो**ति वीचियो । ता हि परंपरावसेन उगगन्त्वा सविज्जाणकाविज्जाणके मियन्ति हिंसन्ति, अन्तो पक्खिपन्तीति वा ऊमियोति वुच्चन्ति । **तत्था**ति पिट्ठिपासाणे । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । उदकेनेव पिट्ठिपासाणो ओत्थरीयतीति योजना । **सो**ति दीपकपब्बतो । “दूरे”ति वत्वा तस्स पमाणं दस्सेन्तो आह “मच्छवधानं अनागमनपथे”ति । **मच्छवधानन्ति** केवट्टानं । ते हि यस्मा मच्छे हनन्ति, तस्मा मच्छवधाति वुच्चन्ति । “मच्छबन्धान”न्तिपि पाठो । मच्छे बन्धन्तीति **मच्छबन्धा**ति वचनत्थो कातब्बो । **अनागमनपथे**ति यत्थ गन्त्वा तदहेव पच्चागन्त्वा न आगमनपथिके देसे । नत्थि आगमनपथो एत्थाति **अनागमनपथो**, देसो । तस्मिं “अगमनपथे”तिपि पाठो, सो अयुत्तो । कस्मा? अगमनपथस्स नाधिप्पेतत्ता । गन्त्वा हि पुन अनागमनपथोयेवाधिप्पेतो । **तेसन्ति** मच्छवधानं । **गमनपरियन्तस्सा**ति गमनकोटिया । **ओरतो**ति ओरभागे ठितो दीपको वा पब्बतो वाति योजेतब्बो । **तत्था**ति ओरभागे ठितेसु दीपकपब्बतेसु । **ओत्थरित्वा**ति पकतिउदकेन ओत्थरित्वा । **तत्था**ति ओत्थरित्वा ठिते समुद्दे ।

करोन्तेहिपि कातब्बन्ति सम्बन्धो । **यत्था**ति यस्मिं सरे । **अयन्ति** अयं सरो, न जातस्सरो होति । अयं सरो गामखेत्तसङ्ख्यमेव गच्छतीति योजना । **तत्था**ति सरे । **यत्थ पना**ति यस्मिं सरे पन । **तस्सा**ति जातस्सरस्स । **तत्था**ति पदेसे । सचे गम्भीरं उदकं होतीति योजना । **तत्था**ति अट्टके । **एत्था**ति जातस्सरे, ठितेसु पिट्ठिपासाणदीपकेसूति योजना । **पहोनकजातस्सरो**ति सङ्गकम्मं कातुं पहोनको जातस्सरसो । “सुक्खती”ति वत्वा तदेव समत्थेतुं वुत्तं “निरुदको”ति । **तत्था**ति जातस्सरे । सचे निरुदकमत्तेन गामखेत्तं गच्छति । कदा गच्छतीति आह “सचे पनेत्था”तिआदि । तत्थ **एत्था**ति जातस्सरे । **पोक्खरणीआदीनी**ति एत्थ आदिसद्देन उदकमातिकादयो सङ्गणहाति । यदा खणन्ति, तदाति पाठसेसो योजेतब्बो । “तं ठान”न्ति वुत्तेपि न खणनद्वानमेव गहेतब्बं, “एत्था”ति सामज्जतो वुत्तत्ता सब्बोयेव जातस्सरसो गहेतब्बो । न केवलं अजातस्सरमत्तं होति, अथ खो गामखेत्तन्ति आह “गामसीमासङ्ख्यमेव गच्छती”ति ।

नन्ति जातस्सरं । पूरेत्वाति मत्तिकादीहि पूरेत्वा । पाळिन्ति आवरणं । सब्बमेव नन्ति सकलमेव तं जातस्सरं । लोणीपीति पिसदेन न केवलं सोब्भोयेव जातस्सरसङ्ख्यं गच्छति, अथ खो लोणीपीति दस्सेति । उदकट्टानोकासेति उदकस्स ठाने ओकासे ।

१४८. सीमाय सीमं सम्भिन्दन्तीति एत्थ “सीमाय सीम”न्ति पदानं सम्बन्धापेक्खत्ता तेसं सम्बन्धं दस्सेतुं वुत्तं “अत्तनो परेस”न्ति । “बद्धसीम”न्ति इमिना “सीम”न्ति सामञ्जसतो वुत्तेपि विसेसतो बद्धसीमायेव गहेतब्बाति दस्सेति । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “सचे ही”तिआदि । **संसट्ठविटपाति** अञ्जमञ्जं आसन्नत्ता संसट्ठो विटपो एतेसन्ति संसट्ठविटपा । “संसट्ठविटपा”ति इदं उपलक्खणमत्तं, मूलानिपि संसट्ठानियेवाति दट्ठब्बं । **तेसूति** द्वीसु रुक्खेसु । **विहारसीमा चाति** पोराणकविहारसीमा च । **अन्तो कत्वाति** सीमाय अन्तो कत्वा । अथ पच्छाति एत्थ “पच्छा”ति इमिना अथसद्वस्सत्थं दस्सेति । एवं के अकंसूति आह “एवं छब्बगिया अकंसू”ति । **तेनाति** करणेन ।

अज्झोत्थरणाकारं दस्सेन्तो आह “परेस”न्तिआदि । **तस्साति** बद्धसीमाय । **पदेसन्ति** भिक्खूहि कम्मं कातुं प्होनकं एकदेसं । अन्तमसो एकस्सपि भिक्खुनो ठत्वा अधिद्वानुपोसथं कातुं प्होनकं पदेसं । कम्मं कातुं अप्पहोनकपदेसं अन्तो करित्वा बन्धन्ता **सीमाय सीमं सम्भिन्दन्ति** नाम । **सीमाय उपचारोति** पच्छा बन्धितब्बाय सीमाय उपचारो । “**वट्ठन्तो सीमासङ्करं करोती**”ति इमिना सचे अवट्ठनको पासाणो होति, द्विन्नप्पि सीमानं निमित्तं कातुं वट्ठतीति दस्सेति ।

७७. उपोसथभेदादिकथा

१४९. पन्नरसिकस्स पुब्बकिच्चस्स पाळियं आगतत्ता चातुद्वसिकस्सेव पुब्बकिच्चं दस्सेन्तो आह “अज्जुपोसथो चातुदसो”ति ।

“अधम्मेन वग्ग”न्तिआदीसु विनिच्छयो एवं वेदितब्बोति योजना । **अधम्मेन वग्गन्ति** एत्थ **अधम्मं** नाम एकस्मिं विहारे चतुन्नं भिक्खून् सुत्तुद्देसउपोसथमकत्वा पारिसुद्धिउपोसथकरणञ्च तिण्णं पारिसुद्धिउपोसथमकत्वा सुत्तुद्देसकरणञ्च । **वग्गं** नाम सब्बेव असन्निपतित्वा एकस्स छन्दपारिसुद्धिहरणं । छन्दपारिसुद्धि नाम सङ्गमज्झंयेव आगच्छति, न गणमज्झं, न पुग्गलस्स सन्तिकं । **अधम्मेन समग्गन्ति** एत्थ **अधम्मं** वुत्तनयमेव । **समग्गं** नाम सब्बेसं सन्निपतनं । **धम्मेन वग्गन्ति** एत्थ **धम्मं** नाम चतुन्नं सुत्तुद्देसउपोसथकरणञ्च तिण्णं पारिसुद्धिउपोसथकरणञ्च । **वग्गं** वुत्तनयमेव ।

७८. पातिमोक्खुद्देसकथा

१५०. इमं निदानन्ति पातिमोक्खस्स इमं निदानं । **सुता खो पनाति** एत्थ सुय्यित्थाति **सुता**, सुय्यस्सन्तीति वा **सुता**, पाराजिकुद्देसादयो । **सुता च सुता च सुताति** सरूपेकसेसो कातब्बो । **अवसेसन्ति** निदानुद्देसादितो अवसेसं पाराजिकुद्देसादि । **सुतेनाति** सुतसदेन । “अत्थे असम्भवतो सदे वुत्तविधानं होती”ति हि परिभासतो “सुतेना”ति एत्थ सद्दोव गहेतब्बो । **तेन नयेनाति** तेन निदानुद्देसनयेन ।

अटविमनुस्सभयन्ति अटवियं निवसन्तस्स मनुस्सस्स भयं, वनचरकभयन्ति अत्थो । **राजन्तरायोति**आदीसु एवं विसेसो वेदितब्बोति योजना । **दवदाहोति** दायं दहतीति दवदाहो आकारस्स रस्सं, यकारस्स च वकारं कत्वा । **नन्ति** भिक्खुं । एकं वा भिक्खुन्ति योजना । **पठमो वा उद्देसोति** निदानुद्देसो । **एत्थाति** पञ्चसु उद्देसेसु । **यस्मिन्ति** उद्देसे । **सोपीति**

उद्देशोपि । सुतेनेव सावेतब्बोति सुतपदेनेव सङ्गस्स सावेतब्बोति एवसद्वो “न वित्थारेना”ति दस्सेति ।

अनज्झिद्वाति एत्थ उपसग्वसेन इसुधातुस्स इच्छाकन्तितो अज्जमत्थं दस्सेन्तो आह “अनाणत्ता, अयाचिता वा”ति । एत्थ “अनाणत्ता”ति इदं थेरेन अनाणत्तभावं सन्धाय वुत्तं । “अयाचिता”ति इदं सम्मुत्तिलब्धेन नवकेन अयाचितभावं सन्धाय वुत्तन्ति दट्ठब्बं । **एत्था**ति “अनज्झिद्वा धम्मं भासन्ती”ति वचने । **धम्मज्जेसके**ति धम्मकथनत्थाय अज्जेसतीति धम्मज्जेसको, तस्मिं । आपुच्छित्वा वा तेन सङ्गत्थेरेन याचितो हुत्वा वाति योजना । **वारपटिपाटिया**ति वारानुक्कमेन । **देही**ति वाति एत्थ इति-वा-सद्वो “भण” इतिपदेन च “कथेहि” इतिपदेन च योजेतब्बो । “भण” इति वा “कथेहि” इति वा “देहि” इति वा वत्तब्बाति योजना । **तीहिपि विधीही**ति ओसारणकथनसरभज्जसङ्घातेहि तीहि सज्जनेहि । एत्थ च सुत्तस्स ओसारियते उच्चारियते **ओसारणं**, अत्थस्स कथियते **कथनं**, सुत्तस्स च तदत्थस्स च सरेन भणियते **सरभज्जं** । **ओसारेही**ति सुत्तं उच्चारेहि । **कथेही**ति अत्थं कथेहि । **सरभज्जन्ति** सुत्तस्स च तदत्थस्स च सरेन भणनं । नन्ति सद्धिविहारिकं । **सज्जायं अधिद्वहि**त्वाति “सज्जायं करोमी”ति अधिद्वहित्वा । **एत्था**ति अज्जेसनद्वाने ।

निस्सितकेति सद्धिविहारिकादयो । **सो**ति सङ्गत्थेरो, “वत्तब्बो”तिपदे कम्मं, “वदती”तिआदीसु पदेसु कत्ता । **आरद्धन्ति** सङ्गेन आरद्धं । **ठपेत्वा**ति धम्मसवनं ठपेत्वा । **ओसारेत्वा**ति पठमं सुत्तं ओसारेत्वा । **पुन कथेन्तेना**ति पच्छा अत्थं कथेन्तेन । **अट्टपेत्वायेव** वाति सुत्तस्स च अत्थस्स च अन्तरा अट्टत्वा एव वा । **कथेतब्बन्ति** अत्थजातं कथेतब्बं । **कथेन्तस्स...पे०... नयो**ति पठमं अत्थं कथेत्वा पुन सुत्तञ्च अत्थञ्च सरेन भणन्तस्स पुन आगतेपि एसेव नयोति अत्थो ।

उपनिसिन्नकथायपीति समीपे निसिन्नेन कथायपि । **तेना**ति सङ्गत्थेरेन । **वत्तुं वट्टती**ति विसेसेत्वा वत्तुं वट्टति । **तेना**ति मनुस्सेहि जाननभिक्षुना । सङ्गत्थेरो भणति, तुण्ही वा होतीति सम्बन्धो । “पुच्छन्ती”ति वुत्तेति योजना । **अनुमोदनादीसुपी**तिआदिसद्देन धम्मकथादयो सङ्गण्हाति । सङ्गत्थेरो अनुजानातीति सम्बन्धो । **सब्बत्था**ति सब्बेसु विहारअन्तरघरेसु ।

सज्जायन्ति सयं इस्सरेन अयनं उच्चारणं, केनचि अनज्झिद्दो सयं अधिइस्सरेन अयनं उच्चारणन्ति अत्थो । **थेरो**ति सद्धिविहारो थेरो । **विस्समिस्सामी**ति खेदविरहितं गमिस्सामि । **आपुच्छित्तब्बन्ति** पठमथेरम्पि पुन आगतत्थेरम्पि आपुच्छित्तब्बं । एकेन सङ्गत्थेरेन अनुज्जातेनाति सम्बन्धो । **अज्जस्मीन्ति** अनुज्जातत्थेरतो अज्जस्मिं थेरेति सम्बन्धो । तन्ति पुन आगतं थेरं । **अत्तानं सम्मनितब्बन्ति** एत्थ पच्चत्ते उपयोगवचनन्ति आह “अत्ता सम्मनितब्बो”ति । किं सम्मतेन परिसं अनोलोकेत्वा पुच्छित्तब्बोति आह “पुच्छन्तेन पना”तिआदि ।

१५३. मेति मय्हं । **इतो**ति पुगलतो, उप्पन्नोति सम्बन्धो । **पुरम्हाकन्ति** पदस्स पुरे अम्हाकन्ति पदच्छेदं कत्वा पुरेसद्वो पठमत्थोति आह “पठमं अम्हाक”न्ति । **पटिकच्चेव**सद्वो पगेवपरियायो, “पठमतरमेवा”ति इमिना तस्स अत्थं दस्सेति । **भूतमेवा**ति विज्जमानमेव, तथमेव वा ।

८२. अधम्मकम्मपटिक्कोसनादिकथा

१५४. अधम्मकम्मन्ति अभूतकम्मं । **पटिक्कोसितुन्ति** एत्थ कुसधातु अपनयनत्थोति आह “वारेतु”न्ति । **दिट्ठिन्ति** लब्धिं । **तेसन्ति** चतुन्नं पञ्चन्नं । **यथा**ति येनाकारेन भणियमानेति योजना । **न सुणन्ती**ति अज्जे भिक्षू न सुणन्ति । **थेराधीनन्ति** थेरेन अधीनं आबन्धन्ति अत्थो । **थेरायत्तन्ति** थेरेन आयत्तं, थेरस्स सन्तकन्ति अत्थो । **एत्था**ति

पातिमोक्खुद्देसे ।

८३. पातिमोक्खुद्देसकअज्जेसनादिकथा

१५५. नवविधञ्चाति दिवसवसेन तिविधं, कारकवसेन तिविधं, कत्तब्बाकारवसेन तिविधञ्चाति नवकोट्टासञ्च, नवपकारञ्च वा । चतुब्बिधन्ति “अधम्मेन वग्ग”न्तिआदिकं चतुब्बिधं । दुविधन्ति भिक्खुभिक्खुनीवसेन दुविधं । नवविधन्ति भिक्खुपातिमोक्खे पञ्चविधं, भिक्खुनिपातिमोक्खे चतुब्बिधन्ति नवविधं । एत्थाति “यो तत्थ भिक्खु ब्यत्तो पटिबलो”ति पाठे । सुविसदाति सुट्ठु ब्यत्ता, सुट्ठा वा । एत्तकम्पीति पिसद्दो गरहायं, अधिके का नाम कथाति दस्सेति ।

सामन्ता आवासाति एत्थ उपयोगत्थे निस्सक्कवचनन्ति आह “सामन्तं आवास”न्ति । यो सक्कोतीति बहूसु नवेसु यो सक्कोति ।

८४. पक्खगणनादिउग्गहणानुजाननकथा

१५६. कतिनं पूरणीति कतिनं तिथीनं पूरणी । को दिवसोति कित्तको दिवसो । अय्यायत्तन्ति अय्येहि भिक्खूहि आयत्तं आबद्धं । संहरित्वाति पुन सलाकं संहरित्वा । अयं पाठो केसुचि अट्ठकथापोत्थकेसु नत्थि । कालवतोति एत्थ वन्तुपच्चयो स्वत्थोति आह “कालस्सेवा”ति । एवसद्दो पन सम्भवतो युज्जियति । पगेवाति पातोव ।

१५८. सायम्पीति सायन्हेपि । पिसद्देन अज्जम्पि सरणकालं सम्पिण्डेति ।

१५९. आणापेतुन्ति एत्थ अनाणापेतब्बभिक्खू अपनेत्वा आणापेतब्बभिक्खू दस्सेतुं वुत्तं “किञ्चि कम्म”न्तिआदि । सदाकालमेव किञ्चि कम्मं करोन्तोति योजना । धम्मकथिकादीसूतिआदिसद्देन गणवाचकादयो सङ्गहन्ति । वारेनाति परियायेन । सम्मुञ्चिन्ति यट्ठिसम्मुञ्चिन्ति वा मुट्ठिसम्मुञ्चिन्ति वा । समं, सुट्ठु वा मुञ्चति सोधेति इमायाति सम्मुञ्चनी, तालुजो पठमो । तम्पीति साखाभङ्गम्पि ।

१६०. वुत्तनयेनेवाति सम्मज्जने वुत्तनयेनेव । पुन आहरितब्बानीति सङ्घिकावासं आसनानि पुन आहरितब्बानि । तट्टिकायोपीति वेणुआदिमया तट्टिकायोपि ।

१६१. कपल्लिका वाति कपालेसु परियापन्ना पदीपकपाला वा । तन्ति तेलादिं । परियेसितब्बानीति अनवज्जपरियेसनेन परियेसितब्बानि ।

८६. दिसंगमिकादिवत्थुकथा

१६३. संगहेतब्बोतिआदीनं चतुन्नं किरियापदानं विसेसं दस्सेन्तो आह “संगहेतब्बो”तिआदि । संगहसद्दस्स सङ्केपगहणेसुपि वत्तनतो इध “अनुगहत्थे”ति दस्सेतुं पाळियं वुत्तं “अनुगहेतब्बो”ति । तेन वुत्तं “तथाकरणवसेना”ति । उपलापेतब्बोति सङ्केन बहुस्सुतो भिक्खु भिक्खूहि उपगन्त्वा लापेतब्बो कथापेतब्बो । उपट्ठापेतब्बोति सङ्केन बहुस्सुतो भिक्खु भिक्खूहि उप अच्चनेन पूजनेन ठापेतब्बो । “सब्बेसं दुक्कट”न्ति वत्त्वा तदेव समत्थेतुं वुत्तं “इध नेव थेरा, न दहरा मुच्चन्ती”ति । तेनाति बहुस्सुतेन भिक्खुना । एवम्पि सतीति एवं असादियनेपि सति । सायं पातन्ति सायञ्च पातो च

सायंपातं । उपट्टानन्ति उपट्टानट्टानं, उपट्टानत्थाय वा । तेनाति बहुस्सुतेन भिक्खुना । तेसन्ति महाथेरानं । अस्साति बहुस्सुतस्स भिक्खुनो । सद्धिचराति अत्तना सद्धिं चरन्तीति सद्धिचरा । अथापीति यदिपि । एको वा वत्तसम्पन्नो वदतीति योजना । एसो च अहञ्चाति मयं । नामतुम्हअम्हसद्देसु हि एकसेसेन कत्तब्बेसु परोव गहेतब्बो । विहरन्तूति वदन्तीति योजना ।

सो आवासो गन्तब्बोति एत्थ किमत्थाय गन्तब्बो, किं अनुदिवसं गन्तब्बोति आह “उपोसथकरणत्थाय अन्वद्दमासं गन्तब्बो”ति । सो च खोति आवासो । उतुवस्सेयेवाति हेमन्तगिम्हेयेव । उतुवस्सेयेव गन्तब्बोति अत्थस्स जातब्बभावं दस्सेन्तो आह “वस्साने पना”तिआदि । यन्ति कम्मं । तत्थाति “वस्सं वसन्ती”तिआदिवचने । सोति पातिमोक्खुद्देसको भिक्खु । अञ्जस्मिन्ति अपरस्मिं पातिमोक्खुद्देसके । मासद्वयन्ति सावणमासपुण्णमितो याव अस्सयुजपुण्णमी, ताव मासद्वयं वसितब्बं । इदं पुरिमवस्सं उपगन्त्वा पच्छिमिकाय पक्कमनादिं सन्धाय वुत्तं । सचे पच्छिमिकं उपगन्त्वा अनन्तरमेव पक्कमनादिं करोति, मासत्तयम्पि वसितब्बं ।

८७. पारिसुद्धिदानकथा

१६४. येन केनचि अङ्गपच्चङ्गेन विज्जापेतीति पटिवचनं निच्छारेतुमसक्कोन्तो येन केनचि अङ्गपच्चङ्गेन विज्जापेति । उभयथाति उभयेहि कायवाचासङ्घातेहि आकारेहि । कायवाचाहि विज्जापेतीति सम्बन्धो । सब्बेति अखिला गिलाना । हत्थपासेति सङ्घस्स हत्थपासम्हि । सचे दूरे होन्तीति सचे बहू गिलाना अञ्जमञ्जं दूरे होन्ति । तं दिवसन्ति तस्मिं सङ्घअप्पहोनकदिवसे ।

तत्थेव पक्कमतीति एत्थ निस्सक्कत्थे थपच्चयोति आह “ततोवा”ति, पारिसुद्धिहारट्टानतो एवाति अत्थो । “गच्छती”ति इमिना कमुधातुया पदविक्खेपत्थं दस्सेति, “कत्थची”ति इमिना तस्स कम्मं । सामणोरो पटिजानातीतिआदीसु पटिजाननाकारत्थस्स इतिसद्दस्स लोपभावं दस्सेन्तो आह “सामणोरो अह”न्ति एवं पटिजानाती”तिआदि । भूतंयेवाति विज्जमानंयेव । सब्बत्थाति सब्बेसु “सिक्खं पच्चक्खातको पटिजानाती”तिआदीसु ।

सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन चतुन्नं भिक्खून्ति सम्बन्धो । सब्बत्थाति सब्बेसु “सङ्घप्पत्तो विब्भमती”तिआदीसु । एत्थाति पारिसुद्धिहरणे । बहून्मपीति एत्थ पिसद्देन एकेन एकस्सापि, बहूहि एकस्सापि, बहूहि बहून्मपि आहटा पारिसुद्धि आहटाव होतीति दस्सेति । सोति पारिसुद्धिहारको भिक्खु । येसन्ति भिक्खून् । तस्सेवाति पारिसुद्धिहारकस्सेव । इतरा पनाति इतरेसं पारिसुद्धि पन । बिळालसङ्घलिकाति एत्थ बिळालोति आखुभुजो । सो हि बिळालसयं आखुं गणितुं अलति समत्थेतीति बिळालोति वुच्चति । सङ्घलिकाति एतं सत्तानं बन्धनूपकरणविसेसस्स नामं । बिळालस्स सङ्घलिका तेन सम्बन्धसम्बन्धिभावेन सम्बन्धत्ताति बिळालसङ्घलिका । इदं उपलक्खणमत्तं येसं केसज्जि सङ्घलिकाय गहेतब्बत्ता । ताव सदिसा बिळालसङ्घलिका पारिसुद्धीति अत्थो । इदं पनेत्थ ओपम्मसंसन्दनं — यथा सङ्घलिकाय पठमं वलयं दुतियंयेव वलयं पापुणाति, न ततियं, एवमेव पठमं दिन्ना पारिसुद्धि दुतियमेव पापुणाति, न ततियन्ति ।

आगन्त्वाति सङ्घस्स हत्थपासं आगन्त्वा । पाळियं सुत्तो न आरोचेतीतिआदीसु हेत्वत्थे पच्चत्तवचनं । सुत्तेन नारोचेतीति हि अत्थो । पारिसुद्धिहारकस्स अनापत्तीति एत्थ आपत्तीति अन्वयत्थं अत्थापत्तितो दस्सेन्तो आह “सचे... पे०... आपज्जती”ति । अस्साति भिक्खुस्स । उभिन्नम्पीति पारिसुद्धिदायकस्स, तंहारकस्स चाति उभिन्नम्पि ।

८८. छन्ददानकथा

१६५. छन्ददानेपि विनिच्छयो वेदितव्योति योजना । **उपोसथो कतो** होतीति पारिसुद्धिदायकस्स च सङ्घस्स च उपोसथो कतो होति । **अज्जन्ति** उपोसथकम्मतो अज्जं । यं पन कम्मन्ति सम्बन्धो । **कम्मम्पी**ति उपोसथकम्मतो अज्जं कम्मम्पि । एत्थ च तदहुपोसथे अत्तनो च सङ्घस्स च सचे उपोसथकम्मं होति, पारिसुद्धियेव दातव्वा । अथ अज्जं कम्मं होति, छन्दोयेव दातव्वा । यदि उपोसथकम्मञ्च अज्जकम्मञ्च होति, पारिसुद्धि च छन्दो च दातव्वा । तं सन्धाय वुत्तं “तदहुपोसथे पारिसुद्धिं देन्तेन छन्दम्पि दातु”न्ति । **सीमाय वाति** बद्धसीमाय वा । **अच्छितुन्ति** उपवेसितुं । “आस उपवेसने”ति हि धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १६ सकारन्तधातु) वुत्तं । **सामग्गी वाति** कायसामग्गी वा ।

१६७. **सरतिपि उपोसथं, नपि सरतीति** एत्थ पिसद्वस्स अनियमविकप्पत्थं दस्सेतुं वुत्तं “एकदा सरति, एकदा न सरती”ति । “एकन्त”न्ति इमिना **नेव सरतीति** एत्थ एवसद्वस्स सन्निधानत्थं दस्सेति । **कम्मं न कोपेतीति** सम्मुतिलद्धोपि अलद्धोपि उम्मतको कम्मं न कोपेति ।

९१. सङ्घुपोसथादिकथा

१६८. “सम्मज्जित्वा”ति पदमपेक्खित्वा **सो देसोति** एत्थ “उपयोगत्थे पच्चत्तवचन”न्ति वुत्तं । **एतन्ति** “सो देसो सम्मज्जितव्वो”तिआदिवचनं । **तेनाति** तेन हेतुना । अट्ठकथाचरिया “सम्मज्जनी...पे०... वुच्चति” इति आहूति योजना ।

सम्मज्जनीति सम्मज्जनकरणं । **पदीपोति** पदीपुज्जलनं । **उदकन्ति** उदकट्टपनं । **आसनेनाति** आसनपज्जापनेन । “इती”ति अज्झाहरितव्वं । **उपोसथस्साति** नवविधस्स उपोसथस्स पुब्बकरणन्ति सम्बन्धो । **एतानीति** चत्तारि कम्मनि । **वुच्चतीति** कथियति । इदं “एतानी”ति कम्मस्स च “पुब्बकरण”न्ति आकारस्स च अभेदत्ता आसन्नं आकारमपेक्खित्वा एकवचनवसेन वुत्तं । “अक्खातानी”ति इदं पन “इमानि चत्तारी”ति कम्ममपेक्खित्वा बहुवचनवसेन वुत्तन्ति दट्ठव्वं ।

छन्दपारिसुद्धिउतुक्खानन्ति छन्दक्खानञ्च पारिसुद्धिक्खानञ्च उतुक्खानञ्च । **भिक्षुगणनाति** भिक्षू गणेत्वा अक्खानं । **ओवादोति** भिक्षुनीहि याचितस्स ओवादस्स अक्खानं । **एतानीति** एतानि पञ्च । **पुब्बकरणतो पच्छाति** पुब्बकरणस्स करणतो पच्छा । एत्थ च “पुब्बकरणतो पच्छा कत्तव्वानी”ति इदं कत्तव्वाकारस्सेव विसेसनं, न अत्थस्स । अयं पन विसेसो — सङ्घसन्निपाततो पुब्बभागे कत्तव्वत्ता **पुब्बकरणं** नाम, उपोसथकरणतो पुब्बभागे कत्तव्वत्ता **पुब्बकिच्चं** नामाति ।

उपोसथोति उपोसथदिवसो । **यावतिका च भिक्षूति** यत्तका भिक्षू । **कम्मपत्ताति** उपोसथकम्मस्स पत्ता युत्ता अनुरूपा । तावतिका भिक्षू हत्थपासं अविजहित्वा एकसीमायं ठिता च होन्तीति योजना । **सभागापत्तियोति** वत्थुसभागा आपत्तियो । **वज्जनीयाति** वज्जेतव्वा । **पुग्गलाति** गहट्ठादिपुग्गला । **तस्मिन्ति** तस्मिं उपोसथसीममाळके । एतानि चत्तारीति पाठसेसो ।

आगतेहि तेहि भिक्षूहीति योजना । **पन्नरसोपीति** पिसद्वेन न केवलं पाळियं आगतनयेनेव अधिद्धातुं वट्ठति, अथ खो “अज्ज मे उपोसथो पन्नरसो”तिपीति दस्सेति ।

९२. आपत्तिपटिकम्मविधिकथा

१६९. भगवता...पे०... कातब्बोति इदं वेदितब्बन्ति सम्बन्धो । “यस्स सिया आपत्तीति आदिवचनेनेव चा”ति आदिहेतुत्तयेन “न सापत्तिकेन उपोसथो कातब्बो”ति यथारुतं अपज्जत्तम्पि अत्थतो सिद्धमेवाति दस्सेति । हेतुत्तयं “वेदितब्ब”न्ति पदेन योजेतब्बं । **थुल्लच्चयादीसूति** आदिसद्देन पाचित्तियपाटिदेसनीयदुक्कटदुब्भासितापत्तियो सङ्गण्हाति । “तं पटिदेसेमी”ति इदं सुवुत्तमेव होतीति सम्बन्धो । तन्ति आपत्तिं । **तुम्हमूले**ति तुम्हं सन्तिके । निग्गहितलोपहि वाक्यमेव, न समासो । “तुम्ह” इति च “तुय्ह” इति च नवकत्थेरानं वत्तब्बाकारदस्सनमत्तमेव, न इच्छितत्थविपत्तिदस्सनं । **वुत्तम्पी**ति पिसद्देन न केवलं पाळिनयेनेव सुवुत्तं, इमिना नयेनपि सुवुत्तन्ति दस्सेति । “पस्ससी”ति इदञ्च वत्तब्बन्ति सम्बन्धो । वत्तब्बाकारं पन सुविज्जेय्यं । “आम पस्सामी”ति इदं पन सुवुत्तमेव होतीति सम्बन्धो । **वुत्तम्पी**ति पिसद्दो पाळिनयं सम्पिण्डेति । **आयतिं संवरेय्यासी**ति एत्थ पन वत्तब्बोति सम्बन्धो । गरूसु बहुवचनस्स कत्तब्बत्ता वुत्तं “संवरेय्याथा”ति । एवं वुत्तेन आपत्तिदेसकेनाति सम्बन्धो ।

तत्राति “यदा निब्बेमतिको”ति पाठे । सूरिये मेघच्छन्ने सतीति योजना । तेन भिक्खुना वत्तब्बन्ति सम्बन्धो, **वत्थुं कित्तेत्वा**ति भोजनसङ्घातं वत्थुं कित्तेत्वा । **ताति** आपत्तियो ।

सभागा आपत्तीति एत्थ द्वीसु वत्थुसभाग आपत्तिसभागासु वत्थुसभागाव अधिप्पेताति दस्सेन्तो आह “यं द्वेपि जना”ति आदि । यं आपत्तिन्ति सम्बन्धो । समानो भागो एतासन्ति **सभागा** । **देसेतुं वट्टती**ति आपत्तिसभागापि वत्थुविसभागत्ता देसेतुं वट्टति । **सुदेसितावा**ति आपत्तितो भिक्खु वुट्ठातियेवाति अधिप्पायो । अज्जं दुक्कटन्ति सम्बन्धो । **पनसद्दो** गरहत्थजोतको सुदेसिताय गरहाकारेण पवत्तत्ता । किञ्चापि सुदेसिताव, पन तथापीति योजना । तन्ति दुक्कटं । **नानावत्थुकन्ति** देसनापटिग्गहणवसेन नानावत्थुकं ।

१७०. सभागोयेव वत्तब्बो, न विसभागो । हीति सच्चं, यस्मा वा । **तस्सा**ति विसभागस्स । **इतो**ति सङ्घसन्निपाततो ।

९५. अनापत्तिपन्नरसकादिकथा

१७२. **ते न जानिंसूति** एत्थ जाननाकारदस्सनत्थं “सीमं ओक्कन्ताति वा ओक्कमन्तीति वा”ति वुत्तं । **ओक्कन्ताति वा**ति पविसित्थ इति वा । **तेसन्ति** चतुन्नं वा अतिरेकानं वा भिक्खून् । **वग्गा समग्गसज्जिनो**ति एत्थ कस्मा वग्गा, कस्मा समग्गसज्जिनोति आह “तेस”न्ति आदि । तत्थ **तेसन्ति** अज्जेसं भिक्खून् । **सीमं ओक्कन्तत्ताति** सीमं पविसितत्ता, वग्गा हुत्वाति सम्बन्धो । समग्गो इति सज्जा समग्गसज्जा, सा एतेसमत्थीति **समग्गसज्जिनो** ।

१७५. **कुक्कुच्चपक्ताति** पदस्स “इच्छापक्तो”ति पदेन समानभावं दस्सेतुं वुत्तं “यथा”ति आदि । **पुब्बभागे**ति उपोसथकम्मतो पुब्बभागे । **सन्निट्ठानं कत्वापी**ति कप्पतेवाति सन्निट्ठानं कत्वापि । “अभिभूता”ति इमिना **पक्ताति** एत्थ पपुब्बकरधातुया उपसग्गवसेन अभिभवनत्थं दस्सेति ।

१७६. यथा हेट्ठा वग्गावग्गसज्जीपन्नरसकादीसु दुक्कटं वुत्तं, एवमकत्वा कस्मा “थुल्लच्चय”न्ति आह “अकुसलबलवताया”ति ।

१००. सीमोक्कन्तिकपेय्यालकथा

१७७. आवासिकेन आगन्तुकपेय्याले सब्बं वेदितब्बन्ति सम्बन्धो । वेदितब्बाकारं सह उपमाय दस्सेन्तो आह

“यथा”तिआदि । आगन्तुकेनआवासिकपेय्याले पन आनेतब्बन्ति सम्बन्धो । **पुरिमपेय्याले**ति आवासिकेनआगन्तुकपेय्याले । आगन्तुकेनआगन्तुकपेय्याले पन योजेतब्बोति सम्बन्धो । एत्थ च **पेय्यालन्ति** सदिसनयस्स च तंजाननजाणस्स च पातब्बं रक्खनं **पेय्यं**, पेय्यं, पेय्ये वा, पेय्याय वा अलति समत्थेतीति पेय्यालन्ति वचनत्थो कातब्बो ।

१७८. आवासिकानं चातुद्दसो हुत्वा कस्मा आगन्तुकानं पन्नरसोति आह “येस”न्तिआदि । तत्थ **येसन्ति** आगन्तुकानं । **तिरोरदुतो**ति आवासिकानं रदुस्स अज्जरदुतो । **तिरोजनपदतो**ति एकरद्वेपि अज्जनपदतो । **चातुद्दसिकं अकंसूति** सज्जानानत्तवसेन चातुद्दसिकं अकंसु । **अनुवत्तितब्बन्ति** अनुमतिं वत्तितब्बं । **न पटिक्कोसितब्बन्ति** “न चातुद्दसो”ति वत्त्वा न वारितब्बं । **न अकामाति** एत्थ कमुधातु इच्छत्थो, करणत्थे च निस्सक्कवचनन्ति आह “न अनिच्छाय दातब्बा”ति ।

१०९. लिङ्गादिदस्सनकथा

१७९. “आवासिकानं आकार”न्ति इमिना **आवासिकाकारन्ति** पदस्स छट्ठीसमासं दस्सेति । **सब्बत्थाति** सब्बेसु “आवासिकलिङ्ग”न्तिआदीसु । **येनाति** सुपज्जत्तमज्जपीठादिना, गणहतीति सम्बन्धो । **तेसन्ति** आवासिकानं । **आचारसण्ठानन्ति** आचारसण्ठिति । सो सुपज्जत्तमज्जपीठादिको **आकारो** नामाति योजना । **यन्ति** सुपज्जत्तमज्जपीठादिं, गमयतीति सम्बन्धो । **तत्थ तत्थाति** तस्मिं तस्मिं ठाने । लीने आवासिकेति सम्बन्धो । तं सुपज्जत्तमज्जपीठादि **लिङ्गं** नामाति योजना । “अदिस्समाने”ति इमिना लीनेति पदस्स अत्थं दस्सेति । “जानापेती”ति इमिना **गमयतीति** पदस्स जाणत्थं दस्सेति । **यन्ति** सुपज्जत्तमज्जपीठादिं । तेति आवासिका । तं सुपज्जत्तमज्जपीठादि **निमित्तं** नामाति योजना । **येनाति** सुपज्जत्तमज्जपीठादिना । तेति आवासिका उद्दिसियन्ति, सो सुपज्जत्तमज्जपीठादिको **उद्देसो** नामाति योजना । इमेहि पदेहि आकिरियन्ति पकासियन्ति एतेनाति **आकारो**, लीने गमयति बोधेतीति **लिङ्गं** । निमित्तयन्ति परिच्छिज्ज जायन्ति एतेनाति **निमित्तं**, उद्दिसियन्ति अपदिसियन्ति एतेनाति **उद्देसो**ति वचनत्थं दस्सेति । **सब्बमेतन्ति** “आवासिकाकार”न्तिआदि एतं सब्बं । **यथायोगन्ति** पाळियं योगानुरूपं । **तत्थाति** आगन्तुकाकारादीसु । “अम्हाकं इद”न्ति न जातब्बन्ति अज्जातं, तदेव **अज्जातकं**, निसीदनादि । “अम्हाकं इद”न्ति अजाननं नाम अत्तनो असन्तकत्ता, अज्जेसमेव सन्तकत्ता होतीति आह “अज्जेसं सन्तक”न्ति । **उदकनिस्सेकन्ति** सिज्जनविरहितं उदकं । **बहुवचनस्साति** “धोतान”न्ति एत्थ छट्ठीबहुवचनस्स । **एकवचनन्ति** “धोतस्सा”ति एकवचनं । पच्छिमपाठे मलं धुनाति अनेनाति **धोतं**, धोतज्ज तं उदकज्जेति **धोतउदकं**, तमेव निस्सेकं धोतउदकनिस्सेकं ।

१८०. **समानसंवासकदिट्ठिन्ति** पदस्स इतिलोपसमासं दस्सेन्तो आह “समानसंवासका एतेति दिट्ठि”न्ति । **एतेति** आवासिका भिक्खू । “लद्धि”न्ति इमिना **न पुच्छन्तीति** पदस्स कम्मं दस्सेति । **नानासंवासकभावन्ति** तेसं लद्धिनानासंवासकभावं । “मद्वितु”न्ति इमिना **नाभिवितरन्तीति** एत्थ अभिसदस्सत्थं दस्सेति । “अभिभवितु”न्ति इमिना च तदेवत्थं दस्सेति । नानासंवासकभावस्स मदनं नाम लद्धिनिस्सज्जापनन्ति आह “तं दिट्ठिं न निस्सज्जापेन्ती”ति ।

१०३. नगन्तब्बगन्तब्बवारकथा

१८१. **सभिक्खुकाति** पदस्स संविज्जन्ति भिक्खू एतस्मिमावासेति सभिक्खुकोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “यस्मिं आवासे”तिआदि । **यन्ति** आवासं । **तदहेवाति** तदहुपोसथे एव । इमिना सचे सक्कोति, तदहेव गन्तुं, सो गन्तब्बोति दस्सेति । “अकत्वा”ति इमिना कत्वा पन गन्तब्बोति दस्सेति । “अज्जत्रा”ति निपातो “विना”ति निपातस्स परियायोति

आह “विना”ति । अत्तचतुत्थेन वा अत्तपञ्चमेन वा सङ्गेन गन्तुं वट्टतीति योजना । एत्थ च “अत्तचतुत्थेन वा”ति इदं उपोसथकम्मं सन्धाय वुत्तं । “अत्तपञ्चमेन वा”ति इदं पवारणाकम्मं सन्धाय वुत्तन्ति दट्ठब्बं । विहारेति विहारसीमाय महासीमायन्ति अत्थो । इदञ्चि विहारसीमानं अभेदेन वुत्तं । **सीमापीति** खण्डसीमापि । **न गन्तब्बाति** सङ्गस्स गरुकत्ता न गन्तब्बा । **एत्थाति** खण्डसीमादीसु । **तस्साति** भिक्खुस्स । **गन्तुं वट्टतीति** गणुपोसथद्वानतो गन्तुं वट्टति, सङ्गुपोसथद्वानतो पन न वट्टतियेवाति दट्ठब्बं । विस्सट्ठउपोसथा आवासापि अज्जं गन्तुं वट्टतीति योजना । **आरज्जकेनापीति** अरज्जे एककेन निवासेनपि । **तत्थाति** अज्जविहारे । **उपोसथन्ति** सङ्गुपोसथज्ज गणुपोसथज्ज ।

१८२. यन्ति आवासं । **तत्थाति** तं आवासं । गन्तुं सक्कोमि इति जानेय्याति योजना । **तत्थाति** तस्मिं आवासे । इमिना नेव कतोति सम्बन्धो । नेव कतो भविस्सति इति जानेय्याति योजना ।

१०५. वज्जनीयपुग्गलसन्दस्सनकथा

१८३. हत्थपासूपगमनमेवाति उपोसथसङ्घादीनं हत्थपासस्स उपगमनमेव । इदं पारिवासियपारिसुद्धिदानं नाम न वट्टतीति योजना । **तस्साति** पारिवासियपारिसुद्धिदानस्स । **अनुपोसथेति** एत्थ अकारस्स अज्जत्थं दस्सेन्तो आह “अज्जस्मिं दिवसे”ति । तत्थ **अज्जस्मिन्ति** द्वीहि उपोसथेहि अज्जस्मिं । या सङ्गुसामग्गी करियति, तथारूपिन्ति योजना । **कोसम्बकभिक्खून्ति** कोसम्बियं निवासीनं भिक्खून् । सामग्गी विय या सामग्गीति योजना । “ठपेत्वा”ति इमिना **अज्जत्राति** निपातस्स अत्थं दस्सेति । **ये पनाति** भिक्खू पन समग्गा होन्तीति सम्बन्धो । **उपोसथेयेवाति** उपोसथदिवसेयेव ।

इति उपोसथक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

३. वस्सूपनायिकक्खन्धकं

१०७. वस्सूपनायिकानुजाननकथा

१८४. वस्सूपनायिकक्खन्धके “अननुज्जातो”ति इमिना **अपज्जत्तोति** एत्थ जाधातुया अनुजाननत्थं दस्सेति, “असंविहितो”ति इमिना जाधातुया ठपनत्थं । **तेधाति** ते इध । **इधसदो** सासनज्ज लोकज्ज देसज्ज पदपूरणज्ज उपादाय वत्तति, इध पन पदपूरणेति दस्सेन्तो आह “इधसदो निपातमत्तो”ति । संहननं **सङ्गगतो**, विनासोति अत्थो । इति इममत्थं दस्सेति “विनास”न्ति इमिना । **सकुन्तकसदो** सकुणपरियायोति आह “सकुणा”ति । **सकुणाति** च विहङ्गमा । ते हि आकासे गन्तुं सक्कोन्तीति सकुणाति वुच्चन्ति । **संकसायिस्सन्तीति** एत्थ “सं कसे अच्छने”ति धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १६ सकारन्तधातु) वुत्तत्ता संपुब्बो कसेधातु अच्छनत्थोति आह “वसिस्सन्ती”ति । एकारन्तोयं धातु । **निबद्धवासन्ति** निच्चवासं । **वस्साननामकेति** वस्सानउतुनामके । वस्सानस्स चतुमासत्ता “तेमासे”ति वुत्तं । **वस्सूपनायिकाति** एत्थ नीधातु गमनत्थोति आह “वस्सूपगमनानी”ति । **अपरज्जूति** पुण्णमितो अपरं अहन्ति अपरज्जु, अहत्ये ज्जुपच्चयो, अत्थतो पाटिपददिवसो । अयं अपरज्जुसदो पठमन्तनिपातो । **अस्साति** आसळ्हीपुण्णमिया । असमानाधिकरणविसयो बाहिरत्थसमासोयं, अतिक्कन्ताय सतियाति योजना । **अपरस्मिं दिवसेति** पाटिपददिवसे । **अस्साति** सावणमासपुण्णमिया । **तस्माति** यस्मा च अपरज्जुगता, यस्मा च मासगता, तस्मा । “अनन्तरे पाटिपददिवसे”ति इमिना पाळियं अपरज्जुगताय आसळ्हिया अनन्तरे पाटिपददिवसे पुरिमिका उपगन्तब्बाति अत्थं दस्सेति । **आसळ्हियाति**

आसळ्हीपुण्णमिया । पच्छिमनयेपि मासगताय आसळ्हिया अनन्तरे पाटिपददिवसे पच्छिमिका उपगन्तब्बाति अत्थो दट्ठब्बो । **आसळ्हियाति** आसळ्हीपुण्णमिया समीपे पवत्तत्ता आसळ्हीसङ्घाताय सावणपुण्णमियाति अत्थो । पाटिपददिवसेयेव वस्सं उपगन्तब्बन्ति सम्बन्धो । **सकिं वाति** आदीसु वासद्दो अनियमविकप्पत्थो । **निच्छारेत्वाति** निच्चारत्वा, उच्चारत्वाति अत्थो । अफुट्टकखरसज्जोगेहि परो क्वचि फुट्टत्तामापज्जति “निक्खमती”ति आदीसु विय । तस्मा परस्स चकारस्स छकारं कत्वा “निच्छारेत्वा”ति वुत्तं ।

१०८. वस्सानेचारिकापटिक्खेपादिकथा

१८५. आपत्ति वेदितब्बाति अनपेक्खगमनेन उपचारातिक्कमे सापेक्खगमनेन अज्जत्थ अरुणुट्ठापने आपत्ति वेदितब्बा । **विहारगणनाय आपत्तियो वेदितब्बाति** एत्थ वस्सूपनायिकदिवसे वस्सं अनुपगन्तुकामताचित्तेन विहारं अतिक्कमेय्य, विहारगणनाय आपत्तियो वेदितब्बा । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “सचे ही”ति आदि । **तं दिवसन्ति** तस्मिं वस्सूपगमनदिवसे । **सतं आपत्तियोति** एत्थ सतन्ति सङ्ख्यापधानत्ता एकवचनन्ति सदसत्थेसु वुत्तं । **एका एव आपत्तीति** अत्तनो विहारस्स अतिक्कमनेयेव एका एव आपत्ति । केनचि अन्तरायेन अनुपगतेनाति सम्बन्धो ।

वस्सनामो इमस्सत्थीति **वस्सोति** वचनत्थं दस्सेन्तो आह “वस्सनामक”न्ति । “पठमं मास”न्ति इमिना अज्जपदस्स सरूपं दस्सेति । **पठमं मासन्ति** चतूसु वस्समासेसु पठमं मासं । **उक्कट्ठितुकामोति** उपरि कट्ठितुकामो । **आसळ्हीमासमेव**, न सावणमासन्ति अत्थो । **जुण्हसद्दो** चन्दपभायुत्तो मासोति आह “मासे”ति । चन्दपभायुत्तो मासोति आह “मासे”ति । चन्दपभायुत्तो हि मासो जोतति दिप्पतीति **जुण्होति** वुच्चति । तस्मा “मासे”ति सामज्जतो वुत्तेपि पुण्णमियुत्तो मासोव गहेतब्बो । **काचि परिहानि नामाति** किञ्चि सीलादीनं हायनं नाम । **अज्जस्मिम्पीति** वस्सूपगमनतो अज्जस्मिम्पि । **धम्मिकेति** धम्मेन युत्ते ।

१०९. सत्ताहकरणीयानुजाननकथा

१८७. सत्ताहकरणीयेसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । “सत्ताहकरणीयेना”ति पदस्स सत्तमीसमासज्ज अनीयसद्वस्स कम्मत्थज्ज दस्सेन्तो आह “सत्ताहब्भन्तरे यं कत्तब्ब”न्ति । तत्थ “सत्ताहब्भन्तरे”ति इमिना सत्तमीसमासं दस्सेति, “कत्तब्ब”न्ति इमिना कम्मत्थं । “सत्ताहब्भन्तरे”ति इमिना सत्ताहस्स अब्भन्तरं **सत्ताहन्ति** उत्तरपदलोपं दस्सेति । **पहिते गन्तुन्ति** एत्थ पहितेसद्वस्स कत्तुकम्मानि दस्सेतुं वुत्तं “भिक्षुआदीहि दूते”ति । तत्थ “भिक्षुआदीही”ति इमिना कत्तारं दस्सेति, “दूते”ति इमिना कम्मं । **सत्ताहन्ति** एत्थ उत्तरपदलोपज्ज भुम्मत्थे उपयोगवचनज्ज दस्सेन्तो आह “अन्तोसत्ताहेयेवा”ति । **तत्थेवाति** तस्मिं पहितद्धानेयेव । “न उट्ठापेतब्बो”ति इमिना “सत्ताहेयेवा”ति एत्थ एवसद्वस्स फलं दस्सेति ।

१८९. रसो एतस्मिं अत्थीति रसवतीति वुत्ते भत्तगेहं गहेतब्बन्ति आह “भत्तगेहं वुच्चती”ति । **भत्तगेहन्ति** भत्तपचनगेहं । **पुरायं सुत्तन्तोति** एत्थ पुरा अयन्ति पदच्छेदं कत्वा पुरासद्दो यावपरियायोति आह “याव अयं सुत्तन्तो”ति । न **पलुज्जतीति** एत्थ लुजधातु विनासत्थोति आह “न विनस्सती”ति । **परिसङ्घतन्ति** परिसङ्घरितब्बं । **सब्बत्थाति** सब्बेसु पहितेसु । **इमिनाव कप्पियवचनेनाति** इमिना एव कप्पियेन तिवाक्यसङ्घातेन वचनेन । **एतेसन्ति** एतेसं तिण्णं वाक्यानां । **वेवचनेनाति** “यज्जच्च यजितुं, सुत्तच्च उग्गण्हितुं, समणे च दस्सितु”न्ति परियायेन । **सत्तसूति** उपासक उपासिक भिक्षुभिक्षुनी सिक्खमान सामणेरे सामणेरी सङ्घातासु सत्तसु ।

११०. पञ्चन्नं अपहितेपि अनुजाननकथा

११३. पगेव पहितेति इमिना “अपहितेपि गन्तब्ब”न्ति एत्थ पिसद्वस्स सम्भावनत्थं दस्सेति । पञ्चन्नं सहधम्मिकानं सन्निकं गन्तब्बभावस्स कारणं विभजित्वा दस्सेन्तो आह “भिक्षु गिलानो होती”तिआदि । दसहीति “सङ्घो कम्मं कत्तुकामो होति, कतं वा सङ्घेन कम्मं होती”ति इदं अङ्गं एकं कत्त्वा दसहि । नवहीति परिवासारहं अपनेत्वा नवहि । चतूहीति गिलानअनभिरतिकुक्कुच्चदिट्ठिगतउप्पन्नसङ्घातेहि चतूहि । इति इमेहि छहीति योजना । सामणेरस्सपि छहीति एत्थ छन्नं सरूपं वित्थारेत्वा दस्सेन्तो आह “आदितो”तिआदि । तं सुविज्जेय्यमेव । सामणेरिया सन्निकं पञ्चहि गन्तब्बन्ति योजना । परतोति परस्मा, परस्मिं वा । अन्धकट्टकथायं वुत्तन्ति सम्बन्धो । ये जातका वा ये अज्जातका वा अत्थि, तेसम्पीति योजना । तन्ति वचनं ।

११२. पहितेयेवानुजाननकथा

११९. भिक्षुगतिकोति भिक्षु एव गति पतिट्ठा एतस्साति भिक्षुगतिकोति वुत्ते भिक्षुनिस्सितको पुरिसोति आह “भिक्षुहि सद्धिं वसनकपुरिसो”ति । पलुज्जतीति विनस्सति । भण्डं छेदापितन्ति एत्थ भण्डसद्वो परिक्रारत्थो एव, न मूलधनत्थोति आह “दब्बसम्भारभण्ड”न्ति । छेदापितन्ति चुरादिगणिकधातुं “छिन्दापित”न्ति रुधादिगणिकधातुया वण्णेति । दज्जेहन्ति एकारलोपसन्धीति आह “दज्जे अह”न्ति । “दज्जेह”न्तिपि पाठो । एवञ्चि सति अकारलोपसन्धि । दज्जेति ददेय्यं, ददामि वा । सङ्गकरणीयेनाति सङ्गस्स कातब्बेन किच्चेन । तमत्थं दस्सेन्तो आह “यंकिज्जी”तिआदि । तत्थ यंकिज्जि कातब्बन्ति योजना । चेतियछत्तवेदिकादीसूति चेतियस्स छत्ते च वेदिकाय च । आदिसद्देन सुधालिम्पादयो सङ्गण्हाति । तस्साति सङ्गकरणीयस्स । निष्पादनत्थं गन्तब्बन्ति सम्बन्धो ।

एत्थाति वस्सूपनायिककखन्धके । “अनिमन्तितेना”ति पदं “गन्तु”न्ति पदे भावकत्ता । गन्तुन्ति गमितुं, गमनं वा “न वट्ठी”ति पदे कत्ता । पठमंयेवाति धम्मस्सवनतो पठममेव । सन्निपतितब्बं इति कतिका कता होतीति योजना । भण्डकन्ति चीवरादिभण्डकं । गन्तुं न वट्ठीति सयमेव गन्तुं न वट्ठीति अत्थो दट्ठब्बो । तेन वुत्तं “सचे पना”तिआदि । तत्थाति तं विहारं । “वट्ठी”ति इमिना वस्सच्छेदो च आपत्ति च न होतीति दस्सेति । अत्थायपीति पिसद्देन “भण्डकं धोविस्सामी”ति अत्थं अपेक्खति । नन्ति अन्तेवासिकं । वट्ठीति आचरियस्स आणाय सत्ताहे अनतिक्कन्ते वट्ठति, वस्सच्छेदो च आपत्ति च न होति । सत्ताहे अतिक्कन्ते वस्सच्छेदोव होति, न आपत्तीति अधिप्पायो ।

११३. अन्तराये अनापत्तिवस्सच्छेदकथा

२०१. अविदूरेति आसन्ने । तत्थाति गामे । सत्ताहवारेनाति सत्ताहे एकवारेन । अरुणो उट्ठापेतब्बोति विहारे अरुणो उट्ठापेतब्बो । तत्रेवाति गामेयेव । मयन्ति भिक्षू सन्धाय वुत्तं । पुन मयन्ति मनुस्से सन्धाय वुत्तं । तेसंयेवाति वस्सच्छेदभिक्षूनं एव । तन्ति सलाकभत्तादिं । वस्सग्गेनाति वस्सगणनाय ।

वस्सावासिकन्ति वस्सावासानं दातब्बं चीवरं । तत्थाति तस्मिं विहारे । येसं पापितन्ति सम्बन्धो । विहारेति वुट्ठितगामविहारे । उपनिक्खित्तकं भण्डन्ति सम्बन्धो । इधाति भिक्षुनो निवासट्ठाने । यं चीवरादिवेभङ्गियभण्डं अत्थि, तन्ति योजना । तत्थेवाति वुट्ठितगामविहारे एव । इतोति खेत्तवत्थुआदितो । कप्पियकारकानं हत्थेति सम्बन्धो । तत्तुप्पादेपीति तस्स विहारस्स दिन्नखेत्तवत्थुआदितो उप्पादे पच्चयेपि । “तत्थेव गन्त्वा अपलोकेत्वा भाजेतब्ब”न्ति

वचनस्स युत्तिं दस्सेन्तो आह “सङ्घिकज्ही”ति आदि । अन्तोविहारे वाति अन्तोसीमाय वा । उभयत्थाति अन्तोसीमबहिसीम सङ्घातेसु द्वीसु ठानेसु ठितं वेभङ्गियभण्डन्ति सम्बन्धो ।

११४. सङ्घभेदे अनापत्तिवस्सच्छेदकथा

२०२. भिन्नोति एत्थ तपच्चयस्स अतीतत्थे अयुत्तभावं दस्सेन्तो आह “भिन्ने सङ्घे करणीयं नत्थी”ति । यो पनाति सङ्घो पन । इदं “भिज्जिस्सती”तिपदे कत्ता, “आसङ्घितो”तिपदे कम्मं । “भिज्जिस्सती”ति इमिना भिन्नोति एत्थ तपच्चयस्स अनागतत्थे पवत्तभावं दस्सेति । भिक्खुनीहि सङ्घो भिन्नोति एत्थ किं भिक्खुनीहि सङ्घो भिन्नोति दट्ठब्बोति आह “न भिक्खुनीहि सङ्घो भिन्नोति दट्ठब्बो”ति । एतन्ति भिक्खुनीहि अभिन्नभावं । एता पनाति भिक्खुनियो पन । तन्ति सङ्घं । एतन्ति “सम्बहुलाहि भिक्खुनीहि सङ्घो भिन्नो”ति वचनं ।

११५. वजादीसु वस्सूपगमनकथा

२०३. “गोपालकानं निवासट्ठान”न्ति इमिना गोपालका गावो विय वजे निवसन्तीति दस्सेति ।

उपकट्टसद्दो आसन्नपरियायोति आह “आसन्नाया”ति । तत्थाति कुटिकायं । इधाति इमिस्सं कुटिकायं । अविहारत्ता “इधाति”सामञ्जवसेन वुत्तं । तिक्खत्तुन्ति इदं उक्कट्टवसेन वुत्तं । हेट्ठा हि “सकिं वा द्विक्खत्तुं वा तिक्खत्तुं वा”ति (महाव० अट्ठ० १८४) वुत्तत्ता सकिम्पि वट्ठतीति दट्ठब्बं । तम्पीति सालासङ्घेपेन ठितसकटम्पि । “आलयो”ति इमिना “इध वस्सं उपेमी”ति वचीभेदो न कातब्बोति दस्सेति । आलयोति च सत्थे “इध वस्सं वसिस्सामी”ति चित्तस्स अल्लीयनं । मग्गपटिपन्नेयेव सत्थेति अनादरे भुम्मवचनं । तत्थेवाति सत्थेयेव । सत्थो अतिक्कमतीति सम्बन्धो । तत्थाति पत्थितट्ठाने । विप्पकिरतीति विसुं विसुं गच्छति । सचे अगामके ठाने विप्पकिरति, पुरिमं गामं सन्निवत्तितब्बं । न अज्जगामं गन्तब्बं । ततोति गामतो ।

उपगन्तब्बन्ति “इध वस्सं उपेमी”ति तिक्खत्तुं वत्वा उपगन्तब्बं । तत्थेवाति समुदेयेव । कूलन्ति तीरं । तज्झि कुलति उदकं आवरतीति कूलन्ति वुच्चति । अयज्जाति नावायं वस्सूपगमनभिक्खु । अनुतीरमेवाति अनुक्कमेन, अनुसारेन वा तीरमेव । अज्जत्थाति पठमलद्भगामतो अज्जस्मिं ठाने । तत्थेवाति पठमलद्भगामेयेव ।

इतीति आदि निगमनं । पवारेतुज्ज लभतीति एत्थ चसद्दो वाक्यसम्पिण्डनत्थो । पुरिमेसु च पनाति एत्थ चसद्दो व्यतिरेकत्थो, पनसद्दो विसेसत्थजोतको । अनापत्ति होतीति अनापत्तिमत्तमेव होति ।

११६. वस्सं अनुपगन्तब्बट्ठानकथा

२०४. रुक्खसुसीरेयेवाति रुक्खस्स विवरे एव । विवरज्झि सु सं इरति गच्छतीति सुसीरोति वुच्चति । पदरच्छदनन्ति फलकेहि छादितं । पविसनद्वारन्ति पविसननिक्खमनद्वारं । पविसनज्ज निक्खमनज्ज पविसनन्ति विरूपेकसेसेन कातब्बं । खाणुमत्थकेति खाणुनो उपरि । विटभीति विटं अज्जमज्जवेधनं अपत्ति गच्छतीति विटपो, पकारस्स भकारं, इत्थिलिङ्गजोतकईपच्चयज्ज कत्वा विटभीति वुच्चति । तत्थाति अट्टके । यस्साति भिक्खुनो, नत्थीति सम्बन्धो । पज्चन्नं छदनानन्ति तिणपण्णइड्डकासिलासुधासङ्घातानं (चूळव० ३०३) पज्चन्नं छदनानं । इदज्ज येभुय्यवसेन वुत्तं पदरच्छदनादीनम्पि गहितत्ता । द्वारबन्धनन्ति द्वारेन बन्धितब्बं । छवकुटिकाति छवानं सयनट्ठाने सुसाने कता कुटिका

छवकुटिकाति वुच्चति । टङ्कितमञ्चादीति आदिसद्देन टङ्कितपीठं सङ्गण्हाति । तत्थाति छवकुटियं । अज्जं कुटिकन्ति छवकुटितो अज्जं कुटिकं । आवरणन्ति भित्तिं । द्वारन्ति पविसननिक्खमनद्वारं । छत्तकुटिका नामेसाति एसा छत्तेन कता कुटिका नाम । महन्तेन कपल्लेन कुटिकं कत्वाति सम्बन्धो ।

११७. अधम्मिककतिकाकथा

२०५. अज्जापीति “अन्तरावस्सं न पब्बाजेतब्ब”न्ति कतिकाय अज्जापि । कतिका होतीति सम्बन्धो । तस्साति अधम्मिककतिकाय । वुत्तन्ति चतुत्थपाराजिकवण्णनायं (पारा० अट्ठ० २.२२६) वुत्तं ।

११८. पटिस्सवदुक्कटापत्तिकथा

२०७. पटिस्सवे आपत्ति दुक्कटस्साति एत्थ किं वस्सावासपटिस्सुतेयेव दुक्कटापत्ति होतीति आह “न केवल”न्ति आदि । एतस्सेवाति वस्सावासस्सेव । एवमादिनापीति पिसद्दो “पटिस्सवे”ति एत्थ योजेतब्बो । “पटिस्सवेपी”ति हि अत्थो । तस्स तस्साति कम्मस्स । तज्ज खोति तज्ज दुक्कटं विसंवादनपच्चया होतीति योजना । पठमम्पीति पिसद्दो “पच्छापी”ति पदं सम्पिण्डेति । पठमम्पि हि पाचित्तियं, पच्छापि दुक्कटन्ति अत्थो ।

सो तदहेव अकरणीयोति आदीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । पुरिमिका च न पज्जायतीति एत्थ पुरे भवा पुरिमा, सा एव पुरिमिका, पाटिपदतिथी । नानासीमाय द्वीसु आवासेसु वस्सं उपगच्छन्तस्स दुतिये “वसिस्सामी”ति पठमावासस्स उपचारतो निक्खन्तमत्ते पठमसेनासनग्गाहस्स पस्सम्भनं सन्धाय वुत्तं “पुरिमिका च न पज्जायती”ति । अरुणं अनुट्ठापेत्वाति वस्सं उपगमनविहारे अरुणं अनुट्ठापेत्वा । तदहेवाति तस्मिं वस्सूपगमनअहनि एव, पक्कन्तस्सापीति सम्बन्धो । पिसद्दस्स गरहत्थं दस्सेन्तो आह “को पन वादो”ति आदि । आलयोति चित्तस्स अल्लीयनं । असतियाति सतिपमुट्ठेन । वस्सं न उपेतीति “इमस्मिं विहारे इमं तेमासं वस्सं उपेमी”ति (महाव० अट्ठ० १८४) वचीभेदं कत्वा वस्सं न उपेति ।

सत्ताहन्ति सत्ताहेन, अनागतायाति सम्बन्धो । नवमितोति पुब्बकत्तिकमासस्स जुण्हपक्खनवमितो, पच्छिमकत्तिकमासस्स जुण्हपक्खनवमितो वा । मा वा आगच्छतु, अनापत्तीति वस्संवुत्थत्ता मा वा आगच्छतु, अनापत्तीति अत्थो ।

इति वस्सूपनायिकक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

४. पवारणाक्खन्धकं

१२०. अफासुकविहारकथा

२०९. पवारणाक्खन्धके अल्लापोति एत्थ आत्यूपसग्गस्स आदिकम्मत्थं, लपधातुया च कथनत्थं दस्सेन्तो आह “पठमवचन”न्ति । आदितो, आदिमिहि वा लपनं कथनं, लपति अनेनाति वा अल्लापो संयोगे परे रस्सो । सं पुन लपनं, लपति वा अनेनाति सल्लापो । हत्थविलङ्घकेनाति एत्थ विपुब्बो लघिधातु उक्खिपनत्थोति आह “हत्थुक्खेपकेना”ति । पसुसंवासन्ति एत्थ पसूति सब्बचतुप्पदा । ते हि अज्जमज्जं पसन्ति बाधन्ति, मनुस्सादीहि वा पसीयन्ति बाधीयन्तीति

पसवोति वुच्चन्ति । **पसूनं विय संवासन्ति** पसूनं संवासो विय संवासोति **पसुसंवासो**, तं पसुसंवासं । तमत्थं वित्थारेन्तो आह “पसवोपि ही”तिआदि । **तथाति** यथा न करोन्ति, तथाति अत्थो । **एतेपीति** भिक्खवोपि । **तस्माति** यस्मा अकंसु, तस्मा । **नेसन्ति** भिक्खून् । **सब्बत्थाति** सब्बेसु एळकसंवाससपत्तसंवासेसु । **मूगब्बतन्ति** मूगस्स वतं विय वतन्ति मूगब्बतं, सुज्जवचनवतन्ति अत्थो । **तित्थियसमादानन्ति** तित्थियेहि समादातब्बं । **वतसमादानन्ति** समादातब्बं वतं । **अज्जमज्जानुलोमताति** एत्थ तासदस्स भावत्थं दस्सेन्तो आह “अनुलोमभावो”ति । इमिना “देवता”तिआदीसु (सं० नि० अट्ठ० १.१.१; खु० पा० अट्ठ० ५.एवमिच्चादिपाठवण्णना; सु० नि० अट्ठ० २.अङ्गलसुत्तवण्णना) विय तापच्चयस्स स्वत्थं “जनता”तिआदीसु (पे० व० अट्ठ० ४६०) विय समूहत्थज्ज निवत्तेति । “अज्जमज्जं वत्तु”न्ति वचनस्स युत्तिं दस्सेन्तो आह “वदन्तु म”न्तिआदि । वदन्तं भिक्खुं वत्तुन्ति योजना । “आपत्तीहि वुट्ठानभावो”ति इमिना **आपत्तिवुट्ठानताति** पदस्स पज्जमीसमासज्ज तापच्चयस्स भावत्थज्ज दस्सेति । “विनय”न्तिआदिना पुरतो कत्वा करणं **पुरेक्खारो**, तस्स भावो **पुरेक्खारता**, विनयं पुरेक्खारता **विनयपुरेक्खारताति** वचनत्थं दस्सेति । एत्थ पुरसदस्स एकारत्तं सदसत्थेसु (मोग्गल्लानब्याकरणे ५.१३४ सुत्ते) वदन्ति । तस्स युत्तिं दस्सेन्तो आह “वदन्तुम”न्तिआदि (मोग्गल्लानब्याकरणे ५.१३४ सुत्ते) ।

२१०. सब्बसङ्गाहिकाति “सङ्घो पवारेय्या”ति सामज्जतो वुत्तत्ता सब्बेसं तेवाचिकादीनं सङ्गाहका । **जत्तीति** आपेति सङ्घं एताय वचनायाति जत्ति । सब्बसङ्गाहिकभावं वित्थारेन्तो आह “एवज्झि वुत्ते”तिआदि । **तेवाचिकन्ति** तिस्सो वाचा एतस्साति तेवाचिकं, तीहि वाचाहि कत्तब्बन्ति वा तेवाचिकं । एसेव नयो सेसेसुपि । **समानवस्सिकन्ति** समानं वस्सं एतेसन्ति समानवस्सा, तेहि कत्तब्बन्ति समानवस्सिकं । **अज्जन्ति** द्वेवाचिकएकवाचिकं ।

२११. अच्छन्तीति एत्थ आसधातुया उपवेसनत्थं दस्सेन्तो आह “निसिन्नाव होन्ती”ति । “न उट्ठहन्ती”ति इमिना एवफलं दस्सेति । **तदमन्तराति** एत्थ “तदन्तरा”ति वत्तब्बे वाचासिलिद्ववसेन मकारागमं कत्वा वुत्तन्ति आह “तदन्तरा”ति । तस्स अत्तनो पवारितकालस्स अन्तरा । “**याव पवारेन्ती**”ति पदस्स नियमत्थं दस्सेतुं वुत्तं “तावतकं काल”न्ति । **यावाति** निपातस्स पयोगत्ता “तदमन्तरा”ति एत्थ अभिविधिअवध्यत्थे पज्जमीविभत्ति होतीति दट्ठब्बं ।

१२१. पवारणाभेदकथा

२१२. चातुदसिकायाति भण्डनकारकेहि उपदुत्तत्ता पच्चुक्कट्ठिताय पुब्बकत्तिकमासस्स काळपक्खचातुदसिकाय । “अज्ज पवारणा पन्नरसी”ति पुब्बकिच्चं कातब्बन्ति योजना ।

पवारणाकम्मेसूति निद्धारणे भुम्मं, “अधम्मेन वग्गं पवारणाकम्म”न्तिआदीसु सम्बन्धितब्बं । **अधम्मेन वग्गन्ति** एत्थ **अधम्मं** नाम सङ्घो हुत्वापि सङ्घपवारणमकत्वा गणपवारणाय करणं, गणो हुत्वापि गणपवारणमकत्वा सङ्घपवारणाय करणज्ज । वग्गं नाम एकसीमायं वसन्तानम्पि सब्बेसं एकतो असन्निपतनं ।

अधम्मेन समग्गन्ति एत्थ अधम्मं वुत्तनयमेव । **समग्गं** नाम सब्बेसं एकतो सन्निपतनं ।

धम्मेन वग्गन्ति एत्थ **धम्मं** नाम सङ्घो हुत्वा सङ्घपवारणाय करणं, गणो हुत्वा गणपवारणाय करणज्ज । **वग्गं** वुत्तनयमेव । **धम्मेन समग्गं** सुविज्जेय्यमेव । **इतिसद्वो** परिसमापनत्थो ।

२१३. एवं दिन्नायाति एवं पाळियं वुत्तनयेनेव दिन्नाय । **पवारेतब्बन्ति** वस्संवुत्थपवारणाय पवारेतब्बं । **तिस्सोति**

तिस्सनामको । दिट्ठेन वा वदतूति सम्बन्धो । तन्ति तिस्सनामकं भिक्खुं । सङ्गो अनुकम्पं उपादाय वदतूति योजना । वुट्ठतरोति पवारणादायको तंहारकतो वुट्ठतरो । हीति लङ्घगुणो । तेनाति पवारणाहारकेन । तस्साति पवारणादायकस्स ।

इथापि चाति इमस्मिं पवारणाकखन्धकेपि च । अपिसद्दो उपोसथकखन्धकं अपेक्खति । **अवसेसकम्मत्थायाति** पवारणाकम्मतो अवसेसानं कम्मानमत्थाय होतीति सम्बन्धो । पवारणाय आहटाय सतियाति योजना । **तस्स चाति** पवारणादायकस्स च । **सब्बेसन्ति** पवारणादायकस्स च सङ्गस्स चाति सब्बेसं । **अज्जं पन कम्मन्ति** पवारणाकम्मतो अज्जं कम्मं पन । **तेन पन भिक्खुनाति** पवारणादायकेन भिक्खुना पन । एत्थ च तदहुपवारणाय अत्तनो च सङ्गस्स च सचे पवारणाकम्ममेव होति, पवारणायेव दातब्बा । अथ अज्जमेव कम्मं होति, छन्दोयेव दातब्बो । यदि पवारणाकम्मज्च अज्जकम्मज्च होति, पवारणा च छन्दो च दातब्बो । तं सन्धाय वुत्तं “तदहु पवारणाय पवारणं देन्तेन छन्दम्पि दातु”न्ति (महाव० २१३) । तेनाति दानहेतुना ।

२१८. अज्ज मे पवारणाति एत्थ पाठिनयतो अज्जं अट्टकथानयं दस्सेन्तो आह “सचे”तिआदि ।

२१९. वुत्तनयमेवाति उपोसथकखन्धके (महाव० अट्ट० १६९) वुत्तनयमेव ।

२२२. पुन पवारेतब्बन्ति एत्थ न केवलं पवारणायेव पुन कातब्बा, पुब्बकिच्चादीनिपि पुन कातब्बानीति दस्सेन्तो आह “पुन पुब्बकिच्च”न्तिआदि ।

२२८. एसेव नयोति “अज्ज पवारणा पन्नरसी”ति पुब्बकिच्चं अतिदिसति । **अस्साति** वचनस्स । **जत्तिन्ति** “सुणातु मे भन्ते सङ्गो अज्ज पवारणा”ति जत्तिं । **पच्छिमेहीति** पच्छिमवस्सं उपगतेहि भिक्खूहि । **उपोसथग्गेति** उपोसथस्स गणहनट्टाने गेहे । **द्वे जत्तियोति** पवारणाजत्ति च उपोसथजत्ति चाति द्वे जत्तियो । **इदज्जाति** इदं वक्खमानं पन । **एत्थाति** पुरिमिकपच्छिमिकभिक्खूनां संसग्गट्टाने । **पुरिमिकाय उपगतेहीति** विभत्तअपादानं अनुमेय्यविसयअपादानं, थोकतराति सम्बन्धो, सहादियोगो वा, समसमाति सम्बन्धो । **समसमाति** समेन, समतो वा समा समसमा, अतिरेकसमाति अत्थो । किञ्चि ऊनं वा अधिकं वा नत्थीति अधिप्पायो । **इतीति** इदं लक्खणं ।

सोति पच्छिमिको भिक्खु । **इतरेनाति** पच्छिमिकेन । **तेसन्ति** पुरिमिकानं । **एकेनाति** पुरिमिकेन । **एकस्साति** पच्छिमिकस्स । पुन **एकेनाति** पच्छिमिकेन । “एकस्सा”ति अनुवत्तेतब्बो, पुरिमिकस्साति अत्थो । पुरिमवस्सूपगतेहि अधिकतराति सम्बन्धो । **थोकतरेहीति** पच्छिमवस्सूपगतेहि थोकतरेहि पुरिमवस्सूपगतेहीति योजना ।

कत्तिकायाति पच्छिमकत्तिकाय । **चातुमासिनिया पवारणायाति** चतुन्नं मासानं पूरणिया पवारणाय । **पवारणाजत्तिं ठपेत्वाति** समसमा हुत्वापि पवारणादिवसत्ता पवारणाजत्तिं ठपेत्वा । **तेहीति** पच्छिमिकेहि । **इतरेहीति** पुरिमिकेहि । **तेसन्ति** पच्छिमिकानं । **थोकतरा वाति** एकादिना थोकतरा वा । **तेसन्ति** पुरिमिकानं । **तेहीति** पच्छिमिकेहि ।

२३३. सङ्गसामगियाति एत्थ कीदिसी सङ्गसामग्गी वेदितब्बाति आह “कोसम्बकसामग्गीसदिसाव वेदितब्बा”ति । **एत्थाति** सामग्गीपवारणायं । **अप्पमत्तकेति** पत्तचीवरादिं पटिच्च उप्पन्ने अप्पमत्तके विवादे । **पवारणायमेवाति** पवारणादिवसेयेव । कस्मिं दिवसे सामग्गीपवारणा कातब्बाति आह “सामग्गीपवारण”न्तिआदि । **पठमपवारणन्ति** पुब्बकत्तिकपुण्णमिं । **याव कत्तिकचातुमासिनी पुण्णमाति** अयं अवधि अनभिविधिअवधि नाम । कस्मा?

कत्तिकचातुमासिनिपुण्णमिं ठपेत्वा अन्तोयेव गहेतब्बत्ता । एत्थन्तरेति एतस्मिं द्विन्नं पुण्णमिनमन्तरे
अट्ठवीसतिपमाणे दिवसे कातब्बा । ततोति एत्थन्तरसङ्घाता अट्ठवीसदिवसतो ।

१४०. द्वेवाचिकादिपवारणाकथा

२३४. जत्तिं ठपेन्तेनापीति पिसद्वो न केवलं पवारेन्तेन एव द्वेवाचिकं पवारेतब्बं, अथ खो जत्तिं ठपेन्तेनापि
द्वेवाचिकजत्तियेव ठपेतब्बाति दस्सेति । एत्थ चाति “समानवस्सिकं पवारेतु”न्ति पाठे च । समानवस्सिकाति गणनवसेन
समानं वस्सं एतेसन्ति समानवस्सिका, समाने वस्से उपसम्पादेन्तीति वा समानवस्सिका । एकतोति एकस्मिं खणे,
एकपहारेन वा ।

१४१. पवारणाट्टपनकथा

२३६. सब्बं सङ्गणहातीति सब्बसङ्गाहिकं । पुग्गलस्स ठपनं पुग्गलिकं । तत्थाति द्वीसु पवारणाट्टपनेसु ।
सब्बसङ्गाहिके ठपिता होतीति सम्बन्धो । याव रेकारो अत्थि, तावाति योजना । भासियित्थाति भासिता । लपियित्थाति
लपिता । न परियोसियित्थाति अपरियोसिता । एत्थन्तरेति एतस्मिं सुकाररेकारानं अन्तरे । एकपदेपीति पिसद्वो
एकखरेपीति अत्थं सम्पिण्डेति । ठपिताति “सुणातु मे भन्ते सङ्घो, इत्थन्नामो पुग्गलो सापत्तिको, तस्स पवारणं ठपेमी”ति
जत्तिया ठपिता । व्यकारेति “पवारेय्या”ति एत्थ व्यकारे । ततोति व्यकारतो । पुग्गलिकट्टपने पन अट्टपिता होतीति
सम्बन्धो । संकारतोति “सङ्घं भन्ते”ति एत्थ संकारतो । सब्बपच्छिमोति तीसु वारेसु ततियवारे सब्बेसं अक्खरानं पच्छिमो
टिकारो अत्थीति योजना । एत्थन्तरेति एतस्मिं संकारटिकारानं अन्तरे । तस्माति यस्मा परियोसिता होति, तस्मा । “एसेव
नयो”ति वुत्तवचनं वित्थारेन्तो आह “एतासुपि ही”तिआदि । तत्थ एतासुपीति द्वेवाचिकएकवाचिकसमानवस्सिकासुपि ।
पिसद्वो तेवाचिकमपेक्खति । ठपनखेत्तन्ति ठपनस्स भूमि । इतिसद्वो परिसमापनत्थो ।

२३७. अनुयुज्जियमानोति एत्थ अनुयुज्जसद्वो पुच्छनत्थोति आह “पुच्छियमानो”ति । परतोति परस्मिंयेव
खन्धकेति (महाव० २३७) अत्थो । अलं भिक्खु मा भण्डनन्तिआदीनीति एत्थ आदिसद्वेन “मा कलहं, मा
विवाद”न्तिवचनानि सङ्गणहाति, वचनानि वत्वा ओमद्वित्वाति योजना । वचनोमद्वनाति वचनेनेव ओमद्वना । हीति सच्चं ।
इधाति इमस्मिं पवारणाट्टपनट्टाने । अनुद्धंसितं पटिजानातीति एत्थ पटिजाननाकारं दस्सेन्तो आह “अमूलकेन
पाराजिकेन अनुद्धंसितो अयं मया”ति । “लिङ्गनासनाया”ति इमिना दण्डकम्मनासनसंवासनासनानि निवत्तेति ।

२३८. एतन्ति “असुका आपत्ती”ति वचनं । कलहस्स मुखन्ति कलहस्स उपायो ।

१४३. वत्थुट्टपनादिकथा

२३९. चोरा अगमंसु किराति सम्बन्धो । पोक्खरणितो नीहरित्वाति सम्बन्धो । सोति भिक्खु, एवमाहाति सम्बन्धो ।
वुत्थेनाति वसन्तेन, येन केनचि कतन्ति सम्बन्धो । तं पुग्गलन्ति वत्थुकतं तं पुग्गलं । एत्थाति “वत्थुं ठपेत्वा सङ्घो
पवारेय्या”ति पाठे । इमिना वत्थुना अपदिसाहीति सम्बन्धो । नन्ति पुग्गलं । अनुविज्जित्वाति अनुयुज्जित्वा, पुच्छित्वाति
अत्थो ।

एको भिक्खु पूजेसि, पिवीति सम्बन्धो । तस्साति भिक्खुस्स । तदनुरूपोति तेसं पूजनपिवनानं अनुरूपो । सोति

चोदको भिक्खु । तं गन्धन्ति तं सरीरगन्धं । यं पुगलन्ति योजना । ठपेसीति पवारणाय ठपेसि । अयमस्साति अयं दोसो अस्स पुगलस्स ।

इदानीव नन्ति एत्थ “न”न्ति पदं “पुगल”न्ति पदेन योजेतब्बं । नं पुगलन्ति हि अत्थो । उभयन्ति वत्थुञ्च पुगलञ्चाति उभयं । कल्लं वचनायाति युत्तं कथेतुं । कस्मा कल्लं वचनायाति योजना । पवारणतो पुब्बे, पच्छा चाति सम्बन्धो । इति तस्मा कल्लं वचनायाति योजना । इदञ्चि उभयन्ति वत्थुपुगलसङ्घातं इदमेव उभयं । पवारणाय पुब्बेति योजना । उक्कोटेन्तस्साति चालेन्तस्स ।

१४४. भण्डनकारकवत्थुकथा

२४०. चतुत्थपञ्चमाति छसु पक्खेसु पोडुपादमासस्स जुण्हपक्खकाळपक्खसङ्घाता चतुत्थपञ्चमा । ततियोति सावणमासस्स काळपक्खो ततियो । ततियचतुत्थपञ्चमा वाति एत्थ ततियोति सावणमासस्स काळपक्खो । चतुत्थोति पोडुपादमासस्स जुण्हपक्खो । पञ्चमोति तस्सेव काळपक्खो । “ततिय...पे०... पञ्चमा वा”ति पदानि “द्वे वा तयो वा”ति पदेहि यथाक्कमं योजेतब्बानि । चतुत्थे वा कतेति चतुत्थपक्खे वा पन्नरसिभावेन कते । द्वे चातुदसिकाति ततियपक्खे च चातुदसिया सद्धिं द्वे चातुदसिका । इमेति भण्डनकारका । तेति भण्डनकारका ।

असंविहिताति एत्थ अकारस्स विरहत्थं दस्सेन्तो आह “संविदहनविरहिता”ति । तत्थ संविदहनविरहिताति संविदहनरक्खविरहिता । आगमनजाननत्थायाति भण्डनकारकानं आगमनस्स जाननत्थाय । किलन्तत्थाति तुम्हे किलन्ता भवथ । “सम्मोहं कत्वा”ति इमिना विक्खित्वाति पदस्स विक्खेपं कत्वाति अत्थं दस्सेति । नो चे लभेथाति एत्थ किमत्थाय न लभेथाति आह “बहिसीमं गन्तु”न्ति । “भण्डनकारकानं...पे०... होन्ती”ति इमिना अलभनस्स कारणं दस्सेति । यन्ति आगमं जुण्हं । कोमुदिया चातुमासिनियाति पच्छिमकत्तिकपुण्णमायं । सा हि कुमुदानमत्थिताय कोमुदी, चतुन्नं वस्सिकानं मासानं पूरणत्ता चातुमासिनीति वुच्चति । तदा हि कुमुदानि सुपुप्फितानि होन्ति, तस्मा कुमुदानं समूहा, कुमुदानि एव वा कोमुदा, ते एत्थ अत्थीति कोमुदीति वुच्चति, कुमुदवतीति वुत्तं होति । अवस्सं पवारेतब्बन्ति धुवं पवारेतब्बं । हीति सच्चं, यस्मा वा । तन्ति कोमुदिं चातुमासिनिं ।

१४५. पवारणासङ्गहकथा

२४१. अञ्जतरो फासुविहारोति एत्थ फासुविहारो नाम कोति आह “तरुणसमथो वा तरुणविपस्सना वा”ति । इमिना तरुणसमथविपस्सना फासुं विहरति अनेनाति फासुविहारोति दस्सेति । परिबाहिरा भविस्सामाति एत्थ कस्मा इमम्हा फासुविहारा परिबाहिरा भविस्सन्तीति आह “अनिबद्धरत्तिट्टानदिवाट्टानादिभावेना”ति आदि । तत्थ अनिबद्धरत्तिट्टानदिवाट्टानादिभावेनाति अनिबद्धदिवाट्टानादिभावेन हेतुभूतेन, असक्कोन्ताति सम्बन्धो । आदिसद्देन अनिबद्धचङ्कमादयो सङ्गण्हाति । “छन्ददानं पटिक्खपती”ति इमिना “सब्बेहेव एकज्झं सन्निपतितब्ब”न्ति वाक्यस्स अञ्जत्थापोहनं दस्सेति । हीति सच्चं, यस्मा वा । इमेसु तीसु छन्ददानं न वट्टति, तस्मा पटिक्खपतीति योजना । अयं पवारणासङ्गहो नाम न दातब्बोति योजना । तरुणसमथविपस्सनालाभी एकपुगलो वा होतूति योजना । “एकस्सपि दातब्बोयेवा”ति इमिना अयं पवारणासङ्गहो एकस्स दिन्नोपि सब्बेसं दिन्नो होतीति दस्सेति । पवारणासङ्गहे दिन्ने सतीति योजना । आगन्तुकाति सट्ठिवस्सापि आगन्तुका । तेसन्ति दिन्नपवारणासङ्गहानं । अन्तरापीति कोमुदिया चातुमासिनिया अन्तरापि ।

इति पवारणाक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

५. चम्मक्खन्धकं

१४७. सोणकोळिविसवत्थुकथा

२४२. चम्मक्खन्धके **इस्सरियाधिपच्चन्ति** एत्थ इस्सरस्स भावो **इस्सरियं**, अधिपतिनो भावो **आधिपच्चं**, इस्सरियञ्च आधिपच्चञ्च, तेहि समन्नागतं इस्सरियाधिपच्चन्ति अत्थं दस्सेन्तो आह “इस्सरभावेन च अधिपतिभावेन च समन्नागतं”न्ति । “राजभाव”न्ति इमिना **रज्जन्ति** एत्थ रज्जो भावो रज्जन्ति वचनत्थं दस्सेति । “रज्जा कत्तब्बकिच्च”न्ति इमिना रज्जो इदं **रज्जन्ति** वचनत्थं दस्सेति । “कोळिवीसोति गोत्त”न्ति इदं अट्ठकथावादवसेन वुत्तं, अपदाने पन तस्स जातक्खणे पितरा कोटिवीसधनस्स दिन्नत्ता “कोळिवीसो नामा”ति वुत्तं । वुत्तञ्चि तत्थ

“जातपुत्तस्स मे सुत्वा, पितु छन्दो अयं अहु ।

ददामहं कुमारस्स, वीसकोटी अनूनका”ति ॥

इमिना पाळिनयेन “कोटिवीसो”ति वत्तब्बे “चक्कवाळ”न्ति आदीसु विय टकारस्स लकारं कत्वा **कोळिवीसोति** वुत्तन्ति दट्ठब्बं । **अज्जनवण्णानीति** अज्जनस्स वण्णो विय वण्णो एतेसन्ति अज्जनवण्णानि । लोमानि जातानि होन्तीति सम्बन्धो । **सोति** सोणो । ठपेसि किराति सम्बन्धो । **तेहीति** असीतिसहस्सपुरिसेहि । **पण्णसालन्ति** पण्णेन छादितं, तेन च परिक्खितं सालं । **उण्णपावारणन्ति** उण्णमयं उत्तरासङ्गं । **पादपुञ्चनिकन्ति** पादं पुञ्चति सोधेति अनेनाति पादपुञ्चनियं, तदेव पादपुञ्चनिकं । **सब्बेवाति** सोणेन सह असीतिसहस्सपुरिसा एव । **तस्स चाति** सोणस्स च । **पुब्बयोगोति** पुब्बूपायो ।

असीतिगामिकसहस्सानीति एत्थ गामेसु वसन्तीति गामिका, तेसं असीतिसहस्सानि असीतिगामिकसहस्सानीति अत्थं दस्सेन्तो आह “तेसू”ति आदि । तत्थ “कुलपुत्तान”न्ति इमिना वसन्त्यत्थे पवत्तस्स णिकपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । “असीतिसहस्सानी”ति इमिना सदन्तरोपि असीतिसहस्ससद्धानं समासभावं दस्सेति । **केनचिदेवाति** एत्थ “केनचि इवा”ति पदविभागं कत्वा दकारो पदसन्धिमत्तो, इवसद्वो उपमत्थोति आह “केनचि करणीयेन विया”ति । अथ वा “न पना”ति आदिना एवफलस्स दस्सितत्ता “केनचि एवा”ति पदच्छेदं कत्वा एवत्थोपि युज्जतेवाति दट्ठब्बं । **अस्साति** बिम्बिसाररज्जो । **तस्साति** सोणस्स । दस्सनाय अज्जत्र किञ्चि करणीयं न अत्थीति योजना । **राजाति** बिम्बिसारो राजा, सन्निपातापेसीति सम्बन्धो । **दिट्ठधम्मिके** अत्थेति एत्थ दिट्ठधम्मसद्वो इधलोकत्थो, इकसद्वो हितत्थे पवत्तोति आह “इधलोकहिते”ति । “अम्हाक”न्ति इमिना “**सो नो भगवा**”ति एत्थ **नोसद्वो** अम्हसद्वकारियोति दस्सेति । अम्हाकं सो भगवाति योजना । **सम्परायिकेति** परलोकहिते ।

“जानापेमी”ति इमिना “**पटिवेदेमी**”ति एत्थ विदधातुया जाणत्थं दस्सेति । **पटिकाय निमुज्जित्वाति** एत्थ पटिकासद्वो अट्ठेन्दुपासाणवाचकोति आह “अट्ठचन्दपासाणे”ति । सो हि पटति अट्ठभावं गच्छतीति **पटिकाति** वुच्चति । पटिकासद्वोयं अत्थरणविसेसेपि वत्तति । **यस्स दानीति** एत्थ यसद्वस्स विसयं दस्सेन्तो आह “तेसं हितकरणीयत्थस्सा”ति । इमिना अयं यंसद्वो न तंसद्वापेक्खोति दस्सेति । अथ वा **यस्साति** यो अस्स । अस्स तेसं हितकरणीयत्थस्स यो कालो अत्थि, तं कालं भगवा जानातीति योजना । **तेसन्ति** असीतिगामिकसहस्सानं । **पच्छायायन्ति** एत्थ पकारो पच्चन्तत्थवाचकोति आह “विहारपच्चन्ते छायाय”न्ति । **सम्मनाहरन्तीति** सं पुनप्पुनं मनसागतं अभिमुखं हरन्तीति अत्थं दस्सेन्तो आह

“पुनप्पुनं मनसिकरोन्ती”ति । “पसादवसेना”ति इमिना “कोधवसेना”ति आदीनि पटिक्खपति । “पुन विसिद्धतर”न्ति इमिना **भिय्योसो मत्तायाति** निपातस्स अत्थं दस्सेति ।

सोणस्स पब्बज्जाकथा

२४३. “मक्खितो”ति इमिना फुरति विष्कारति व्यापेतीति **फुटोति** वुत्ते फुरधातुया विष्कारणं नाम मक्खितत्थोति दस्सेति । **यत्थाति** यस्मिं ठाने । इमिना गावो आहनन्ति एत्थाति **गवाघातनन्ति** अत्थं दस्सेभि । **तन्तिस्सरेति** तन्ति या गुणस्स सरे । **वादनकुसलोति** वादने कुसलो । **खरमुच्छिताति** खरेन मुच्छिता । “सरसम्पन्ना”ति इमिना सरो एतिस्समत्थीति **सरवती**, वीणाति दस्सेति । **कम्मज्जाति** एत्थ कम्मसद्वतो खमत्थे ज्जपच्चयोति आह “कम्मक्खमा”ति । **मन्दमुच्छनाति** मन्देन मुच्छना । **समे गुणेति** एत्थ **समो** नाम मज्झिमो, **गुणो** नाम मुख्यतो वीणाय जिया, उपचारतो सरोति आह “मज्झिमे सरे”ति । **वीरियसमथन्ति** एत्थ वीरियज्ज समथो चाति अत्थं पटिक्खपन्तो आह “वीरियसम्पयुत्तं समथं”न्ति । इमिना वीरियेन सम्पयुत्तं समथं **वीरियसमथन्ति** दस्सेति । “वीरियं समथेन योजेही”ति इमिना वीरियेन समथं योजेहीति अत्थोपि दस्सितोति दट्ठब्बं । **इन्द्रियानज्ज समतन्ति** एत्थ सद्वादीनि पज्जिन्द्रियानेव गहेतब्बानि, न अज्जानीति दस्सेन्तो आह “सद्वादीनं इन्द्रियानं”न्ति । “समभाव”न्ति इमिना तापच्चयो भावत्थे होतीति दस्सेति । **तत्थाति** “इन्द्रियानं समत”न्तिपाठे, सद्वादीसु इन्द्रियेसु वा । **तत्थ च निमित्तं गणहाहीति** एत्थ भावेनभावलक्खणे थपच्चयो होतीति आह “तस्मिं समथे सती”ति । आदासे सति मुखबिम्बेन कत्तुभूतेन उप्पज्जितब्बं इव, तस्मिं समथे सति येन निमित्तेन कत्तुभूतेन उप्पज्जितब्बन्ति योजना । समथस्स निमित्तं **समथनिमित्तं**, इन्द्रियानं समभावो । एसेव नयो सेसेसुपि । समथनिमित्तादीनि चत्तारि एकसेसेन वा सामज्जनिद्वेसेन वा “निमित्त”न्ति वुच्चति ।

२४४. **अज्जं व्याकरेय्यन्ति** एत्थ अज्जं व्याकरोन्तो अत्तानं “अरहा अह”न्ति जानापेतीति आह “अरहा अह”न्ति जानापेय्य”न्ति । **छ ठानानीति** एत्थ ठानसद्वो कारणत्थोति आह “छ कारणानी”ति । “पटिविज्झित्वा”ति आदिना **अधिमुत्तोति** पदस्स अधिप्पायत्थं दस्सेति । सद्वत्थो पन अधिमुच्चतीति **अधिमुत्तोति** दट्ठब्बो । अरहत्तं वुच्चतीति सम्बन्धो । हीति वित्थारो । **असम्मोहोतीति** एत्थ आकारत्थवाचको **इतिसद्वो** पुब्बपदेसुपि योजेत्वा “नेक्खमं इति वुच्चती”ति आदिना योजना कातब्बा ।

“पटिवेधरहित”न्ति इमिना **केवलं सद्दामत्तकन्ति** एत्थ मत्तसद्वस्स निवत्तेतब्बत्थं दस्सेति । **पटिवेधपज्जायाति** मग्गपज्जाय । “असम्मिस्स”न्ति इमिना केवलसद्वस्स असम्मिस्सत्थं दस्सेति । **पटिचयन्ति** एत्थ पटिसद्वो अनुपच्छिन्नत्थो, चिधातु वड्डनत्थोति आह “पुनप्पुनं करणेन वड्ढि”न्ति, मग्गपटिवेधेन वीतरागत्तायेवाति सम्बन्धो । **तन्निन्नमानसोयेवाति** तस्मिं फलसमापत्तिविहारे निन्नमानसो एव ।

लाभसक्कारसिलोक्कन्ति एत्थ लभनं **लाभो**, सुद्ध करणं **सक्कारो**, सिलोक्कनं वण्णभणनं **सिलोको**, लाभो च सक्कारो च सिलोको च लाभसक्कारसिलोक्कन्ति अत्थं दस्सेन्तो आह “चतुपच्चयलाभज्जा”ति आदि । **तेसंयेवाति** चतुन्नं पच्चयानमेव । “सीलज्ज वतज्जा”ति इमिना **सीलब्बतन्ति**पदस्स द्वन्दवाक्यं दस्सेति ।

भुससद्वस्स कलिङ्गरत्थं पटिक्खपन्तो आह “बलवन्तो”ति “खीणासवस्सा”ति इमिना **नेवस्साति** एत्थ तसद्वस्स विसयं दस्सेति । “गहेत्वा”ति इमिना **परियादियन्तीति** एत्थ परिपुब्बआपुब्बदाधातुया गहणत्थं दस्सेति । हीति सच्चं । किलेसा करोन्तीति सम्बन्धो । **तेसन्ति** किलेसानं । **आनेज्जप्पत्तन्ति** एत्थ इज्जनं कम्पनं इज्जं, न इज्जं अनेज्जं, तमेव

आनेज्जं, तं पत्तन्ति आनेज्जप्पत्तन्ति अत्थं दस्सेन्तो आह “अचलनप्पत्त”न्ति । वयज्जाति चसद्वो अवुत्तसम्पिण्डनत्थोति आह “वयम्पि उप्पादम्पी”ति ।

उपादानक्खयस्साति एत्थ उपादानक्खयं अधिमुत्तस्साति दस्सेन्तो आह “उपयोगत्थे सामिवचन”न्ति । “उप्पादज्ज वयज्जा”ति इमिना आयतनुप्पादन्ति एत्थ उप्पादसद्देन वयोपि अविनाभावतो गहेतब्बोति दस्सेति । सम्माति निपातो जायत्थोति आह “हेतुना नयेना”ति । सन्तचित्तस्साति एत्थ सन्तसदस्स खेदादीसुपि पवत्तत्ता इध निब्बुतत्थे वत्ततीति आह “निब्बुतचित्तस्सा”ति । अनुनयपटिघेहीति अनु पुनप्पुनं आरम्मणे चित्तं नेतीति अनुनयो, रागो, आरम्मणे पटिहज्जतीति पटिघो, दोसो, अनुनयो च पटिघो च अनुनयपटिघा, तेहि । इद्वे अनुनयो, अनिद्वे पटिघो होतीति सम्बन्धो दट्ठब्बो ।

१४८. दिगुणादिउपाहनपटिक्खेपकथा

१४५. अज्जं व्याकरोन्तीति एत्थ अज्जसद्वो सब्बनामसुद्धनामवसेन दुविधो । तेसु इध सुद्धनामं, तं पन बाले च दारके च अरहत्ते च पवत्तति, इध पन अरहत्तेति दस्सेन्तो आह “अरहत्तं व्याकरोन्ती”ति । येनाति सभावेन । अरहाति जायतीति अरहाइति अत्थो जायति । सोति सभावो । सुत्तवण्णनातोयेवाति अङ्गुत्तरट्ठकथातो एव । न उपनीतोति न उपरि नीतो । एकच्चे मोघपुरिसाति एकच्चेसद्वो अज्जेपरियायो, मोघसद्वो तुच्छवेवचनोति आह “अज्जे पन तुच्छपुरिसा”ति । “हसमाना विया”ति इमिना हसमानकं मज्जेति एत्थ मज्जेसद्वो वियत्थोति दस्सेति । असन्तमेवाति अविज्जमानंयेव । एकपलासिकन्ति एत्थ पलाससद्वो पण्णवाचको । पटलं नाम पण्णं विय होति, तस्मा “एकपटल”न्ति वुत्तं । असीतिसकटवाहेति एत्थ असीति पदं सकटपदेन सम्बन्धं कत्वा असीतिसकटेहि वहितब्बेति अत्थो दट्ठब्बो । “द्वे सकटभारा एको वाहो”ति इमिना वाहानं चत्तालीसभावं दस्सेति । सत्तहत्थिकज्ज अनीकन्ति एत्थ अनीकस्स सरूपं दस्सेन्तो आह “छ हत्थिनियो चा”तिआदि । सत्तन्नं हत्थीनं समूहो सत्तहत्थिकं । सत्तअनीकत्ता एकूनपज्जासहत्थिनो होन्ति । तेसु सत्त हत्थिनो, द्वाचत्तालीस हत्थिनियो होन्ति । द्विगुणाति एत्थ गुणसद्वो पटलत्थोति आह “द्विपटला”ति । गुणङ्गुणूपाहनाति एत्थ द्विगुणतिगुणानं विसुं गहितत्ता पारिसेसतो गुणङ्गुणभावं दस्सेन्तो आह “चतुपटलतो पट्टाय वुच्चती”ति । गुणङ्गुणूपाहनाति पटलपटला उपाहना, बहुपटला उपाहनाति अत्थो । उकारेन सह योजेत्वा गकारो सज्झायितब्बो च लिखितब्बो च । इदानि पोत्थकेसु पन उकारो न दिस्सति ।

१४९. सब्बनीलिकादिपटिक्खेपकथा

१४६. सब्बाव नीलिकाति सब्बाव उपाहनायो नीलिका, सब्बट्टानेसु नीलमेतासन्ति सब्बनीलिकातिपि कातब्बो । तत्थ चाति तेसु नीलिकादीसु च । उम्मरपुप्फस्स वण्णो विय वण्णो एतिस्साति उम्मरपुप्फवण्णा । एवं सेसेसुपि । अद्वारिदुक्कवण्णाति एत्थ अद्वोति अल्लो । अरिद्वोति फेणिलरुक्खो वा काको वा, तस्मा अद्वो अल्लो अरिद्वो फेणिलरुक्खो, काको वाति अद्वारिद्वो, तदेव अद्वारिद्वो, अद्वारिद्वकस्स वण्णो विय वण्णो एतिस्साति अद्वारिद्वकवण्णा । एतासूति सब्बनीलिकादीसु । पुञ्चित्वाति परिमज्जित्वा । अप्पमत्तकेनापीति पिसद्वो सम्भावने । सब्बनीलादिके भिन्ने का नाम कथाति अत्थो ।

“यासं वद्धायेव नीला”ति इमिना नीलका वद्धिका एतासन्ति नीलकवद्धिकाति छट्ठीबाहिरत्थसमासं दस्सेति । वद्धिकाति च नद्धि । सा हि उपाहनतलतो वद्धयतीति वद्धिकाति च उपाहनतलं बन्धति इमायाति वद्धिकाति च वुच्चति । सब्बत्थाति सब्बेसु पीतकवद्धिकादीसु । एतायोपीति नीलकवद्धिकादिका उपाहनायोपि । तलेति उपाहनाय तले ।

“खल्लकं बन्धित्वा”ति इमिना खल्लकेन बन्धितब्बाति **खल्लकबद्धा**ति वचनत्थं दस्सेति । **योनकउपाहना**ति योनकजातीनं मनुस्सानं उपाहना । **पलिगुण्ठेत्वा**ति परिसमन्ततो वेठेत्वा । “उपरि...पे०... जङ्घ”न्ति इमिना पुटबद्धतो विसेसं दस्सेति । **तूलपिचुना**ति तूलसङ्घातेन पिचुना । “तित्तिरपत्तसदिसा”ति इमिना तित्तिरस्स पत्तं विय **तित्तिरपत्तिका**ति वचनत्थं दस्सेति । **तित्तिरो**ति च एको सकुणविसेसो । **कण्णिकट्टाने**ति द्विन्नं वद्धिकानं एकतो समागमट्टाने । “मेण्ड...पे०... कता”ति इमिना मेण्डस्स विसाणेन सदिसा वद्धिका एतासन्ति **मेण्डविसाणवद्धिका**ति वचनत्थं दस्सेति । **तथेवा**ति यथा मेण्डअजसिङ्गसण्ठाने वद्धे योजेत्वा कता, तथेवाति अत्थो । “विच्छिका...पे०... कता”ति इमिना विच्छिकाय अळो **विच्छिकाळो**, सो विय वद्धिका एतासन्ति **विच्छिकाळिका**ति वचनत्थं दस्सेति । अळसद्दो “अळच्छिन्नो”ति आदीसु (महाव० ११९) अङ्गुट्टवाचको, इध पन नङ्गुट्टवाचको, तस्मा वुत्तं “नङ्गुट्टसण्ठाने”ति । **तलेसू**ति उपाहनाय तलेसु । “मोर... पे०... सिब्बिका”ति इमिना मोरपिञ्छेहि परिसमन्ततो, परिकिखपित्वा वा सिब्बिता **मोरपिञ्छपरिसिब्बिता**ति वचनत्थं दस्सेति । **चित्रा उपाहना**योति एत्थ चित्रसद्दो विचित्रत्थोति आह “विचित्रा”ति । **एतासू**ति खल्लकबद्धादीसु । **वळज्जेतब्बा**ति परिभुज्जितब्बा । वळजि परिभोगेति धातुपाठो (सदनीतिधातुमालायं १५ जकारन्तधातु) । तालुजो ततियो । **तेसु पना**ति खल्लकादीसु पन । **सति** सन्तेसूति योजना । सीहचम्मेन परिकिखपितब्बाति **सीहचम्मपरिक्खता**ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “परियन्तेसू”ति आदि । **पक्खिबिळालो**ति तुलियो । सो हि पक्खयुत्तत्ता च बिळालमुखसदिसमुखत्ता च पक्खिबिळालोति वुच्चति । इमिना **लुवकचम्मपरिक्खता**ति एत्थ लुवकसद्दो पक्खिबिळालपरियायोति दस्सेति । “उलूकचम्मपरिक्खता”तिपि पाठो । **एतासुपी**ति सीहचम्मपरिक्खतादीसुपि । या काचि उपाहनायोति सम्बन्धो ।

२४७. ओमुक्कन्ति एत्थ अवत्यूपसगगस्स वियोगत्थं दस्सेन्तो आह “पटिमुज्चित्वा अपनीत”न्ति । पुराणं गुणङ्गुपाहनन्ति अत्थो ।

१५१. अज्झारामे उपाहनपटिक्खेपकथा

२४८. “येन सिप्पेना”ति आदिना अभि अधिकं जीवन्ति अनेनाति **अभिजीवनं**, किंतं? सिप्पन्ति अत्थं दस्सेति । **तस्सा**ति सिप्पस्स । **इधा**ति इमस्मिं सासने । यंसद्दो वचनविपल्लासोति आह “ये तुम्हे”ति । **हीति** सच्चं । **यंनिपातो**ति यंइति निपातो यदिसद्वस्स अत्थे पवत्ततीति योजना । **आचरिया एवा**ति एवसद्देन आचरियमत्तभावं पटिक्खिपति । **हीति** सच्चं । **सो**ति अवस्सिको । **तन्ति** छब्बस्सं । **निस्साय वच्छती**ति अवस्सिकस्स चतुवस्सकाले छब्बस्सस्स दसवस्सिकत्ता तं निस्साय वसति । उपज्झायमत्तं दस्सेन्तो आह “उपज्झायस्सा”ति आदि । **महन्तरा**ति अत्तनो वुट्ठतरा । उपज्झायस्स मत्तं पमाणमेतेसन्ति **उपज्झायमत्ता** ।

२४९. पादतो निक्खन्तेन खीलसदिसेन मंसेन पवत्तो आबाधो **पादखीलाबाधो**ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “पादतो”ति आदि । पादतो निक्खन्तन्ति सम्बन्धो ।

२५१. तिणपादुकाति आदीसु तिणेन कता पादुका तिणपादुकाति वचनत्थादिं दस्सेन्तो आह “येन केनच तिणेना”ति आदि । तं सुविज्जेय्यमेव । “भूमियं सुप्पतिट्ठिताति” आदिना न सङ्कमितब्बाति **असङ्कमनीया**ति अत्थं दस्सेति ।

२५२. अङ्गजातेनेवाति अत्तनो अङ्गजातेन एव । **अङ्गजातन्ति** गावीनं अङ्गजातं । **ओगाहेत्वा**ति एत्थ ओत्यूपसगगो दळ्ळत्थोति आह “दळ्ळं गहेत्वा”ति ।

१५३. यानादिपटिक्खेपकथा

२५३. इत्थियुत्तेनाति एत्थ रूळीवसेन धेनुपि इत्थी नामाति आह “धेनुयुत्तेना”ति । **पुरिसन्तरेनाति** एत्थ पुरिसो एव अन्तरो अज्जो एत्थाति **पुरिसन्तरं** यानं । पुरिसन्तरो नाम अत्थतो सारथीति आह “पुरिससारथिना”ति, यानेनाति योजना । **गङ्गामहियायाति** एत्थ गङ्गा च मही च गङ्गामही, तत्थ कीळिका गङ्गामहियाति अत्थं दस्सेन्तो आह “गङ्गामहीकीळिकाया”ति । तत्थ हि इत्थिपुरिसा यानेहि उदककीळं कीळन्ति । **पुरिसयुत्तं हत्थवट्टकन्ति** एत्थ “अनुजानामि भिक्खवे पुरिसयुत्तञ्च हत्थवट्टकञ्चा”ति दस्सेन्तो आह “एत्था”तिआदि । तत्थ **पुरिसयुत्तन्ति** पुरिसेन युज्जितब्बन्ति पुरिसयुत्तं यानं । **हत्थवट्टकन्ति** हत्थेन वट्टेतब्बन्ति हत्थवट्टकं यानं । **यानुग्घातेनाति** यानस्स उल्लङ्घित्वा गमनेन । हनधातु हि गत्यत्थो । तमत्यं दस्सेन्तो आह “यानं अभिरुहन्तस्सा”तिआदि । “तप्पच्चया”ति इमिना यानुग्घातेनाति एत्थ हेत्वत्थे करणवचनन्ति दस्सेति । **पीठकसिविकन्ति** पीठेन सह कतं सिविकं । **पटपोटलिकन्ति** पटमयं पोटलिकं ।

१५४. उच्चासयनमहासयनपटिक्खेपकथा

२५४. उच्चं आसयनं **उच्चासयनं** । महन्तं आसयनं **महासयनं** । आसन्दिआदीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । **पमाणातिक्कन्तासनन्ति** दीघासनं । तज्झि आगम्म सदति निसीदतीति एत्थ, आयतं वा सुट्ठं ददातीति **आसन्दीति** वुच्चति । **वाळरूपानीति** सीहब्यग्घादिवाळरूपानि । पादेसु वाळरूपानि परिच्छिन्दित्वा अङ्कीयति लक्खीयतीति **पल्लङ्को** । **गोनकोति** गवति दीघलोमेहि उग्गच्छति एत्थाति गोनको । **कोजवोति** कुयं भूमियं जवति गच्छतीति कोजवो । **तस्साति** गोनकस्स । लोमानि चतुरङ्गुलाधिकानि होन्ति किराति योजना । **वानचित्रउण्णामयत्थरणोति** वानेन सिब्बनेन सज्जातं चित्ररूपमेत्थाति वानचित्रं, उण्णाय निब्बत्तो **उण्णामयो**, सोयेव अत्थरणो उण्णामयत्थरणो, वानचित्रञ्च तं उण्णामयत्थरणो चेति वानचित्रउण्णामयत्थरणो । **सेतत्थरणोति** सेतत्थिकेहि सेवीयतीति सोतो, सोयेव अत्थरणो सेतत्थरणो । इमिना अत्थेन पटति सेतभावं गच्छतीति **पटिकाति** कातब्बं । पटिकासद्वोयं अट्ठेन्दुपासाणेपि पवत्तति । **घनपुप्फकोति** घनं कथिनं पुप्फमेत्थाति घनपुप्फको । इमिना घनपुप्फसङ्घातं पटलमेत्थ अत्थीति **पटलिकाति** दस्सेति । **सोति** अत्थरणो । **आमलकपटोति** आमलकपुप्फं दस्सेत्वा कतो पटो । **तूलिकाति** तूलं पूरेत्वा कता तूलिका । **विकतिकाति** सीहब्यग्घादिरूपेहि (दी० नि० अट्ठ० १.१५) विचित्ताकारेन करीयतीति विकतिका । **दीघनिकायट्टकथायं** “उदलोमीति उभतोदसं उण्णामयत्थरणं । **एकन्तलोमीति** एकतोदसं उण्णामयत्थरणं”न्ति वुत्तं । इध पन “उदलोमीति एकतो उग्गतलोमं उण्णामयत्थरणं, **एकन्तलोमीति** उभतो उग्गतलोमं उण्णामयत्थरणं”न्ति वुत्तं । तस्मा द्वे अट्टकथायो अज्जमज्जं विसदिसा होन्ति । एत्थ दीघनिकायट्टकथानयेन वचनत्थं करिस्सामि । उट्ठितं द्वीहि पक्खेहि, द्वीसु वा दसासङ्घातं लोममेत्थाति **उदलोमी** । निग्गहितागमं कत्वा “उन्दलोमी”तिपि पाठो, अयमेवत्थो । एकस्मिं अन्ते दसासङ्घातं लोममेत्थाति **एकन्तलोमीति** । **कोसेय्यकट्टिस्समयन्ति** एत्थ **कोसेय्यन्ति** कोसियसुत्तं । **कट्टिस्सन्ति** कट्टिस्सनामकं वाकं । इमिना कोसेय्यञ्च कट्टिस्सञ्च **कट्टिस्सानीति** विरूपेकसेसं कत्वा कट्टिस्सेहि पकतं अत्थरणं कट्टिस्सन्ति अत्थं दस्सेति । **सुद्धकोसेय्यन्ति** रतनअपरिसिब्बितं सुद्धकोसेय्यं । इमिना सुद्धकट्टिस्सम्पि वट्टतीति दस्सेति ।

सोळस नाटकित्थियो ठत्वा नच्चं करोन्ति एत्थाति **कुत्तकन्ति** अत्थं दस्सेन्तो आह “सोळसन्न”न्तिआदि । **अजिनचम्मेहीति** अजिनमिगचम्मेहि, कतइति सम्बन्धो । **पवेणीति** दुपट्टतिपट्टादीहि परंपरवसेन कतत्ता “पवेणी”ति वुच्चति । अजिनचम्मानि हि सुखुमतारानि, तस्मा दुपट्टतिपट्टादीनि कत्वा पवेणिवसेन कतानि । तस्मा वुत्तं “अजिनपवेणी”ति । “कदलिमिगचम्मं नामा”ति इमिना तस्स चम्मं कदलिमिगइति गहेतब्बं उत्तरपदलोपवसेन वा

उपचारेण वाति दस्सेति । पवरसद्वो उत्तमत्थोति आह “उत्तमपच्चत्थरण”न्ति । तन्ति कदलिमिगपवरपच्चत्थरणं । सउत्तरच्छदन्ति एत्थ सकारो सहसद्वकारियोति दस्सेन्तो आह “सह उत्तरच्छदेना”ति । “उपरी”ति इमिना उत्तरसद्वस्स सेट्ठादयो निवत्तेति । “सद्धि”न्ति इमिना सहसद्वस्स तुल्यत्थं निवत्तेति । “सेत...पे... न वट्ठी”ति इमिना रत्तवितानं हेट्ठा कप्पियपच्चत्थरणे सतिपि न वट्ठीति दस्सेति । कस्मा? रत्तवितानस्स अकप्पियत्ता । उभतोलोहितकूपधानन्ति एत्थ उभसरूपं दस्सेतुं वुत्तं “सीसूपधानञ्च पादूपधानञ्च”ति । सीसो उपगन्त्वा तिट्ठति एत्थाति उपधानं, उप भुसं वा सुखं धारेतीति उपधानं, बिब्बोहनं । सचे पमाणयुत्तं, तं उपधानं वट्ठीति योजना ।

१५५. सब्बचम्मपटिक्खेपादिकथा

२५५. दीपिपोतकोति दीपिपोतो वियाति दीपिपोतको वच्छो । भित्तिदण्डकादीसूति भित्तिसम्बन्धेसु दण्डकादीसु । आदिसद्वेन भित्तिथम्भादयो सङ्गहाति ।

२५६. यो न सक्कोति अनुपाहनो गामं पविसितुं, सो गिलानो नामाति योजना ।

१५७. सोणकुटिकणवत्थुकथा

२५७. एतेनाति “कुररघरे”ति पाठेन । अस्साति महाकच्चानस्स । पपातनामकेति यस्मा महातटो एत्थ अत्थि, तस्मा पपातनामको होति । एतेनाति “पपातके पब्बते”ति पाठेन । अस्साति महाकच्चानस्स । कोटिअग्घनकं पिळन्धनं कण्णे एतस्सत्थीति कुटिकण्णोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “कोटिअग्घनकं पना”तिआदि । पिळन्धति अनेनाति पिळन्धनं, अलङ्कारो । दन्तजो चतुत्थक्खरो । “पसादजनक”न्ति इमिना पसादं जनेतीति पासादिकोति वचनत्थं दस्सेति । पसादनीयन्ति पसादितब्बं, पसादितुं अरहन्ति अत्थो । अत्थवचनन्ति अत्थो वुच्चति अनेनाति अत्थवचनं । पाळियं इदानी पोत्थकेसु “पसादनीय”न्ति पाठो नत्थि । “पासादिक”न्तिपदस्स पुब्बे “दस्सनीय”न्ति पाठोयेव अत्थि । उत्तमदमथसमथन्ति एत्थ दमथसद्वस्स जाणत्थञ्च इन्द्रियसंवरत्थञ्च समथसद्वस्स समाधत्थञ्च चित्तूपसमत्थञ्च दस्सेन्तो आह “उत्तमं दमथञ्चा”तिआदि । चसद्वेन द्वन्द्ववाक्यं दस्सेति । विसूकायिकविष्फन्दितानन्ति विसूकाय पटिपक्खाय पवत्तानं दिट्ठिचित्तसङ्घातानं विविधचलनानं । “वीरियिन्द्रिय”न्ति इमिना यतिन्द्रियन्ति एत्थ यतसद्वो वीरियवाचकोति दस्सेति । नागन्ति एत्थ नत्थि आगु पापमेतस्साति नागोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “आगुविरहित”न्ति किं दिवसतो पट्टायाति आह “मम पब्बज्जादिवसतो पट्टाया”ति । कण्हा मत्तिका उत्तरि एत्थाति कण्हुत्तराति अत्थं दस्सेन्तो आह “कण्हमत्तिकुत्तरा”ति । “उपरी”ति इमिना उत्तरसद्वस्स अत्थं दस्सेति । “गुन्नं खुरेही”ति इमिना गुन्नं खुरकण्टकसदिसत्ता गोकण्टका नामाति दस्सेति । ते गोकण्टके रक्खितुन्ति सम्बन्धो । एवं खरा भूमि होतीति योजना । एतेहीति एरगूआदीहि चतूहि तिणेहि । तन्ति एरगूतिणं । तेनाति मोरगूतिणेन । जन्तुस्स वण्णोति सम्बन्धो । सेनासनं पज्जपेसीति एत्थ किं नाम सेनासनं पज्जपेसीति आह “भिसिं वा कटसारकं वा पज्जपेसी”ति । पज्जपेत्वा च पन सोणस्स आरोचेसि । किं आरोचेसीति आह “आवुसो”तिआदि । सत्था वसितुकामोति सम्बन्धो ।

२५८. “तस्स सोणस्सा”ति इमिना पटिभातु तन्ति एत्थ “त”न्तिपदं साम्यत्थे उपयोगवचनन्ति दस्सेति । तन्ति तव । अट्ठकवग्गिकानीति अट्ठपमाणो, अट्ठसमूहो वा वग्गो एतेसन्ति अट्ठकवग्गिकानि । कामसुत्तादीनि (सु० नि० ७७२ आदयो) सोळस सुत्तानि । योति पुग्गलो, समन्नागतोति सम्बन्धो । अरियोपीति पिसद्वो न केवलं सुचिसमन्नागतोयेव पापे न रमति, अथ खो अरियोपीति दस्सेति । “पटिभातु त”न्ति पाठतो याव “सुचीति वुत्त”न्ति पाठा केसुचियेव अट्ठकथापोत्थकेसु

अत्थि । अयं ख्वस्साति एत्थ अस्ससद्धो आख्यातोति आह “भवेय्या”ति । परिदस्सेसीति पञ्च वरानि परिच्छिन्दित्वा दस्सेसि । यं वचनं मे उपज्झायो जानापेति, तस्स वचनस्स अयं कालो भवेय्याति योजना ।

२५९. विनयधरपञ्चमेनाति एत्थ उपज्झायपञ्चमेनाति अत्थं पटिक्खपन्तो आह “अनुस्सावनाचरियपञ्चमेना”ति । **उपाहनकोसकोति** उपाहनाय पक्खिपनोकासो कोसको । एळकचम्मअजचम्मेसु अकप्पियं नाम नत्थि । मिगचम्मे पन किञ्चि वट्ठति, न किञ्चि वट्ठति । तं विभजित्वा दस्सेन्तो आह “मिगचम्मे”तिआदि । **एतेसंयेवाति** एणिमिगादीनं छन्नमेव । **अज्जेसं पनाति** छहि मिगेहि अवसेसानं पन । तेसं चम्मं न वट्ठतीति सम्बन्धो ।

गाथायं मक्कटो च काळसीहो च सरभो च कदलिमिगो च केचि ये वाळमिगा अत्थि, ते चाति योजना । **तेसन्ति** मक्कटादीनं ।

तत्थाति गाथाय, मक्कटादीसु वा । “सीहब्यग्धअच्छतरच्छा”ति इमिना वाळमिगानं सरूपं दस्सेति । एत्तकायेव वाळमिगाति आह “न केवल”न्तिआदि । **एतेसंयेवाति** सीहब्यग्धअच्छतरच्छानमेव । न चम्मं न वट्ठतीति सम्बन्धो । **येसन्ति** छन्नं एणिमिगादीनं । **तेति** छ एणिमिगादिके । **हि** सच्चं सब्बेसं एतेसं वाळमिगानं चम्मं न वट्ठतीति योजना । **आहरित्वा वा न दिन्नन्ति** आहरित्वा वा हत्थे वा पादमूले वा ठपेत्वा न दिन्नं । “गणनं न उपेती”ति इमिना गणनं उपगच्छतीति **गणनूपगन्ति** अत्थं दस्सेति । **अधिद्वितज्जाति** अधिद्वितं पन । **यदाति** यस्मिं काले । **ततोति** कालतो ।

इति चम्मक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

६. भेसज्जक्खन्धकं

१६०. पञ्चभेसज्जादिकथा

२६०. भेसज्जक्खन्धके सरदकाले उप्पन्नो **सारदिकोति** अत्थं दस्सेन्तो आह “सरदकाले उप्पन्नेना”ति । “पित्ताबाधेना”ति इमिना आबाधस्स सरूपं दस्सेति । पित्ताबाधस्स कारणं वित्थारेन्तो आह “तस्मिं ही”तिआदि । **तेनाति** हेतुना । **तेसन्ति** भिक्खूनं । **कोट्ठब्भन्तरगतन्ति** कोट्ठस्स अब्भन्तरं गतं । अन्तस्स अन्तो पविसनं होतीति अधिप्पायो । **आहारत्थन्ति** आहारस्स किच्चं, आहारेन वा कत्तब्बं किच्चं ।

२६१. नच्छादेन्तीति तानि भेसज्जानि भोजनानि नच्छादेन्ति । कस्मा? भोजनानं अजीरणत्ता । इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “न जीरन्ती”ति । नच्छादत्ता न वातरोगं पटिप्पस्सम्भेतुं सक्कोन्ति । एत्थ च “न जीरन्ती”ति इमिना नच्छादनस्स कारणं दस्सेति । “न वात...पे... सक्कोन्ती”ति इमिना तस्सेव फलं दस्सेतीति दट्ठब्बं । “सिनिद्धानी”ति इमिना सिनिहन्तीति **सेनेहिकानीति** अत्थं दस्सेति । **भत्तच्छन्नकेनाति** एत्थ भत्तस्स अच्छन्नकं नाम भत्तस्स अरोचिकं भत्तस्स रुचिया अनुप्पादकन्ति आह “भत्तारोचकेना”ति ।

२६२. अच्छवसन्ति आदीसु विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । पाळियं “पटिग्गहितं निप्पक्कं संसट्ठ”न्ति पदानं किरियाविसेसनं कत्वा “परिभुज्जितु”न्ति पदेन सम्बन्धितब्बभावं दस्सेतुं वुत्तं “काले पटिग्गहितन्ति आदीसू”तिआदि । **तेलपरिभोगेन परिभुज्जितुन्ति** एत्थ कित्तकं कालं तेलपरिभोगेन परिभुज्जितब्बन्ति आह “सत्ताहकाल”न्ति ।

१६१. मूलादिभेसज्जकथा

२६३. मूलभेसज्जादिविनिच्छयोपीति पिसद्वो अच्छवसन्तिआदीसु विनिच्छयं अपेक्खति । इधाति भेसज्जक्खन्धके । यं यन्ति विनिच्छयं । पिसनसिलाति पिसति एत्थाति पिसना, सायेव सिलाति पिसनसिला । इमिना अचलं हुत्वा निसीदतीति निसदोति अत्थं दस्सेति । पिसनपोतकोति पिसति अनेनाति पिसनो, सोयेव पोतकोति पिसनपोतको, इमिना निसदतो पोतकोति निसदपोतकोति अत्थं दस्सेति । हिङ्गुजातियोति हिङ्गुकुलानि ।

सामुद्वन्ति एत्थ समुद्वे सन्तिद्वतीति सामुद्वन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “समुद्वतीरे”तिआदि । “तीरे”ति इमिना समुद्वेति एत्थ सत्तमीविभक्तिया समीपत्थे पवत्तभावं दस्सेति । पकतिलोणन्ति सभावलोणं, न दब्बसम्भारेहि सद्धिं पचितन्ति अत्थो । “पब्बते उट्टहती”ति इमिना सिन्धुनामके पब्बते उट्टहतीति सिन्धवन्ति अत्थं दस्सेति । उब्बितो भूमितो ईरति उग्गच्छतीति उब्बिरन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “भूमितो अङ्कुरं उट्टहती”ति । इमिना अट्टकथानयेन ओट्टजो ततियक्खरोयेव युज्जति, पोत्थकेसु पन चतुत्थक्खरोयेव दिस्सति । “उब्भिद”न्तिपि पाठो । बिलन्ति कोट्टासो । तस्मा दब्बसम्भारेहि बिलेहि सद्धिं पचितं बिलन्ति अत्थं दस्सेन्तो आह “दब्बसम्भारेहि सद्धिं पचित”न्ति । अभिधाने पन (अभिधाने ४६१ गाथायं) “बिलाल”न्ति पाठो अत्थि । तन्ति बिलं ।

२६४. अस्सादीनं कायगन्धो विय कस्सचि कायगन्धो होतीति योजना । तस्सापीति भिक्खुनोपि । पिसद्वेन कण्डुवाबाधभिक्खुआदयोपि सम्पिण्डेति । छकणसदस्स अस्सादीनं मलेपि पवत्तनतो वुत्तं “गोमय”न्ति । पाकतिकचुण्णम्पीति अपक्करजनचुण्णम्पि । एतम्पीति पाकतिकचुण्णम्पि ।

तन्ति आमकमंसं, न खादीति सम्बन्धो । तन्ति आमकलोहितं वा, न पिवीति सम्बन्धो । अमनुस्सोति मनुस्ससदिसो भूतो । तन्ति आमकमंसलोहितं ।

२६५. “अज्जन”न्ति नामं सामज्जन्ति आह “अज्जनन्ति सब्बसङ्गाहकवचनमेत”न्ति । सब्बसङ्गाहकवचनन्ति सब्बेसं अज्जनानं सङ्गाहकवचनं । एतन्ति “अज्जन”न्ति एतं वचनं । अज्जति चक्खुं मक्खेति अनेनाति अज्जनं, अज्जति चक्खुं ब्यत्तं करोतीति वा अज्जनं, तालुजो ततियक्खरो । कपल्लन्ति कपल्ले पवत्तं । कपालज्झि दीपसिखाय उपरि निकुज्जित्वा तत्थ पवत्तं मसि “कपल्ल”न्ति वुच्चति । तमत्थं दस्सेन्तो आह “दीपसिखतो गहितमसी”ति । अज्जनूपपिसनेहीति एत्थ अज्जनेहि सद्धिं उपनेतुं पिसितब्बन्ति अज्जनूपपिसनन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “अज्जनेन सद्धिं एकतो पिसितेही”ति । “एकतो”ति इमिना “सद्धि”न्ति पदस्सेव अत्थं दस्सेति । हीति सच्चं । यंकिज्चि अज्जनूपपिसनं चुण्णं न न वट्टतीति योजना । अथ वा न वट्टति न होति, वट्टतियेवाति योजना । इमस्मिं नये “न वट्टती”ति आख्यातपदं किरियान्तरापेक्खत्ता कत्ता होति । आख्यातेसुपि हि कत्तुत्तज्च कम्मत्तज्च लब्धति । चन्दनन्तिआदीनि सुविज्जेय्यानेव ।

अट्टिमयन्ति पदस्स अतिब्यापितदोसं पटिक्खपन्तो आह “मनुस्सट्ठिं ठपेत्वा”ति । सलाकट्टानियन्ति एत्थ सलाका तिट्ठन्ति एत्थाति सलाकट्टानियन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “यत्था”तिआदि । तत्थ यत्थाति यस्मिं सुसिरदण्डकादिके । सलाकन्ति अज्जनिसलाकं । ओदहन्तीति ठपेन्ति । अंसबद्धकोति अंसे बद्धति अनेनाति अंसबद्धको । यमकनत्थुकरणिन्ति नत्थु करीयति इमायाति नत्थुकरणी, यमका नत्थुकरणी यमकनत्थुकरणी ।

२६७. तं सब्बं तेलपाकन्ति सम्बन्धो । “अति विय खित्तमज्जानी”ति इमिना अति विय खिपीयन्ति पक्खिपीयन्तीति अतिखित्तानि, तानियेव मज्जानि अतिखित्तमज्जानीति वचनत्थं दस्सेति ।

पण्णसेदन्ति पण्णेहि सेदं । अङ्गारानन्ति अङ्गारेहि । तत्थाति तेसु पंसुवालिकादीसु । वातहरणपण्णानीति वातस्स अपनयनानि उद्दालादीनि पण्णानि । तत्थाति तेसु पण्णेषु । नानापण्णभङ्गकुथितन्ति नानापण्णानियेव भज्जितब्बट्टेन नानापण्णभङ्गं, तेन कुथितं नानापण्णभङ्गकुथितं । उण्होदकस्साति उण्होदकेन । तत्थाति उदककोट्टके ।

पब्बे पब्बेति फळुम्हि फळुम्हि । येनाति पज्जेन । तं पज्जं अभिसङ्खरितुन्ति योजना । “पादानं सप्पायभेसज्ज”न्ति इमिना पादस्स हितं पज्जन्ति वचनत्थं दस्सेति । तिलकक्केनाति एत्थ कक्कसद्वस्स चुण्णवाचकत्ता “पिट्ठेही”ति वुत्तं । कबळेन पक्खिपनं कबळिकं । सत्तुपिण्डस्स भत्तकबळसदिसत्ता सत्तुपिण्डन्ति वुत्तं । आणि वियाति खीला विय । खारेनाति लोणसक्खरिकमयेन खारेन । विकासं रुन्धतीति विकासिकं, तेलरुन्धनपिलोतिकं । वणकम्मन्ति वणस्स, वणे वा कम्मं ।

२६८. सप्पदट्टुकालेयेव किं सामं गहेत्वा परिभुज्जितब्बन्ति आह “न केवल”न्तिआदि । इदन्ति महाविकटं, परिभुज्जीकब्बन्ति सम्बन्धो । अज्जेसु पनाति सप्पदट्टतो अज्जेसु पन । सचे भूमिपत्तो गूथो होति, पटिग्गहेतब्बोति योजना ।

२६९. वसीकरणपानकसमुट्टितरोगोति कन्तिभावसङ्घातं वसं करोति अनेनाति वसीकरणं, भेसज्जं, पिवते पानं, तंयेव पानकं, वसीकरणस्स पानकं वसीकरणपानकं, तेन समुट्टितो रोगो वसीकरणपानकसमुट्टितरोगो । इमिना घरदिन्नकाबाधोति एत्थ घरणिया दिन्नेन वसीकरणपानकेन समुट्टितो आबाधो घरदिन्नकाबाधोति वचनत्थं दस्सेति । सीताय आलोळेतब्बन्ति सीतालोलं, उदकं । सीतासदो नङ्गललेखासङ्घातं फालपद्धतिं मुख्यतो वदति, फालपद्धतिकरे फाले लग्गमत्तिकं उपचारतो वदति । तेन वुत्तं “सीताय आलोळेतब्ब”न्ति । अट्टकथायम्पि तमत्थं दस्सेन्तो आह “नङ्गलेना”तिआदि ।

विपक्कगहणिकोति विसेसेन पाचापनगहणिको । मुत्तहरीतकन्ति एत्थ “मुत्त”न्ति सामज्जतो वुत्तेपि गोमुत्तमेव गहेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “गोमुत्तपरिभावितं हरीतक”न्ति । इमिना मुत्तेन परिभावितं हरीतकं मुत्तहरीतकन्ति वचनत्थं दस्सेति । तण्डुलकसटोति तण्डुलधोवनोदककसटो धोतसिनिद्धो, सोव मुग्गपचितपानीयोति योजना । “मंसरसेना”ति इमिना मंसरसो मंसेन पटिच्छादेतब्बन्ति पटिच्छादनीयन्ति वुच्चतीति दस्सेति ।

१६३. गुळादिअनुजाननकथा

२७२. हीति सच्चं । पक्कत्ताति मुग्गानं पक्कभावतो । तेति मुग्गा ।

२७४. अकप्पियकुटियन्ति अकप्पियकुटिया अन्तो । अस्साति भिक्खुनो न वट्टतीति सम्बन्धो । तम्पीति उण्हयागुम्पि । पिसद्देन पगेव आमिसं पचितुन्ति दस्सेति । उत्तण्डुलभत्तन्ति पक्कतण्डुलतो वियोगोति उत्तण्डुलो, उकारो हि वियोगत्थवाचको, अपक्कतण्डुलोति अत्थो । उत्तण्डुलमयं भत्तन्ति उत्तण्डुलभत्तं । सकिं कुथितेसु खीरतक्कादीसु अग्गिं दातुं वट्टतीति योजना । बिळालादीनं सत्तानं समूहो रूळ्हीवसेन उक्कपिण्डकोति वुच्चतीति आह “बिळालमूसिकगोधामङ्गुसा”ति । विघासादभावेन निहतमानत्ता कायवाचं दमेतीति दमको विघासादोति आह “विघासादा”ति ।

२७६. ततो नीहटन्ति एत्थ तसदस्स विसयं दस्सेन्तो आह “यत्था”तिआदि । यत्थाति यस्मिं ठाने । नीहटन्ति नीहरित्वा हरितं ।

२७८. वनट्ठं पोक्खरट्ठन्ति एत्थ वने तिट्ठतीति वनट्ठो, पोक्खरे तिट्ठतीति पोक्खरट्ठोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “वने चेवा”तिआदि । “पदुमिनिगच्छे”ति इमिना पोक्खरसट्ठो पदुमवाचकोति दस्सेति । यस्स बीजं अङ्कुरं न जनेति, तं फलं अबीजं नामाति योजना ।

१६७. सत्थकम्मपटिक्खेपकथा

२७९. दुक्खेन रुपतीति दुरोपयोति दस्सेन्तो आह “दुक्खेन रुहती”ति । सत्थकम्मं वा वत्थिकम्मं वाति एत्थ सत्थेन कातब्बं कम्मं सत्थकम्मं, वत्थिपीळनं कातब्बं कम्मं वत्थिकम्मन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “यथा पटिच्छन्ने”तिआदि । “सूचिया वा”तिआदिना सत्थकम्मन्ति एत्थ “सत्थ”न्ति पदं उपलक्खणमत्तन्ति दस्सेति । “सत्थेन वा”ति पदं “छिन्दनं वा फालनं वा”तिपदेहि योजेतब्बं । “सूचिया वा कण्टकेन वा सत्तिकाय वा”तिपदानि “विज्झनं वा”ति पदेन योजेतब्बानि । “पासाणसक्खलिकाय वा नखेन वा”ति पदानि “लेखनं वा”ति पदेन योजेतब्बानि । एतन्ति सत्थेन छिन्दनादिकम्मं । एत्थ चाति सत्थकम्मवत्थिकम्मेसु । तत्थ पनाति सम्बाधे पन । तेनाति खारादिना । वच्चमग्गे याय भेसज्जमक्खितादानवट्ठिया खारकम्मं वा करोन्ति, याय वेळुनाळिकाय तेलं वा पवेसेन्ति, सा भेसज्जमक्खितादानवट्ठि वा सा वेळुनाळिका वा वट्ठितियेवाति योजना ।

२८०. तं दिवसन्ति तस्मिं दिवसे । किञ्चि सत्थन्ति योजना । इमायाति सुप्पियाय अज्जं किञ्चि अदेय्यं किम्पि भविस्सतीति योजना । यत्र नामाति एत्थ त्रपच्चयो कारणत्थे होतीति आह “यस्मा नामा”ति । “वीमंसी”ति इमिना पटिवेक्खीति एत्थ पटिअवपुब्बो इक्खधातु वीमंसनत्थोति दस्सेति । असुकमंसन्ति असुकं मंसं, असुकस्स वा सत्तस्स मंसं ।

१६९. हत्थिमंसादिपटिक्खेपकथा

२८१. अरज्जकोका नामाति ससबिळालादयो सत्ते खादनत्थाय कुकति आददातीति कोको अरज्जे जातो कोको अरज्जकोको, सुनखसदिसाति गामसुनखेन सदिसा । तेसन्ति अरज्जकोकानं । यो पनाति सुनखो पन, उप्पन्नोति सम्बन्धो । गामसुनखियाति साम्यत्थे सामिवचनं । कोकेनाति सहादियोगे करणवचनं । तानि पदानि “संयोगेना”ति पदेन योजेतब्बानि । तस्साति सुनखस्स ।

एत्थाति मनुस्समंसादीसु । सजातिकतायाति समानजातिकभावतो । अनुपद्वत्थायाति अनुपद्वत्थं, पटिक्खित्तानीति सम्बन्धो । आपत्तीति मनुस्समंसे थुल्लच्चयेन, सेसे दुक्कटेन आपत्ति । उद्दिस्स कतं पनाति भिक्खुं उद्दिस्स कतमंसं पन ।

१७०. यागुमधुगोळकादिकथा

२८२. एककोति एत्थ एकतो असहायत्थे कपच्चयोति आह “नत्थि मे दुतियो”ति । सोति ब्राह्मणो । वयं कत्वाति परिब्बयं कत्वा, पटियादापेसि किराति योजना । अनुमोदनगाथायाति अनुमोदनपकासकाय गाथाय । “पत्थयतं

इच्छत”न्ति पदानं अलमत्थपयोगे सम्पदानत्ता वुत्तं “अलमेव दातुन्ति इमिना सम्बन्धो”ति । सोयेव गहेतब्बोति “दातु”न्तिभावस्स कत्तुभावेन सो एव पाठो गहेतब्बोति अत्थो ।

२८३. या यागु पवारणं जनेति, सा यागु भोज्जयागु नामाति योजना । यन्ति कालं । “आदिं कत्वा”ति इमिना यदग्गेनाति एत्थ अग्गसद्दो आद्यत्थो किरियाविसेसनत्थे करणवचनन्ति दस्सेति । “सग्गनिब्बत्तकपुज्ज”न्ति इमिना सग्गाति एत्थ फलूपचारं दस्सेति । सोति गुळो ।

२८४. तथारूपेनाति तथासभावेन । गुळस्स अनुरूपसभावेनाति अत्थो ।

१७३. पाटलिगामवत्थुकथा

२८५. यथा सब्बं सन्थतं होति, एवं तथा सब्बसन्थरिसन्थतन्ति योजना ।

२८६. सुनिधो च वस्सकारो चाति एत्थ चकारेहि द्वन्दवाक्यं दस्सेति । आयमुखपच्छिन्दनत्थन्ति सुङ्गमुखस्स पच्छेदनत्थं । “घरवत्थूनी”ति इमिना वत्थुसद्वस्स कारणदब्बत्थे पटिक्खित्वा भूभेदत्थं दीपेति । ता देवता नामेन्ति किराति योजना । यथानुरूपन्ति यं यं भोगबलानुरूपं । लोकेति सत्तलोके । सद्दोति कित्तिघोसो । तेनेवाति तेन सद्वस्स अब्भुगतहेतुना एव । “ओसरणट्ठानं नामा”ति इमिना अरियं आयतनन्ति एत्थ आयतनसद्दो समोसरणट्ठानत्थोति दस्सेति । यत्तकं कयविवकयट्ठानं नामाति सम्बन्धो । “वाणिजानं...पे०... कयविवकयट्ठानं नामा”ति इमिना वणिजा पतन्ति सन्निपतन्ति एत्थाति वणिजपतोति वचनत्थं दस्सेति । “वणिजपतो”ति वत्तब्बे जकारलोपोति दट्ठब्बो । पाळियं “तेस”न्ति पाठसेसस्स अज्झाहरितब्बभावं दस्सेतुं वुत्तं “तेसं अरियायतनवाणिजपतान”न्ति । तेसन्ति च साम्यत्थे सामिवचनं, निद्धारणत्थे वा विभत्तअपादानत्थे वा । इदन्ति पुरं । पुटभेदनन्ति एत्थ पुटं भिन्दन्ति एत्थाति पुटभेदनन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “भण्डिकभेदनट्ठान”न्ति । “समुच्चयत्थो वासद्दो”ति वुत्तवचनं वित्थारेन्तो आह “तत्र ही”तिआदि । तत्थ तत्राति पाटलिपुत्ते, तीसु वा अग्गिउदकमिथुभेदेसु । “अज्जमज्जभेदा”ति इमिना मिथुभेदाति एत्थ मिथुसद्वस्स अज्जमज्जवेवचनभावं दस्सेति । उळुम्पकुल्लसद्दानं अत्थे समानेपि करणविसेसं दस्सेन्तो आह “उळुम्प”न्तिआदि । उळु वुच्चति उदकं, ततो पाति रक्खतीति उळुम्पो । कं वुच्चति उदकं, तस्मिं उलति गच्छतीति कुल्लो ।

अण्णवन्ति एत्थ अण्णवो नाम किं समुद्वस्स नामन्ति आह “अण्णव”न्तिआदि । “अण्णव”न्ति एतं नामं उदकट्ठानस्स अधिवचनन्ति योजना । अण्णो वुच्चति उदकं, तं एतस्मिं अत्थीति अण्णवो । सरसद्वस्स अकारादिमिहि च कण्डे च पवत्तनतो वुत्तं “सरन्ति इध नदी अधिप्पेता”ति । इधाति इमिस्सं गाथायं । इदन्ति अत्थजातं ।

येति अरिया । तेति अरिया, तरन्तीति सम्बन्धो । विसज्जपल्ललानीति एत्थ विसज्जसद्दो त्वापच्चयन्तो, पल्ललसद्दो निन्नट्ठानवाचकोति आह “विसज्ज...पे०... निन्नट्ठानानी”ति । अयं पन जनो कुल्लं बन्धतीति योजना । तिण्णा मेधाविनो जना इति वुत्तं होतीति योजना ।

२८७. अननुबोधाति एत्थ कारणत्थे निस्सक्कवचनन्ति आह “अबुज्जनेना”ति । सन्धावितं संसरितन्ति एत्थ तपच्चयस्स कम्मत्थं सन्धाय वुत्तं “मया च तुम्हेहि चा”ति । इमिना कत्तुत्थे सामिवचनन्ति दस्सेति । “अथ वा”तिआदिना तपच्चयस्स भावत्थं दस्सेति । संसरितन्ति एत्थ सरधातुया रकारो लोपोति आह “संसरित”न्ति । “तण्हारज्जू”ति इमिना भवतो भवं नेतीति भवनेत्तीति वचनत्थेन तण्हारज्जू भवनेत्ति नामाति दस्सेति ।

२८९. वण्णवत्थालङ्कारानि सामञ्जस्येन “नीला”ति वृत्तानीति आह “नीलाति इदं सब्बसङ्गाहक”न्ति । तत्थाति “नीला”ति आदिपाठे । ते सन्ति लिच्छवीनं । पकतिवण्णा नीला न होन्तीति योजना । एतन्ति “नीला”ति आदिवचनं । पटिवत्तेसीति एत्थ वतुधातु उपसग्वसेन वा अत्थातिसयवसेन वा पहरणत्थोति आह “पहारेसी”ति । “सजनपद”न्ति इमिना साहारन्ति एत्थ आहारसद्वो जनपदत्थोति दस्सेति । जनपदो हि यस्मा नगरस्स परिवारभावेन आहरितब्बो, इमस्मा च राजपुरिसा बलिं आहरन्ति, तस्मा आहारोति वृत्तो । सजनपदं वेसालिं दज्जेय्याथाति योजना । अङ्गुलिं फोटेसुन्ति एत्थ फुटधातु सञ्चलनत्थोति आह “अङ्गुलिं चालेसु”न्ति । इत्थिकायाति इत्थीयेव पुरिसतो खुद्दकट्टेन इत्थिका, ताय ।

१७८. सीहसेनापतिवत्थुकथा

२९०. धम्मस्स च अनुधम्मन्ति एत्थ धम्मसद्वो कारणत्थोति आह “कारणस्स अनुकारण”न्ति । “परेही”ति पदं “वृत्त”इति पदे कत्ता । “वृत्तकारणेना”ति पदं “सकारणो”ति पदे करणं । कोचि अप्पमत्तकोपि तुम्हाकं वादोति योजना । “विज्जूही”ति पदं “गरहितब्ब”इति पदे कत्ता । “गरहितब्बकारण”न्ति पदं “न आगच्छती”ति पदे कम्मं । अनब्भक्खातुकामाति एत्थ अभित्यूपसग्वो अभिभवनत्थो आपुब्बो खाधातु पकथनत्थोति आह “अभिभवित्वा न आचिक्खितुकामा”ति ।

२९३. अनुविच्चकारन्ति एत्थ अनुविच्चसद्वो विचधातु त्वापच्चयन्तोति आह “अनुविचित्वा”ति । “चिन्तेत्वा”ति इमिना विचधातुया जाणत्थं दस्सेति । “कातब्ब”न्ति इमिना कातब्बन्ति कारन्ति वचनत्थं दस्सेति । पटाकन्ति धजपटाकं । “आहिण्डेय्यु”न्ति इमिना परियायेय्युन्ति एत्थ परिपुब्ब आपुब्ब याधातुया गत्यत्थं दस्सेति । पाळियं “परिहरेय्यु”न्तिपि पाठो । आहिण्डेय्युन्ति आहिण्डन्ति । मुद्धजो ततियक्खरो । ओपानभूतन्ति एत्थ ओपानो विय भूतो ओपानभूतोति अत्थं दस्सेन्तो आह “पटियत्त उदपानो विय ठित”न्ति । “उदपानो”ति इमिना ओपानसद्वो उदपानत्थोति दस्सेति । उदपानो हि सब्बे जना ओसरित्वा पिवन्ति एत्थाति ओपानोति वृत्ति । इमे सन्ति निगण्ठानं । हीति सच्चं, यस्मा वा । सम्पत्तानं दानं दातब्बमेव, तस्मा मा उपच्छिन्दित्थाति योजना । उद्दिस्साति त्वापच्चयन्तसद्वो “कत”न्ति उत्तरपदेन समासोति आह “उद्दिसित्वा कत”न्ति । एसेव नयो “पटिच्चकम्म”न्ति एत्थापि ।

२९४. पटिच्चकम्मन्ति एतं नामं निमित्तकम्मस्स अधिवचनन्ति योजना । योति यो कोचि जनो । वधकस्स पाणघातकम्मं होति विय, तस्सापि होतीति योजना । न जीरन्तीति एत्थ जरधातु गत्यत्थोति आह “न गच्छन्ती”ति ।

१७९. कप्पियभूमिअनुजाननकथा

२९५. बहारामकोट्टुकेति एत्थ समीपत्थे भुम्मवचनन्ति आह “बहारामकोट्टुकसमीपेति आरामकोट्टुकस्स बहि समीपेति अत्थो”ति । अच्छन्तीति वसन्ति । एतन्ति “पच्चन्तिम”न्ति एतं वचनं । धुरविहारोपीति पधानविहारोपि । तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं ठाने । अनुपगेयेवाति पातोयेव । ओरवसद्वन्ति उच्चरवसङ्घातं सद्वं । कपिलसुत्तपरियोसानेति सुत्तनिपाते (सु० नि० अट्ठ० २. कपिलसुत्तवण्णना) सङ्गहितस्स कपिलसुत्तस्स परियोसाने । पञ्चसतानं केवट्टपुरिसानन्ति सम्बन्धो ।

उस्सावनन्तिकादीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । यो विहारो करियतीति सम्बन्धो । भूमिया गति विय गति एते सन्ति भूमिगतिका । पतिट्ठापेन्तेहि बहूहि भिक्खूहि पतिट्ठापेतब्बोति सम्बन्धो । निच्छारेन्तेहि भिक्खूहीति योजना ।

सयन्ति भिक्खु । तं पनाति “सङ्खस्स कप्पियकुटिं अधिद्धामी”ति वचनं पन । अवत्वापीति पिसद्वो तथा “वत्वापी”ति अत्थं सम्पिण्डेति । अट्ठकथासूति महाअट्ठकथादीसु तीसु अट्ठकथासु । एत्थाति उस्सावनन्तिककुटियं । “समकालं वट्ठती”ति वचनं दळ्हीकरोन्तो आह “सचे ही”तिआदि । वचनेति “कप्पियकुटिं करोमा”ति वचने । तस्मिन्ति थम्भे । तेनेवाति अकतभावेनेव । हीति सच्चं । एत्थाति बहूसु ।

यतोति इट्ठकसिलामत्तिकापिण्डतो । वुत्तनयेनेवाति “बहूहि सम्परिवारेत्वा कप्पियकुटिं करोमा”ति वुत्तनयेनेव । इट्ठकादयोति “कप्पियकुटिं करोमा”ति अधिद्धातब्बइट्ठकादयो । अन्धकट्ठकथायं वुत्तन्ति सम्बन्धो । तथाति यथा अन्धकट्ठकथायं वुत्तं, तथा । थम्भादीनि उक्खिपित्वा पतिट्ठापनञ्च “कप्पियकुटिं करोमा”ति सावनञ्च अन्तं परियोसानमेतिस्साति उस्सावनन्तिका ।

तासूति द्वीसु गोनिसादिकासु । यत्थाति कुटियं । नेव आरामो परिक्खित्तो होतीति सम्बन्धो । पुन यत्थाति कुटियं । अयन्ति कुटि । उभयत्थापीति आरामविहारगोनिसादिकासु द्वीसुपि । बहुतरं परिक्खित्तोपि परिक्खित्तोयेव नामाति योजना । एत्थाति उपट्ठपरिक्खित्तबहुतरपरिक्खित्तआरामे । गावो पविसित्वा यथासुखं निसीदन्ति एत्थाति गोनिसादा गोसाला । गोनिसादा वियाति गोनिसादिका कुटि ।

मनुस्सा वदन्तीति सम्बन्धो । एसाति कुटि । वुत्तेपीति पिसदे, “कप्पियकुटिं देमा”ति वाक्यं अपेक्खति । अन्धकट्ठकथायं वुत्तन्ति सम्बन्धो । यस्मा वट्ठति, तस्माति योजना । तेसन्ति सेससहधम्मिकदेवमनुस्सानं । तेहीति सेससहधम्मिकदेवमनुस्सेहि । पुनपि वुत्तं, किं वुत्तन्ति आह “भिक्खुस्स... पे०... होती”ति । अपीति तदञ्जेसं । तन्ति वचनं । हीति सच्चं, यस्मा वा । सङ्खस्स सन्तकमेव वा भिक्खुस्स सन्तकमेव वाति योजना । इति तस्मा सुवुत्तन्ति सम्बन्धो । गहपतीनं सन्तकं गहपति कुटि । “कम्मवाचं सावेत्वा”ति इदं उपलक्खणमत्तं कम्मवाचमवत्वा अपलोकनेनपि कप्पियत्ता । कम्मवाचाय वा अपलोकनेन वा सम्मनितब्बाति सम्मुति कुटि । इतिसद्वो परिसमापनत्थो ।

यं आमिसं वुत्थं, सब्बं तं आमिसन्तियोजना । अकप्पियभूमियं सहसेय्यपहोनके गेहे वुत्थं ठपितन्ति सम्बन्धो । यं पन सङ्घिकं वा पुग्गलिकं वा अत्थीति योजना । तेसंयेवाति भिक्खुभिक्खुनीनमेव । एकरत्तम्पि ठपितं यं सन्तकं अत्थीति योजना । तन्ति सङ्घिकादि । तत्थाति अकप्पियभूमियं सहसेय्यपहोनकगेहे । एतन्ति अन्तोवुत्थअन्तोपक्कसङ्घातं यावयामकालिकं, “न कप्पती”ति ब्यतिरेकस्स अन्वयं दस्सेन्तो आह “सत्ताहकालिकं पना”तिआदि ।

तत्राति पुरिमवचनापेक्खं । तत्र वचनेति हि अत्थो । सामणोरो देतीति सम्बन्धो । यंकिञ्चि तण्डुलादिकं आमिसन्ति योजना । मुखसन्निधि नामाति आपत्तिया मुखो उपायो सन्निधि नामाति अत्थो । तत्थाति महापच्चरियं, मुखसन्निधिअन्तोवुत्थेसु वा । भिक्खु पचित्वा परिभुञ्जतीति सम्बन्धो । आमिससंसङ्गन्ति आमिसेन संसंगं ।

जहितवत्थुकाति जहितं वत्थु एतासन्ति जहितवत्थुका । उस्सावनन्तिका कताति सम्बन्धो । साति उस्सावनन्तिका । यो योति थम्भो वा भित्तिपादो वा । इट्ठकादीहि कता उस्सावनन्तिकाति योजना । चयस्साति अधिद्धानस्स । येहि पन इट्ठकादीहीतिआदिसद्देन थम्भसिलामत्तिकायो सङ्गन्हाति । तदञ्जेसूति तेहि अधिद्धितइट्ठकादीहि अञ्जेसु ।

पाकारादिपरिक्खेपेति उपचारसीमापरिच्छिन्नस्स आरामस्स पाकारादिना परिक्खेपे कते । पाकारादीति आदिसद्देन वतिं सङ्गन्हाति । कप्पियकुटिं लद्धं वट्ठतीति गोनिसादिकाय अभावेन सेसासु तीसु कप्पियकुटीसु यंकिञ्चि कप्पियकुटिं

लङ्घुं वट्टतीति अत्थो । तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं ठाने । इतरा पनाति उस्सावनन्तिकगोणिसादिकाहि अज्जा । द्वेति उभो गहपतिसम्मुतियो, जहितवत्थुकाव होन्तीति सम्बन्धो । पक्खपासकमण्डलन्ति द्वे पक्खे अपतनत्थाय पसति बन्धतीति पक्खपासको, मण्डलन्ति छदनकोटिगोपानसीनं उपरि ठपितकट्टुविसेसो, पक्खपासको च मण्डलज्च पक्खपासकमण्डलं ।

यत्राति यस्मिं ठाने । अनुपसम्पन्नस्स दत्त्वाति अनपेक्खविस्सज्जनेन अनुपसम्पन्नस्स दत्त्वा । चीवरविकप्पनं विय सापेक्खविस्सज्जनम्पि वट्टतीति वदन्ति । तत्राति पुरिमवचनापेक्खं । सोति करवीकतिस्सत्थेरो, पस्सित्वा पुच्छीति सम्बन्धो । थेरोति महासिवत्थेरो । लूखदिवसेति असिनिद्धदिवसे । ततोति ब्रवनतो, परन्ति सम्बन्धो । नन्ति महासिवत्थेरं । पमुखेति गम्भस्स पमुखे । तन्ति सब्बिकुम्भिं । बहीति विहारस्स बहि । सोति महासिवत्थेरो ।

१८०. मेण्डकगहपतिवत्थुकथा

२९६. “बहिद्वारे”ति एत्थ कस्स बहिद्वारेति आह “धज्जागारस्स बहिद्वारे”ति । आळकथालिकन्ति एत्थ आळकतण्डुलपचनकं गणहकथालि आळकथालि, ताय पचितं भत्तं आळकथालिकन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “आळकतण्डुलपचनकथालिक”न्ति । व्यञ्जनभण्डिकन्ति व्यञ्जनपरिक्खारिकं, व्यञ्जनपरिवारकन्ति अत्थो । इमिना सूपभिञ्जनकन्ति एत्थ सूपसद्दो व्यञ्जनवाचको, भिञ्जनकसद्दो भण्डिकपरियायोति दस्सेति । दासकम्मकरपोरिसन्ति एत्थ दासपोरिसा च कम्मकरपोरिसा च दासकम्मकरपोरिसं, समाहारद्वन्दो पुब्बपदे उत्तरलोपो, इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “दासपुरिसे च कम्मकरपुरिसे चा”ति । पोरिससद्दोपि पुरिससद्देन समानो “पुरिसो एव पोरिसो”ति अत्थेन । धुवभत्तेनाति एत्थ धुवसद्दो निच्चपरियायोति आह “निच्चकाल”न्ति । दुह्णेन खीरेनाति सम्बन्धो । “मेण्डकवत्थुस्मिं पना”ति पाठतो पट्टाय याव “खणज्जेव दुह्णेना”ति पाठा केसुचियेव अट्टकथापोत्थकेसु अत्थि । एत्थाति मेण्डकवत्थुम्हि । गोरसेति गवयेहि निब्बत्ते खीरदधितक्कनवनीतसब्बिसङ्घाते रसे । पाथेय्यन्ति पथस्स हितं पाथेय्यं । जत्त्वाति पाथेय्यमिच्छतीति जत्त्वा । भिक्खाचारवत्तेन वाति अज्जातकअपवारितट्टानतो भिक्खाचारवत्तेन वा । याचित्वापीति पिसद्दो पगेव भिक्खाचारवत्तेनाति दस्सेति । यत्तकेन पाथेय्येनाति सम्बन्धो ।

१८२. केणियजटिलवत्थुकथा

३००. काजेहीति एत्थ काजस्स गणनं दस्सेन्तो आह “पज्जहि काजसतेही”ति । एकेन काजेन द्विन्नं कुटानं गहितत्ता वुत्तं “कुटसहस्स”न्ति । वोति तुम्हे । सुट्टु पसन्नोति सम्बन्धो ।

तत्थाति “अट्ट पानानी”ति पाठे, अट्टसु पानेसु वा । “अम्बेहि कतपान”न्ति इमिना मज्झेलोपसमासं दस्सेति । तत्थाति आमपक्केसु । करोन्तेन कातब्बन्ति सम्बन्धो । आदिच्चपाकेनाति आदिच्चहेतुना पचनेन । पुरेभत्तमेव कप्पतीति भिक्खुना सयं कतत्ता पुरेभत्तमेव कप्पति । तेन वुत्तं “अनुपसम्पन्नेही”तिआदि । कतं अम्बपानन्ति सम्बन्धो । सब्बपानेसूति जम्बुपानादीसु सब्बेसु पानेसु ।

तेसूति जम्बुपानादीसु सत्तसु पानेसु । पनसद्दो विसेसत्थजोतको । जम्बुफलेहीति आमेहि वा पक्केहि वा जम्बुफलेहि । अट्टिकेहीति अट्टि अस्मिमत्थीति अट्टिकं फलं । जातिरसेनाति यथाजातेन रसेन । इमिना मधुसक्खरकप्पुरादीहि न योजेतब्बोति दस्सेति । तं पनाति मधुकपानं पन । मुदिकाति मुदिकफलानि । सालुकेति कन्दे । सत्तन्नं धज्जानं

फलरसन्ति तण्डुलधोवनोदकं । “पक्कडाकरस”न्ति इमिना अपक्कडाकरसं वट्टतीति दीपेति । हीति सच्चं, वित्थारो वा । रसोति पक्करसो । पटिग्गहेत्वा ठपितसब्बिआदीहि पक्कानं यावजीविकानं पत्तानं रसोति योजना । पक्कं यावजीविकपत्तरसन्ति सम्बन्धो । **यावकालिकपत्तानम्पी**ति पिसद्वो पगेव यावजीविकपत्तानन्ति दस्सेति । **यं पानन्ति** यं मधुकपुप्फरसपानं । **सो**ति मधुकपुप्फरसो । **तेना**ति मधुकपुप्फेन । यतो कालतो पट्टाय मज्जं न करोन्ति, ततोति योजना । **उच्छुरसो** निकसटो पच्छाभत्तं वट्टति सत्ताहकालिकत्ता । **इमे चत्तारो रसा**ति फलपत्तपुप्फउच्छुरससङ्घाता इमे चत्तारो रसा । **अग्गिहुत्तमुखा**ति यज्जा अग्गिहुत्तमुखा, अग्गिहुत्तसेट्ठाति अत्थो ।

१८३. रोजमल्लादिवत्थुकथा

३०१. सङ्करमकंसूति एत्थ सङ्करसदस्स युद्धत्थादीसु पवत्तनतो इध पटिज्जातत्थेति दस्सेन्तो आह “कतिकमकंसू”ति । **कतिकन्ति** पटिज्जातसङ्घातं कतिकं । **उळारं खो**ति एत्थ उळारसद्वो सेट्ठवाचको । **सेट्ठन्ति** च सुन्दरमेवाति आह “सुन्दरं खो ते इदं”न्ति । **ते**ति तुहं । “**बहुकतो**”ति पदस्स कतबहुमानोति अत्थं दस्सेन्तो आह “पसादबहुमानेना”ति । “**पिट्ठमयंखादनीय**”न्ति इमिना **पिट्ठखादनीयन्ति** एत्थ मयसद्वलोपं दस्सेति ।

३०३. पटिभानेय्यकाति एत्थ पटिभाने नियुत्ता पटिभानेय्यकाति दस्सेन्तो आह “पटिभानसम्पन्ना”ति । “**निद्वोससिप्पा**”ति इमिना **परियोदातसिप्पा**ति एत्थ परिसमन्ततो ओदातं सिप्पं एतेसन्ति परियोदातसिप्पाति अत्थं दस्सेति । सिप्पत्थिकेहि सियति सेवियतीति **सिप्पं**, सिप्पिकानं हिताय सेति पवत्ततीति वा **सिप्पं**, ओट्टजो पठमक्खरो । **नाळियावापकेना**ति पदस्स द्वन्दभावं दस्सेन्तो आह “नाळिया चेव आवापकेन चा”ति । इमिना यकारो पदसन्धिमत्तोति दस्सेति । “**नाळिया वा पसिब्बकेना**”तिपि पाठो, सो अपाठोयेव । को आवापको नामाति आह “**आवापको नाम यत्था**”तिआदि । तत्थ **यत्था**ति यस्मिं थविके । इमिना आहरित्वा यथालब्धं वपन्ति पक्खिपन्ति एत्थाति **आवापको**ति वचनत्थं दस्सेति । वप बीजनिक्खेपेति धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १५ पकारन्तधातु) वुत्तं । इध पन पक्खिपनेति दट्ठब्बो । तेन वुत्तं “**पक्खिपन्ती**”ति । **परिहरितुमेवा**ति परिग्गहेत्वा हरितुमेव । **वेतनन्ति** भतिं । **यो**ति भिक्खु । **तं वा**ति परिहरितखुरभण्डं वा । **अज्जं वा**ति अज्जस्स सन्तकं वा ।

३०४. इदन्ति दसमभागदानं । **दस कोट्ठासे**ति दस पटिवीसे ।

१८५. चतुमहापदेसकथा

३०५. इदं न कप्पतीतिआदीति “इदं न कप्पती”तिआदयो इमे चत्तारो महापदेसेति योजना । अपस्सयं कत्वा दिसियन्ति एत्थाति **अपदेसा** ओकासा, अपस्सयं कत्वा दिसियन्ति एतेहीति वा **अपदेसा** कारणा, “महन्ता अपदेसा **महापदेसा** । **तज्जा**ति महापदेससङ्घातं तज्ज सुत्तं, गहेत्वाति योजना । **परिमद्वन्ता**ति पुनप्पुनं मद्वन्ता, उपपरिक्खन्ताति अत्थो । **इदन्ति** कारणं । **तन्ति** नवमहाफलअपरण्णं । **तानी**ति खुद्दकफलपानानि । हीति सच्चं ।

तेसन्ति छन्नं चीवरानं । **तत्था**ति छसु अनुलोमचीवरेसु । “**पाणकेहि सज्जातवत्थ**”न्ति इमिना कोसेय्यवत्थभावं दस्सेति । **द्वे पटा**ति चीनपटसोमारपटा । दुकूलं साणस्स अनुलोमन्ति योजना ।

तेसंयेवाति द्विन्नं पत्तानमेव । **तेसंयेवा**ति तिण्णं तुम्बानमेव । **तेसंयेवा**ति द्विन्नं कायबन्धनानमेव । **सेतच्छत्तन्ति** सेतेहि वत्थेहि कतं छत्तं । **तेसंयेवा**ति तिण्णं छत्तानमेव ।

सम्भिन्नरसन्ति संसर्गसं । एत्थ भिज्जित्थाति भिन्नोति वचनत्थेन भिदिधातु द्विधाकरणसङ्घातो भेदत्थो होति, धात्वत्थबाधकेन संत्यूपसर्गेन भिदिधातुया भेदत्थं बाधेत्वा संसर्गत्यवाचको होतीति दट्ठब्बं । छल्लिम्पीति तचम्पि । सकलेनेवाति छल्लिया एव । पायासेन असंसट्ठं यं सब्बीति योजना । तानीति तक्कोलजातिफलादीनि । यट्ठिमधुकादीसुपीति मधुलट्टिकादीसुपि । “लट्ठिमधुकादीसुपी”ति वा पाठो, सो अपाठोयेव । यं यन्ति वत्थु । यथाति येनाकारेन, धोवियमाने तच्छियमानेति सम्बन्धो ।

सम्भिन्नरसन्ति वत्वा तमेवत्थं दस्सेतुं वुत्तं “संसट्ठ”न्ति । सभावन्ति यावकालं कप्पियसभावं । तस्माति यस्मा उपनेति, तस्मा । तेनाति सत्ताहकालिकेन । तदहुपटिग्गहितन्ति तदहेव पटिग्गहितं । द्वीहपटिग्गहितेन सत्ताहकालिकेनाति सम्बन्धो ।

एत्थाति कालिकसंसर्गो । आपत्तियो वेदितब्बाति यथाक्कमं आपत्तियो वेदितब्बा । सब्बत्थाति सब्बस्मिं भेसज्जक्खन्धके ।

इति भेसज्जक्खन्धकवर्णनाय योजना समत्ता ।

७. कथिनक्खन्धकं

१८७. कथिनानुजाननकथा

३०६. कथिनक्खन्धके पावेय्यकाति एत्थ पावारट्ठे निवसन्तीति पावेय्यकाति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “पावारट्ठवासिनो”ति । तत्थाति पावानामके रट्ठे । एको पिता एतेसन्ति एकपितुका । ते च ते भातरो चेति एकपितुकभातरो, तेसं । एतन्ति “पावेय्यका”ति एतं नामं । तेसूति पावेय्यकेसु । “धुतङ्गसमादानवसेना”ति विसेसनस्स व्यवच्छेदभावं दस्सेतुं वुत्तं “न अरज्जवासमत्तेना”ति । विसेसनज्हि दुविधं व्यवच्छेदं, तप्पाकटिकरणज्जाति । तेसन्ति पावेय्यकानं । पिण्डपातिकादिभावेपीति सम्बन्धो । पिसद्वो आरज्जकं अपेक्खति । एतन्ति “सब्बे आरज्जका”तिआदि एतं वचनं । इमे पनाति पावेय्यका पन । उदकसंगहेति एत्थ उदकेन संगहेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “उदकेन संगहिते”ति । “थले च निन्ने चा”ति इमिना “उदकसंगहे”ति पदस्स सरूपं दस्सेति ।

उदकचिक्खल्लोति उदकेन लोळितो चिक्खल्लो उदकचिक्खल्लो । ओकपुण्णेहीति एत्थ ओकसद्वो उदकवेवचनोति आह “उदकपुण्णेही”ति । उदकज्हि उचयति समवायभावेन पवत्ततीति ओकन्ति वुच्चति । तेसन्ति पावेय्यकानं । घनानीति निरन्तरानि । तेसूति चीवरेसु । तेनाति चीवरानं घनत्ता, उदकस्स च न पग्घरणत्ता । भगवता “अविदमाना फासुकं वस्सं वसित्था”ति पुच्छियमानापि ते भिक्खू यथापुच्छितं अवत्वा कस्मा फासुकपदं अपनेत्वा “अविदमाना वस्सं वसिम्हा”ति अवोचुन्ति आह “अविदमाना वस्सं वसिम्हाति एत्था”तिआदि । उक्कण्ठितताय चाति एत्थ चसद्वो “फासुताय अभावेना”ति एत्थापि योजेतब्बो । सेनासनफासुताय अभावेन च भगवतो दस्सनालाभेन उक्कण्ठितताय चाति हि अत्थो । अनमतगियकथन्ति संयुत्तनिकाये अनमतगियसुत्तन्तकथं (सं० नि० २.१३५) । सब्बेव ते पावेय्यका भिक्खूति योजना । तन्ति अनमतगियकथं । ततोति धम्मकथनतो, परन्ति सम्बन्धो । भगवा आमन्तेसीति सम्बन्धो । एकं चीवरन्ति सङ्घाटिं । सन्तरुत्तरेनाति सह अन्तरेनाति सन्तरं, सन्तरज्ज्व तं उत्तरज्जेति सन्तरुत्तरं, तेन । अस्सुति भवेय्युं । अभविस्संसूति हि अत्थो । सत्तमीविभक्तिकालातिपत्तिविभक्तीनं समानत्थभावो सदसत्थेसु वुत्तोयेव ।

चसद्वो उपन्यासत्थो । एस कथिनत्थारो नामाति योजना । अनुजानितुकामो हुत्वाति सम्बन्धो ।

तत्थाति “अनुजानामि भिक्खवे”तिआदिपाठे । वोकारस्स निपातमत्ते सति कथमत्थो भविस्सतीति आह “अत्थतकथिनानन्ति अत्थो”ति । अत्थतकथिनानं भिक्खून्ति सम्बन्धो । लङ्गुणं दस्सेन्तो आह “एवञ्ही”तिआदि । हिसद्वो लङ्गुणजोतको । परतोति परम्हि । “सो तुम्हाक”न्ति वा “सो वो”ति वा अवत्वा “सो नेसं भविस्सती”ति वुत्तता वो-कारो निपातमत्तोति अधिप्पायो । “वोति सामिवचनमेवेत”न्ति इमिना वो तुम्हाकन्ति अत्थं दस्सेति । एवं सति “परतो सो नेस”न्ति एत्थ कथमत्थो भविस्सतीति आह “सो नेसन्ति एत्थ पना”तिआदि । ये तुम्हे अत्थतकथिना, तेसं तुम्हाकन्ति योजना । कथिनसद्वो थिरत्थवाचको अनिप्फन्नपाटिपदिको । अनामन्तचारादिकानं पञ्चानिसंसानं अन्तोकरणसमत्थभावे थिरन्ति अत्थो ।

तत्थाति अनामन्तचारादीसु पञ्चानिसंसेसु । अनामन्तचारोति एत्थ चरणं चारो, अनामन्तेत्वा चारो अनामन्तचारोति दस्सेन्तो आह “अनामन्तेत्वा चरण”न्ति । “असमादाय चरण”न्ति इमिना असमादानचारोति एत्थ पुब्बपदे त्वापच्चयस्स अनादेसं कत्वा असमादानचारोति वुत्तन्ति दस्सेति । यावदत्थचीवरन्ति एत्थ आकारलोपेन सन्धीति आह “यावता चीवरेन अत्थो”ति । “यावदत्थचीवर”न्तिपि पाठो, एवं सति दकारो पदसन्धिमत्तो । यावसद्वो परिच्छेदत्थवाचको, न अभिविज्ञत्थवाचको । अत्थसद्देन समासो होति । यो च तत्थ चीवरुप्पादोति एत्थ तत्थसद्वस्स विसयं दस्सेन्तो आह “कथिनत्थारसीमाय”न्ति । तत्तुप्पादेनाति तत्र कथिनत्थारसीमायं उप्पादेन मूलेन । “चीवरं उप्पज्जती”ति इमिना चीवरुप्पादोति एत्थ चीवरमेव उप्पादो चीवरुप्पादोति विसेसनपरपदत्तं दस्सेति ।

केति कित्तका । इदं “गणवसेना”ति वचनं सन्धाय वुत्तं । अथ वा केति किन्नाम वुत्थवस्सा । इदं “वुत्थवस्सवसेना”ति वचनं सन्धाय वुत्तं । सतसहस्सम्पि जना लभन्तीति योजना । पिसद्देन ततो अधिकम्पि लभन्तीति दस्सेति । छिन्नवस्सा वाति पुरिमिकाय उपगन्त्वा छिन्नवस्सा वा । अज्जस्मिं विहारेति कथिनत्थारविहारतो अपरस्मिं विहारे । सब्बे छिन्नवस्सादिका भिक्खू पुरिमिकाय वस्सूपगतानं भिक्खून् गणपूरका होन्तीति योजना । इतरेसंयेवाति पुरिमिकाय वस्सं उपगन्त्वा पठमपवारणाय पवारितानमेव । परिपुण्णवस्सोति परिपुण्णो वीसतिवस्सो, अच्छिन्नवस्सो वा । सोति सामणरो । इति एत्थापीति एवं एतेसु तीसु वारेसुपि ।

केन दिन्नं कथिनचीवरं वट्ठतीति योजना । येन केनचि दिन्नं चीवरं वट्ठतीति सम्बन्धो । तन्ति वत्तं । अजानन्तोति अजाननहेतु । हेत्वत्थे हि अन्तपच्चयो । तस्साति कथिनदायकस्स । एवन्ति इमिना वक्खमाननयेन । अज्जतरपहोनकं वत्थन्ति सम्बन्धो । तस्साति कथिनचीवरस्स । एत्तका नाम सूचियो वट्ठतीति सम्बन्धो । इति आचिक्खितब्बन्ति योजना ।

कथिनत्थारकेनापि वत्तं जानितब्बन्ति सम्बन्धो । पिसद्वो कथिनदायकं अपेक्खति । वत्तं वित्थारेन्तो आह “तन्तवायगेहतो ही”तिआदि । आभतसन्तानेनेवाति आभतसन्ततिया एव । खलिमक्खितसाटकोति अहतसाटको । सो हि खलेन तक्केन कज्जिकेन मक्खितसाटकत्ता “खलिमक्खितसाटको”ति वुच्चति । कथिनत्थारसाटकन्ति कथिनत्थारत्थाय दिन्नं साटकं । तदहेवाति तस्मिं दिन्नअहनि एव । तस्मिन्ति पठमं दिन्ने कथिनत्थारसाटके । अज्जानि चाति कथिनसाटकतो अज्जानि च । चसद्देन न कथिनसाटकमेव आहरति, अज्जानि चाति दस्सेति । योति कथिनदायको । इतरोति पठमं कथिनदायको । यथा तथा ओवदित्वाति तव सन्तकतो एतस्स सन्तकं सङ्गस्स बहुपकारं, सङ्गस्स बहुपकारत्तं तथापि इच्छितब्बं, एवमिच्छन्तस्स बहुपुज्जन्ति येन तेनाकारेन ओवदित्वा ।

केन भिक्खुनाति सम्बन्धो । यस्स सङ्गो कथिनचीवरं देति, तेन भिक्खुना अत्थरितब्बन्ति योजना । कस्स भिक्खुस्साति सम्बन्धो । यो जिण्णचीवरो होति, तस्स दातब्बन्ति योजना । महती परिस्सा एतस्साति **महापरिसो** थेरो । “नवकतरो सक्कोति, तस्स दातब्ब”न्ति वचनस्स अनेकन्तभावं दस्सेन्तो आह “अपि चा”तिआदि । **अपि चा**ति एकन्तेन । **तदत्थाया**ति तस्स जिण्णचीवरस्स अत्थाय । **अस्सा**ति भिक्खुस्स । **पेलवो**ति विरळो । **तेनापी**ति कथिनत्थारकेनापि । तन्ति विधिं । **दानकम्मवाचा**ति दानकारणकम्मवाचा ।

एवं दिन्ने पन कथिने निट्ठापेतब्बानीति योजना । **एकेनापी**ति पिसद्देन पगेव बहूहि पनाति दस्सेति । **बुद्धप्पसत्थ**न्ति बुद्धेहि पसत्थं । अतीते कप्पसतसहस्समत्थकेति योजना । **तस्सा**ति पदुमुत्तरस्स । कथिनं गण्हि किराति योजना । तन्ति कथिनं, सत्था अकासीति सम्बन्धो ।

कतपरियोसितं कथिनं किं कातब्बन्ति आह “कतपरियोसितं पना”तिआदि । कथिनं गहेत्वा अत्थरितब्बन्ति सम्बन्धो । “तेन कथिनत्थारकेन भिक्खुना”ति पदं “वचनीयो”ति पदे सुद्धकत्ता, “अनुमोदापेतब्ब”न्ति पदे कारितकत्ता । किं वचनीयोति आह “अत्थतं...पे०... अनुमोदथा”ति । “तेहि अनुमोदकेहि भिक्खुही”ति पदं “वचनीयो”ति पदे अवुत्तकत्ता, “अनुमोदापेतब्ब”न्ति पदे कारितकम्मं अवुत्तकम्मं, वा । “कथिन”न्ति धातुकम्मं वा वुत्तकम्मं वा उपनेतब्बं । किं वचनीयोति आह “अत्थतं...पे०... अनुमोदामा”ति । **इतरेहि चा**ति अनुमोदकेहि च । **सब्बेसन्ति** अत्थारकअनुमोदकानं । **ही**ति सच्चं । **एतन्ति** सब्बेसं अत्थतभावं, “द्विन्नं...पे०... अनुमोदकस्स चा”ति वचनं वा ।

एवं कथिने अत्थते सति पनाति योजना । **येना**ति भिक्खुना । **अविचारेत्वावा**ति “कथिनत्थारकस्स देमा”ति वा “सङ्गस्स देमा”ति वा अविचारेत्वा एव । **सेसचीवरानिपी**ति कथिनत्थारचीवरतो सेसचीवरानिपि । सङ्गेन दातब्बानीति सम्बन्धो । “अपलोकेत्वा”ति इमिना कम्मवाचाय किच्चाभावं दस्सेति । **वस्सावासिकट्टितिकाया**ति वस्सावासकाले पवत्ताय ठितिकाय । **गरुभण्ड**न्ति मञ्चबिब्बोहनादिगरुभण्डं । **एकसीमाया**ति एकाय उपचारसीमाय ।

३०८. यथा चाति एत्थ **यथा**सद्दो यंसद्दत्थो । येन विधिनाति हि अत्थो । **महाभूमिकन्ति** महाविसयं । चतुर्वीसतिआकारवन्तताय महावित्थारिकन्ति वुत्तं होति । **ततो**ति अनत्थतलक्खणतो । **परिवारेपी**ति पिसद्दो न इध एवाति दस्सेति ।

तत्थाति चतुर्वीसतिया आकारेसु । **उल्लिखितमत्तेना**ति एत्थ पमाणस्स उग्गहणत्थं नखादीहि लिखनं उल्लिखितं, उल्लिखितं मत्तं पमाणं उल्लिखितमत्तन्ति दस्सेन्तो आह “दीघतो च पुथुलतो च पमाणगहणमत्तेना”ति । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “पमाणं ही”तिआदि । दस्सेन्तो हुत्वा उल्लिखतीति योजना । **पञ्चकन्ति** पञ्चपमाणं, पञ्चसमूहं वा खण्डं । **वासद्देन** अज्जानिपि तेरसकादीनि सङ्गण्हाति । **मोघसुत्तकारोपनमत्तेना**ति मोघसुत्तस्स चीवरस्सूपरि आरोपनमत्तेन । **दीघसिब्बितमत्तेना**ति दीघतो सिब्बितमत्तेन । **मुद्दियपट्टबन्धनमत्तेना**ति मुद्दियपट्टस्स बन्धनमत्तेन । **द्वे चिमिलिकायो**ति द्वे पिलातिकायो । **पठमचिमिलिका**ति कथिनचिमिलिकतो अज्जा अत्तनो पकतिचिमिलिका घटेत्वा ठपिता होतीति योजना । “तं पठमचिमिलिक”न्ति पाठसेसं अज्जाहरित्वा कथिनसाटकस्स कुच्छिचिमिलिकं कत्वाति इमिना सम्बन्धितब्बं । **पकतिचीवरस्सा**ति अत्तनो पकतिचीवरस्स । **पकतिपट्टबन्धचीवरन्ति** पकतिपट्टेन बन्धचीवरं । **पिट्ठिअनुवातारोपनमत्तेना**ति दीघतो अनुवातस्स चीवरस्सूपरि आरोपनमत्तेन । दीधानुवातज्झि पारुपनकाले पिट्ठियं ठितत्ता पिट्ठिअनुवातन्ति वुच्चति । **कुच्छिअनुवातारोपनमत्तेना**ति पुथुलतो अनुवातस्स चीवरस्सूपरि आरोपनमत्तेन । पुथुलानुवातज्झि पारुपनकाले कुच्छियं ठितत्ता कुच्छिअनुवातन्ति वुच्चति । **आगन्तुकपट्टारोपनमत्तेना**ति आगन्तुकपट्टस्स

चीवरस्सूपरि आरोपनमत्तेन । वाति अथवा ।

सारुप्पन्ति समणानुच्छविकं । परिकथायाति परियायेन उप्पादिताय कथाय । अतिउक्कटुं वट्टतीति अतिउक्कटुं एव वट्टति । ओतिण्णसदिसमेवाति ओतिण्णेन वत्थेन सदिसमेव कथिनचीवरन्ति सम्बन्धो । तत्थाति दुविधेसु सन्निधीसु । तदहेवाति तस्मिं दिनअहनि एव ।

रत्तिनिस्सगियेनाति रत्तिअतिक्कन्तं हुत्वा निस्सगियेन । अज्जेनाति तिचीवरतो अज्जेन । समण्डलिकतन्ति सह महामण्डलअड्डमण्डलेन कतं ।

३०९. एवं चतुवीसतिआकारं अनत्थतलक्खणं दस्सेत्वा इदानी सत्तरसाकारं अत्थतलक्खणं दस्सेन्तो आह “अहतेना”तिआदि । तत्थ परिभोगं न हनित्थ न गच्छित्थाति अहतं, परिभोगेन न हनितब्बं न हिंसितब्बन्ति वा अहतन्ति दस्सेन्तो आह “अपरिभुत्तेना”ति । “अहतसदिसेना”ति इमिना अहतकप्पेनाति एत्थ कप्पसदो सदिसत्थोति दस्सेति । पापणिकेनाति एत्थ पसारितो आपणो पापणो, तस्मिं पतितं पापणिकन्ति दस्सेन्तो आह “आपणद्वारे पतित”न्ति । “पिलोतिक”न्ति इमिना णिकपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । वुत्तविपल्लासेनेवाति वुत्तेहि “निमित्तकतेना”तिआदीहि विपल्लासेन एव । तत्थाति परिवारे । हीति सच्चं, यस्मा वा । इथाति कथिनक्खन्धके । अवुच्चमानेन तेन वचनेन परिहायतीति सम्बन्धो ।

३१०. तत्थाति “कथञ्च भिक्खवे उब्भतं होति कथिन”न्तिआदिपाठे । जनेत्तियो मातरोति योजना । इमिना धम्मेन पुत्ते मानेतीति माता, धम्मेन पुत्तेहि मानियतीति वा माता, सा विय होन्तीति मातिकाति दस्सेति । कथिनुब्भारन्ति च कथिनुद्धारन्ति च अत्थतो सदिसं । एताति एता पदजातियो । तासूति अट्टसु मातिकासु । अस्साति कथिनुब्भारस्स ।

१८८. आदायसत्तककथा

३११. न पच्चेस्सन्ति एत्थ पतीत्यूपसग्गस्स पुनत्थं, इधातुया च गत्यत्थं दस्सेन्तो आह “न पुन आगमिस्स”न्ति । एवं पक्कमतो छिज्जतीति सम्बन्धो ।

एतज्जाति पक्कमनन्तिकं, कथिनुद्धारज्ज । ताहन्ति ते अहं । तेति तुयं ।

अज्जन्ति अत्तनो विहारतो अज्जं । एवं होतीति एसो परिवितक्को होति । सोति आवासपलिबोधो । आदिच्चबन्धुना वुत्तोति योजना ।

द्वे पलिबोधा एकतो छिज्जन्तीति सम्बन्धो । अपुब्बं अचरिमन्ति एकपहारेनेव । सो पलिबोधूपच्छेदो कस्मा वित्थारतो न वुत्तोति आह “सो पना”तिआदि । सो पनाति पलिबोधूपच्छेदो पन । न वुत्तोति सम्बन्धो । एत्थाति इमस्मिं कथिनुब्भारे । कस्मा अयं कथिनुद्धारो “नासनन्तिको”ति वुत्तोति आह “यस्मा”तिआदि । तस्साति भिक्खुनो ।

आसावच्छेदिके छिज्जतीति सम्बन्धो । अयं पनाति आसावच्छेदिको कथिनुद्धारो पन । अनेकपभेदो होतीति सम्बन्धो । तस्साति भिक्खुस्स । वुत्तोति अयं आसावच्छेदिको कथिनुद्धारो वुत्तोति योजना । एत्थ पनाति इमस्मिं पन ठाने । तत्थाति सीमातिक्कन्तिके ।

३१२-३२५. एवन्तिआदि निगमनं। सत्तकेति अट्टसु मातिकासु आसावच्छेदतो सेसे सत्तपमाणे, सत्तसमूहे वा। तेयेवाति सत्तके एव। ततोति वारतो। ये येति कथिनुद्धारा। इतरेहीति आसावच्छेदतो अज्जेहि। ये पलिबोधा वुत्ताति सम्बन्धो। आवासो चजीयति अनेनाति चत्तन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “येन चित्तेना”तिआदि। तन्ति चित्तं। “एसेव नयो”ति इमिना आवासो वमीयति अनेनाति वन्तं। आवासतो मुच्चति अनेनाति मुत्तन्ति वचनत्थं अतिदिसति। सव्वत्थाति सव्वस्मिं कथिनक्खन्धके।

इति कथिनक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता।

८. चीवरक्खन्धकं

२०२. जीवकवत्थुकथा

३२६. चीवरक्खन्धके पदक्खिणसदस्स अपसव्वत्थं पटिक्खिणन्तो आह “छेका कुसला”ति। अभिसटाति एत्थ सरधातुया गतिचिन्तासु इध गत्यत्थेति दस्सेन्तो आह “अभिगता”ति। अभिगताति अभिमुखं गन्तव्वा। ननु पाळियं “अत्थिकानं अत्थिकानं मनुस्सान”न्ति वुत्तं, कस्मा पन “अत्थिकेहि अत्थिकेहि मनुस्सेही”ति वुत्तन्ति आह “करणत्थे पना”तिआदि। इमिना छट्ठीकत्ता नाम ततियाकत्तुना समानोयेवाति दस्सेति। निगमे वसतीति नेगमोति वुत्ते कुटुम्बियगणो नेगमो नामाति आह “कुटुम्बियगणो”ति।

३२७. नगरे निवसन्तीति नागरा। दत्त्वा, वुट्ठापेसुन्ति सम्बन्धो। आरामुय्यानवाहनादीति एत्थ आदिसद्देन अज्जानि उपभोगपरिभोगानि सङ्गणहाति। गणिकट्टानेति गणिकाय ठाने। गणिकाति च नगरसोभिनी। सा हि अत्थिकेन जनगणेन अभिगन्तव्वाति गणिकाति वुच्चति। पटिसतेन चाति एत्थ चसद्वो अवधारणत्थो। रत्तिं गमनस्स पटिनिधिसङ्घातेन सतेन एवाति हि अत्थो। गिलानन्ति एत्थ भावपच्चयेन विनापि भावत्थो जातव्वोति आह “गिलानभाव”न्ति। “जानापेय्य”न्ति इमिना पटिवेदेय्यन्ति एत्थ विदधातुया जाणत्थं दस्सेति। कत्तरसुप्पेति एत्थ कत्तरसद्वो जिण्णपरियायोति आह “जिण्णसुप्पे”ति। सुप्पन्ति सुनखादयो एत्थाति सुप्पं, कत्तरं सुप्पं कत्तरसुप्पं।

३२८. तन्ति जीवकं। अज्जे राजदारका वदन्ति किराति सम्बन्धो। नत्थि माता एतस्साति निम्मातिको। यथा चातिआदीसु यथा पेसन्ति, तथाति योजना। चसद्वो सम्पिण्डनत्थो। न केवलं वदन्तियेव, अथ खो न कोचि किञ्चि पेसेतीति हि अत्थो। अज्जेसन्ति जीवकतो अज्जेसं। तस्साति जीवकस्स। इतीति एवं। सोति जीवको। तं सव्वन्ति “निम्मातिको निप्पितिको”ति वदनञ्च पण्णाकारस्स अपेसनञ्चाति तं सव्वं।

यंनूनाति साधु वत। अहं वज्जसिप्पं सिक्खेय्यं साधु वताति योजना। तस्साति जीवकस्स। एतदहोसीति एतं अहोसि, परिवितक्को अहूति अत्थो। परूपघातपटिसंयुत्तानीति परं उपगन्त्वा, उप भुसेन वा हननेन पटिसंयुत्तानि। मेत्तापुब्बभागन्ति सिप्पस्स पुब्बभागे पवत्ता मेत्ता एतस्साति मेत्तापुब्बभागं। इति अहोसीति योजना। पुरिमचिन्ताय अनेकन्तभावतो एकन्तभावं दस्सेन्तो आह “अपि चा”तिआदि। अपि चाति एकन्तेन। अयन्ति जीवको। इतोति भद्वकप्पतो। अयन्ति उपासको। चतुपरिसन्तरेति चतुपरिसमज्झे। पत्थतगुणन्ति पत्थरितगुणं। ठानन्तरन्ति ठानभेदं, अहम्पीति न अयं उपासकोयेव, अहम्पीति अत्थो। भगवाति आलपनपदमेतं। पत्थनन्ति इच्छितवरं। चोदियमानोपीति उय्योजियमानोपि। पिसद्देन पुरिमचिन्तनमपेक्खति। एसाति एसो जीवको।

३२९. दिसापामोक्खोति पदस्स दिसासु पामोक्खो दिसापामोक्खोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “सब्बदिसासू”तिआदि। **तस्मिञ्च समयेति** जीवकस्स तस्मिं चिन्तनसमये च, आगमंसूति सम्बन्धो। तेति वाणिजे, पुच्छीति सम्बन्धो। **कुतोति** नगरतो। **तक्कसीलतोति** तक्कसीलनगरतो। **तत्थाति** तक्कसीले। **आमाति** सम्पटिच्छनत्थे निपातो, आम अत्थीति हि अत्थो। तेति वाणिजा। **तत्थाति** यथा जीवको आह, तथा अकंसूति अत्थो। **सोति** जीवको। **पितरन्ति** अभयराजकुमारं। **तेहीति** वाणिजेहि।

तन्ति जीवकं, पुच्छीति सम्बन्धो। **सोति** जीवको। कस्मा तात त्वं इधागतो असि पनाति पुच्छीति योजना। **ततोति** पुच्छतो। **सोति** जीवको। सिक्खितुं आगतो अम्हीति योजना। **बहुञ्च गणहातीति** आदीसु सो किञ्चि कम्मं अकत्वा सिप्पस्सेव सिक्खितत्ता बहुञ्च गणहातीति आह “यथा”तिआदि। तत्थ यथा सिक्खन्तियेव, एवं तथा सो न सिक्खतीति योजना। **सो पनाति** जीवको पन, करोति सिक्खतीति सम्बन्धो। **एकं कालन्ति** एकस्मिं काले। एवं सन्ते कस्मा सो बहुञ्च गणहातीति आह “एवं सन्तेपी”तिआदि। **मेधावितायाति** खिप्पं गहणधारणपञ्जताय, बहुञ्च सिप्पन्ति सम्बन्धो। अस्स जीवकस्स गहितञ्च सिप्पं न सम्मुस्सतीति योजना।

यत्तकं सिप्पं आचरियो जानाति, तत्तकं अयं जीवको जानातीति योजना। **यन्ति** सिप्पं। **अयन्ति** जीवको, भविस्सतीति सम्बन्धो। **नन्ति** जीवकं। **यथाति** येनाकारेन। **कम्मविपाकन्ति** कम्मविपाकजं रोगं। “न”न्ति पदं “सिक्खापेसी”ति पदे कारितकम्मं, “भेसज्जयोजन”न्ति पदं धातुकम्मं। **भेसज्जयोजनन्ति** भेसज्जेन रोगस्स योजनं। **सो पनाति** जीवको पन। **इमिनाति** जीवकेन न उग्गहितं, उग्गहितन्ति सम्बन्धो। **एकेन द्वारेनाति** चतूसु द्वारेसु एकेन द्वारेन। **आहिण्डन्तोति** विचरन्तो। **परित्तं पाथेय्यन्ति** एत्थ परित्तसद्वस्स आरक्खनत्थेपि पवत्तनतो इध अप्पत्थे पवत्ततीति दस्सेन्तो आह “अप्पमत्तक”न्ति। कस्मा अप्पमत्तकं पाथेय्यं अदासीति योजना। **तस्साति** दिसापामोक्खस्स। **अयन्ति** जीवको, लभिस्सतीति सम्बन्धो। **ततोति** लभनतो। **खीणे पाथेय्येति** पाथेय्ये खीणे सतीति योजना।

२०३. सेट्ठिभरियादिवत्थुकथा

३३०. या नामाति या नाम घरणी। **किम्पि मायन्ति** एत्थ एकारलोपसन्धीति आह “किम्पि मे अय”न्ति। इमिना यकारादेससन्धिं निवत्तेति, “म्याय”न्तिपि पाठो, एवं सति आदेससन्धियेव, न लोपसन्धि। अयं घरणी मे किञ्चि देय्यधम्मं किम्पि दस्सतीति योजना। **तस्स चाति** सब्बिस्स च, **कतस्सातिपि** पाठो। **रोगूपसमस्स चाति** मम रोगस्स उपसमस्स च, इमेहि पदेहि **संयमस्साति** पदस्स अत्थं दस्सेति। “उपकार”न्ति इमिना **उपजानामीति** एत्थ उपसद्वस्स अत्थं दस्सेति। **अधिप्पायोति** घरणिया आसयो।

३३१. “सब्बालङ्कारं तुय्हं होतू”ति इदं वचनं राजा सभावतो आह, उदाहु किञ्चि चिन्तेत्वाति आह “राजा”तिआदि। तत्थ **इमन्ति** अलङ्कारं। **पमाणयुत्तेति** कारणानुरूपे। **नन्ति** जीवकं। **नाटकानम्पीति** पञ्चसतिकानं नाटकानम्पि। **सोपीति** जीवकोपि। **तेसन्ति** अभयकुमारनाटकानं। **मेति** मय्हं, न पतिरूपन्ति सम्बन्धो। **अय्यिकानन्ति** मातामहीनं। कतस्स मे उपकारन्ति योजना। इमिना अधिकारो च उपकारो च अत्थतो सदिसन्ति दस्सेति। राजा पसन्नो दत्त्वा आहाति सम्बन्धो।

२०५. राजगहसेट्ठिवत्थुकथा

३३२. इरियापथसम्परिवत्तनेनाति इरियापथस्स पुनप्पुनं परिवत्तनेन। तीहि सत्ताहेहि निच्चलस्स निपन्नस्स अस्स

सेट्टिस्स मत्थलुङ्गन्ति योजना । अप्पेव निपज्जेय्याति योजना । नन्ति सेट्टिं । तेनेवाति तेनेव कारणेन । सीसं छादेतीति सीसच्छवीति वुत्ते सीसपटिच्छादनचम्मन्ति आह “सीसचम्म”न्ति । तस्साति सेट्टिस्स । तीहि सत्ताहेनाति एत्थ पुब्बपदेन पच्छिमपदं गुणित्वा गहेतब्बन्ति आह “तीहि पस्सेहि एकेनेकेन सत्ताहेना”ति ।

३३३. जनं नीहरापेत्वाति जनं अपक्कमापेत्वा ।

२०७. पज्जोतराजवत्थुकथा

३३४. विच्छिकस्स जातोति विच्छिकस्स कारणा जातो, विच्छिकं पटिच्च जातोति अत्थो । सब्बि च भेसज्जं विच्छिकानं पटिकूलं होतीति योजना । **पज्जासयोजनिकाति** एत्थ णिकपच्चयस्स गन्तुं समत्थत्थे पवत्तभावं दस्सेन्तो आह “गन्तुं समत्थो होती”ति । **अस्स रज्जोति** चन्दपज्जोतनामकस्स अस्स रज्जो । **हत्थिनीयेवाति** भद्वतिका नाम हत्थिनीयेव । **वीसयोजनसतन्ति** वीसाधिकं योजनसतं ।

भुज्जितुं निसिन्नस्स एकस्स कुलपुत्तस्स द्वारेति योजना । **तस्साति** कुलपुत्तस्स, आरोचेसीति सम्बन्धो । **सोति** कुलपुत्तो, “आहरा”ति आणापेसीति सम्बन्धो । **इतरोति** पुरिसो । तन्ति पत्तं । **यत्थ यत्थाति** यस्मिं यस्मिं भवे । तत्थ तत्थ वाहनसम्पन्नो होमीति योजना । **सोति** पुरिसो । पज्जोतो नाम अयं राजा जातोति योजना ।

सब्बि पायेत्वाति इदं उपलक्खणमत्तन्ति दस्सेन्तो आह “सब्बिञ्च पायेत्वा”तिआदि । सब्बिञ्च पायेत्वा, परिचारकानं आहाराचारे विधिञ्च आचिक्खित्वाति अत्थो । **ओलुम्पेत्वाति** लुपिधातु ओदहनत्थोति आह “ओदहित्वा”ति । **विरेचेसीति** उद्धञ्च अधो च विरेचेसि ।

२०८. सिवेय्यकदुस्सयुगकथा

३३५. सिवथिकन्ति सिवा जम्बुका कुणपखादनत्थाय आगन्त्वा तिट्ठन्ति एत्थाति **सिवट्ठं**, तदेव **सिवथिकं**, इमिना सिवथिकायं उप्पन्नं सिवेय्यकं थिकसदस्स लोपं कत्वाति दस्सेति । **तत्थाति** उत्तरकुरूसु । तन्ति मतं । **हत्थिसोण्डकसकुणाति** हत्थिलिङ्गविहङ्गमा । ते हि हत्थिनो सोण्डो विय सोण्डो एतेसु अत्थीति **हत्थीसोण्डका**, ते च ते सकुणा चेति हत्थिसोण्डकसकुणाति वुच्चन्ति । **रज्जो आहरन्तीति** रज्जो अत्थाय, सन्तिकं वा आहरन्ति । **इदन्ति** सिवेय्यकं दुस्सयुगं । सिविरट्ठे वायितं **सिवेय्यकन्ति** च दस्सेन्तो आह “अथवा”तिआदि । **तेनाति** कारणेन । “सिवेय्यकन्ति...पे०... वदन्ती”ति पोराणा आहूति योजना ।

२०९. समत्तिसविरेचनकथा

३३६. किंपनाति एत्थ किंसद्वो अनियमत्थो । लूखो किं, न लूखो किन्ति हि अत्थो । “सिनेहपानं पन तेमेती”ति च “करोती”ति च सम्बन्धो । **सब्बत्थाति** सकलकाये । **सिराति** कण्डरा । **अयन्ति** जीवको । **ओळारिकदोसहरणत्थन्ति** ओळारिकस्स दोसस्स अपनयनत्थं । **पकतत्तेति** पकतिसङ्घाते सभावे सतीति सम्बन्धो । भगवा भन्तेति योजना । **कुतोति** कस्स सन्तिका । वट्ठति नु खोति चिन्तेसीति योजना । **ततोति** चिन्तनतो । **सोणोति** कोळिवीससोणो, भुज्जतीति सम्बन्धो । **ततोति** सोणस्स सन्तिका । **तस्साति** सोणस्स । **सोति** सोणो । **थेरस्साति** मोग्गल्लानत्थेरस्स । इदं “पत्त”न्तिपदे सामी, “अदासी”ति पदे सम्पदानं । अज्जं पिण्डपातन्ति सम्बन्धो ।

राजापि खो भुञ्जितुकामो अहोसीति सम्बन्धो । यञ्च सुजाता अदासि, यञ्च परिनिब्बानकाले चुन्दो कम्मरपुत्तो, भाजनगतेसु द्वीसुयेव तेसु पिण्डपातेसु देवता ओजं पक्खिपन्तीति योजना । **अञ्जेसूति** द्वीहि पिण्डपातेहि अञ्जेसु । **इच्छन्ति** रुचिं । **सोति** बिम्बिसारो राजा । **तवेवाति** तुहमेव । **तन्ति** भगवतो वचनं । राजा अकासीति सम्बन्धो । **तेति** असीतिकुलपुत्तसहस्सा । **एतदत्थमेवाति** सोणस्स अरहत्ते पतिट्ठापनत्थमेव, न रज्जो अनुग्गहत्थन्ति अधिप्पायो ।

२१०. वरयाचनकथा

३३७. कतं भत्तकिच्चं येनाति **कतभत्तकिच्चो**, तस्मिं सतीति सम्बन्धो । **वुत्तनयेनेवाति** राहुलवत्थुम्हि (महाव० अट्ठ० १०५) वुत्तनयेनेव । **इदं वत्थन्ति** इदं सिवेय्यकं वत्थं, उपपन्नन्ति सम्बन्धो । “तावा”ति अज्झाहरितब्बो । **एत्थन्तरेति** एतस्मिं वत्थुप्पन्नकालमज्झे । कोचि भिक्खूति सम्बन्धो । **तेनाति** पंसुकूलिकहेतुना । **अयन्ति** जीवको । **गहपतिचीवरन्ति** एत्थ गहपतीनं चीवरन्ति अत्थं पटिक्खिपन्तो आह “गहपतीहि दिन्नं चीवर”न्ति । **वत्थदानानिसंसपटिसंयुत्तायाति** “वत्थदो होति वण्णदो”ति आदिकाय (सं० नि० १.४२) वत्थदानस्स आनिसंसेन पटिसंयुत्ताय । विच्छावसेन वुत्तो “इतरीतरेना”ति सब्बनामसद्धो अनियमत्थोति आह “अप्पग्घेनपि महग्घेनपि येन केनची”ति । **पावारोति** उत्तरासङ्गो । सो हि पारुपनत्थाय वरियति इच्छियतीति पावारोति वुच्चति । “कप्पासादिभेदो”ति इमिना तस्स सरूपं दस्सेति । **पकतिकोजवमेवाति** पकतिया भिक्खूनं सारुप्यं कोजवमेव । सोळसनाटकित्थीनं ठत्वा नच्चयोग्यत्ता महती पिट्ठि एतस्साति **महापिट्ठियं**, तमेव कोजवं **महापिट्ठियकोजवं** । तस्स किर लोमानि चतुरङ्गुलाधिकानि होन्ति ।

२११. कम्बलानुजाननादिकथा

३३८. कासीनन्ति कासीनं जनपदानं, कासिरट्ठे निवासीनं जनानं वा । **पसेनदिस्साति** पच्चुट्ठं, पटिपक्खं वा सेनं जिनातीति **पसेनदि** जकारस्स दकारं कत्वा । **एसाति** एसो कासिराजा । “सहस्स”न्ति इमिना **कासिसद्धस्स** सङ्केतसङ्ख्यं दस्सेति । **तंगघनकोति** तेन कासिना अगघनको । कस्मा अट्ठकासीति (थेरीगा० अट्ठ० २५) वुत्तोति आह “अयं पना”ति आदि । **अयन्ति** कम्बलो । **पनाति** कारणत्थजोतको । यस्माति हि अत्थो ।

३३९. भञ्जितब्बं खोमादीनि पञ्च सुत्तानि मिसिस्त्वा अवमद्वितब्बन्ति **भङ्गन्ति** दस्सेन्तो आह “भङ्गं नामा”ति आदि । **वाकमयमेवाति** भङ्गनामकेन वाकेन निब्बत्तमेव ।

३४०. तेति भिक्खू, सल्लक्खिंसु किराति सम्बन्धो । **एतस्साति** पदस्स, अत्थन्ति सम्बन्धो । **न अचिंसूति** न आसिंसु, न वसिंसूति अत्थो । **नाकामाति** एत्थ कमुधातु इच्छत्थो यकारलोपोति आह “न अनिच्छाया”ति । **दातब्बोति** भागो दातब्बो । **उपचारेति** सुसानस्स समीपे । “अकामा भागं दातु”न्ति वचनस्स अनेकन्तभावं दस्सेतुं वुत्तं “यदि पना”ति आदि । **इधाति** इमं सुसानं । “सम्पत्ता गणहन्तू”ति देन्तीति योजना । **येनाति** भिक्खुना । **सदिसा ओक्कमिंसूति** एत्थ सदिससद्धो समपरियायोति आह “समं ओक्कमिंसू”ति । **समन्ति** भावनपुंसको । समानदिसायाति वा दस्सेन्तो आह “एकदिसाय वा”ति । एत्थ पन यकारलोपो दट्ठब्बो । **बहिमेवाति** सुसानतो बहि एव । **कतिकन्ति** कतेन पवत्तं सङ्गरं ।

२१३. चीवरपटिग्गाहकसम्मुतिकथा

३४२. “यो न छन्दागतिं गच्छती”ति आदीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । जातकादीनं चीवरन्ति सम्बन्धो । **एकच्चस्मिन्ति** जने । **वासद्धो** विकप्पत्थो । एतेसु तीसु अज्जतरेन कारणेन छन्दागतिं गच्छति नामाति हि अत्थो ।

आगतस्सापि चीवरन्ति सम्बन्धो पिसद्वो गरहत्यो । पगेव पच्छा आगतस्साति हि अत्थो । अवमञ्जन्ति उज्जातं । वोति तुम्हाकं । नत्थि किन्ति योजना । मुट्ठा सति एतस्साति मुट्ठस्सति । आगतानम्पि चीवरन्ति सम्बन्धो । पिसद्वो सम्भावन्त्यो । पगेव पठमं आगतानन्ति हि अत्थो । एतं चीवरपटिग्गाहकट्ठानं नामाति योजना । सन्तसन्तो वाति खेदखेदो वा । इदञ्चिदञ्चाति इदञ्च इदञ्च चीवरं । तस्माति यस्मा च गच्छति, यस्मा च जानाति, तस्मा । योति भिक्खु । सक्कोतीति सम्बन्धो । एवरूपो भिक्खु सम्मनितब्बोति योजना ।

अपलोकनेनपीति “इत्थन्नामं भिक्खुं चीवरपटिग्गाहकं कातुं सङ्गं अपलोकेमी”ति अपलोकनेनपि, सम्मनितुन्ति सम्बन्धो । यत्थ पनाति यस्मिं पन धुरविहारे ।

“गहितट्ठानेयेवा”ति इमिना तत्थेवाति एत्थ तसद्वस्स विसयं दस्सेति । “छट्ठेत्वा”ति इमिना उज्झित्वाति एत्थ उधधातुया विस्सज्जनत्थं दस्सेति । चीवरपटिग्गाहकन्ति पदस्स चीवरं पटिग्गणातीति चीवरपटिग्गाहकोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “यो”तिआदि । तत्थ यो पटिग्गणाति, सो चीवरपटिग्गाहको नामाति योजना । “चीवरपटिसामक”न्ति इमिना चीवरं गहितट्ठानतो नीहरित्वा भण्डागारे दहति ठपेतीति चीवरनिदहकोति अत्थं दस्सेति । यो न छन्दातिं गच्छतीतिआदीसु एत्थ एतेसु च इतो परञ्चाति योजना ।

२१४. भण्डागारसम्मुतिआदिकथा

३४३. यो विहारो वा यो अड्डयोगो वा होति, सो विहारादिको सम्मनितब्बोति योजना । “आरामिकसामणेरादीही”ति पदं विवित्तत्थे अपादानं, करणम्पि युज्जति । पच्चन्तसेनासनं पन न सम्मनितब्बं चोरादिउपद्वत्ता । विहारमज्झेयेवाति भण्डागारविहारमज्झेयेव ।

यस्साति भण्डागारस्स । इदं पदं “छदनादीसू”ति पदे सामी, “नत्थी”ति पदे सम्पदानं । यस्स पनाति भण्डागारस्स पन । यत्थ कत्थचीति यस्मिं कस्मिंचि ठाने । येनाति पतितहेतुना । मूसित्वा खादतीति मूसिको । आदिसद्वेन गोधामङ्कुसादयो सङ्गण्हाति । उप भुसं, उपगुहित्वा वा चिनन्तीति उपचिका । तन्ति ओवस्सनादिं । हीति सच्चं, यस्मा वा । एवन्तिआदि निगमनं ।

चीवरपटिग्गाहकादीहीति आदिसद्वेन चीवरनिदहकभण्डागारिके सङ्गण्हाति । तत्थाति तेसु । चीवरपटिग्गाहकेन न गणितब्बन्ति सम्बन्धो । तावाति चीवरनिदहकभण्डागारिकानं, तेहि वा पठमं । यं यन्ति चीवरं । तथेवाति यथा विसुं विसुं कत्वा गणहति, तथेव । चीवरनिदहकेनापीति पिसद्वो न केवलं पटिग्गाहकेनेव, अथ खो निदहकेनपीति सम्पिण्डेति । तथेवाति यथा निदहको आचिक्खति, तथेव । ततोति तेहि चीवरेहि, विभत्तअपादानं, तेसु चीवरेसु वा निद्धारणं । तदेवाति सङ्गेन वुत्तचीवरमेव ।

इतीतिआदि निगमनं । भगवता अनुज्जातोति सम्बन्धो । भण्डागारन्ति भण्डस्स ठपनोकासं अगारं । भण्डागारिकोति भण्डागारे नियुत्तो । बाहुल्लिकतायाति पच्चयबाहुल्लेन नियुत्तभावत्थं । एवं सन्ते किमत्थाय अनुज्जातोति आह “अपि चा”तिआदि । अनुगहाय अनुज्जातोति सम्बन्धो । हीति वित्थारो । नेव जानेय्युन्ति योजना । द्वे द्वे वा चीवरेति सम्बन्धो । सङ्गहं कातुन्ति सङ्गेन सङ्गहं कातुं ।

न वुट्ठापेतब्बोति एत्थ अत्थुद्धारवसेन अज्जेपि अवुट्ठापणीये दस्सेन्तो आह “अज्जेपी”तिआदि । हीति वित्थारो ।

तत्थाति चतूसु। सङ्घो पन देतीति सम्बन्धो। **उपकारताय चाति** सङ्घस्स उपकारताय च। एत्थ च पुरिमेसु तीसु एकोयेव हेतु, पच्छिमे पन द्वे हेतवोति दट्ठब्बं।

सम्मुखीभूतेनाति अज्जमज्जस्स मुखे संविज्जमानो, सन्निपतितो वा **सम्मुखो**, सम्मुखो हुत्वा भूतो **सम्मुखीभूतो**। भूसद्व्योगत्ता अकारस्सीकारो होति, अन्तोउपचारसीमायं ठितो सङ्घो। तमत्थं दस्सेन्तो आह “अन्तोउपचारसीमायं ठितेना”ति। **कोलाहलन्ति** बहुजनेहि सन्निपतित्वा एकतो कतं अब्यत्तसद्वं। तदाकारं दस्सेन्तो आह “अम्हाक”न्तिआदि। “चीवरभाजकेसू”तिआदिना अगतिगमनाकारं दस्सेति, तं सुविज्जेय्यमेव। **तुलाभूतोति** तुलाय सदिसो हुत्वा भूतो, तुलाय सदिसभावं पत्तो वा। **मज्झत्तोति** मज्झे ठितो अत्ता सभावो एतस्साति मज्झत्तो।

इदन्ति चीवरं। **घनन्ति** निरन्तरं। **तनुकन्ति** विरळं। एत्थ “उच्चिनित्वा”ति इमिना वत्थस्स पमाणेन उच्चिननं दस्सेति। “तुलयित्वा”ति इमिना अगधेन तुलनं दस्सेति। **वण्णावण्णं कत्वाति** वण्णञ्च अवण्णञ्च खुद्दकञ्च पमाणं, महन्तञ्च पमाणं कत्वाति अत्थो। एकच्चानि चीवरानि अप्पगधानि होन्ति, एकच्चानि महगधानीति वुत्तं होति। **दसदसअगधनकन्ति** दसहि दसहि कहापणेहि अगधनकं। यन्ति चीवरं, **बन्धित्वाति** नवगधनकं एकगधनकेन, अट्ठगधनकञ्च द्विअगधनकेन बन्धित्वाति अत्थो। **समे पटिवीसेति** समपमाणे पटिवीसे ठपेत्वा, इमिना “वण्णावण्ण”न्ति एत्थ **वण्णसद्वो** पमाणत्थोति दीपेति। **दस दस भिक्खूति** इदं उपलक्खणवसेन वुत्तं अज्जेनाकारेनापि गणेत्तुं सक्कुणेय्यत्ता। **भण्डिकन्ति** चीवरभण्डेन नियुत्तं पुटं। **कुसोति** सलाकदण्डो।

अत्तिस्सराति अत्तनाव अत्तानं इस्सरा। अज्जेसं वत्तपटिपत्तिन्ति सम्बन्धो। **उपट्टभागोति** भिक्खून् लद्धभागतो उपट्टो भागो। **ये पनाति** सामणेरा पन। **समभागोति** भिक्खून् भागेन समो भागो। **इदञ्चाति** “उपट्टपटिवीस”न्ति वचनञ्च, कथितन्ति सम्बन्धो। **समकमेवाति** भिक्खुसामणेरानं समपमाणमेव। **तत्तुप्पादवस्सावासिकन्ति** तस्मिं विहारे उप्पादेन मूलेन उप्पादितं वस्सावासिकं। **फातिकम्मन्ति** वड्डनकम्मं “यत्तकेन विनयागतेन सम्मुज्जनिबन्धनादिना हत्थकम्मेन विहारस्स ऊनता न होति, तत्तकं कत्वाति अत्थो। **एतन्ति** फातिकम्मं कत्वा गहणं। **हीति** सच्चं। **एत्थाति** तत्तुप्पादवस्सावासिकगहणे। **सब्बेसन्ति** अखिलानं भिक्खुसामणेरानं। **भण्डागारिकचीवरेपीति** भण्डागारे ठपिते अकालचीवरेपि। पिसद्वेन तत्तुप्पादवस्सावासिकमपेक्खति। सामणेरा उक्कुट्टिं करोन्तीति सम्बन्धो। **अपहरितकन्ति** हरितविरहितं। **रङ्गच्छल्लिन्ति** रजनच्छविं। **एतन्ति** उक्कुट्टिकरणतो समभागदानं, वुत्तन्ति सम्बन्धो। **ये चाति** सामणेरा च। **विरज्झित्वा करोन्तीति** कत्तब्बकालेसु अकत्वा यथिच्छितक्खणे करोन्ति। तेति सामणेरे। **समपटिवीसो दातब्बोति** “करिस्सामा”ति पटिज्जातमत्तेन समो पटिवीसो दातब्बो।

“सकं भागं दातु”न्ति इदं वुत्तन्ति सम्बन्धो। किं सन्धाय वुत्तन्ति आह “भण्डागारतो...पे०... सन्धाय”ति। **पहतायाति** पहरितब्बाय, पहनितब्बाय वा। **तस्माति** यस्मा सन्धाय वुत्तं, तस्मा। **अनीहटेसूति** भण्डागारतो अनीहरितेसु। **इमस्स भिक्खुनोति** उत्तरितुकामस्स इमस्स भिक्खुनो। **तुलायाति** मानेन।

तेसूति साटकेसु, एको साटकोति योजना। सब्बेसु पातितेसूति सम्बन्धो। **एत्तकेनाति** द्वादसगधनकेन। तं सुत्वाति भिक्खून् तं वचनं सुत्वा। **सब्बत्थाति** सब्बस्मिं सङ्घगणसन्तके। अनुप्पदानेन खिपियति पक्खिपियतीति **अनुक्खेपन्ति** दस्सेन्तो आह “अनुक्खेपं नामा”तिआदि। यत्तकं अगधन्ति सम्बन्धो। तत्तकेन अगधेन अगधनकेति योजना। **विकल्लकाति** विकलस्स भावो विकल्लं, चीवरपुग्गलानं अपहोनकभावो, तदेव विकल्लका। “तत्था”ति पाठसेसो, तेसु द्वीसु विकल्लकेसूति अत्थो। **अत्थीति** संविज्जन्ति, निपातोयं। छिन्दन्तेहि च दातब्बानीति सम्बन्धो। **दातब्बानीति** च

छिन्दितब्बानि । दासद्वो हि अवखण्डनत्थो । दातुन्ति अवखण्डितुं । एवन्तिआदि निगमनं । एत्थाति एतेसु विकल्लकेसु । तन्ति चीवरं । अथाति तोसिततो परं । तत्थाति एकस्स भिक्खुनो कोट्टासे । सामणकन्ति समणस्स अनुरूपं । योति भिक्खु । तेनाति परिकखारेन । इदम्पीति अज्जं सामणकस्स परिकखारस्स ठपनम्मि । पिसद्देन पुरिमं वत्थछिन्दनमपेक्खति ।

वग्गन्ति समूहं । अट्ठ वा नव वा भिक्खू होन्तीति योजना । तेसन्ति अट्ठन्नं वा नवन्नं वा । एवन्तिआदि निगमनं । अयं अपहोनकभावोति योजना । पुन चीवरस्सेव विकल्लकभावं दस्सेन्तो आह “अथवा”तिआदि । एत्थ पुरिमनये चीवरस्स च पुग्गलस्स च विकल्लकं होति, पच्छिमे चीवरस्सेवाति अयमेतेसं विसेसो ।

२१५. चीवररजनकथा

३४४. गिहिपरिभुत्तं पनाति गिहिना परिभुत्तं वत्थं पन, किञ्चि फलन्ति सम्बन्धो ।

सीतुदकाति सीतं उदकं । लिङ्गविपल्लासो हि अयं । उत्तराळुम्पन्ति एत्थ उत्तर उळुम्पन्ति पदच्छेदं कत्वा अकारतो उकारस्स लोपं कत्वा, पुब्बसरस्स च दीघं कत्वा “उत्तराळुम्प”न्ति वुच्चति । उत्तराळूति उत्तरउदकं । उळुसद्वो हि उदकवाचको, तं पाति रक्खतीति उत्तराळुम्पं । तस्स सरूपं दस्सेन्तो आह “वट्ठाधारक”न्ति । रजनन्ति रजनछल्लिं । हीति फलजोतको । रजनन्ति रजनुदकं । हीति वित्थारो । थेवोति रजनबिन्दु । न विसरतीति न पग्घरति । रजनाळुङ्कन्ति एत्थापि पुरिमनयेनेव पदसिद्धि वेदितब्बा । रजनउळुङ्कन्ति रजनसङ्घातस्स उदकस्स गहणत्थाय करियतीति रजनउळुङ्कं । दण्डकेन नियुत्तं थालकं दण्डकथालकन्ति दस्सेन्तो आह “तमेव सदण्डक”न्ति । रजनकुण्डन्ति रजनपक्खपनं महाघटं । अज्जत्राति अज्जं ठानं । पत्थिन्नसद्वो थद्धपरियायोति आह “थद्ध”न्ति । दन्तकासावानीति एत्थ दन्तसद्देन तस्स वण्णो गहेतब्बो, सो एतेसमत्थीति दन्तानि, दन्तानि च तानि कासावानि चेति दन्तकासावानि, तमत्थं दस्सेन्तो आह “दन्तवण्णानी”ति । दन्तवण्णानि कासावानि धारेन्तीति सम्बन्धो ।

२१६. छिन्नकचीवरानुजाननकथा

३४५. दीघमरियादबद्धन्ति दीघेन मरियादेन बद्धं । चतुक्कसण्ठानन्ति चतुन्नं मग्गानं समोधानसण्ठानं । उस्सहसि त्वन्ति एत्थ उपुब्बो सहधातु समत्थत्थोति आह “सक्कोसि त्व”न्ति । पपुब्बो पन अभिभवनत्थो होति “पसहती”तिआदीसु । यो नामाति यो आनन्दो आजानिस्सति नाम, सो आनन्दो पण्डितोति योजना । “कुसी”ति एतं नामं अधिवचनन्ति योजना । अनुवातादीनन्ति आदिसद्देन परिभण्डादीनि सङ्गहाति । “अट्ठकुसी”ति एतन्ति योजना ।

गीवेय्यकन्ति एत्थ गीवायं सुत्तसंसिब्बितं गीवेय्यकन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “गीवावेठनट्ठाने”तिआदि । “आगन्तुकपट्ट”न्ति इमिना एय्यकपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । एसेव नयो जङ्घेय्यकन्ति एत्थापि । एतं नामन्ति “गीवेय्यकं, जङ्घेय्यक”न्ति एतं नामं । इतीति एवं । एतन्ति “अनुविट्ट”न्तिआदि एतं । “अनुविट्ट”न्ति एतं नामन्ति योजना । विवट्टस्साति मज्झिमखण्डकस्स । बाहन्तन्ति एत्थ बाहाय उपरि ठपिता अन्ता बाहन्ताति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “बाहाया”तिआदि । तेसन्ति उभिन्नमन्तानं । एतन्ति “बाहन्त”न्ति एतं ।

२१७. तिचीवरानुजाननकथा

३४६. “उक्खित्तभण्डिकभावं आपादिते”ति इमिना उब्भण्डितेति एत्थ उक्खित्तं भण्डं उब्भण्डं, उब्भण्डभावं इता आपादिताति उब्भण्डिताति वचनत्थं दस्सेति । ते उब्भण्डिते भिक्खू अद्दसाति योजना । भिसिसङ्खेपेनाति भिसियं पक्खेपेन, पवेसेनाति अत्थो, भिसिआकारेनाति वुत्तं होति । तत्थाति दक्खिणागिरिं । गच्छन्ता ते भिक्खूति योजना । “अट्टपमाणासू”ति इमिना अन्तरट्टकासूति एत्थ कपच्चयो पमाणत्थे होतीति दस्सेति, केसुचि पोत्थकेसु पमाणसद्दो न दिस्सति, गळितोति दट्टब्बो । रत्तीसूति सम्बन्धो । भगवन्तन्ति एत्थ सम्पदानत्थे उपयोगवचनन्ति आह “भगवतो”ति । सीतालुकाति एत्थ सीतं पकति एतेसन्ति सीतालुनो, तेयेव सीतालुकाति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “सीतपकतिका”ति । ये कुलपुत्ता पकतियाव सीतेन किलमन्ति, ते सीतालुका नामाति योजना । एकच्चियन्ति एत्थ एकच्चसद्दो एकपरियायोति आह “एकं पट्ट”न्ति । इमिना एकोयेव एकच्चोति कत्वा सकत्थे अच्चपच्चयोति दस्सेति । “पट्ट”न्ति इमिना एकच्चेन नियुत्तं एकच्चियन्ति वचनत्थं कत्वा नियुत्तत्थे पवत्तस्स इयपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । इतीति एवं । भगवा अनुजानातीति सम्बन्धो । इतरेति सङ्घाटितो इतरे उत्तरासङ्गान्तरवासके ।

२१८. अतिरेकचीवरादिकथा

३४८. अच्छुपेय्यन्ति एत्थ अच्छि वुच्चति नेत्तमण्डलं, तं वियाति अच्छि छिद्दो, तस्मिं उपगन्तब्बं उपनेतब्बन्ति अच्छुपेय्यं । “लग्गापेय्य”न्ति इमिना अधिप्पायत्थं दस्सेति । एत्थाति पंसुकूले । सब्बमिदन्ति “दिगुणं सङ्घाटि”न्ति आदिकं सब्बं इदं वचनं । उद्धरित्वाति अपनेत्वा । संसिब्बितन्ति अज्जमज्जं सम्बन्धित्वा सिब्बितं ।

३५१. सोवगिकन्ति एत्थ सुन्दरानि अगगानि रूपादीनि एत्थाति सगगो, पुब्बपदे उकारस्स लोपो, उकारस्स उवादेसे “सुवगो”ति सिज्झति । सुवगगप्पत्तहेतुकं सोवगिकं, दानं, तमत्थं दस्सेन्तो आह “सगगप्पत्तहेतुक”न्ति । “अपनेती”ति इमिना नुदधातुया अपनयनत्थं दस्सेति । अनामयाति एत्थ आमयसद्दो रोगपरियायोति आह “अरोगा”ति । नत्थि आमयो एतिस्साति अनामया ।

३५३. झानलाभिनोति झानलाभीनं पुथुज्जनानं कामच्छन्दनीवरणस्स विक्खम्भनत्ता वुत्तं ।

३५६. समोधानवसेन दस्सियित्थाति सन्दिट्ठो । समोधानवसेन भजियित्थाति सम्भत्तो । अभिमुखं लपित्थाति आलपितो । इमेहीति इमेहि द्वीहि ।

२२१. पच्छिमविकप्पनुपगचीवरादिकथा

३५९. कतपंसुकूलोति कतो पंसुकूलो । इमिना “पंसुकूलतो”ति पदस्स विसेसनपरपदत्तं दस्सेति । अगगळारोपनेनाति अगगळस्स आरोपनेन । “सुत्तेनेवा”ति एत्थ एवसद्देन पिलोतिकं निवत्तेति । अज्झित्वा अज्झित्वाति आकङ्कित्वा आकङ्कित्वा । अभिधातु हि आकङ्कनत्थो । “सङ्घाटिकोणो दीघो”ति इमिना विकण्णोति एत्थ विसमो कण्णो विकण्णोति कत्वा कण्णसद्दस्स कोणत्थं दस्सेति । ततोति गळनतो । लुज्जन्तीति वलिं गण्हन्ति । अट्टपदकन्ति पदस्स अट्टपदेन सिब्बितं अट्टपदकन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “अट्टपदकच्छिन्नेन पत्तमुखं सिब्बितु”न्ति । तत्थ अट्टपदकच्छिन्नेन पत्तमुखं सिब्बितुन्ति अट्टपदलिखनेन तत्थ तत्थ गब्भं दस्सेत्वा पत्तमुखं सिब्बितुं । “अट्टपदकच्छिन्नेना”तिपि पाठो, अट्टफलकाकारेनाति अत्थो ।

३६०. “आगन्तुकपत्तम्पि दातु”न्ति इमिना अन्वादिकन्ति पदस्स अनुपच्छा आगन्तुकभावेन दीयतीति

अन्वादिकन्ति वचनत्थं दस्सेति । चतुत्थक्खरेनपि पाठो, अनुपच्छा आगन्तुकभावेन धीयति ठपीयतीति
अन्वाधिकन्ति कातब्बो । इदं पनाति अन्वाधिकं पन ।

३६१. सेसजातीनन्ति मातापितृह सेसजातीनं । विनिपातेतियेवाति विनस्सन्तो निपातेतियेव ।

३६२. “वस्सिको”ति सङ्केतीयति गण्णीयतीति वस्सिकसङ्केतन्ति वुत्ते चत्तारो मासाति आह “चत्तारो मासे”ति ।
हीति सच्चं, यस्मा वा । आरज्जकस्स भिक्खुनोति सम्बन्धो । तेनाति आरज्जकेन भिक्खुना ।

२२२. सङ्घिकचीवरुप्पादकथा

३६३. अज्जत्थाति दिन्नट्टानतो अज्जत्थ । हटानिपि चीवरानि तुय्हेव सन्तकानीति योजना । तेसन्ति चीवरानं ।
अज्जोति एककवस्सावासिकतो अज्जो । पञ्चमासे तं सब्बं तस्सेव भिक्खुनो होतीति सम्बन्धो । यन्ति चीवरं, तं सब्बं
चीवरन्ति सम्बन्धो । यम्पीति चीवरम्पि । सोति भिक्खु, गण्हातीति सम्बन्धो । वस्सावासत्थायाति वस्सं आवासस्स
भिक्खुनो अत्थाय । ठपितउपनिक्खेपतोति वेय्यावच्चकरेहि वड्ढिं पयोजेत्वा ठपितउपनिक्खेपतो । तत्तुप्पादतोति तस्मिं
विहारे उप्पादतो नाळिकेरआरामादितो । इदन्ति वक्खमानं । एत्थाति “तस्सेव तानि चीवरानि याव कथिनस्स
उब्भाराया”ति वचने । यन्ति चीवरं । पन सद्दो विसेसत्थजोतको । इदन्ति पदालङ्कारमत्तं । इधाति इमस्मिं विहारे ।
अभिलापमत्तन्तिपि वदन्ति । अनत्थतकथिनस्सापीति पिसद्दो पगेव अत्थतकथिनस्साति दस्सेति । पञ्चमासेति
अच्चन्तसंयोगत्थे उपयोगवचनं । ततोति पञ्चमासतो । अतीतवस्से वस्संवुत्थसङ्गस्स इदं वस्सावासिकं देति किं? उदाहु
अनागतवस्सेति योजना । पिट्टिसमयेति गिम्हानं पठमदिवसतो पट्टाय याव अस्सयुजपुण्णमी, ताव पिट्टिसमये ।

वस्सानतोति वस्सानमासतो । एत्थाति एतेसु चीवरेसु । केचि भिक्खूति सम्बन्धो । तमत्थन्ति तस्स सङ्घिकचीवरस्स
कारणं । तत्थेवाति गतट्टाने एव । एसाति सङ्घिकचीवरहारको भिक्खु । तत्राति विहारादीसु । नन्ति चीवरहारकं भिक्खुं ।

वत्तं वित्थारेत्वा दस्सेन्तो आह “तेन ही”तिआदि । तेन भिक्खुना भाजेतब्बानीति सम्बन्धो । तस्सेवाति
अधिद्वहन्तस्सेव ।

एकेकं भागन्ति सम्बन्धो । एत्थ ठाने अहमेव अस्मीति योजना । दुग्गहितानि होन्तीति सङ्घिकानेव होन्तीति
अधिप्पायो । मय्हेमेविमानि चीवरानीति इस्सरवसेन गहणे दुग्गहितानि । मय्हेतानि पापुणन्तीति अनिस्सरवसेन गहणे
सुग्गहितानीति विसेसो ।

पातिते कुसेति एत्थ तपच्चयस्स पच्चुप्पन्नकालिकभावं दस्सेन्तो आह “एककोट्टासे”तिआदि । गहितमेवाति
एककोट्टासे पातितस्स कुसदण्डस्स वसेन “इमस्सिद”न्ति एककोट्टासे विदिते सब्बेसं विदितत्ता गहितमेवाति अधिप्पायो ।

इतोवाति सचीवरभत्ततोव । विसुं सज्जियमानेति चीवरे च भत्ते च विसुं सज्जियमाने ।

यथा पुरिमेसु द्वीसु वत्थूसु “अदंसू”ति वुत्तं, तथा अवत्वा कस्मा इध “देन्ती”ति वुत्तन्ति आह “सणिकं सणिकं
देन्तियेवा”ति । सणिकं सणिकं देन्ते दानकिरियाय अनुपच्छिन्नत्ता “देन्ती”ति पच्चुप्पन्नवसेन वुत्तन्ति अधिप्पायो ।
पच्छिन्नदानत्ताति पच्छिन्नदानकिरियभावतो । इदं पन वत्थु उप्पन्नन्ति सम्बन्धो । इमे च थेराति निलवासिआदयो

विनयधरपामोक्खा इमे च थेरा ।

२२३. उपनन्दसक्यपुत्तवत्थुकथा

३६४. एत्थाति उपनन्दवत्थुम्हि । तस्साति उपनन्दस्स । गामकावासिनोति गामके आवासिनो । अयन्ति उपनन्दो । मुखरोति मुखं खरं एतस्साति मुखरो खकारलोपो, अथ वा मुखं एतस्सत्थीति मुखरो मन्तुत्थे पवत्तो रपच्चयो निन्दत्थवाचको । लहुकापत्तीति दुक्कटापत्ति । तस्सेवाति गहितभिक्षुस्सेव । धुरनिक्खेपे सतीति योजना ।

एकस्स पुग्गलस्सत्थाय अधिप्पियते इच्छियतेति एकाधिप्पायो, एकपुग्गलपटिवीसो, तेनाह “एकपुग्गलपटिवीसमेवा”ति । यथा यथाति येन येनाकारेण । योति पटिवीसो । “तथा तथा”ति अज्झाहरितब्बो । तत्थाति “इध पना”ति आदिवचने । एकेकस्मिं आवासेति सम्बन्धो । वासदो अज्जेपि द्वीहद्वीहादिवारे सङ्गण्हाति । यन्ति पटिवीसं । एको पुग्गलोति एको निच्चावासो पुग्गलो । एवन्ति उपट्ठे दिव्यमाने । यत्थ वा पनाति एत्थ यसद्वस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “एवं पुरिमस्मि”न्ति । पुरिमस्मिं आवासेति सम्बन्धो । ततोति एत्थ तसद्वस्स विसयं दस्सेन्तो आह “बहुतरं वसितविहारतो”ति । इदञ्चाति “अमुत्र उपट्ठो चीवरपटिवीसो दातब्बो”ति वचनञ्च । एकसीमविहारेहीति एकस्सं उपचारसीमायं ठितेहि विहारेहि । नानासीमविहारेति नानाउपचारसीमायं ठिते विहारे । सेनासनग्गाहोति पुरिमउपचारसीमायं सेनासनग्गाहो । तत्थाति पस्सम्भनविहारे । सेसन्ति चीवरतो सेसं । सब्बत्थाति सब्बेसु विहारेसु । अन्तोसीमगतस्साति अन्तोउपचारसीमायं गतस्स, भिक्षुनोति सम्बन्धो । चीवरं सेनासनग्गाहस्सेव पापुणाति, सेसं पन आमिसभेसज्जादिसब्बं अज्जविहारतो आगन्त्वा अन्तोसीमगतस्स पापुणातीति अधिप्पायो ।

२२४. गिलानवत्थुकथा

३६५. मज्जके निपातेसुन्ति एत्थ मज्जके निपातनं नाम मज्जके निपज्जापनन्ति आह “मज्जके निपज्जापेसु”न्ति । मुत्तकरीसकिलिट्ठन्ति मुत्तकरीसेहि किलिट्ठं । योति यो कोचि । मन्ति मम । तमत्थं दस्सेन्तो आह “ओवादानुसासनीकरणेना”ति । मम ओवादस्स च अनुसासनिया च करणेनाति अत्थो । एत्थाति “यो भिक्षवे मं उपट्ठहेय्या”ति आदिपाठे । सुत्तस्स नेय्यत्थत्ता अगहेतब्बत्थं दस्सेन्तो आह “भगवतो चा”ति आदि । यस्साति गिलानस्स । उपज्झायादयोति एत्थ आदिसद्वेन आचरियसद्विविहारिकअन्तेवासिकसमानुपज्झायकसमानाचरियकसङ्घाते पञ्च जने सङ्गण्हाति । एकचारिको वा होतीति सम्बन्धो । सङ्गत्थेरोपीति पिसद्वो पगेव अज्जेसन्ति दस्सेति ।

३६६. अभिक्कमन्तं वाति एत्थ अभिमुखं कमतीति अभिक्कमन्तोति वुत्ते वड्डनत्थोति आह “वड्डन्तं वा”ति । आबाधं नाविकरोतीति सम्बन्धो । इमिना अन्तपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । इदं नाम भोजनन्ति सम्बन्धो । संविधातुन्ति एत्थ संविपुब्बो धाधातु करधात्वत्थो, करधातु च सब्बधात्वत्थो, तस्मा वुत्तं “भेसज्जं योजेतु”न्ति । अस्साति गिलानुपट्ठाकस्स । अन्तरसद्वस्स मज्झत्थादयो पटिक्खपन्तो आह “कारणं वुच्चती”ति ।

२२५. मतसन्तककथा

३६७. कालङ्कतेति एत्थ करणं कतन्ति दस्सेन्तो आह “कालकिरियाया”ति । अपलोकेत्वाति “इत्थन्नामो भन्ते भिक्षु कालङ्कतो, तस्स तिचीवरञ्च पत्तञ्च गिलानुपट्ठाकानं दातुं सङ्गं अपलोकेमी”ति अपलोकेत्वा ।

३६९. गिलानुपट्टाकलाभेति गिलानुपट्टाकानं लभितब्बे ।

सब्बेपि भिक्खूति सम्बन्धो । तत्थाति तस्मिं कालङ्कते । किं वदन्ति? “सब्बेपि...पे०... सामिनो”ति वदन्तीति योजना । द्वीसु वादेसु पच्छिमवादो अट्टकथाचरियेन रुच्यतीति वदन्ति । यन्ति यं वत्थु । “यं अत्थि, तं दातब्ब”न्ति वुत्तमेवत्थं आविकरोन्तो आह “अज्जस्मिं...पे०... दातब्ब”न्ति । तन्ति परिकखारं ।

समकोति समं पमाणमेतस्स भागस्साति समको । संविदहनमत्तमेवाति इदञ्चिदञ्च करोहीति सज्जनमत्तमेव । जेट्टकभागोति दिगुणभागो ।

यो पनाति भिक्खु पन । एत्थाति बहूसु भिक्खूसु । येनाति येन केनचि, दिन्नं पटियादितन्ति सम्बन्धो । एकदिवसम्पीति पिसद्वो पगेव द्वीहादिकेति दस्सेति । सोपीति पिसद्वो न केवलं बहुदिवसं उपट्टाकोयेव, अथ खो सोपीति दस्सेति । समीपन्ति गिलानस्स सन्तिकं । आगच्छतीति समीपमागच्छति ।

पच्चासीसायाति भागस्स पच्चासीसाय । “पुन आगन्त्वा जग्गिस्सामी”ति इमिना “पुन आगन्त्वा न जग्गिस्सामी”ति गच्छन्तस्स न दातब्बन्ति दस्सेति । धुरं निक्खिपित्वाति उपट्टहने धुरं निक्खिपित्वा ।

मातुगामोपि होतूति योजना । तस्स भिक्खुनोति कालङ्कतस्स तस्स भिक्खुनो । सचेपि सहस्सं अग्घति, गिलानुपट्टाकानयेव दातब्बन्ति योजना । अज्जन्ति पत्तचीवरतो अज्जं । तेति गिलानुपट्टाका । अवसेसन्ति पत्तचीवरतो अवसेसं । ततोति बहुकमहग्घतो । तिचीवरपरिकखारोति तिण्णं चीवरानं परिवारो । सब्बज्जेतन्ति सब्बमेव एतं परिकखारं । लभतीति गिलानुपट्टाको लभति ।

सोति कालङ्कतो । कस्सचीति गहट्टस्स वा पब्बजितस्स वा । तस्सेवाति दिन्नगाहकस्सेव । रुचिया एवाति कामा एव । तत्थ तत्थ सङ्गस्सेवाति तस्मिं तस्मिं विहारे ठितस्स सङ्गस्सेव । इदं विहारे ठपितपरिकखारे सन्धाय वुत्तं । सचे गामे वा अरज्जे वा ठपिता होन्ति, सकलोव सङ्गो इस्सरो । कस्मा? सङ्गस्सेव दायज्जभावतो । बहूनम्पीति तीहि पट्टाय बहूनम्पि । ईदिसवचनं उपनिधाय सासनेपि एको द्वे बहूति तीणि वचनानि अत्थे दिस्सन्ति, सद्दे पन द्विवचनबहुवचनानं विसेसाभावतो द्विवचनं नत्थीति दट्टब्बं । अदिन्नमेवाति अत्तनोयेव असन्तकत्ता, अज्जेसम्पि साधारणत्ता च अदिन्नमेव । सचे सब्बे मता अनुमतिया देन्ति, सुदिन्नमेव । तन्ति सन्तकं । तेसूति तेसु सब्बेसु ।

२२७. कुसचीरादिपटिक्खेपकथा

३७१. “अक्कनाळमय”न्ति इमिना अक्कनाळेन निब्बत्तं अक्कनाळन्ति वचनत्थं दस्सेति । मकचिमयोति एत्थ मकचिसद्देन पोत्थकसद्वस्स गन्थादयो अत्थे निवत्तेति । मयसद्देन पुरिमनयेनेव निब्बत्ततद्धितं दस्सेति । सेसानीति अक्कनाळपोत्थकेहि सेसानि कुसचीरादीनि । तेसूति कुसचीरादीसु ।

३७२. तिपट्टचीवरस्स वाति इदं द्विपट्टचीवरस्स मज्झे दानं सन्धाय वुत्तं । तेसन्ति सब्बनीलकादीनं । कज्जुकन्ति वारणं । तज्हि कचियति काये बन्धियतीति कज्जुकोति वुच्चति । वेठनेपीति उण्हीसेपि । तज्हि यस्मा येन सीसे वेठियति, तस्मा वेठनन्ति वुच्चति । रुक्खल्लिमयन्ति एत्थ रुक्खल्लिसद्देन तिरीटसद्वस्स वक्कलत्थं दस्सेति । वक्कलज्हि निवसनानं अङ्गपच्चङ्गं तिरोभावं पटिच्छन्नभावं एति गच्छति अनेनाति वा रुक्खं तिरोपटिच्छन्नं हुत्वा एति पवत्ततीति वा

तिरीटन्ति वुच्चति । अभिधाने (अभिधानप्पदीपिकायं ४४२ गाथायं) पन तरीटन्ति तकारे इकारविरहितो पाठो अत्थि । पादपुञ्जनन्ति पादो पुजियति सोधियति अनेनाति पादपुञ्जनं, तालुजो ततियक्खरो ।

३७४. सन्ते पतिरूपके गाहकेति एत्थ पतिरूपको नाम पक्कमन्तस्स भिक्खुनो सन्दिट्ठसम्भत्तो । इमिना पतिरूपके गाहके असति अदत्त्वा सङ्गेन भाजिते सुभाजितमेवाति दस्सेति । सत्त जनाति पक्कमन्तउम्मत्तकखित्तचित्तवेदनट्टा चत्तारो, उक्खित्तका तयोति सत्त जना ।

२३०. सङ्गे भिन्ने चीवरुप्पादकथा

३७६. सङ्गो भिज्जतीति एत्थ द्विकोट्टासवसेन भिज्जनमेवाधिप्पेतं, न अज्जन्ति आह “द्वे कोट्टासा”ति । एकस्मिं पक्खे चीवरानि देन्तीति योजना । द्विपक्खं सन्धाय “सकलस्स सङ्गस्सा”ति वुत्तं । एतन्ति चीवरं । तस्सेव चीवरन्ति तस्स कोट्टासस्स चीवरमेव । यत्थाति यस्मिं देसे । दक्खिणोदकं पमाणन्ति दक्खिणोदकमेव पमाणं, न देय्यधम्मो । तस्मा दक्खिणोदकं पटिग्गणहन्ता, देय्यधम्मस्स सामिनो होन्तीति अधिप्पायो । उभोहिपि पक्खेहीति योजना । परसमुद्देति जम्बुदीपे । सो हि सीहळदीपतो समुद्दस्स पारत्ता परसमुद्दोति वुच्चति । इतरो पक्खोति दक्खिणोदकस्स च चीवरस्स च लद्धपक्खतो इतरो अलद्धो पक्खो ।

२३२. अट्टचीवरमातिकाकथा

३७९. इदानी आहाति सम्बन्धो । पुग्गलाधिद्धाननयेनाति “सीमाय देती”ति कत्तुवाचकेन किरियापदेन दायकपुग्गलसङ्घातकत्तुनो अधिद्धानवसेन वुत्तत्ता पुग्गलाधिद्धानेन नयेन । एत्थाति एतासु अट्टसु मातिकासु । अट्टमा मातिकाति योजना । तत्थाति अट्टसु मातिकासु । सब्बत्थाति सब्बेसु “कतिकाय देती”ति आदीसु ।

सीमाय...पे०... भाजेतब्बन्ति आदिमि मातिकानिद्देसे पन एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । सीमाय देतीति एत्थ पन्नरस सीमा वेदितब्बाति सम्बन्धो ।

तत्थाति पन्नरससु सीमासु । उपचारसीमा परिच्छिन्ना होतीति सम्बन्धो । एत्तकं ठानन्ति परिक्खेपारहद्धानस्स एकन्तेन अवुत्तत्ता एकन्तेन परिक्खेपारहद्धानं दस्सेन्तो आह “अपिचा”ति आदि । धुवसन्निपाततो वा खिपितानन्ति सम्बन्धो । “परियन्ते”ति पदं पुब्बापरापेक्खं । तस्मा तीसु निस्सक्कपदेसु योजेतब्बं । सा पनाति उपचारसीमा पन । भिक्खूसु वट्ठन्तेसु आवासोपि वट्ठतीति मनसिकत्वा वुत्तं “भिक्खूसु वट्ठन्तेसू”ति । सब्बेसं भिक्खून्ति सम्बन्धो । वुत्तमेवाति सीमकथायं (महाव० अट्ठ० १३८, १४४) वुत्तमेव ।

अपिच खोति एत्थ अपिसद्दो पुच्छत्थवाचको । केहि ठपिताति हि अत्थो । राजराजमहामत्ता ठपेन्तीति सम्बन्धो । लाभसीमाति लाभस्स मरियादो । यन्ति यो लाभो । एत्थन्तरेति एतस्मिं गावुतादिअन्तरे । लाभसीमा नामाति लाभेन परिच्छिन्ना सीमा नाम । तत्थाति बहूसु जनपदेसु । अन्तरदीपा चाति महादीपतो अज्जदीपा च, खुद्दकदीपाति अधिप्पायो ।

एत्थेव सीमायाति खण्डसीमाय एव । तेसंयेवाति खण्डसीमगतानंयेव । एवत्थफलं दस्सेन्तो आह “अज्जेस”न्ति आदि । रुक्खे वा पब्बते वा ठितस्स वा हेट्ठा पथवीमज्झगतस्स वा भिक्खुस्साति योजना । इमिस्सा उपचारसीमाय ठितस्साति सम्बन्धो । समानसंवाससीमायाति महासीमाय । खण्डसीमसीमन्तरिकासूति खण्डसीमायज्ज

द्विन्नं सीमानं सीमन्तरिकायञ्च । तत्थ द्विन्नं गामट्टानम्पि पापुणाति । अविप्पवाससीमाय दिन्नं गामट्टानं न पापुणाति “ठपेत्वा गामञ्च गामूपचारञ्चा”ति वुत्तत्ता ।

जम्बुया लक्खितो दीपो **जम्बुदीपो** । तम्बो लोहितो पाणि हत्थो एतेसन्ति **तम्बपाणिनो** । विजयकुमारादयो सत्तसता जना । तेसं निवासो **तम्बपण्णि**, सोयेव दीपोति **तम्बपण्णिदीपो**, तस्मिं । सब्बेसं भागन्ति सम्बन्धो । **तत्रेवाति** जम्बुदीपेयेव । **एवन्ति**आदि निगमनं ।

यो पन भणतीति सम्बन्धो । **ततोति** कथनतो, परन्ति सम्बन्धो । **नन्ति** महासिवत्थेरं । **तियोजनापीति** पिसद्दो ततो ऊनापि होतीति दस्सेति । **सब्बंपेत्तन्ति** सब्बंपि एतं लाभगणहनादिं । इति आहंसूति योजना ।

कतिकानं यथिच्छित्तकतेन पवत्तत्ता बहु होति, तस्मा इध इच्छित्तकतिकं दस्सेतुं वुत्तं “समानलाभकतिकाया”ति । **तत्राति** “कतिकाय देती”ति पाठे । सन्निपतितेहि भिक्खूहि भाजेतब्बन्ति सम्बन्धो । **तस्साति** विहारस्स । **बुद्धाधिवुत्थोति** बुद्धेन अधि इस्सरवसेन वसियित्थाति बुद्धाधिवुत्थो । **एत्तावताति** एत्तकेन सावनमत्तेन । **निसिन्नोवाति** निसिन्नो एव होति, निसिन्नो इव वा । **तस्मिं विहारेपीति** तस्मिं पोरणकादिविहारेपि । **एवमेवाति** “अयं पोरणको विहारो तेन नवविहारेन सद्धिं समानलाभं कातुं सङ्गस्स रुच्चती”ति आदिना एवमेव । **इधाति** पोरणकविहारे । **तस्मिन्ति** नवविहारे । **एवन्ति** यथा एकेन विहारेन सद्धिं एको विहारो कातब्बो, एवं तथाति अत्थो ।

भिक्खापज्जत्तियाति एत्थ भिक्खा पज्जपियति निच्चवसेन ठपियति एत्थाति भिक्खापज्जत्तीति दस्सेन्तो आह “अत्तनो परिच्चागपज्जापनट्टाने”ति । **तस्साति** “यत्थ सङ्गस्स धुवकारा करियन्ती”ति पाठस्स । अत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । **यत्थ वाति** यस्मिं वा ठाने । **अनेनाति** चीवरदायकेन । सलाकभत्तादीनि वा निबद्धानि कारितानीति सम्बन्धो । **येन पनाति** चीवरदायकेन पन । **सकलोपि विहारोति** सकलोपि सआरामो विहारो । **तत्थाति** चीवरदायके । **इमेति** पाकवत्तस्स वत्तनट्टानादयो विहारा । धुवेन करियन्तीति **धुवकारा** विहारा । **सोति** चीवरदायको । **यत्थाति** यस्मिं ठाने । **सब्बत्थाति** सब्बेसु बहूसु विहारेसु ।

तेहीति बहुतरेहि भिक्खूहि । **धुवकारेसूति** निद्धारणे भुम्मं । **एकत्थाति** एकस्मिं धुवकारे । “सचे भिक्खुगणनाय गणहथाति वदती”ति इमिना सचे न वदति, भिक्खुगणनाय भाजेत्वा गण्हितुं न वट्टतीति दस्सेति, विहारगणनाय गण्हितुं वट्टतीति अधिप्पायो । **तथाति** यथा “भिक्खुगणनाय गणहथा”ति वदति, तथाति अत्थो । **एत्थाति** भाजेतब्बवत्थूसु । तन्ति मञ्चपीठकं, पुच्छित्वा दातब्बन्ति सम्बन्धो । **पुच्छित्वाति** दायकं पुच्छित्वा, **वदतीति** दायको वदति । **सङ्गस्सापीति** पिसद्दो न दायकस्सेवाति दस्सेति ।

उपचारसीमायं ठितेन सङ्गेन भाजेतब्बन्ति सम्बन्धो । **सीमट्टस्साति** उपचारसीमायं ठितस्स । **असम्पत्तस्सापीति** भाजनट्टानं असम्पत्तस्सापि । **अलसजातिकाति** कोसज्जजातिका । **ठितिकाति** पबन्धवसेन ठियते ठिति, सायेव ठितिका । अथ वा “ठितट्टानतो पट्ठाय दातब्ब”न्ति अट्टकथायं (महाव० अट्ट० ३७९) वुत्तत्ता तिट्ठति पबन्धवसेन एत्थाति **ठिति**, सायेव **ठितिकाति** वचनत्थो कातब्बो । **ठितिकं ठपेत्वाति** वीसतिवस्ससङ्घातं ठितिकं ठपेत्वा । **तेसन्ति** थेरानं ।

सम्पत्तसम्पत्तानन्ति भाजनट्टानं सम्पत्तसम्पत्तानं । अत्तनो विहारद्वारे वा अत्तनो अन्तोविहारेयेव वाति योजना । **सीमाति** उपचारसीमा । थेरासनं आरूढ्हे सतीति योजना । **वस्सगणेनाति** वस्सगणनाय ।

पाटेक्कन्ति पच्चेकं । सब्बानेव चीवरानीति सम्बन्धो । दुब्भासितदुग्गहितानमत्थं दस्सेन्तो आह “गतगतट्ठाने सङ्घिकानेव होन्ती”ति । **एकन्ति** दससु वत्थेसु एकं ।

वत्थस्सेव पुप्फं वा वलि वा अत्थीति योजना । **तेनाति** पुप्फवलिना । **एकं तन्तन्ति** एकं सुत्तं । **तत्थाति** तेसु ठितिकाय ठानाट्ठानेसु । द्वीहिपि गहेतब्बं ठितिकाय अभावतो ।

भिक्षु अत्तनो सन्तकं यं चीवरन्ति योजना । **पंसुकूलिकानम्पि वट्ठतीति** “सङ्घस्स देमा”ति वा “तुहं देमा”ति वा अवत्वा “भिक्षून् देम, थेरानं देमा”ति वुत्तत्ता पंसुकूलिकानम्पि वट्ठति । भिक्षुथेरा नाम हि न अत्तनायेव होन्ति, अज्जेपि बहू, तस्मा वट्ठति । “सङ्घस्सा”ति वुत्ते अत्तना एकन्तेन सङ्घोयेव, तस्मा “सङ्घस्सा”ति वुत्तेपि न वट्ठति, पगेव “तुहं”न्ति वुत्ते ।

ततोति बहुवत्थतो । **गहेतुं न वट्ठतीति** पंसुकूलिकानं गहेतुं न वट्ठति ।

यन्ति वत्थं । **तत्थाति** परिक्खारेसु । **सुत्तन्ति** तन्तं ।

एवं अन्तोसीमं पविसित्वा “सङ्घस्स देमा”ति दिन्ने विनिच्छयं दस्सेत्वा बहिसीमाय दिन्ने तं दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि । **एकवद्धा चाति** द्वादसहत्थमनतिक्कमित्वा एकतोबद्धा च । **ये पनाति** भिक्षू पन ।

उभतोसङ्घस्स देतीति एत्थ चतुन्नं वाक्यानं वसेन वुत्तेपि उभतोसङ्घस्स देतियेव नामाति दस्सेन्तो आह “उभतोसङ्घस्स दम्मीति वुत्तेपी”तिआदि । **उभतोसङ्घग्गहणेन गहितत्ताति** पुग्गलस्स उभतोसङ्घग्गहणेन गहितत्ता । “एसेव नयो”ति इमिना एकवीसतिपटिवीसे कत्वा एको चेतियस्स दातब्बोति नयं अतिदिसति । **पापुणनकोट्टासो** नाम नत्थि चेतियस्स उभतोसङ्घग्गहणेन अगहितत्ता ।

तत्थाति उभतोसङ्घपुग्गलचेतियेसु । सेसं सुविज्जेय्यमेव ।

पुब्बेति बुद्धस्स भगवतो धरमानकाले । **तदाति** यदा बुद्धो भगवा धरति, तदा । **पटिमं वाति** पटिबिम्बं वा । तज्जि भगवता पटि सदिसं मानीयतीति पटिमाति वुच्चति । **चेतियं वाति** थूपं वा । सो हि देवमनुस्सेहि चितितब्बं, पूजेतब्बं, इट्ठकादीहि वा चिनितब्बन्ति चेतियन्ति वुच्चति । **तत्थाति** देय्यधम्मेषु । **यन्ति** किरियापरामसनं । यं देन्तीति योजना । **तत्थाति** तस्मिं दाने । अनियमवाचकस्स “यो”ति सब्बनामस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “पब्बजितो वा गहट्ठो वा”ति । **वत्तं कत्वा परिभुज्जितुन्ति** पुब्बकालअपरकालकिरियानं विकारवसेन अनियतत्ता वुत्तं “भुज्जित्वा पच्छापि वत्तं कातु”न्ति ।

“दूरम्पि हरित्वा पूजेतब्ब”न्ति इमिना जङ्घपेसनिककम्मं न होतीति दस्सेति । हरन्तस्स भिक्षुनोति सम्बन्धो । **गच्छतोति** अनादरे सामिवचनं । तन्ति सङ्घस्स आहटभत्तं ।

वस्संवुत्थसङ्घस्साति वस्सं वसित्थाति वस्संवुत्थो । अलुत्तकितन्तसमासोयं, सोयेव सङ्घो वस्संवुत्थसङ्घो, तस्स । **यावतिकसदो** यत्तकपरियायोति आह “यत्तका”ति । **दिसापक्कन्तस्सापीति** अज्जं दिसं पक्कन्तस्सपि, दातब्बन्ति सम्बन्धो । **वदन्तीति** अट्ठकथाचरियेहि अपरे आचरिया वदन्ति । **एतन्ति** वचनं ।

सम्पत्तानन्ति दिन्नद्वानं सम्पत्तानं । सव्वेसन्ति यत्थ कत्थचि वुत्थवस्सानं सव्वेसं । तत्राति विहारे । तत्राति तस्मिं वदने सति, तेसु भिक्खूसु वा । वस्सं वसन्तीति वस्संवसन्ता, तेसं । चीवरमासेति चीवरेण लक्खिते पच्छिमकत्तिकमासे ।

हेमन्तस्स पच्छिमो दिवसोति फग्गुणपुण्णमीसङ्कातो हेमन्तस्स पच्छिमो दिवसो । वस्सावासिकन्ति वस्सं आवसन्तानं दातव्वं चीवरं । आरोपेतव्वाकारं दस्सेन्तो आह “अतीतवस्सावासस्सा”तिआदि । तत्थ अतीतवस्सावासस्साति अतीतवस्सं, अतीतवस्से वा आवासस्स सङ्गस्स । तन्ति चीवरं ।

ठपेत्वाति विहारे ठपेत्वा । सम्पत्तानन्ति इमं ठानं सम्पत्तानं । इतोति चीवरदानकालतो । तेति अन्तोवस्से वुत्थभिक्खू ।

आदिस्साति पदस्स त्वापच्चयन्तभावं दस्सेन्तो आह “आदिसित्वा”ति । अयमत्थो वेदितव्वोति योजना । तत्राति “यागुया वा”तिआदिपाठे । अज्जतनाय वाति अज्ज भवानं पुज्जानं अत्थाय वा । तेसन्ति निमन्तकानं, पविट्ठानं भिक्खूनन्ति सम्बन्धो । येहि निमन्तितेहीति निमन्तितेहि येहि भिक्खूहि । येसं वा पत्तन्ति सम्बन्धो । तेसं न पापुणातीति सव्वेसं तेसं न पापुणाति, कस्मा? अनिमन्तितत्ता । तेसं न पापुणन्ति, कस्मा? निमन्तितगेहं अपविट्ठत्ता । सोति दायको ।

पुब्बेपीति इतो पुब्बेपि । अस्साति दायकस्स । वासेत्वाति वासापेत्वा । सोति दायको । योति भिक्खु, वसतीति सम्बन्धो । तानीति भेसज्जानि । इदन्ति चीवरं ।

“अन्तेवासिकानज्जा”ति पदेन सद्धिविहारिकापि गहेतव्वा उद्देसादिवसेन अन्ते वसनसीलत्ता । उद्देसं गहेतुं आगतो च गहेत्वा गच्छन्तो चाति इमे अन्ते अवसनसीलापि रूळ्हीवसेन अन्तेवासिका नाम । इमिना निस्सयं गहेतुं आगतो च थेरस्स सन्तिके निस्सयं गहितपुब्बो च अन्तेवासिको नामाति दस्सेति । वत्तं कत्वा उद्देसपरिपुच्छादीनि गहेत्वा विचरन्तानं सव्वेसं उद्देसन्तेवासिकानं पापुणातीति योजना । इमिना सद्धिविहारिकनिस्सयन्तेवासिकउपसम्पदन्तेवासिकपब्बज्जन्तेवासिकापि गहेतव्वा तेसम्पि निबद्धचारिकभिक्खुभावतो । सव्वत्थाति सव्वस्मिं चीवरक्खन्धके ।

इति चीवरक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

९. चम्पेय्यक्खन्धकं

२३४. कस्सपगोत्तभिक्खुवत्थुकथा

३८०. चम्पेय्यक्खन्धके गग्गराय पोक्खरणिआति एत्थ गग्गरसद्वस्स नामसद्वभावं दस्सेन्तो आह “गग्गरनामिकाय इत्थिया”ति । इमिना गग्गरसद्वो गग्गरइति नामं पवत्तिनिमित्तं कत्वा इत्थिदव्वं वदतीति दस्सेति । तन्तिपटिबद्धोति तन्तिया पटिबद्धो । “उस्सुक्कम्पि अकासि यागुया”तिआदीसु एवं विनिच्छयो वेदितव्वोति योजना । तस्स भिक्खुनोति कस्सपगोत्तनामकस्स तस्स भिक्खुनो । तत्थेवाति वासभगामेयेव ।

३८१. अधम्मेन वग्गकम्मं करोन्तीतिआदीनं नानाकरणन्ति सम्बन्धो ।

२३६. जत्तिविपन्नकम्मादिकथा

३८५. अञ्जत्रापि धम्माति एत्थ धम्माति उपयोगत्थे निस्सक्कवचनमेतन्ति आह “अञ्जत्र धम्म”न्ति ।

“अञ्जत्रा”ति निपातपयोगे दुतियाततियापञ्चमीसु अञ्जतरस्स सम्भवतो उपयोगवचनम्पि होति । तस्मा वुत्तं “अयमेव वा पाठो”ति । “भूतेन वत्थुना”ति इमिना धम्मसद्वस्स सच्चत्थं दस्सेति । “एसेव नयो”ति इमिना सद्वसभावमेव सन्धाय अतिदिसति, न अत्थं । तेन वुत्तं “एत्थ पना”तिआदि । **सत्थुसासनन्ति** सत्थु आणा । **सत्थुआणा** नाम जत्तिअनुसावनानं सम्पदाति आह “जत्तिसम्पदा अनुसावनसम्पदा चा”ति । “पटिकुट्टञ्चेव कतञ्चा”ति इमिना **पटिकुट्टकतन्ति** पदस्स द्वन्दवाक्यं दस्सेति । पटिकुसितब्बन्ति **पटिकुट्टं**, कत्तब्बन्ति **कत्तं**, कम्मं । तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “यं अञ्जेसू”तिआदि । तत्थ यन्ति कम्मं ।

३८७. पाळियाति विनयपाळिया । यन्ति कम्मं, न करियतीति सम्बन्धो । **एत्थाति** अट्टकथायं । **सो च खोति** सो च वित्थारो, आगतोति सम्बन्धो । कस्मा जत्तिदुतियजत्तिचतुत्थकम्मानमेव वसेन आगतो, ननु जत्तिअपलोकनकम्मवसेनपि आगतेन भवितब्बन्ति आह “यस्मा पना”तिआदि । जत्तिदुतियजत्तिचतुत्थेसु हापनं वा अञ्जथा करणं वा अत्थि विय जत्तिकम्मे नत्थीति योजना । जत्तिकम्मे जत्तिट्टपनतो अञ्जकिच्चस्स असम्भवतो हापनं वा अञ्जथा करणं वा नत्थीति अधिप्पायो । **तानीति** जत्तिकम्मअपलोकनकम्मानि । **सब्बेसम्पि कम्मानन्ति** सब्बेसम्पि चतुन्नं कम्मानं । **परतोति** परस्मिं परिवारावसाने (परि० अट्ट० ४८२) ।

२३७. चतुवग्गकरणादिकथा

३८८. यदिदं कम्मन्ति योजना । **तेसन्ति** सङ्गानं । **कम्मप्पत्तोति** एत्थ कम्मेन, कम्मस्स वा पत्तोति अत्थं पटिक्खिपन्तो आह “कम्मं पत्तो”ति । “सब्बकम्मेसु कम्मपत्तो”ति पाळिनयेन “कम्मेसु पत्तो”ति अत्थोपि युज्जति । लोकवोहारवसेन “कम्मेन कम्मस्स वा पत्तो”ति अत्थोपि युज्जतेव ।

३८९. परिसतोति परिसकारणा । **तत्थाति** “चतुवग्गकरणञ्चे भिक्खवे”तिआदिपाठे, चतुवीसतिपुग्गलेसु वा । **कम्मनानासंवासकोति** उक्खेपनीयकम्मकतो । **लद्धिनानासंवासकोति** उक्खित्तानुवत्तको । “हुत्वा”ति इमिना “भिक्खुनीचतुत्थो”तिआदीसु चतुवीसतिया ठानेसु किरियाविसेसनभावं दस्सेति । भिक्खुनी चतुत्थी एतस्साति भिक्खुनीचतुत्थो, चतुवग्गो सङ्गोतिआदिना वचनत्थो कातब्बो ।

३९३. परिवासादीतिआदिसद्देन मूलायकस्सनमानत्तअब्भानानि सङ्गण्हाति । **तेसन्ति** परिवासादिकम्मानं । **परतोति** परस्मिं चूळवग्गे (चूळव० अट्ट० ७५ आदयो) ।

३९४. पटिकुट्टकतकम्मस्साति पटिकुट्टस्स हुत्वा कतस्स कम्मस्स । **पकतत्तस्साति** एत्थ पकतिसीलसङ्घातो अत्ता सभावो एतस्साति पकतत्तोति अत्थं दस्सेन्तो आह “अविपन्नसीलस्सा”ति । सङ्घादिसेसं अनापज्जन्तस्सापि अविपन्नसीलत्ता वुत्तं “पाराजिकं अनज्झापन्नस्सा”ति । इमिना सङ्घादिसेसं आपज्जन्तोपि पकतत्तोयेवाति दस्सेति । सोपि हि इध अविपन्नसीलो नाम, अञ्जत्थ पन सङ्घादिसेसस्स सीलविपत्तिभावतो तं आपज्जन्तोपि विपन्नसीलोयेव नाम । **आनन्तरिकस्साति** एत्थ अनन्तरसद्वस्स सम्बन्धञ्च णिकपच्चयस्स अत्थञ्च दस्सेन्तो आह “अत्तनो अनन्तरं निसिन्नस्सा”ति । तत्थ “अत्तनो”ति इमिना अनन्तरसद्वस्स सम्बन्धं दस्सेति । “निसिन्नस्सा”ति इमिना णिकपच्चयस्स अत्थं दस्सेति ।

२३९. द्वेनिस्सारणादिकथा

३९५. वत्थुतोति वत्थुकारणा । तत्थाति “द्वेमा भिक्खवे”तिआदिपाठे । “सन्धाय वुत्त”न्ति इमिना “अप्पत्तो”तिआदिसुत्तस्स नेय्यत्थभावं दस्सेति । हीति सच्चं, यस्मा वा । तन्ति पब्बाजनीयकम्मं । पुन तन्ति पब्बाजनीयकम्ममेव । एस भिक्खु अप्पत्तोति सम्बन्धो । कस्मा अप्पत्तोति आह “यस्मा”तिआदि । आवेणिकलक्खणेनाति अविना हुत्वा पवत्तेन लक्खणेन । अत्तना अविना हुत्वा अत्तनो सन्तकेन विसुं भूतेन लक्खणेनाति वुत्तं होति । यदि अप्पत्तो, कस्मा सुनिस्सारितोति आह “यस्मा पनस्सा”तिआदि । अस्साति भिक्खुस्स, करेय्याति सम्बन्धो । तं चे सङ्घो तज्जनीयकम्मादिवसेन निस्सारेति, सुनिस्सारितोति सम्बन्धो । सोति भिक्खु । यस्मा अनुज्जाता, तस्मा सुनिस्सारितोति योजना । कित्तकेन अङ्गेन अनुज्जाताति आह “एकेनपि अङ्गेना”ति ।

३९६. ओसारणाति एत्थ ओत्थूपसग्गवसेन सरधातु पवेसनत्थोति आह “पवेसना”ति । तत्थाति “ओसारणा”तिआदिपाठे । ओसारेतीति एत्थ अब्भानादिवसेन पवेसनं पटिक्खपन्तो आह “उपसम्पदकम्मवसेना”ति । सहस्सक्खत्तुम्पीति पिसद्दो गरहत्थो । एकवारादिके पन का नाम कथाति दस्सेति । सातिसाराति सदोसा । तथाति यथा आचरियुपज्झाया सातिसारा, तथा । सेसो कारकसङ्घो सातिसारोति सम्बन्धो । “हत्थच्छिन्नादयो पन द्वत्तिस सुओसारिता”ति वुत्तत्ता अन्धमूगबधिरानं अपब्बजितानम्पि उपसम्पदा रुहतीति दट्ठब्बं । तेति हत्थच्छिन्नादयो द्वत्तिस ।

३९७. अभूतवत्थुवसेनाति असच्चवत्थुवसेन, असंविज्जमानवत्थुवसेन वा । तत्थाति “इध पन भिक्खवे”तिआदिपाठे । पटिनिस्सज्जिताति एत्थ तपच्चयस्स कम्मत्थे पवत्तभावं दस्सेन्तो आह “पटिनिस्सज्जितब्बा”ति ।

२४१. उपालिपुच्छाकथा

४००. तत्थाति उपालिपज्हेसु । तस्सपापियसिकादीहि सद्धिं एका पुच्छा कताति योजना । भिक्खूनम्पि वारेति सम्बन्धो । पिसद्देन “न केवलं उपालिपज्हेसुयेव योजेतब्बानि, अथ खो भिक्खूनं वारेपी”ति दस्सेति ।

२४२. तज्जनीयकम्मकथा

४०७. “इध पन भिक्खवे भिक्खु भण्डनकारको”तिआदि वुत्तन्ति सम्बन्धो । तत्थाति “इध पन भिक्खवे”तिआदिपाठे । अनपदानोति एत्थ अपपुब्बो दासद्दो अवखण्डनत्थोति आह “अपदानं वुच्चति परिच्छेदो”ति । नत्थि अपदानं अवखण्डनं आपत्तिपरियन्तो एतस्साति अनपदानोति वचनत्थो कातब्बो । सायेव पाळि वुत्ताति सम्बन्धो । तत्थाति तस्सं पाळियं । किञ्चि अत्थविनिच्छयं पाळिअनुसारेण विदितुं न सक्का न होतीति योजना ।

इति चम्पेय्यक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

१०. कोसम्बकक्खन्धकं

२७१. कोसम्बकविवादकथा

४५१. कोसम्बकक्खन्धके अयमनुपुब्बिकथा एवं वेदितब्बाति योजना । विनयं पाळितो च, तदत्थतो च धारेतीति

विनयधरो, तथा सुत्तन्तं धारेतीति सुत्तन्तिको। तेसूति द्वीसु भिक्खूसु। सुत्तन्तिको भिक्खु निक्खमीति सम्बन्धो। आचमनउदकावसेसन्ति आचमेति धोवति अनेनाति आचमनं, तमेव उदकं आचमनउदकं, तमेव अवसेसं आचमनउदकावसेसं, अवसेसआचमनउदकन्ति अत्थो। तं भिक्खुन्ति सुत्तन्तिकं भिक्खुं। एत्थाति आचमनउदकावसेसद्वपने। “सचे होति, देसेस्सामी”ति इमिना अत्तनो सुब्बचभावज्ज सिक्खाकामतज्ज दस्सेति। तेति तथा, कथन्ति सम्बन्धो। अथ वा तेति तुहं, नत्थीति सम्बन्धो। असज्जिच्च असतिया कतत्ता अनापत्तिपक्खोपि भवेय्याति आह “नत्थि आपत्ती”ति। एत्थ पन आपत्तियेव। सोति सुत्तन्तिको।

विनयधरोपीति विनयधरो पन, आरोचेसीति सम्बन्धो। आपज्जमानोपीति पिसद्वो गरहत्थो। तेति विनयधरस्स निस्सितका, आहंसूति सम्बन्धो। तस्साति सुत्तन्तिकस्स। तेति सुत्तन्तिकस्स निस्सितका, आरोचेसुन्ति सम्बन्धो। सोति सुत्तन्तिको। मुसावादीति अभूततो, अभूतं वा वचनं वदनसीलो। एसोति विनयधरो। तेति सुत्तन्तिकस्स निस्सितका, आहंसूति सम्बन्धो। ततोति कलहवड्डनकारणा। विनयधरो अकासीति सम्बन्धो।

४५३. “न ताव भिन्नो”ति इमिना भिन्नोति एत्थ तपच्चयस्स अवस्सम्भावियत्थे अनागतकालिकतं दस्सेति। तमेवत्थं सह उपमाय दस्सेन्तो आह “अपिचा”तिआदि। तन्ति सस्सं। “भिज्जिस्सती”ति इमिना भिज्जिस्सतीति भिन्नोति वचनत्थं दस्सेति। सो च खोति सङ्गो। कलहवसेन भिज्जिस्सतीति सम्बन्धो। सम्भमअत्थवसेनाति संवेगअत्थवसेन। सम्भमसद्वो हि तीसु अत्थेसु वत्तति गारवे, भीतियं, संवेगे चाति। इध पन संवेगे वत्तति। भिक्खुसङ्गस्स भिन्ने संवेगअत्थवसेनाति अधिप्पायो। इदं हेट्ठा कथिताय “भये कोधे पसंसाय”न्ति गाथाय (पारा० अट्ठ० १.१५) चसद्देन सम्पिण्डितं सम्भमअत्थं सन्धाय वुत्तन्ति दट्ठब्बं। एत्थाति “भिन्नो भिक्खुसङ्गो भिन्नो भिक्खुसङ्गो”ति पाठे। आमेडितन्ति आ पुनप्पुनं भयादिपीळितत्ता मेडेन उम्मादेन इतं कथितं आमेडितं।

४५४. हीति वित्थारो। भगवा वदेय्याति सम्बन्धो। उक्खिपन्ति अपनेन्तीति उक्खेपका। उक्खित्तमनुवत्तन्तीति उक्खित्तानुवत्तका। एतेसन्ति उक्खित्तानुवत्तकानं। पुन एतेसन्ति उक्खेपकानं। पक्खोति सखा। तन्तिमेवाति पाळिमेव, ब्यापारमेव वा।

४५५. योति भिक्खु। चित्तं उप्पादेतीति सम्बन्धो। तुम्हेति धम्मवादिनो सन्धाय वुत्तं। किं भणथाति किं वचनं भणथ। इति पुच्छित्वाति सम्बन्धो। तेसज्जाति धम्मवादीनज्ज। इतरेसज्जाति अधम्मवादीनज्ज। इमेति अत्तनो पक्खे इमे भिक्खू। तेसन्ति अधम्मवादीनं। “कम्मं कोपेती”ति “नानासंवासकचतुत्थो चे भिक्खवे कम्मं करेय्य, अकम्मं, न च करणीय”न्ति वचनतो (महाव० ३८९) कम्मं कोपेति। इतरेसम्पीति धम्मवादीनम्पि। धम्मवादीनं पक्खे निसीदित्वा अधम्मवादीनं लद्धिं गणहन्तोपि धम्मवादीनं नानासंवासको होतियेव, अयं नयो वुत्तनयस्स अत्थतो सिद्धोति कत्वा इध न वुत्तो। एवन्तिआदि निगमनं। योति भिक्खु, पविसति गणहातीति सम्बन्धो। निसिन्नो हुत्वाति योजना। इमेति अत्तनो पक्खे इमे भिक्खू। इतरेति परपक्खे इतरे भिक्खू। तेसन्ति धम्मवादीनं। यत्थ तत्थ वा पन पक्खेति यस्मिं कस्मिंचि वा धम्मवादीनं पक्खे। इमे धम्मवादिनोति गणहातीति तंतंपक्खगते भिक्खू याथावतो वा अयाथावतो वा “इमे धम्मवादिनो”ति गणहाति।

४५६. कायेन कतं कम्मं कायकम्मं, वचिया कतं कम्मं वचीकम्मं। तत्थ कायकम्मं उपदंसेन्ता भिक्खू पहरन्ता उपदंसेन्ति। वचीकम्मं उपदंसेन्ता भिक्खू फरुसं वदन्ता उपदंसेन्ति। तेन वुत्तं “कायेन पहरन्ता”तिआदि। उपदंसेन्तीति पवत्तेन्ति। “कोधवसेना”ति इमिना पेमवसेनाति अत्थं निवत्तेति। अधम्मियानीति अधम्मेन कत्तब्बानि। “किच्चानी”ति

इमिना इयपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । असम्मोदिकाति एत्थ यकारलोपोति आह “असम्मोदिकाया”ति । “कथाया”ति इमिना असम्मोदं जनेतीति असम्मोदिकाति कत्वा णिकपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । उपचारं मुञ्चित्वाति एत्थ उपचारो नाम अञ्जमञ्जं पहरन्तानं हत्थस्स पापुणनट्ठानं, तं मुञ्चित्वाति अत्थो । आसनन्तरिकायाति एत्थ एकं आसनं अन्तरं व्यवहितं इमिस्सा निसिन्नकिरियायाति आसनन्तरिकाति दस्सेन्तो आह “एकेकं आसनं अन्तर”न्ति । “कत्वा”ति इमिना किरियाविसेसनभावं दस्सेति ।

४५७-८. अयं अस्स भिक्खुनो अधिप्पायो किराति योजना । एतेति कोधाभिभूते भिक्खू । भगवा पन कथेसीति सम्बन्धो । “अनत्थो अतो”ति इमिना अनत्थतोति पदस्स ओकारलोपसन्धिं दस्सेति । तेसं पदानमत्थं दस्सेन्तो आह “एतस्मा”तिआदि । “अथ वा”तिआदिना “अनत्थदो”ति वत्तब्बे “सुगतो”तिआदीसु विय द-कारस्स त-कारं कत्वा अनत्थतोति वुत्तन्ति दस्सेति । अनत्थदोति अनत्थं ददातीति अनत्थदो ।

४६४. पुथुसद्धोति एत्थ पुथुसद्धो महन्तपरियायोति आह “महा”ति । अस्साति भण्डनकारकस्स जनस्स । समज्जोति एत्थ समसद्धो सदिसपरियायोति आह “एकसदिसो”ति, तुल्याधिकरणसमासोयं । भण्डनकारको अयं जनोति योजना । तत्थाति भण्डनकारकेसु जनेसु । अञ्जम्पि एकं इदं कारणन्ति सम्बन्धो । न मज्जित्थाति कोचि एकोपि न मज्जित्थाति योजना । इमिना अमज्जरुन्ति एत्थ आविभत्तिया “रु”न्ति आदेसो दस्सितो ।

परिमुट्ठाति परिमुट्ठा सति एतेसन्ति परिमुट्ठाति दस्सेन्तो आह “परिमुट्ठसतिनो”ति । अट्ठक्खरगाथायं “पञ्चमं लघु सब्बत्था”ति वुत्तत्ता पञ्चमस्स राकारस्स रस्सो होति । तेन वुत्तं “राकारस्स रस्सादेसो कतो”ति । कथं भाणिनोति वाचं भाणिनो । मुखायामन्ति एत्थ आयामसद्धो वित्थारपरियायो, वित्थारो च नाम पसारणन्ति आह “पसारेतु”न्ति । सम्पदानत्थजोतकेन तुपच्चयेन सम्पदानत्थे उपयोगवचनन्ति दस्सेति । नीताति कम्मवाचकस्स कितस्स अप्पधानकम्मं दस्सेन्तो आह “इमं निल्लज्जभाव”न्ति । द्विकम्मकधातुभावतो “अत्तनो”ति पधानकम्मम्पि अज्झाहरितब्बं । तन्ति कलहं । “जान”न्ति पदेन “विदू”ति पदस्स अत्थञ्च वाक्यञ्च दस्सेति । विदन्ति जानन्तीति विदूति वचनत्थो कातब्बोति अधिप्पायो । सादीनवोतिआदीनवेन दोसेन सह पवत्तो । अयन्ति कलहो ।

ये च तं उपनहन्तीति एत्थ तसद्वस्स विसयं दस्सेतुं वुत्तं “आघात”न्ति । येति जना । उपनहन्ति उपनहन्ति बन्धन्ति । सनन्तनोति एत्थ सनन्तनसद्धो पुराणपरियायोति आह “पोराणो”ति ।

“अञ्जे”ति इमिना परेति एत्थ परसद्वस्स पच्छाभागत्थादयो निवारति । मयमेत्थ यमामसेति एत्थ एतसद्वस्स विसयं दस्सेन्तो आह “सङ्गमज्जे”ति । यमुधातु उपयमनत्थो सेकारो निपातमत्तोति आह “उपयमामा”ति । “सततं समितं मच्चुसन्तिकं गच्छामा”ति इमिना “न जानन्ती”ति पदस्स आकारं दस्सेति । तत्थाति महाजनकाये ये पण्डिताति योजना । एवं हीति एवमेव । जानन्ता ते पण्डिता पटिपज्जन्तीति योजना । मेधन्ता हिंसन्ता गच्छन्ति पवत्तन्तीति मेधगा कलहा । केचि मेधधातुतो ण्वुपच्चयं वदन्ति, तेसं मतेन मेधकाति पठमक्खरेन पाठो भवेय्य ।

तेसम्पीति ब्रह्मदत्तदीघावुकुमारानम्पि । सङ्गतीति समागमो । वोति तुम्हाकं । येसं तुम्हाकं नेव मातापितूनं अट्ठीनि छिन्नानि, न पाणा हता, न गवस्सधनानि हटानि । तेसं तुम्हाकं कस्मा सङ्गति न होतीति योजना ।

सब्बानि परिस्सयानीति एत्थ सब्बानीति वुत्तकारणञ्च लिङ्गविपल्लासञ्च दस्सेन्तो आह “पाकटपरिस्सये च

पटिच्छन्नपरिस्सये चा”ति । “अभिभवित्वा”ति इमिना **अभिभुज्याति** पदस्स त्वापच्चयन्तभावं दस्सेति । तेनाति निपकेन सहायेन ।

राजावाति एत्थ राजा इवाति पदविभागं कत्वा राजसदस्स उपलक्खणवसेन महाजनक, अरिन्दमराजानो च इवसदस्स ओपम्मत्थजोतकञ्च दस्सेन्तो आह “यथा”तिआदि । रट्टुविजितसद्वा अञ्जमञ्जपरियाया । विसेसनविसेस्यानं कामाचारतो गम्यमानत्ता वुत्तं “विजितं रट्टु”न्ति । “मातङ्गो अरञ्जे नागो इवा”ति इमिना पदविभागं दस्सेति । तेसं पदानं अत्थं दस्सेन्तो आह “मातङ्गोति हत्थी वुच्चती”तिआदि । “हत्थी वुच्चती”ति इमिना महन्तो अङ्गो सरीरमेतस्साति **मातङ्गोति** वचनत्थेन हत्थी मातङ्गो नामाति दस्सेति । महन्तसदस्स मातादेसो । **नागसद्दो** उरगे च हत्थिम्हि च नागरुक्खे च उत्तमे च नामपञ्चत्तियञ्चाति पञ्चसु अत्थेसु वत्तति, इध उत्तमत्थेति दस्सेन्तो आह “नागोति महन्ताधिवचनमेत”न्ति । **मातङ्गरञ्जेवाति** एत्थ इवसदस्स ओपम्मत्थजोतकभावं दस्सेत्वा अत्थयोजनं दस्सेन्तो आह “यथा ही”तिआदि । “यथा च पालिलेय्यको”ति इमिना मातङ्गनागस्स सरूपं उपलक्खणेन दस्सेति ।

२७५. पालिलेय्यकगमनकथा

४६७. पालिलेय्यकन्ति पालिलवनसण्डे वसन्तहत्थिनागं । “हत्थी”ति च “नागो”ति च द्विन्नं सद्धानं परियायभावेन वुत्तत्ता अधिकत्थोति आह “महाहत्थी”ति । पुरतो पुरतो गच्छन्तेहि तेहि हत्थिआदीहि छिन्नगगानीति योजना । **ओभग्गोभग्गन्ति** भज्जित्वा अधोपातितं ओभग्गन्ति दस्सेन्तो आह “भज्जित्वा भज्जित्वा पातित”न्ति । “उच्चट्टानतो”ति इमिना अवत्थूपसग्गस्स अधोत्थं नयेन दस्सेति । **एतस्साति** हत्थिनागस्स । तेति हत्थिआदयो । तेहीति हत्थिआदीहि । पिवन्तेहि तेहीति योजना । **कद्धमोदकानीति** कद्धमेन संसट्टानि उदकानि ।

ईसादन्तस्साति एत्थ ईसाय सदिसो दन्तो इमस्साति ईसादन्तोति दस्सेन्तो आह “रथईसासदिसदन्तस्सा”ति । “रथईसा”ति इमिना नङ्गलईसं निवत्तेति । **यदेकोति** यं एको । यंसद्दो कारणत्थोति आह “यस्मा”ति । **अस्स नागस्साति** हत्थिनागस्स । **नागेनाति** बुद्धनागेन ।

यथाभिरन्तन्ति एत्थ कित्तकं कालं रमतीति आह “तेमास”न्ति । **एत्तावताति** एतकेन तेमासविहरणेन । पत्थटा अहोसीति सम्बन्धो । **सब्बत्थाति** सब्बस्मिं जम्बुदीपतले ।

“कोसम्बिनिवासिनो”ति इमिना कोसम्बियं निवसन्तीति **कोसम्बकाति** वचनत्थं दस्सेति ।

२७६. अट्टारसवत्थुकथा

४७१. “लद्धिग्गहण”न्ति इमिना आदीयते **आदायोति** वचनत्थं दस्सेति ।

४७५. तं दिवसमेवाति तस्मिं सङ्खसामगिकरणदिवसेयेव ।

४७६. न मूला मूलं गन्त्वाति मूलतो मूलं न गन्त्वाव । “अत्थतो अपगता”ति इमिना अत्थतो अपेता **अत्थापेताति** वचनत्थं दस्सेति । “व्यञ्जनमत्तं उपेता”ति इमिना व्यञ्जनमत्तं उपेता उपगता **व्यञ्जनूपेताति** वचनत्थं दस्सेति ।

४७७. अत्थेसु जातेसूति एत्थ जातसद्दो उप्पन्नपरियायोति आह “विनयअत्थेसु उप्पन्नेसू”ति । तच्च पदं “सङ्खस्स किच्चेसू”ति आदीसु सब्बपदेसु योजेतब्बं । **महत्थिको**ति महन्तो उपकारसङ्घातो अत्थो इमस्साति महत्थिकोति दस्सेन्तो आह “महाउपकारो”ति ।

अनानुवज्जो पठमेनाति एत्थ पठमसद्दो तावपरियायोति दस्सेन्तो आह “तावा”ति । **सीलतो**ति सीलेन । **उपेक्खिताचारो**ति उपपत्तितो इक्खिताचारो । “अपेक्खिताचारो”तिपि पाठो । **उपपरिक्खिताचारो**ति उपपरिक्खितो आचारो एतस्साति उपपरिक्खिताचारो ।

विसय्हाति एत्थ विपुब्बो सहधातु अभिभवनत्थो, त्वापच्चयो च होतीति दस्सेन्तो आह “अभिभवित्वा”ति । **अनपगतन्ति** कारणतो अनपेतं । भणन्तो भिक्खूति सम्बन्धो । तमत्थं दस्सेन्तो आह “यस्मा ही”ति आदि । **सो**ति भिक्खु, न हापेतीति सम्बन्धो । “उसूयाया”ति इमिना दोसागतिगमनस्स गहितत्ता “अगतिगमनवसेना”ति इमिना पारिसेसनयेन अवसेसअगतिगमनमेवाधिपेतं । **सो**ति भिक्खु । **छम्भति चेवा**ति थम्भति चेव, थद्धं करोति चेवाति अत्थो । **वेधति चा**ति कम्पति च । **यो चा**ति भिक्खु पन । **ईदिसो**ति उसूयाय वा अगतिगमनेन वा भणनसङ्घातो एदिसो न होति ।

किञ्च भिय्योति निपातसमुदायो, ततो वुत्ततो अतिरेकं कथेतब्बं किं पनाति अत्थो । तस्सा गाथाय अत्थो वेदितब्बोति योजना । **यो**ति भिक्खु । **ही**ति सच्चं । **कालागतन्ति** एत्थ गहेतब्बकालञ्च सत्तमीतप्पुरिससमासञ्च दस्सेन्तो आह “कथेतब्बयुत्तकाले आगत”न्ति । **वचो**ति पदं न वचनपधानं, वचनवन्तपुग्गलोयेव पधानन्ति दस्सेन्तो आह “वदन्तो”ति ।

आचेरकम्हि च सकेति एत्थ आचरियस्स एसो **आचेरको**, सस्स अत्तनो एसो **सको**ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “अत्तनो आचरियवादे”ति । गाथाभावतो आचरियसद्दस्स आचेरादेसो कातब्बो । “वादे”ति इमिना इदमत्थे पवत्तस्स णिकपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । **अलं पमेतु**न्ति एत्थ अलंसद्दो समत्थत्थो, पमसद्दोतुलनत्थोति आह “तुलयितुं समत्थो”ति । **कथेतवे**ति एत्थ तवेसद्दो अञ्जत्थ येभ्य्येन भाववाचको, इध पन कम्मवाचकोति आह “कथेतब्बे”ति । **विरद्धट्ठानकुसलो**ति विरद्धट्ठाने कुसलो ।

अयं गाथा वुत्ताति सम्बन्धो । तन्ति कथेतब्बं । **अयं हेत्थत्थो**ति अयं एव एत्थ गाथायं अत्थोति योजना । “गच्छन्ती”ति इमिना **वजन्ती**ति एत्थ वजधातुया गत्यत्थं दस्सेति । “अत्तनो आचरियवाद”न्ति इमिना “सकं आदाय”न्ति पदस्स अत्थं दस्सेति । आचरियवादो हि आदातब्बतो गहेतब्बतो **आदाय**न्ति वुत्तो । **तदनुरूपन्ति** तस्स वत्थुस्स अनुरूपं । ब्याकरमानो भिक्खूति सम्बन्धो । **अट्ठहि दूतङ्गेही**ति “सोता च होति, सावेता च, उग्गहेता च, धारेता च, विज्जाता च, विज्जापेता, च कुसलो च सहितासहितस्स, नो च कलहकारको”ति (चूळव० ३४७; अ० नि० ८.१६) एवं वुत्तेहि अट्ठहि दूतस्स अङ्गेहि । कस्स दूतेय्यकम्मन्ति आह “सङ्खस्सा”ति । दूतस्स एतानि **दूतेय्यानि**, तानियेव कम्मनि **दूतेय्यकम्मनि**, तेसु । **इदन्ति** अत्थजाकं, वुत्तं होतीति योजना । अथ वा **इदन्ति** अयमत्थो । **वुत्तं होती**ति वुत्तो होति । पच्छिमनये लिङ्गविपल्लासोति दट्ठब्बो । आनेत्वा हवन्ति पूजेन्तीति **आहवो** दायका, तेसं आहूतं । आनेत्वा हुनितब्बं पूजेतब्बन्ति **आहुति**, तं आहुतिं । **सङ्खस्स किच्चेसू**ति निद्धारणे भुम्मं । तेन वुत्तं “तस्स तस्स किच्चस्सा”ति । **करवचो**ति एत्थ “वचो करो”ति वत्तब्बे गाथाभावतो पदविपरियायवसेन “करवचो”ति वुत्तोति आह “वचनं करोन्तो”ति । “वचनकरणेना”ति इमिना “न तेन मज्जती”ति एत्थ तसद्दस्स विसयं दस्सेति ।

आपज्जमानो भिक्खु आपत्ति होतीति योजना । तस्सा चाति एत्थ स्मावचनस्स स्सादेसो कातब्बो । यथाति येनाकारेन, विनयकम्माकारेनाति अत्थो । येसूति यत्तकेसु वत्थूसु । उभये एते विभङ्गाति सम्बन्धो । अस्साति भिक्खुस्स । आपत्तिवुट्ठानपदस्साति पदसद्दो कारणत्थो, भुम्मत्थे सामिवचनो च होतीति आह “आपत्तिवुट्ठानकारणे”ति । “कुसलो”ति इमिना छेको पण्डितो, कुच्छितं पापं विदति जानातीति कोविदोति वचनत्थेन कोविदो नामाति दस्सेति ।

आचरन्तो भिक्खु गच्छतीति योजना । “वत्त”न्ति इमिना ओसारणं तन्ति एत्थ तसद्दस्स विसयं दस्सेति । “या”ति इमिना एतम्पीति एत्थ एतसद्दस्स अनियमनिद्देसभावं दस्सेति । सब्बत्थाति सब्बस्मिं कोसम्बकक्खन्धके ।

इति कोसम्बकक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

महावग्गवण्णनाय

योजना समत्ता ।

जादिलज्जितनामेन, नेकानं वाचितो मया ।
महावग्गक्खन्धकस्स, समत्तो योजनानयोति ॥

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

पाचित्यादियोजना

चूळवग्गयोजना

महावग्गक्खन्धकस्सेवं, कत्वान योजनानयं ।
अधुना चूळवग्गस्स, करिस्सं योजनानयं ॥

१. कम्मक्खन्धकं

१. तज्जनीयकम्मकथा

१. चूळवग्गस्स पठमे कम्मक्खन्धके एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । “चूळवग्गस्सा”ति पदं “कम्मक्खन्धके”ति पदे अवयविसम्बन्धो । तावाति पारिवासिकक्खन्धकादितो, पारिवासिकक्खन्धकादीनं वा पठमं । चेवसद्दो च चसद्दो च “पण्डुकलोहितका”ति पदस्स असमाहारद्वन्द्ववाक्यं दीपेन्ति । निस्सयानं नामं निस्सितेसु उपचारवसेन तेसं सद्धिविहारिकअन्तेवासिकापि पण्डुकलोहितकनामायेव होन्तीति दस्सेन्तो आह “तेसं निस्सितकापी”तिआदि । पिसद्देन उपचारत्थं सम्पिण्डेति । “सुट्ठु बलव”न्ति इमिना बलवाबलवन्ति द्विन्नं सद्धानं परियायभावेन वुत्तत्ता अतिसयत्थोति दस्सेति । “बलवबलव”न्ति वत्तब्बे वाचासिलिडुवसेन दीघं कत्वा एवं वुत्तं । पटिवदथाति पटिच्छन्नट्टाने कथेथ । इमिना पटिमन्तेथाति एत्थ मन्तधातुया गुत्तभासनत्थं दस्सेति । अत्थेसु करणभासनकिच्चेसु अलं समत्थाति अलमत्था, तेसं

विसेसेनाति अलमत्थतराति दस्सेन्तो आह “समत्थतरा”ति ।

अधम्मकम्मद्वादसककथा

४. असम्मुखा कतन्तिआदीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । सम्मुखेहि विरहिता असम्मुखाति दस्सेन्तो आह “सङ्गधम्मविनयपुग्गलसम्मुखानं विना कत”न्ति । “अप्पटिपुच्छित्वा”ति इमिना अप्पटिपुच्छाति एत्थ त्वापच्चयस्साकारभावं दस्सेति । तस्सेवाति चुदितकस्सेव । अदेसनागामिनियाति एत्थ अकारस्स अज्जत्थं दस्सेन्तो आह “पाराजिका...पे०... वा”ति । एत्थाति तज्जनीयकम्मे । नव पदाति नवसु पदेसु, निद्धारणे चेतं पच्चत्तवचनं । पुरिमकेसु तीसु तिकेसु वुत्तेसु नवसु पदेसूति योजना । “एकेक”न्ति पदेन सम्बन्धितब्बं । इमेहीति इमेहि द्वीहि पदेहि । द्वादस तिकाति पुरिमेहि तीहि तिकेहि नव तिके मिस्सेत्वा द्वादस । सुक्कपक्खेसुपीति पटिसेधविरहवसेन सुक्केसु पक्खेसुपि ।

६. “पब्बजितान”न्ति इमिना गिहीनं अननुलोमिकतं निवत्तेति । सहसोकितादीहीति आदिसद्देन सहनन्दिं सङ्गण्हाति । इमस्मिं ठाने सब्बअट्ठकथापोत्थकेसु “न उपसम्पादेतब्बन्ति उपज्झायेन हुत्वा न उपसम्पादेतब्ब”न्ति पाठतो पट्टाय याव “न सम्पयोजेतब्बन्ति अज्जमज्जं योजेत्वा कलहो न कारेतब्बो”ति पाठो अत्थि, ताव अट्ठारससम्मावत्तनवत्तानं संवण्णनापाठो लिखितो, सो पाठो इमस्मिं ठाने न लिखितब्बो । कस्मा? पाळिक्कमानुप्पत्ताभावतो, अट्ठकथायमेव “अट्ठारस सम्मावत्तनवत्तानि पारिवासिकक्खन्धके वण्णयिस्सामा”ति वक्खमानत्ता, यथावचनज्ज पारिवासिकक्खन्धके (चूलव० अट्ठ० ७६) संवण्णितत्था च । तस्मा सो पाठो न पोरणपाठो होति, पच्छा पक्खित्तपाठोति दट्ठब्बो ।

तिण्णं भिक्खवे भिक्खून्तिआदि वुत्तन्ति सम्बन्धो । एकेकेनापीति तीसु अङ्गेसु एकेकेनापि । इमिना अवयववाक्यनिब्वत्तिवसेन कम्मरहभावं दस्सेति । हीति सच्चं । नियस्सस्स विसेसेन अभिण्हापत्तिकत्तं अङ्गं इति वुत्तन्ति योजना । एत्थ आकारवाचको इतिसद्दो लुत्तनिदिट्ठोति दट्ठब्बं । एसेव नयो अनन्तरेपि । तज्जीयति अनेन विनयकम्मेनाति तज्जनीयं, तमेव कम्मं तज्जनीयकम्मं । “निस्साय ते वत्थब्ब”न्ति नियस्सीयति बालो भजापीयति अनेन विनयकम्मेनाति नियस्सं, दिवादिगणिकत्ता सकारस्स द्वेभावो होति “नस्सं वस्स”न्तिआदीसु विय, नियस्समेव कम्मं नियस्सकम्मं । गामादितो पब्बाजियति अनेन विनयकम्मेनाति पब्बाजनीयं, तमेव कम्मं पब्बाजनीयकम्मं । तीसूति भण्डनकारकअभिण्हापत्तिककुलदूसकवसेन तिविधेसु अङ्गेसु । येन केनचि अङ्गेनाति सम्बन्धो । यदि सब्बानि कम्मनि कातुं वट्ठतीति योजना । एवं सति चम्पेय्यक्खन्धके (महाव० ४०० आदयो) वुत्तं इदं वचनं विरुज्झतीति सम्बन्धो । वचनत्थनानत्ततोति वचनस्स च अत्थस्स च नानाभावतो । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “तज्जनीयकम्मरहस्साति इमस्स ही”तिआदि । तत्थ “तिण्णं भिक्खवे”तिआदिवचनस्स अङ्गसम्भवो अत्थोति योजना । तस्माति यस्मा न विरुज्झति, तस्मा । सङ्गेन कतं होतीति सम्बन्धो । इमिना लक्खणेन तज्जनीयादिकम्मरहस्स तस्स भिक्खुस्साति योजना । एवं कम्मसन्निट्ठानत्थं दस्सेत्वा अङ्गसम्भवत्थं दस्सेन्तो आह “यस्स पना”तिआदि । तत्थ यस्साति भिक्खुस्स, अत्थीति सम्बन्धो । भण्डनकारकादीसूतिआदिसद्देन अभिण्हापत्तिककुलदूसकानि सङ्गण्हाति । आकङ्खमानो सङ्गो करेय्याति सम्बन्धो । कम्मरहन्ति कम्मस्स, कम्मे वा अरहं । एत्थाति कम्मक्खन्धके । पुब्बेनाति पुब्बे वुत्तेन चम्पेय्यक्खन्धकेन । अपरन्ति अपरे वुत्तं कम्मक्खन्धकं । समेतीति समं गच्छति ।

तत्थाति कम्मेसु, तज्जनीयकम्मेति सम्बन्धो, अङ्गेसु वा, भण्डनकारकवसेनाति सम्बन्धो । अथ खोति तथा वुत्तापीति अत्थो । करोन्तेन कम्मवाचावाचकेनाति सम्बन्धो । हीति फलजोतको । भूतेन वत्थुनाति तच्चेन वत्थुना । अज्जस्स कम्मस्साति तज्जनीयकम्मतो अज्जस्स कम्मस्स । कस्मा बालस्स अब्यत्तस्स आपत्तिबहुलस्स तज्जनीयकम्मं

कातब्बन्ति योजना । इदम्पीति तज्जनीयकम्मम्पि । सब्बत्थाति सब्बेसु कम्मेषु ।

नप्पटिप्पस्सम्भेतब्बअट्टारसकादिकथा

८. पन्नलोमाति पतितमानलोमा । एतन्ति वत्तं । नेत्थारन्ति एत्थ अफुट्टक्खरसंयोगे परस्स तकारस्स थकारो होति, तस्मा दुतियक्खरेन पाठो युत्तो । येनाति वत्तेन । निस्सारणाति निस्सारणतो । दस वा दिवसानि, पञ्च वा दिवसानि पूरेतब्बन्ति योजना । हीति सच्चं । एत्तकेनाति एतप्पमाणेन दसपञ्चदिवसेन ।

२. नियस्सकम्मकथा

११. अपिस्सु भिक्खू पकताति एत्थ निपातानमनेकत्थत्ता इध अपिस्सुसद्धो निच्चत्थो होति । पकतसद्धो “कुक्कुच्चपकता”ति आदीसु (पारा० अट्ठ० १. ततियसङ्गीतिकथा; पाचि० अट्ठ० ४३८) अभिभवनत्थो, इध पन ब्यावट्थोति दस्सेन्तो आह “निच्चं ब्यावटा होन्ती”ति ।

३. पब्बाजनीयकम्मकथा

२७. एत्थाति अस्सजिपुनब्बसुकवत्थुम्हि । कायिकोति एत्थ कायेन कीळतीति कायिकोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “कायकीळा वुच्चती”ति । “एसेव नयो”ति इमिना वाचाय कीळतीति वाचसिको, कायिको च वाचसिको च कायिकवाचसिकोति वचनत्थं अतिदिसति । एत्थ च पच्छिमवचनत्थो समाहारद्वन्दो, समाहारद्वन्देपि कत्थचि पुल्लिङ्गमिच्छन्ति सद्धविदू “धम्मविनयो”ति आदीसु (विभ० अट्ठ० ५०९) विय । कायद्वारपञ्जत्तसिक्खापदं वीतिक्कमेतीति कायिकोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “कायद्वारे पञ्जत्तसिक्खापदवीतिक्कमो वुच्चती”ति । कायेन पञ्जत्तसिक्खापदं वीतिक्कमेतीति कायिकोति वचनत्थोपि युज्जतेव । “उपहननं वुच्चती”ति इमिना उपहननं उपघातं, तमेव उपघातिकन्ति वचनत्थं दस्सेति । “नासन”न्ति इमिना हनधातुया हिंसनत्थं दस्सेति । पटिक्खित्तवेज्जकम्मादिवसेन तेलपचनअरिट्टपचनादीनि कायिको मिच्छाजीवो नामाति योजना । इमिना मिच्छाजीवस्स सरूपं दस्सेति ।

४. पटिसारणीयकम्मकथा

३३. सुधम्मवत्थुस्मिं एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । अनपलोकेत्वाति एत्थ अपपुब्बो लोकसद्धो आपुच्छनत्थोति आह “न आपुच्छित्वा”ति ।

३४. क्कित्ति किं नाम खादनीयभोजनीयं । वोति तुम्हेहि । गहपतीति आलपनपदं । थेरानं अत्थायाति सम्बन्धो । पटियत्तन्ति पटियादितं । “एतं अवोचा”ति इमिना एतदवोचाति एत्थ निग्गहितादेससन्धिं दस्सेति । यदिदन्ति सद्धो “तिलसंगुळिका”ति पदेन योजितत्ता इत्थिलिङ्गोति आह “या अय”न्ति । तिलसक्खलिकाति तिलेन संसद्धा सक्खलिका । “सा नत्थी”ति इमिना उत्तरवाक्ये यंसद्धस्स पुब्बवाक्ये तंसद्धापेक्खतं दस्सेति । एको पुरिसोति सम्बन्धो । पूवियोति पूवं, पूवेन वा कयविककयो । तेनाति कारणेन । नन्ति गहपतिं । थेरोति सुधम्मत्थेरो । यदेव किञ्चीति एत्थ किञ्चि एव यं वचनन्ति दस्सेन्तो आह “किञ्चिदेव तिलसंगुळिकावचन”न्ति । इदन्ति इमं अत्थं । सोति कुक्कुटपोतको । काकवस्सितन्ति काकस्स वस्सितं, नेव अकासीति सम्बन्धो । तयापीति पिसद्धो कुक्कुटपोतकं अपेक्खति । नेव भिक्खुवचनं वुत्तं, न गिहिवचनं वुत्तं, इति इममत्थं दस्सेतीति योजना ।

अधम्मकम्मादिद्वादसककथा

३९. पुरिमेहि कम्मेहीति सम्बन्धो । तत्थाति अङ्गेसु । यथा परिसक्कियमाने गिहीनो लाभं न लभन्तीति योजना । परिपुब्बो सक्कधातु परक्कमत्थोति आह “परक्कमन्तो”ति । तत्थाति अनत्थादीसु । अत्थभङ्गोति गिहीनं अत्थस्स भङ्गो । अवसन्ति गिहीनं अवसनं । गिहीनन्ति एत्थ साम्यत्थे सामिवचनन्ति आह “गिहीनं सन्तिके”ति । यथा करियमाने सच्चो होति, एवं न करोतीति योजना । एकङ्गेनापीति पिसद्वो सम्भावनत्थो, ततो अधिकेहि अङ्गेहि का नाम कथाति दस्सेति । एत्थाति पटिसारणीयकम्मे । पटिमुखं अत्तनो दोसं सरापेतब्बं अनेन विनयकम्मेनाति पटिसारणीयं, तमेव कम्मं पटिसारणीयकम्मं ।

५. आपत्तिया अदस्सने उक्खेपनीयकम्मकथा

४६. संसथाति एत्थ संसधातुया कथनत्थं दस्सेन्तो आह “आरोचेथा”ति । तुम्हे संसथ, कथेथाति अत्थो ।

५०. भण्डनकारको होतीतिआदि कारणूपचारवसेन वुत्तोति आह “भण्डनादिपच्चया”तिआदि । भण्डनकारकादि कारणं, तेन आपन्ना आपत्ति फलं, तस्सा अदस्सने उक्खेपनीयकम्मं कातब्बन्ति अधिप्पायो । तस्साति आपत्तिया ।

५१. एत्थाति उक्खेपनीयकम्मे । तत्थाति तेचत्तालीसवत्तेसु । अनुब्बंसेतब्बोति एत्थ धंसधातुया गत्यत्थं पटिक्खपन्तो आह “न चोदेतब्बो”ति । “रजोनुब्बंसती”तिआदीसु (बु० वं० २.१०१) हि धंसधातु गत्यत्थे वत्तति । “न भिक्खु भिक्खूही”ति एत्थ सोयेव भिक्खु तेहेव भिक्खूहीति अत्थं निवारेन्तो आह “अज्जो भिक्खु अज्जेहि भिक्खूही”ति । न गिहिद्धजोति एत्थ गिहीनं धजो गिहिद्धजोति वुत्ते ओदातवत्थादीनीति आह “ओदातवत्थानी”तिआदि । न तित्थियादिपदत्तयन्ति “न तित्थिया सेवितब्बा, भिक्खु सेवितब्बा, भिक्खुसिक्खाय सिक्खितब्ब”न्ति पदानं तयं । “न अपसादेतब्बो”ति इमिना न आसादेतब्बोति एत्थ आपुब्बसदधातुया अपपुब्बसदधातुया समानभावं दस्सेति । “अन्तो वा बहि वाति” एत्थ कस्स अन्तो वा बहि वाति आह “विहारस्सा”ति । सेसं सब्बंवत्तन्ति योजना । इमिनाति आपत्तिया अदस्सने उक्खेपनीयकम्मेन ।

६५. तस्साति आपत्तिया । इत्थाति पापिकाय दिट्ठिया अप्पटिनिस्सग्गे कते उक्खेपनीयकम्मे । आपत्तिअदस्सनादीसु उद्धरित्वा खिपीयति अपनीयति अनेन विनयकम्मेनाति उक्खेपनीयं, तमेव कम्मं उक्खेपनीयकम्मं ।

इति कम्मक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

२. पारिवासिकक्खन्धकं

१. पारिवासिकवत्तकथा

७५. पारिवासिकक्खन्धके पारिवासिकाति पदस्स परिवासं परिवसन्तीति पारिवासिकाति दस्सेन्तो आह “परिवासं परिवसन्ता”ति । तत्थाति “परिवासं परिवसन्ता”ति तद्धितवाक्ये । तेसूति चतुब्बिधेसु परिवासेसु । तित्थियपरिवासोति तित्थियानं परिवासो, तित्थियानं वा दातब्बो परिवासो, तित्थियेहि वा परिवसितब्बो परिवासो तित्थियपरिवासो । अप्पटिच्छन्नपरिवासोति अप्पटिच्छन्नो परिवासो अप्पटिच्छन्नपरिवासो । तत्थाति अप्पटिच्छन्नपरिवासे । यन्ति वचनं ।

अयं पनाति अयं पटिच्छन्नपरिवासो पन । इधाति पारिवासिकक्खन्धके । सेसाति अप्पटिच्छन्नपरिवासतो सेसा । तयोति अप्पटिच्छन्नपरिवासादयो तयो, दातब्बाति सम्बन्धो । कस्स दातब्बाति आह “येना”तिआदि । आपन्ना चेवाति आपज्जितब्बा चेव । तेसूति तिविधेसु परिवासेसु । एते पनाति तयो पन । इधाति पारिवासिकक्खन्धके । तस्माति यस्मा इध अधिप्पेता, तस्मा । एतेसूति तिविधेसु परिवासेसु ।

पकतत्तानं भिक्खूनन्ति एत्थ अधिप्पेतपकतत्ते दस्सेन्तो आह “ठपेत्वा”तिआदि । मूलायपटिकस्सनारहादीनम्पीति एत्थ आदिसद्देन मानत्तारहमानत्तचारिकअब्भानारहादयो सङ्गण्हाति । पिसद्देन पकतिपकतत्तं अपेक्खति । तेति पकतत्ता । यं अभिवादनादिं करोन्तीति योजना । सादियन्तीति एत्थ सादियनं नाम सम्पटिच्छन्ति आह “सम्पटिच्छन्ती”ति । तत्थाति अभिवादनादीसु, निद्धारणे चेतं भुम्मवचनं । सामीचिकम्मन्ति एतं आभिसमाचारिकस्स अधिवचनन्ति योजना । अभिवादनादीनीति अभिवादनपच्चुट्टानअञ्जलिकम्मन्ति । बीजनवातदानादिनोति बीजनिया पहरितेन पवत्तस्स वातस्स दानादिनो । आसनाभिहारन्ति एत्थ अभिहरणं अभिहारो, आसनस्स अभिहारो आसनाभिहारोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “आसनस्स अभिहरण”न्ति । पज्जापनम्पि अभिहरित्वा पज्जापितत्ता अभिहारोयेव नामाति आह “पज्जापनमेव वा”ति । “पादधोवनउदक”न्ति इमिना पादस्स धोवनं उदकं पादोदकन्ति वचनत्थं दस्सेति । “पादद्वुपनक”न्ति इमिना पादस्स ठपनकं पीठं पादपीठन्ति वचनत्थं दस्सेति । “पादघंसनं वा”ति इमिना पादस्स घंसनं कथलिकं पादकथलिकन्ति वचनत्थं दस्सेति । सद्धिविहारिकानम्पि अभिवादनादिन्ति सम्बन्धो । पिसद्देन अञ्जेसं सादियन्तस्स का नाम कथाति दस्सेति । तेति सद्धिविहारिका । सद्धापब्बजिताति सद्धाय पब्बजिता । कुलपुत्ताति जातिकुलपुत्ता, आचारकुलपुत्ता च । करोन्ति, आपुच्छन्तियेवाति सम्बन्धो । वारितम्पि असादियनं नामाति आह “वारितकालतो पट्टाय अनापत्ती”ति । मिथु यथावुड्ढन्ति एत्थ मिथुसद्दो अञ्जमञ्जपरियायो, यथासद्दो यंसद्दपरियायो, विच्छत्थो चाति आह “अञ्जमञ्जं यो यो वुड्ढो”ति । अञ्जमञ्जहि मिथूति सङ्गमं करोतीति मिथूति वुच्चति । तेन तेनाति भिक्खुना, “सादितु”न्ति पदे भावकत्ता । सादितुं अनुजानामीति सम्बन्धो ।

“वुड्ढपटिपाटिया”ति इमिना वुड्ढानं पटिपाटि यथावुड्ढन्ति चतुत्थीअव्ययीभावं दस्सेति । पुरिमपदे पन पठमाअव्ययीभावो । पाळियाति पन्तिया । तत्थेवाति सङ्घनवकट्टाने एव । पवारणायपीति पिसद्देन न केवलं उपोसथेयेव, अथ खो पवारणायपीति दस्सेति । सङ्घेन भाजियमानन्ति सम्बन्धो ।

ओणोजनन्ति अवनुदते ओणोजनं । अवपुब्बो नुदधातु नकारस्स णकारं, दकारस्स च जकारं कत्वा ओणोजनन्ति वुच्चति । नुदधातु अपनयनत्थो, तेन वुत्तं “विस्सज्जनं वुच्चती”ति । उद्देसभत्तादीनीतिआदिसद्देन सलाकभत्तादीनि सङ्गण्हाति । अस्साति पारिवासिकस्स । तानीति द्वे तीणि उद्देसभत्तादीनि । हेट्ठाति अत्तनो हेट्ठा । गाहेत्थाति नवकतरे भिक्खू गाहापेथ । भत्तपच्चासाति भत्तमेव पच्चासा भत्तपच्चासा, पच्चासाभत्तन्ति अत्थो । “विस्सज्जेतब्बानी”ति इमिना अवनुदितब्बन्ति ओणोजनन्ति अत्थं दस्सेति । एवन्ति गहेत्वा विस्सज्जमानेति योजना । तानीति उद्देसभत्तादीनि । यदि पन न गण्हातीति सचे सङ्घतो वस्सगणेन न गण्हाति । न विस्सज्जेतीति सचे अञ्जस्स न विस्सज्जेति । ओदिसस्साति उद्दिसित्वा । तस्साति पारिवासिकस्स । हीति यस्मा । सङ्घनवकट्टाने निसिन्नस्स तस्साति योजना । भत्तग्गेति भत्तस्स गहणट्टाने । सोति पारिवासिको, मा किलमित्थाति सम्बन्धो । इदन्ति ओणोजनं । अस्साति पारिवासिकस्स, अनुज्जातन्ति सम्बन्धो ।

आगतागतेहि भिक्खूहीति सम्बन्धो । चतुस्सालभत्तन्ति चतुमुखा साला चतुस्साला भोजनसाला, तत्थ पटिपाटिया

दिन्नं भत्तं चतुस्सालभत्तं । एतन्ति चतुस्सालभत्तं । पाळियाति भिक्खून् पाळिया । ओसक्कित्वाति हेट्ठा सक्कित्वा । हत्थपासेति भत्तदायकस्स हत्थपासे । सेनोति कुललो । “आरामिकसमणुद्देसेही”ति पदं “आहरापेतु”न्ति पदे कारितकम्मं । सयमेवाति पारिवासिकेन अनाणत्तो हुत्वा सयमेव । महापेळभत्तेपीति महतियं पेळायं पक्खिपित्वा दिन्ने भत्तेपि । यत्थ पनाति परिविसद्धाने पन ।

७६. तत्रायं सम्मावत्तनाति एत्थ तसद्दस्स अनियमनिद्देसभावं दस्सेन्तो आह “इदानी या अयं सम्मावत्तना वुत्ता”ति । सम्मा वत्तितब्बं एतायाति सम्मावत्तना । तत्थाति सम्मावत्तनायं । न उपसम्पादेतब्बन्ति एत्थ आचरियेन हुत्वा कम्मवाचासावनम्पि उपसम्पादनमेवाति आह “आचरियेन हुत्वापि कम्मवाचा न सावेतब्बा”ति । अज्जस्मिं असतीति अत्तना अज्जस्मिं कम्मवाचावाचके असति । न निस्सयो दातब्बोति एत्थ आगन्तुकानमेव निस्सयो न दातब्बो, न दिन्ननिस्सयानम्पीति दस्सेन्तो आह “आगन्तुकानं निस्सयो न दातब्बो”तिआदि, येहिपि भिक्खूहि गहितोति सम्बन्धो ।

अज्जो सामणेरोति पकतत्तकाले उपज्झं दत्वा गहितसामणेरेहि अज्जो सामणेरो । आधिपच्चद्धानभूताति सब्बसम्मुतीनं अधिपतिभावस्स ठानभूता । पटिबलस्साति भिक्खुनियो ओवदितुं पटिबलस्स । इमिना लद्धसम्मुतिकेन आणत्तो अलद्धसम्मुतिकोपि गरुधम्महेहि वा अज्जेहि वा भिक्खुनियो ओवदितुं लभतीति दस्सेति । आगता भिक्खुनियो वत्तब्बाति सम्बन्धो । वोति तुम्हाकं । सोति भिक्खु । वोति तुम्हाकं, दस्सतीति सम्बन्धो ।

सुक्कविस्सट्ठियाति सुक्कविस्सट्ठिआपत्तिकारणा । कायसंसग्गादिगरुकापत्ति नापज्जितब्बाति योजना । आपत्तिक्खन्धवसेन आपत्तिवत्थूनं पापिट्ठभावज्च पापिट्ठतरभावज्च वित्थारेन्तो आह “सत्तसु ही”तिआदि । पापिट्ठतराति दुब्भासितापत्तिदो दुक्कटापत्ति पापिट्ठतरा । तासन्ति सत्तन्नं आपत्तीनं । पुरिमनयेनेवाति पुरिमानं आपत्तीनं नयेनेव । भेदोति वत्थूनं विसेसो । एवं आपत्तिक्खन्धवसेन आपत्तिवत्थूनं पापिट्ठपापिट्ठतरभावं दस्सेत्वा इदानी सिक्खापदवसेन तेसं तं दस्सेन्तो आह “पण्णत्तिवज्जसिक्खापदे पना”तिआदि । उभयम्पीति वत्थुआपत्तिसङ्घातं उभयम्पि ।

कम्मन्ति एत्थ कारणभूतस्स कम्मस्स नामं कारियभूतायं कम्मवाचायं उपचारवसेन कारियभूता कम्मवाचा कम्मन्ति वुच्चतीति आह “परिवासकम्मवाचा वुच्चती”ति । कम्मस्मिं सति, कम्मेन वा वचितब्बाति कम्मवाचाति वचनत्थो कातब्बो । कसिकम्मन्ति कसिसङ्घातं कम्मं । गोरक्खकम्मन्ति गोरक्खसङ्घातं कम्मं । “कम्मं कत”न्ति इमिना कम्मं करोन्तीति कम्मिकाति वचनत्थं दस्सेति । तेति कम्मिका भिक्खू, न गरहितब्बाति सम्बन्धो ।

वचितब्बं अनेन दोसेनाति वचनीयं, संविज्जति वचनीयं अस्साति सवचनीयं, तं न कातब्बन्ति अत्थो । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “पलिबोधत्थाय ही”तिआदि । याव न तं अधिकरणं वूपसन्तं होति, ताव इमम्हा आवासा एकपदम्पि मा पक्कामीति योजना । तेति तुहं ।

अनुवादोति एत्थ अनुसासनवसेन अज्जे वदतीति अनुवादोति वुत्ते जेट्ठकट्ठानन्ति आह “विहारे जेट्ठकट्ठानं न कातब्ब”न्ति । जेट्ठकट्ठानं सरूपेन दस्सेन्तो आह “पातिमोक्खुद्देसकेन वा”तिआदि । मेति मय्हं । तन्ति तवं । न चोदेतब्बोति एत्थ केन न चोदेतब्बोति आह “वत्थुना वा आपत्तिया वा”ति । न सारेतब्बोति न सरापेतब्बो । न भिक्खूहि सम्पयोजेतब्बन्ति एत्थ भिक्खूहि अत्तना कलहवसेन न सम्पयोजेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “अज्जमज्जं योजेत्वा कलहो न कारेतब्बो”ति ।

सङ्घत्थेरेन हुत्वाति सङ्घत्थेरेन होन्तेनपीति अत्थो । पुरतो अगन्तब्बे समाने किं पच्छतो गन्तब्बन्ति आह
 “द्वादसहत्थ”न्तिआदि । आसनपरियन्तोति आसनमेव परियन्तो लामकोति आसनपरियन्तो, तदत्थं दस्सेन्तो आह
 “सङ्घनवकासनं वुच्चती”ति । स्वास्साति सो अस्स । सोति आसनपरियन्तो । अस्साति पारिवासिकस्स । तत्थाति
 आसनपरियन्ते । अयन्ति पारिवासिको, न लभतीति सम्बन्धो । गहितावसेसाति गहिताहि सेय्याहि अवसेसा ।
 मङ्गुलगूथभरिताति मङ्गुलानं गूथेहि पूरिता । अस्साति पारिवासिकस्स । रजेहि हता नासिता भूमि एत्थाति रजोहतभूमि ।
 जतुकमूसिकभरिताति जतूहि च मूसिकाहि च पूरिता । पण्णसालाति पण्णेहि छादिता साला । अस्साति पारिवासिकस्स ।
 सब्बेपि आवासाति योजना । एतेहीति पकतत्तेहि । तेसूति आवासेसु । यन्ति आवासं । पच्चयन्ति वस्सावासिकलाभं ।
 एकपस्सेति भिक्खूनं पाळियं अट्टत्वा एकस्मिं पस्से ।

अस्साति पारिवासिकस्स, देन्तीति सम्बन्धो । सो एवाति आसनादिपरियन्तो एव । जातिपवारितट्टाने निमन्तितेनाति
 सम्बन्धो । तत्थाति तं कुलं । संविधायाति संविदहित्वा । अस्साति कुलस्स, भवेय्य वा ।

हरायमानेनाति लज्जमानेन । येनापीति पारिवासिकेनपि । समादिन्नन्ति आरज्जिकधुतङ्गसमादिन्नं । तत्थाति यथा
 आरज्जिकङ्गं न समादातब्बं, तथा । पिण्डपातिकधुतङ्गम्पीति पिसद्वो आरज्जिकङ्गं अपेक्खति । यो पनाति पारिवासिको
 पन ।

अनारोचेन्तस्स मेति योजना । अनारोचेन्ते सतीति वा योजना । “इमिना कारणेना”ति इमिना तप्पच्चयाति एत्थ
 पच्चयसद्वो कारणत्थो, निस्सक्कवचनञ्च कारणत्थे होतीति दस्सेति । सो रत्तिच्छेदो एव पच्चयो तप्पच्चयोति वचनत्थो
 कातब्बो । “सामणेरही”ति पदं “पचापेत्वा”ति पदे कारितकम्मं । एत्थापि पकतिया नीहरापेत्वापि विहारे पचापेत्वापि
 भुज्जन्तस्स पटिसेधो नत्थि । कस्मा? “तप्पच्चया”ति वुत्तत्ता । गामेति महागामे, सब्बकालं अनेकसतेहि भिक्खूहि
 अविवित्ते गामेति अत्थो । गामकावासन्ति गामोयेव खुद्दकट्टेन गामको, तस्मिं कारितो आवासो गामकावासो, तं ।

गतेन आगन्तुकपारिवासिकेनाति सम्बन्धो । तत्थाति किस्मिञ्चि विहारे, सब्बे भिक्खूति सम्बन्धो । तत्थ तत्थाति
 तस्मिं तस्मिं ठितट्टाने । न एकच्चे पस्सति, अपस्सितत्ता नारोचेति, रत्तिच्छेदोव होतीति अधिप्पायो ।

एकस्स वा बहूनं वा आगन्तुकानन्ति सम्बन्धो । एत्थाति “आगन्तुकस्स आरोचेतब्ब”न्ति पदे । वुत्तनयेनेवाति
 “आगन्तुकेन आरोचेतब्ब”न्ति पदे वुत्तनयेनेव । तं वुत्तनयमाविकरोन्तो आह “सचे”तिआदि । तेसम्पीति
 आगन्तुकानम्पि । तस्साति पारिवासिकस्स । अजानन्तस्सेवाति अनादरे चेतं सामिवचनं । अयञ्च पनाति पारिवासिको
 च । गतकालेति आगन्तुकानं गतकाले । येपीति आगन्तुकापि । ओक्कमित्वाति ओसरित्वा, पविसित्वाति अत्थो ।
 अयञ्चाति पारिवासिको च, जानातीति सम्बन्धो । नेसन्ति आगन्तुकानं । योपीति आगन्तुकोपि । अस्साति
 पारिवासिकस्स । अज्जातत्ताति आगतभावस्स अजानितत्ता । “अब्भान”न्ति पदं “करोती”ति पदे कम्मं, “होती”ति पदे
 कत्ता । अधिका रत्तियोति आपत्तिपटिच्छन्नरत्तितो अधिका रत्तियो । अयन्ति पारिवासिकवत्तपटिपदा ।
 अपण्णकपटिपदाति अविरद्धपटिपदा, एकंसपटिपदाति अत्थो ।

गच्छन्तम्पि भिक्खुन्ति सम्बन्धो । सावेतुन्ति सुणापेतुं । विसयाविसयेनाति आरोचेतुं देसादेसेन । करवीकतिस्सत्थेरो
 आहाति सम्बन्धो ।

“उपोसथदिवसे”ति इमिना उपोसथेति एत्थ उपोसथसद्वस्स पातिमोक्खुद्देसादयो अत्थे निवत्तेति । पवारणायपीति पवारणदिवसेपि । गन्तुन्ति भिक्खुस्स ठितट्ठानं गन्तुं । दूतेनापीति एत्थ अनधिप्पेतदूतं पटिक्खिपित्वा अधिप्पेतदूतं दस्सेतुं वुत्तं “अनुपसम्पन्नं...पे०... आरोचापेतब्ब”न्ति ।

सुज्जविहारोति भिक्खूहि विवित्तविहारो । यत्थाति यस्मिं आवासे । हीति सच्चं, यस्मा वा । तत्थाति सुज्जविहारे । दसविधन्तराये सति पन गन्तब्बमेवाति योजना । नानासंवासकेहीति कम्मनानासंवासकलद्धिनानासंवासकेहि ।

८१. आवासादीनं सरूपं दस्सेन्तो आह “आवासो नामा”तिआदि । ततियपदेनाति “आवासे वा अनावासे वा”ति ततियपदेन । एतेसूति आवासादीसु । छदनतोति छदनकोटितो । अन्तोआवासेति भित्तिपरिच्छिन्ने अन्तोआवासे । अविसेसेनाति “उक्खित्तको”ति वा “पारिवासिको”ति वा विसेसं अकत्वा सामज्जेन । उदकपातेनाति छदनतो उदकं पतति एत्थाति उदकपातो, तेन । पञ्चवण्णच्छदनबद्धद्वानेसूति पञ्चपमाणेन छदनेन बद्धद्वानेसु एतेसु आवासेसूति सम्बन्धो । पारिवासिकस्स च उक्खित्तकस्स च पकतत्तेन सद्धिं वारितन्ति योजना । नानूपचारेपीति पिसदेन एकूपचारे पन का नाम कथाति दस्सेति । एत्थाति एकच्छन्ने आवासादिके, सचे निपज्जतीति सम्बन्धो । तस्मिन्ति सट्ठिवस्सेपि पारिवासिके ।

वुट्ठातब्बं, निमन्तेतब्बोति एत्थ किं अत्तनो वुट्ठतरं पकतत्तं दिस्वा वुट्ठातब्बं, निमन्तेतब्बोति आह “तदहुपसम्पन्नम्पी”तिआदि । ओबुद्धन्ति पलिबुद्धं । एकासनेति एत्थ एकसद्वो समानपरियायोति आह “समानवस्सिकासने”ति, समानवस्सिकानं आसनेति अत्थो । छमायं निसिन्नेति एत्थ छमासद्वो भूमिपरियायोति आह “भूमियं निसिन्ने”ति । इतरेनाति पारिवासिकेन । सहायेन सद्धिं चङ्कमति वियाति योजना । “एकस्मिं चङ्कमे”ति इमिना एकचङ्कमसद्वस्स तुल्याधिकरणसमासवाक्यं दस्सेति ।

छमायं चङ्कमन्तन्ति एत्थ भुम्मत्थे उपयोगवचनन्ति आह “छमायं चङ्कमन्ते”ति । अयं पनाति वक्खमानो पन । एत्थाति “छमायं चङ्कमन्ते”ति पाठे । चङ्कमन्तेति पकतत्ते चङ्कमन्ते । न चङ्कमितब्बन्ति पारिवासिकेन न चङ्कमितब्बं । को पन वादो इट्ठकाचयसम्पन्ने वेदिकापरिक्खित्ते इति अत्थोति योजना । पब्बतन्तरवनन्तरगुम्बन्तरेसूति पब्बतमज्झवनमज्झगुम्बमज्झेसु, पब्बतविवरवनविवरगुम्बविवरेसु वा । उपचारन्ति द्वादसहत्यं उपचारं ।

८२. इतरोति नवको । अस्साति नवकस्स । न वत्तभेदे दुक्कटन्ति अज्जातत्ता न वत्तभेदे दुक्कटं । एसेव नयो सब्बत्थ । अपच्छापुरिमन्ति अपच्छा अपुरिमं, एकपहारेनाति अत्थो । समवस्सा द्वे पारिवासिकाति योजना । द्विन्नं पारिवासिकानं एकतो वसनदोसं दस्सेन्तो आह “सचे हि द्वे”तिआदि । नेसन्ति द्विन्नं पारिवासिकानं । एत्थाति पारिवासिकादीसु पञ्चसु भिक्खूसु । मूलायपटिकस्सनारहादयो चत्तारोति योजना ।

परिवासदानादीनीति आदिसद्वेन मूलायपटिकस्सनमानत्तदानअब्भानानि सङ्गण्हाति । एतेस्वेवाति परिवासदानादीसु एव । अयन्ति पारिवासिको ।

८३. “अथ खो आयस्मा उपाली”तिआदिवचनस्स अनुसन्धिं दस्सेन्तो आह “इमं पना”तिआदि । रहोगतस्स उपालित्थेरस्साति योजना । अथ वा अनादरे सामिवचनं कत्वा उपालित्थेरस्स रहोगतस्साति योजना कातब्बा । एत्थाति पारिवासिकवत्ते । सोति उपालित्थेरो । अस्साति उपालित्थेरस्स । तत्थाति तीसु रत्तिच्छेदेसु । ख्वायन्ति यो अयं, एकतो

वासोति सम्बन्धो । सो वासो सहवासो नामाति योजना । **विष्णुवासोति** एत्थ पकतत्तेन विष्णुयुत्तो हुत्वा वासोति दस्सेन्तो आह “एककस्सेव वासो”ति । **आगन्तुकादीनन्ति** आदिसद्देन आवासिका गहेतब्बा ।

८४. **तत्थ तत्थाति** तं तं ठानं । **द्वीसु पदेसूति** द्वीसु वाक्यसङ्घातेसु पदेसु । **एकेनेकेनपीति** एकेन एकेन वाक्यपदेनपि । परिवसियित्थाति परिवुत्थो, परिवुत्थो परिवासो एतस्साति **परिवुत्थपरिवासो**, तस्स । हीति सच्चं । **एसाति** एसो भिक्खूति सम्बन्धो । **सुद्धन्तेति** सुद्धकोट्टासे । **दुक्खस्साति** वट्टदुक्खस्स । **अन्तन्ति** अवसानं, विनासं वा ।

२. मूलायपटिकस्सनारहवत्तकथा

८६. नवकतरं मूलायपटिकस्सनारहं ठपेत्वाति योजना । इमेसं पञ्चन्नं पकतत्ता एवाति सम्बन्धो । **नेसन्ति** मूलायपटिकस्सनारहमानत्तारहमानत्तचारिकअब्भानारहानं चतुन्नं, मूलायपटिकस्सनारहादिलक्खणन्ति सम्बन्धो । **एत्थाति** मूलायपटिकस्सनारहस्स वत्ते । **इतोति** मूलायपटिकस्सनारहस्स वत्ततो ।

८७. यथेव पारिवासिको गणपूरको न होति, एवं एतेपि न होन्तीति योजना ।

४. मानत्ताचारिकवत्तकथा

९२. **ऊने गणेति** एत्थ गणो नाम गणभोजनसिक्खापदे (पाचि० २१७ आदयो) विय होतीति आह “चत्तारो वा अतिरेका वा”ति । **सब्बत्थाति** पारिवासिकक्खन्धके ।

इति पारिवासिकक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

३. समुच्चयक्खन्धकं

१. सुक्कविस्सट्ठिकथा

समुच्चयक्खन्धके **तत्थाति** चतुब्बिधेसु मानत्तेसु । यं मानत्तं दिय्यति, इदं अप्पटिच्छन्नमानत्तं नामाति योजना । एसेव नयो अनन्तरवाक्येसुपि । **पटिच्छन्नाय आपत्तियाति** हेत्वत्थे करणवचनं, कारणत्थे निस्सक्कवचनं वा । **अद्धमासन्ति** पन्नरसदिवसकालं । **ओधायाति** समूहं कत्वा । “एकतो कत्वा”ति इमिना “ओधाया”ति पदस्स अत्थं दस्सेति । **तेसूति** चतुब्बिधेसु मानत्तेसु । **इदन्ति** मानत्तं । **अप्पटिच्छन्नाय...पे०... वचनतोति** जापकहेतु । एतेन अप्पटिच्छन्नाय आपत्तिया दातब्बं मानत्तं **अप्पटिच्छन्नमानत्तन्ति** वचनत्थं दस्सेति । **तन्ति** अप्पटिच्छन्नमानत्तं । **इधाति** इमिस्सं पाळियं । **ततुत्तरीति** ततो तीहिपि उत्तरि । नानावत्थूनि एतासन्ति **नानावत्थुकायो** । **तासन्ति** नानावत्थुकानं ।

माळकसीमायमेवाति सीममाळके एव, सीमङ्गणे एवाति अत्थो । **तत्थेवाति** माळकसीमायमेव ।

वेदयामहन्ति वेदयामि अहं । मम मानत्तचरभावं सङ्गं जानापेमीति अत्थो । **वेदयतीति** मन्ति जानापेति, इति मं सङ्गो धारेतूति अधिप्पायो । **वुत्तनयेनेवाति** पारिवासिकक्खन्धके वुत्तनयेनेव । **निक्खिपितब्बन्ति** “मानत्तं निक्खिपामि, वत्तं निक्खिपामी”ति निक्खिपितब्बं । **माळकतोति** सीमङ्गणतो । **सोपीति** सह गच्छन्तोपि । “माळके नारोचित”न्ति इमिना यस्स माळके आरोचितं, तस्स अनारोचेत्वापि निक्खिपितब्बन्ति दस्सेति । आरोचेन्तेन वत्तब्बन्ति सम्बन्धो ।

विसभागेहि सह वसन्तस्स वत्तस्स दुप्पूरितत्ता वुत्तं सभागा भिक्खू वसन्ती”ति । **चतूहि, पञ्चहि** वाति वासद्देन ततो अतिरेकम्पि सङ्गणहाति । **परिक्खेपारहट्टानतो**ति चीवरक्खन्धके (महाव० अट्ठ० ३७९) वुत्तपरिक्खेपारहट्टानतो । “द्वे लेड्डुपाते अतिक्कमित्वा”ति इदं विहारे भिक्खून् सज्झायादिसद्वसवनूपचारपहानत्थं वुत्तं । सचे सवनूपचारतो न मुच्चति, ततो अतिरेकम्पि अतिक्कमितब्बं । **ओक्कम्मा**ति मग्गपटिपन्नानं भिक्खून् वचनसद्वसवनूपचारपहानत्थं ओक्कमित्वा । “गुम्बेन वा वतिया वा”ति दस्सनूपचारपहानत्थं वुत्तं । इध उपचारो नाम यत्थ ठत्वा पस्सति सुणाति, सोयेव देसो । **अज्जो**ति चतूहि पञ्चहि वा भिक्खूहि अज्जो । **एसा**ति एसो मानत्तचारिको ।

“द्वादसहत्थं उपचारं ओक्कमित्वा”ति इमिना अनोक्कमित्वा अजानन्तस्सेव गच्छति, नत्थि रत्तिच्छेदोपीति दस्सेति । एत्थ दिट्ठरूपानं सुतसद्धानं द्वादसहत्थूपचारतो बहि ठितानम्पि आरोचेतब्बं । अदिट्ठासुतानम्पि अन्तो द्वादसहत्थूपचारगतानं आरोचेतब्बन्ति दट्ठब्बं । **सति करणीये**ति इदं गन्तुस्स कारणदस्सनत्थं वुत्तं । असति करणीयेपि गन्तुं वट्ठति । **सोपी**ति एको भिक्खुपि । “तस्स सन्तिके आरोचेत्वा”ति इमिना अनारोचने वत्तभेददुक्कटं होतीति दस्सेति । एकस्स सन्तिके आरोचेत्वा निक्खिपियमाने किं ऊने गणे चरणदोसो वा विप्पवासो वा न होतीति आह “अयज्जा”तिआदि । तत्थ **अयज्जा**ति मानत्तचारिको पन । यस्मा कारणा वसि, तेन कारणेनाति योजना । **भिक्खूनञ्च अत्थिभावं सल्लक्खेत्वा**ति पकतत्तागतकाले तस्स अनारोचेत्वाव गच्छन्ति, तस्मा भिक्खूनञ्च द्वादसहत्थूपचारे अत्थिभावं सल्लक्खेत्वाति अत्थो । एत्थ च “गणस्स आरोचेत्वा”ति इमिना ऊने गणे चरणदोसाभावं दस्सेति । “भिक्खूनञ्च अत्थिभावं सल्लक्खेत्वा”ति इमिना विप्पवासदोसाभावं दस्सेति । **यन्ति** पुब्बे अनारोचितं यं भिक्खुं । **अयन्ति** पठमं पस्सितब्बस्स आरोचेत्वा निक्खिपनं । “निक्खित्तवत्तस्स परिहारो”ति इमिना अनिक्खित्तवत्ते अन्तोउपचारगतानं सब्बेसं आरोचेतब्बन्ति दस्सेति ।

अयन्ति मानत्तचारिको, ठितोति सम्बन्धो । **तेनापी**ति मानत्तचारिकेनपि, याचितब्बन्ति योजना । **सो**ति अनिक्खित्तवत्तो भिक्खु । **तत्रा**ति “सो अब्भेतब्बो”ति वचने । अयं अब्भानविधि वुत्तोति योजना । **अयज्जा**ति अब्भानविधि च । **तासन्ति** आपत्तीनं । **एवन्ति**आदि निगमनं । पटिच्छन्नमानत्तं पन दातब्बं होतीति सम्बन्धो । “पटिच्छन्नाया”तिआदिना पटिच्छन्नाय आपत्तिया दातब्बं मानत्तं **पटिच्छन्नमानत्तन्ति** वचनत्थं दस्सेति । **नन्ति** पटिच्छन्नमानत्तं ।

२. परिवासकथा

१०२. तस्साति पटिच्छन्नमानत्तस्स । **समोधानेत्वा**ति इधेव परिवासकथायं समोधानेत्वा । **इधेव** परिवासकथायं दस्सयिस्सामाति योजना । इधेवसदो हि पुब्बापरापेक्खो ।

इध अधिप्पेतं परिवासं वित्थारेत्वा दस्सेन्तो आह “अयं ही”तिआदि । इध अधिप्पेतो परिवासो नाम तिविधो होतीति योजना । **तत्था**ति तिविधेसु परिवासेसु । “यथापटिच्छन्नाय आपत्तिया”ति वचनं वित्थारेन्तो आह “कस्सचि ही”तिआदि । यथा उदायित्थेरस्स एकाहपटिच्छन्ना अयं आपत्ति होति, तथा कस्सचि एकाहपटिच्छन्ना आपत्ति होतीति योजना । यथा च परतो आगता उदायित्थेरस्सेव आपत्ति होति, तथा कस्सचि द्विहादिपटिच्छन्ना आपत्ति होतीति योजना । इमिना वुत्तनयानुसारेण परतोपि नयो नेतब्बो । **तस्मा**ति यस्मा एकाहादिपटिच्छन्ना एकादिआपत्ति होति, तस्मा जानितब्बोति योजना ।

पटिच्छन्नभावं वित्थारेन्तो आह “अयं ही”तिआदि । **तत्था**ति “दसहाकारेही”ति पाठे । आपत्तिइति सज्जा एतस्साति **आपत्तिसज्जी** । **पहु** चाति समत्थो च । पपुब्बो हूधातु समत्थत्थे होति ।

तत्थाति तस्सं मातिकायं । यन्ति आपत्तिं । सोपि चाति भिक्खुपि च । तत्थाति तस्सं आपत्तियं । अयन्ति भिक्खु । तत्थाति आपत्तियं । अलज्जिपक्खे तिट्ठतीति “सज्जिच्च आपत्तिं परिगूहती”ति (परि० ३५९) वृत्तपक्खे ठितत्ता अलज्जिपक्खे तिट्ठति ।

पकतत्तोति एत्थ “पाराजिकं अनज्झापन्नो”ति अत्थं पटिक्खिपन्नो आह “तिविधं उक्खेपनीयकम्मं अकतो”ति । एतन्ति अप्पटिच्छन्नभावं, “आपज्जति...पे०... कुसलेहि चिन्तिता”ति वचनं वा ।

गाथाय “सावसेस”न्ति इमिना पाराजिकं निवत्तेति । गरुकन्ति एत्थ सङ्घादिसेसमेव अधिप्पेतन्ति दस्सेति । अनादरियन्ति सिक्खापदे अनादरियं । वज्जन्ति दुक्कटं । उक्खित्तकेन करणभूतेन ।

यस्साति भिक्खुस्स, नत्थीति सम्बन्धो । भीरुकजातिकतायाति भीरुकसभावताय । पब्बतविहारे वसन्तस्स यस्स भिक्खुनोति योजना । पब्बतविहारेति पब्बतस्स तले, अन्तरे वा कारिते विहारे । एतस्मिन्ति एतादिसे । अन्तराये सतियेवाति योजना । तस्स अच्छन्नाव होतीति योजना । अनन्तरायिकसज्जाय छादयतो अच्छन्नावाति अनन्तरायिकसज्जाय छादेन्तस्सापि एकन्तेन अन्तरायिकत्ता अच्छन्नावाति अधिप्पायो ।

अस्साति भिक्खुस्स । हनुकवातोति हनुकस्स गेलज्जकरो वातो । विज्झतीति हनुकं विज्झति । इमिनाति भिक्खुना । पहुसज्जिनो छादितापि एकन्तेन अपहुत्ता अच्छादिताव होति ।

छादेतुकामो चाति एत्थ इदं चतुक्कं वेदितब्बं छादेतुकामो छादेति, छादेतुकामो नच्छादेति, अच्छादेतुकामो छादेति, नच्छादेतुकामो नच्छादेतीति । तत्थ पठमपदं सन्धाय वुत्तं “इदं उत्तानत्थमेवा”ति । एवं सेसासुपि मातिकासु चतुक्कं वेदितब्बं । चतूसु चतुक्केसु पठमपदे एव छन्ना होति, न सेसपदेसु । अनुत्तानत्थं दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि । पुरेभत्ते वाति पुरेभत्तं वा, भत्ततो, भत्तस्स वा पुरेति पुरेभत्तं । अब्बयीभावसमासे सत्तमीविभत्तिया अमितिकारियस्स अनिच्चभावतो वुत्तं “पुरेभत्ते”ति । एसेव नयो “पच्छाभत्ते”ति एत्थापि । दुतियपदस्स अत्थं दस्सेत्वा ततियपदस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “यस्स पना”तिआदि । अभिक्खुके ठाने वसन्तस्स यस्स भिक्खुस्साति योजना । आगमेन्तस्स गच्छन्तस्साति अनादरे चेतानि सामिवचनानि ।

चतुत्थपदस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “यो पना”तिआदि । तत्थ यो पनाति भिक्खु पन, आवि करोतीति सम्बन्धो । सभागन्ति अवेरिं । अयन्ति भिक्खु । उपज्झायो इति वा आचरियो इति वाति योजना । लज्जायाति लज्जनिमित्तं, लज्जकारणा, लज्जहेतु वा । हीति सच्चं, यस्मा वा, इधाति आपत्तिआरोचनट्टाने । अवेरिसभागस्साति अवेरी हुत्वा सभागस्स ।

पकासेतुकामोति अज्जेसं पकासेतुकामो । उपज्झायस्सापीति पिसद्वेन अज्जस्स सन्तिके का नाम कथाति दस्सेति । तत्थाति आपत्तिआरोचनट्टाने । सभागसङ्घादिसेसन्ति वत्थुसभागसङ्घादिसेसं । सुद्धस्साति वत्थुसभागसङ्घादिसेसतो सुद्धस्स । आविकरणाकारं दस्सेन्तो आह “आविकरोन्तो चा”तिआदि । इति इमानीतिआदि निगमनं ।

ततोति जानितब्बतो, परन्ति सम्बन्धो । एकाहपटिच्छन्नाति एकाहेन पटिच्छन्ना । याव चुद्दस दिवसानि, ताव दिवसवसेन योजना कातब्बाति योजना । पक्खपटिच्छन्नन्ति पक्खेन पटिच्छन्नं । अतिरेकपक्खपटिच्छन्नन्ति पक्खतो

अतिरेकेन पटिच्छन्नं ।

संवच्छरपटिच्छन्नन्ति संवच्छरेन पटिच्छन्नं । **ततो** वाति अतिरेकसद्विसंवच्छ रतो वा । **भिय्योपीति** अतिरेकम्पि ।

ततोति तीहि आपत्तीहि । **परन्ति** अतिरेकं । **गणनवसेनाति** आपत्तिगणनवसेन । **वत्थुकित्तनवसेन** वाति आपत्तीनं वत्थुकित्तनवसेन वा । **नाममत्तवसेन** वाति “सङ्घादिसेसापत्तियो”ति एवं नामस्सेव वसेन वा । एत्थ हि मत्तसद्दो अवधारणत्थो, तेन वत्थुं निवत्तेति ।

तत्थाति “नाममत्तवसेना”ति पदे । **सजातिसाधारणन्ति** सस्स अत्तनो जाति सजाति, तां साधारणं सजातिसाधारणं । सब्बेसं, सब्बेहि वा आपत्तीहि साधारणं **सब्बसाधारणं** । **तत्थाति** दुविधेसु नामेसु । **सब्बसाधारणनामवसेनापीति** एत्थ पिसद्दो “अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपज्जिं एकाहपटिच्छन्नायो”ति एवं सजातिसाधारणनामवसेनपि “अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं एकाहपटिच्छन्नायो”ति एवं उभयसाधारणवसेनपि वत्तुं वट्टतीति दस्सेति । **हीति** सच्चं । सब्बम्पि परिवासादिकं इदं विनयकम्मन्ति योजना । वसति आपत्ति एत्थ तदायत्तवृत्तितायाति **वत्थु** । गो वुच्चति वचनं वा जाणं वा, तं तायतीति **गोत्तं** ।

तत्थाति वत्थादीसु चतुब्बिधेसु । **तत्थाति** तेसु वचनेसु । **सुक्कविस्सट्ठिं कायसंसग्गन्तिआदिना वचनेनापीति** एत्थ आदिसद्देन दुट्ठुल्लादिवचनानि सङ्गण्हाति । **इध पनाति** इमस्मिं पन ठाने । **यो योति** तिस्सो वा फुस्सो वा आपन्नो होति ।

एवं आरोचेतब्बन्ति एवं वक्खमाननयेन आरोचेतब्बन्ति योजना । किं आरोचेतब्बं? “अहं भन्ते...पे... सङ्घो धारेतु” इति आरोचेतब्बन्ति योजना ।

वेदयामहन्ति वेदयामि अहं । मम पारिवासिकभावं सङ्गं, सङ्गस्स वा जानापेमीति अत्थो । **वेदयतीति** मन्ति वेदयति इति मं । पारिवासिकभावं सङ्गं, सङ्गस्स वा जानापेतीति मं सङ्घो धारेतूति अत्थो । एत्थ बहूसु अट्ठकथापोत्थकेसु “तिण्णं वा अतिरेकानं वा आरोचेन्तेन आयस्मन्तो धारेन्तू”ति पाठो अत्थि । केसुचि अट्ठकथापोत्थकेसु “तिण्णं आरोचेन्तेन आयस्मन्तो धारेन्तू”ति एत्तकोयेव पाठो अत्थि । हेट्ठा मानत्तकथायम्पि एवमेव अत्थि । तत्थ “अतिरेकानं”न्ति इमिना तीहि अतिरेकानं आरोचेन्तेन सङ्गं अपेक्खित्वा सचे एकवचनवसेन वत्तुकामो होति, “मं सङ्घो धारेतू”ति वत्तब्बं । अथ सम्बहुले भिक्खू अपेक्खित्वा सचे बहुवचनवसेन वत्तुकामो होति, यथा तिण्णं, एवं “मं आयस्मन्तो धारेन्तू”ति वत्तब्बन्ति दस्सेति । इदञ्च सद्दसत्थवसेनेव वृत्तं, न विनयकम्मविपत्तिवसेनाति दट्ठब्बं ।

“विहारेयेव रत्तिपरिग्गहो”ति इमिना अन्तोउपचारसीमायम्पि परिवसितब्बभावं दस्सेति । **उपचारसीमन्ति** परिक्खित्तस्स विहारस्स परिक्खेपं, अपरिक्खित्तस्स परिक्खेपारहट्ठानं । **एसाति** पारिवासिको भिक्खु । **अस्साति** आगतस्स भिक्खुनो ।

ततोति आपत्तिपटिच्छन्नदिवसतो । **कुक्कुच्चविनोदनत्थायाति** आपत्तिपटिच्छन्नदिवसेन समं परिवसितब्बं नुखो, न नुखोति कुक्कुच्चस्स विनोदनत्थाय । **परिवुत्थत्ताति** परिवसितत्ता । **सोति** परिवुत्थो भिक्खु । **इदन्ति** दातब्बमानत्तं । **तन्ति** पटिच्छन्नमानत्तं । **छारत्तन्ति** छरत्तियो समाहटाति छारत्तं, समाहारे दिगु । “छरत्त”न्ति वत्तब्बे सुखुच्चारणत्थं छकारस्स दीघं कत्वा एवं वृत्तं, अच्चन्तसंयोगे चेत्तं उपयोगवचनं ।

अप्पटिच्छन्नापत्तिं दातुं वट्टतीति सम्बन्धो । इमिना हेट्ठा वुत्तं पटिच्छन्नमानत्तं इमस्मिं पटिच्छन्नमानत्ते समोधानेत्वापि दातुं वट्टतीति दस्सेति । एवं सन्तेपि मूलमानत्तं पटिच्च पटिच्छन्नमानत्तन्ति वुच्चति । कथं दातुं वट्टतीति योजना ।

अस्साति मानत्तं याचन्तस्स । **तदनुरूपन्ति** तस्स याचनस्स अनुरूपं । **सचे पटिच्छन्ना** द्वेति एत्थ द्वेति निदस्सनमत्तं ततो अतिरेकम्पि गहेतब्बत्ता । **सब्बत्थाति** सब्बेसु एकबहूसु । **तदनुरूपमे वाति** तस्स मानत्तदानस्स अनुरूपमेव । **इथ पनाति** पटिच्छन्नमानत्ते पन । **इतीति**आदि निगमनं । यं मानत्तं दिव्यतीति योजना । **एत्थाति** पटिच्छन्नमानत्ते ।

अवसेसाति अप्पटिच्छन्नपरिवासपटिच्छन्नपरिवासेहि अवसेसा । **तत्थाति** अवसेसेसु द्वीसु परिवासेसु । अधम्मिकमानत्तचारावसाने अनुज्जातपरिवासोति सम्बन्धो । किस्मिं वत्थुस्मिं अनुज्जातोति आह “इमस्मिं वत्थुस्मि”न्ति । **एसाति** सुद्धन्तो, दातब्बोति सम्बन्धो । **एतन्ति** जाननाजाननं ।

तत्थाति द्वीसु सुद्धन्तेसु, चूळसुद्धन्तोति वुच्चतीति सम्बन्धो । **योति** भिक्खु, वदतीति सम्बन्धो । **आरोचितदिवसतोति** आपत्तिआरोचितदिवसतो ।

तन्ति चूळसुद्धन्तं, परिवसन्तेन परिवसितब्बन्ति सम्बन्धो । **अग्गहेसीति** परिवासं अग्गहेसि । **अज्जन्ति** गहितमासतो अज्जं । “परिवासदानकिच्चं नत्थी”ति इमिना परिवासगहणकिच्चम्पि नत्थीति दस्सेति गणहन्तस्सेव दातब्बत्ता, देन्तस्सेव गहेतब्बत्ता वा । **उद्धम्पि आरोहतीति** परिवासगहणकालतो अज्जम्पि कालं परिवसितब्बत्ता उद्धम्पि आरोहति । **हेट्ठापि ओरोहतीति** परिवासगहणकालतो ऊनम्पि कालं परिवसितब्बत्ता हेट्ठापि ओरोहति । **इदन्ति** आरोहनोरोहनं । **तस्साति** सुद्धन्तपरिवासस्स । एकमेव पटिच्च द्वे, तिस्सो, सम्बहुला वा भवन्तीति आह “एकं विना सम्बहुलानं अभावतो”ति ।

एवं चूळसुद्धन्तं दस्सेत्वा महासुद्धन्तं दस्सेन्तो आह “यो पना”तिआदि । तन्ति महासुद्धन्तं । **याव** यत्तको उपसम्पददिवसो होति, **ताव** तत्तकं कालन्ति योजना । **उद्धं नारोहतीति** उद्धं आरोहनकालस्स अभावतो उद्धं न आरोहति । **एत्थाति** सुद्धन्तपरिवासे । **अयं सुद्धन्तपरिवासो नामाति** निगमनं ।

तत्थाति तिविधेसु समोधानपरिवासेसु । “ओधुनित्वा समोदहित्वा दातब्बपरिवासो”ति इमिना ओधुनित्वा समोधानेत्वा दातब्बो परिवासो **ओधानसमोधानोति** वचनत्थं दस्सेति, “परिवासो”ति इमिना तद्धितणपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । एत्थ च अवधुनियते, अवधुनितब्बन्ति वा **ओधानं**, सं एकतो ओदहीयते सम्पिण्डीयते, उदहियति सम्पिण्डीयतीति वा **समोधानन्ति** अवयववचनत्थो कातब्बो । “मक्खेत्वा”ति इमिना धुधातुया पप्पोटनधंसनधोवनानि दस्सेति । **सोति** ओधानसमोधानो, आगतोति सम्बन्धो ।

एत्थाति ओधानसमोधाने । **योति** भिक्खु, पटिच्छादेतीति सम्बन्धो । परिवसन्तो वा मानत्तारहो वा मानत्तं चरन्तो वा अब्भानारहो वा यो भिक्खूति योजना । “पुरिमाय आपत्तिया”ति पदं “समा वा”ति पदे सहादियोगो । “ऊनतरा”तिपदे विभत्तिअपादानं, अनुमेय्यविसयअपादानं वा । “अदिवसे कत्वा”ति इमिना **ओधुनित्वाति** एत्थ धुधातुया यथावुत्तत्थेयेव दस्सेति । **ऊनकपक्खपटिच्छन्नाति** पक्खतो ऊनकेन पटिच्छन्ना । **एतेनुपायेनाति** पक्खे वुत्तेन एतेन उपायेन ।

तत्थाति मूलापत्तितो अतिरेकपटिच्छन्ने । **आवि कारापेत्वाति** मूलापत्तितो अन्तरापत्तिया पटिच्छन्नभावं आवि कारापेत्वा । **एत्थाति** आपत्तिपटिच्छन्ने । **पमाणन्ति** कारणं । **याति** आपत्ति । **तत्थाति** मूलभावेन कत्तब्बायं मूलिआपत्तियं ।

इतरन्ति मूलिभावेन कत्तब्बं मूलापत्तिं । **समोधायाति** समोदहित्वा । पक्खिपित्वाति अत्थो ।

एका वा या आपत्तिं सब्बचिरपटिच्छन्ना होतीति योजना । **सब्बचिरपटिच्छन्नायोति** सब्बासं आपत्तीनं चिरेन पटिच्छन्नायो । **तासन्ति** आपत्तीनं । **अग्घेनाति** परिच्छेदेन । अग्घसद्दो हेत्थ परिच्छेदत्थवाचको । अभिधाने (अभिधानप्पदीपिकायं १०४८ गाथायं) वुत्तं “अग्घो मुल्ये च पूजने”ति । एत्थ “मुल्ये चा”ति पदस्स मूलपरिच्छेदेति अत्थो दट्ठब्बो । तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “तासं रत्तिपरिच्छेदवसेना”ति । इमेहि पदेहि अग्घेन रत्तिपरिच्छेदेन समोधानेत्वा दातब्बो परिवासो **अग्घसमोधानोति** वचनत्थं दस्सेति । एत्थ च “सब्बचिरपटिच्छन्नायो”ति वुत्तत्ता किञ्चापि कोटिअत्थवाचको ततियक्खरेन पाठो युत्तो विय दिस्सति । तथापि सो पाठो न गहेतब्बो । कस्मा? बहूसु पाळिपोत्थकेसु, अट्ठकथापोत्थकेसु च अलिखितत्ता । बहूसु हि पोरणपोत्थकेसु चतुत्थक्खरेन पाठोयेव लिखितो, तस्मा सो पाठोयेव गहेतब्बो, न अज्जोति दट्ठब्बं । **सोति** अग्घसमोधानो । आगतोयेवाति सम्बन्धो ।

यस्स पनाति भिक्खुस्स, पटिच्छन्नाति सम्बन्धो । **सब्बन्ति** सकलं । आपत्तिसहस्सगाथाय —

दससतं आपत्तियो रत्तिसतं छादयित्वानाति योजना । इमिना नयेनपि **अग्घसमोधानोति** एत्थ अग्घसद्दस्स चतुत्थक्खरेन पाठस्स युत्तभावो वेदितब्बो । अग्घेन दसरत्तिपरिच्छेदेन समोधाय दातब्बो **अग्घसमोधानो** ।

यो परिवासो नानावत्थुकायो आपत्तियो एकतो कत्वा दिव्यति, अयं परिवासो मिस्सकसमोधानो नामाति योजना । एत्थ वत्थुवसेन मिस्सका आपत्तियो समोधानेत्वा दातब्बो परिवासो **मिस्सकसमोधानोति** वचनत्थो कातब्बो । **तत्राति** मिस्सकसमोधाने । **तदनुरूपायाति** तस्स याचनस्स अनुरूपाय ।

एत्थ चाति मिस्सकसमोधाने च, कातुं वट्ठतीति सम्बन्धो ।

“पक्खमानत्तञ्च ...पे०... कथयिस्सामा”ति यं वचनं वुत्तं, तस्स वचनस्स ओकासोति योजना । **तं पनाति** पक्खमानत्तं पन । “अट्ठमासमेव दातब्ब”न्ति इमिना पक्खमेव दातब्बं मानत्तं **पक्खमानत्तन्ति** वचनत्थं दस्सेति । हीति सच्चं । **तं पनाति** पक्खमानत्तं पन, दातब्बन्ति सम्बन्धो । **अत्तनो सीमन्ति** अत्तनो विहारसीमं, महासीमन्ति अत्थो । **सोधेत्वाति** सब्बासं हत्थपासनयनवसेन, छन्दारहानं छन्दनयनवसेन, सीमतो बहिकरणवसेन च सोधेत्वा । **चतुवग्गगणन्ति** चतुवग्गसङ्घं । **गणोति** चेत्थ सङ्घोयेवाधिप्पेतो ।

तत्राति “योजना कातब्बा”ति वचने । **मुखमत्तदस्सनन्ति** उपायमत्तदस्सनं, आदिमत्तदस्सनं वा । “आपन्नाय भिक्खुनिया”ति पदं “एवमस्स वचनीयो”ति पदे कत्ता, “याचापेत्वा”ति पदे कारितकम्मं । “व्यत्ताय भिक्खुनिया”ति पदं “जापेतब्बो”ति पदे कारितकत्ता, “सङ्घो”ति पदं तत्थेव कारितकम्मं । “एतं कारण”न्ति धातुकम्मं अज्झाहरितब्बं । तब्बपच्चयेन कारितकम्ममेव वुत्तं । जापेतब्बाकारं दस्सेन्तो आह “सुणातु मे”तिआदि ।

निक्खित्तवत्तन्ति करणत्थे चेतं उपयोगवचनं । निक्खित्तवत्तेनाति हि अत्थो । **तत्थेवाति** माळकसीमायमेव । हीति सच्चं, यस्मा वा । **अस्साति** मानत्तचारिकाय भिक्खुनिया । **तत्राति** तस्मा कत्तब्बविनयकम्मभावतोति अत्थो । **नोति** अम्हाकं, सन्तिकन्ति सम्बन्धो । चतूहि पकतत्तभिक्खुनीहि निसीदितब्बन्ति सम्बन्धो । **गामूपचारतो द्वे लेडुपाते अतिक्कमित्वाति** इदं भिक्खुनीविहारूपचारातिक्कमं सन्धाय वुत्तं । **विहारूपचारतोपीति** भिक्खुविहारूपचारतोपि ।

तथाति भिक्खुनीनं निसिन्नद्वानं । कुरुन्दिमहापच्चरीसु पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । **विहारस्स चाति** भिक्खुविहारस्स च । गामस्स उपचारं मुञ्चितुं वट्ठतीति न वुत्तन्ति योजना । तस्मा गामूपचारेपि निसीदितुं वट्ठतीति अधिप्पायो ।

ताय भिक्खुनिया आरोचेतब्बन्ति सम्बन्धो ।

तथेवाति भिक्खुनीनं निसीदनद्वानेयेव । **ठानन्ति** भिक्खूनं ठानं । **एतीति** आगच्छति । **पगेवाति** पातोयेव । **तायाति** मानत्तचारिनिया ।

अनिक्खित्तवत्ताय पन भिक्खुनियाति सम्बन्धो । **अजाननपच्चयाति** अजाननकारणा । तन्ति वचनं । **पारिवासिकवत्तादीनन्ति** आदिसद्देन आगन्तुकवत्तपूरणनिस्सयपटिप्पस्सद्वादयो सङ्गणहाति । **युत्तरं दिस्सतीति** युत्तरं हुत्वा दिस्सति । इमिना अनिक्खित्तवत्तभिक्खुना विय भिक्खुनियापि अन्तोउपचारसीमगतानंयेव आरोचेतब्बं, न गामे ठितानम्पि गन्त्वा आरोचेतब्बन्ति दीपेति । **उपोसथेति** उपोसथदिवसे । एसेव नयो पवारणायपि । **देवसिकन्ति** दिवसे दिवसे । **तस्मिं गामेति** भिक्खुनीनं वसनगामे । **अञ्जत्राति** भिक्खुनीनं वसनगामतो अञ्जस्मिं गामे । **तत्राति** भिक्खुनीनं वसनगामं । **दस्सेत्वाति** भिक्खुनीनं दस्सेत्वा । **तायाति** मानत्तचारिनिया । **विहारन्ति** भिक्खूनं विहारं । **उपचारसीमायाति** उपचारसीमतो बहीति सम्बन्धो । **अयन्ति** मानत्तचारिनी ।

वीसति गणो इमस्साति **वीसतिगणो**, सङ्घो, तस्मिं । मानत्तं चरमाना भिक्खुनीति योजना । **इदं पक्खमानत्तं नामाति** इदं पुब्बवचनस्स निगमवसेन परवचनस्स कथनत्थाय वुत्तन्ति दट्ठब्बं ।

तथाति तिविधेसु मानत्तेसु । यदेतं मानत्तं अनुज्जातन्ति सम्बन्धो । **परतोति** परस्मिं । परिवासं परिवसन्तस्स मूलायपटिकस्सितस्स उदायित्थेरस्स अनुज्जातन्ति सम्बन्धो । **आपज्जित्वाति** आपज्जनतो । **इदन्ति** मानत्तं वुच्चतीति सम्बन्धो । **हीति** सच्चं, यस्मा वा । **ओधानसमोधानन्ति** एत्थ वचनत्थो हेट्ठा वुत्तोयेव । **तम्पीति** कुरुन्दियं वुत्तवचनम्पि ।

तन्ति अगघसमोधानमिस्सकसमोधानं, दातब्बन्ति सम्बन्धो । **एत्तावताति** एतपरिमाणेन वचनक्कमेन, “अयज्झि इध अधिप्पेतो परिवासो नामा”ति (चूळव० अट्ठ० १०२) वचनतो पट्टाय याव “योजेत्वा दातब्ब”न्ति वचनं, ताव वचनक्कमेनाति अत्थो । “तेन हि भिक्खवे...पे... दस्सेस्सामा”ति यं वचनं वुत्तन्ति योजना । “अत्थतो”ति इमिना सद्दोपि गहेतब्बो अविनाभावतो ।

पटिच्छन्नपरिवासकथा

१०२. या पाळि वुत्ताति सम्बन्धो ।

१०८. ततोति पाळितो । तं आपत्तिन्ति तं अन्तरापत्तिं । **अस्साति** भिक्खुस्स । निक्खित्तवत्तो भिक्खूति सम्बन्धो, हुत्वाति वा । **सोति** भिक्खु, ठितो हुत्वाति सम्बन्धो । **तस्सा आपत्तियाति** तस्सा अन्तरापत्तिया । **पटिच्छन्ना होतीति** अन्तरापत्तिपि पटिच्छन्ना होति । **तस्मिम्पीति** मूलाय पटिकस्सनेपि । **मक्खिताति** पिसिता, धंसिता वा । मक्खियन्ति पिसियन्ति, धंसियन्तीति वा **मक्खिता**, परिवुत्थदिवसा । **ततोति** पाळितो परन्ति सम्बन्धो । परतोपि एसेव नयो । **एवन्ति** आदि निगमनं । पटिच्छन्नवारे दस्सिता होन्तीति सम्बन्धो ।

समोधानपरिवासकथा

१२५. ततोति पटिच्छन्नवारतो, परं दस्सितन्ति सम्बन्धो । एत्थ चाति एतस्मिं वारे च । यस्माति यस्मा कारणा, येन कारणेन वा । तेनेवाति तेनेव कारणेन, तस्मा कारणा वा, “मूलाय...पे०... देतू”ति वुत्तन्ति योजना । तस्मा सब्बे मक्खिताव होन्तीति योजना । ततोति वारतो परं निट्ठापितन्ति सम्बन्धो ।

अग्घसमोधानपरिवासकथा

१३४. ततोति वारतो परं दस्सितोति सम्बन्धो । ततोति वारतो परं पाळि ठपिताति सम्बन्धो । लज्जिधम्मे वा उप्पन्नेति सम्बन्धो । यन्ति कम्मं । ततोति वारतो परं तथेव पाळि ठपिताति सम्बन्धो ।

१३८. ततोति वारतो परं पुरिमनयेनेव पाळि ठपिताति सम्बन्धो ।

सुद्धन्तपरिवासादिकथा

१५६. ततोति वारतो परं सुद्धन्तपरिवासो दस्सितोति सम्बन्धो ।

१६०. ततोति पाळितो परं पाळि ठपिताति सम्बन्धो ।

१६५. तत्थाति पाळियं । अन्तरा...पे०... अप्पटिच्छन्नायोतिआदीसु अत्थो दट्ठब्बोति सम्बन्धो ।

१६६. पच्छिमस्मिं आपत्तिक्खन्धेति एत्थ आपत्तिक्खन्धस्स भेदभावतो किं “पच्छिमस्मिं आपत्तिक्खन्धे”ति वुत्तन्ति आह “एकोव सो आपत्तिक्खन्धो”ति । अथ कस्मा “पच्छिमस्मिं आपत्तिक्खन्धे”ति वुत्तन्ति आह “पच्छा छादितत्ता पना”तिआदि । एत्थ पनसद्धो गरहत्थवाचको, तथापीति हि अत्थो । एकोपि आपत्तिक्खन्धो पच्छा छादितत्ता पच्छिमस्मिं आपत्तिक्खन्धेति वुत्तन्ति अधिप्पायो ।

१८०. “ववत्थिता सम्भिन्ना”ति एतं वचनन्ति योजना ।

८. द्वेभिक्षुवारएकादसकादिकथा

१८१. ततोति पाळितो परं वुत्तन्ति सम्बन्धो । तत्थाति पाळियं । मिस्सकन्ति एत्थ केहि मिस्सकन्ति आह “थुल्लच्चयादीहि मिस्सक”न्ति ।

१८४. ततोति पाळितो परं वुत्तन्ति सम्बन्धो । तत्थाति “इध पन भिक्खवे”तिआदिपाठे । तज्जाति “इध पन भिक्खवे”तिआदिवचनञ्च इतो पुब्बे अवुत्तं सब्बं वचनज्जाति योजना ।

इति समुच्चयक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

४. समथक्खन्धकं

१. सम्मुखाविनयकथा

१८६-७. समथक्खन्धके एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । छ मातिकापदानीति वाक्यम्पि समासोपि युक्तोयेव । तत्थ समासो पन असमाहारदिगुयेव । “निक्खिपित्वा”ति पदं “वुत्तो”ति पदे पुब्बकालकिरियाविसेसनं, तुल्यत्थो वा । वित्थारोति विभङ्गो । तत्थाति विभङ्गे । सञ्जापेतीति एत्थ सञ्जं कत्वा जानापेतीति अत्थं पटिक्खिपन्तो आह “परितोसेत्वा जानापेती”ति । इमिना संपुब्बो जाधातु परितोसनत्थं अन्तोक्त्वा अवबोधनत्थो होतीति दस्सेति । कारणपतिरूपकानीति कारणस्स पटिभागानि । निज्जापेतीति एत्थ ज्ञेधातु ओलोकनत्थोति आह “ओलोकेती”ति । यत्थाति येनाकारेन, करियमानेति सम्बन्धो । सोति धम्मवादी । परतोपि एसेव नयो । “पुनप्पुन”न्ति इमिना अनुपेक्खतीति एत्थ अनुसद्दो न उपच्छिन्नत्थोति दस्सेति । पेक्खति अनुपेक्खतीति एत्थ इक्खधातु “दस्सेति अनुदस्सेती”ति एत्थ दिसधातुया सदिसत्थोति आह “दस्सेति...पे०... परियायवचनानी”ति । तेसञ्जेवाति “पेक्खति अनुपेक्खती”ति पदानञ्जेव । परियायवचनानीति वेवचनसद्दा अत्थे परिव्यत्तिं अयन्ति गच्छन्ति इमेहीति परियायानि, तानियेव वचनानि परियायवचनानि । सोति अधम्मवादी । मोहेत्वाति धम्मवादीपुग्गलादिं मोहापेत्वा ।

१८८. धम्मवादी पुग्गलो दस्सेतीति सम्बन्धो । अमोहेत्वाति अधम्मवादीपुग्गलादिं अमोहापेत्वा, अविपरीतं जानापेत्वाति अत्थो ।

२. सतिविनयकथा

१९५. परम्मुखं विनेति विनासेतीति विनयो, परम्मुखं विनेति विनासेति अनेनाति वा विनयो, विनयकम्मं । सङ्गधम्मविनयपुग्गलसम्मुखानं दातब्बो विनयो सम्मुखाविनयो । पञ्चिमानीति एत्थ पञ्चन्नं सरूपं दस्सेन्तो आह “सुद्धस्सा”तिआदि । अनुवदितस्स दानन्ति सम्बन्धो । एतानीति पञ्च अङ्गानि । “एकेकअङ्गवसेन न लब्धन्ती”ति इमिना समुदायवाक्यनिब्बत्तिभावतो पञ्चङ्गवसेनेव लब्धन्तीति दस्सेति । देसनामत्तमेवेतन्ति “पञ्चिमानी”ति एतं वचनं देसनामत्तमेव, न अवयववाक्यनिब्बत्तिवचनन्ति अधिप्पायो । धम्मन्ति भूतं । एत्थाति “पञ्चिमानि भिक्खवे”तिआदिवचने । तत्थ चाति “पञ्चिमानि भिक्खवे”तिआदिवचने च । अनुवदन्तीति एत्थ अनुद्धंसनेन वदन्तीति दस्सेन्तो आह “चोदेन्ती”ति । अयं पन सतिविनयो दातब्बोति सम्बन्धो । अनागामिनोपीति पिसद्दो सम्भावने, सकदागामिआदिके पन का नाम कथाति दस्सेति । सो च खोति सतिविनयो च । चोदियमानेयेवाति चोदियमानस्सेव, अयमेव वा पाठो । तस्मिन्ति सतिविनयस्मिं दिन्नेति सम्बन्धो । अचोदितत्ता कथा न रूहतीति आह “चोदेन्तोपी”तिआदि । आपज्जतीति चोदको आपज्जति । चोदनादिअसारूपे विनेति विनासेतीति विनयो, विनेति विनासेति अनेनाति वा विनयो, विनयकम्मं । सतिवेपुल्लपत्तस्स दातब्बो विनयो सतिविनयो ।

३. अमूळहविनयकथा

१९६. भासितपरिकन्तन्ति एत्थ भासितपरिकन्तसद्धानं करणापेक्खत्ता विसुं करणं दस्सेन्तो आह “वाचाय भासितं, कायेन परिकन्त”न्ति । “परिक्कमेत्वा कत”न्ति इमिना परिकमतीति परिकन्तं, परिकन्तं हुत्वा कतं परिकन्तन्ति वचनत्थं दस्सेति । परिक्कमेत्वाति अतिक्कमित्वा । सरतायस्माति एत्थ उकारलोपसन्धिं दस्सेन्तो आह “सरतु आयस्मा”ति । “एवरूपिया आपत्तिया”ति इमिना आपज्जिताति एत्थ तुपच्चययोगभावतो कम्मत्थछट्टियापि सम्भवभावं दस्सेति । तुपच्चययोगे कम्मत्थछट्टी अनिच्चं होति, तस्मा पाळियं “एवरूपिया आपत्तिया”ति कम्मत्थछट्टीभावेन अवत्वा “एवरूपिं

आपत्ति”न्ति कम्मत्थदुतियाभावेन वुत्तन्ति दट्ठब्बं। तस्साति “आपज्जित्वा”ति पाठस्स। “पठमं पच्छा”ति पदेहि अधिप्पायत्थं दस्सेति। चोदकस्स कथं विनेति विनासेतीति **विनयो**, चोदकस्स कथं विनेति विनासेति अनेनाति वा **विनयो**। पठमं मूळहभावं उपगन्त्वा पच्छा अमूळहस्स दातब्बो विनयो **अमूळहविनयो**।

४. पटिज्जातकरणकथा

२००. पटिजानियते, पटिजाननं वा **पटिज्जा**, ताय कारेतब्बं।

५. येभुय्यसिकाकथा

२०२. **येभुय्यसिका**ति एत्थ येभुय्येन पवत्ता येभुय्यसिका, धम्मवादीनं येभुय्यतासम्पादिका किरियाति दस्सेन्तो आह “यस्सा किरियाया”तिआदि। तत्थ **यस्सा किरियाया**ति यस्सा येभुय्यतासम्पादिकाय किरियाय। **एसा**ति येभुय्यतासम्पादिका किरिया।

२०४. **ओरमत्तकन्ति** एत्थ ओरसद्दो च मत्तसद्दो च समूहं कत्वा परित्तवाचको अप्पमत्तवाचकोति आह “परित्तं अप्पमत्तक”न्ति। “भण्डनमत्तमेवा”ति इमिना न महन्तं विवादाधिकरणं होतीति दस्सेति। **न च गतिगतन्ति** एत्थ चिरकालभावं न च गतन्ति दस्सेन्तो आह “द्वे तयो...पे... अविनिच्छित”न्ति। **तत्थ तत्थेवा**ति तस्मिं तस्मिं विवादाधिकरणजातआवासे एव, न च सरितसारितपदानं सुद्धकारितकिरियभावं दस्सेन्तो आह “सयं सरितं वा अज्जेहि सारितं वा न होती”ति। **तेहि भिक्खूही**ति विवादकारकेहि भिक्खूहि। “सलाकं गाहेन्तो”ति इमिना “जानाती”ति पदस्स कत्तारं दस्सेति। **इमिना नीहारेना**ति इमिना कारणेन। **अपि नामा**ति इमिना **अप्पेवनाम**सद्दो अपिनामपरियायोति दस्सेति। **अस्सू**ति भवेय्युं। इमिना “पाळियं अधम्मवादी बहुतरा भवेय्युं, अप्पेव नाम साधू”ति योजनानयं दस्सेति। “अयमस्स अज्झासयो होती”ति इमिना पाठसेसं दस्सेति। **अस्सा**ति सलाकगाहस्स। **द्वीसुपी**ति “जानाति सङ्घो भिज्जिस्सती”ति च “अप्पेव नाम सङ्घो भिज्जेय्या”ति च द्वीसुपि पदेसु।

“**अधम्मेन गणहन्ती**”ति एत्थ “गणहन्ती”ति किरियापदस्स अधम्मवादिनो एव कत्ता नामाति आह “अधम्मवादिनो”ति। “द्वे धम्मवादिनो”ति इमिना “वग्गा गणहन्ती”ति एत्थ “गणहन्ती”ति किरियापदस्स धम्मवादिनो एव कत्ता नामाति दस्सेति। **न च यथादिट्ठिया गणहन्ती**ति एत्थ धम्मवादिनो हुत्वा धम्मवादिसलाकं अगगहेत्वा अधम्मवादिसलाकस्स गहणं न च यथादिट्ठिया गणहन्ति नामाति दस्सेन्तो आह “धम्मवादिनो हुत्वा”तिआदि। **पटिवत्तेत्वा**ति इममेवत्थं पटिसेधेत्वा। “परिवत्तेत्वा”तिपि पाठो, हेट्ठुपरियायं कत्वाति अत्थो। तेति धम्मवादिनो। **एत्था**ति समथक्खन्धके।

६. तस्सपापियसिकाकथा

२०७. **असुची**ति एत्थ नत्थि सुचीनि कायवचीकम्मानि एतस्साति असुचीति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “असुचीहि कायवचीकम्मेहि समन्नागतो”ति। एसेव नयो **अलज्जी**ति एत्थापि। **सानुवादो**ति एत्थ अनुवादउपवादसद्धानं परियायत्ता वुत्तं “सउपवादो”ति। **इति पज्जा**ति इमानि पज्ज अङ्गानि। **एत्था**ति तस्सपापियसिककम्मे। **इदन्ति** कम्मं वुच्चतीति सम्बन्धो। **ही**ति वित्थारो। यो पुगलो पापियोति योजना। **पापुस्सन्नताया**ति लामकुस्सन्नताय। इमिना अयज्ज पापो अयज्ज पापो, अयमिमेसं विसेसेन पापोति **पापियो**ति च पापानं अतिसयेन पापोति **पापियो**ति च वचनत्थो दस्सितो।

तस्साति पुगलस्स । इमिना तस्स पापियस्स कत्तब्बं तस्सपापियसिकं, तमेव कम्मं तस्सपापियसिककम्मन्ति वचनत्थं दस्सेति । केसुचि पोत्थकेसु यकारे द्वेभावो अत्थि, सो अयुत्तोयेव । “येभ्य्यसिका”ति एत्थ यकारे द्वेभावस्स दस्सनतो एत्थापि द्वेभावो युत्तो भवेय्याति लिखन्तीति दट्ठब्बं ।

७. तिणवत्थारकादिकथा

२१२. कक्खळताय वाळतायाति एत्थ कक्खळस्स भावो कक्खळता, वाळस्स भावो वाळताति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “कक्खळभावाय चैव वाळभावाय चा”ति । इमिना तापच्चयस्स समूहत्थञ्च स्वत्थञ्च पटिक्खिपति । “कक्खळताय वाळताया”ति ब्यञ्जनतोयेव नानं, न अत्थतो । भेदायाति एत्थ अञ्जस्स भेदं पटिक्खिपन्तो आह “सङ्खभेदाया”ति । गिलानेपीति पिसद्वो अञ्जे पन का कथाति दस्सेति । तत्थेवाति अधिकरणवूपसमट्ठानेयेव । “एकतो”ति इमिना एकज्झन्ति पदस्स “एकतो”ति पदेन समानतं दस्सेति, एकसद्वतो ज्झपच्चयो च तोपच्चयो च विसेसो, “तिणवत्थारकसदिसत्ता”ति इमिना सदिसूपचारं दस्सेति । तिणेहि अवत्थरितब्बन्ति तिणवत्थारं, गूथमुत्तं, तिणवत्थारमिव तिणवत्थारकं । एत्थ अधिकरणमेव मुख्यतो लब्धति, समथो पन फलूपचारतो, सदिसत्थे कपच्चयो । तमेवत्थं पाकटं करोन्तो आह “यथा ही”तिआदि । घट्टियमानं गूथं वा मुत्तं वाति योजना । “घट्टियमान”न्ति पदं हेतुअन्तो गधविसेसनं, “बाधती”ति इमिना सम्बन्धितब्बं । सुप्पटिच्छादितस्स पन अस्स गूथमुत्तस्साति योजना । “सुप्पटिच्छादितस्सा”ति पदम्पि हेतुअन्तो गधविसेसनमेव, “न बाधती”ति इमिना सम्बन्धितब्बं । यं अधिकरणं संवत्ततीति सम्बन्धो । मूलानुमूलन्ति मूलञ्च अनुमूलञ्च मूलानुमूलं । तन्ति अधिकरणं । इमिना कम्मेनाति तिणवत्थारककम्मेन । गूथं तिणेहि पटिच्छन्नं सुवूपसन्तं होति विय तिणवत्थारकेन पटिच्छन्नं सुवूपसन्तं होतीति योजना । इतीति तस्मा ।

२१३. थुल्लवज्जन्ति एत्थ थुल्लच्चयस्सापि थुल्लवज्जन्ता इध पाराजिकसङ्घादिसेसमेवाधिप्पेतन्ति आह “पाराजिकञ्चेव सङ्घादिसेसञ्चा”ति । गिहिपटिसंयुत्तन्ति एत्थ गिहीनं पटिसंयुत्तं गिहिपटिसंयुत्तन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “गिहीन”न्तिआदि । “हीनेना”ति पदं “खुंसनवम्भन” इति पदेनेव सम्बन्धितब्बं । धम्मिकपटिस्सवेसूति निमित्तत्थे भुम्मवचनं ।

२१४. कम्मवाचापरियोसाने वुड्ढिता होन्तीति सम्बन्धो । तत्थाति अधिकरणवूपसमट्ठाने । अज्जाविहितापीति अधिकरणविनिच्छयतो अज्जस्मिं ठाने चित्तं आविहितापि ठपितापि । उपसम्पदमण्डलतोति उपसम्पदसीमबिम्बतो, ये पनाति भिक्खू पन, दिट्ठाविकम्मं करोन्तीति वा अनागताति वा निसिन्नाति वा सम्बन्धो । तेहि वाति अधिकरणं विनिच्छिनन्तोहि भिक्खूहि वा । तत्थाति अधिकरणविनिच्छितट्ठानं । छन्दं दत्त्वाति छन्दं सङ्गस्स दत्त्वा । परिवेणादीसूतिआदिसद्देन आवासादयो सङ्गण्हाति । तेति भिक्खू ।

८. अधिकरणकथा

२१५. विपच्चतायाति एत्थ विकारभावेन पतति पवत्ततीति विपच्चं, चित्तदुक्खं, तदेव विपच्चता, तदत्थायाति दस्सेन्तो आह “चित्तदुक्खत्थ”न्ति । “फरुसवचन”न्ति इमिना वोहार सद्दो वचनपरियायोति दस्सेति । यो तत्थाति एत्थ तसद्दस्स विसयं दस्सेन्तो आह “तेसु अनुवदन्तेसू”ति । यो उपवादोति योजना । “अनुवदना”ति एतं पदन्ति योजना । आकारदस्सनन्ति अनुवदनस्स आकारदस्सनं, दस्सनहेतु वा । “पुनप्पुन”न्ति इमिना अनुसम्पवङ्कताति एत्थ अनुसद्दस्स न उपच्छिन्नत्थं दस्सेति । तत्थेवाति अनुवदने एव । सम्पवङ्कताति सम्मा पकारेन निन्नपोनपम्भारता । अब्भुस्सहनताति

एत्थ अतिरेकं उस्साहनताति दस्सेन्तो आह “कस्मा”तिआदि । अनुबलप्पदानन्ति एत्थ पुनप्पुनं बलस्स पदानन्ति दस्सेन्तो आह “पुरिमवचनस्सा”तिआदि ।

किच्चयताति एत्थ “मा पण्डिच्चय”न्तिआदीसु (जा० २.२२.१) विय ब्यञ्जनवड्डनवसेन यकारागमोति आह “किच्चमेव किच्चय”न्ति । “उभयंपेतं सङ्गस्सेव अधिवचन”न्ति इमिना किच्चकरणीयसद्दो कत्तुवाचकोति दस्सेति, सङ्गो हि करोतीति वचनत्थेन **किच्चोति** च **करणीयोति** च वुच्चति । तस्स भावो, **किच्चयता करणीयताति** वुत्ते सङ्गकम्मंयेव लब्धति । तेन वुत्तं “उभयंपेतं सङ्गकम्मस्सेव अधिवचन”न्ति । यदि कम्मवाचको भवेय्य, “कत्तब्बन्ति किच्चं, करणीय”न्ति वुत्तेयेव सङ्गकम्मस्स लभनतो तापच्चयो स्वत्थो भवेय्य । एवञ्चि सति किच्चयस्स भावो **किच्चयता** करणीयस्स भावो **करणीयताति** वचनत्थो न कत्तब्बो भवेय्य, कतो च, तस्मा न कम्मवाचकोति दट्ठब्बं । **तस्सेवाति** सङ्गकम्मस्सेव । **तत्थाति** अपलोकनादीसु चतूसु कम्मेसु । **सीमट्टकसङ्गन्ति** “उपचारसीमादीसु ठितं सङ्गं । **सोधेत्वाति** एत्थ सोधनं नाम सीमट्टकसङ्गस्स हत्थपासनयनं, छन्दारहानं छन्दस्स आहरणं, सीमतो बहिकरणं । तमेवत्थं एकदेसतो दस्सेतुं वुत्तं “छन्दारहानं छन्दं आहरित्वा”ति । अपलोकेति आपुच्छति अनेनाति **अपलोकनं**, तंयेव कम्मं **अपलोकनकम्मं** । **वुत्तनयेनेवाति** “सीमट्टकसङ्गं सोधेत्वा”तिआदिना वुत्तनयेनेव । “सुणातु मे”तिआदिना सङ्गगणपुग्गले जापेति एतायाति **जत्ति**, सायेव कम्मं **जत्तिकम्मं**, जत्तियेव दुतियं **जत्तिदुतियं**, तमेव कम्मं **जत्तिदुतियकम्मं** । एत्थ किञ्चापि जत्ति पठमं ठपिता, कम्मवाचायेव दुतिया होति, “फस्सपञ्चमा”तिआदीसु (धातु० ३१६) विय पन पटिलोमवसेन वोहारं कत्वा “जत्तिदुतिया”ति वुत्तं । **फस्सपञ्चमाति** एत्थ किञ्चापि धम्मसङ्गणियं (ध० स० १ आदयो) “फस्सो होति, वेदना होति, सञ्जा होति, चेतना होति, चित्तं होती”ति फस्सं पठमं वुत्तं, पटिलोमवसेन पन वोहारं कत्वा “फस्सपञ्चमा”ति धातुकथायं वुत्तन्ति दट्ठब्बं । एसेव नयो जत्ति चतुत्थकम्मेपि । **एकाय च अनुसावनायाति** जत्तितो अनुपच्छा सावेतब्बाति **अनुसावना**, ताय, तीहि च **अनुसावनाहीति** जत्तितोअनु पच्छा, पुनप्पुनं वा तिक्खत्तुं सावेतब्बाति **अनुसावना**, ताहि । **तत्थाति** चतूसु कम्मेसु ।

अपलोकेत्वावाति एत्थ एवफलं दस्सेन्तो आह “जत्तिकम्मादिवसेन न कातब्ब”न्ति । **जत्तिकम्मपीति** पिसद्देन न केवलं अपलोकनकम्ममेव, अथ खो जत्तिकम्मपीति दस्सेति । **जत्तिदुतियकम्मं पनाति** एत्थ पनसद्दो विसेसत्थजोतको, पक्खन्तरजोतको वा । **तत्थाति** द्वीसु कम्मेसु । **गरुकानीति** अलहुकानि । **अवसेसानीति** छहि कम्मोहि अवसेसानि, एवरूपानि लहुककम्मानीति सम्बन्धो । “अवसेसा”तिपि पाठो, सम्मुतियोति सम्बन्धो । **अपलोकेत्वापीति** पिसद्दो जत्तिदुतियकम्मवाचं सावेत्वापीति सम्पिण्डेति । अञ्जत्थापोहनं दस्सेन्तो आह “जत्तिकम्मजत्तिचतुत्थकम्मवसेन पन न कातब्बमेवा”ति । जत्तिचतुत्थकम्मं कातब्बन्ति सम्बन्धो । **एत्थाति** समथक्खन्धके ।

वित्थारतो पन आगतोयेवाति सम्बन्धो । **एतेसन्ति** चतुन्नं कम्मानं । यं पन अत्थजातं अनुत्तानन्ति सम्बन्धो । **तत्थाति** चतूसु कम्मेसु । तन्ति अत्थजातं । **एवन्ति** एवं कम्मवगगेयेव वण्णयमाने । **हीति** लद्धगुणजोतको । **सुविञ्जेय्याति** सुखेन विञ्जातब्बा ।

२१६. पाळिवसेनेवाति न अट्टकथावसेनाति अधिप्पायो ।

२२०. येनाति चित्तुप्पादेन । इमिना विवदन्ति अनेनाति **विवादोति** वचनत्थं दस्सेति । **समथेहि चाति** चसद्दो सम्पिण्डनत्थो । तेन न केवलं विवादोयेव, अथ खो अधिकरणञ्चाति सम्पिण्डेति, अथ वा **समथेहि चाति** समथेहि एव । इमिना समथेहि अधिकरीयति वूपसमीयतीति **अधिकरणन्ति** वचनत्थं दस्सेति । विवादोयेव अधिकरणं **विवादाधिकरणं** ।

एवमादिना नयेनाति आदिसद्देन अनुद्धंसनेन वदन्ति अनेन चित्तुप्पादेनाति अनुवादोति आदयो वचनत्थे सङ्गण्हाति ।

२२२. सन्धायभासितवसेनाति लोकवज्जं सन्धाय भासितस्स वचनस्स वसेन । सन्धायभासितत्थं वित्थारेन्तो आह “यस्मिं ही”ति आदि । तत्थ पथविखणनादिके यस्मिं आपत्ताधिकरणेति योजना । तस्मिन्ति कुसलचित्तङ्गे आपत्ताधिकरणे । तस्माति यस्मा न सक्का वत्तुं, तस्मा । इदन्ति “नत्थि आपत्ताधिकरणं कुसल”न्ति वचनं, वुत्तन्ति सम्बन्धो । सन्धाय अवुत्तं दस्सेत्वा सन्धाय वुत्तं दस्सेन्तो आह “इदं पन सन्धाय वुत्त”न्ति । तत्थ इदं पनाति कारणं पन सन्धायति सम्बन्धो । यं आपत्ताधिकरणन्ति योजना । “लोकवज्ज”न्ति पदे तुल्याधिकरणं । लोकस्मिं, लोकेहि वा वज्जेतब्बन्ति लोकवज्जं । तन्ति आपत्ताधिकरणं । तत्थाति आपत्ताधिकरणे । विकप्पोति विविधा कप्पनं, विविधतक्को वा । यं पनाति आपत्ताधिकरणं पन । “पण्णत्तिवज्ज”न्ति पदे तुल्याधिकरणं । भगवतो पञ्चत्तिया हेतुभूताय वज्जेतब्बन्ति पण्णत्तिवज्जं । तन्ति आपत्ताधिकरणं, अकुसलं होतीति सम्बन्धो । किञ्चीति अप्पमत्तकं, आपत्तानापत्तिं अजानन्तस्स आपज्जनतोति सम्बन्धो । तस्माति यस्मा अब्याकतं होति, तस्मा । तत्थाति पण्णत्तिवज्जभूते आपत्ताधिकरणे । “आपत्ताधिकरणं...पे०... कुसल”न्ति इदं वचनं वुत्तन्ति योजना ।

यदि कुसलचित्तो आपज्जति, अथ ननु आपत्ताधिकरणं कुललन्ति वत्तब्बो भवेय्याति आह “सचे पना”ति आदि । यन्ति आपत्ताधिकरणं । “इदं वुच्चति...पे०... कुसल”न्ति वदेय्य सचेति योजना । एळकलोमञ्च पदसोधम्मञ्च एळकलोमपदसोधम्मनि, तानि आदीनि येसं तानीति एळकलोमपदसोधम्मादीनि, तानि समुद्धानानि यासन्ति एळकलोमपदसोधम्मादिसमुद्धाना, तासं आपत्तीनम्पीति सम्बन्धो । तत्थाति एळकलोमपदसोधम्मादिसमुद्धानासु आपत्तीसु । आपत्तिया अङ्गन्ति आपत्तिया कारणं । एवं आपत्तिया अनङ्गं दस्सेत्वा तस्सायेव अङ्गं दस्सेन्तो आह “कायवचीविज्जत्तिवसेन पना”ति आदि । तत्थ चलितप्पवत्तानन्ति चलितेन हेतुभूतेन पवत्तानं । अथ वा चलितो च कायो, पवत्ता च वाचाति चलितप्पवत्ता, तासं चलितप्पवत्तानं कायवाचानं । तज्जाति कायवाचानं अज्जतरञ्च । अब्याकतन्ति एत्थ इतिसद्दो परिसमापनत्थो ।

अयमत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । तेनाति चित्तेन । “इदं...पे०... सद्धि”न्ति इमिना सज्जानन्तोति एत्थ संसद्दस्स सुन्दरत्थं सह आकारेन दस्सेति । “वीतिक्कम...पे०... कप्पेत्वा”ति इमिना चेच्चाति पदस्स अत्थं सह विसेसनेन दस्सेति । “उपक्कमवसेन...पे०... पेसेत्वा”ति इमिना अभिवितरित्वाति पदस्स अत्थं दस्सेति । पाळियं यंसद्दोवीतिक्कमविसयोति आह “यं आपत्ताधिकरणं वीतिक्कम”न्ति । “आपज्जती”ति इमिना पाठसेसं दस्सेति । एवं वीतिक्कमतो तस्स भिक्खुनोति योजना ।

अब्याकतवारेपीति पिसद्दो अकुसलवारं अपेक्खति । तस्साति चित्तस्स । अजानन्तोति आदीनं पदानमत्थो अकुसलवारे वुत्तपटिपक्खवसेन वेदितब्बो । यं आपत्ताधिकरणन्ति आदीनं पदानमत्थो अकुसलवारेन सदिसोयेव ।

२२४. अयं विवादो नो अधिकरणन्ति आदीसु एवमत्थो वेदितब्बोति सम्बन्धो ।

९. अधिकरणवूपसमनसमथकथा

२२८. चतुवग्गकरणे कम्मेति सीमसम्मुति आदिकम्मे । पञ्चवग्गकरणेति पच्चन्तिमेसु जनपदेसु उपसम्पदादिकम्मे । दसवग्गकरणेति मज्झिमेसु जनपदेसु उपसम्पदकम्मे । वीसतिवग्गकरणेति अब्भानकम्मे ।

कम्मपत्ताति कम्मस्स पत्ता युत्ता अनुरूपा ।

२३०. सम्पटिच्छितब्बन्ति पटिग्गण्हितब्बं । सम्पटिच्छित्वा च पन अतिक्कामेतब्बन्ति सम्बन्धो । भण्डकन्ति चीवरादिभण्डकं । माननिग्गहत्थायाति भण्डनजातानं मानस्स निग्गहत्थाय । कतिपाहन्ति कतिपयाहं, द्वीहतीहन्ति अत्थो ।

२३१. अनन्तानि चेव भस्सानीति एत्थ अनन्तसद्दो अपरिमाणसद्देन अत्थतो एकोति आह “अपरिमाणानी”ति । “वचनानी”ति इमिना भस्ससद्दो वचनपरियायोति दस्सेति । उब्बाहिकाय सम्मनितब्बोति केन सम्मनितब्बोति आह “अपलोकेत्वा वा”तिआदि । इमिना अपलोकनकम्मेन वा जत्तिदुतियकम्मेन वा सम्मनितब्बोति दस्सेति । अनन्तानि भस्सानि धम्मकथिकं उद्धरित्वा बाहति पटिसेधेति इमाय सम्मुतियाति उब्बाहिका, ताय । एवं सम्मतेहि पन भिक्खूहि विनिच्छितब्बन्ति सम्बन्धो । विसुं निसीदित्वा तस्सायेव परिसाय निसीदित्वा वाति योजना । अज्जेहीति सम्मतभिक्खूहि अज्जेहि ।

२३३. तत्रस्साति एत्थ तत्र अस्साति पदविभागं कत्वा तसद्दो परिसविसयो पसिद्धविसयो, अस्ससद्दो आख्यातिकोति आह “तस्सं परिसति भवेय्या”ति । “नेव सुत्तं आगत”न्ति सामज्जतो वुत्तेपि “नो सुत्तविभङ्गो”ति वक्खमानत्ता मातिकं सन्धाय वुत्तन्ति आह “न मातिका आगता”ति । विनयोपीति खन्धकविनयोपि । पिसद्देन सुत्तविभङ्गं अपेक्खति । व्यज्जनच्छायायाति एत्थ छायासद्दो पटिबिम्बे च पभाय च होतीति आह “व्यज्जनमत्तमेवा”ति, व्यज्जनपटिबिम्बिकव्यज्जनपभावन्तभूतं अत्थं अग्गहेत्वा व्यज्जनपटिबिम्बव्यज्जनपभामत्तमेव गहेत्वाति अधिप्पायो । “पटिसेधेती”ति इमिना पटिबाहसद्दो पटिसेधत्थोयेव, न मद्दनत्थोति दस्सेति । पटिबाहनाकारं दस्सेन्तो आह “जातरूपरजतखेतवत्थुपटिग्गहणादीसू”तिआदि । किन्ति केन कारणेन, कस्मा कारणा वा । इमेति जातरूपादिपटिग्गाहके भिक्खू । कारेथाति तुम्हे कारेय्याथ । एय्याथस्स हि एथादेसो । पुच्छायं सत्तमीविभत्ति होति । सुत्तेति सुत्तन्तपिटके । अपरो धम्मकथिको वदतीति सम्बन्धो । इमेसन्ति ओलम्बेत्वा निवासेन्तानं । एत्थाति ओलम्बेत्वा निवासने ।

२३४. बहुतरा भिक्खूति एत्थ द्विगुणतिगुणादिना अधिका एव बहुतरा नामाति आह “एकेनपि अधिका बहुतरावा”ति । “को पन वादो”तिआदिना “एकेनपी”ति एत्थ पिसद्दस्स गरहत्थं दस्सेति ।

तिविधसलाकग्गाहकथा

२३५. सज्जत्तियाति एत्थ सज्जापनं सज्जत्ति, तदत्थायाति दस्सेन्तो आह “सज्जापनत्थाया”ति । गूहितब्बोति गूळहो, सोयेव गूळहको, सलाकग्गाहो कातब्बोति सम्बन्धो । विवरितब्बोति विवटो, सोयेव विवटको । सस्स अत्तनो कण्णसमीपे जप्पीयति कथीयतीति सकण्णजप्पो, सोयेव सकण्णजप्पको । “निमित्तसज्जं आरोपेत्वा”ति इमिना वण्णावण्णायो कत्वाति एत्थ वण्णसद्दो सण्ठानवाचकोति दस्सेति । सुसण्ठानदुसण्ठाना सलाकायो कत्वाति अत्थो । ततोति विसभागकरणतो परं गहेतब्बोति सम्बन्धो । सब्बापि ता सलाकायोति योजना । कत्वाति पक्खपनं कत्वा । वुत्तनयेनाति “अलज्जुस्सन्नाया”तिआदिना वुत्तनयेन । “यावततिय”न्ति इमिना पच्चुक्कट्टितब्बन्ति एत्थ पुनप्पुनं उद्धं कट्टितब्बन्ति अत्थं दस्सेति । अतिरेकजातेति अधम्मवादीहि अतिरेकतो जाते सतीति सम्बन्धो । यावततियम्पीति पिसद्दो ततो ऊने एकद्वेवारे पन का नाम कथाति दस्सेति ।

सकण्णजप्पके पन एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । सचे सङ्गत्थेरो गण्हातीति सम्बन्धो । सोति सङ्गत्थेरो ।

वयोअनुप्यत्ताति पच्छिमवयं अनुप्यत्ता । एतन्ति अधम्मवादिसलाकं । अस्साति सङ्कत्थेरस्स । इतरा सलाकाति अधम्मवादिसलाकाहि अज्जा धम्मवादिसलाका । सोति सङ्कत्थेरो । तन्ति धम्मवादिसलाकं । ततोति नेव अवबुज्जनकारणा । वुत्तनयमेवाति गूळहके वुत्तनयमेव । विवटो अत्थो इमस्साति विवटत्थो ।

तस्सपापियसिकाविनयकथा

२३८. पाराजिकसामन्तं नामाति पाराजिकस्स आसन्नं नाम । अदिन्नादानादीसूति आदिसद्देन मनुस्सविग्गह उत्तरिमनुस्सधम्मपाराजिके सङ्गण्हाति । निब्बेठयमानन्ति वेठनरहितं, तमेनं भिक्खुन्ति सम्बन्धो । इमिना निब्बेठेन्तन्ति एत्थ अन्तसद्दो मानसद्दपरियायोति दस्सेति । अतिवेठेतीति एत्थ केहि अतिवेठेतीति आह “इङ्कायस्मातिआदिवचनेही”ति । तेनाति चोदकेन । मन्ति ममं । आहाति चुदितको आह । एतस्साति अवजाननपटिजाननादिकारकस्स पापियस्स पुग्गलस्स । सीलवा भविस्सतीति पापियो पुग्गलो सचे सीलवा भविस्सति । पटिप्पस्सद्धिन्ति पापियभावतो पटिप्पस्सम्भनं । नो चेति सीलवा नो भविस्सति चे । तथा नासितोति तेन तस्स पापियसिककम्मकरणेन नासं गतो भविस्सति । सब्बत्थाति सब्बस्मिं समथक्खन्धके ।

इति समथक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

५. खुदकवत्थुक्खन्धकं

खुदकवत्थुकथा

२४३. खुदकवत्थुक्खन्धके मुट्टिकमल्लाति मुट्टिकेन मथन्ति अज्जमज्जं हिंसन्तीति मुट्टिकमल्ला । इमिना पाळियं पदस्स हेट्ठपरियं दस्सेति । गाममुदवाति एत्थ छविरागमण्डनानुयुत्तेन मुदो मोदनं एतेसमत्थीति मुदवा, गामे वसन्ता मुदवा गाममुदवाति दस्सेन्तो आह “छविरागमण्डनानुयुत्ता नागरिकमनुस्सा”ति । “वण्णवा अहेसु”न्तिआदीसु (पारा० १९३; पाचि० ६७) विय वचनं दट्ठब्बं । थम्भेति एत्थ न यत्थ कत्थचि थम्भो होति, अथ खो न्हानतित्थे निखणित्वा ठपितथम्भोयेवाति आह “न्हानतित्थे निखणित्वा ठपितथम्भे”ति ।

इट्टकासिलादारुकुट्टानन्ति इट्टकाकुट्टसिलाकुट्टदारुकुट्टानं । अट्टपदाकारेनाति अट्टपदफलकाकारेन । राजियोति लेखायो । तत्थाति अट्टने, आकिरित्वाति सम्बन्धो । गन्धब्बहत्थकोति गन्धब्बानं वीणाहत्थो वियाति गन्धब्बहत्थको । दारूहि कतत्ता वुत्तं “दारुमयहत्थेना”ति । तेनाति गन्धब्बहत्थेन, गहेत्वाति सम्बन्धो । कुरुविन्दकपासाणचुण्णानीति एवंनामकस्स पासाणस्स चुण्णानि । तन्ति कतगुळिककलापकं, गहेत्वाति सम्बन्धो । विग्गद्दाति अज्जमज्जस्स सरीरे दळ्हं गहेत्वाति दस्सेन्तो आह “अज्जमज्जं सरीरेन सरीर”न्ति । मकरदन्तकेति मकरनामकस्स मच्छस्स दन्तसदिसे दन्ते । मल्लकमूलसण्ठानेनाति खेळपटिग्गहपादसण्ठानेन । गिलानस्सापीति पिसद्दो अगिलानस्स पगेवाति दस्सेति ।

२४४. दन्तेति मकरदन्ते । अकतं मल्लकं अकतमल्लकं । कपालखण्डं वाति वासद्दो समुच्चयत्थो । कासफुल्लविरहितत्ता वत्थवट्ठि उक्कासिका नाम । नत्थि कासं फुल्लमेतस्साति उक्कासा, सा एव उक्कासिका । यस्स कस्सचीति गिलानागिलानस्स वा जरादुब्बलतरुणबलवस्स वा । पिट्ठिन्ति पिट्ठियं, अयमेव वा पाठो । पाणितलस्स पुथुट्टानं पुथुपाणि, तेन कतं पुथुपाणिकं, हत्थपरिकम्मं, तेन वुत्तं “हत्थपरिकम्मं वुच्चती”ति । सब्बेसन्ति न्हायन्तानं वा अन्हायन्तानं वा सब्बेसं ।

२४५. कण्णतोति कण्णच्छिदतो । मुत्तोलम्बकादिवल्लिसदिसत्ता वल्लिका नाम । पलम्बकसुत्तन्ति परिमुञ्चित्वा लम्बियति अनेनाति पलम्बकं, तमेव सुत्तं पलम्बकसुत्तं । वलयन्ति नियुरं ।

२४६. द्वीहि मासेहि नियुत्तं दुमासिकं । द्वे अङ्गुलानि एतस्साति दुवङ्गुलं, केसो । उभयेनपीति दुमासिकदुवङ्गुलसङ्घातेन उभयेनपि । अयम्पि उक्कट्टपरिच्छेदोव वुत्तोति योजना । ततोति दुमासिकदुवङ्गुलतो ।

ओसण्ठेन्तीति एत्थ ओलिखित्वा समं पतिट्ठापेन्तीति दस्सेन्तो आह “ओलिखित्वा सन्निसीदापेन्ती”ति । दन्तमयादीसूति आदिसद्देन अट्टिमयादयो सङ्गण्हाति । हत्थफणेनाति हत्थसङ्घातेन फणेन । चिक्खल्लेनाति चिक्खल्लसदिसेन नित्थासेन । उदकतेलेनाति एत्थ उदकञ्च तेलञ्चाति च उदकसङ्घातेन तेलेनाति च अत्थं निवत्तेन्तो आह “उदकमिस्सकेन तेलेना”ति । इमिना उदकेन मिस्सकं तेलं उदकतेलन्ति वचनत्थं दस्सेति । उट्टलोमेति उट्टितलोमे । हत्थं तेमेत्वाति हत्थं उदकतेलेन तेमेत्वा । उण्हाभितत्तरजोकिण्णसिरानम्पीति उण्हेन अभितत्तो च रजेहि ओकिण्णसिरो च उण्हाभितत्तरजोकिण्णसिरा, अथ वा उण्हेन अभितत्तो सिरो एतेसन्ति उण्हाभितत्तसिरा, रजेहि ओकिण्णो सिरो एतेसन्ति रजोकिण्णसिरा, उण्हाभितत्तसिरा च रजोकिण्णसिरा च उण्हाभितत्तरजोकिण्णसिरा, पुब्बपदे उत्तरपदलोपो, तेसम्पि । अल्लहत्थेनाति अदहत्थेन, अयमेव वा पाठो ।

२४७. येसु कंसपत्तादीसु मुखनिमित्तं पञ्जायति, सब्बानि तानि कंसपत्तादीनिपीति योजना । यत्थ कत्थचीति यस्मिं कस्मिंचि आदासे वा उदकपत्ते वाति सम्बन्धो । सञ्छवि नु खोति सञ्जाता छवि नु खो, अहं जिण्णो अम्हि नु खो, नोति योजना ।

मुखं आलिम्पन्तीति एत्थ केहि आलिम्पन्तीति आह “विप्पसन्नछविरागकरेहि मुखलेपनेही”ति । “मनोसिलाया”ति इमिना मनोसिला एव मनोसिलिकाति दस्सेति । तानीति लञ्छनानि । हरितालादीहिपीति पिसद्देन न केवलं मनोसिलिकाय एव, अथ खो हरितालादीहिपीति दस्सेति ।

२४८. न भिक्खवे नच्चं वातिआदीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । निच्चापेन्तस्स वाति परेहि नच्चापेन्तस्स वा । साधुगीतन्ति सुन्दरं अनिच्चतादिपटिसंयुत्तं गीतं, सज्जनानं वा । दन्तगीतम्पि न वट्ठीति सम्बन्धो । यन्ति गीतं । पुब्बभागेति गायनतो पुब्बभागे । गायापेन्तस्सापीति परेहि वा गायापेन्तस्सापि । यं पनाति किरियापरामसनं । यं पहरति, तत्थ पहरणे अनापत्तीति योजना । सब्बन्ति अखिलं नच्चगीतवादितं । पस्सतोति पस्सन्तस्स च सुणन्तस्स च । सवनम्पि हि एकसेसेन वा सामञ्जनिद्देसेन वा पस्सनेनेव सङ्गहितं । विहारतोति अनच्चअगीतअवादितट्ठानविहारतो । विहारन्ति नच्चगीतवादितट्ठानविहारं । असनसालायाति गामे ठिताय असनसालाय ।

२४९. सरकिरियन्ति सरस्स किरियं । इमिना सरकुत्तिन्ति एत्थ सरस्स करणं सरकुत्तीति वचनत्थं दस्सेति । अलब्धं समाधिन्ति सम्बन्धो । पच्छिमा जनताति एत्थ समूहिं अवयवं विना समूहस्स अवयविनो अभावा तापच्चयो स्वत्थोपि होतीति आह “पच्छिमो जनो”ति । तं तं वत्तन्ति सुत्तन्तवत्तादिं तं तं वत्तं । अक्खरानि विनासेत्वाति अज्जथा वत्तब्बानि अक्खरानि अज्जथा वदनेन च दीघादीनि रस्सादिवदनेन च विनासेत्वा । धम्मे पनाति एत्थ सद्दो पन विसेसजोतको । गीततो विसेसोव वेदितब्बोति हि अत्थो । सुत्तन्तवत्तन्ति सुत्तन्तस्स उच्चारणं वत्तं । एसेव नयो “जातकवत्तं गाथावत्तं”न्ति एत्थापि । तन्ति वत्तं । यदि पन तं विनासेत्वा अतिदीघं कातुं न वट्ठीति, एवं सति यथा सुत्तन्तवत्तादीनि होन्ति, तथा कथं दस्सेतब्बानीति आह “चतुरस्सेन वत्तेना”तिआदि । तत्थ चतुरस्सेन वत्तेनाति परिपुण्णेन उच्चारणवत्तेन ।

परिमण्डलानीति समन्ततो मण्डलानि बिम्बानि पुष्पानीति अत्थो । “सरेन भणित”न्ति इमिना **सरभञ्जन्ति** एत्थ सरेन भणितब्बन्ति सरभञ्जन्ति वचनत्थं दस्सेति । सरभञ्जे किर अत्थीति सम्बन्धो । **तरङ्गवत्थादीनं** उच्चारणविधानानि (वजिर० टी० चूळवग्ग २४९; सारत्थ० टी० चूळवग्ग ३.२४९; वि० वि० टी० चूळवग्ग २.२४८-९) एतरहि नत्थि । **द्वितिसवत्तानीति** च सङ्ख्यामत्तमेव अत्थि, न सङ्ख्येय्यं । तस्मा टीकासु (सारत्थ० टी० चूळवग्ग ३.२४९; वजिर० टी० चूळवग्ग २४९) “तरङ्गवत्तादीनं उच्चारणविधानानि नट्टपयोगानी”ति वुत्तं । **अत्थीति** संविज्जन्ति । अयज्झि अत्थिसद्दो निपातो । **तेसूति** द्वितिसवत्तेसु । **यन्ति** वत्तं । उच्चारणविधानानि नट्टपयोगानिपि तेसं सब्बेसं सामञ्जलक्खणं दस्सेन्तो आह “सब्बेस”न्तिआदि । तत्थ **सब्बेसन्ति** द्वितिसवत्तानं, लक्खणन्ति सम्बन्धो । “अविनासेत्वा”ति वत्त्वा तमेवत्थं पाकटं करोन्तो आह “विकारं अकत्वा”ति । तत्थ **विकारकरणं** नाम यत्तकाहि मत्ताहि अक्खरं परिपुण्णं होति, ततो अधिकमत्तायुत्तं कत्वा कथनं, तथा अकत्वा समणसारुप्पेन चतुरस्सेन नयेन पवत्तनंयेव लक्खणन्ति अत्थो ।

बाहिरलोमिं उण्णिन्ति एत्थ “बाहिरलोमि”न्ति पदं भावनपुंसकन्ति आह “उण्णलोमानि बहि कत्वा”ति । “उण्णपावार”न्ति इमिना **उण्णीति** एत्थ उत्तरपदलोपं दस्सेति । अथ वा पावारपदेन उण्णा एतस्स अत्थीति **उण्णीति** कत्वा तद्धितपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । “तथा धारेन्तस्स दुक्कट”न्ति वचनस्स अत्थापत्तिनयं दस्सेन्तो आह “लोमानि अन्तो कत्वा पारुपितुं वट्ठती”ति ।

२५१. अङ्गजातं छिन्दन्तस्सेवाति अङ्गजातमेव छिन्दन्तस्साति योजना । अथ वा अङ्गजातं छिन्दन्तस्स थुल्लच्चयमेवाति योजना । अहिकीटदट्ठादीसु निमित्तभूतेसु छिन्दन्तस्साति योजना ।

२५२. उप्पन्ना होतीति पटिलाभवसेन उप्पन्ना होति । उप्पन्नभावं पाकटं करोन्तो आह “सो”तिआदि । तत्थ **सोति** राजगहको सेट्ठि, कीळतीति सम्बन्धो । **तस्साति** सेट्ठिस्स । इदं पदं “जाले”ति पदे साम्यत्थछट्ठी, “उप्पन्ना होती”ति पदे सम्पदानं । तन्ति चन्दनगण्ठिं । **अस्साति** सेट्ठिस्स । इदं पदं “पुरिसा”ति पदे साम्यत्थछट्ठी, “अदंसू”ति पदे सम्पदानं । **विकुब्बनिद्धीति** विविधं, विकारं वा कुब्बनवसेन पवत्ता इद्धि (पटि० म० ३.१२-१६; विसुद्धि० २.३६९-३७३) । **अधिट्टानिद्धीति** अधिट्टानवसेन पवत्ता इद्धि (पटि० म० ३.१२-१६; विसुद्धि० २.३६९-३७३) ।

गिही उपनामेन्तीति सम्बन्धो । **व्यञ्जनं कत्वाति** व्यञ्जनं पक्खपनं कत्वा । तन्ति सुवण्णतट्टिकादिं । **आमसितुम्पीति** पिसद्दो पगेव पटिग्गण्हितुन्ति दस्सेति । **सङ्घिकपरिभोगेन वाति** वासद्दो पनसद्दत्थो । सङ्घिकपरिभोगेन पनाति हि अत्थो । **गिहिविकटानि वाति** वासद्दो सम्पिण्डनत्थो । गिहिविकटानि भाजनानिपि वट्ठन्तीति हि अत्थो । कंसलोहवट्टलोहानं सभागत्ता वुत्तं “कंस...पे... सङ्गहितो”ति ।

२५३. “लिखितु”न्ति एतं वुत्तन्ति योजना । **पकतिमण्डलन्ति** एत्थ किं मकरदन्तमत्तम्पि अच्छिन्नमण्डलन्ति आह “मकरदन्तच्छिन्नकमण्डलमेवा”ति ।

२५४. पहरित्वाति आवट्टनतो अञ्जमञ्जं पहरित्वा । तयो पत्ते उपरुपरि ठपेतुं वट्ठतीति सम्बन्धो । **भूमिआधारको** नाम भूमिया आसन्नो दन्तादीहि कतो वलयाधारको । **दारुआधारको** नाम एकदारुना कतो आधारको । **दण्डाधारको** नाम चतुदण्डतो पट्टाय बहूहि दण्डेहि कतो आधारको । **तत्थाति** भमकोटिसदिसदारु आधारकतिदण्डकाधारेसु । **गहेत्वा एवाति** पत्तं गहेत्वा एव, एकमेव ठपेतब्बं इति वुत्तन्ति योजना ।

तत्थेवाति मिट्टन्तेयेव । वित्थिण्णायाति वित्थाराय । बाहिरपस्सेति कुट्टस्स बाहिरपस्से । कतायाति कुट्टस्स थिरभावत्थं कताय । एत्थाति परिभण्डन्ते ।

यं वत्थं पत्थरित्वा पत्तो ठपियतीति वत्थं चोळकं नामाति योजना । तस्मिं पनाति चोळके पन । यत्थाति यस्सं वालिकायं । न दुस्सतीति पत्तो न दुस्सति । पत्तमाळकन्ति पत्तस्स ठपनत्थाय कतं अट्टं । भण्डकुक्खळिकाति पत्तादिभण्डकानं पक्खिपना उक्खळिका । यत्थ कत्थचीति भित्तिखीलादिके यस्मिं कस्मिंचि । लग्गेन्तस्साति पत्तं थविकाय लग्गेन्तस्स । निसीदनसयनत्थं वा कतं होतूति योजना । अज्जेनाति पत्ततो अज्जेन । अट्टकछन्नेनाति अट्टपतिरूपेन, अट्टकसदिसेनाति अत्थो । तत्थाति अट्टकछन्नेन ठपिते मज्जपीठे । अंसे बद्धियति अनेनाति अंसबद्धो, सोयेव अंसबद्धको, तेन लग्गेत्वाति सम्बन्धो । छत्ते ठपेतुं न वट्टतीति सम्बन्धो । भत्तेन पूरो भत्तपूरो, पत्तो । बन्धित्वा ठपिते छत्ते वा अट्टकं कत्वा ठपिते छत्ते वाति योजना । यो कोचि भत्तपूरोपि तुच्छपत्तोपीति सम्बन्धो ।

२५५. यस्साति भिक्खुनो । हत्थे पत्तो अत्थि, सो एव भिक्खु पत्तहत्थो न होति, अपिच खो पन हत्थे वा पिट्ठिपादे वा यत्थ कत्थचि सरीरावयवे पत्तस्मिं सतीति योजना । एसेव नयो अनन्तरवाक्येपि । इमेहि वाक्येहि “पत्तहत्थो”ति च “कवाटं पणामेतु”न्ति च उपलक्खणमत्तमेवाति दस्सेति । सूचिं वा अवापुरितुन्ति सम्बन्धो । कुञ्चिकाय वाति वासदो “सरीरावयवेना”ति पदं अपेक्खति ।

लाबुकटाहन्ति लम्बतीति लाबु, लाबुया कटाहं लाबुकटाहं । “तावकालिक”न्ति इमिना एकवारमेव तेन आमिसं गहेत्वा परिभुज्जित्वा छट्टेतब्बन्ति दस्सेति । घटिकपालन्ति भाजनकपालं । अभुं मेति अवट्ठि मय्हं, उप्पज्जित्थाति अत्थो । “अभु मे”ति (म० नि० अट्ट० २.१४९; म० नि० टी० २.१४९) वत्तब्बे निग्गहितागमवसेन एवं वुत्तं । उत्रासवचनन्ति उत्रासेन वचनकारणं पदं । दिन्नकमेवाति परेहि दिन्नकमेव आमिसन्ति सम्बन्धो ।

चम्बेत्वाति मुखेन चम्बेत्वा । अपविद्धामिसानीति छट्टितानि आमिसानि । एतेसूति चलकादीसु । अनुच्छिट्ठं सुद्धपत्तन्ति नत्थि उच्छिट्ठो एत्थाति अनुच्छिट्ठो, सुद्धपत्तो, तं । उच्छिट्ठहत्थेनाति उच्छिट्ठो एत्थ अत्थीति उच्छिट्ठो, सोयेव हत्थो उच्छिट्ठहत्थो, तेन । वामहत्थेन आसिज्जित्वाति सम्बन्धो । एत्थाति सुद्धपत्ते । एत्तावतापीति एत्तकेन एकउदकगेण्डुसगहणमत्तेनापि । सोति सुद्धपत्तो । हत्थं पनाति उच्छिट्ठहत्थमि । पनसदो हेत्थ सम्पिण्डनत्थो । यं अट्ठिं वा यं चलकं वाति योजना । तत्थाति मच्छमंसफलादीसु । तन्ति अट्ठिचलकं । यं पनाति अट्ठिचलकादिं पन, पटिखादितुकामोति सम्बन्धो, पुन खादितुकामोति अत्थो । तत्थेवाति पत्ते एव । कत्वाति ठपनं कत्वा । यं किञ्चि अट्ठिकण्टकादिन्ति सम्बन्धो ।

२५६. सत्थकवेठनकन्ति सत्थकस्स वेठनकरणं । पिप्फलिकं वा दण्डसत्थकं नामाति योजना । पिप्फालेति एतायाति पिप्फलि, सायेव पिप्फलिकं । अज्जम्पीति पिप्फलिकतो अज्जम्पि । यंकिञ्चि दण्डं योजेत्वा कतसत्थकं वा दण्डसत्थकं नामाति योजना । इमिना दण्डेन योजितं सत्थकं दण्डसत्थकन्ति वचनत्थं दस्सेति ।

मलग्गहिताति अयमलग्गहिता । किण्णेनाति मदिरादिबीजेन किण्णेन । तेनाति पासाणचुण्णसङ्घातेन सरितकेन । मक्खेतुन्ति सूचिं मक्खेतुं । मक्खितमधुसिक्खकं तं सरितकं परिभज्जतीति योजना । मधुसिक्खकपिलोतिकन्ति मधुसिक्खकेन मक्खितं पिलोतिकं । तत्थाति निस्सेणियं । याय रज्जुया कथिने बन्धन्ति, सा रज्जु कथिनरज्जु नामाति योजना । तत्थाति दीघस्स भिक्खुनो पमाणेन कते कथिने । दण्डकेति कथिनदण्डकम्हि । तस्साति दीघस्स भिक्खुनो पमाणेन कतस्स कथिनस्स । इतरस्स भिक्खुनोति दीघभिक्खुतो इतरस्स रस्सभिक्खुनो ।

दण्डकथिनपमाणेन कतस्स कटसारकस्साति योजना । “दुगुणकरण”न्ति इमिना **पिदलकन्ति** दुगुणकरणसङ्घातस्स किरियाविसेसस्स नामन्ति दस्सेति । **विनन्धनरज्जुन्ति** विसेसेन नहियति बन्धियति एतायाति विनन्धना, सायेव रज्जु विनन्धनरज्जु, तमेवत्थं दस्सेतुं वुत्तं “विनन्धितुं रज्जु”न्ति । **विनन्धनसुत्तकन्ति** एत्थापि एसेव नयो । **तेन सुत्तकेनाति** विनन्धनसुत्तकेन । **तत्थाति** खुदकनिस्सेणियं काचि सुत्तन्तरिकायोति सम्बन्धो । **पमाणसज्जाकरणन्ति** सुत्तन्तरिकपमाणस्स सज्जाकरणं । काळसुत्तेन सज्जाकरणं विय हलिदिसुत्तेन सज्जाकरणन्ति योजना । **अङ्गुलिया पटिगगणहन्तीति** एत्थ “पटिगगणहन्ती”ति पदस्स “अङ्गुलिया”ति करणस्सेव वुत्तत्ता कम्मस्स अवुत्तत्ता तस्स कम्मं दस्सेतुं वुत्तं “सूचिमुख”न्ति । **अङ्गुलिकोसकन्ति** अङ्गुलिकञ्चुकं ।

२५७. पातिचङ्कोटकादिन्ति एत्थ **पाति** नाम पटिगगहसण्ठानेन कतो सूचिआदिभण्डदुपनो भाजनविसेसो । **आकिरित्वाति** पक्खिपित्वा । **ओधुनित्वाति** पप्फोटेत्वा । **घनदण्डकन्ति** निरन्तरदण्डकं । **अन्तोक्त्वाति** कथिनस्स अन्तोक्त्वा ।

२५८. विनन्धित्वाति चोळकेन विनन्धित्वा ।

२५९. अपरिस्सावनकस्सेव भिक्खुनोति योजना । यो पन याचतीति सम्बन्धो । **मज्झेदण्डकेति** दण्डकस्स मज्झे । **उदकन्ति** अकप्पियउदकं । **तन्ति** उदकं । **यन्ति** परिस्सावनं । उदकं परिसुद्धं हुत्वा सवति गच्छति पवत्तति अनेनाति **परिस्सावनं** । यं उदके ओत्थरित्वा घटेन उदकं गणहन्ति, तं **ओत्थरकं** नामाति योजना । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “तं ही”तिआदि । **तन्ति** परिस्सावनं, बन्धित्वाति सम्बन्धो । **तेसूति** चतूसु खाणुकेसु । **सब्बपरियन्तेति** सब्बपरिस्सावनस्स परियन्ते मोचेत्वाति सम्बन्धो । **ओत्थरित्वाति** ओगाहेत्वा । **चीवरकुटिकाति** चीवरेन कता कुटिका, सा मकसानं परित्ताणत्थं कतत्ता **मकसकुटिकाति** वुच्चति ।

२६०. सेम्हादिदोसुस्सन्नकायाति सेम्हादिदोसेहि उस्सन्नकाया । **अगगळत्थम्भोति** कवाटत्थम्भो । **यत्थाति** अगगळत्थम्भे । **तत्थाति** द्वारबाहाय । **तत्थाति** अगगळपासके । **धूमो निक्खमति** एतेनाति धूमनेत्तो, छिद्दो । तेन वुत्तं “धूमनिक्खमनछिद्द”न्ति । “गन्धेही”ति इमिना “वासेतु”न्ति पदस्स करणं दस्सेति । “उदकद्वपनद्वान”न्ति इमिना **उदकद्वानन्ति** एत्थ उदकस्स ठपनं ठानं उदकद्वानन्ति मज्झेपदलोपसमासं दस्सेति । **तत्थाति** उदकद्वाने । **कोट्टकोति** एत्थ न यत्थ कत्थचि, यस्स कस्सचि वा कोट्टको होति, अपि च खो पन द्वारे एव, द्वारस्सेव वा कोट्टकोति आह “द्वारकोट्टको”ति ।

२६१. परिकम्मन्ति पिट्ठिआदिपरिकम्मं । पटिच्छादियति इमायाति **पटिच्छादि**, वत्थमेव पटिच्छादि **वत्थपटिच्छादि** । **उदकं न होतीति** एत्थ पानोदकं निवत्तेन्तो आह “न्हानोदकं न होती”ति ।

२६२. पण्णिकानं तुलं विय उदकउब्बाहनकतुलन्ति योजना । **दीघवरत्तादीहीति** आदिसद्देन रज्जु आदयो सङ्गणहाति । **अरहत्थघटियन्तं** नाम चक्कसण्ठानं अनेकारं अरे अरे घटानि बन्धित्वा एकेन वा द्वीहि वा परिब्भमियमानं यन्तं । अरसङ्घातेसु हत्थेसु घटा बन्धितब्बा एत्थाति **अरहत्थघटि**, तमेव यन्तं अरहत्थघटियन्तं । **चम्मभाजनन्ति** चम्ममयं भाजनं । **अपरिक्खित्ता होतीति** चन्दनिका अपाकारा होति । उदकपुञ्जनं वट्टतीति सम्बन्धो । **तस्मिन्ति** उदकपुञ्जने । “उदकपुञ्जनी”तिपि पाठो । एवं सति ताय उदकपुञ्जनियाति अत्थो । **पच्चुद्धरितुन्ति** अपनेतुं ।

२६३. आ समन्ततो विद्धं पक्खपासकमेत्थाति **आविद्धपक्खपासकं** । **मण्डलेति** कण्णिकमण्डलम्हि । कतं कूटञ्च

छदनञ्च एत्थाति कतकूटच्छदनं, जन्ताधरं, तस्स । एतन्ति “निल्लेखजन्ताधर”न्ति एतं नामं । “चत्तारो मासे”ति इमिना “चतुमास”न्ति दिगुसमासस्स वाक्यं दस्सेति ।

२६४. नमतकन्ति एत्थ हेट्ठा वुत्तनमतकतो (चूळव० अट्ठ० २५६) विसेसं दस्सेन्तो आह “एळकलोमेही”ति आदि । अवायिमन्ति वायित्वा न कतं । चम्मखण्डपरिहारेनाति चम्मखण्डं विय अधिद्वानविकप्पनअपनयनेन, परिभुज्जितब्बन्ति अत्थो । पेळायाति अट्ठंसादिआकारेन कताय मज्जूसाय । एतन्ति “आसित्तकूपधान”न्ति एतं नामं । दारुमयापीति पिसद्वो न तम्बलोहरजतमया एवाति दस्सेति । एत्थेवाति मळोरिकायमेव । आधारकसङ्खेपगमनतोति आधारके सङ्खेपं गमनतो । हीति सच्चं, यस्मा वा । पुब्बे पत्तरक्खनत्थं आधारको अनुज्जातो, इदानीं भुज्जनत्थन्ति दट्ठब्बं । एको भिक्खु गच्छतीति सम्बन्धो । सेसकन्ति गहेतब्बफलपूर्वेहि सेसकं । तस्मिं खणेति तस्मिं भुज्जनक्खणे ।

२६५. एकेकेनपि अङ्गेनाति पिसद्वो सम्भावनत्थो, ततो पन अधिकेहि अङ्गेहि पगेवाति हि अत्थो । समन्नागतस्स उपासकस्स निक्कुज्जितुन्ति सम्बन्धो । तस्साति उपासकस्स । न गहेतब्बोति सङ्खेन न गहेतब्बो । असुकस्स उपासकस्साति सम्बन्धो । उक्कुज्जनकालेति पत्तस्स उक्कुज्जनकाले । याचापेत्वाति पत्तनिकुज्जितेन उपासकेन याचापेत्वा । हत्थपासन्ति सङ्घस्स हत्थपासं ।

२६६. पुरक्खत्वाति एत्थ पुरसद्वस्स अगगत्यभावञ्च करसद्वस्स खादेसभावञ्च दस्सेन्तो आह “अगगतो कत्वा”ति । सोति बोधिराजकुमारो, सन्थरीति सम्बन्धो । लच्छामीति लभिस्सामि, एस बोधिराजकुमारो पुत्तलाभाय अभब्बोति योजना । अक्कमने दोसं दस्सेन्तो आह “यदी”ति आदि । पच्छाति अक्कमनतो पच्छा । अयन्ति भगवा । इदन्ति कारणं । तावाति सिक्खापदपज्जित्तो, सिक्खापदपज्जित्तिया वा पठमं । परिभवतोति गिहीनं परिभवतो ।

मङ्गलत्थायाति अरोगादिकस्स मङ्गलस्स अत्थाय । धोतपादकन्ति एत्थ धोतेहि पादेहि अक्कमनट्ठाने अत्थरितं धोतपादकन्ति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “धोतपादकं नामा”ति आदि । तत्थ “पच्चत्थरणं अत्थत”न्ति इमिना “धोतपादक”न्ति एत्थ णिकपच्चयस्स अत्थरितत्थे पवत्तभावं दस्सेति ।

२६९. पदुमकणिकाकारन्ति पदुमकणिकसण्ठानं । कतं पादघंसनं कतकं नामाति योजना । तन्ति कतकं, पटिक्खित्तमेवाति सम्बन्धो । पोत्थकेसु तंसद्वो गलितोति दट्ठब्बो । बाहुल्लिकानुयोगत्ताति पच्चयबहुलभावाय अनुयोगत्ता । पासाणफेणकोपीति पासाणअब्बुदम्पि । बीजनीति चतुरस्सबीजनी । तन्ति विधूपनं, कतं होतूति सम्बन्धो । इधापि तंसद्वो गलितो । वेळुदन्तविलीवेहि वा मोरपिञ्छेहि वा चम्मविकतीहि वा कतं होतूति योजना । सब्बं विधूपनन्ति सम्बन्धो । पाळियं तालवण्टन्ति सह वण्टेन कतं तालं तालवण्टं, तालसद्वेन तंमया मण्डलबीजनी गहेतब्बा विकारीविकारभावेन सम्बन्धत्ता । मकसबीजनीति मकसानं पलायनकबीजनी, दन्तमयविसाणमयदण्डकापि मकसबीजनी वट्टतीति योजना । “वाकमयबीजनिया”ति पदं “सङ्गहिता”ति पदे आधारो, करणं वा ।

२७०. यस्साति भिक्खुस्स चक्खुं वा दुब्बलं होतीति योजना । अज्जोति कायडाहादीहि आबाधेहि अज्जो, कोचि आबाधो वा उप्पज्जतीति योजना । “वस्से पना”ति पदं “चीवरगुत्तत्थ”न्ति पदे एव सम्बन्धितब्बं । चीवरगुत्तत्थन्ति चीवरस्स वस्सतेमनतो गुत्तत्थं, वाळमिगचोरभयेसु सन्तेसूति सम्बन्धो । तालपण्णादिना एकेन पण्णेन कतं छतं एकपण्णच्छत्तं । सब्बत्थेवाति सब्बेसु एव गामारज्जेसु ।

“असि अस्सा”ति इमिना असिस्साति पदस्स अनवकासविधिं दस्सेति । असीति खग्गो । अस्साति चोरस्स, असीति सम्बन्धो । विज्जोतलतीति एत्थ अलपच्चयो रूपसिद्धिमत्तोवाति आह “विज्जोतती”ति । “चतुहत्थोयेवा”ति इमिना पमाणयुत्तोति पदस्स अत्थं दस्सेति । ततोति चतुहत्थतो । सब्बेसन्ति गिलानागिलानानं । “सक्का पना”ति पदं “न वट्ठी”ति पदे कत्ता, “दातब्बा”ति पदे कम्मं । सम्मन्नित्वाव दातब्बा, न विना सम्मुतियाति अधिप्पायो ।

२७३. आगतन्ति उदरियतो निक्खमित्वा आगतं । उगारन्ति गलतो उगारं भोजनन्ति सम्बन्धो । सन्धारेत्वाति पतिट्ठापेत्वा । असन्धारितमेव हुत्वाति सम्बन्धो ।

यन्ति खादनीयभोजनीयं, पतितन्ति सम्बन्धो । तन्ति खादनीयभोजनीयं, गहेत्वा परिभुज्जितुन्ति सम्बन्धो । इदन्ति वचनं ।

२७४. कुब्बं करिस्सामीति एत्थ करियति उच्चारियतीति कुब्बन्ति वुत्ते सद्दोति आह “सदं करिस्सामी”ति । सद्दन्ति “अयं मं भिक्खु विप्पकरोती”ति उच्चासदं । नखादीहीति आदिसद्देन मुखकुट्टे सङ्गण्हाति । अनुरक्खनत्थन्ति अनुदयेन पालनत्थं । नखच्छेदनन्ति नखं छिन्दति अनेनाति नखच्छेदनं, सत्थकादि । वीसतिमट्ठन्ति एत्थ वीसतिया नखानं मट्ठं वीसतिमट्ठन्ति दस्सेन्तो आह “वीसतिपि नखे”ति आदि । लिखितमट्ठेति लिखिते हुत्वा मट्ठे । कारापेन्तीति नहापिते कारापेन्ति । नखतोति नखतो वा नखन्तरतो वा । अपकट्ठितुन्ति कट्ठित्वा अपनेतुं ।

२७५. खुरकोसकन्ति खुरस्स ठपनकं । कत्तरियाति कन्तियति छिन्दियति इमायाति कत्तरि, अयोमयो एको उपकरणविसेसो, ताय । “छेदापेन्ती”ति इमिना कप्पापेन्तीति एत्थ कप्पसद्दस्स विध्यत्थं अधिप्पायेन दस्सेति । मस्सुं वट्ठापेन्तीति एत्थ मस्सुं वट्ठेत्वा रुहापेन्तीति अत्थं पटिक्खिपन्तो आह “मस्सुं दीघं कारापेन्ती”ति । एळकमस्सूति एळकस्स विय मस्सूति एळकमस्सु । “गोलोमिक”न्ति वुच्चतीति सम्बन्धो । “चतुकोण”न्ति इमिना चतुरस्सन्ति एत्थ अंससद्दो कोणत्थोति दस्सेति । चतुरस्सन्ति एत्थ हि “चतुरंस”न्ति वत्तब्बे निग्गहितस्स लोपं कत्वा परस्स सकारस्स द्वेभावं कत्वा “चतुरस्स”न्ति वुत्तं । लोमसंहरणन्ति लोमानं अपनयनं । लोमराजिट्टपनन्ति लोमलेखाठपनं । सब्बत्थाति सब्बेसु, मस्सुकप्पनादीसूति सम्बन्धो । गण्डवणरुधिआबाधपच्चयाति गण्डो च वणो च रुधि च गण्डवणरुधयो, तेयेव आबाधा गण्डवणरुधिआबाधा, तेसं पच्चया । वणोति महन्तो वणो । रुधीति खुद्दको वणो । सक्खरादीहीति सक्खरमधुसित्थकेहि । सण्डासोति सुट्ठु लोमं डंसतीति सण्डासो । यन्ति लोमं, ठितन्ति सम्बन्धो । कत्थ ठितन्ति आह “भमुकाय वा”ति आदि । किं हुत्वा ठितन्ति आह — “उगन्त्वा विभच्छं ठित”न्ति, विभच्छं हुत्वा ठितन्ति योजना । विसेसेन सोभणं भक्खतीति विभच्छो, असोभणो । “विगच्छ”न्तिपि पाठो, विरूपं गच्छति, गमयतीति वा विगच्छो । तत्थ पुरिमपाठोयेव मूलपाठोति दट्ठब्बोति । पलितं वा अपलितं वा तादिसं लोमन्ति योजना ।

२७७. कंसपत्थरिकाति एत्थ कंसआपणे पत्थरन्ति पसारन्तीति कंसपत्थरिकाति वुत्ते कंसभण्डवाणिजा गहेतब्बाति आह “कंसभण्डवाणिजा”ति । वासिदण्डादीनं अपातनत्थं बन्धति अनेन लोहेनाति बन्धनं, तमेव मत्तं अप्पन्ति बन्धनमत्तं ।

२७८. निक्खमन्तेनाति आरामतो निक्खमन्तेन । यत्थाति यस्मिं ठाने । “सरित्वा”ति इमिना असरित्वा पिण्डाय चरितब्बन्ति दस्सेति । बहुरज्जुकन्ति बहू रज्जुयो एतस्साति बहुरज्जुकं । इमिना कलापेन बहुरज्जूनं समूहेन कत्तब्बन्ति कलापुकन्ति वचनत्थं दस्सेति, इकारस्सुकारो । देडुभकन्ति एत्थ देडुभसद्देन तस्स सीसं गहेतब्बं एकदेसूपचारेन, देडुभं वियाति देडुभकं, सदिसत्थे कपच्चयो होति । तेन वुत्तं “उदकसप्पसीसदिस”न्ति । “मुरजवट्टिसण्ठान”न्ति इमिना

मुरजसद्देन मुरजवट्टि गहेतब्बा तस्स विकारत्ता, तेन सदिसं मुरजन्ति वचनत्थं दस्सेति । वेठेत्वाति बहुरज्जुके एकतो वेठेत्वा । **मद्वीणसद्दो** पामङ्गपरियायो । मद्वीणं वियाति **मद्वीणं** । तेन वुत्तं “पामङ्गसण्ठान”न्ति । “पगेव बहूनी”ति इमिना “एकम्पी”ति एत्थ पिसद्दस्स सम्भावनत्थं दस्सेति । **मच्छकण्टकवायिमा**ति मच्छकण्टकं विय दस्सेत्वा वायिमा । **कुञ्जरच्छिकादिभेदा**ति वारणअच्छिकादिभेदा । वारणो हि कुं भूमिं जरापेतीति **कुञ्जरोति** (वि० व० अट्ठ० ३१; अ० नि० टी० १.१.२) च कुञ्जे निकुञ्जे रमतीति **कुञ्जरोति** च वुच्चति । तस्स अच्छि वियाति **कुञ्जरच्छिकं**, तं आदि येसं तानीति कुञ्जरच्छिकादीनि, तेसं भेदाति **कुञ्जरच्छिकादिभेदा** । आदिसद्देन गोणच्छिकादयो सङ्गण्हाति । “कुञ्जिकाकोसकसण्ठान”न्ति इमिना सूकरस्स अन्तं विय **सूकरन्तकन्ति** अत्थं दस्सेति । सूकरस्स हि अन्तं कुञ्जिकाकोसकं विय मज्जे सुसिरो होति । **सूकरन्तकं अनुलोमेतीति** सूकरन्तकेन अनुलोमेति । **दसासुयेवाति** कायबन्धनस्स अन्तेसुयेव । **एत्था**ति दसासु । “चतुन्नं उपरि न वट्ठी”ति इमिना मुरजदसा ततो उपरि वट्ठीतीति दस्सेति । **वेठेत्वाति** रज्जुं वत्थेन वेठेत्वा । **मुद्दिकसण्ठानेनाति** वरकसीससण्ठानेन । **एवं सिब्बिताति** एवं सिब्बियमाना । हीति फलजोतको । **पासन्तोति** पासकोटि ।

२८०. ओलम्बकं कत्वा निवत्थं **हत्थिसोण्डकं** नामाति योजना । **चोळिकइत्थीनन्ति** चोळरट्टे निवासीनं इत्थीनं । हत्थिया सोण्डो विय हत्थिसोण्डकं निवत्थं । मच्छवालं वियाति **मच्छवालकं** । चत्तारो कण्णा एतस्स निवत्थस्साति **चतुकण्णकं** । तालवण्टं वियाति **तालवण्टकं** । सतं वलिनो एतस्स निवत्थस्साति **सतवलिकं** । “अनेकक्खत्तु”न्ति इमिना “सतवलिक”न्ति एत्थ सतसद्दस्स अनेकत्थवाचकतं दस्सेति । “वामदक्खिणपस्सेसु वा”ति इमिना पुरिमनिवत्थं कटितो पट्टाय हेट्ठा निवत्थं नामाति दस्सेति ।

संवल्लित्वा निवत्थं **संवल्लियं** । मल्लो च कम्मकारो च **मल्लकम्मकारा**, ते आदयो येसं तेति मल्लकम्मकारादयो । आदिसद्देन धुत्तादयो सङ्गण्हाति । यम्पि निवत्थं निवासेन्ति, सब्बं तं निवत्थं न वट्ठीतीति योजना । एकं वा कोणन्ति सम्बन्धो । **कोणेति** अन्तरवासकस्स कोणे । “तथा”ति इमिना “एकं वा द्वे वा कोणे उक्खिपित्वा अन्तरवासकस्स उपरि लग्गेन्ती”ति अत्थं अतिदिसति । अन्तोकासावस्स दस्सेत्वाति सम्बन्धो । द्वे निवासेन्तेन अगिलानेनाति योजना । **सगुणन्ति** अन्तोकासावेन बहिकासावं समानगुणं कत्वा । **इतीति**आदि निगमनं । **यज्जाति** यं निवत्थज्ज । **इथाति** खुद्दकवत्थुक्खन्धके । यज्ज सेखियवण्णनायं (पाचि० अट्ठ० ५७६ आदयो) पटिक्खित्तन्ति सम्बन्धो । सब्बं तं निवत्थन्ति योजना । निब्बिकारं कत्वाति सम्बन्धो । **उभो कण्णेति** हेट्ठा ठिते उभो कण्णे उपरि च ठिते उभो कण्णे । तन्ति परिमण्डलपारुपनं ।

तत्थाति “गिहिपारुत”न्ति वचने यंकिज्जि अज्जथापारुतं अत्थीति सम्बन्धो । **तस्माति** यस्मा गिहिपारुतं नाम, तस्मा, परिमण्डलं पारुपितब्बन्ति सम्बन्धो । “यथा पारुपन्ति, यथा च ठपेन्ती”तिआदिना योजना कातब्बा । **तस्सेवाति** दीघसाटकस्सेव । **तस्सेवाति** साटकस्सेव । **पाळिकारकोति** पाळिं गण्हन्तं वा वाचेन्तं वा कारको । **तथाति** यथा पारुपन्ति, तथा ।

२८१. कुहिज्जि ठानं गच्छतो रज्जोति योजना । “परिक्खारभण्डवहनमनुस्सा”ति इमिना ते मनुस्सा मुण्डं सीसं चोळकेन वेठेन्तीति **मुण्डवेठिनो** नामाति दस्सेति । **अधिप्पायोति** उज्झायन्तानं मनुस्सानमधिप्पायो । **अन्तराकाजन्ति** एत्थ अन्तरासद्दो मज्झत्यवाचकोति आह “मज्जे”ति । “लग्गेत्वा”तिआदिना काजस्स अन्तरे लग्गेत्वा वहितब्बं अन्तराकाजन्ति वचनत्थं दस्सेति ।

२८२. “चक्खूनं हित”न्ति इमिना अचक्खुस्सन्ति एत्थ स्सपच्चयो चक्खुसद्वतो हितत्थे होतीति दस्सेति ।
पमाणङ्गुलेनाति वड्ढकीनं पमाणयुत्तेन अङ्गुलेन ।

२८३. “तिणवनादीसू”ति इमिना दायं आलिम्पेन्तीति एत्थ दायसद्वो वनवाचकोति दस्सेति । “अग्गिं देन्ती”ति इमिना आपुब्बो लिपिधातु उपसग्वसेन अग्गिदानत्थोति दस्सेति । परित्तन्ति एत्थ समन्ततो तायति अनेनाति परित्तन्ति दस्सेन्तो आह “अप्पहरितकरणेन वा परिखाखणेन वा परित्ताण”न्ति । एत्थाति परित्तकरणे । दातुं लब्धतीति सयं दातुं लब्धति । हरितुन्ति अपनेतुं । पत्तं वा अपत्तं वा अग्गिन्ति सम्बन्धो । तथाति अग्गिदानादिना आकारेन । उदकेन निब्बापेन्तेन भिक्खुनाति सम्बन्धो ।

२८४. सति करणीयेति एत्थ करणीयसद्वो किच्चपरियायोति आह “सुक्खकट्ठादिग्गहणकिच्चं”ति । “सुक्खकट्ठादिग्गहण” इति पदेन किच्चसरूपं दस्सेति । “पुरिसप्पमाण”न्ति इमिना पोरिसियन्ति एत्थ णियपच्चयो पमाणत्थे होतीति दस्सेति । पुरिसप्पमाणं नाम उपरि बाहुद्वयततस्स पुरिसस्स पमाणं । दिस्वा वा हुत्वा वा दिस्वाति योजना । अतिउच्चम्पीति पिसद्वो सम्भावनत्थो । नीचं पन रुक्खं पगेवाति हि अत्थो ।

२८५. कल्याणवाक्करणाति एत्थ करियति उच्चारियतीति करणो, सद्वो, वाचायेव करणो वाक्करणो, कल्याणो वाक्करणो एतेसन्ति कल्याणवाक्करणाति दस्सेन्तो आह “मधुरसद्दा”ति । वेदं वियाति सुतिं विय । वाचनामग्गन्ति वाचनाय उपायं । सकाति सम्मासम्बुद्धसङ्घातस्स सस्स अत्तनो एसा सका । तेन वुत्तं “सम्मासम्बुद्धेना”ति । सम्मासम्बुद्धेन हि मागधनिरुत्तिया एव धम्मो भासितो, तस्मा सा मागधनिरुत्ति सका नामाति वुच्चति । निरुत्तीति अत्थं नीहरित्वा वुच्चते इमाय सद्वपज्जत्तियाति निरुत्ति, वचधातुस्स वकारस्स उकारो, सब्बवोहारो लब्धति । इध पन “सकाया”ति वुत्तत्ता मागधवोहारो एव । तेन वुत्तं “मागधवोहारो”ति । “सभावनिरुत्ती”तिपि पाठो । एवञ्चि सति सब्बसत्तानं सभावेन पवत्ता मूलभासाभूता मागधनिरुत्तियेव ।

२८६. लोकायतं नाम तित्थियसत्थन्ति सम्बन्धो । इमिनाव कारणेनाति “सेतो काको, कस्मा? अट्ठीनं सेतत्ता । रत्तो बको, कस्मा? लोहितस्स रत्तत्ता” इति (म० नि० अट्ठ० २.२२३; सं० नि० अट्ठ० ३.५.१०८०; अ० नि० १०.६९-७०) इमिना एव कारणेन ।

२८८. अन्तरा अहोसीति एत्थ अन्तरसद्वो व्यवधानत्थोति आह “अन्तरिता अहोसि पटिच्छन्ना”ति । तेन सद्देन धम्मकथा व्यवधाना अहोसीति अत्थो ।

२८९. आबाधपच्चयाति एत्थ आबाधस्स भेसज्जसङ्घातो पच्चयो आबाधपच्चयोति दस्सेन्तो आह “यस्सा”तिआदि । इमिना आबाधोयेव पच्चयो आबाधपच्चयोति अत्थं पटिक्खपति ।

२९३. दुक्कटवत्थु नाम अकप्पियवोहारादिना मालावच्छरोपनादि, पाचित्तियवत्थु नाम मालावच्छरोपनादिअत्थाय पथवीखणनादि । पहरणीति पहरति इमायाति पहरणी । एतन्ति “पहरणी”ति एतं नामं । यस्स कस्सचि आवुधसङ्घातस्स लोहभण्डस्साति सम्बन्धो । तन्ति आवुधसङ्घातं लोहभण्डं । वुत्तमेवाति “कतकं नाम पदुमकणिकाकार”न्तिआदिना (चूळव० अट्ठ० २६९) वुत्तमेव । धनियस्सेवाति धनियस्स एव । अज्जेसज्जि कताय सब्बमत्तिकामयकुटिया अपाकटत्ता वुत्तं “धनियस्सेवा”ति । अथ वा धनियस्स सब्बमत्तिकामयकुटि इवाति योजना । सब्बत्थाति सब्बस्मिं

खुद्वकवत्थुक्खन्धके ।

इति खुद्वकवत्थुक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

६. सेनासनक्खन्धकं

विहारानुजाननकथा

२९४. सेनासनक्खन्धके अपञ्जत्तं होतीति एत्थ न अपधातु होति, अपिच जाधातुयेव, सो च खो अनुजाननत्थोति आह “अननुज्जातं होती”ति । इमिना जाधातुस्स अवबोधनादयो अत्थे निवत्तेति, अनुजाननत्थंयेव दस्सेति । अड्डयोगादीनं विसुं गहितत्ता विहारसद्देन पारिसेसतो अवसेसावासोव गहेतब्बोति आह “अड्डयोगादिमुत्तको अवसेसावासो”ति । सुवण्णवङ्कगेहन्ति सुवण्णवङ्कछदनेन छादितं गेहं । इड्डकागुहाति इड्डकाय कता गुहा । एसेव नयो सेसेसुपि । आगतस्स च अनागतस्स चाति एत्थ चसद्देन द्वन्दवाक्यं दस्सेति । आगच्छतीति आगतो, न आगतो अनागतो, सङ्गो । आगतो च अनागतो च आगतानागतो, समाहारद्वन्दो पुल्लिङ्गो, तस्स । “अप्पटिहतचारस्सा”ति इमिना चतूसु दिसासु अप्पटिहतचारो चातुदिसोति वचनत्थं दस्सेति ।

२९५. अनुमोदनगाथासु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । उतुविसभागवसेनाति सीतउण्हानं उतूनं विसभागवसेन । संफुसितकवातोति सह उदकबिन्दुना आगतो वातो । एत्थ हि संसद्दो सहत्थो, फुसितसद्दो उदकबिन्दुवाचको । उजुक्कमेघवुट्टियो एवाति वातेन अपहरितत्ता उजुकं पतिता मेघवुट्टियो एव । पाळियं ततोति एत्थ तोपच्चयो पच्चत्तत्थे वत्तति । सो विहारोति हि अत्थो । वाळमिगानि चाति वाळमिगे च । लिङ्गविपल्लासो हेस । एतानि सब्बानीति “सीत”न्तिआदीनि सब्बानि सत्त पदानि । योजेतब्बानीति सो विहारो सीतं पटिहनति...पे०... वुट्टियो पटिहनतीति योजेतब्बानीति अत्थो ।

“विहारेना”ति इमिना पाळियं ततोति एत्थ तोपच्चयो कत्तुत्थे होतीति दस्सेति, तेन विहारेनाति अत्थो । पटिहज्जतीति पटिहनीयति । सुखत्थन्ति एत्थ उत्तरपदलोपोति आह “सुखविहारत्थ”न्ति । “लेणत्थज्ज सुखत्थज्जा”ति पदद्वयं “होती”ति पाठसेसेन योजेतब्बं । विहारदानं लेणत्थज्ज सुखत्थज्ज होतीति हि अत्थो । इदन्ति अयं अधिप्पायो । वुत्तन्ति वुत्तो । विहारदानं सुखत्थज्ज होतीति योजना । झायितुं विपस्सितुज्ज यं सुखं अत्थीति सम्बन्धो । तदत्थन्ति तस्स सुखस्स अत्थाय । परपदेनपीति “झायितुज्ज विपस्सितु”न्ति पदद्वयतो परं ठितेन “विहारदान”न्ति पदेनपि । इधाति इमस्मिं विहारे । विहारदानन्ति विहारस्स दानं, दातब्बविहारं वा, वण्णितन्ति सम्बन्धो । वुत्तन्ति संयुत्तनिकाये वुत्तं । साधकपाळियं यो उपस्सयं ददाति, सो च सब्बददो सब्बेसं बलादीनं ददो होतीति योजना । सो चाति एत्थ चसद्दो अवधारणत्थो । सो एवाति हि अत्थो ।

“विहारे”ति इमिना वासयेत्थाति एत्थ एतसद्दस्स विसयं दस्सेति । वासयेति वासेय्य । तेसं अन्नज्जाति एत्थ “तेस”न्ति पदं “अनुच्छविय”न्ति पाठसेसेन योजेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “तेसं अनुच्छविय”न्ति । तत्थ अनुच्छवियं अन्नज्ज अनुच्छवियानि वत्थानि चाति योजना । अथ वा तेसन्ति भुम्मत्थे सम्पदानवचनन्ति दस्सेन्तो आह “तेसू”ति, भिक्खूसूति अत्थो । उजुभूतेसूति एत्थ सम्पदानत्थे भुम्मवचनं कत्वा उजुभूतानं तेसं भिक्खूनं ददेय्याति अत्थोपि युज्जतेव । “अकुटिलचित्तेसू”ति इमिना “उजुभूतेसू”ति एत्थ उजुसद्दस्स अकुटिलत्थज्ज भूतसद्देन बाहिरत्थसमासज्ज दस्सेति ।

उजुभूतं चित्तमेतेसन्ति उजुभूताति वचनत्थो कातब्बो । निदहेय्याति निखणित्वा ठपेय्य । “न चित्तपसादं विराधेत्वा”ति इमिना विप्पसन्नेन चेतसाति एत्थ एवत्थफलं वा अज्जत्थापोहनं वा दस्सेति । हीति फलजोतको । एवं विप्पसन्नचित्तस्स तस्स विहारदायकस्स ते भिक्खू धम्मं देसेन्तीति योजना ।

२९६. आविञ्चनछिद्वन्ति अङ्गुलिं अव पवेसेत्वा अञ्छति आकड्ढति एत्थ, एतेनाति वा आविञ्चनं । अवपुब्बो अछिधातु, उपसगगअकारस्स दीघं कत्वा, धातुअकारस्स च इकारं कत्वा “आविञ्चन”न्ति वुत्तं, तमेव छिदं आविञ्चनछिदं । आविञ्चनरज्जुन्ति कवाटच्छिद्वे अव पवेसेत्वा अञ्छति आकड्ढति इमायाति आविञ्चना, सायेव रज्जूति आविञ्चनरज्जु । काचि रज्जु न न वट्ठीतीति योजना । अथ वा न वट्ठीति न होति, वट्ठीतियेवाति योजना । तीणि तालानीति एत्थ तालसद्वो कुञ्चिकापरियायोति आह “तिस्सो कुञ्चिकायो”ति । इमिना तालसद्वस्स रुक्खतूरियविसेसे निवत्तेति । यं यन्ति उपकरणं । तस्साति यन्तकस्स । वेदिकावातपानन्ति वातं पिबति अनेनाति वातपानं, वेदिकाय कतं वातपानं वेदिकावातपानं । चक्कलिकन्ति एत्थ चक्काकारेन अलति पवत्ततीति चक्कलं, चोळकपादपुञ्जनं । तेन बन्धितब्बन्ति चक्कलिकन्ति दस्सेन्तो आह “चोळकपादपुञ्जनं बन्धितु”न्ति । “वातपानप्पमाणेन भिसिं कत्वा”ति इमिना वातपानपमाणेन कता भिसि वातपानभिसीति वचनत्थं दस्सेति ।

२९७. “उच्चकम्पि आसन्दिक”न्ति वचनतो वट्ठीतीति वेदितब्बोति सम्बन्धो । एकतोभागेन दीघपीठं अट्ठङ्गुलपादकमेव वट्ठीतीति योजना । ततो अधिकं न वट्ठीतीति अधिप्पायो । पमाणातिक्कन्तोपीति पिसद्वो पमाणयुत्तो पन पगेवाति दस्सेति । सत्तङ्गोति तीसु दिसासु अपस्सयो, चत्तारो पादाति सत्त अङ्गानि एतस्साति सत्तङ्गो । अयम्पीति पिसद्वो आसन्दिकं अपेक्खति । एळकपादपीठं नाम वुच्चतीति सम्बन्धो । एळकस्स पादो विय पादो एत्थाति एळकपादं, तमेव पीठं एळकपादपीठं । आमलकवण्णिकपीठन्ति आमलकाय वण्णो सण्ठानो आमलकवण्णो, तेन योजितं आमलकवण्णिकं, तदेव पीठं आमलकवण्णिकपीठं । “आकारेना”ति इमिना वण्णसद्वस्स सण्ठानत्थं दस्सेति । इमानीति पीठानि । एत्थाति पीठे । मुञ्चपब्बजमयन्ति मुञ्जेन च पब्बजेन च कतं ।

मनुस्सानन्ति वट्ठीकीमनुस्सानं । छविसंरक्खनत्थायाति छविया विनासनतो सुट्ठु रक्खनत्थाय । सिम्बलिरुक्खादीनन्ति आदिसद्वेन तूलनिब्बत्तके सब्बरुक्खे सङ्गणहाति । खीरवल्लिआदीनन्ति आदिसद्वेन तूलनिब्बत्तका सब्बा लतायो सङ्गणहाति । पोटकीतिणादीनन्ति आदिसद्वेन तूलनिब्बत्तका सब्बा तिणजातियो सङ्गणहाति । तीहीति रुक्खलतापोटकीहि । ननु भूतगामानं अनेकत्ता एतेहि तीहि मुत्तो भूतगामो अत्थि, कस्मा पन सब्बभूतगामा सङ्गहिता होन्तीति आह “रुक्खवल्लितिणजातियो ही”ति आदि । तत्थ हि यस्मा नत्थि, तस्मा सङ्गहिता होन्तीति योजना । तस्माति यस्मा नत्थि, तस्मा । सब्बम्पि एतं तूलन्ति योजना । बिब्बोहने लोमम्पि वट्ठीतीति सम्बन्धो । लोमम्पीति पिसद्वेन तूलं अपेक्खति । यंकिञ्चि पुप्फन्ति सब्बं पुप्फं । पत्तं पापुणित्वा सुद्धं तमालपत्तमेव न वट्ठीति, अवसेसं सब्बं पत्तं सुद्धम्पि वट्ठीतीति अधिप्पायो । पञ्चविधन्ति उण्णचोळवाकतिणपण्णवसेन पञ्चपकारं ।

“उपट्ठकायपमाणानी”ति इमिना अद्धकायिकानीति एत्थ अद्धस्स कायस्स पमाणेन कतानि अद्धकायिकानीति अत्थं दस्सेति । येसु बिब्बोहनेसु कटितो पट्ठाया याव सीसं उपदहन्ति, तानि बिब्बोहनानि अद्धकायिकानि नामाति योजना । यस्साति बिब्बोहनस्स । वित्थारतो मुट्ठिरतनं होतीति सम्बन्धो । इमिना यत्थ सह गीवाय सकलं सीसं ठपेतुं सक्का, तस्स मुट्ठिरतनं वित्थारपमाणन्ति दस्सेति । “तीसु कण्णेसु द्विन्नं कण्णान”न्ति इदं बिब्बोहनस्स उभोसु अन्तेसु ठपेतब्बचोळपमाणं सन्धाय वुत्तं । इदं पन बिब्बोहनस्स उभोसु अन्तेसु ठपितचोळस्स कोटिया कोटिं आहच्च द्विगुणं कतं

तिकण्णं होति, तेसु तीसु कण्णेषु द्विन्नं कण्णानमन्तरं विदत्थि चतुरङ्गुलं होति, मज्झद्वानं कोटितो कोटिमाहच्च मुट्ठिरतनं होति, इदं पन बिब्बोहनं तिकण्णं होति । वट्ठं वा चतुरस्सादिं वा कत्वा सिब्बितं यथा कोटितो कोटि वित्थारतो पुथुलद्वानं मुट्ठिरतनं होति, एवं सिब्बितब्बं । इतो अधिकं न वट्ठति, ऊनं पन वट्ठतियेव । **सीसूपधानन्ति** सीसं उपदहन्ति ठपेन्ति एत्थाति सीसूपधानं । **बिब्बोहनानीति** विसेसेन, विसेसं वा सुखं वहन्तीति बिब्बोहनानि । **उपरीति** बिब्बोहनानं उपरि । यानि पन कप्पियतूलानि सन्तीति योजना । **महन्तम्पीति** पिसद्वो खुद्दकं पन पगेवाति दस्सेति । विनयधरउपतिस्सत्थेरो पन आहाति सम्बन्धो । “विनयधर” इति पदेन फुस्सदेवत्थेरतो विसेसं दस्सेति । **अकप्पियतूलं** वाति भिसियं अकप्पियतूलं वा । बिब्बोहने हि अकप्पियतूलं नाम नत्थि ।

पञ्चभिसियोति एत्थ वाक्यभावञ्च असमाहारदिगुभावञ्च पटिक्खिपन्तो आह “पञ्चहि उण्णादीहि पूरिता भिसियो”ति । इमिना पञ्चहि उण्णादीहि पूरिता भिसियो पञ्चभिसियोति वचनत्थं दस्सेति । अत्थतो पन वाक्यमिपि असमाहारदिगुपि युज्जतेव । कस्मा पञ्चगणना होतीति आह “तूलगणनाय ही”तिआदि । **हि** यस्मा तूलगणनाय एतासं गणना वुत्ता, तस्मा पञ्चभिसियो होन्तीति योजना । **तत्थाति** उण्णादीसु पञ्चसु । उण्णगगहणेन गहितन्ति सम्बन्धो । **कम्बलमेवाति** उण्णामयं कम्बलमेव । उण्णाय, उण्णं वा पक्खिपित्वा कता भिसि **उण्णाभिसि** । एसेव नयो **चोळभिसि**आदीसु ।

पमाणनियमोति एत्तका पमाणाति पमाणस्स नियमो । मज्जे अत्थरितब्बा भिसि **मज्जभिसि** । **एतासन्ति** मज्जभिसिआदीनं । यं एतं तूलन्ति योजना । **सूरकेपीति** चम्ममयभिसियमिपि । **एतेनाति** कुरुन्दियं वुत्तवचनेन सिद्धं होतीति सम्बन्धो ।

मज्जभिसिन्ति मज्जे अत्थरितब्बं भिसिं । “अत्थरणत्थाय संहरन्तीति युज्जती”ति इमिना “अत्थरन्ती”ति एत्थ कारियूपचारेन अत्थो गहेतब्बोति दस्सेति । अत्थरणाय हि संहरणं कारणं नाम, अत्थरणं कारियं नाम । **उपरीति** भिसिछविद्या उपरि । **फुसितानीति** बिन्दूनि । **भित्तिकम्मन्ति** भित्तियं नानावण्णेहि राजिकरणं विय कत्तब्बं कम्मं ।

२९८. “इक्कास”न्ति नामं निव्याससिलेसानं नामन्ति आह “रुक्खनिव्यासं वा सिलेसं वा”ति । “कुण्डकमिस्सकमत्तिक”न्ति इमिना कुण्डकेन मिस्सका मत्तिका **कुण्डकमत्तिकाति** वचनत्थं दस्सेति । **सासपपिडुन्ति** सासपचुण्णं । “बिन्दु बिन्दु हुत्वा”ति इमिना **अच्चुस्सन्नं** होतीति एत्थ कारणूपचारं दस्सेति । अच्चुस्सन्नञ्चि कारणं होति, “बिन्दु बिन्दु हुत्वा”ति ठानं कारियं होति । “पुज्जितु”न्ति सोधेतुं । **गण्डुप्पादगूथमत्तिकन्ति** महिलताय गूथमयं मत्तिकं । इमिना **लण्डमत्तिकन्ति** एत्थ लण्डसद्वो गूथपरियायोति दस्सेति ।

२९९. न भिक्खवे पटिभानचित्तन्ति एत्थ “इत्थिरूपकं पुरिसरूपक”न्ति पाळियं वुत्तत्ता किं इत्थिपुरिसरूपमेव न वट्ठतीति आह “न केवल”न्तिआदि । तिरच्छानरूपमिपि कातुं वा “करोही”ति वत्तुं वा न वट्ठतीति सम्बन्धो । **द्वारपालन्ति** द्वारपालरूपं । **पसादनीयानीति** पसादेतब्बानि, पसादेतुं अरहानीति अत्थो ।

३००. एकङ्गणाति अविहारद्वानेन समानभूमिभागा । **मुण्डच्छेदनगम्भोति** मुण्डेन छादेतब्बो गम्भो ।

तत्थाति विज्झितब्बरुक्खे । “कत”न्ति इमिना **कुलङ्कपादकन्ति** एत्थ णिकपच्चयस्स अत्थं दस्सेति । तं आहरिमं भित्तिपादं पतिट्ठपेतुन्ति सम्बन्धो । **वस्सपरित्ताणत्थन्ति** वस्सोदकपरित्ताणत्थं । “मदितमत्तिक”न्ति इमिना **उदसुधन्ति** एत्थ

सुधासद्वस्स लेपनसुधं दस्सेति, भोजनसुधं निवत्तेति ।

पमुखन्ति विहारस्स पमुखं । **यन्ति** पदेसं, हनन्तीति सम्बन्धो । तस्स कतपदेसस्साति योजना । “**पघान**”न्तिपि **वुच्चतीति** दीघवसेन “पघान”न्तिपि वुच्चति । इमिना पुरिमपाठे रस्सभावं दीपेति । “**पकुट्ट**”न्तिपि **पाठोति** ससंयोगवसेन “पकुट्ट”न्तिपि पाठो । इमिना पुरिमपाठे निसंयोगभावं दस्सेति । **वंसन्ति** वेळुं । **ततोति** वंसतो । “ओसारेत्वा कत”न्ति इमिना ओसारेत्वा कतं **ओसारकन्ति** वचनत्थं दस्सेति । “छदनपमुख”न्ति इमिना णिकपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । **चक्कलयुत्तोति** चक्कलेन युत्तो ।

३०१. पानीयदानभाजनन्ति पानीयं देति अनेनाति पानीयदानं, तमेव भाजनं पानीयदानभाजनं । “उळुङ्को च थालकञ्चा”ति इमिना द्वे पानीयसङ्घस्स अनुलोमानीति योजना ।

३०३. द्वारथकनकन्ति द्वारं थकेति अनेनाति द्वारथकनकं । गामद्वारेसु द्वारथकनकं विय चक्कलयुत्तं द्वारथकनकन्ति योजना ।

३०५. अस्सतरिरथाति अस्सानं विसेसेन, अतिसयेन वाति **अस्सतरो**, अथ वा पकतिअस्से तरति अतिक्कमतीति अस्सतरो, सो एतेसु रथेसु युज्जितब्बोति अस्सतरी, तेयेव रथाति अस्सतरिरथाति दस्सेन्तो आह “अस्सतरयुत्ता रथा अस्सतरिरथा”ति । तत्थ “अस्सतरयुत्ता”ति इमिना “**अस्सतरी**”ति पदस्स अस्सत्थितद्धितं दस्सेति । **आमुत्तमणिकुण्डलाति** पदस्स “सतं कञ्जा सहस्सानी”ति पदेन सम्बन्धितब्बत्ता वुत्तं “आमुत्तमणिकुण्डलानी”ति । इमिना निकारस्स आकारो होतीति दस्सेति । कण्णेसु आमुत्तं मणिकुण्डलं एतासन्ति **आमुत्तमणिकुण्डला** कञ्जायो ।

खन्धपरिनिब्बानेन परिनिब्बुतोति अत्थं पटिक्खिपन्तो आह “किलेसपरिनिब्बानेन परिनिब्बुतो”ति । **सीतिभूतोति** एत्थ किलेसातपानं अभावेनेव सीतिभूतो, न अज्जेसन्ति आह “किलेसातपाभावेना”ति । “किलेसूपधिअभावेना”ति इमिना **निरुपधीति** एत्थ खन्धूपधिअभिसङ्खारूपधिअभावेनाति अत्थं पटिक्खिपति ।

आसत्तियोति एत्थ पुनप्पुनं विसयेसु, भवेसु वा सज्जन्तीति आसत्तियोति दस्सेन्तो आह “रूपादीसू”तिआदि । **पथनायोति** तण्हायो । इमिना आसत्तीनं सरूपं दस्सेति । “छिन्दित्वा”ति इमिना **छेत्वाति** एत्थ छेधातुया छेदनत्थं दस्सेति । **विनेय्यहृदये दरन्ति** एत्थ “विनेय्या”ति पदस्स त्वापच्चयन्तभावञ्च हृदयसद्वस्स चित्तवाचकभावञ्च दरथसरूपञ्च दस्सेन्तो आह “चित्ते किलेसदरथं विनेत्वा”ति । तत्थ “चित्ते”ति इमिना हृदयसद्वस्सत्थं दस्सेति, “किलेस” इति पदेन दरथसरूपं, “विनेत्वा”ति इमिना त्वापच्चयन्तभावं दस्सेति । **वयकरणन्ति** परिब्बयमूलं । तज्झि वयं करियति अनेनाति वयकरणन्ति वुच्चति । इमिना वयस्स करणं वयायिकं, करणत्थे आयिकपच्चयो, वयायिकमेव **वेय्यायिकन्ति** अत्थं दस्सेति ।

३०७. आदेय्यवाचोति एत्थ आदियितब्बाति **आदेय्या**, सा वाचा एतस्साति आदेय्यवाचोति दस्सेन्तो आह “तस्स वचन”न्तिआदि । तत्थ **तस्साति** अनाथपिण्डिकस्स । **सधनाति** संविज्जमान धना, अत्तनो वा धनवन्तो । **मन्दधनाति** अप्पधना । **अदासीति** अनाथपिण्डिको अदासि । **इतीति** एवं, दत्त्वा कत्वाति सम्बन्धो । **सोति** अनाथपिण्डिको, अगमासीति सम्बन्धो ।

कहापणे सन्थरीति सम्बन्धो । कोटिया करणभूताय, आधारभूताय वा । **पटिपातेत्वा**ति पटिहनापेत्वा । तत्थ तस्मिं ठाने ये रुक्खा वा या पोक्खरणीयो वा तिडुन्तीति योजना । **तेसन्ति** तासं रुक्खपोक्खरणीनं । सामञ्जहि अपेक्खित्वा पुल्लिङ्गवसेन वुत्तं । **परिक्खेपमाणन्ति** परिणाहस्स पमाणं । **अस्साति** अनाथपिण्डकस्स ।

एवं बहुधनं चजन्तस्सापि गहपतिनोति योजना । **कोटुकं मापेसीति** एत्थ अज्जे कोटुके पटिक्खपन्तो आह “द्वारकोटुकपासाद”न्ति ।

विहारादयोति एत्थ आदिसद्देन पाळियं आगते परिवेणादयो चुद्धस उपकरणे सङ्गण्हाति । अम्हाकं भगवतो विहारकारापनपसङ्गेन सत्तन्नम्पि बुद्धानं विहारकारापनं दस्सेन्तो आह “विपस्सिस्सा”तिआदि । तत्थ विपस्सिस्स भगवतो विहारं (दी० नि० अट्ठ० २.१२) कारापेसीति सम्बन्धो । तिगावुत्तपमाणं भूमिं सुवण्णयट्ठिसन्थरेन किणित्वा विहारं कारापेसीति योजना । एसेव नयो परतोपि । अट्ठकरीसप्पमाणा भूमिं उसभेन दसउसभप्पमाणा यट्ठिया द्विसतयट्ठिप्पमाणा होतीति दट्ठब्बं । “एवं अनुपुब्बेन परिहायन्ती”ति वत्वा सब्बजनं संवेजेन्तो आह “सम्पत्तियो ही”तिआदि । तत्थ यस्मा सम्पत्तियो परिहायन्ति, तस्मा अलमेव सब्बसम्पत्तीसु विरज्जितुं, अलं एव सब्बसम्पत्तीहि विमुच्चितुन्ति योजना । “सब्बसम्पत्तीसू”ति पदज्हि “विमुच्चितु”न्ति पदेन विभत्तिपरिणामं कत्वा सम्बन्धितब्बं ।

३०८. खण्डफुल्लसद्धानं अधिकरणभावं दस्सेन्तो आह “खण्डन्ति छिन्नोकासो । फुल्लन्ति फलितोकासो”ति । तत्थ “छिन्नोकासो”ति इमिना खण्डति छिज्जति एत्थाति **खण्डन्ति** वचनत्थं दस्सेति । “फलितोकासो”ति इमिना फुल्लति फलति एत्थाति **फुल्लन्ति** वचनत्थं दस्सेति । **पटिसङ्खरिस्सतीति** एत्थ पाटिसदस्स पाकतिकत्थभावं, सङ्खरिस्सतिसदस्स च करधातुया निष्फन्नभावं दस्सेतुं वुत्तं “पाकतिकं करियती”ति ।

३१०. थेरोति सारिपुत्तथेरो, आगच्छतीति सम्बन्धो । **इदन्ति** गिलानपटिजग्गनादि । **अस्साति** थेरस्स । **अग्गासनन्ति**आदीसु अगसद्दो पठमत्थोपि उत्तमत्थोपि युज्जति । तेन वुत्तं “थेरासन”न्तिआदि । **अन्तरा सत्थीनन्ति** एत्थ **अन्तराति** भुम्मत्थे निस्सक्कवचनं । सत्थिसद्दो च ऊरुसङ्घातो पादवाचकोति आह “चतुन्नं पादानं अन्तरे”ति ।

३१५. **पतिट्ठापेसीति** एत्थ कं वयं कत्वा पतिट्ठापेसीति आह “अट्ठारसकोटिपरिच्चागं कत्वा”ति । **एवन्ति**आदि निगमनं ।

आसनप्पटिबाहनादिकथा

३१६. **विप्पकतभोजनेनाति** एत्थ विप्पकतसद्दो अनिट्ठितपरियायोति आह “अनिट्ठिते भोजने”ति । पकिरियित्थ, पकिरियिस्सते वा **पकतं**, न पकतं **विप्पकतन्ति** विग्गहो कातब्बो, अत्थतो पन “करियमानो अनिट्ठितो”ति वुत्तं होति । **एत्थाति** ठाने । **अतिसमीपन्ति** भुज्जमानस्स भिक्खुस्स अतिआसनं । **तस्साति** भुज्जमानस्स भिक्खुस्स । **पिवित्वा वाति** यागुं पिवित्वा वा । **खादित्वा वाति** खज्जकं खादित्वा वा । **रित्तहत्थम्पीति** तुच्छहत्थम्पि । पिसद्देन आमिसहत्थं पन पगेवाति दस्सेति । हीति सच्चं, यस्मा वा । **सोति** रित्तहत्थो भिक्खु ।

आपत्तिन्ति दुक्कटापत्तिं । यन्ति विप्पकतभोजनं भिक्खुं । **सोति** पच्छा आगतो भिक्खु । **अयज्ज भिक्खूति** विप्पकतभोजनो अयज्ज भिक्खु । **तेनाति** विप्पकतभोजनेन नवकेन वा वुट्ठतरेन वा भिक्खुना । किं नवकेन वुट्ठतरं आणापेतुं वट्ठतीति आह “वुट्ठतरं ही”तिआदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । **सोति** वुट्ठतरो भिक्खु । **ततोति** उदकं आहरापेतुं

आणत्तितो । यन्ति कम्मं ।

योति भिक्खु । “एवरूपस्सा”ति पदेन तस्स नियमनं वेदितब्बं । कासस्स खेळमल्लकं ठपेतब्बं । भगन्दरअतिसारानं वच्चकपालं ठपेतब्बं । अज्जेसं अज्जानि ठपेतब्बानि होन्ति । तेन वुत्तं “खेळ...पे... होन्ती”ति । यस्मिंति यस्मिं गिलाने । योपि भेसज्जं करोतीति सम्बन्धो । **लेसकप्पेना**ति एत्थ लेसकप्पसद्धानं अत्थतो एकत्ता वुत्तं “अप्पकेन सीसाबाधादिमत्तेना”ति । **भिक्खू गणेत्वा**ति एत्थ गणं जत्वाति दस्सेन्तो आह “परिच्छेदं जत्वा”ति । तत्थ “परिच्छेद”न्ति इमिना गणसद्दस्स अधिप्पायत्थं दस्सेति । “जत्वा”ति इमिना इधातुया अत्थं दस्सेति ।

सेनासनग्गाहकथा

३१८. सेय्याति कायपसारणसङ्घातं सयनकिरियं पटिक्खिपित्वा सेनासनसङ्घातं सेय्यं दस्सेन्तो आह “मज्जट्टानानी”ति । “सेय्यापरिच्छेदेना”ति इमिना **सेय्यग्घेना**ति एत्थ अग्घसद्दस्स पूजनत्थं पटिक्खिपित्वा परिच्छेदनत्थं दीपेति । एत्थ च अग्घसद्दस्स चतुत्थक्खरेन युत्तभावो हेट्ठा समुच्चयक्खन्धकवण्णना (चूळव० अट्ठ० १०२) योजनाय वुत्तोयेव । **कालन्ति** सेय्यापटिग्गहणस्स कालं । **गाहियमाना**ति गाहापियमाना । “अतिरेकानि अहेसु”न्ति इमिना **उस्सारयिंसू**ति एत्थ उद्धं सारयिंसु गच्छिंसु पवत्तिंसूति अत्थं दस्सेति । **अतिरेकानी**ति च भिक्खुपरिच्छेदतो सेय्यापरिच्छेदानि अतिरेकानि । **अनुभागन्ति** एत्थ अनु पच्छा दातब्बो भागो अनुभागोति दस्सेन्तो आह “पुन अपरम्पि भागं दातु”न्ति । **अतिमन्देसू**ति आदिवचनेन किञ्चिमन्देसु भिक्खूसु एकेकस्स भिक्खुनो द्वे तिस्रो सेय्या दातब्बा । यतो किञ्चिमन्देसु भिक्खूसु द्वे तयो विहारा दातब्बाति अत्थोपि गहेतब्बो । **तत्था**ति “न अकामा दातब्बो”ति वचने । अनुभागे गहितेति योजना । येन अनुभागो च पठमभागो च गहितो, सो भिक्खूति योजना ।

“उपचारसीमतो बही”ति इमिना **निस्सीमे**ति एत्थ सीमतो बहि निक्खन्तं, निसिन्नं वा निस्सीमन्ति अत्थं दस्सेति । उपचारसीमाय आवासवड्ढनवसेन अतिवित्थारत्ता वुत्तं “दूरे ठितस्सापी”ति । **उतुकालेपी**ति हेमन्तगिम्हकालेपि । तस्मिञ्चि काले सीतउण्हउतु तिखिणो होति, तस्मा तस्सेव विसेसेन उतुकालोति नामं पाकटं होति । तेन वुत्तं “हेमन्तगिम्हकालेपी”ति । पिसद्देन वस्सकालं अपेक्खति । पुरिमवस्सूपनायिकदिवसे गाहो **पुरिमको**, पच्छिमवस्सूपनायिकदिवसे गाहो **पच्छिमको** ।

अन्तरा द्वीहि वस्सूपनायिकदिवसेहि मुत्ते काले गाहो **अन्तरामुत्तको** । **एकस्मिं विहारे**ति एकस्सं विहारसीमायं । **सेनासनसामिका**ति सेनासनदायका, देन्तीति सम्बन्धो । तन्ति सेनासनं । आवासिका न ओलोकेन्तीति सम्बन्धो । **एत्था**ति सेनासने । **पलुज्जन्तम्पी**ति विनस्सन्तम्पि । भगवा आहाति सम्बन्धो । **तस्सा**ति सेनासनस्स । **अपरज्जू**ति अपरस्मिं अहनि अपरज्जु । **गताया**ति अतिक्कमिताय । **पवारणाय गताय** पवारणदिवसे अतिक्कमिते सति अपरज्जु अन्तरामुत्तको गाहेतब्बोति योजना ।

तन्ति अन्तरामुत्तकं । **गाहेन्तेना**ति गाहापेन्तेन । **तेना**ति गणहन्तेन । **अट्ठमासे**ति चत्तारो हेमन्तमासे, चत्तारो च गिम्हमासेति अट्ठमासे । कदाचि पञ्च गिम्हमासेति नवमासे वा । **खण्डं वा**ति छिन्नट्टानं वा । **फुल्लं वा**ति फलितट्टानं वा । **पटिसङ्घरितब्बन्ति** पाकतिकं कातब्बं । **दिवसं खेपेत्वा**ति परिवेणे दिवसं खेपेत्वा । **तत्था**ति गहितसेनासने । **रत्तिन्दिवन्ति** रत्ति च दिवो च रत्तिन्दिवं, समाहारद्वन्द्वो, अच्चन्तसंयोगे चेत्तं उपयोगवचनं । **न लब्धती**ति सङ्कत्थेरेन न लब्धति । **इदन्ति** सेनासनं ।

अन्तरामुत्तकगाहेन अगहेतब्बसेनासनं दस्सेन्तो आह “यस्मिं पना”तिआदि । तेमासच्चयेन तेमासच्चयेनाति तिण्णं मासानं अतिक्कमेन तिण्णं मासानं अतिक्कमेन । हीति सच्चं, यस्मा वा । यस्मिं पनाति सेनासने पन । सकिदेवाति एकवारमेव । अयन्ति एसा कथा ।

तत्थाति दुविधेसु सेनासनग्गाहेसु । उतुकालन्ति उतुकाले आगच्छन्तीति सम्बन्धो । तेसं तदाव दातब्बन्ति सम्बन्धो । अकालो नामाति उट्ठापनस्स अकालो नाम नत्थि । एकं वा मज्जद्वानं वा ठपेतब्बन्ति योजना । एको वा थेरो आगच्छतीति योजना । उब्भण्डिकाति उक्खित्तभण्डिका ।

बहूसूति तयो आदिं कत्वा बहूसु भिक्खूसु । पयोतीति एकेकस्स भिक्खुस्स पयोति । तत्थाति परिवेणे । तस्सेवाति परिवेणसामिकस्सेव । एवं अपहोन्तेसूति एवं परिवेणगघेन अपहोन्तेसु । पासादग्घेनाति विहारसङ्घातस्स पासादस्स परिच्छेदेन । ओवरकग्घेनाति गम्भस्स परिच्छेदेन । सेय्यग्घेनाति चतुपज्जहत्थप्पमाणाय सेय्याय परिच्छेदेन । मज्जद्वानेनाति द्विहत्थवित्थारस्स चतुहत्थआयामस्स मज्जस्स ठानेन । एकमज्जद्वानस्स द्विन्नं पीठकानं ठानत्ता वुत्तं “एकपीठकद्वानवसेना”ति । इदं निसीदितुं सक्कुण्येयवसेन वुत्तं । सचे न सक्का निसीदितुं, न दातब्बं । तेन वुत्तं “भिक्खुनो पन ठितोकासमत्तं न गाहेतब्ब”न्ति । एतन्ति ठितोकासमत्तं । हीति सच्चं, यस्मा वा । एकमज्जद्वानस्स तिण्णं जनानं एकपीठकद्वानभावेन अपहोन्तत्ता वुत्तं “एकं मज्जद्वानं वा तिण्णं जनानं दातब्ब”न्ति । हीति सच्चं । “सीतसमये”ति इमिना उण्हसमयेपि सब्बदिवसं अज्झोकासे वसितुं न सक्काति दीपेति । परिळाहसमये पन सक्का सब्बरत्ति अज्झोकासे वसितुं । किञ्चापि सक्का, सीतुण्हकाले पन न दातब्बत्ता परिळाहसमयेपि न दातब्बन्ति वेदितब्बं । एकमज्जद्वाने वा एकपीठकद्वाने वा तिण्णं जनानं निसीदनाकारं दस्सेन्तो आह “महाथेरेना”तिआदि । तत्थ महाथेरेन वत्तब्बन्ति सम्बन्धो । निद्दागरुकोति निद्दाय गरुकारको । सीतं अनुदहतीति सीतं मं पीळेति । तेनाति महाथेरेन । दुतियत्थेरेनापीति पिसद्दो महाथेरं अपेक्खति । वुत्तनयेनेवाति “उक्कासित्वा”तिआदिना वुत्तनयेनेव । एवन्तिआदि निगमनं । जम्बुदीपे पन एकच्चे भिक्खू गाहेन्तीति सम्बन्धो । किञ्चिदेव मज्जद्वानं वा पीठद्वानं वाति योजना । अयन्तिआदि पुरिमवचनस्स निगमनवसेन पच्छिमवचनस्स कथनत्थाय वुत्तवचनं ।

वस्सावासे सेनासनग्गाहो एवं वेदितब्बोति योजना । आगन्तुकवत्तन्ति आगन्तुकस्स वत्तं । अज्जत्थाति अज्जस्मिं ठाने । गन्त्वा वसितुकामेन आगन्तुकेनाति योजना । वस्सूपनायिकदिवसमेवाति वस्सं उपगमनदिवसेयेव । तत्थाति अज्जं ठानं । नगन्तब्बकारणं दस्सेन्तो आह “वसनद्वानं वा ही”तिआदि । हीति यस्मा । तत्राति अज्जस्मिं ठाने । तेनाति सम्बाधअसम्पज्जनकारणा । तस्माति यस्मा न फासुं विहरेय्य, तस्मा । तं विहारन्ति यस्मिं वसितुकामो, तं विहारं । तत्थाति विहारे, वसन्तो सुखं वसिस्सतीति सम्बन्धो । उद्देसत्थिकोति उद्देसं अत्थिको, उद्देसेन वा । कम्मद्वानसप्पायतन्ति कम्मद्वानेन, कम्मद्वानस्स वा सप्पायभावं ।

तत्थाति अज्जविहारं । गच्छन्तेन घट्टेतब्बोति सम्बन्धो । घट्टेतब्बाकारं दस्सेन्तो आह “न तत्था”तिआदि । तत्थ तत्थाति सकद्वाने । किं न वत्तब्बाति आह “तुम्हे”तिआदि । सलाकभत्तादीनि वा यागुखज्जकादीनि वा नत्थि न विज्जन्तीति योजना । उपोसथागारस्स परिकखारोति सम्बन्धो । तुम्हाकं विहारस्स इदं ताळज्येव इमं सूचिज्ज सम्पटिच्छत्थाति योजना । गमियवत्तन्ति गमिकानं भिक्खून् वत्तं । “दहरेही”ति पदं “उक्खिपापेत्वा”ति च “गाहापेत्वा”ति च पदद्वये कारितकम्मं, “पत्तचीवरभण्डिकायो”ति पदं “उक्खिपापेत्वा”ति पदे धातुकम्मं, “तेलनाळिकत्तरदण्डादीनी”ति पदं “गाहापेत्वा”ति पदे धातुकम्ममेव । अत्तानं दस्सेन्तेनाति अत्तानं मनुस्सानं पकासेन्तेन । वितक्कन्ति

पच्चयबाहुल्लिकवितक्कं । “सपरिवार”न्ति पदं “गच्छन्तञ्चा”ति पदे किरियाविसेसनं । एवञ्हि सति सपरिवारं गच्छन्तञ्चाति सम्बन्धो । “न”न्ति पदे पन कारकविसेसनं । एवञ्हि सति सपरिवारं नं भिक्खुन्ति सम्बन्धो । “दिस्वा”ति पदे च किरियाविसेसनमेव । एवञ्हि सति गच्छन्तञ्च नं भिक्खुं सपरिवारं दिस्वाति सम्बन्धो । मनुस्सा वदन्तीति सम्बन्धो । तेसूति मनुस्सेसु । एको पण्डितमनुस्सोति सम्बन्धो । अयं कालो वस्सूपनायिककालो नामाति योजना । यत्थाति ठाने । तस्साति एकस्स पण्डितमनुस्सस्स, वचनन्ति सम्बन्धो । ते मनुस्सा याचन्तीति सम्बन्धो । अञ्जत्थाति अञ्जं ठाने । मेज्जन्ति अञ्जमञ्जं सिनेहन्तीति मित्ता । सुखदुक्खेसु अमा सह वत्तन्तीति अमच्चा । मित्तायेव अमच्चाति मित्तामच्चा, ते । सम्मन्तयित्वाति समं, सम्मा वा मन्तयित्वा । इधेवाति गामे एव, विहारे एव वा । कस्मा सादितुं वट्ठति, ननु सब्बमेतं अकप्पियञ्च सावज्जञ्चाति आह “सब्बज्हेतं कप्पियञ्चेव अनवज्जञ्चा”ति । हि यस्मा एतं सब्बं कप्पियञ्च अनवज्जञ्च, तस्मा सब्बं सादितुं वट्ठतीति योजना । कुरुन्दियं पन वुत्तन्ति सम्बन्धो । उभयम्पीति महाअट्ठकथाकुरुन्दीसु वुत्तवचनवसेन उभयम्पि एतं वचनन्ति सम्बन्धो ।

आवासिकवत्तं वित्थारेन्तो आह “पटिकच्चेव ही”तिआदि । तत्थ पटिकच्चेवाति आगन्तुकानं आगततो पठममेव । पधानघरविहारमग्गोति पधानघरमग्गो च विहारमग्गो च । मुद्दवेदिकायाति चेतियस्स हम्मियवेदिकाय । कस्मा इदम्पि सब्बं कातब्बन्ति आह “वस्सं वसितुकामा ही”तिआदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । वस्सं वसितुकामा सुखं वसिस्सन्तीति सम्बन्धो । कतपरिकम्मेहि आवासिकेहीति सम्बन्धो । यतो कुलतो पकतिया लब्धति, तस्मिं कुले वस्सावासिकं पुच्छितब्बन्ति योजना । न दिन्नपुब्बन्ति पुब्बे न दिन्नं । हीति यस्मा । उपट्ठताति उपगन्त्वा, भुसं वा पीळिता । तत्थाति मनुस्सेसु । येति मनुस्सा । वस्सावासिके गाहितेति वस्सावासिके सेनासने गाहापियमाने । गाहितभिक्खूनन्ति गाहापितभिक्खूनं । वस्सावासिकन्ति वस्सं आवसन्तानं दातब्बं चीवरं । गाहणकालोति गाहापनकालो । उपकट्ठोति आसन्नो । छातकादीहीति आदिसद्देन रोगादयो सङ्गणहाति । यन्ति चीवरं । ततोति चीवरतो । तन्ति वचनं । तदनुरूपेनाति तेसं मनुस्सानं वचनस्सानुरूपेन । तेसं तेसन्ति मनुस्सानं, वस्सावासिकं चीवरन्ति सम्बन्धो ।

यस्साति भिक्खुनो । सोति भिक्खु । इति वदन्तीति योजना । तन्ति चीवरं । पटिक्कम्माति पटिक्कमित्वा । विहारतो अपसक्कित्वाति अत्थो । तत्राति गामे । उपनिक्खेपं ठपेत्वाति कप्पियवत्थुं वा अकप्पियवत्थुं वा आरामिकादीनं हत्थे उपनिक्खेपं ठपेत्वा । विहारेति विहारस्स, विहारे वस्सं वसन्तस्स वा । अपुच्छित्वापीति पिसद्देन “पुच्छित्वापी”ति अत्थं दस्सेति । तेसन्तिकुलानं । वत्तन्ति जग्गनादिवत्तं । तेसन्ति कुलानं । आगतञ्च तन्ति तं पंसुकूलिकं आगतञ्च वदन्तीति सम्बन्धो । तेनाति पंसुकूलिकेन । दातुं न इच्छन्तीति सङ्गस्स आचिकखन्तेपि सङ्गस्स दातुं न इच्छन्ति । सभागो भिक्खूति अत्तना सभागो भिक्खु । एतन्ति वस्सावासिकं । पंसुकूलिकस्स न वट्ठति, कस्मा? गहपतिचीवरत्ता । इतीतिआदि निगमनं । सद्धादेय्येति सद्धाय दातब्बे वस्सावासिकलाभविसये ।

तत्तुप्पादेति तस्मिं विहारे उप्पज्जनकलाभविसये । भण्डपटिच्छादनन्ति पटिच्छादनचीवरभण्डं । चीवरभण्डमेव हि यस्मा अनेन सरीरं पटिच्छादियति, तस्मा भण्डपटिच्छादनन्ति वुच्चति । गाहेथाति भिक्खूहि गाहापेथ । गाहेतब्बन्ति भिक्खूहि गाहापेतब्बं । वत्थु पनाति साटकतो अञ्जं कप्पियं वा अकप्पियं वा वत्थु पन । कस्मा वट्ठतियेव, ननु अकप्पियवत्थु न वट्ठतीति आह “कप्पियकारकानञ्जि”तिआदि । तत्थ हि यस्मा अनुज्जातं, तस्मा वट्ठतियेवाति योजना । दिन्नवत्थुतो उप्पन्नन्ति सम्बन्धो ।

यन्ति वत्थु दिन्नन्ति सम्बन्धो । एत्थाति कप्पियकारकानं हत्थे दिन्नवत्थूसु । तन्ति वत्थु उपनामेन्तेहीति सम्बन्धो ।

गरुभण्डं होति, गरुभण्डत्ता अज्जेसु पच्चयेसु न उपनामेतब्बन्ति अधिप्पायो। **पुग्गलवसेनेवाति** “भिक्षू चीवरेन किलमन्ति, एत्तकं नाम तण्डुलभागं भिक्षूनं चीवरं कातुं रुच्चति सङ्खस्सा”तिआदिना पुग्गलं परामसित्वा पुग्गलवसेनेव। **सङ्खवसेनाति** “सङ्खो चीवरेन किलमती”तिआदिना सङ्खवसेन न कातब्बन्ति सम्बन्धो। एवं पुग्गलवसेन अपलोकनकम्मस्स अकत्तब्बतं दस्सेत्वा इदानीं वत्थुवसेन तस्सेव अकत्तब्बतं दस्सेन्तो आह “जातरूपरजतवसेनापी”तिआदि। **कप्पियभण्डवसेनाति** चीवरतण्डुलेहि अवसेसस्स कप्पियभण्डस्स वसेन। चीवरतण्डुलानज्जि विसुं गहितत्ता “कप्पियभण्डवसेना”ति एत्थ तेहि अवसेसो कप्पियभण्डोव गहेतब्बो। **तं पनाति** अपलोकनकम्मं पन। कत्तब्बाकारं दस्सेन्तो आह “इदानी”तिआदि। **सुभिक्षन्ति** समिद्धभिक्षुं। **सुलभपिण्डन्ति** सुखेन लभपिण्डं। द्वीहि पदेहि अज्जमज्जस्स कारणं दस्सेति, सुभिक्षत्ता सुलभपिण्डं, सुलभपिण्डत्ता सुभिक्षन्ति वुत्तं होति।

एवं चीवरपच्चयं सल्लक्खेत्वा सेनासनं सल्लक्खेतब्बन्ति सम्बन्धो। **कालेति** गाहापनस्स काले। **वुत्तन्ति** महाअट्ठकथाय वुत्तं। कस्मा द्वे सम्मन्नितब्बा, ननु एकम्पि सम्मन्नितुं वट्ठतीति आह “एवज्जी”तिआदि। तत्थ हि यस्मा गाहेस्सति, तस्मा द्वे सम्मन्नितब्बाति योजना। एकेन हि सम्मुतिलब्धेन सक्का परं गाहापेतुं, अत्तना पन अत्तनो पापेतुं न सक्का, तस्मा द्वीसु सम्मतेसु नवको वुट्ठस्स, वुट्ठो च नवकस्साति उभो अज्जमज्जं गाहेस्सन्तीति अधिप्पायो। **सम्मन्नितब्बाति** एकतो सम्मन्नितब्बा। **अट्ठपि सोळसपीति** एत्थ पिसहेन ततो अधिकम्पि एकतो सम्मन्नितुं वट्ठतीति दीपेति। सत्तसतिकक्खन्धके उब्बाहिकसम्मुतियं (चूळव० ४५६) अट्ठपि जना एकतोव सम्मताति वचनज्चेत्थ साधकं। निग्गहकम्ममेव हि सङ्खो सङ्खस्स न करोतीति दट्ठब्बं। **तेसन्ति** अट्ठसोळसजनानं, सम्मुति वट्ठतियेवाति सम्बन्धो। किन्ति सल्लक्खेतब्बन्ति आह “चेतियघर”न्तिआदि।

आसनघरन्ति पटिमाघरं। मग्गपोक्खरणीनं समीपे कता सालायो उपचारवसेन वुच्चन्ति “मग्गो”ति च “पोक्खरणी”ति च। ता हि सालायो उपचारसीमब्भन्तरगते गामाभिमुखमग्गे च अन्तोउपचारसीमायं खणिता यत्थ कत्थचि पोक्खरणियो च करीयन्ति, इति सल्लक्खेतब्बन्ति योजना। असेनासनं दस्सेत्वा सेनासनं दस्सेन्तो आह “विहारो”तिआदि। **रुक्खमूलन्ति** छन्नकवाटबद्धरुक्खमूलं। एसेव नयो वेळुगुम्बेपि। गाहेन्तेन च गाहेतब्बानीति सम्बन्धो। **सङ्घिकोति** ततुप्पादो। **तेसूति** द्वीसु चीवरपच्चयेसु। **यन्ति** चीवरपच्चयं। **तस्साति** चीवरपच्चयस्स। **ठितिकतोति** पबन्धवसेन ठितट्ठानतो। **इतरोति** पठमं गहितचीवरपच्चयतो इतरो।

अप्पतायाति अप्पभावतो, गाहियमानेति सम्बन्धो। **परिवेणग्घेनाति** परिवेणपरिच्छेदेन। **लभन्तीति** परिवेणसामिका भिक्षू लभन्ति। **तन्ति** परिवेणं। **विजटेत्वाति** विजटं कत्वा, द्वे वा तयो वा कोट्टासे कत्वाति अत्थो। **पक्खिपित्वाति** भागकोट्टासं पक्खिपित्वा। **न एवं कातब्बन्ति** यथा महासुमत्थेरो आह, तथा न कातब्बन्ति अत्थो। अकातब्बकारणं दस्सेन्तो आह “मनुस्सा ही”तिआदि। **तत्थाति** परिवेणे, पविसितब्बं इति आहाति योजना। **एत्थाति** एतस्मिं गाहणट्ठाने। **पटिक्कोसतीति** पटिसेधेति। पटिक्कोसनाकारं दस्सेन्तो आह “मा आवुसो”तिआदि। इति वुत्तं, इति पटिक्कोसतीति योजना। एको हि इतिसदो लुत्तनिद्धिदो। **तस्साति** महाथेरस्स। **सङ्गहन्ति** भिक्षूनं सङ्गहं। **तन्ति** महाथेरं।

एवं वत्तब्बन्ति एवं वक्खमाननयेन वत्तब्बं। पच्चयं धारेथ, इति वत्तब्बन्ति योजना। पापुणाति आवुसो इति वुत्तेति योजना। “गहितं होती”ति इमिना “गणहथ, गणहामी”ति पच्चुप्पन्नकालवसेन वुत्तत्ता गहितं होतीति दस्सेति। अतीतअनागतकालवसेन अगहितभावं दस्सेन्तो आह “सचे पना”तिआदि। **सतुप्पादमत्तन्ति** गहणे सतिया उप्पादनमत्तं। **एत्थाति** सेनासनपच्चयगहणट्ठाने।

योपीति यम्पि । उपयोगत्थे चेत्तं पच्चत्तवचनं, यम्पि पच्चयं विस्सज्जेतीति योजना । **पच्चयन्ति** च चीवरपच्चयं । **अयम्पीति** अयम्पि पच्चयो । पिसदो महालाभपरिवेणे पच्चयं सम्पिण्डेति । **तस्मिंयेव परिवेणेति** तस्मिं पंसुकूलिकेन गहितपरिवेणे एव । **अज्जस्साति** पंसुकूलिकतो अज्जस्स भिक्खुस्स । पंसुकूलिको “अहं वसामी”ति सेनासनं जग्गिस्सति । इतरो “अहं पच्चयं गणहामी”ति सेनासनं जग्गिस्सतीति योजना । **द्वीहि कारणेहीति** वसनगहणवसेन द्वीहि कारणेहि । पंसुकूलिके गणहन्तेति सम्बन्धो । **इधाति** सेनासने । **तेनाति** पंसुकूलिकेन । **हेट्ठाति** सेनासनस्स हेट्ठा, ठितं अज्जं भिक्खुन्ति सम्बन्धो । **तेनाति** पंसुकूलिकेन, किञ्चि वचनन्ति सम्बन्धो । वुत्थवस्सस्स पंसुकूलिकस्साति योजना । **वट्टतीति** पंसुकूलिकस्स वट्टति । **तस्मिं सेनासनेति** पंसुकूलिकेन गहितसेनासने । **येसं पनाति** मनुस्सानं पन । **तेसन्ति** मनुस्सानं ।

थूपं कत्वाति चेत्तियं कत्वा । **तस्साति** थूपस्स । **तेन भिक्खुनाति** वस्सावासिकं गाहकभिक्खुना । **तन्ति** भोजनसालं । गाहेतुं वट्टतीति सम्बन्धो । **सब्बमिदन्ति** सब्बं इदं वचनं ।

पाटिपदअरुणतोति वस्सूपनायिकदिवससङ्घातस्स पाटिपदस्स अरुणुगमनतो । **वितक्कचारिकोति** “कत्थ नु खो वसिस्सामी”तिआदिना वितक्केन चरणे अनुयुत्तो । **सेनासनं याचतीति** सेनासनग्गाहापकं सेनासनं याचति । **गहितन्ति** सङ्घेन गहितं । **यत्थाति** ठाने । वस्सूपगतेहि वत्तब्बाति सम्बन्धो । पुनप्पुनं, समं वा चेत्तियङ्गणादिं मुञ्चन्ति सोधेन्ति इमाहीति **सम्मुञ्चनियो** । मुचिधातु सोधनत्थे युपच्चयो करणत्थे होति । तालुजो पठमक्खरो । सुलभा चे दण्डका, एकेकेन द्वे तिस्सो यट्ठिसम्मुञ्चनियो बन्धितब्बा । सुलभा चे सलाका, छपञ्चमुट्ठिसम्मुञ्चनियो बन्धितब्बाति अत्थो । **पञ्च पञ्च उक्काति** अरज्जविहारेसु परिस्सयविजाननत्थं पञ्च पञ्च अग्गिउक्का कोट्टेतब्बा छिन्दितब्बाति अत्थो ।

“निबद्धवत्तं ठपेत्वा”ति एत्थ अकत्तब्बवत्तं दस्सेन्तो आह “वत्तं करोन्तेहि चा”तिआदि । तत्थ वत्तं करोन्तेहि च एवरूपं अधम्मिकवत्तं न कातब्बन्ति सम्बन्धो । **हि सच्चं**, सब्बेव एते उद्देसादयो पपञ्चाति योजना । पपञ्चेन्ति संसारे चिरं ठपेन्तीति **पपञ्चा** । **मूगब्बतन्ति** मूगानं वत्तं, मूगेहि कत्तब्बं वा, मूगेन विय वा अमूगेहि कत्तब्बं वत्तं । एवं अकातब्बवत्तं दस्सेत्वा इदानि कातब्बवत्तं दस्सेन्तो आह “परियत्तिधम्मो नामा”तिआदि । **तिविधम्पीति** परियत्तिपटिपत्तिपटिवेधवसेन तिप्पकारम्पि । अवयवपरियत्तिधम्मोपि अवयविपरियत्तिधम्मं, अवयविपरियत्तिधम्मो वा अवयवपरियत्तिधम्मं पतिट्ठापेति, तस्मा परियत्तिधम्मो अत्तनापि अत्तानं पतिट्ठापेसीति वेदितब्बं । **उद्दिसथाति** परियत्तिं उद्दिसथ । **सोधेत्वा...पे०...** **उपसम्पादेथाति** एत्थ सोधनं नाम सब्बेसं आचारकुलपुत्तानं उपपरिक्खनं । **सोधेत्वा निस्सयं देथाति** एत्थ सोधनं नाम भिक्खुसभागतं उपपरिक्खनं । **हीति सच्चं** । **कुलपुत्तोति** आचारकुलपुत्तो । यत्तकानि धुतङ्गानि समादियितुं सक्कोथाति योजना । **अन्तोवस्सं नामेतन्ति** भुम्मत्थे उपयोगवचनमेतं । एतस्मिं अन्तोवस्सेति हि अत्थो, भवितब्बन्तिआदीसु सम्बन्धितब्बं । **सकलदिवसन्ति** सकलदिवसमिह, अप्पमत्तेहीति सम्बन्धो । **एकचारिकवत्तन्ति** एककेन चरितब्बं वत्तं । **भस्सेति** वचने । **दसवत्थुककथन्ति** अप्पिच्छतादिदसवत्थुक कथं ।

विग्गाहिकपिसुणफरुसवचनानीति विग्गहं कलहं जनेतीति विग्गाहिकं, विग्गाहिकवचनञ्च पिसुणवचनञ्च फरुसवचनञ्च विग्गाहिकपिसुणफरुसवचनानि । मनसिकारबहुला विहरथ इति ओवदितब्बाति योजना । **दन्तकट्ठुखादनवत्तन्ति** हेट्ठा अदिन्नादानवण्णनायं वुत्तं दन्तकट्ठुखादने, दन्तकट्ठुखादनस्स वा वत्तं । “पत्तं थविकाय पक्खिपन्तेन न कथेतब्ब”न्ति इमिना कथेन्ते पमादेन पत्तो भिज्जेय्याति पत्तस्स गुत्तत्थाय कथनं निवारेति । **आचिक्खितब्बाति** इतिसदो परिसमापनत्थो ।

कोचि दायकोति सम्बन्धो । **आगन्तुको भिक्खूति** चीवरग्गाहिततो पच्छा आगतो आगन्तुको भिक्खु । **सङ्कत्थेरोति**

आवासिकसङ्घत्थेरो। **पठमभागन्ति** पुब्बे गाहितं पठमभागं, **परिवत्तेत्वा**ति पुब्बे गाहितभागेन पच्छा दातब्बं वस्सावासिकं परिवत्तेत्वा। आगन्तुकस्स वस्सग्गेन पत्तद्धाने आगन्तुकस्स दातब्बन्ति योजना। “आगन्तुकस्सा”ति पदं पुब्बापरं अपेक्खति। तस्मा द्विन्नं पदानं मज्झे वुत्तं। **पठमवस्सूपगता**ति पठमवस्सूपनायिकदिवसे वस्सूपगता। “द्वे तीणि चत्तारी”ति वचनस्स वा बहूनां भिक्खूनां वा व्यापनत्थाय “लद्धं लद्ध”न्ति विच्छावसेन वुत्तं। **तेन पनाति** आगन्तुकेन पन। पठमवस्सूपगतेहि अप्पके लद्धे पच्छिमवस्सूपनायिकदिवसे दातब्बानं वस्सावासिकानं बहुकेपि अयं नयो जातब्बोति कत्वा न वुत्तो।

द्वीसुपीति पठम दुतियवसेन द्वीसुपि। वस्सूपगता भिक्खू भिक्खाय किलमन्ता वदन्तीति सम्बन्धो। **इथाति** ठाने। **वसन्ताति** एकतो वसन्ता। द्वे भागा होम साधु वताति योजना। **साधु वताति** एकंसेन सुन्दरा भवेय्युन्ति अत्थो। **येसन्ति** भिक्खूनां। **तत्थाति** जातिपवारितद्धानेसु। **पवारणायाति** पवारणादिवसे। **तेसूति** भिक्खूसु। **येति** भिक्खू। **तत्थाति** जातिपवारितद्धानेसु। कस्मा अपलोकेत्वा दातब्बं, ननु ते सादियन्तीति आह “सादि यन्तापि ही”ति आदि। तत्थ हीति यस्मा। “नेव वस्सावासिकस्स सामिनो”ति इमिना तेसं वस्सच्छिन्नतं दीपेति। **नेव अदातुं लभन्तीति** पठममेव कतिकवत्तस्स कतत्ता अदातुं नेव लभन्ति, सब्बेसं नो अम्हाकन्ति योजना। **इथाति** ठाने। **तन्ति** कतिकवत्तं। एको भिक्खूति सम्बन्धो। **तेसन्ति** भिक्खूनां। **तत्थाति** सभागद्धाने। वसित्वा आगतानं तेसं भिक्खूनान्ति योजना। न लब्भति इति वुत्तन्ति योजना। **इमेसन्ति** वस्सावासिअप्पत्तकानं एकच्चानं। **गाहितसदिसमेवाति** वस्सावासिकस्स गाहितेन सदिसमेव। **तेसमेवाति** एकच्चानमेव।

पक्कन्तोपीति अज्जं ठानं पक्कमन्तोपि। हीति सच्चं, यस्मा वा। तेन भिक्खुना कतं पानीयउपट्ठपनादिकम्मं **भतिनिविट्ठं** भतिया ठितन्ति योजना। अपलोकनकम्मं कत्वा गाहितं सङ्घिकन्ति सम्बन्धो। **सङ्घिकन्ति** ततुप्पादं सन्धाय वुत्तं। **विब्भन्तोपीति** पिसद्दो पगेव छिन्नवस्सोति दस्सेति। **पच्चयवसेनेवाति** सद्धादेय्यपच्चयवसेन। **वदन्तीति** केचि वदन्ति।

दिसंगमिको भिक्खु विब्भमतीति सम्बन्धो। **मनुस्सेति** वस्सावासिकदायकमनुस्से। **सम्मुखाति** आवासिकस्स सम्मुखा। **सम्पटिच्छापेत्वाति** “सुट्ठु दस्सामा”ति पटिच्छापेत्वा। **यस्स गाहितन्ति** यस्स भिक्खुनो सेनासनं गाहितं। **सेनासनसामिकस्साति** सेनासनदायकस्स पुत्तधीतादयोति सम्बन्धो। **सेनासने देमाति** सेनासनस्स देम। **तत्थाति** सेनासने। एकमेव वत्थं दातब्बं। कस्मा? पुगलस्स अदत्वा सेनासनस्सेव दातब्बत्ता। **वस्सावासिकट्टितिकायाति** वस्सावासिकगाहितस्स ठितिकाय। **एसेव नयोति** सेनासनस्सेव दिन्नत्ता एसेव नयो। **तस्सेव होन्तीति** पुगलस्सेव दिन्नत्ता तस्सेव होन्ति।

दुतियो थेरासने गाहितो होतीति सम्बन्धो। पठमभागस्स सामणेस्स गाहितत्ता वुत्तं “वरभागं सामणेस्स दत्त्वा”ति। **उभोपीति** द्वे थेरसामणेरेपि। **सयमेवाति** दायको सयमेव। **यन्ति** वस्सावासिकं। **यस्साति** थेरस्स वा सामणेस्स वा।

इतोति वुत्तनयतो। **दहरसामणेस्साति** तरुणस्स सामणेस्स। **सोति** घरसामिको। **नन्ति** पत्तजनं। **यस्साति** भिक्खुनो। **तेसन्ति** मनुस्सानं। **यथाभूतं आचिक्खितब्बन्ति** विब्भमकालङ्कतकारणं यथाभूतं आचिक्खितब्बं। **सुद्धपंसुकूलिकायेवाति** अज्जेहि अमिस्सा सुद्धा पंसुकूलिकायेवाति। **इदं नेवासिकवत्तन्ति** निगमनं।

उपनन्दवत्थुकथा

३१९. अयमत्थोति अयं वक्खमानो अत्थो, एवं वेदितब्बोति सम्बन्धो। तत्थाति गामके। तन्ति सेनासनं, गणहन्तेनेवाति सम्बन्धो। इधाति सावत्थियं। मुत्तन्ति ते सेनासनं मुञ्चितं होति। तत्रापीति गामकेपि। उभयत्थाति सावत्थियं, गामके चाति उभयत्थ।

एत्थाति उपनन्दवत्थुस्मिं। कथन्ति केन पकारेन पटिप्पस्सम्भति। इधाति सासने। एकच्चो गणहातीति सम्बन्धो। तत्रापीति सामन्तविहारेपि। तस्साति भिक्खुस्स। इधाति सेनासने। आलयमत्तन्ति चित्तुप्पादमत्तं। इच्चस्साति इति अस्स, एवं अस्स भिक्खुस्साति अत्थो। सब्बत्थाति सब्बस्मिं “गहणेन गहण”न्तिआदिके चतुक्के। यो पन गच्छतीति सम्बन्धो। उपचारसीमातिक्कमेति निमित्तत्थे चेतं भुम्मवचनं, भावेन भावलक्खणे वा। तत्थाति अञ्जस्मिं विहारे पच्चागच्छति, वट्टति, सेनासनगगाहो न पटिप्पस्सम्भतीति अधिप्पायो।

३२०. योति भिक्खु। महन्ततरो वा दहरतरो वाति अत्तनो महन्ततरो वा दहरतरो वा होति। सो भिक्खु तिवस्सन्तरो नामाति योजना। एकस्स भिक्खुनो तिण्णं वस्सानमन्तरे ठितो तिवस्सन्तरो अञ्जो भिक्खु। तत्थाति भिक्खूसु। इमे सब्बेति तिवस्सन्तरद्विवस्सन्तरसमानवस्सिके इमे भिक्खू, लभन्तीति सम्बन्धो। यं तिण्णं पहातीति मञ्चपीठविनिमुत्तं यं आसनं तिण्णं सुखं निसीदितुं पहाति, तथारूपे आसनेपि द्वे द्वे हुत्वा निसीदितुं लभन्तीति योजना। अपिसद्देन मञ्चपीठानि अपेक्खति। इदं पच्छिमदीघासनं। अनुपसम्पन्नेनापीति पिसद्वो पगेव उपसम्पन्नेनाति दस्सेति।

हत्थिकुम्भेति हत्थिसिरोपिण्डे। इमिना हत्थिसद्देन हत्थिकुम्भो गहितो अवयवूपचारेन वा उत्तरपदलोपेन वाति दस्सेति। हत्थी वियाति हत्थी, भूमिभागो, हत्थिम्हि पतिट्ठितो पादसङ्घातो नखो इमस्साति हत्थिनखको, पासादो। एतं “हत्थिनखको”ति नामं एवंकतस्स पासादस्स नामन्ति योजना। “सुवण्णरजतादिविचित्रानी”ति पदं “कवाटानि मञ्चपीठानि तालवण्टानी”ति सब्बपदेसु योजेतब्बं। यंकिञ्चि चित्तकम्मकतं अत्थि, सब्बं वट्टतीति योजना। पासादस्स देमाति सम्बन्धो। पाटेक्कन्ति पासादतो विसुं। पटिग्गहितमेवाति सब्बं पटिग्गहितमेव होति। गोनकादीनि अट्टारस अत्थरणानि परिभुज्जितुन्ति सम्बन्धो। गिहिविकटनीहारेनाति गिहीहि विसेसेन यथाकामं करियतीति गिहिविकटं, गिहिसन्तकं। “गिहिविकट”न्ति नीहारो अभिनीहारो गिहिविकटनीहारो, तेन। लब्भन्तीति निसीदितुमेव लब्भन्ति। तत्रापीति धम्मासनेपि।

अविस्सज्जियवत्थुकथा

३२१. एतानीति गरुभण्डानि। तत्थाति रासिवसेन पञ्चसु सरूपवसेन पञ्चवीसतिया गरुभण्डेसु। आगन्त्वा, आभुसो वा रमन्ति एत्थाति आरामो। तेसंयेवाति पुष्फारामफलारामानमेव। “ठपितोकासो”ति इमिना वत्थुसद्दस्स भूमिभेदत्थं दस्सेति। वसति आरामो पतिट्ठहति एत्थाति आरामवत्थु। तेसु वाति एत्थ वासद्देन नवभूमिभागतो अञ्जस्स पोराणभूमिभागस्सपि आरामवत्थुभावं विकप्पेति। विसेसेन चतुइरियापथे हरति पवत्तेति एत्थाति विहारो। तस्साति विहारस्स। चतुन्नं मञ्चानन्ति निद्धारणत्थे सामिवचनं। अञ्जतरो मञ्चो नामाति योजना। एसेव नयो सेसेसुपि। “लोहेन कता कुम्भी”ति इमिना लोहकुम्भीति एत्थ मञ्जेलोपसमासं दस्सेति। लोहमया कुम्भी लोहकुम्भीति वचनत्थोपि युज्जतेव। “एसेव नयो”ति इमिना लोहेन कतं भाणकं, लोहेन कतो वारको, लोहेन कतं कटाहन्ति अत्थं अतिदिसति। एत्थाति भाणकवारककटाहेसु। अरञ्जरोति अतिमहन्तत्ता अरं खिप्पं जरति विनासेतीति अरञ्जरो। अथ वा जलं गण्हितुं अलन्ति अरञ्जरो लकारानं रकारे कत्वा।

गाथावसेन निगमनं दस्सेन्तो आह “एव”न्तिआदि । तत्थ एवं पकासयीति सम्बन्धो । द्वे गरुभण्डानि **द्विसङ्गहानि** होन्ति, **ततियं** गरुभण्डं चतुसङ्गहं होति, **चतुत्थं** गरुभण्डं नवकोट्टासं होति, **पञ्चमं** गरुभण्डं अट्ठभेदनं होति, **इति** इमिना पकारेन **पञ्चनिम्मललोचनो** नाथो पञ्चहि रासीहि **पञ्चवीसविधं** गरुभण्डं पकासयीति योजना ।

तत्राति गरुभण्डे । **हीति** वित्थारो । सब्बम्पि इदं गरुभण्डं अविस्सज्जियन्ति वुत्तन्ति योजना । **इधाति** इमस्मिं वत्थुस्मिं । परिवारे पन आगतन्ति सम्बन्धो ।

पञ्च रासयो महेसिना वुत्ताति योजना । **एत्थाति** परिवारे ।

तत्राति “परिवत्तनवसेना”ति वचने । इदं गरुभण्डं उपनेतुन्ति सम्बन्धो । निच्चं तिट्ठन्तीति **थावरा**, ठाधातु वरपच्चयो, ठाकारस्स थाकारो । इमिना आरामआरामवत्थुविहारविहारवत्थूनि गहेतब्बानि । अविस्सज्जियअवेभङ्गीयत्ता गरु अलहुकं भण्डं **गरुभण्डं** । इमिना मज्जादीनि एकवीसति गरुभण्डानि गहेतब्बानि । **थावरेति** आधारे भुम्मं, परियापन्नन्ति सम्बन्धो । अथ वा निद्धारणे भुम्मं, थावरेसूति हि अत्थो, खेत्तन्तिआदीसु सम्बन्धितब्बं । खिपति पुब्बण्णबीजमेत्थाति **खेत्तं** । वसति अपरण्णबीजं पतिट्ठाति एत्थाति **वत्थु**, तले भूमिभागे एकतो वा द्वीहि वा तीहि वा ठानेहि आवरणं करीयति एत्थाति **तळाको**, सरो । कस्सकानं मतेन कत्तब्बाति **मातिका** । आरामेन परिवत्तेतुन्ति सम्बन्धो । कानि परिवत्तेतुन्ति आह “इमानि चत्तारिपी”ति । **पिसद्वो** अवयवसम्पिण्डनो ।

तत्राति “परिवत्तेतुं वट्ठती”ति वचने । **दूरेति** सङ्घारामतो दूरट्ठाने । **यम्पीति** नाळिकेरफलम्पि । **हरन्तीति** सङ्घस्स हरन्ति । **अज्जेसन्ति** सङ्घतो अज्जेसं मनुस्सानन्ति सम्बन्धो । **तेति** मनुस्सा । सङ्घेन सम्पटिच्छितब्बोति सम्बन्धो । **रुच्चतीति** सङ्घस्सारामेन मनुस्सानमारामं, मनुस्सानमारामेन वा सङ्घस्सारामं परिवत्तेतुं रुचीयति इच्छीयति । भिक्खूनं आरामोति सम्बन्धो । **अयन्ति** मनुस्सानमारामो । **खुद्दकोति** सङ्घारामतो खुद्दको । **आयन्ति** अयति आयसामिको धनेन वट्ठिं गच्छति अनेनाति आयो, तं । **समकमेवाति** समप्पमाणमेव, आयं सचे देतीति सम्बन्धो । पमाणत्थे कपच्चयो । मनुस्सानं रुक्खाति सम्बन्धो । अतिरेकं सङ्घस्स देमाति सम्बन्धो । **जानापेत्वाति** “सङ्घे दिन्नं महप्फल”न्ति (म० नि० ३.३७६) सङ्घस्स दिन्नदानस्स आनिसंसं मनुस्सानं जानापेत्वा । फलधारिनो होन्ति ननूति योजना । **एवन्तिआदि** निगमनं । **एतेनेव नयेनाति** येन नयेन आरामो आरामेन परिवत्तेतब्बो, एतेनेव नयेन । महन्तेन वा खुद्दकेन वा आरामवत्थुना चाति योजना । आराम आरामवत्थुविहारविहारवत्थूनि परिवत्तेतब्बानीति सम्बन्धो ।

उभोपीति गेहपासादवसेन उभोपि । **तत्थाति** गेहे । **इदं पनाति** पासादसङ्घातं गेहं, मनुस्सानं गेहन्ति सम्बन्धो । महग्घेन वा अप्पग्घेन वा विहारवत्थुना चाति योजना । विहारविहारवत्थुआरामआरामवत्थूनि परिवत्तेतब्बानीति सम्बन्धो । **एवन्तिआदि** निगमनं ।

गरुभण्डेन गरुभण्डपरिवत्तने एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । **पंस्वागारकेसूति** पंसुकीळनत्थाय कतेसु अगारकेसु । **कप्पियमज्जाति** सङ्घगणपुग्गलानं कप्पिया सुवण्णरजतादीहि अकता मज्जा । विहारस्स पन सुवण्णरजतमयादिकापि कप्पिया मज्जा दातब्बाति सम्बन्धो । **बहिसीमायाति** उपचारसीमतो बहि । **तत्थाति** सङ्घत्थेरस्स वसनट्ठाने । **तत्थाति** तस्स भिक्खुनो वसनट्ठाने । “**महग्घेना**”ति वुत्तवचनं नियमेन्तो आह “सतग्घनकेन वा सहस्सग्घनकेन वा”ति । **मज्जसतन्ति** मज्जबहुं । **एतेसुपीति** पीठाभिसिबिब्बोहनेसुपि । **तत्थाति** पीठाभिसिबिब्बोहनेसु । कप्पियं पीठादीति सम्बन्धो । **अकप्पियं वा महग्घं कप्पियं वाति** कप्पियेन वा महग्घकप्पियेन वा परिवत्तेत्वाति सम्बन्धो ।

“वुत्तवत्थूनी”ति पदं “परिवत्तेत्वा”ति पदे अवुत्तकम्मं, “गहेतब्बानी”ति पदे वुत्तकम्मं, पुब्बापरापेक्खपदं ।

पसतमत्तउदकगण्हकानिपीति एत्थ पसतो नाम कुञ्चितपाणि । **सीहळदीपेति** सीहं लाति गण्हातीति **सीहळो** लकारस्स ङकारं कत्वा, सीहबाहुनामको राजा, तस्स पुत्तत्ता विजयकुमारोपि सीहळो नाम, तेन आदिमि निवासभावेन गहितत्ता दीपो **सीहळदीपो** नाम, तस्मिं । पादं गण्हातीति **पादगण्हनो**, सोयेव **पादगण्हनको** । **पादो** नामाति “पादगण्हनको”ति एत्थ पादो नाम । यो लोहवारको मगधनाळिया पञ्चनाळिमत्तं गण्हाति, सो लोहवारको पादो नामाति योजना । इमिना पमाणस्स नामं पमाणवन्ते उपचारतो वोहारनयं दस्सेति । **ततो**ति पञ्चनाळिमत्तगण्हनकवारकतो । **इमानीति** लोहकुम्भीआदीनि ।

भिङ्गार ...पे०... कटच्छुआदीनीति भिङ्गारो च पटिगहो च उळुङ्को च दब्बि च कटच्छु च पाति च तट्टको च सरको च समुग्गो च अङ्गारकपल्लो च धूमकटच्छु च **भिङ्गार...पे०... धूमकटच्छुयो**, ता आदि येसं तानीति **भिङ्गार...पे०... कटच्छुआदीनि** । आदिसद्देन अज्जानि उपकरणानि गहेतब्बानि । **भाजनीयानीति** भाजेतब्बानि । **कंसलोहादीति** आदिसद्देन वट्टलोहं सङ्गण्हाति । **वट्टलोहं नाम** पीतलोहं । हीति सच्चं, यस्मा वा । **पारिहारियन्ति** सङ्घिकपरिभोगं परिहरित्वा अपनेत्वा पुग्गलिकपरिभोगेन परिभुञ्जन्, “अत्तसन्तक”न्ति वा परिग्गहेन हरित्वा भुञ्जन् न वट्टति । **गिहिविकटनीहारेनेवाति** “गिहिविकट”न्ति अभिनीहारेनेव ।

अज्जस्मिम्पि कप्पियलोहभण्डे परियापन्ना अज्जनीति योजना । अथ वा **कप्पियलोहभण्डेति** निद्धारणे भुम्मं, “अज्जनी”ति आदिना सम्बन्धितब्बं । **सूचीति** चीवरादिसिब्बनका सूचि । **पण्णसूचीति** पण्णे लिखना सूचि । **अज्जम्पीति** अज्जनिआदितो अज्जम्पि । धूमनेत्तञ्च फालञ्च दीपरुक्खो च दीपकपल्लको च ओलम्बकदीपो च **धूमनेत्त...पे०... ओलम्बकदीपा** । इत्थिपुरिसतिरच्छानगतसङ्घातानि रूपानि एतेसु अत्थीति **इत्थिपुरिसतिरच्छानगतरूपकानि** । धूमनेत्त... पे०... ओलम्बकदीपा च ते इत्थिपुरिसतिरच्छानगतरूपकानि चेति **धूमनेत्त...पे०... रूपकानि**, विसेसनपरनिपातो । तानि वा अज्जानि वा भित्तिच्छदनकवाटादीसु उपनेतब्बानि लोहभण्डानीति सम्बन्धो । **लोहखिलकन्ति** लोहमयं आणि । **परिहरित्वाति** “अत्तनो सन्तक”न्ति परिग्गहेन हरित्वा, सङ्घिकपरिभोगगिहिविकटानि वा अपनेत्वा । **खीरपासाणमयानीति** खीरवण्णेन पासाणेन कतानि ।

सुवण्णञ्च रजतञ्च हारकूटञ्च जातिफलिकञ्च **सुवण्ण...पे०... जातिफलिकानि**, तेहि कतानि भाजनानि **सुवण्ण...पे०... भाजनानि** । **सब्बन्ति** सुवण्णरजतादिसब्बं । **वट्टतीति** सङ्घगणपुग्गलानं वट्टति ।

वासिआदीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना, निद्धारणे वा भुम्मं । याय वासिया न सक्काति सम्बन्धो । **ततो**ति वासितो । **महत्तरीसद्दो** महन्तपरियायो अनिप्फन्नपाटिपदिको । महत्तरी वासीति सम्बन्धो । **वेज्जानन्ति** भिसक्कानं । **सिरावेधनफरसुपीति** पिसद्देन ततो महन्तं पन पगेवाति दस्सेति । या पन कुठारी आवुधसङ्केपेन कताति सम्बन्धो । अथ वा आवुधसङ्केपेन कता या पन कुठारी अत्थीति योजना । **अनामासाति** अनामसितब्बा, अनामासारहाति अत्थो । **चतुरङ्गुलमत्तोपीति** पिसद्दो ततो अधिको पन पगेवाति दस्सेति । निखणित्वा खादतीति **निखादनं** । चतुरस्सं मुखमेतस्साति **चतुरस्समुखं** । दोणिसदिसं मुखमेतस्साति **दोणिमुखं** । सम्मुज्जनिदण्डवेधनम्पि निखादनं दण्डबद्धं होति चेति योजना । दण्डेन बन्धितब्बन्ति **दण्डबद्धं**, दण्डं बद्धमेतस्साति वा दण्डबद्धं । “अदण्डक”न्ति वत्वा तस्सेवत्थं दस्सेतुं वुत्तं “फलमत्तमेवा”ति । नत्थि दण्डमेतस्साति **अदण्डकं** । यन्ति निखादनं । **परिहरितुन्ति** पुग्गलिकभावेन परिग्गहेत्वा हरितुं, सङ्घिकभावं अपनेतुं वा । सिखरम्पि निखादनेनेव सङ्गहितं लक्खणहारनयेन समानकिच्चभावतो । **सिखरन्ति** येन

परिभ्रमिता छिन्दन्ति, येहि मनुस्सेहि दिन्नानीति सम्बन्धो । तेति मनुस्सा, वदन्तीति सम्बन्धो । नोति अम्हाकं । पाकतिकेति पकतिया ठिते, यथा पठमं ठिता होन्ति, तथा करिस्सामाति अत्थो । सचे आहरन्तीति सचे आयाचनं अकत्वा हरन्ति । अनाहरन्तापीति पुन अनाहरन्तापि ।

कम्मरो च तट्टकारो च चुन्दकारो च नळकारो च मणिकारो च पत्तबन्धको च कम्मर...पे०... पत्तबन्धका, तेसं । अधिकरणी च मुट्टिको च सण्डासो च तुला च अधिकरण...पे०... तुला । सङ्गे दिन्नकालतोति सङ्गस्स दिन्नकालतो । तिपुं छिन्दति अनेनाति तिपुच्छेदनं, तमेव सत्थकं तिपुच्छेदनसत्थकं । महाकत्तरिञ्च महासण्डासञ्च महापिप्पिलिकञ्च ठपेत्वाति योजना । कस्मा ठपितानीति आह “महाकत्तरिआदीनि गरुभण्डानी”ति । तत्थ यस्मा महाकत्तरिआदीनि गरुभण्डानि, तस्मा “ठपेत्वा महाकत्तरि”न्ति आदि मया वुत्तन्ति योजना ।

वल्लिआदीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । वेत्तवल्लिआदिकाति वेत्तसङ्घातवल्लिआदिका । अट्ठबहुप्पमाणाति एत्थ —

“ब्यामो सहकरा बाहु, द्वेपस्सद्वयवित्थता”ति ॥ —

अभिधाने (अभिधानप्पदीपिकायं २६९ गाथायं) वुत्तत्ता बाहु नाम इध ब्यामोव अधिप्पेतो । तस्मा द्वीसु पस्सेसु वित्थतानं ब्यामसङ्घातानं सहकरानं द्विन्नं बाहून् अट्ठोति अट्ठबाहु, तस्स पमाणमेतस्साति अट्ठबाहुप्पमाणाति वचनत्थो कातब्बो, दीघतो द्विहत्था वल्लीति वुत्तं होति । तत्थजातकाति तस्सं सङ्गस्स भूमियं जातका । रक्खितगोपिताति सङ्गेन सयं रक्खिता, परेहि गोपिता । इमिना अरक्खितअगोपिता गरुभण्डं न होतीति दस्सेति । साति वल्लि । अतिरेका होतीति सम्बन्धो । उपनेतुन्ति तं वल्लिं उपनेतुं । सुत्तञ्च मकचिवाकञ्च नाळिकेरहीरञ्च चम्मञ्च सुत्त...पे०... चम्मनि, तेहि कता सुत्त...पे०... चम्ममया । रज्जुका वा योत्तानि वा गरुभण्डं होतीति सम्बन्धो । एकवट्ठा वा द्विवट्ठा वाति एत्थ वासदेन तिवट्ठादिं सङ्गणहाति । अवट्ठेत्वा दिन्नं सुत्तञ्च अवट्ठेत्वा दिन्ना मकचिवाकनाळिकेरहीरा चाति योजना ।

यो कोचि वेळूति सम्बन्धो । सोपीति वेळुपि वट्ठीतीति सम्बन्धो । पिसदेन वल्लिं अपेक्खति । इदमेत्थाति इदं सब्बं एत्थ वेळुम्हि, वेळूसु वा इदन्ति सम्बन्धो । समकं वाति गहितवेळुना समप्पमाणं वा । अतिरेकं वाति ततो अतिरेकं वा । तंअग्घनकन्ति तस्स वेळुनो अग्घनारहं । फातिकम्मन्ति वट्ठिकम्मं । तत्थेवाति गणहनट्ठानेव । गमनकालेति गणहनट्ठानतो अज्जत्थ गमनकाले । “पहिणित्वा दातब्बो”ति इमिना सयं वा आगन्त्वा दातब्बोति अत्थोपि लक्खणहारनयेन गहेतब्बो समानकिच्चत्ता ।

मुज्जपब्बजसदेन मुज्जपब्बजतिणानं पाळियं विसुं गहितत्ता तिणसदेन तानि ठपेत्वा पारिसेसजायेन अवसेसतिणमेव गहेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “मुज्जं पब्बजञ्च ठपेत्वा”तिआदि । समानफलत्ता लक्खणहारनयेन पण्णम्मि तिणेनेव सङ्गहितन्ति दस्सेन्तो आह “यत्था”तिआदि । तत्थ यत्थाति यस्मिं ठाने, इतीति एवं । तिणञ्च गरुभण्डं होतीति सम्बन्धो । तत्थजातकं वाति तस्मिं सङ्घारामे जातकं वा । बहारामेति सङ्घारामतो बहि । तम्पीति तिणम्मि । पिसदेन वल्लिवेळू अपेक्खति । अट्ठङ्गुलप्पमाणोपीति दीघतो अट्ठङ्गुलपमाणोपि । रित्तपोत्थकोति अलिखितत्ता तुच्छो मकचिवत्थादिकोपि पण्णमयोपि पोत्थको । इदञ्च पण्णपसङ्गेन वुत्तं ।

पञ्चवण्णा वाति नीलपीतलोहितोदातमज्जिट्ठवसेन पञ्चवण्णना वा । तम्पीति मत्तिकम्पि । पिसदेन

वल्लिवेळुतिणानि अपेक्खति ।

दारुभण्डे एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । रक्खितगोपितो यो कोचि दारुभण्डको अत्थीति योजना ।
महाअट्टकथायं पन वुत्तोति सम्बन्धो ।

तत्राति महाअट्टकथायं, “तेन खो पन समयेना”ति पाळियं वा । **इमेसूति** आसन्दिकादीसु । **एत्थाति** पीठेसु, पलालपीठेनाति सम्बन्धो । **व्यग्घचम्मओनद्धन्ति** व्यग्घचम्मेन अवनद्धं । **वाळरूपपरिक्खित्तन्ति** वाळरूपेहि परिवारितं । **रतनपरिसिब्बित्तन्ति** रतनसुत्तेन समन्ततो सिब्बितं ।

एतेसुपीति वङ्कफलकादीसुपि । “सङ्ख्खालकं पन भाजनीय”न्ति पाठस्सानन्तरं “तथा”ति पाठो अत्थि, सो एत्थ न युज्जति, परतो पन “येन केनचि कतं गरुभण्डमेवा”ति पाठस्सानन्तरं युज्जति । तत्थ हि यथा येन केनचि कतं गरुभण्डमेव होति, तथा थम्भतुलासोपानफलकादीसु दारुमयं वा पासाणमयं वा यंकिञ्चि गेहसम्भाररूपं गरुभण्डमेवाति अत्थो ।

सब्बन्ति सकलं उदकतुम्बपादकथलिकमण्डलं । **एतेसुपीति** आधारकादीसुपि । **तथा थम्भतलाति** एत्थ तथासद्देन “गरुभण्डमेवा”ति पदं अतिदिसति । **सङ्खे दिन्नन्ति** सङ्खस्स दिन्नं । **भूमत्थरणन्ति** भूमियं अत्थरितब्बं । **तम्पीति** एळकचम्मम्पि ।

उदुक्खलं गरुभण्डमेवाति सम्बन्धो । एसेव नयो **मुसलन्ति**आदीसुपि । **एतेसूति** मञ्चपादादीसु । **अनुज्जातवासियाति** भाजनत्थाय अनुज्जातवासिया । **धमकरणोति** एत्थ “सङ्खं धमति, सङ्खधमको”तिआदीसु विय निस्संयोगपाठोयेव युज्जति । तस्मा धमति वातेन पवत्ततीति **धमो**, वातहेतुको सद्दो, धमं करोतीति **धमकरणोति** वचनत्थो कातब्बो । **सब्बमेतन्ति** अनुज्जातवासिदण्डादिकं एतं सब्बं । **ततोति** अनुज्जातवासिदण्डादिकतो, महन्ततरं वासिदण्डादिकं गरुभण्डन्ति योजना ।

यथाजातमेवाति यथापवत्तमेव । **तेहीति** हत्थिदन्तादीहि, “कत”इति पदेन सम्बन्धितब्बं । **तच्छित्तनिद्धितोपीति** तच्छित्तकम्मेन निद्धितोपि ।

मत्तिकाभण्डे एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना, उपभोगो च परिभोगो च **उपभोगपरिभोगं**, समाहारद्वन्द्वो । इदं पदं “घटपिधानादिकुलालभाजन”न्ति पदेनेव सम्बन्धितब्बं । **थुपिकातीति** एत्थ इतिसद्दो इमसद्दत्थो । इदं सब्बं सङ्खस्स दिन्नकालतो पट्टाय गरुभण्डन्ति योजना । “अनतिरित्तपमाणो”ति विसेसनपदं “घटको”ति विसेस्यपदेनेव सम्बन्धितब्बं । **एत्थाति** मत्तिकाभण्डे, आधारे वा निद्धारणे वा त्थ पच्चयो । मत्तिकाभण्डे कुण्डिका भाजनीयकोट्टासं भजति, एवं लोहभण्डेपीति योजना । **एत्थाति** गरुभण्डविनिच्छये ।

नवकम्मदानकथा

३२३. भण्डिकाट्टपनमत्तेनाति एत्थ भण्डिकाट्टपनं नाम भण्डिकयोजनन्ति आह “कपोतभण्डिकयोजनमत्तेना”ति । **अस्साति** भिक्खुस्स । **चित्तकधूमोति** चित्तके उड्डितो धूमो । **एतस्सेवाति** भिक्खुस्स एव विहारोति सम्बन्धो । **धूमकालेति** धूमस्स उड्डितकाले । “अपलोकेत्वा”ति इमिना धूमकाले अपलोकितं **धूमकालिकं** । धूमकालिकं हुत्वाति अत्थयोजनं कत्वा पाळियं “परियोसितविहार”न्ति पदेन सम्बन्धितब्बभावं दस्सेति । **कतपरियोसितविहारन्ति** कतपरियोसितो विहारो

इमस्स नवकम्मस्साति कतपरियोसितविहारं । इदं नवकम्मं देन्तीति सम्बन्धो । याव गोपानसियो न आरोहन्ति, ताव विष्पकतो नामाति योजना । **ततो**ति गोपानसिआरोहनतो । **कञ्चिदेव समादपेत्वा कारेस्सतीति** विहारसामिकोयेव कञ्चि भिक्खुंसमादपेत्वा कारेस्सति । पञ्चहत्थे विहारेति सम्बन्धो । छवस्सिकं नवकम्मन्ति सम्बन्धो । **एत्था**ति अड्डयोगे । **सो**ति अड्डयोगो । महल्लकं नियामेत्वा दस्सेन्तो आह “दसहत्थे एकादसहत्थे”ति । दसवस्सिकं वा एकादसवस्सिकं वा नवकम्मन्ति सम्बन्धो । **ततो**ति द्वादसहत्थतो । लोहपासादसदिसेपि पासादेति सम्बन्धो । **ततो**ति द्वादसवस्सिकनवकम्मतो ।

नवकम्मिकोति नवकम्मे युत्तपयुत्तो । **उतुकाले**ति हेमन्तगिम्हकाले । **पटिबाहितुन्ति** अञ्जेसं सम्पत्तिभिक्खून् पटिसेधेतुं । **आवाससामिकस्साति** आवासदायकस्स । **तस्साति** आवाससामिकस्स । **वंसे**ति अन्वये । **ते**ति तव । **सो**ति आवाससामिआदिको । भिक्खूहि जगितब्बोति सम्बन्धो । **तेपी**ति जातिउपट्टाकापि । **तस्मिम्पी**ति सङ्घिकपच्चयेपि । बहू आवासेति सम्बन्धो । एकं आवासन्ति योजना ।

एकं वा आवासन्ति सम्बन्धो । **ततो**ति विसज्जितावासेहि, उप्पन्नानीति सम्बन्धो । कुरुन्दियं पन वुत्तं, किन्ति वुत्तन्ति योजना । **एकं मज्जट्टानं गहेत्वा**ति एकं मज्जट्टानं पुग्गलिकभावेन गहेत्वा । **तिभागन्ति** ततियभागं । अयमेव वा पाठो । **एत्था**ति नट्टविहारे । **पुग्गलिकमेवा**ति पुग्गलिकं एव, पुग्गलिकं इव वा । **जग्गा**ति जग्गाहि । **ही**ति फलजोतको । **एवं जगितो पना**ति एवं जगितो विहारो पन । **तस्मिन्ति** जग्गन्ते । **सद्धिविहारिकादीनं दातुकामो** होतीति सङ्घस्स भण्डट्टपनं वा नवकानं वसनट्टानं वा अदत्त्वा अत्तनोयेव सद्धिविहारिकादीनं दातुकामो होति । **सद्धिविहारिकादीनं दातुं लब्भतीति** सद्धिविहारं पुग्गलिकभावेन अगगहेत्वा एकदेसस्सेव गहितत्ता सद्धिविहारिकादीनं दातुं लब्भतीति अत्थो । जग्गापेतब्बो इति वुत्तन्ति योजना । एत्थ “वुत्त”न्ति पाठो अत्थि, सो अपाठोयेव “कुरुन्दियं पन वुत्त”न्ति पदस्स आकारत्ता ।

अञ्जं इदम्पि च वक्खमानवचनं तत्थेव कुरुन्दियं वुत्तन्ति योजना । किन्ति वुत्तन्ति आह “द्वे भिक्खू”तिआदि । द्वे भिक्खू करोन्तीति सम्बन्धो । **येना**ति भिक्खुना । **सोयेव सामी**ति येन सा भूमि पठमं गहिता, सोयेव सामीति अत्थो । **पतिरूपे ठाने**ति पतिरूपे सेनासनट्टाने । **तन्ति** पुग्गलिककरणं । यं पन वयकम्मन्ति योजना । एत्थ च **वयकम्मन्ति** तस्मिं विहारे कतस्स कम्मस्स मूलं । विहारस्स मूलं दातब्बन्ति वुत्तं होति । **तस्साति** सङ्घिकं करोन्तस्स । **तत्थेवा**ति कतविहारे एव । **कतावासे**ति समीपत्थे भुम्मवचनं, कतावाससमीपेति वुत्तं होति । **छायूपगफलूपगा**ति छायां उपगच्छन्ता च फलं उपगच्छन्ता च, छायाफलानि उपहरन्ताति अत्थो । **अपलोकेत्वा**ति सङ्घं अपलोकेत्वा । **सामिका**ति रुक्खसामिका । **हारेतब्बा**ति अपनेतब्बा ।

“सङ्घिकवल्लिमत्तम्पि अगगहेत्वा”ति इमिना सङ्घिकं गहेत्वा सङ्घिकाय भूमिया सचे विहारं करोति, सङ्घिकमेवाति दस्सेति । द्विभूमकतिभूमकादीसु पासादेसु उपट्टभागं दस्सेन्तो आह “पासादो चेव होती”तिआदि । उपरि पासादोति सम्बन्धो । **सो**ति विहारकारको भिक्खु, तस्स हेट्टापासादोति सम्बन्धो । **विहारे**ति सङ्घिकविहारे, विहारसमीपेति अत्थो । **अकतट्टाने**ति चयपमुखानं अकतपुब्बट्टाने । **चयं वा पमुखं वा**ति सङ्घिकविहारस्स चयं वा पमुखं वा । **बहिकुट्टे**ति कुट्टस्स, कुट्टतो वा बहि । **तस्साति** चयपमुखकारकस्स भिक्खुस्स होतीति सम्बन्धो । **विसमं** पब्बतकन्दरादित्ति सम्बन्धो । **अपदे**ति सुकरस्स अकारणे । **कतं** होतीति चयं वा पमुखं वा कतं होति । **तत्था**ति चयपमुखेसु, सङ्घो अनिस्सरो इति वुत्तन्ति योजना ।

वरसेय्यं गहेतुन्ति सम्बन्धो ।

पुन आगन्त्वाति पक्कमित्वा पुन आगन्त्वा । तस्साति नवकम्मगाहकस्स भिक्खुस्स । एतन्ति सेनासनं ।

अञ्जत्रपरिभोगपटिक्खेपादिकथा

३२४. नातिहरन्तीति एत्थ अतिसदो हरणत्थो, हरसदो परिभुञ्जनत्थोति आह “अञ्जत्र हरित्वा न परिभुञ्जन्ती”ति । यं मञ्चपीठादीति योजना । तत्थाति उन्द्रियमहाविहारे । तन्ति मञ्चपीठादिं । तस्माति यस्मा अनुजानाति, तस्मा । तन्ति मञ्चपीठादिं । अञ्जत्राति अञ्जं विहारं । अरोगन्ति अनट्टाजिण्णत्ता अरोगं । तस्मिं विहारेति उन्द्रियविहारे । तस्मिन्ति उन्द्रियविहारे । ततोति उन्द्रियविहारतो । सुयोजितानीति सुट्ठु योजितानि । मूलदानं वा पटिपाकतिकं वा नत्थीति अधिष्पायो । छट्ठितविहारतोति भिक्खूहि अनपेक्खेन छट्ठितसङ्घिकविहारतो च पुग्गलेन सापेक्खेन छट्ठितपुग्गलिकविहारतो च । आवासिककालेति आवासिकानं ठितकाले । ततोति छट्ठितविहारतो ।

फातिकम्मत्थायाति एत्थ फातिसदो वट्ठनत्थोति आह “वट्ठिकम्मत्थाया”ति । एत्थाति “फातिकम्मत्थाया”ति पाठे ।

चक्कलिकन्ति चक्काकारेन लाति पवत्तति, चक्काकारं वा लाति गणहातीति चक्कलं, तदेव चक्कलिकं, पादपुञ्जनं, “कम्बलादीहि वेठेत्वा कत”न्ति इमिना तस्स करणाकारं दस्सेति । येहीति पादेहि । उदकन्ति सेनासनस्स तित्तकं उदकं । उदकं न पज्जायतीति योजना । सउपाहनेन अक्कमितुं न वट्ठतीति योजना ।

सुधाभूमियन्ति सुधाय लित्तायं भूमियं । परिभण्डभूमियन्ति गोमयकसावपरिभण्डभूमियं । पादाति मञ्चपादा । तस्मिन्ति चोळके । ठपेन्तस्साति मञ्चपादे ठपेन्तस्स । तत्थाति तेसु भिक्खूसु । नेवासिकाति निबद्धं वसन्तीति नेवासिका । ठपेन्तीति मञ्चपादे ठपेन्ति । तथेवाति यथा नेवासिका वळञ्जन्ति, तथेव आगन्तुकेहि वळञ्जितुं वट्ठतीति अत्थो ।

सेतभित्ति वाति एत्थ वासद्देन नीलभित्तिआदयो सम्पिण्डेति । “द्वारम्पि वातपानम्पी”तिआदिना सामञ्जतो वुत्तत्ता द्वारवातपानादयो अपरिकम्मकतापि न अपस्सयितब्बा । केनचि वा वत्थादिनाति सम्बन्धो ।

“हुत्वा”ति इमिना “धोतपादका”ति पदस्स “निपज्जितु”न्ति पदे किरियाविसेसनभावं दस्सेति, “भिक्खू”ति पदे कारकविसेसनभावं निवत्तेति । कस्मिं ठाने निपज्जितुं कुक्कुच्चायन्तीति आह “धोतेहि पादेहि अक्कमितब्बट्टाने”ति । “अक्कमितब्बट्टानस्सेतं अधिवचन”न्ति इमिना “धोतपादके”ति पाठस्स धोतो पादो तिट्ठति एत्थ ठानेति धोतपादकं, तस्मिं धोतपादकेति अत्थं दस्सेति । एतन्ति “धोतपादके”ति नामं । “पच्चत्थरित्वा”ति एत्थ केन पच्चत्थरित्वाति आह “पच्चत्थरणेना”ति । “अत्तनो सन्तकेना”ति इमिना सङ्घिकेन पच्चत्थरणेन पच्चत्थरणं पटिक्खपति । निदायतोपीति निदायकारणापि, संकुटितेति सम्बन्धो । अथ वा निदायतोपीति निदायन्तस्सपि । “सरीरावयवो”ति पदे साम्यत्थछट्ठी, “आपत्तियेवा”ति पदे सम्पदानं । लोमेसु फुसन्तेसूति सम्बन्धो । “परिभोगसीसेना”ति इमिना परिभोगं अक्त्वा केनचि कम्मेन सरीरावयवेन फुसन्तस्स अनापत्तीति दस्सेति । हत्थतलेन फुसितुं पादतलेन फुसितुं वा अक्कमितुं वाति यथालाभयोजना दट्ठब्बा । “परिभोगसीसेना”ति पदस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “मञ्चपीठं नीहरन्तस्सा”तिआदि ।

सङ्गभत्तादिअनुजाननकथा

३२५. “सङ्गस्स भत्त”न्ति इमिना सङ्गभत्तन्ति पदस्स छट्ठीसमासं दस्सेति । सङ्गस्स अत्थाय आभतं भत्तं कातुं न सक्कोन्तीति योजना । उद्देसभत्तन्तिआदीसु एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । “उद्देसेन लद्धभिक्खूनं भत्तं कातु”न्ति इमिना

उद्देसेन लद्धभिक्षून् कातब्बं भत्तं उद्देसभत्तन्ति वचनत्थं दस्सेति । तथेवाति यथा सङ्घतो उद्दिसित्वा लद्धभिक्षू, तथेव । परिच्छिन्दित्वाति “एकं वा”ति आदिना परिच्छिन्दित्वा । ते सन्ति लद्धभिक्षून् । इमिना निमन्तेत्वा लद्धभिक्षून् कातब्बं भत्तं निमन्तनभत्तन्ति वचनत्थं दस्सेति । “सलाकायो छिन्दित्वा”ति इमिना सलाकायो छिन्दित्वा कातब्बं भत्तं सलाकभत्तन्ति वचनत्थं दस्सेति । पक्खिकन्ति उपोसथिकन्ति पाटिपदिकन्ति एवं नियामेत्वाति योजना । पञ्चमी आदीसु पक्खेसु कातब्बं पक्खिकं । उपोसथे कातब्बं उपोसथिकं । पाटिपदे कातब्बं पाटिपदिकं, तमेव भत्तं पाटिपदिकभत्तं । उद्देसभत्तं निमन्तनन्ति एत्थ इतिसद्दो आद्यत्थो, उद्देसभत्तं निमन्तनन्ति आदिं इमं वोहारं पत्तानीति हि अत्थो । उद्देसभत्तादीनियेव अनुजाननमकत्वा कस्मा सङ्घभत्तम्पि अनुजानातीति आह “यस्मा पना”ति आदि । तत्थ यस्मा सक्खिस्सन्तीति सम्बन्धो । तेति मनुस्सा । तम्पीति सङ्घभत्तम्पि । पिसद्देन उद्देसभत्तादीनि अपेक्खति ।

सङ्घभत्तादीनं वित्थारं दस्सेन्तो आह “तत्था”ति आदि । तत्थ तत्थाति “सङ्घभत्तं उद्देसभत्त”न्ति आदिपाठे, एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना, सङ्घभत्तादीसु वा निद्धारणे भुम्मं, भुज्जन्तानं अम्हाकं अज्ज दस द्वादस दिवसा अहेसुन्ति योजना । अज्जतोति अज्जस्मा ठाना । तत्थाति सङ्घभत्ते । वत्तब्बाति मनुस्सा वत्तब्बा । तन्ति सङ्घभत्तं, धातुकम्मं, “अम्हाक”न्ति कारितकम्मं । तन्ति सङ्घभत्तं ।

उद्देसभत्तकथा

अयं नयो एवं वेदितब्बोति योजना । रज्जा वा पहितेति सम्बन्धो । सचे अत्थीति सचे ठितिका अत्थि । उद्देसकेनाति भत्तुद्देसकेन । न अतिक्कामेतब्बन्ति उद्देसभत्तं न अतिक्कामेतब्बं । ते पनाति पिण्डपातिका पन । ठितिकं ठपेत्वाति ठितिकं ठितद्धाने ठपेत्वा मुञ्चित्वाति अत्थो । ते सन्ति महाथेरानं । योजनन्तरिकविहारतोपीति योजनेन व्यवधाने ठितविहारतोपि । ठितद्धानतोति ठितिकाय ठितद्धानतो । असम्पत्तानम्पीति भत्तुद्देसद्धानं असम्पत्तानम्पि । वड्डिता नाम सीमाति उपचारसीमा वड्डिता नाम । सङ्घनवकस्स दिन्नेपीति याव दुतियभागो न दातब्बो, ताव सङ्घनवकस्स दिन्नेपि । वस्सग्गेनाति गणियतीति गं, वस्समेव गं वस्सगं, तेन वस्सग्गेन, वस्सगणनायाति वुत्तं होति । यदि “वस्सग्गेना”ति चतुत्थक्खरेन पाठो भवेय्य, एवं सति वस्सपरिच्छेदेनाति अत्थो दट्ठब्बो, अयमेव युत्ततरो ।

एकस्मिं विहारेति एकस्सं विहारसीमायं । तस्मिंयेव भत्तुद्देसद्धानेति एत्थ एवसद्देन अज्जस्मिं ठाने गाहणं पटिक्खिपति । एकोति एको दायको । तेनाति पहितभिक्षुना । सो अत्थोति सो हेतु । तंदिवसन्ति तस्मिं पहितदिवसे । पमुस्सतीति सतिपवासेन मुस्सति । भोजनसालायाति भत्तुद्देसद्धानसङ्घाताय भोजनसालाय । या पकतिट्ठितिकाति योजना । “एकाबद्धा होन्ती”ति वुत्तवचनस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “अज्जमज्जं द्वादसहत्थन्तरं अविजहित्वा”ति । नवं ठितिकन्ति भत्तुद्देसद्धाने ठपितपकतिट्ठितिकतो अज्जं नवं ठितिकं । हीति सच्चं, यस्मा वा । एतन्ति उद्देसभत्तं । “स्वे”ति नियामेत्वा वुत्तत्ता दुतियदिवसे न लब्धति ।

कोचीति दायको । सकविहारे ठीतिकावसेनेव गाहेतब्बन्ति यं विहारं गच्छन्ति, तत्थ अपविट्ठत्ता सकविहारे ठितिकावसेनेव गाहेतब्बं । दिन्नं पन भत्तं गाहेतब्बन्ति सम्बन्धो । सम्पत्तानन्ति दिन्नद्धानं सम्पत्तानं । तत्थाति दिन्नद्धानं, सम्पत्तानयेवाति सम्बन्धो । तस्स विहारस्साति पविट्ठविहारस्स । तस्मिं तस्मिं ठानेति गामद्वारवीथिचतुक्कसङ्घाते तस्मिं तस्मिं ठाने । अन्तोउपचारगतानन्ति एत्थ अन्तोउपचारो नाम द्वादसहत्थम्भन्तरं ।

गामद्वारूपचार वीथिचतुक्कूपचार घरूपचारेसु तीसु घरूपचारस्स विसेसं दस्सेन्तो आह “घरूपचारो

चेत्था”तिआदि । **एत्थाति** तीसु उपचारेसु । घरूपचारो वेदितब्बोति सम्बन्धो । एको उपचारो एत्थाति **एकूपचारं** घरं । **इमेसन्ति** चतुन्नं घरानं । **तत्थाति** चतूसु घरेसु । एककुलस्स यं घरन्ति सम्बन्धो । **एकवळ्जन्ति** एकद्वारेन समानपरिभोगं । **तत्थाति** एकूपचारे ।

यं पन एकं घरं कतन्ति सम्बन्धो । **सुखविहारत्थायाति** कलहं विच्छिन्दित्वा सुखविहारत्थाय । **तस्मिं तस्मिं ठानेति** भित्तिया परिच्छिन्ने तस्मिं तस्मिं ठाने ।

यस्मिं पन घरे निसीदापेन्तीति सम्बन्धो । यम्पि निवेसनन्ति योजना ।

यो पन उद्देसलाभो उप्पज्जति, सो पापुणातीति योजना । किञ्चापि दिस्सन्ति, तथापीति योजना ।

यो पनाति भिक्खु पन, लभतीति सम्बन्धो । **अज्जस्मिन्ति** अत्तना अज्जस्मिं । **तेनाति** उद्देसभत्तं लभन्तेन भिक्खुना ।

कालं पटिमानेन्तेसूति भोजनकालं पटिमानेन्तेसु भिक्खूसु, निसिन्नेसूति सम्बन्धो । कोचि मनुस्सो वदतीति सम्बन्धो । सङ्गुद्देसपत्तं देथ इति वाति योजना । “एसेव नयो”ति इमिना पत्तस्स ठाने भिक्खुं पक्खिपित्वा वुत्ते अतिदिसति ।

एत्थाति उद्देसभत्ते, एवंवचने वा । **पेसलोति** पियसीलो । **तेनाति** उद्देसकेन । किन्ति जानातीति आह “दसवस्सेन लब्ध”न्ति । **तस्साति** उद्देसकस्स, वचनन्ति सम्बन्धो । **अप्पसद्दाति** सणिकसद्दा । “अपसद्दा”तिपि पाठो, निस्सद्दाति अत्थो । **सब्बनवकस्साति** सब्बेसं भिक्खून् नवकस्स । **छायायपि पुच्छियमानायाति** अनादरे भुम्मवचनं, सामिवचनं वा । **न लभतीति** पापुणापितत्ता न लभति । **निसिन्नस्सापि निद्वायन्तस्सापीति** अनादरे सामिवचनं, भिक्खुस्स निसिन्नस्सापि निद्वायन्तस्सापीति अत्थो । **हीति** सच्चं । एतं भाजनीयभण्डं नामाति योजना । **तत्थाति** “सम्पत्तस्सेव पापुणाती”ति वचने । **उपचारेनाति** द्वादसहत्थूपचारेन । **तस्मिन्ति** अन्तोपरिक्खेपे ।

कोचि उपासको पहिणातीति सम्बन्धो । **पणीतभोजनानन्ति** पणीतभोजनेहि । **उदकस्साति** उदकेन, पूरेत्वाति सम्बन्धो । आगता मनुस्साति सम्बन्धो । **येनाति** भिक्खुना । **यन्ति** वत्थु । **तिचीवरपरिवारन्ति** तिचीवरेन परिवारितं, तिचीवरपरिवारवन्तं वा उद्देसभत्तन्ति अत्थो । **हि** सच्चं अस्स भिक्खुस्स पुज्जविसेसो ईदिसोति योजना । ननु उदकंपिस्स पुज्जविसेसं, कस्मा अज्जं उद्देसभत्तं लभतीति आह “उदकं पना”तिआदि ।

गहेत्वा आगता ते मनुस्साति योजना । **तेसन्ति** महाथेरादीनं । **दहरसामणरेहीति** दहरेहि सामणरेहि, लब्धेसूति सम्बन्धो ।

तत्थाति उद्देसभत्ते । **पुरतोति** महाथेरानं पुरतो । **पत्तेति** सङ्गुद्देसपत्ते, अगाहितेयेवाति सम्बन्धो । आहटम्पि उद्देसभत्तन्ति सम्बन्धो ।

एको वदतीति सम्बन्धो । **सोति** मनुस्सो, भणतीति सम्बन्धो । यथा ते रुच्चति, तथा वत्त्वा आहराति योजना । **विस्सट्ठदूतो नामाति** अत्तनो रुचिं विस्सज्जित्वा तस्स रुचिया विस्सट्ठो दूतो नाम । **पटिपाटिपत्तं वाति** सङ्गुत्तो पटिपाटिया लब्धं पत्तं वा, इदं निमन्तनभत्तं सन्धाय वुत्तं । **यं इच्छतीति** विस्सट्ठदूतो यं इच्छति । **सोति** बालो, न वत्तब्बोति सम्बन्धो । **पुच्छासभागेन** वदेय्याति सम्बन्धो । **ततोति** वदनकारणा ।

कूटट्टितिका नामाति अज्जेहि उद्देसभत्तेहि मिस्सेत्वा उजुकट्टितिकाय पवत्तित्वा कूटेन पवत्ता ठितिका नाम होति । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “रज्जो वा ही”तिआदि । **एकचारिकभत्तानीति** पति एकं कत्वा चरितब्बानि भक्खितब्बानीति एकचारिकानि, अज्जेहि उद्देसभत्तेहि अमिस्सेत्वा पति एकं कत्वा भक्खितब्बानीति वुत्तं होति, तानियेव भत्तानि एकचारिकभत्तानि । एकच्चे भिक्खू गताति सम्बन्धो । **तेसूति** एकच्चेसु भिक्खूसु । **तद्धणंयेवाति** तस्मिं निसिन्नक्खणेयेव । पुन **तद्धणंयेवाति** तस्मिं गाहणक्खणेयेव । “पणीतभत्त”न्ति वुत्ते “कतिवस्सतो पट्टाया”ति वदन्ति, “एत्तकवस्सतो नामा”ति वुत्तेति योजना । **गाहितेति** ठितिकं अजानन्तेहि आगन्तुकेहि पत्ते गाहिते । आगतेहिपि ठितिकं जाननकभिक्खूहीति सम्बन्धो । एसेव नयो परतोपि । **भिक्खूयेव आगच्छन्तूति** पत्तं अगगहेत्वा भिक्खूयेव आगच्छन्तूति अधिप्पायो ।

नेति ठितिकं अजानन्ते आगन्तुके । **राजा भोजेत्वाति** राजा अत्तनो गेहे भोजेत्वा । **नेसन्ति** आगन्तुकानं, पत्तेपीति सम्बन्धो । **यं आहटन्ति** यं भत्तं अभुज्जित्वा आहटं । **तं न गाहेतब्बन्ति** तं भत्तं ठितिकाय न गाहेतब्बं थोकत्ता । **नेसन्ति** आगन्तुकानं । **गीवा होतीति** इणं होति । इणं नाम पटिदातब्बसभावो होति, तस्मा पटिदातब्बन्ति अधिप्पायो । **एत्थाति** ठितिकं अजानित्वा भुत्तद्धाने । **ताव निसीदितब्बन्ति** ताव आगमेत्वा निसीदितब्बं । पत्तद्धानेन गाहणम्मि गीवासदिसोति पुरिमथेरस्स मति भवेय्य । एवज्हि सति द्विन्नं थेरानं वादो सदिसोयेव ।

एको पिण्डपातोति सम्बन्धो । **तथारूपोति** तिचीवरपरिवारो सतग्घनको । **अयन्ति** पिण्डपातो । इति वुत्तं अट्टकथासु ।

एको भिक्खूति सम्बन्धो । **अन्तराभट्टकोति** उद्देसभत्तस्स अन्तरे वेमज्झे भस्सति गलतीति अन्तराभट्टको । परिपुण्णवस्सो यो पन सामणेरोति योजना । तस्स उपसम्पज्जितसामणेरस्स ठितिका अतिक्कन्ताति सम्बन्धो । **सोति** उद्देसभत्तपत्तो भिक्खु । **समीपेति** अत्तनो समीपे । **तज्जे थेय्याय हरन्तीति** तं पत्तं पत्तहारका थेय्याय हरन्ति चे । **गीवा होतीति** पत्तदापकस्स गीवा होति । **सो भिक्खूति** समीपे निसिन्नो सो भिक्खु । **अस्साति** पत्तदापकस्स । “अय”न्ति पोत्थकेसु पाठो अत्थि, सो न सुन्दरो । **ततोति** उद्देसभत्तघरतो । “सुहटो”ति वचनस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “भत्तस्स दिन्नत्ता गीवा न होती”ति ।

सादियनकोति उद्देसभत्तसादियनको, होतीति सम्बन्धो । दसहिपि पत्तेहि भत्तं आहरापेत्वाति योजना । **भिक्खुदत्तियं नामाति** भिक्खुना दत्तियं नाम । **सो भिक्खूति** सादियनको सो भिक्खु । **ते भिक्खूति** पिण्डपातिके ते भिक्खू । एथ भन्ते मय्हं सहाया होथ इति वत्ताति सम्बन्धो । **तस्साति** उपासकस्स । **तत्थाति** उपासकस्स घरे । **तस्सेवाति** सादियनकस्सेव । **इतरेति** नवपिण्डपातिका । **नेसन्ति** दसन्नं भिक्खूनं । **तस्स भिक्खुनोति** सादियनकस्स भिक्खुनो । **भुत्तावीनन्ति** भुत्तवन्तानं ।

तेति नवपिण्डपातिका, वुत्ता गच्छन्तीति सम्बन्धो । **तत्थाति** उपासकस्स घरे । **तत्राति** दससु भिक्खूसु । मधुरेन सरेन अनुमोदनं करोन्तस्स एकस्स धम्मकथं सुत्वाति योजना । **अकतभागो नामाति** पुब्बे न करियित्थाति अकतो, सोयेव भागो कोट्टासोति अकतभागो, आगन्तुकभागो नामाति अत्थो ।

एको उपासको देतीति सम्बन्धो । **इमन्ति** खादनीयभोजनीयं । पत्तसामिकस्स दातब्बन्ति योजना । **ठपेत्वाति** पकतिया ठपेत्वा । “सब्बो सङ्गो भुज्जतू”ति वत्ता च किञ्चि अवत्ता च गतेपि पठममेव “सब्बं सङ्गिकं पत्तं देथा”ति वुत्तत्ता भाजेत्वा परिभुज्जितब्बं ।

पातिया आहरित्वाति सम्बन्धो। **एकेकं आलोपन्ति** एकेकस्स भिक्खुस्स एकेकं आलोपं। **अच्छतीति** वसति। **कस्स** तेति कस्स अत्थाय तया, आनीतन्ति योजना। “एकेन भिक्खुना”ति पदं “गाहेतब्ब”न्ति पदे कारितकम्मं, “भत्त”न्ति धातुकम्मं तब्बपच्चयो वदति।

किं आहरीयतीति अवत्वाति किं वत्थु तया आहरीतीति उपासकं अपुच्छित्वा। “किं आहरिस्ससी”तिपि पाठो, किं वत्थुं त्वं आहरिस्ससीति अत्थो। सपरिवाराय यागुया च महग्घानं फलानञ्च पणीतानं खज्जकानञ्च तथा आवेणिका ठितिका कातब्बाति योजना। **एका एव ठितिकाति** समाना एव ठितिका। **तथा फाणितस्साति** एत्थ तथासदेन “एका एव ठितिका वट्ठी”ति पदं अतिदिसति।

इति उद्देसभत्तकथाय योजना समत्ता।

निमन्तनभत्तकथा

निमन्तनं पुग्गलिकं सङ्घिकञ्चाति दुविधं। तत्थ पुग्गलिकं सन्धाय वुत्तं “पुग्गलिकं चे सयमेव इस्सरो”ति। “एत्तके भिक्खू सङ्घतो उद्दिस्सा”तिआदीनि अवत्वा “एत्तकानं भिक्खूनां भत्तं गणहथा”ति निमन्तेत्वा दिन्नं सङ्घिकं **निमन्तनं** नाम। **एत्थाति** निमन्तने। **पिण्डपातिकानम्पि वट्ठीति** “भिक्ख”न्ति कप्पियवोहारेण वुत्तत्ता पिण्डपातिकानम्पि वट्ठीति। **पटिपाटियाति** सङ्घतो लद्धपटिपाटिया। आगतमनुस्सो वदतीति सम्बन्धो। **विच्छिन्दित्वाति** “तुम्हे च गच्छथा”ति वचनं विच्छिन्दित्वा।

निमन्तनभत्तघरतोति निमन्तनभत्तस्स दिन्नघरतो। एको आहरतीति सम्बन्धो। **पूरेत्वाति** भत्तस्स पूरेत्वा। **तन्ति** भत्तं। **इधापीति** निमन्तनेपि।

ततोति वदनकारणा। “सो भिक्खू”ति पदं “अस्सा”ति पदे पकतिकत्ता, “जिगुच्छनीयो”ति पदं तत्थेव विकतिकत्ता। **अस्साति** भवेय्य, होति वा। “पत्तत्थाय आगतोम्ही”ति वदन्तस्स तस्स पत्तो दातब्बोति योजना। **भत्ताहरणकपत्तन्ति** भत्तं आहरति अनेनाति भत्ताहरणको, सोयेव पत्तो भत्ताहरणकपत्तो, तं। **पटिपाटिभत्तन्ति** पटिपाटिया लद्धं भत्तं।

आलोपभत्तट्टितिकतोति एकेकआलोपेन लद्धस्स भत्तस्स ठितिकतो। **आलोपसङ्खेपेनाति** एकेकस्मिं आलोपे तंसंखिपनेन। अयं नयो उद्देसभत्ततो विसेसो। **कस्स ते आभतन्ति** कस्स अत्थाय तया आभतन्ति योजना। **सङ्घस्स मे भत्तन्ति** सङ्घस्स अत्थाय मया भत्तं आभतं। **थेरानं मे भत्तन्ति** थेरानं मया भत्तं आभतं।

उपासको पहिणातीति सम्बन्धो। **इमे तयो जनाति** सङ्घत्थेरो च गन्थधुतङ्गवसेन अभिज्जातो च भत्तुद्देसको चाति इमे तयो जना। **पुच्छितुन्ति** “किं सङ्घतो गणहामि, उदाहु ये जानामि, तेहि सङ्घि आगच्छामी”ति पुच्छितुं। आरुहियित्थाति **आरूळहा। अत्तनवमेहीति** अत्ता नवमो एतेसन्ति अत्तनवमा, तेहि भिक्खूहीति सम्बन्धो। **हीति** यस्मा। **एते भिक्खूति** सङ्घत्थेरादयो तयो एते भिक्खू। **तेनाति** गन्थधुतङ्गादीहि अनभिज्जातेन भिक्खुना पटिपज्जितब्बन्ति सम्बन्धो। निस्सितके वा, ये भिक्खू जानाथ, ते भिक्खू वा गहेत्वाति योजना। अत्तना अज्जो गामो गन्तब्बोति सम्बन्धो। **सोयेव गामोति** निमन्तनगामोयेव।

तत्राति असनसालायं । उस्सवादीसूति छणादीसु । आदिसद्देन अज्जेन केनचि कारणेन मनुस्सानं बहुसन्निपातं सङ्गण्हाति । तदाति तस्मिं निमन्तनकाले । सन्निपातद्धानतोति भिक्खुनं सन्निपातद्धानतो । यथासत्तीति सत्तिया अनुरूपं, सत्तिं अनतिक्कमित्वाति अत्थो । एत्थ च सत्तिसद्दस्स कुन्तसङ्गातस्स सत्थस्सपि वाचकत्ता तं पटिक्खपन्तो आह “यथाबल”न्ति ।

सङ्कत्थेरो वा आगच्छन्तीति सम्बन्धो । बहुकत्तारमपेक्खित्वा “आगच्छन्ती”ति बहुवचनवसेन वुत्तं । एकवारन्ति एकस्मिं दिवसे, आगमनदिवसेति अत्थो । पटिबद्धकालतोति तत्थेव सकद्धाने वासस्स निबद्धकालतो । दुतियवारेति दुतियदिवसे । अभिनवआगन्तुकावाति अनागमनपुब्बा अभिनवा आगन्तुकाव । तत्राति तस्मिं पत्तद्धाने । तेसन्ति अभिनवआगन्तुकानं । एत्थाति अनागतपुब्बद्धाने ।

सब्बत्थाति सब्बेसु सकद्धानआगन्तुकद्धानेसु । तेनाति अतिलाभिना भिक्खुना । अविसेसेत्वाति विसेसमकत्वा ।

सलाकभक्तकथा

सलाकभक्तं पन एवं वेदितव्वन्ति योजना । “वचनतो”ति पदं “दातब्बा”ति पदे आपकहेतु । सलाकाय वाति कुसदण्डे वा । असुकस्स नामाति असुकस्स नाम उपासकस्स । उपनिबन्धित्वाति लिखित्वा, छिन्दित्वाति अत्थो । “ओपुज्जित्वा”ति पदस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “पुनप्पुनं हेट्ठपरियवसेन आलोळेत्वा”ति । भत्तुद्देसकेन दातब्बाति सम्बन्धो ।

न बहुकाति अप्पका । गामवसेनपीति येभुय्येन समानलाभगामवसेनपि । पिसद्देन कुलं अपेक्खति । गाहेन्तेन गाहितानेवाति सम्बन्धो । सट्ठिसलाकभक्तानि होन्तीति योजना । तेसन्ति द्विन्नं तिण्णं सलाकभक्तानं ।

तन्ति बहुसलाकभक्तगामं । तं पनाति एकसलाकभक्तं पन । एतेसूति भिक्खूसु । निग्गहेनाति दूरत्ता अनिच्छन्तस्सपि एकस्स निग्गहेन । तन्ति सलाकभक्तं । ओरिमगामेति ओरभागे ठिते गामे । गाहितसज्जायाति गाहिता इति सज्जाय । पुन विहारं आगन्त्वाति पुन विहारं अनागन्त्वा ओरिमगामे सलाकभक्तानि पठमं गहेत्वा पच्छा विहारं आगन्त्वा अत्तनो पापेत्वा भुज्जितुम्पि वट्ठति । कस्मा पुन विहारो आगन्तव्वो, ननु अगाहितोपि अत्तनो पत्तत्ता गहेत्वा भुज्जितुं वट्ठतीति आह “न ही”तिआदि । हि यस्मा बहिसीमाय सङ्गलाभो गाहेतुं न लब्धति, तस्मा विहारो आगन्तव्वोति योजना । एकबाहवसेन वाति एकाय घरपाळिसङ्गाताय बाहायवसेन वा । वीथिआदीसु चाति वीथिबाहकुलेसु च, निद्धारणे भुम्मं । यत्थाति यस्मिं ठाने । सलाकासु असति असन्तासूति योजना । उद्दिसित्वापीति “असुकगामस्स सलाकभक्तानि तुय्हं पापुणन्ती”ति गामादीनि उद्दिसित्वापि ।

तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “तेन ही”तिआदि । तत्थ तेनाति सलाकदायकेन भिक्खुना । गाहेतव्वन्ति सम्बन्धो । वारगामेति अतिदूरत्ता वारेन गन्तव्वे गामे । तत्राति तं गामं ।

अतिरेकगावुतेति गावुततो अतिरेके ठाने । तंदिवसन्ति तस्मिं सलाकभक्तगहणदिवसे । यो न गच्छति, तस्स न दातव्वति योजना । हीति यस्मा । तीणि पन दिवसानीति अच्चन्तसंयोगे चेतं उपयोगवचनं । तन्ति ओरिमवारगामसलाकं । दण्डकम्मं पन कन्ति गाळ्हं कातव्वन्ति आह “सट्ठितो वा पण्णासतो वा न परिहापेतव्व”न्ति । विहारवारोति विहारस्स रक्खनत्थाय वारो । विहारवारिकस्साति विहारं वारेन, वारं गहेत्वा वा रक्खतीति विहारवारिको,

तस्स दातब्बाति सम्बन्धो । विहारगोपकाति विहारं गोपेत्तीति विहारगोपका । अज्जथत्तन्ति पसादज्जथत्तं । अज्जेसु कुलेसु दातब्बाति अज्जेसं कुलानं यागुआदयो दातब्बा ।

वारं गाहेत्वाति अज्जेहि वारं गाहापेत्वा । नेसन्ति विहारवारिकानं । सलाकाति पकतिकत्तारं अपेक्खित्वा “भवन्ती”ति बहुवचनवसेन वुत्तं । फातिकम्ममेवाति विहाररक्खनत्थाय सङ्गेन दातब्बफातिकम्ममेव । अज्जम्पीति पिसद्देन न केवलं फातिकम्ममेव, अज्जम्पीति दस्सेति । अतिरेकउत्तरिभङ्गस्साति अतिरेकं उत्तरिभङ्गमेतस्साति अतिरेकउत्तरिभङ्गं, तस्स ।

सलाका लद्धाति सलाका एव लद्धा । तंदिवसन्ति तस्मिं सलाकलद्धदिवसे । एकस्सेवाति एकेकस्सेव । विजटेत्वाति तानि द्वे तीणि एकचारिकभत्तानि विजटं निगुम्बं कत्वा ।

एकसम्भोगाति एकतो सम्भोगा । गाहेन्तेन दातुन्ति सम्बन्धो । सम्मुखीभूतस्साति उपचारसीमायं ठितस्स यस्स कस्सचि, पापेत्वाति योजना । रससलाकन्ति उच्छुसलाकं । “रसालसलाक”न्तिपि पाठो, अयमेवत्थो । खुद्दकविहारे गाहेतब्बविधानं दस्सेत्वा महाआवासे तं दस्सेन्तो आह “महाआवासे”तिआदि ।

“तक्कसलाकम्पि ...पे०... दातुं वट्ठी”ति इदं खुद्दकविहारं सन्धाय वुत्तं, तेन वुत्तं “महाआवासे”तिआदि । भेसज्जादिसलाकायोति एत्थ आदिसद्देन गन्धमालासलाकायो सङ्गण्हाति । एत्थाति सलाकासु । अग्गभिक्खमत्तन्ति अगगतो दातब्बं भिक्खामत्तं । तादिसानि भत्तानीति अग्गभिक्खामत्तसभावानि भत्तानि । नो चेति तादिसानि भत्तानि बहूनि नो चे होन्ति । लद्धा वा अलद्धा वाति लभित्वा वा अलभित्वा वा ।

सलाकासु गाहितासूति अज्जासु सलाकासु गाहितासु । समीपे ठितस्साति हत्थं अपसारेत्वा समीपे ठितस्स । अस्साति भिक्खुस्स । अयं सलाकाति “अयं तस्स सलाका”ति ठपेतुं वट्ठीति । अधम्मिकाति कतिका अधम्मयुत्ता । अनागतस्स देथाति अनागतस्स भिक्खुस्स सलाकं देथ ।

सोति भत्तुद्देसको, वदेय्याति सम्बन्धो । मया मय्हं पापितन्ति सम्बन्धो । तत्थाति गामे । भुज्जेय्याथ इति वदेय्य, वट्ठीतीति योजना । तत्थेवाति असनसालायमेव । तत्राति तस्मिं गामे । विहारं आनेत्वाति विहारं सलाकभत्तं आनेत्वा । सलाकग्गाहणकालेति सलाकाय भिक्खूहि गाहापनकाले ।

तत्थाति तस्मिं दिसाभागे । अज्जेनाति अत्तना अज्जेन, लद्धा होतीति सम्बन्धो । तेन पनाति गमिकतो इतरेन । तस्मिन्ति गमिके । उपचारसीमं अनतिक्कन्तेयेवाति योजना ।

तत्थाति छड्ढितविहारे । तेसूति आवासिकेसु भिक्खूसु, गतेसूति सम्बन्धो । सोवाति आगन्तुको एव । यो पन गच्छतीति सम्बन्धो । तन्ति सलाकभत्तं, न पापुणातीति सम्बन्धो ।

पुज्जेनाति पुज्जस्मा । ता च खो पनाति सलाकायो पन । पच्छिं पनाति सलाकपच्छिं पन । तत्थाति पच्छियं । एत्तोवाति आकिरणट्टानतोव । एकन्ति एकं सलाकं । वत्तब्बन्ति सलाकदायकेन वत्तब्बं ।

भिक्खू गताति सम्बन्धो । तत्थाति अज्जस्मिं विहारे । महाथेरोपि गच्छतीति सम्बन्धो । गतविहारे अभुज्जित्वाव

गोचरगामं अनुष्पत्तेहि भिक्खूहि पत्ता न दातब्बाति योजना । विहारद्वकं भत्तन्ति विहारे ठितं भत्तं ।

पक्खिकभत्तादिकथा

यन्ति भत्तं दिव्यतीति सम्बन्धो । चातुदसीपञ्चदसीपञ्चमीअट्टमीति अभिलक्खितेसूति योजना । **कम्मप्पसुतेही**ति कम्मूपचयेहि । इमेहि पाठेहि पक्खेसु दातब्बं **पक्खिकन्ति** वचनत्थं दस्सेति । तन्ति पक्खिकभत्तं । “होती”ति पदे वुत्तकत्ता, “गाहेत्वा”ति पदे धातुकम्मं, “भुज्जितब्ब”न्ति पदे वुत्तकम्मं । **सब्बेसन्ति** भिक्खूनं । **येसन्ति** भिक्खूनं । **मन्दाति** अप्पा । तन्ति सलाकभत्तं । **पणीतं देन्तीति** पणीतं कत्वा देन्ति । **लूखभत्तन्ति** असिनिद्धभत्तं ।

यं भत्तं अत्तना भुज्जति, तदेव दिव्यतीति योजना । इमिना उपोसथे दातब्बं **उपोसथिकन्ति** वचनत्थं दस्सेति । **उपोसथेति** उपोसथदिवसे । एत्थ च पञ्चदसियं सचे दायका “पक्खिक”न्ति वत्वा देन्ति, **पक्खिकं नाम** । अथ “उपोसथिक”न्ति वत्वा देन्ति, **उपोसथिकं** नामाति विसेसो । **पाटिपदेति** पाटिपददिवसे । **उपोसथकम्मेनाति** उपोसथकम्मेन हेतुभूतेन । “पाटिपदे दिव्यनकदान”न्ति इमिना पाटिपदे दातब्बं **पाटिपदिकन्ति** वचनत्थं दस्सेति । **तम्पि उभयन्ति** उपोसथिकपाटिपदिकवसेन उभयम्पि तं भत्तं । **इति इमानीति** एत्थ इमसद्देन इतिसदस्स इमसद्वत्थभावो दस्सितो होति । **सत्तपि भत्तानीति** इमस्मिं सेनासनक्खन्धके आगतानि सङ्गभत्तादीनि सत्तपि भत्तानि ।

अपरानिपि चत्तारि भत्तानीति सम्बन्धो । **तत्थाति** चतूसु भत्तेसु । “आगन्तुकानं दिन्न”न्ति आदिना **आगन्तुकभत्तन्ति** पदस्स चतुत्थीमज्जेलोपसमासं दस्सेति । अज्जत्थ पन “आगन्तुकस्स अत्थाय आभत्त”न्ति आदिना छट्ठीमज्जेलोपसमासं दस्सेति । **एत्थाति** चतूसु भत्तेसु । **सब्बेसन्ति** भिक्खूनं । एको आगन्तुको निसीदतीति सम्बन्धो । **तेनाति** पठमआगन्तुकेन ।

योति आगन्तुको । **आगन्त्वापीति** पिसद्वो गरहत्थो, पच्छा पन पगेवाति अत्थो । तेन गण्हितब्बन्ति योजना । “आगतदिवसेयेवा”ति इमिना न दुतियदिवसादीसु भुज्जितब्बन्ति दस्सेति ।

कत्थचीति किञ्चि ठानं । तन्ति आगन्तुकभत्तं । **निबन्धापितन्ति** निच्चं ठपितं । **असनसालायन्ति** अन्तोगामे असनसालायं । **असतीति** असन्तेसु ।

आवासिकोपीति पिसद्वो न गमिकोयेवाति दस्सेति । यथा आगन्तुकभत्तं द्वे वा तीणि वा सत्त वा दिवसानि लब्धति, एवं इदं गमियभत्तं न लब्धतीति योजना । **पन्थन्ति** मग्गं । **रुन्धन्तीति** पिदहन्ति । उदकं वा रुन्धतीति सम्बन्धो । **एते उपद्वेति** चोरादयो एते उपद्वे । **ओढुत्वाति** ठपेत्वा ।

एतस्साति महागिलानस्स । पुन **एतस्साति** अनागतस्स महागिलानस्स । **सप्पायभोजनन्ति** गिलानानं सप्पायभोजनं । **मिस्सकयागुन्ति** नानातण्डुले मिस्सेत्वा पचितं यागुं । **न कुप्पतीति** न विकारं करोति ।

इदम्पीति गिलानुपट्टाकभत्तम्पि । **तत्थाति** तस्मिं कुले । **अस्साति** गिलानस्स । **एवं दिन्नानीति** एवं वक्खमाननयेन दिन्नानि होन्ति । **पिण्डपातिकानम्पि वट्टतीति** “भिक्ख”न्ति कप्पियवोहारेन वुत्तत्ता पिण्डपातिकानम्पि वट्टति । **न वट्टतीति** “भत्त”न्ति अकप्पियवोहारेन वुत्तत्ता न वट्टति ।

अपरानिपि तीणि भत्तानीति सम्बन्धो । **तत्थाति** तीसु भत्तेसु । **धुरभत्तन्ति** एत्थ धुरसद्वस्स धुवसद्देन अत्थतो सदिसत्ता

निच्चत्योति आह “निच्चभत्तं वुच्चती”ति । तन्ति धुरभत्तं । तत्थाति दुविधेसु । “सङ्घिके”ति पाठसेसो योजेतब्बो । पुग्गलिकेपीति पिसदो “सङ्घिके”ति पदं अपेक्खति । पच्छाति पठमं “भिक्षुं गणहथा”ति वुत्तवचनतो, वुत्तवचनस्स वा परं ।

कुटिं कत्वा दातब्बं भत्तं कुटिभत्तन्ति दस्सेन्तो आह “कुटिभत्तं नामा”तिआदि । यन्ति भत्तं, निबन्धापितन्ति सम्बन्धो, सेनासनवासिनो भिक्षूति सम्बन्धो । यं पनाति भत्तं पन, दिन्नन्ति सम्बन्धो । तस्सेवाति पुग्गलस्सेव । तस्मिन्ति पुग्गले ।

वारेन, वारं गहेत्वा वा दिन्नं भत्तं वारभत्तन्ति दस्सेन्तो आह “वारभत्तं नामा”तिआदि । तम्पीति वारभत्तम्पि । निगमनवसेन सम्पिण्डेत्वा दस्सेन्तो आह “इति इमानि चा”तिआदि ।

अट्ठकथायन्ति महाअट्ठकथायं, वुत्तानीति सम्बन्धो । तत्थाति चतूसु भत्तेसु । विहारे उप्पन्नं भत्तं विहारभत्तन्ति दस्सेन्तो आह “विहारभत्तं नामा”तिआदि । तत्तुप्पादभत्तन्ति तस्मिं विहारे दिन्नखेत्तवत्थुआदीहि उप्पादभत्तं । तन्ति विहारभत्तं । यथाति येनाकारेन, पटिग्गहियमानेति सम्बन्धो । अट्ठन्नं समूहो, अट्ठ परिमाणानि यस्साति वा अट्ठको, तस्स दिन्नं भत्तं अट्ठकभत्तं । एवं चतुक्कभत्तन्ति एत्थापि । तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “अट्ठन्नं भिक्षूनं देमा”तिआदि । महाभिसङ्घारिकेनाति सव्विनोनीतादीहि महन्तो अभिसङ्घारो महाभिसङ्घारो, सो एतस्स अत्थीति महाभिसङ्घारिको, तेन अतिरसकपूवेन पत्ते पक्खिपित्वाति सम्बन्धो । “थकेत्वा दिन्न”न्ति इमिना गूहित्वा दातब्बं गुळहकं, तमेव भत्तं गुळहकभत्तन्ति वचनत्थं दस्सेति ।

इधाति इमस्मिं लोके । एकच्चे मनुस्सा देन्तीति सम्बन्धो । “भिक्षुपरिच्छेदजाननत्थं गुळके देन्ती”ति इमिना गुळकेन भिक्षू गणेत्वा दातब्बं भत्तं गुळकभत्तन्ति वचनत्थं दस्सेति । एत्थ च पुरिमनये लकारे हकारसंयोगो अत्थि, पच्छिमनये नत्थीति दट्ठब्बं । गुळपिण्डगणनाय भिक्षुगणनं जानाति । इतीतिआदि निगमनं । चीवरभाजनीयं वुत्तन्ति सम्बन्धो ।

सव्विआदीसु भेसज्जेसूति निद्धारणे भुम्मं, “सव्विस्सा”ति पदं “कुम्भसतम्पी”ति पदे निस्सितसम्बन्धो ।

पच्छा आगतानं दातब्बमेवाति दुतियभागे अदातब्बेयेव पच्छा आगतानं दातब्बमेव । सव्वसन्निपातट्ठानेयेवाति सव्वेसं भिक्षूनं सन्निपातट्ठानेव । भाजनीयभण्डं नाम भाजनट्ठानं सम्पत्तस्सेव पापुणाति, न असम्पत्तस्स । सव्वसन्निपातट्ठाने च येभुय्येन सम्पत्तो होति, तेन वुत्तं “सव्वसन्निपातट्ठानेयेवा”ति ।

यथाठितंयेवाति किञ्चि अभाजेत्वा यथाठितंयेव । “दुग्गहित”न्ति वत्वा तदत्थं दस्सेन्तो आह “तं गतगतट्ठाने सङ्घिकमेव होती”ति । आवज्जेत्वाति परिणामेत्वा । तम्पीति थालके पक्खित्तं सव्विम्पि । थिनन्ति घनभावेन तिट्ठतीति थिनं, घनन्ति वुत्तं होति । वुत्तपरिच्छेदतोति “दस भिक्षू, दसेव च सव्विकुम्भा”ति वुत्तपरिच्छेदतो ।

गाथायं पाळिन्ति विनयपाळि । अट्ठकथज्जेवाति तस्सा अट्ठकथज्जेव । विचक्खणोति विविधं अत्थं चक्खति पस्सतीति विचक्खणो । एवन्ति यथावुत्तनयेन । तत्रायं योजना — एवं विचक्खणो भिक्षु पाळि, अट्ठकथज्जेव ओलोकेत्वा अप्पमतोव हुत्वा सङ्घिके पच्चये भाजयेति ।

इति पच्चयभाजनीयकथाय योजना समत्ता ।

उपडुभागोति भिक्खून् लद्धभागतो उपडुो भागो । सेसं सुविज्जेय्यमेव ।

इति सेनासनक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

७. सङ्गभेदकक्खन्धकं

छसक्यपब्बज्जाकथा

३३०. सङ्गभेदकक्खन्धके अभिज्जाता अभिज्जाताति एत्थ अभिपुब्बो जातसद्दो पाकटत्थोति आह “पाकटा पाकटा”ति । काळुदायिप्पभूतयोति काळुदायिआदयो । परिवारेहि सद्धिं दस दूता च अज्जे च बहू जना सक्ककुमारा नामाति योजना । अम्हेसूति सक्ककुलसङ्घातेसु अम्हेसु, निद्धारणे भुम्मं । इमिना पाठसेसं दस्सेति । “कुलतो”ति इमिना “कुला”ति एत्थ निस्सक्कत्थे निस्सक्कवचनन्ति दस्सेति । घरावासत्थन्ति एत्थ घरे आवसन्तानं मनुस्सानं किच्चन्ति दस्सेन्तो आह “घरावासे य”न्तिआदि । तत्थ यन्ति यंकिज्जि । उदकं निन्नेतब्बन्ति एत्थ उदकं नीहरित्वा नेतब्बं अपनेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “यथा उदकं सब्बट्ठानेसु सुसं होती”ति । सुसन्ति सुक्खं । तिणानीति सस्सदूसकानि तिणानि । “उद्धरितब्बानी”ति इमिना निद्धापेतब्बन्ति एत्थ धुधातुया पप्फोटनधंसनत्थे दस्सेति । भुसाति सस्सनाळदण्डा, तेहि मिस्सा पलाला भुसिका । ओफुणापेतब्बन्ति एत्थ फुणधातुया अवकिरणत्थं दस्सेन्तो आह “अपनेतब्ब”न्ति । त्वज्जेव घरावासत्थेन उपजानाति एत्थ घरावासत्थेनाति उपयोगत्थे करणवचनं । उपजानाति उपत्यूपसग्गो धात्वत्थानुवत्तको, हिविभत्ति च लोपो होति, तेन वुत्तं “त्वज्जेव घरावासत्थं जानाही”ति । अहन्ति भद्वियकुमारनामको अहं । तयाति अनुरुद्धकुमारनामकेन तया । “सद्धिं पब्बजिस्सामी”ति इमिना पाठसेसं दस्सेति । सेसन्ति “सद्धिं पब्बजिस्सामी”ति वचनं ।

३३१. निप्पातिताति एत्थ निक्खमित्वा गमापिताति दस्सेन्तो आह “निक्खामिता”ति । मानस्सिनोति एत्थ मानं सयन्ति निस्सयन्तीति मानस्सिनोति दस्सेन्तो आह “मानस्सयिनो”ति ।

३३२. यस्सन्तरतो न सन्ति कोपाति एत्थ अन्तरसद्दो चित्तवाचको, तोपच्चयो च सत्तम्यत्थवाचकोति दस्सेन्तो आह “यस्स चित्ते”ति । कस्मा कोपा न सन्तीति आह “ततियमग्गेन समूहतत्ता”ति । अनागामिमग्गेन दोसस्स समूहतत्ता यस्स खीणासवस्स चित्ते कोपा न सन्तीति अधिप्पायो । इति भवाभवतज्ज वीतिवत्तोति एत्थ अत्थं दस्सेन्तो आह “यस्मा पना”तिआदि । तत्थ यस्मा पन वुच्चति, तस्मा एवमत्थो दट्ठब्बोति योजना । विभवोति पापं वुच्चतीति सम्बन्धो । ननु पाळियं “विभवो”ति नत्थि, “अभवो”ति एव अत्थि, अथ कस्मा “विभवोति अभवो”ति वुत्तन्ति आह “विभवोति च अभवोति च अत्थतो एकमेवा”ति । इमिना सद्दतोयेव नानन्ति दस्सेति । या एसा भवाभवता वुच्चतीति सम्बन्धो । “अनेकप्पकारा”ति इमिना इतिसद्दस्स पकारत्थं दस्सेति । चतूहिपि मग्गेहि वीतिवत्तोति सम्बन्धो । तस्साति खीणासवस्स ।

३३३. अहिमेखलिकाति मेखला विय मेखलिका, अहिमेव मेखलिका अहिमेखलिका । तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “अहिं कटियं बन्धित्वा”ति ।

३३४. सम्मन्ततीति एत्थ “सम्मानेती”ति चुरादिगणिकधातुवसेन वत्तब्बे दिवादिगणिकधातुवसेन वुत्तन्ति दस्सेन्तो आह “सम्मानेती”ति । अचिन्तेय्यो हि पाळिनयो । सम्मानेतीति सम्मानं करोति । यन्ति कम्मं । सोति सत्था । इमिना यं तुमोति एत्थ तुमोति रुळ्हीसद्दो इध “सो”ति सब्बनामसद्देन सदिसत्थोति दस्सेति ।

पकासनीयकम्मादिकथा

३३६. “खेळसदिसा”ति इमिना मिच्छाजीवेन उप्पन्नपच्चयानं सदिसूपचारेण खेळभावं दस्सेति । तस्मा खेळा वियाति खेळो, मिच्छाजीवपच्चया, खेळे असति भक्खति अज्झोहरतीति **खेळासको**ति वचनत्थो कातब्बो । एतरहि पाळियं, अट्ठकथायञ्च “**खेळापकस्सा**”ति ओट्टुजेन पठमक्खरेण पाठो अत्थि ।

३४०. पत्थद्धेनाति एत्थ भूसो थद्धो पत्थद्धो, बाळ्हथद्धोति अत्थो । तेन वुत्तं “निच्चलेना”ति ।
पोत्थकरूपसदिसेनाति एत्थ पोत्थकरूपं नाम वत्थदन्तादिमयं, तेन सदिसो पोत्थकरूपसदिसो, तेन ।

३४२. राजजातका नामाति एत्थ रज्जा जानियन्ति “अम्हाकं गरू”ति **राजजाता**, तेयेव **राजजातका**ति अत्थो दट्ठब्बो । तदत्थं अधिप्पायेन दस्सेन्तो आह “राजा अम्हे जानाती”ति आदि । **पहट्टकण्णवालो**ति पहट्टो कण्णो च वालो च एतस्साति पहट्टकण्णवालो । **बन्धनिच्चले**ति रज्जुवल्लीहि बन्धो विय निच्चले, पहट्टकण्णवालेति सम्बन्धो । “कत्वा”ति इमिना “अभिधावी”ति पदे किरियाविसेसनभावं दस्सेति ।

दुक्खज्झि कुज्जर नागमासदोति एत्थ कुज्जरसदस्स आमन्तनपदभावं आविकरोन्तो आह “भो कुज्जरा”ति । नागसदस्स अहिनागहत्थिनागोसु पवत्तनतो वुत्तं “बुद्धनाग”न्ति । **आसदो**ति पदस्स आकोधेन सदनं उपगमनं आसदोति दस्सेन्तो आह “वधकचित्तेन उपगमनं नामा”ति । **दुक्खन्ति** एतरहि च आयतिञ्च दुक्खकारणं । **दुक्खं** हीति हिसद्वो पदपूरणमत्तं, अथ वा दुक्खमेवाति अत्थो । “बुद्धनागं घातकस्सा”ति इमिना नागं हनतीति **नागहतो**ति वचनत्थं दस्सेति ।

पटिकुटियोव ओसक्कीति एत्थ तथागतस्स पटिमुखं कुटेन गमनमेतस्साति **पटिकुटियो**, पटिकुटियो एव हुत्वा ओसक्कीति दस्सेन्तो आह “तथागताभिमुखोयेव पिट्ठिमेहि पादेहि ओसक्की”ति । “न जानाती”ति इमिना लक्ख दस्सनङ्केसूति धातुपाठेसु (पाणिनी १५३९ सद्दनीतिधातुमालायं १८ दकारन्तधातु) वुत्तेसु अत्थेसु इध दस्सनत्थोति दस्सेति । **न लक्खितब्बो**ति अज्जेहि सप्पुरिसेहि न लक्खितब्बोति अत्थो । एत्थ ण्यपच्चयो कत्तुकम्मेसु होति, यकारस्स ककारं कत्वा **अलक्खिको**ति वुत्तं ।

३४३. “भुज्जितब्बभोजन”न्ति इमिना **तिकभोजनन्ति** एत्थ युपच्चयस्स कम्मत्थभावं दस्सेति । तन्ति तिकभोजनं । **यथाधम्मो**ति “गणभोजने पाचित्तिय”न्ति (पाचि० २०९) वुत्ताय मातिकाविभङ्गपाळिया अनुरूपं । **पञ्चवत्थुयाचनकथा**ति पञ्च वत्थूनि याचनस्स कथा । **आयुकप्पन्ति** अवीचिमहानिरये आयुकप्पं सन्धाय वुत्तं । अवीचिमहानिरये आयुकप्पो नाम एको अन्तरकप्पोति जिनालङ्कारटीकादीसु (मि० प० ४.१.३; कथा० अट्ठ० ६५४-६५७; इतिवु० अट्ठ० १८; सारत्थ० टी० चूळवग्ग ३.३४३; अ० नि० टी० ३.६६२) वुत्तो । “एको असङ्ख्येय्यकप्पो”ति सम्मोहविनोदनादीसु (विभ० अट्ठ० ८०९; म० नि० अट्ठ० ३.१२८; वि० वि० टी० १.४१०; वजिर० टी० पाराजिकण्ड ४१०) वुत्तो । **सेट्ठं पुज्जन्ति** महन्तं पुज्जं । इमिना **ब्रहं पुज्जन्ति** ब्रहसद्वो महन्तत्थोति दस्सेति । ब्रह वुद्धियन्ति धातुपाठेसु (पाणिनी ७३५; सद्दनीतिधातुमालायं १६ हकारन्तधातु) वुत्तत्ता ब्रहसद्वो महन्तवाचको होति । ब्रहधातुतो अपच्चयं कत्वा “**ब्रहा**”तिपि, मपच्चयं कत्वा “**ब्रह्मा**”तिपि पाठो अत्थि । **आयुकप्पमेवाति** सग्गेसु आयुकप्पमेव ।

सङ्गभेदकथा

३४४. **सो**ति देवदत्तो, गतो किराति सम्बन्धो । **तत्थेवाति** विहारसीमायमेव । **आवेणिकन्ति** भिक्खुसङ्घतो

आवेणिकं ।

३४५. आगिलायतीति एत्थ आत्यूपसग्गो अभिभवनत्थो, गिलेधातु बाधनत्थोति आह “वेदनाभिभूता बाधती”ति । तन्ति पिट्ठिं । परस्स चित्तं आदिसित्वा देसयति एतायाति **आदेसना**, सा एव पाटिहारियं **आदेसनापाटिहारियं** । अनुसासति एतायाति **अनुसासनी**, इममेवत्थं दस्सेन्तो आह “एवम्पि ते”तिआदि ।

३४६. ममानुकुब्बन्ति एत्थ अनुत्यूपसग्गो अनुकिरियत्थो करधातु अन्तपच्चयो गच्छन्तादिगणोति दस्सेन्तो आह “ममानुकिरियं कुरुमानो”ति । “दुक्खितो”ति इमिना **कपणो**ति एत्थ कपधातु हिंसनत्थोति दस्सेति । **महावराहस्सा**ति वराहसदस्स सूकरत्थं पटिक्खिपन्तो आह “महानागस्सा”ति । “पथवि”न्ति इमिना **महिं विकुब्बतो**ति एत्थ महीसदस्स एवंनामकं महानदिं पटिक्खिपति । “पदालेन्तस्सा”ति इमिना करधातुया वित्यूपसग्गवसेन पदालनत्थं दस्सेति । **भिसं घसमानस्सा**ति एत्थ मानसदो कत्वत्थोति आह “भिसं घसन्तस्सा”ति । **घसन्तस्सा**ति भक्खन्तस्स । नदीनामकं तं पोक्खरणिन्ति योजना । इमिना **नदीसु जग्गतो**ति एत्थ नदी नाम पोक्खरणीति दस्सेति । **जग्गतो**ति हत्थियूथं पालेन्तस्स ।

३४७. “सुताति सोता”ति इमिना पाळिया द्विधाभावं दस्सेति । “निस्सन्देहो”ति इमिना **असन्दिद्धो**ति एत्थ दिहधातुं दस्सेति, दिसधातुं निवत्तेति ।

३५०. बुद्धसहस्सेनपीति पिसदो गरहत्थो, पगेव एकेन बुद्धेनाति दस्सेति ।

“सत्तो”ति इमिना कोचिसदस्स पधानपदं दस्सेति । **अट्ठा**ति आख्यातपदस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “ठितो”ति । देवदत्तोति मे सुतन्ति एत्थ “मे”ति पदं भगवन्तं सन्धाय वुत्तन्ति आह “भगवता”ति । **तदेवा**ति सुतमेव । **इदन्ति** “देवदत्तोति मे सुत”न्ति वचनं । **अनुचिनाती**ति अनुवट्ठेति । “पत्वा”ति इमिना **आसज्जनन्ति** एत्थ सदधातुया गत्यत्थं, किरियाविसेसनञ्च दस्सेति । **अवीचिनिरयं पत्तो**ति एत्थ इदानी न देवदत्तो अवीचिनिरयं पत्तो होति, आयतिं पन अवीचिनिरये अवस्सम्भावियत्ता “अवीचिनिरयं पत्तो”ति वुत्तन्ति आह “आसंसायं अतीतवचन”न्ति । **आसंसायन्ति** अवस्सम्भावियत्थे । भेस्मा हि उदधी महाति एत्थ **भेस्मा**सदो भयानकपरियायोति आह “भयानको”ति ।

उपालिपज्हाकथा

३५१. **एकतो**ति एत्थ तोपच्चयस्स सत्तम्यत्थे पवत्तभावं दस्सेन्तो आह “धम्मवादीपक्खे”ति । “अनुनयन्तो”ति इमिना **अनुस्सावेती**ति एत्थ अनुसदस्स अत्थं दस्सेति । **अनुनयन्तो**ति पुनप्पुनं नयन्तो । सावनाकारं दस्सेन्तो आह “न तुम्हाकंयेवा”तिआदि । अयं अधम्मो वा अयं अविनयो वा इदं असत्थुसासनं वा यदि भवेय्याति योजना । “बोधेती”ति इमिना **सावेती**ति एत्थ सुधातुया अत्थं दस्सेति । “अनुस्सावेत्वा”ति इमिना “अनुस्सावेति, सलाकं गाहेती”ति एत्थ अनुस्सावनकिरिया पुब्बभागे पवत्ता, सलाकगगाहकिरिया पच्छाभागेति दस्सेति ।

एत्तावताति एत्तकेन अनुस्सावनसलाकगगाहमत्तेन । न पन सङ्घो भिन्नो होति, अनुस्सावेत्वा सलाकं गाहेत्वा आवेणिकं सङ्घकम्मे कतेयेव सङ्घो भिन्नो होतीति अधिप्पायो ।

एत्थ ठत्वा कस्सचि चोदकस्स अनुयोगो सियाति योजना । किन्ति सियाति आह “एवं देवदत्तो”तिआदि । तत्थ **एवन्ति** पकतत्ते सङ्घे भिन्दे सतीति अत्थो । **कथन्ति** केनाकारेन । पुन **कथन्ति** कस्मा कारणा । **रज्जो**ति अजातसत्तुरज्जो,

कारितकम्मं । “घातापितत्ता”ति बिम्बिसारराजानं घातापितत्ता । तत्थाति “भिक्षु खो उपाली”ति आदिवचने, उत्वा परिहारं वदामाति योजना । विरद्धत्ताति विराधितत्ता । तमत्थं वित्थारेन्तो आह “तेन ही”ति आदि । तत्थ तेन हीति उय्योजनत्थे निपातो । एवञ्हीति एवमेव । तस्साति देवदत्तस्स । कुमारो पनाति अजातसत्तुकुमारो पन, कतमत्तेयेव न वुत्ताति सम्बन्धो । तस्साति देवदत्तस्स । तस्माति यस्मा सङ्गभेदतो पुब्बे रुहितुप्पादकम्मं करोन्तस्सापि पच्छा अभब्बभावो रोपितो, तस्मा ।

भेदकरवत्थूसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । धम्माधम्मादीनं सुत्तन्तविनयपरियायेन विसेसं दस्सेन्तो आह “सुत्तन्तपरियायेना”ति आदि । तत्थ सुत्तन्तपरियायेनाति सुत्तन्तदेसनाय, सुत्तन्तदेसनानयतोति वुत्तं होति । तत्थाति ततो अञ्जथा ।

तत्थाति द्वीसु धम्माधम्मेसु । एवं अम्हाकन्ति एवं करियमाने अम्हाकं । एवं सुत्तन्तपरियायेन धम्माधम्मानं विसेसं दस्सेत्वा इदानीं विनयपरियायेन तेसं तं दस्सेन्तो आह “विनयपरियायेन पना”ति आदि । भूतेन वत्थुना कातब्बन्ति सम्बन्धो । एवं “अभूतेन वत्थुना”ति एत्थापि ।

एवं द्विन्नं परियायानं वसेन धम्माधम्मदुकस्स विसेसं दस्सेत्वा इदानीं विनयाविनयदुकस्स विसेसं दस्सेन्तो आह “सुत्तन्तपरियायेना”ति आदि । तत्थ सुत्तन्तनयेन रागादयो विनेतीति विनयो, विनयनयेन कायं वाचं विनेतीति विनयोति वचनत्थो कातब्बो ।

एवं द्विन्नं परियायानं वसेन विनयाविनयदुकस्स विसेसं दस्सेत्वा इदानीं भासिताभासितदुकस्स विसेसं दस्सेन्तो आह “सुत्तन्तपरियायेन चत्तारो सतिपट्ठाना”ति आदि । तत्थ “अट्ठङ्गिको मग्गो”ति इदं वचनं तथागतेन भासितं लपितन्ति योजना ।

एवं द्विन्नं परियायानं वसेन भासिताभासितदुकस्स विसेसं दस्सेत्वा इदानीं आचिण्णानाचिण्णदुकस्स विसेसं दस्सेन्तो आह “सुत्तन्तपरियायेन देवसिक”न्ति आदि । तत्थ “देवसिक”न्ति पदं “समापज्जनं, वोलोकन”न्ति तीसुयेव पदेसु योजेतब्बं । अट्ठुप्पत्तिवसेनाति कारणुप्पत्तिवसेन । कारणज्झि अरति फलं एतस्माति अत्थोति वुच्चति, अत्थस्स उप्पत्ति अत्थुप्पत्ति, सायेव अट्ठुप्पत्ति त्थकारस्स ट्ठकारं कत्वा, अट्ठुप्पत्तिया वसो अट्ठुप्पत्तिवसो, तेन । इदं पदं “सुत्तन्तदेसना जातककथा”ति द्वीहिपि पदेहि योजेतब्बं । इदन्ति फलसमापत्तिसमापज्जनादि । आचिण्णन्ति आ बन्धितं, पुनप्पुनं वा उपचितं वड्डितं, पगुणं वा । चारियपक्कमनन्ति चारियत्थं पक्कमनं ।

एवं द्विन्नं परियायानं वसेन आचिण्णानाचिण्णदुकस्स विसेसं दस्सेत्वा इदानीं पञ्चत्तदुकस्स विसेसं दस्सेन्तो आह “सुत्तन्तपरियायेन चत्तारो सतिपट्ठाना”ति आदि । तं भासिताभासितदुकसदिसमेव । एवं द्विन्नं सुत्तन्तविनयपरियायानं वसेन पञ्चन्नं दुकानं विसेसो दस्सितो ।

आपत्तानापत्तिदुके “न मोचनाधिप्पायस्सा”ति पाठस्स अनन्तरे पच्छिमवाक्ये ठितो आदिसद्दो आनेतब्बो । इति आदिना नयेनाति हि अत्थो । तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं सिक्खापदे । इदं पदं पच्छिमवाक्येपि अनुवत्तेतब्बं ।

लहुकगरुकदुके पञ्चापत्तिक्खन्थाति थुल्लच्चयपाचित्तियपाटिदेसनीयदुककटदुब्भासितवसेन पञ्च आपत्तिरासयो ।

द्वे आपत्तिक्खन्धाति पाराजिकसङ्घादिसेसवसेन द्वे आपत्तिरासयो ।

सावसेसानावसेसदुके छ आपत्तिक्खन्धाति पाराजिकापत्तितो अवसेसा छ आपत्तिरासयो ।

दुडुल्लादुडुल्लदुके लहुकगरुकदुकसदिसमेव । अयं पन विसेसो — गरुकापत्ति दुडुल्ला नाम, लहुकापत्ति अदुडुल्ला नामाति एवं विनयपरियावसेनेव चतुन्नं दुकानं विसेसो दस्सितो ।

एत्थाति “अधम्मं धम्मोति दीपेन्ती”तिआदिवचने । चतुन्नं सङ्घकम्मानन्ति अपलोकनादिवसेन चतुन्नं सङ्घकम्मानं । करोन्तेहि हेतुभूतेहि, हेत्वत्थे चेतं करणवचनं ।

तत्थाति “ते इमेही”तिआदिवचने । अपकस्सन्तीति एत्थ कसधातुस्स गत्यत्थं दस्सेन्तो आह “परिसं आकड्ढन्ती”ति । विजटेन्तीति विजटं करोन्ति, विसुं करोन्तीति अत्थो । एकमन्तं उस्सादेन्तीति एकस्मिं अन्ते उस्सदं करोन्ति । अवपकस्सन्तीति एत्थ द्विन्नं उपसगगानं वसेन अतिवियत्थो दट्टब्बोति आह “अति विय आकड्ढन्ती”ति । अतिवियत्थं आविकरोन्तो आह “यथा विसंसट्ठाव होन्ति, एवं करोन्ती”ति । यथाति येनाकारेन करियमानेति सम्बन्धो । “विसु”न्ति इमिना आवेणिसद्वो “विसु”न्तिअत्थवाचको अनिप्फन्नपाटिपदिकोति दस्सेति । वत्थूसूति भेदकरवत्थूसु । इमं गणहत्थाति इमं वादं गणहत्थ । विसुन्ति आवेणिं । इमस्मिं खन्धके वुत्तवचनं परिवारपाळिया संसन्देन्तो आह “परिवारे पना”तिआदि । तत्थ पञ्चहि आकारेहीति “कम्मेन उद्देसेन वोहरन्तो अनुस्सावनेन सलाकग्गाहेना”ति (परि० ४५८) एवं पञ्चहि कारणेहि । तस्साति परिवारे वुत्तवचनस्स । इथाति इमस्मिं सङ्घभेदकक्खन्धके, वुत्तेन इमिना सङ्घभेदलक्खणेनाति योजना । “अत्थतो नानाकरणं नत्थी”ति इमिना सद्वतो नानाकरणं अत्थीति दीपेति । अस्साति सङ्घभेदलक्खणस्स । तं पन नानाकरणाभावन्ति योजना । तत्थेवाति परिवारे एव । सब्बत्थाति सब्बस्मिं सङ्घभेदकक्खन्धके ।

इति सङ्घभेदकक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

८. वत्तक्खन्धकं

१. आगन्तुकवत्तकथा

३५७. वत्तक्खन्धके आरामन्ति उपचारसीमं सन्धाय वुत्तन्ति आह “उपचारसीमसमीप”न्ति । “गहेत्वा”ति पदस्स “उपाहना”ति कम्मं पाकटं, करणं पन अपाकटं । तस्मा करणं दस्सेन्तो आह “उपाहनदण्डकेन गहेत्वा”ति । इमिना “हत्थेना”ति करणं निवत्तेति । पटिक्कमन्तीति एत्थ पविसन्तीति च अपक्कमन्तीति च अत्थं पटिक्खपन्तो आह “सन्निपतन्ती”ति । उपाहना...पे०... पुच्छितब्बाति एत्थ “पुच्छितब्बा”ति पदस्स सह कम्मेन पुच्छितब्बाकारं दस्सेन्तो आह “कतरस्मिं ठाने”तिआदि । तत्थ “कतरस्मिं...पे०... चोळक”न्ति इमिना पुच्छितब्बाकारं दस्सेति । “आवासिका भिक्खू”ति इमिना कम्मं दस्सेति । “पत्थरितब्ब”न्ति इमिना विस्सज्जेतब्बन्ति एत्थ सजधातुया चजनत्थं पटिक्खपति । गोचरो पुच्छितब्बाति एत्थ गोचरसद्वो भिक्खाचारसद्देन अत्थतो एकन्ति दस्सेन्तो आह “भिक्खाचारो पुच्छितब्बो”ति । भिक्खाय चरन्ति एत्थाति भिक्खाचारो, गोचरगामो । यत्थाति यस्मिं गामे । “कि”न्तिआदिना पानीयं पुच्छितब्बन्तिआदीसु पुच्छितब्बाकारं दस्सेति । कं कालन्ति कस्मिं काले ।

बहि निक्खमन्तस्साति विहारतो बहि निक्खमन्तस्स । निल्लोकेतब्बोति ओलोकेतब्बो । “यदि सक्कोती”ति इमिना

सचे उस्सहतीति एत्थ सचेसदो यदिपरियायो, उस्सहतिसदो सक्कोति परियायोति दस्सेति । सक्कोन्तस्स विहारसोधनवत्तेति सम्बन्धो ।

२. आवासिकवत्तकथा

३५९. आवासिकवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । सब्बं कातब्बन्ति सम्बन्धो । तस्साति वुड्डतरस्स आगन्तुकस्स । “पण्डितो”तिआदिना सचे बालो “सम्मज्जाहि ताव चेति यङ्गण”न्ति न वदति, सम्मज्जनिं निक्खिपित्वा तस्स वत्तमेव कातब्बन्ति दस्सेति । भेसज्जमेव कातब्बन्ति सहावधारणेन वुत्तत्ता बालो “करोहि ताव भेसज्ज”न्ति अवदन्तोपि भेसज्जमेव कातब्बं । “पण्डितो ही”तिआदिना पन आगन्तुकस्स वत्तब्बभावमत्तमेव दस्सेति । पाळिमुत्तकवत्तं दस्सेन्तो आह “अपिचा”तिआदि । बीजनेनाति बीजनिया । “बीजन”न्ति हि नपुंसकलिङ्गो, “बीजनी”ति इत्थिलिङ्गो । “बीजितब्बो”ति च “बीजितब्ब”न्ति च इमिना अट्ठकथावचनेन बीजियति अनेनाति बीजनं, बीजियति एतायाति बीजनीति वचनत्थो कातब्बो । अस्साति वुड्डतरआगन्तुकस्स । मक्खेतब्बाति अज्जेतब्बा । हीति सच्चं । एत्थाति उपाहनपुञ्छने । कत्थाति कस्मिं विहारे । पुच्छितेन आवासिकेनाति सम्बन्धो ।

“अत्तनो सन्तिकं...पे०... न लभती”ति इमिना अत्तानं सन्धाय अनागच्छन्तोपि अत्तनो सन्तिकं सम्पत्तस्स आगन्तुकस्स वत्तं अकातुं न लभतीति दस्सेति ।

३. गमिकवत्तकथा

३६०. गमिकवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । तत्थाति सेनासनक्खन्धके । तं सब्बं पटिसामेत्वाति सम्बन्धो । यत्थ येसु पासाणपिट्ठिपासाणत्थम्भेसु उपचिका नारोहन्ति, तस्सं पासाणपिट्ठियं वा तेसु पासाणत्थम्भेसु वा यं कतसेनासनं अत्थि, तं अनापुच्छन्तस्सापि अनापत्तीति योजना । चतूसु पासाणेसूतिआदि वुत्तन्ति सम्बन्धो, उपचिकानं उप्पत्तिट्ठाने कतेति सम्बन्धो । अयन्ति आनिसंसो । ओवस्सकगेहे पन ठपितानं मज्जपीठानन्ति सम्बन्धो ।

४. अनुमोदनवत्तकथा

३६२. इद्धं अहोसीति एत्थ इधधातुया वड्डनत्थं पटिक्खपन्तो आह “सम्पन्नं अहोसी”ति । सङ्कत्थेरे निसिन्नेति सम्बन्धो । अनुत्थेरे अनुमोदनत्थाय निसिन्नेति योजना । सङ्कत्थेरेन अज्झिट्ठेपीति सम्बन्धो । अनुमोदको वदतीति सम्बन्धो । अनु पुनप्पुनं, पच्छा वा दायके धम्मकथाय मोदेतीति अनुमोदको । “गच्छथा”ति सचे वदति अनुमोदकोति योजना । तस्साति अनुमोदकस्स । मनुस्सा कारेन्तीति सम्बन्धो । “एकेना”ति पदं “कारेन्ती”ति पदे कारितकम्मं । तस्साति कारितभिक्षुस्स । अनुमोदनतोति अनुमोदनकारणा । उपनिसिन्नकथाति उपसमीपे निसिन्नानं कथियति एतायाति उपनिसिन्नकथा । अनुमोदनायाति अनुमोदनत्थाय । अज्झिट्ठोवाति सयं अज्झिट्ठो एव । एत्थाति अनुमोदनवत्थुस्मिं । “सज्जातवच्चो”ति इमिना वच्चो सज्जातो इमस्साति वच्चितोति कत्वा सज्जातत्थे इत पच्चयोति दस्सेति ।

५. भत्तगवत्तकथा

३६४. भत्तगवत्तेति भत्तं गण्हन्ति एत्थाति भत्तगं, परिविसनट्ठानं । तस्मिं कत्तब्बं वत्तं भत्तगवत्तं, तस्मिं भत्तगवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । मनुस्सानं परिविसनट्ठानं नाम यत्थ मनुस्सा सपुत्तदारा आवसित्वा भिक्षुभोजेन्ति ।

“अतिअल्लीयित्वा”ति इमिना अनुपखज्जाति एत्थ खदधातुस्स हिंसनं नाम अतिअल्लीयनन्ति दस्सेति । आसनेसु सतीति आसनेसु सन्तेसु । निसीदन्तस्स नवकस्साति सम्बन्धो । आपज्जतीति आपत्तिं आपज्जति । आपुच्छित्ते अननुजानन्तो थेरो आपज्जतीति योजना । सङ्घाटिन्ति पारुतसङ्घाटिं ।

पत्तधोवनउदकन्ति भुज्जनत्थाय पत्तानं धोवनउदकं । गहेतब्बन्ति हत्थेन गहेतब्बं ।

यथा गण्हियमानेति योजना । मत्तायाति पमाणाय । सब्बिआदीसु एवाति एवसद्दो अज्झाहरितब्बो । सब्बिआदीसूति सब्बितेलउत्तरिभङ्गेसु, निद्धारणे भुम्मं । यन्ति सब्बिआदिकं । अप्पहोतीति सब्बेसं भिक्खूनं नप्पहोति । तन्ति सब्बिआदिकं, सम्पादेहीति सम्बन्धो । तादिसं सब्बिआदिकन्ति सम्बन्धो ।

यं भत्तगन्ति योजना । हत्थधोवनउदकन्ति भुत्तावीनं हत्थस्स धोवनउदकं । अन्तराति भोजनस्स मज्जे । पिपासितेनाति पिवितुं इच्छन्तेन । गलेति कण्ठे ।

निवत्तन्तेनाति एत्थ कस्मा ठाना निवत्तन्तेनाति आह “भत्तगतो”ति । कथं केनाकारेन निवत्तितब्बन्ति योजना । कस्मा नवकेहि भिक्खूहि पठमतरं निवत्तितब्बन्ति आह “सम्बाधेसु ही”तिआदि । निक्खमनोकासोति पठमतरं निक्खन्तोकासो । पटिपाटियाति वुड्डपटिपाटिया । धुरेति गोहद्वारस्स समीपे । धुरसद्दो हि इध समीपवाचको । नवका अन्तोगेहे चे निसिन्ना होन्तीति योजना । अन्तरेनाति भिक्खूनं विवरेन, मज्जेन वा । विरळायाति तनुकाय ।

६. पिण्डचारिकवत्तकथा

३६६. पिण्डचारिकवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । कप्पासं वा गहेत्वाति सम्बन्धो । यज्जाति यज्ज किज्जि वत्थुं, गहेत्वाति सम्बन्धो । करोन्ती ठिता वाति करोन्ती हुत्वा ठिता वा । तन्ति कम्मं । न च भिक्खादायिकायाति इत्थिलिङ्गवसेन वुत्तत्ता इत्थिया एव मुखं न उल्लोकेतब्बन्ति अत्थं पटिक्खपन्तो आह “इत्थी वा होतू”तिआदि । “भिक्खादानसमये”ति इमिना अज्जस्मिं समये ओलोकेन्तोपि नत्थि दोसोति दस्सेति । एकस्मिं काले भिक्खाय ददमानाय सब्बकालम्पि न ओलोकेतब्बन्ति अनिच्छितत्थं पटिक्खपति ।

७. आरज्जिकवत्तकथा

३६८. आरज्जिकवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । सेनासना ओतरितब्बन्ति एत्थ अरज्जे रुक्खमूलादीसु निसिन्नस्स विहाराभावतो सेनासनं नाम वसनट्टानं सन्थाय वुत्तन्ति आह “वसनट्टानतो निक्खमितब्ब”न्ति ।

पत्तं थविकाय पक्खिपित्वाति एत्थ कथं पत्तो थविकाय पक्खिपितब्बोति आह “सचे बही”तिआदि । तत्थ पत्तो पक्खिपितब्बोति सम्बन्धो । धोवित्वा कत्वाति पदेसु “पत्तं वोदक”न्ति विभत्तिपरिणामं कत्वा सम्बन्धितब्बं । तम्पीति वेळुनाळिकम्पि । समीपेति आरज्जकस्स सेनासनस्स समीपे । यथा च आरज्जकस्स अरणिसहितं इच्छितब्बं, एवं कन्तारं पटिपन्नस्सापि अरणिसहितं इच्छितब्बन्ति योजना । गणवासिनोति गणेन सह वासिनो, आरज्जकस्साति सम्बन्धो । तेनाति अरणिसहितेन । “नक्खत्तानेव नक्खत्तपदानी”ति इमिना अस्सयुजादिनक्खत्तानेव (अभिधानप्पदीपिकायं ५८-६० गाथासु) दिसाभागजाननस्स, च समयजाननस्स च कारणत्ता नक्खत्तपदानि नामाति दस्सेति ।

८. सेनासनवत्तकथा

३६९. सेनासनवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । द्वारं नामाति महाद्वारं । महावळज्जन्ति महन्तेहि जनेहि परिभुज्जितब्बं । तत्थाति द्वारे । आपुच्छित्वावाति वुड्ढं आपुच्छित्वाव, सभागस्स वुड्ढतरस्साति सम्बन्धो । वट्टितियेवाति यथासुखं विहरितुं वट्टितियेव । परिवत्तितब्बन्ति परिमुखं वत्तितब्बं ।

९. जन्ताघरवत्तादिकथा

३७१. जन्ताघरवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । बहिजगतीति बहिआलिन्दो ।

३७३. आचमनवत्थुस्मिं एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । नीहरित्वाति उदकं नीहरित्वा । आचमितब्बन्ति धोवितब्बं । “आपुब्बो चमु धोवने”ति हि धातुपाठेषु वुत्तं । इदं अतिविवटन्ति इदं ठानं अतिविवटं, न केनचि पटिच्छन्नन्ति अत्थो । उदकं अलभन्तस्सेवाति उदकं अलभन्तेयेव ।

३७४. वच्चकुटिवत्ते एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । अयन्ति दन्तकट्टं खादतो वच्चकरणं । सब्बत्थेवाति सब्बस्मिं एव ठाने । “न फरुसेन कट्टेना”ति एत्थ न केवलं खरकट्टमेव, फालितकट्टादयोपि छविअवलेखनकट्टा फरुसायेव नामाति दस्सेन्तो आह “फालितकट्टेन वा”तिआदि । पविट्टस्साति वच्चकुटिं पविट्टस्स ।

सब्बसाधारणट्टानन्ति सब्बेसं भिक्खून्, सब्बेहि वा साधारणं वच्चकुटिसङ्घातं ठानं । तत्राति तस्मिं सब्बसाधारणे ठाने । निबद्धगमनत्थायाति अत्तनो निबद्धगमनत्थाय कतं यं ठानं वा यं पुगलिकट्टानं वा होतीति योजना ।

उहताति एत्थ उपुब्बो हदधातूति दस्सेन्तो आह “उहदिता”ति । “हद करीसोस्सग्गे”ति धातुपाठेषु (पाणिनी ९७७ धातुपाठे; सद्वनीतिधातुमालायं १५ दकारन्तधातु) वुत्तत्ता वच्चकूपतो बहि करीसस्स ओस्सज्जन्ति आह “बहि वच्चमक्खिता”ति । धोवितब्बाति उदकेन धोवितब्बा । एतम्पीति उदकस्स अविज्जमानम्पि । सब्बत्थाति सब्बस्मिं वत्तक्खन्धके ।

इति वत्तक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता ।

९. पातिमोक्खट्टपनक्खन्धकं

१. पातिमोक्खट्टेसयाचनकथा

३८३. पातिमोक्खट्टपनक्खन्धके नन्दिमुखिया रत्तियाति एत्थ नन्दियति तुसियतीति नन्दि, इकारन्तोयं नपुंसकलिङ्गो । “नन्दिसेनो (जा० अट्ठ० ३.४.१) नन्दिविसालो”तिआदीसु इकारन्तोयं पुल्लिङ्गो होति, इध पन मुखं अपेक्खित्वा इकारन्तो नपुंसकलिङ्गो होति । अरुणुड्डितकाले ओदातदिसामुखताय नन्दि मुखं एतिस्सं रत्तियन्ति नन्दिमुखी, रत्ति, ताय नन्दिमुखिया रत्तिया, तेन वुत्तं “अरुणुड्डितकालेपि हि नन्दिमुखा विय रत्ति खायती”ति । अन्तोपूतिन्ति एत्थ कायस्स अन्तो कुणपपूतिन्ति अत्थं पटिपक्खिपन्तो आह “अत्तचित्तसन्ताने”तिआदि । “किलेसवस्सनवसेना”ति इमिना उदकवस्सनवसेनाति अत्थं पटिक्खिपति । अवस्सुतन्ति तित्तं, किलिन्नन्ति अत्थो । कसम्बुजातन्ति एत्थ कसम्बूति सङ्कारो । सो हि सम्मुच्चनिया कसियमाने विलेखियमाने सम्बति सद्दं करोतीति कसम्बु, तं विय जातन्ति कसम्बुजातन्ति

अत्थो दट्ठब्बो । अट्ठकथायं पन अधिप्पायवसेन “आकिलिड्डजात”न्ति वुत्तं, अतिविय किलिड्डजातन्ति अत्थो । “आकिण्णदोसताय किलिड्डजात”न्तिपि पाठो । “याव बाहागहणापि नामा”ति इमिना पाठेन दस्सेतीति सम्बन्धो । हीति पदपूरणमत्तं । तेनाति मोघपुरिसेन । “यावा”ति निपातपयोगत्ता “बाहागहणापी”ति एत्थ पञ्चमीविभक्ति अवधिअत्थे होति । नाम-सद्वो गरहत्थजोतको, तस्स पयोगत्ता “आगमेस्सती”ति एत्थ अतीतत्थे अनागतवचनं (सद्वनीतिसुत्तमालाय ८९३ सुत्ते) । आगमेस्सति नामाति योजना । आगमेस्सतीति ईसं अधिवासेस्सति । “आतो गमुईसमधिवासने”ति हि धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १८ मकारन्तधातु) वुत्तं ।

३८४. न आयतकेनेव पपातोति एत्थ दीघेनेव पपातोति दस्सेन्तो आह “न पठममेव गम्भीरो”ति । आयतसद्वो हि दीघपरियायो । “न आयतकेन गीतस्सरेन धम्मो गायितब्बो”तिआदीसु (चूळव० २४९) विय पपातो दीघेन तीरस्स आदिमिह न होतीति वुत्तं होति । पठममेवाति तीरस्स आदिमिहयेव । “अनुपुब्बेन गम्भीरो”ति इमिना “न पठममेव गम्भीरो”ति वचनस्स अधिप्पायत्थं दस्सेति । ठितधम्मोति तीरस्स अन्तोयेव ठितसभावो । वेलं नातिवत्ततीति एत्थ वेलासद्वस्स तीरमरियादत्थेसु पवत्तभावं दस्सेन्तो आह “ओसक्कनकन्दरं मरियादवेल”न्ति । तत्थ “ओसक्कनकन्दर”इति पदेन तीरत्थं दस्सेति, “मरियाद” इति पदेन मरियादत्थं । केन उदकेन दरितब्बोति कन्दरो, उदकेन ओसक्कनो कन्दरो एत्थाति ओसक्कनकन्दरं, तीरं । ओसक्कनकन्दरभूतञ्च मरियादभूतञ्च वेलं तीरं नातिक्कमतीति अत्थो । तीरं वाहेतीति एत्थ वहधातुया पापुणनत्थं दस्सेन्तो आह “तीरं अप्पेती”ति । तत्थ अप्पेतीति पापुणापेति । “उस्सारेती”ति इमिना पाळियं “थलं उस्सारेती”ति पदेन “तीरं वाहेती”ति पदस्स अत्थं दस्सेतीति अत्थो दस्सितो । उस्सारेतीति उद्धरित्वा गमापेति । अज्जापटिवेधोति एत्थ आजानाति, आजानित्थाति वा अज्जं अरहत्तमग्गो वा अरहत्तफलं वा, तस्स पटिविज्झनं अज्जापटिवेधो, सुखुच्चारणत्थं मज्झे दीघो, अज्जापटिवेधो नाम अरहत्तुप्पत्तियेव होति । तेन वुत्तं “अरहत्तुप्पत्ती”ति ।

३८५. छन्नमतिवस्सतीति उदानपाळिया सन्धायभासितपाळिभावं दस्सेन्तो आह “आपत्ति”न्तिआदि । तत्थ इदन्ति “छन्नमतिवस्सती”ति वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । एतन्ति नवापत्तिआपज्जनं सन्धायाति सम्बन्धो ।

४. पातिमोक्खसवनारहकथा

३८६. पुरे वा पच्छा वाति जत्तितो पुरे वा पच्छा वा । खेत्तेति पातिमोक्खट्ठपनस्स खेत्ते । खेत्तं दस्सेन्तो आह “तस्मा”तिआदि । रेकारं भणतीति छत्तिसत्यक्खरेसु रे-कारं जत्तिट्ठपनको भणति । इदन्ति पञ्चतिसत्यक्खरानं उच्चारणट्ठानं । वुत्तेति जत्तिट्ठपनकेन वुत्ते । “सुणातु मे”ति वचने अनारद्धेयेवाति योजना ।

५. धम्मिकाधम्मिकपातिमोक्खट्ठपनकथा

३८७. तेन पुग्गलेनाति तेन चुदितकेन पुग्गलेन । सा विपत्तीति सीलविपत्तिआदिसङ्घाता सा विपत्ति । सज्जाअमूलिकवसेनाति “कता” इति सज्जाय अमूलिकवसेन । कतज्जाति एकन्तेन कतज्ज । अकतज्जाति एकन्तेन अकतज्ज ।

कोपेतुकामताय नेव आगच्छतीति सम्बन्धो । तेनाति अनागमनादिकारणेन । आपज्जतीति पातिमोक्खट्ठपनको आपज्जति । इच्चस्सापीति इति एवं अस्स पातिमोक्खट्ठपनकस्सापि । पच्चादियतीति पति आदियति, “अकतं कम्मं, पुन

कातब्बं कम्म’न्तिआदिना पुन आदीयति, पुन आरभतीति अत्थो ।

६. धम्मिकपातिमोक्खदुपनकथा

३८८. मग्गपटिपादनादीसूति मग्गस्मिं पटिपादनादीसु । आदिसद्देन थेय्यचित्तेन अवहारादयो सङ्गण्हाति ।
आकारादिसज्जाति आकारसज्जा लिङ्गसज्जा निमित्तसज्जा । तन्ति परिसङ्कं सन्धायाति सम्बन्धो ।

७. अत्तादानअङ्गकथा

३९८. अत्तादानं आदातुकामेनाति एत्थ किं अत्तादानन्ति आह “सासनं सोधेतुकामो”तिआदि । इमिना परं चोदेतुं अत्तना आदातब्बं अधिकरणं अत्तादानन्ति वुच्चतीति दस्सेति । अकालो इमं अत्तादानं आदातुन्ति एत्थ अकालं दस्सेन्तो आह “राजभय”न्तिआदि । तत्थ वस्सारत्तोति वस्सकालो । सो हि वस्सो अतिविय रज्जति एत्थ कालेति वस्सारत्तोति वुच्चति । वस्सारत्तोपि अधिकरणवूपसमत्थं लज्जिपरिसाय दूरतो आनयनस्स दुक्करत्ता अकालो नाम । इतीति अयं राजभयादिकालोति अत्थो । विपरीतोति राजभयादीनं अभावकालो ।

अभूतं इदं अत्तादानन्ति एत्थ अभूतसद्दो अविज्जमानपरियायोति आह “असन्तमिद”न्ति, इदं अत्तादानं अविज्जमानन्ति अत्थो । मया गहितोति सम्बन्धो । सीलवा पुग्गलोति योजना । यन्ति अत्तादानं संवत्ततीति सम्बन्धो । इदन्ति अत्तादानं ।

न लभिस्सामि सन्दिट्ठे, लभिस्सामि सन्दिट्ठेति एत्थ “न लभिस्सामि, लभिस्सामी”ति इदं किं सन्धाय वुत्तन्ति आह “अप्पेकदा ही”तिआदि । तत्थ अप्पेकदाति अपि एकदा । हिंसद्दो वित्थारजोतको । एवरूपाति सन्दिट्ठसम्भत्तसभावा । तन्ति उपत्थम्भकभिव्खुलभनं सन्धायाति सम्बन्धो । “न लभिस्सामी”ति इदं वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो ।

कोसम्बकानं भण्डनादि भवति विय भण्डनादि भविस्सतीति योजना । पच्छापि अविप्पटिसारकरं भविस्सतीति एत्थ केसं अविप्पटिसारकरं भवति विय पञ्चङ्गसम्पन्नागतं अत्तादानं आदियतो पच्छापि अविप्पटिसारकरं भवतीति आह “सुभदं वुड्ढपब्बजित”न्तिआदि । तत्थ पञ्चसतिकसङ्गीतिन्ति पञ्चसतेहि महाकस्सपादीहि कत्तब्बं सङ्गीतिं । महाकस्सपत्थेरस्स पच्छा समनुस्सरणकरं होति इव होतीति योजना । एसेव नयो सेसेसुपि । समनुस्सरणकरन्ति सम्मोदवसेन पुनप्पुनं अनुस्सरणस्स करं । इमिना “अविप्पटिसारकर”न्ति पदस्स अत्थं दस्सेति । पच्छापीति एत्थ पिसद्वस्स अवुत्तसम्पिण्डनत्थं दस्सेन्तो आह “सासनस्स चा”तिआदि । तत्थ सासनस्स च सस्सिरिकतायाति सम्बन्धो । विगतउपक्विकलेसचन्दिमसूरियानं विय सासनस्स च सस्सिरिकताय संवत्ततीति अधिप्पायो ।

८. चोदकेन पच्चवेक्खितब्बधम्मकथा

३९९. “अच्छिद्देन अप्पटिमंसेना”तिआदीसु एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । छिद्दसप्पटिमंसं पठमं दस्सेत्वा विपरीतवसेन अच्छिद्दप्पटिमंसं दस्सेन्तो आह “येना”तिआदि । तत्थ येन कतानीति सम्बन्धो । छिज्जतीति छिद्दो, पटि पुनप्पुनं मसियति आमसियतीति पटिमंसो, निग्गहितागमो, भावप्पधानोयं कम्मनिद्देसो । सह पटिमंसेनाति सप्पटिमंसो, कायसमाचारो । विपरीतोति विपरिवत्तवसेन इतो पवत्तो, कायसमाचारोति अत्थो । अमूलकानुद्धंसनादीहीति आदिसद्देन दुट्ठुल्लवाचादयो सङ्गण्हाति ।

मेत्तं नु खो मे चित्तन्ति एत्थ अप्पनाभावप्पत्तं मेत्तचित्तमेवाधिप्पेतन्ति दस्सेन्तो आह “पलिबोधे छिन्दित्वा”तिआदि। तत्थ पलिबोधेति आवासपलिबोधादिके पलिबोधे। “विकखम्भनवसेन विहताघात”न्ति इमिना अप्पनाभावप्पत्तं मेत्तचित्तमेव दस्सेति। इदं पनावुसो कत्थ वुत्तं भगवताति एत्थ इदंसद्धिक्सद्धानं विसयं दस्सेन्तो आह “इदं सिक्खापदं कतरस्मिं नगरे”ति।

९. चोदकेन उपट्ठापेतब्बकथा

४००. “कालेन वक्खामी”तिआदीसु चोदनाय कालअकालादिं दस्सेन्तो आह “एको एक”न्तिआदि। तत्थ एकोति एको चोदको। एकन्ति एककं चुदितकं। सङ्गमज्झ...पे०... असनसालादीसु वा परिवारितक्खणे वाति योजना। तत्थ “सङ्गमज्झ...पे०... असनसालादीसू”ति इमिना ठानाभावं दस्सेति, “उपट्ठाकेहि परिवारितक्खणे”ति इमिना कालाभावं दस्सेति। इमेहि पदेहि ठानम्पि कालेन सङ्गहेत्वा “कालेन वक्खामी”ति वुत्तन्ति दस्सेति। तच्चेनाति सच्चेन। हम्भोति निपातो पच्छिमपदेसु पच्चेकं योजेतब्बो। हम्भो महल्लक, हम्भो परिसावचर, हम्भो पंसुकूलिक, हम्भो धम्मकथिकाति हि अत्थो। इदन्ति कम्मं। कारणनिस्सितन्ति महल्लकभावकारणादीसु निस्सितं। “भन्ते”ति निपातोपि पच्चेकं योजेतब्बो। एत्थ च “हम्भो”ति निपातेन लोकवोहारवसेन अनादरस्स पकासकत्ता फरुसेन वदति नाम, “भन्ते”ति निपातेन सादरस्स पकासकत्ता सण्हेन वदति नाम। कारणनिस्सितं कत्वाति इमस्मिं वीतिक्कमे अयं नाम दोसोति कारणनिस्सितं कत्वा। “मेत्तचित्तं उपट्ठापेत्वा”ति इमिना मेत्तचित्तोति पदस्स “वक्खामी”ति पदे किरियाविसेसनभावं दस्सेति। नो दोसन्तरोति एत्थ अन्तरसद्धस्स चित्तवाचकभावं दस्सेन्तो आह “न दुट्ठचित्तो”ति। “हुत्वा”ति इमिना किरियाविसेसनभावं दस्सेति।

१०. चोदकचुदितकपटिसंयुत्तकथा

४०१. अज्झत्तन्ति एत्थ अत्तसद्धस्स चित्तवाचकभावञ्च सत्तमीविभत्तियापि अमादेसभावञ्च दस्सेन्तो आह “अत्तनो चित्ते”ति। उप्पादेत्वाति इमिना “मनसिकरित्वा”ति पदस्स अधिप्पायत्थं दस्सेति। कारुज्जताति एत्थ द्वीसु ण्यपच्चयतापच्चयेसु एकस्सेव भाववाचकत्ता एको स्वत्थोति दस्सेन्तो आह “करुणभावो”ति। तत्थ करुणस्स पुगलस्स भावो कारुज्जं, तदेव कारुज्जता। अथ वा करुणो एव पुगलो कारुज्जं, तस्स भावो कारुज्जताति वचनत्थो कातब्बो। इमिनाति “कारुज्जता”ति पदेन। करुणज्जाति अप्पनापत्तं करुणञ्च। करुणापुब्बभागज्जाति अप्पनापत्ताय करुणाय पुब्बभागे परिकम्मूपचारवसेन पवत्तं कामावचरकरुणञ्च। द्वीहिपीति “हितेसिता, अनुकम्पिता”ति द्वीहिपि पदेहि। मेत्तज्जाति अप्पनापत्तमेत्तञ्च। मेत्तापुब्बभागज्जाति अप्पनापत्ताय मेत्ताय पुब्बभागे परिकम्मूपचारवसेन पवत्तं कामावचरमेत्तञ्च। सुद्धन्तेति सुद्धे कोट्ठासे। पटिज्जं आरोपेत्वाति चुदितकं पटिज्जं आरोपेत्वा। ये एतेति “कारुज्जता”तिआदिना नयेन ये एते पञ्च धम्मा वुत्ताति योजना। इमिना इमे पञ्च धम्मेति एत्थ इमसद्धस्स अनियमनिद्देसभावं दस्सेति।

सच्चे च अकुप्पे चाति एत्थ सच्चसद्धस्स विरतिसच्चपरमत्थसच्चानि पटिक्खिपन्तो आह “वचीसच्चे चा”ति। “अकुप्पनताया”ति इमिना नकुपस्स भावो अकुप्पन्ति कत्वा ण्यपच्चयस्स भावत्थं दस्सेति। हीति सच्चं, वित्थारो वा। न परो घट्टेतब्बोति न परो कुज्झापेतब्बो। सब्बत्थाति सब्बस्मिं पातिमोक्खट्ठपनक्खन्धके।

इति पातिमोक्खट्ठपनक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता।

१०. भिक्खुनिक्खन्धकं

महापजापतिगोतमीवत्थुकथा

४०२. भिक्खुनिक्खन्धके कस्मा पटिक्खपतीति चोदनं दस्सेत्वा तस्सा आभोगं दस्सेन्तो आह “ननू”तिआदि । “काम”न्तिआदिना अभ्यूपगमपरिहारवसेन विस्सज्जेति । तत्थ कामंसद्वो अनुग्गहत्थो, पन सद्वो गरहत्थो, पन तथापि पटिक्खपतीति सम्बन्धो । तन्ति महापजापतिं गोतमिं । याचितेन हुत्वा अनुज्जातन्ति योजना । अयन्ति पब्बज्जा । भद्दकं कत्वाति लद्धकं कत्वा, मनापं कत्वाति अत्थो ।

४०३. कुम्भथेनकेहीति एत्थ कुम्भे दीपं जालेत्वा तेनालोकेन थेनेन्तीति कुम्भथेनकाति दस्सेन्तो आह “कुम्भे दीपं जालेत्वा”तिआदि ।

नाळिमज्झगतन्ति सस्सनाळस्स मज्झे गतं । गण्ठिन्ति फळुं । “कण्ड”न्तिपि पाठो, दण्डन्ति अत्थो । येनाति पाणकेन । अयज्झि यंसद्वो तंसद्धानपेक्खोति दट्ठब्बो ।

अन्तोरत्तभावोति अन्तोलोहितभावो । एतमत्थन्ति एतं वक्खमानं अत्थं । आळियाति आवरणाय । अबद्धायपीति पिसद्वो अनुग्गहत्थो, बद्धाय पन पगेवाति अत्थो । किञ्चीति अप्पमत्तकं । यन्ति उदकं । तम्पीति उदकम्पि । पिसद्वो अबद्धाय ठितं किञ्चि उदकं अपेक्खति । ये इमे गरुधम्मा पज्जत्ताति योजना । पटिकच्चेवाति पगेव, पठममेवाति अत्थो । तेसूति गरुधम्मेसु । अपज्जत्तेसु सन्तेसुपीति योजना । पठमं वुत्तन्तिआदि वुत्तं, वस्ससहस्समेव ठस्सति इति इममत्थं दस्सेतीति योजना । “वस्ससहस्स”न्ति च एतं वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । ततोति वस्ससहस्सतो । परियत्तिधम्मोपीति पिसद्वो पटिवेधसद्धम्मं अपेक्खति । द्वीसु सद्धम्मेसु ठितेसु पटिपत्तिसद्धम्मो ठितोयेवाति कत्वा न वुत्तं । तानियेवाति पज्चवस्ससहस्सानियेव । परियत्तिया सति पटिवेधो न होतीति नापि वत्तब्बोति योजना । लिङ्गन्ति समणवेसं, समणाकारन्ति अत्थो ।

भिक्खुनीउपसम्पदानुजाननकथा

४०४. इमाय अनुपज्जत्तियाति महापजापतिया अट्ठगरुधम्मपटिग्गहणूपसम्पदं उपनिधाय अयं पज्जत्ति अनुपज्जत्ति नाम, ताय अनुपज्जत्तिया उपसम्पादेतुन्ति अत्थो । महापजापतिया सद्धिविहारिनियो कत्वाति महापजापतिं उपज्झं कत्वा पज्चसता साकियानियो तस्सा सद्धिविहारिनियो कत्वाति अत्थो । इतीति तस्मा अहेसुन्ति सम्बन्धो । इमिना ओवादेनाति भगवतो इमिना ओवादेन ।

४१०. एतिस्साति एतिस्सा भिक्खुनिया । तन्ति कम्मं । अज्जस्मिन्ति अज्जस्मिं कम्मे । अज्जन्ति रोपितब्बकम्मतो अज्जं कम्मं ।

४११. कद्दमोदकेनाति कद्दमेन आलुळितेन उदकेनेव । कद्दमादीसुपीति पीसद्वो “येन केनची”ति एत्थ योजेतब्बो । येन केनचिपीति हि अत्थो । सन्निपतित्वाति भिक्खुनिसङ्घेन सन्निपतित्वा । अपसादनीयन्ति अपसादेतब्बं कम्मं । एत्तावताति एत्तकेन सावनमत्तेन । अवन्दियोति न वन्देतब्बो, वन्दितुं न अरहोति अत्थो । ततोति तिक्खत्तुं सावेतब्बतो । न वन्दन्तीति भिक्खुनियो न वन्दन्ति । दिस्वापीति तं भिक्खुं दिस्वापि । तेन भिक्खुनाति अपसादनीयं दस्सेन्तेन भिक्खुना,

खमापेतब्बन्ति सम्बन्धो। **विहारेयेवाति** भिक्खून् विहारेयेव। **तेन भिक्खुनाति** उपसङ्कमितब्बेन भिक्खुना, वत्तब्बन्ति सम्बन्धो। **ततोति** वत्तब्बकालतो। **सोति** अपसादनीयं दस्सेन्तो भिक्खु। **एत्थाति** भिक्खुनिक्खन्धके। **कम्मविभङ्गेति** परिवारावसाने कम्मानं विभङ्गट्टाने (परि० अट्ठ० ४९५-४९६)।

ओभासन्तीति अव हीनेन भासन्तीति दस्सेन्तो आह “असद्धम्मेन ओभासन्ती”ति। “भिक्खुनीहि सद्धिं सम्पयोजेन्ती”ति एत्थ कम्मकरणे दस्सेन्तो आह “पुरिसे असद्धम्मेना”ति। एत्थ “पुरिसे”ति इमिना कम्मं दस्सेति, “असद्धम्मेना”ति इमिना करणं। **विहारप्पवेसनेति** भिक्खून् विहारप्पवेसने। **ओवादं ठपेतुन्ति** एत्थ ओवादट्टपनाकारं दस्सेन्तो आह “न भिक्खुनुपस्सय”न्तिआदि। **ओवादत्थायाति** ओवादपटिगहणत्थाय। **मा करित्थाति** मा करेय्याथ।

४१६. गिहिदारिकायोति गिहिभूता दारिकायो बन्धन्ति वियाति योजना। **घनपट्टकेनाति** घनभूतेन पट्टेन नियुत्तेन। **एकपरियकन्ति** एत्थ एकवारं कटियं परिक्खिपित्वा कतं कायबन्धनं एकपरियकन्ति दस्सेन्तो आह “एकवारं परिक्खिपनक”न्ति। तत्थ **परिक्खिपनकन्ति** कटियं परिक्खिपनारहं।

विलीवेनाति एत्थ बहुत्थे एकवचनन्ति आह “सण्हेहि विलीवेही”ति। “कतपट्टेना”ति इमिना पाळियं “कतेना”ति पाठसेसं दस्सेति। **सेतवत्थपट्टेनाति** सेतवत्थेन कतेन पट्टेन। **कतवेणियाति** कताय वेणिया। इमिना दुस्सेन कता वेणि **दुस्सवेणीति** वचनत्थं दस्सेति। एसेव नयो पुरिमपच्छिमपदेसुपि। **चोळकासावन्ति** चोळमेव कसावेन रत्तत्ता चोळकासावं।

अट्टिल्लेनाति अट्टेन अट्टिना। “गोजङ्गट्टिके”ति इमिना अट्टिनो सम्बन्धं दस्सेति। **हत्थं कोट्टापेन्तीति** एत्थ हत्थं नाम अगगबाहमेवाधिप्पेतं, न कप्परतो पट्टायाति दस्सेन्तो आह “अगगबाह”न्ति। **पिट्टिहत्थन्ति** हत्थपिट्ठिं। **पिट्टिपादन्ति** पादपिट्ठिं।

४१७. वुत्तनयानेवाति छब्बगियानं मुखलिम्पनादीसु (चूळव० अट्ठ० २४७) वुत्तनयानेव। **अङ्गदेसेति** सरीरप्पदेसे। **गण्डप्पदेसेति** कपोलप्पदेसे। **सालोके तिट्ठन्तीति** एत्थ संविज्जति आलोको एत्थाति **सालोकन्ति** कत्वा द्वारं गहेतब्बं। तेन वुत्तं “द्वारं विवरित्वा”ति। **वुट्टापेन्तीति** उपसम्पादेन्ति। **सूनं ठपेन्तीति** एत्थ सूनासद्दो मंसपरियायोति आह “मंसं विक्किणन्ती”ति। **तेनाति** दासेन। इदं पदं “कारेन्ती”ति पदे कारितकम्मं। “हरितकज्जेव पक्कज्जा”ति इमिना **हरितकपक्किन्ति** पदस्स द्वन्दवाक्यं दस्सेति। तत्थ **हरितकन्ति** हरितमेव पण्णं। **पक्कन्ति** सेदितं पण्णं।

४१८. कथितायेवाति चीवरक्खन्धके कथितायेव।

४१९. पाळिमुत्तकविनिच्छयोति पाळियं वुत्तविनिच्छयतो मुत्तो विनिच्छयो। पाळिमुत्तकविनिच्छयं वित्थारेन्तो आह “सचे ही”तिआदि। यो कोचि कालं करोन्तो वदतीति सम्बन्धो। **ममच्चयेनाति** मम अतिक्कमेन। **अज्जस्साति** वुत्तेहि उपज्झायादीहि अज्जस्स। **तेसन्ति** उपज्झायादीनं। **न होतीति** परिक्रारो न होति। **हीति** सच्चं, यस्मा वा। **अच्चयदानन्ति** अच्चयेन होतूति दानं। न **रुहतीति** पच्चन्नं सहधम्मिकानं पब्बजितस्स वा गहट्टस्स वा यस्स कस्सचि अच्चयदानं तेसं न रुहति, सङ्गस्सेव रुहतीति अधिप्पायो। गिहीनं पन अच्चयदानन्ति सम्बन्धो। **रुहतीति** गिहीनं पब्बजितस्स वा गहट्टस्स वा यस्स कस्सचि अच्चयदानं तेसं रुहति, तेसंयेव सन्तको होतीति अधिप्पायो।

४२०. पुराणमल्लीति एत्थ मल्लस्स भरिया मल्ली, पुराणे मल्ली पुराणमल्लीति दस्सेन्तो आह “पुराणे”तिआदि।

“गिहिकाले”ति इमिना “पुराणे”ति एत्थ णपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । मल्लस्साति मुट्ठिमल्लस्स । पुरिसव्यञ्जनन्ति एत्थ व्यञ्जनसद्दो निमित्तपरियायोति आह “पुरिसनिमित्त”न्ति । चित्तन्ति रागचित्तं ।

४२१. यन्ति यं वत्थु, अगन्ति पठमभागं । असप्पायन्ति अत्तनो असप्पायं ।

हिय्योति अतीतानन्तराहनि । अञ्जस्मिन्ति भिक्खुनीहि अञ्जस्मिं । “भिक्खुनीही”ति पदं “पटिग्गाहापेत्वा”ति पदे कारितकम्मं । हीति सच्चं, यस्मा वा ।

४२६. “भोजनकाल”न्ति इमिना “कालं वीतिनामेसु”न्ति एत्थ कालविसेसं दस्सेति ।

पुरेति आदिमिह । तासन्ति अट्टन्नं भिक्खुनीनं । अब्भन्तरिमाति अब्भन्तरे परियापन्ना । अञ्जाति अट्टहि भिक्खुनीहि अञ्जा । नवकतरा होतीति सम्बन्धो । “ठपेत्वा भत्तग”न्ति इमिना अञ्जत्थ सब्बत्थ यथावुट्ठं न पटिबाहितब्बन्ति एत्थ अञ्जसद्दस्स अपादानं दस्सेति । अञ्जस्मिन्ति एत्थ स्मिंवचनेन त्थपच्चयस्स अत्थं दस्सेति । “चतुपच्चयभाजनीयट्ठाने”ति इमिना सरूपं दस्सेति ।

४३०. दूतेनपि उपसम्पादेतुन्ति एत्थ किं सब्बथा दूतेन उपसम्पदा वट्टतीति आह “दूतेन...पे... वट्टती”ति । येन केनचि अन्तरायेनाति सम्बन्धो, असति अन्तराये न वट्टतीति अधिप्पायो । कम्मवाचापरियोसाने उपसम्पन्नाव होतीति सम्बन्धो । तावदेवाति उपसम्पन्नकखणेयेव ।

४३१. नवकम्मप्पीति पिसद्दो उदोसितउपस्सये अपेक्खति ।

४३२. तस्साति तस्सा इत्थिया । याव सो दारको विञ्जुतं पापुणातीति एत्थ कथं विञ्जुभावो गहेतब्बोति आह “याव खादितु”न्तिआदि ।

ठपेत्वा सागारन्ति एत्थ सकारो सहसद्दकारियो, अगारन्ति च सेय्यागारन्ति दस्सेन्तो आह “सहागारसेय्यमत्तं ठपेत्वा”ति । यथा अञ्जस्मिं पुरिसे पटिपज्जितब्बं, एवं तथाति योजना । “अञ्जस्मि”न्ति इमिना पाळियं अञ्जे पुरिसेति एत्थ स्मिंवचनस्स सब्बनामतो एकारादेसो दस्सितो, तंदस्सनेन च कच्चायने (कच्चायने ११० सुत्ते) सब्बनामतो स्मिंवचनस्स एकारादेसनिसेधनं अनिच्चन्ति दस्सेति ।

४३४. “यदेव सा विब्भन्ता”ति इमिना दस्सेतीति सम्बन्धो । “यस्मा”ति इमिना यदेवाति एत्थ यंसद्दस्स कारणत्थं दस्सेति । ओदातानि वत्थानि निवत्थाति सम्बन्धो । “तस्मायेवा”ति इमिना तदेवाति पदस्स कारणत्थमेव दस्सेति । “न सिक्खापच्चक्खानेना”ति इमिना एवत्थफलं दस्सेति । सा पुन उपसम्पदं न लभतीति सा विब्भन्ता भिक्खुनी पुन उपसम्पदं न लभति ।

पब्बज्जम्पि न लभतीति तित्थायतनसङ्कन्ता भिक्खुनी पब्बज्जम्पि न लभति, पगेव उपसम्पदं ।

पादे सम्बाहन्ताति भिक्खुनीनं पादे सम्बाहन्ता । केसेति भिक्खुनीनं केसे । तत्राति “कुक्कुच्चयन्ता न सादियन्ती”ति वचने । एके आचरिया वदन्तीति सम्बन्धो । सारत्ता होन्तीति योजना । एत्थाति पुरिसानं अभिवादानादीसु । इदन्ति पुरिसानं

अभिवादनादि, “अनुज्जात”न्ति पदे वुत्तकम्मं “वट्ठती”ति पदे वुत्तकत्ता। अथ वा ओदिस्स अनुज्जातं इदं पुरिसानं अभिवादनादि वट्ठतीति योजना। एवहि सति “ओदिस्स अनुज्जात”न्ति पदं हेतुअन्तोगधविसेसनं, ओदिस्स अनुज्जातत्ता वट्ठतीति अधिप्पायो। तन्ति अट्ठकथासु वुत्तवचनं। हीति सच्चं, यस्मा वा।

४३५. पल्लङ्केन निसीदन्तीति एत्थ आसनपल्लङ्कं पटिक्खिपन्तो आह “पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदन्ती”ति। तत्थ आभुजित्वाति आबन्धित्वा। कूपोति वच्चकूपो। उपरीति कूपतो उपरि। “सब्बदिसासु पज्जायती”ति इमिना पटिच्छन्नमेव अत्थि, न उपरि छन्नन्ति दस्सेति।

४३६. कुण्डकन्ति कणं। एत्थाति भिक्खुनिक्खन्धके।

इति भिक्खुनिक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता।

११. पञ्चसतिकक्खन्धकं

१. खुद्धानुखुद्दकसिक्खापदकथा

४४१. पञ्चसतिकक्खन्धके “चत्तारि...पे०... खुद्दकानी”ति एवमादि वुत्तन्ति सम्बन्धो। परियायेनाति कारणेन। धूमकालिकन्ति एत्थ धूमस्स कालो धूमकालो, धूमस्स उट्ठितकालोति अत्थो। सो एतस्सत्थीति धूमकालिकं, सिक्खापदपज्जत्तं। इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “यावा”तिआदि।

४४३. इदन्ति “कतमानि पन भन्ते खुद्धानुखुद्दकानि सिक्खापदानी”ति अपुच्छनं। “तया”ति इमिना इदं तेति एत्थ तेसद्वस्स “तुहं, तवा”ति अत्थे पटिक्खिपति। आपत्तिन्ति दुक्कटार्पितं। हीति सच्चं, यस्मा वा। तेति थेरा। “सङ्खो...पे०... न समुच्छिन्दती”ति एतं वचनं अनुस्सावितन्ति योजना। “देसेहि तं आवुसो दुक्कट”न्ति इदम्पि च वुत्तन्ति सम्बन्धो। थेरो पनाति आनन्दत्थेरो पन आहाति सम्बन्धो। तत्थाति अपुच्छने। यथाति येनाकारेण। चतूसु ठानेसूति “भगवतो वस्सिकसाटिकं अक्कमित्वा सिब्बेसी”तिआदीसु चतूसु ठानेसु। एत्थाति पञ्चसतिकक्खन्धके।

इति पञ्चसतिकक्खन्धकवण्णनाय योजना समत्ता।

१२. सत्तसतिकक्खन्धकं

दसवत्थुकथा

४४७. सत्तसतिकक्खन्धके वट्ठेन्ति कटसिन्ति एत्थ कटसीसद्वो सुसानभूमिवाचकोति दस्सेन्तो आह “पुनप्पुनं कळेवरं निक्खिपमाना भूमिं वट्ठेन्ती”ति। तत्थ कळेवरन्ति देहं। तज्जि कळे अङ्गपच्चङ्गानं अवयवे सम्पिण्डेत्वा वरियति इच्छियतीति कळेवरन्ति वुच्चति। एवं घोरं कटसिं वट्ठेन्ताव पुनब्भवं आदियन्तीति योजना।

४५४. पापकं नो आवुसो कतन्ति एत्थ नोसद्वो अम्हसद्वकारियो, छट्ठीकत्ता च होतीति दस्सेन्तो आह “आवुसो अम्हेहि पापकं कत”न्ति।

४५५. “पियवचन”न्ति इमिना कतमेन त्वं भूमि-विहारेनाति एत्थ भूमिसद्धो पियवाचको रुळ्हीसद्धोति दस्सेति । “आमन्तेती”ति इमिना आलपनपदन्ति दस्सेति । आवुसो भूमीति अत्थो । कुल्लविहारो नाम मेत्ताविहारो, सो च हेट्ठिमज्ञानत्तये युत्तत्ता उत्तानविहारोति आह “उत्तानविहारेना”ति ।

४५७. सावत्थियाति सावत्थिनगरे । सुत्तविभङ्गेति पदभाजनीये । पटिक्खित्तभावं वित्थारेन्तो आह “तत्र ही”तिआदि । तत्राति सुत्तविभङ्गे, पटिक्खित्तं होतीति सम्बन्धो । तत्राति “सन्निधिकारके असन्निधिकारकसज्जी”तिआदिवचने । एके आचरिया एवं मज्जन्तीति योजना । किन्ति मज्जन्तीति आह “यो पन भिक्खू”तिआदि । अलोणकं यम्पि आमिसन्ति योजना । तेनाति पुरेपरिग्गहितलोणेन । तन्ति आमिसं । तदहुपटिग्गहितमेवाति तस्मिं अहनि पटिग्गहितमेव । तस्माति यस्मा तदहुपटिग्गहितमेव, तस्मा । वदतोति वदन्तस्स, भगवतो वचनेनाति सम्बन्धो । एत्थाति अलोणकामिसपरिभुज्जने, दुक्कटेन भवितब्बं इति मज्जन्तीति योजना । तेति एके आचरिया । दुक्कटेनपीति पिसद्देन पगेव पाचित्तियेनाति दस्सेति । हीति सच्चं, यस्मा वा । एत्थाति यावजीविकयावकालिकेसु । यावजीविकं न तदहुपटिग्गहितं, यावकालिकमेव तदहुपटिग्गहितन्ति योजना । तदहुपटिग्गहितञ्च यावकालिकन्ति सम्बन्धो । तं दुक्कटं तुम्हे यदि मज्जथाति योजना । यावजीविकमिस्सन्ति लोणसङ्कातेन यावजीविकेन संसट्ठं । ब्यज्जनमत्तन्ति विकाले न कप्पतीति ब्यज्जनमत्तं ।

एत्थाति “यावकालिकेन भिक्खवे”तिआदिवचने (महाव० ३०५) तदहुपटिग्गहितं यावजीविकन्ति योजना । यावकालिकस्स गति विद्य गति एतस्साति यावकालिकगतिकं । तस्मा दुक्कटं न होतीति सम्बन्धो । एत्थाति पुरेपरिग्गहितलोणेन आमिसपरिभुज्जने । तदहुपटिग्गहितं यावकालिकेन सम्भिन्नरसं यावजीविकन्ति योजना । तन्ति यथावुत्तं यावजीविकं, विकालभोजनपाचित्तिया एव कारणं होतीति योजना । एवन्ति तथा, अज्ज पटिग्गहितम्पि यावजीविकन्ति सम्बन्धो । अपरज्जु पटिग्गहितेन यावकालिकेनाति योजना । तन्ति यावजीविकेन सम्मिस्सं यावकालिकं, अजानन्तोपीति सम्बन्धो । इदन्ति यथावुत्तं यावकालिकं । ततोति सन्निधिभोजनपाचित्तियतो । हीति सच्चं । “सावत्थिया सुत्तविभङ्गे”ति इदं व्याकरणं परिसुद्धन्ति योजना ।

“राजगहे उपोसथसंयुत्ते”ति इदं वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । उपोसथसंयुत्तेति उपोसथेन सम्बन्धे उपोसथक्खन्धके । किं सन्धाय वुत्तन्ति आह “न भिक्खवे...पे... दुक्कटस्साति (महाव० १४१) एतं सन्धाया”ति । अतिसारेति अतिक्कमित्वा सरणे गमने पवत्तनेति अत्थो । निमित्तत्थे चेतं भुम्मं । “चम्पेय्यके विनयवत्थुस्मि”न्ति इदं वुत्तन्ति सम्बन्धो । “चम्पेय्यक्खन्धके आगत”न्ति इमिना चम्पेय्ये आगतं चम्पेय्यकन्ति वचनत्थं दस्सेति ।

धम्मिकन्ति भूतेन पवत्तं । सुत्तविभङ्गे हि यस्मा आगतन्ति सम्बन्धो । दसायेवाति दसायमेव, आधारे चेतं भुम्मं । विदत्थिमत्ताति विदत्थिपमाणा । दसाय विनाति दसं वज्जेत्वा । तं पमाणन्ति विदत्थित्तयसङ्कातं तं पमाणं करोन्तस्स वुत्तपाचित्तियं आपज्जतीति सम्बन्धो । “तं अतिक्कामयतो छेदनकं पाचित्तिय”न्ति (पाचि० ५३३) इदं वचनं आगतमेव होतीति योजना । सब्बत्थाति सब्बस्मिं सत्तसतिकक्खन्धके ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

सत्तसतिकक्खन्धकवण्णनाय

योजना समत्ता ।

द्विवग्गसङ्गहाति महावग्गचूळवग्गवसेन द्वीहि वग्गेहि सङ्गहिता । द्वावीसतिपभेदनाति महावग्गे दस, चूळवग्गे द्वादसाति एवं द्वावीसतिपकारा । पञ्चक्खन्धदुक्खप्पहायिनोति पञ्चक्खन्धसङ्घातं दुक्खं पजहनसीलस्स, भगवतोति सम्बन्धो । आसापीति इच्छापि । अयं पनेत्थ योजना-पञ्चक्खन्धदुक्खप्पहायिनो भगवतो सासने द्विवग्गसङ्गहा द्वावीसतिपभेदना ये खन्धका भगवता वुत्ता, तेसं खन्धकानं एसा वण्णना अन्तरायं विना यथा सिद्धा, एवं तथा पाणीनं कल्याणा आसापि सिज्झन्तूति ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

चूळवग्गसंवण्णनाय

योजना समत्ता ।

जादिलज्झितनामेन, नेकानं वाचितो मया ।
चूळवग्गखन्धकस्स, समत्तो योजनानयोति ॥

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

पाचित्यादियोजना

परिवारवग्गयोजना

चूळवग्गखन्धकस्सेवं, कत्त्वान योजनानयं ।
अधुना परिवारस्स, करिस्सं योजनानयं ॥

सोळसमहावारो

पञ्जत्तिवारयोजना

एवं द्वावीसतिखन्धकानं संवण्णनं कत्वा इदानि “परिवारो”ति सङ्गहमारूळहस्स विनयस्स संवण्णनं करोन्तो अयमाचरियो पठमं ताव अनुसन्धिदस्सनमुखेन पटिज्जं कातुकामो आह “विसुद्धपरिवारस्सा”ति आदि । तत्थ विसुद्धपरिवारस्साति विसुद्धाय चतुपरिसाय परिवारितस्स, अथवा विसुद्धेन चतुपरिससङ्घातेन परिवारेन समन्नागतस्स भगवतोति सम्बन्धो । परिवारे हि विसुद्धे तेन परिवारितो, तंपरिवारितो वा भगवापि विसुद्धोयेव नाम होति । इमिना संवण्णियमानस्स “परिवारो”ति सङ्गहमारूळहस्स देसेतब्बधम्मस्स अनुरूपेन देसकभूतस्स भगवतो थोमनं कतं होति । धम्मक्खन्धसरीरस्साति सीलादिधम्मक्खन्धसङ्घातेन सरीरेन समन्नागतस्स, इमिना संवण्णितानं खन्धकानमनुरूपेन भगवतो थोमनं कतं होति । पकति हेसाचरियानं यदिदं देसेतब्बधम्मनुरूपेन देसकस्स थोमना (सारत्थं टी० १.गन्थारम्भकथा; विसुद्धि० महाटी० १.१) । अनन्तराति अनन्तरे काले ।

योति विनयो। पुब्बागतन्ति पुब्बे वुत्तेसु विभङ्गखन्धकेसु आगतं। नयन्ति सद्दअत्थविनिच्छयनयसङ्घातं सब्बं नयं। हित्वाति चजित्वा। अनुत्तानत्थवण्णनन्ति अनुत्तानानं पदानमत्थवण्णनं। अयं पनेत्थ योजना — विसुद्धपरिवारस्स धम्मक्खन्धसरीरस्स भगवतो सासने खन्धकानमनन्तरा “परिवारो”ति यो विनयो सङ्गहं समारूढ्हो, तस्स विनयस्स पुब्बागतं नयं हित्वा इदानी अनुत्तानत्थवण्णनं करिस्सामीति।

१. तत्थ तत्थाति “तस्स अनुत्तानत्थवण्णनं करिस्सामी”ति यो परिवारसङ्घातो विनयो संवण्णेत्तब्बभावेन वुत्तो, तत्थ। सङ्खेपत्थोति समासत्थो। यं तेनाति एत्थ तसद्दस्स अनियमनिद्देसभावं दस्सेन्तो आह “यो सो”ति। तत्थ योति अनियम निद्देसो, तस्स “तेना”ति नियमनं दट्ठब्बं। सोति पदालङ्कारो। द्वीसु हि सब्बनामेसु येभ्य्येन पुब्बमेव पधानं, पच्छिमं पन वचनालङ्कारं। यो सो भगवा पञ्जपेसीति सम्बन्धो। चिरट्टितिकत्थन्ति चिरं पञ्चवस्ससहस्सकालं ठितिकत्थाय, “याचितो”ति च “पञ्जपेसी”ति च सम्बन्धो। धम्मसेनापतिना याचितोति सम्बन्धो। याचितो हुत्वा पञ्जपेसीति योजना। तेन भगवता पञ्जत्तन्ति सम्बन्धो। “जानता पस्सता”ति द्विन्नं पदानं कम्ममेव दस्सेन्तो आह “तस्स तस्सा”तिआदि। तत्थ “पञ्जत्तिकाल”न्ति इमिना “जानता”ति पदस्स कम्मं दस्सेति, “दस अत्थवसे”ति इमिना “पस्सता”ति पदस्स कम्मं।

एवं कम्मदस्सनेन योजनानयं दस्सेत्वा इदानी करणदस्सनेन अपरम्पि योजनानयं दस्सेन्तो आह “अपिचा”तिआदि। “पुब्बेनिवासादीही”तिआदिसद्देन दिब्बचक्खुस्स विसुं गहेतब्बत्ता इद्धिविधदिब्बसोत्तरचित्तविजाननानि गहेतब्बानि। इमेहि पदेहि “जानता, पस्सता”ति द्विन्नं पदानं पञ्चन्नं लोकियअभिज्जानमेव करणभावं दस्सेति। तीहि विज्जाहीति पुब्बेनिवासदिब्बचक्खुआसवक्खयजाणसङ्घाताहि तीहि विज्जाहि। छहि वा पन अभिज्जाहीति सह आसवक्खयजाणेन पञ्चलोकियाभिज्जासङ्घाताहि छहि अभिज्जाहि। सब्बत्थाति सब्बेसु तीसु कालेसु, पञ्चसुपि जेय्यधम्मेषु। समन्तचक्खुनाति अनावरणसब्बज्जुतज्जाणसङ्घातेन समन्तचक्खुना। पञ्जायाति सब्बज्जुतपञ्जाय। तिरोकुट्टादीति आदिसद्देन तिरोपब्बतादयो सङ्गण्हाति। मंसचक्खुनाति पसादचक्खुना। पटिवेधपञ्जायाति मग्गपञ्जाय। देसनापञ्जायाति सब्बज्जुतपञ्जाय। सब्बज्जुतपञ्जायेव हि अत्थतो देसनापञ्जा नाम। तेन वुत्तं “तस्सा पञ्जाय तेजसा। अभिधम्मकथामग्गं, देवानं सम्पवत्तयीति (ध० स० अट्ठ० गन्धारम्भकथा ५)। इमेहि पदेहि अवत्थावसेन विसुं विसुं द्विन्नं पदानं करणसम्भवं दस्सेति। अरहताति अरीनं अरानञ्च हतत्ता, पच्चयादीनञ्च अरहत्ता अरहता। सम्मासम्बुद्धेनाति सम्मा सामञ्च सब्बधम्मानं बुद्धत्ता सम्मासम्बुद्धेन, तेन भगवताति सम्बन्धो। केनाभतन्ति तं पठमं पाराजिकं केन आभतं, इति सङ्खेपत्थोति योजना।

२. पुच्छाविसज्जने पन एवमत्थो वेदितब्बोति योजना। यं तेन...पे०... पाराजिकन्ति इदं पदं पच्चुद्धरणमत्तमेवाति सम्बन्धो। पतिउद्धरणमत्तमेव, न अत्थदस्सनन्ति अत्थो। एत्थाति एतेसु पदेसु। एका पञ्जत्तीति एका पठमपञ्जत्ति। अनुपञ्जत्तियोति पच्छा ठपिता पञ्जत्तियो।

एत्तावताति एत्तकेन “एका पञ्जत्ति, द्वे अनुपञ्जत्तियो”ति वचनमत्तेन विस्सज्जिता होन्तीति सम्बन्धो। ततियं पुच्छन्ति सम्बन्धो। कस्मा अनुप्पन्नपञ्जत्ति तस्मिं नत्थीति आह “अयं ही”तिआदि। तत्थ हि यस्मा अज्जत्र नत्थि, तस्मा नत्थीति योजना। “अनुप्पन्ने दोसे पञ्जत्ता”ति इमिना अनुप्पन्ने दोसे पञ्जपेतब्बाति अनुप्पन्नपञ्जत्तीति वचनत्थं दस्सेति। साति अनुप्पन्नपञ्जत्ति। तस्माति यस्मा अज्जत्र नत्थि, तस्मा। सब्बत्थपञ्जत्तीति एत्थ सब्बस्मिं पदेसे पञ्जत्ति सब्बत्थपञ्जत्तीति अलुत्तसमासं दस्सेन्तो आह “मज्झिमदेसे चेवा”तिआदि। “मज्झिमदेसे चेव पच्चन्तिमजनपदेसु चा”ति इमिना “सब्बत्था”ति पदस्स सरूपं दस्सेति। पदेसपञ्जत्तिं अपनेत्वा सब्बत्थपञ्जत्तिं पारिसेसनयेन दस्सेन्तो आह

“विनयधरपञ्चमेना”ति आदि । तत्थ **विनयधरपञ्चमेना**ति अनुस्सावनाचरियपञ्चमेन । **एत्थेवा**ति मज्झिमदेसेयेव । **एतेही**ति चतूहि सिक्खापदेहि । **सेसानी**ति चतूहि सिक्खापदेहि सेसानि ।

साधारणपञ्चत्तीति एत्थ साधारणा नाम भिक्खुभिक्खुनीनमेवाति आह “भिक्खूनञ्चेव भिक्खुनीनञ्चा”ति । **इदं पना**ति पठमपाराजिकं पन, पञ्चत्तन्ति सम्बन्धो । **विनीतकथामत्तमेवा**ति विनीतवत्थुपकासकं कथामत्तमेव । **तासन्ति** भिक्खुनीनं । **व्यञ्जनमत्तमेवा**ति “साधारणा”ति च “उभतो”ति च व्यञ्जनमत्तमेव । **एत्था**ति साधारणपञ्चत्तिउभतोपञ्चत्तिपदे ।

“निदाने अनुपविट्ठ”न्ति इमिना “**निदानोगध**”न्ति पदस्स सत्तमीसमासञ्च **ओगध**सद्वस्स अनुपविट्ठत्थञ्च दस्सेति । ओगाळ्हो हुत्वा धरति तिट्ठतीति **ओगधं** । ननु निदानोगधे सति “पठमेन उद्देसेना”ति वत्तब्बं, कस्मा “दुतियेन उद्देसेना”ति वुत्तन्ति आह “निदानोगध”न्ति । **निदानपरियापन्नम्पि समानन्ति** निदानपरियापन्नं समानम्पीति योजना । **पिसद्वो** गरहत्थो, पगेव दुतिये उद्देसे परियापन्नेति दस्सेति । “सीलविपत्तिआदीन”न्ति वचनं वित्थारेन्तो आह “**पठमा ही**”ति आदि ।

द्वङ्गिकेनाति कायचित्तसङ्घातेन द्वङ्गिकेन । ननु “एकेन समुद्धानेना”ति वुत्तत्ता “कायतोयेवा”ति वत्तब्बं, अथ कस्मा “कायतो च चित्ततो च समुद्घाती”ति वुत्तन्ति आह “एत्थ ही”ति आदि । **एत्था**ति “एकेन समुद्धानेना”ति वचने । **चित्तन्ति** सेवनचित्तं । **आपन्नोसी**ति त्वं आपन्नो असीति योजना । **आम आपन्नोम्ही**ति आम अहं आपन्नो अम्हीति योजना । **तावदेवा**ति तस्मिं पटिजानक्खणेयेव । **तं पुगलन्ति** पाराजिकमापन्नं तं पुगलं । **तप्पच्चया**ति तस्स पाराजिकमापन्नस्स कारणा । “न कतमेन समथेन सम्मती”ति यं पन वचनं वुत्तन्ति योजना । **तन्ति** वचनं, वुत्तन्ति सम्बन्धो ।

वुत्तमातिका पञ्चत्तीति वुत्तमातिकासङ्घाता पञ्चत्ति विनयो नामाति योजना । मातिका हि यस्मा पञ्चपीयति सङ्घेपेन ठपीयति, पकारं जानापेति वा, तस्मा **पञ्चत्ती**ति वुच्चति । “पदभाजनं वुच्चती”ति इमिना वित्थारेन भाजियति एतायाति **विभत्ती**ति दस्सेति । **वीतिक्कमो**ति कायवाचावीतिक्कमो । सो हि न संवरति कायवाचं न पिदहतीति **असंवरो**ति वुच्चति । **येसं वत्तती**ति एत्थ वत्ततिकिरियाय कत्तारं दस्सेन्तो आह “विनयपिटकञ्च अट्ठकथा चा”ति । **पगुणा**ति वाचुग्गता । तेति ते पुगला, धारेन्तीति सम्बन्धो । **ही**ति सच्चं, यस्मा वा । **एतस्सा**ति पठमपाराजिकस्स । **केनाभतन्ति** एत्थ भरधातुया धारणपोसनत्थेसु (पाणिनी १०८ धातुपाठे) धारणत्थं दस्सेन्तो आह “केन आनीत”न्ति । “परम्पराय आनीत”न्ति इमिना **परम्पराभतन्ति** पदस्स ततियासमासं दस्सेति । अथवा “केनाभत”न्ति पुच्छाय अनुरूपं यकारलोपवसेन वाक्यन्ति दस्सेति ।

३. उपालि दासको चेवाति आदिका गाथायो किमत्थं केहि ठपिताति आह “इदानी”ति आदि । **तन्ति परं परं** । **तत्था**ति तासु गाथासु । **यन्ति** वचनं । **इमिना नयेना**ति पठमपाराजिकस्स पुच्छाविसज्जने वुत्तेन इमिना नयेन ।

इति महाविभङ्गे पञ्चत्तिवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

कतापत्तिवारादिवण्णना

१५७. इतोति पञ्चत्तिवारतो, परं वुत्ता सत्त वारा उत्तानत्था एवाति योजना । **कतापत्तिवारो**ति “कतापत्ती”ति पदेन लक्खितो वारो । एसेव नयो सेसेसुपि । **तदनन्तरो**ति तेसं सत्तन्नं वारानं अनन्तरे वुत्तो । **समुच्चयवारो**ति सं एकतो

आपत्तिविपत्तिआदयो उचियन्ति सम्पिण्डयन्ति एत्थाति समुच्चयो, सोयेव वारो समुच्चयवारो ।

१८८. ततोति तेहि अट्ठहि वारेहि, परं वुत्ताति सम्बन्धो । पच्चयवसेन वुत्तो एको पञ्जत्तिवारोति योजना ।
पच्चयवसेनाति पच्चयसद्वस्स वसेन । तस्साति पच्चयस्स । तेपीति अट्ठ वारापि । इतीतिआदि निगमनं । ततोति
महाविभङ्गतो, परं आगताति सम्बन्धो । एवं इमे द्वत्तिस वाराति योजना । हीति सच्चं, यस्मा वा । एत्थाति द्वत्तिसवारेसु ।

समुद्धानसीसवण्णना

२५७. तदनन्तरायाति तेसं द्वत्तिसवारानं अनन्तरं वुत्ताय समुद्धानकथाय एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । अनत्ता इति
निच्छिताति अनत्तात्वेव विनिच्छिता । इमिना अनत्ता इति निच्छयाति एत्थ चिधातुया विनिच्छयत्थं दस्सेति ।
“अनिच्चाकारादीही”ति इमिना सभागधम्मानन्ति एत्थ अनिच्चाकारादीहि समानो भागो एतेसन्ति सभागा, तेयेव धम्मा
सभागधम्माति वचनत्थं दस्सेति । नाममत्तम्पीति अनिच्चादिनाममत्तम्पि । पिसद्वेन पगेव नामिको अनिच्चादिसभावोति
दस्सेति । न पञ्जायतीति न खायति । इमिना न नायतीति एत्थ आधातुया खायनत्थं दस्सेति । दुक्खहानिन्ति एत्थ दुक्खं
जहातीति दुक्खहानीति दस्सेन्तो आह “दुक्खघातन”न्ति । दुक्खं हनतीति दुक्खघातनो, सद्धम्मो, तं । “खन्धका या च
मातिका”ति वत्तब्बे सुखुच्चारणत्थाय रस्सवसेन पाठो अत्थीति आह “खन्धका य च मातिका”ति । समुद्धानं
नियतोकतन्ति (सं० नि० १.२१६) एत्थ “समुद्धानं नियतकत”न्ति वत्तब्बे “परोसहस्स”न्तिआदीसु विय ओकारागमवसेन
“समुद्धाननियतोकत”न्ति वुत्तन्ति आह “समुद्धानं नियतकत”न्ति । एतेनाति “समुद्धानं नियतोकत”न्ति पाठेन ।
पच्चेतब्बोति पति एतब्बो, पटिमुखं जातब्बोति अत्थो । अज्जेहीति तीहि सिक्खापदेहि अज्जेहि सिक्खापदेहि ।

तत्थाति सम्भेदनिदानवचनेसु । सम्भेदवचनेन पच्चेतब्बन्ति सम्बन्धो । हीति सच्चं । तानि तीणि सिक्खापदानि
उपेत्वाति सम्बन्धो । पञ्जत्तिदेससङ्घातन्ति पञ्जत्तिद्धानभूतदेससङ्घातं । “इमानि तीणी”ति इमिना “दिस्सन्ती”ति
किरियाय कत्तारं दस्सेति । “पञ्जायन्ती”ति इमिना दिसधातुया खायनत्थं दस्सेति । तत्थाति
समुद्धाननियमसम्भेदनिदानसङ्घातेसु तीसु, निद्धारणे भुम्मं । इतरं पनाति समुद्धाननियमसम्भेदेहि अज्जं पन ।

आळवीति आळवियं । सक्केसु भग्गेसु चाति एत्थ जनपदनामत्ता बहुवचनवसेन वुत्तं ।

द्वीसु विभङ्गेसु पञ्जत्तं यं सिक्खापदं उद्दिसन्तीति योजना । “विभङ्गेसू”ति इमिना विभङ्गेति एत्थ सुकारलोपोति
दस्सेति । तस्साति सिक्खापदस्स । यथाजायन्ति युत्तिया अनुरूपं । तन्ति समुद्धानं । मे सुणाथाति मम सन्तिका सुणाथ ।
इतीति अयमत्थो ।

कथिनन्ति पठमकथिनसमुद्धानं । अननुज्जाताय सद्धिन्ति अननुज्जातसमुद्धानेन सद्धिं । सदिसा इध दिस्सरेति एत्थ
इधसद्धो अत्थपकरणवसेन उभतोविभङ्गविसयोति आह “इध उभतोविभङ्गे”ति । “सदिसानी”ति इमिना सदिसाति एत्थ
निकारस्साकारादेसो दस्सितो । “दिस्सन्ती”ति इमिना दिस्सरेति एत्थ अन्तिसद्वस्स रेकारो (निरुत्तिदीपनियं ५७० सुते)
दस्सितो ।

समुद्धानसीसो

पठमपाराजिकसमुद्धानवण्णना

२५८. किमर्थं “मेथुनं सुक्कसंसग्गो”ति आदिवचनं वुत्तन्ति आह “इदानी”ति आदि । तत्थ तत्थाति “मेथुनं सुक्कसंसग्गो”ति आदिवचने । **समुद्धानसीसन्ति** समुद्धानानं, समुद्धानेसु वा सीसं । **सेसानीति** पठमपाराजिकतो सेसानि पञ्चसत्तति सिक्खापदानि । **तेनाति** पठमपाराजिकेन । “सुक्कसंसग्गो”ति आदिवचनं संवण्णेन्तो आह “तत्था”ति आदि । तत्थ तत्थाति “सुक्कसंसग्गो”ति आदिवचने ।

खुद्दकवण्णनावसानेति खुद्दकट्ठकथाय अवसाने ।

लिङ्गविपरियायोति लिङ्गविपल्लासो । **कायमानसिका कताति** एत्थ कायमानसेसु पवत्ता कायमानसिकाति वुत्ते समुद्धानाति आह “कायचित्तसमुद्धाना कता”ति ।

दुतियपाराजिकसमुद्धानवण्णना

२५९. इदं समुद्धानं एकं समुद्धानसीसन्ति सम्बन्धो । “अदिन्नादान”न्ति इमिना **अदिन्नन्ति** एत्थ समुदायनामे एकदेसवोहारोति दस्सेति । **सेसानीति** दुतियपाराजिकतो सेसानि एकूनसत्तति सिक्खापदानि । **तेनाति** दुतियपाराजिकेन । तत्थाति “विग्गहुत्तरी”ति आदिवचने । **विग्गहुत्तरीति** आदिपदानं ब्यञ्जने आदरमकत्वा अत्थमेव दस्सेतुं वुत्तं “मनुस्सविग्गहउत्तरिमनुस्सधम्मसिक्खापदानी”ति । **अनियता दुतियिकाति** आपत्तिं अपेक्खित्वा पाळियं इत्थिलिङ्गवसेन वुत्तं, अट्ठकथायं पन सिक्खापदं अपेक्खित्वा नपुंसकलिङ्गवसेन दुतियन्ति वुत्तं ।

समुद्धाना तिका कताति एत्थ “तिकसमुद्धाना”ति वत्तब्बे पदविपरियायवसेन ककारस्स दीघवसेन समुद्धाना तिकाति वुत्तन्ति दस्सेन्तो आह “तिकसमुद्धाना कता”ति ।

सञ्चरित्तसमुद्धानवण्णना

२६०. “सञ्चरी”ति इदं ताव सञ्चरित्तं नाम एकसमुद्धानसीसं, सेसानि तेन सदिसानि ।

विभङ्गे आगतेन “रिञ्चन्ती”ति (पारा० ५७६) पदेन एळकलोमधोवापनसिक्खापदं उपलक्खित्वा वुत्तन्ति आह “विभङ्गे रिञ्चन्ति उद्देसन्ति आगत”न्ति ।

“याव द्वारकोसा अग्गळट्ठपनाय” इति (पाचि० १३५-१३६) च “अञ्जातिकाय भिक्खुनिया चीवरं ददेय्य” इति (पाचि० १६९) च “चीवरं सिब्बेय्य” इति (पाचि० १७६-१७७) च वुत्तसिक्खापदत्तयन्ति योजना ।

“समणचीवरेन चा”ति एवं वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । “समणचीवरं ददेय्या”ति इदं (पाचि० ९१७) वचनं सन्धायाति सम्बन्धो ।

समनुभासनासमुद्धानवण्णना

२६१. **भेदन्ति** इदं समनुभासनं नाम एकं समुद्धानसीसं, सेसानि तेन सदिसानि ।

कथिनसमुद्धानवण्णना

२६२. उब्भतन्ति इदं कथिनसमुद्धानं नाम एकं समुद्धानसीसं, सेसानि तेन सदिसानि ।

आवसथेन सद्धिन्ति आवसथसद्देन सद्धिं ।

एळकलोमसमुद्धानवण्णना

२६३. “एळकलोमा”ति इदं एळकलोमसमुद्धानं नाम एकं समुद्धानसीसं । इतोति यथावुत्ततो । पाळिन्ति मातिकापाळिं । विरज्झित्वाति पुब्बापरतो विराधेत्वा । यथाति येनाकारेन । पनसद्दो अनुग्गहत्थो । किञ्चापि लिखन्ति, पन तथापीति योजना । एवन्ति तथाकारेन । अत्थानुक्कमोति अत्थस्स अनुक्कमो ।

“अभिकखुकावा सेन चा”ति एतं वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । “अभिकखुके आवासे वस्सं वसेय्या”ति (पाचि० १०४७) इदं वचनं सन्धायाति सम्बन्धो । “भिकखुनी”ति आदिना वुत्तानीति सम्बन्धो । आदिसद्देन “सिक्खमाना च सामणेरी गिहिनिया”ति पाठं सङ्गहाति ।

पदसोधम्मसमुद्धानवण्णना

२६४. पदन्ति इदं पदसोधम्मसमुद्धानं नाम एकं समुद्धानसीसं, सेसानि तेन सदिसानि । “तथा अत्थङ्गतेन चा”ति एतं वचनं वुत्तन्ति सम्बन्धो । “अत्थङ्गते सूरिये ओवदेय्या”ति (पाचि० १५४-१५५) इदं वचनं सन्धायाति सम्बन्धो । अनोकासो च...पे०... सन्धाय वुत्तन्ति (पाचि० १२१९-१२२१) एत्थापि एसेव नयो ।

अद्धानसमुद्धानवण्णना

२६५. अद्धानन्ति इदं अद्धानसमुद्धानं नाम एकं समुद्धानसीसं, सेसानि तेन सदिसानि ।

थेय्यसत्थसमुद्धानवण्णना

२६६. थेय्यसत्थन्ति इदं थेय्यसत्थसमुद्धानं नाम एकं समुद्धानसीसं, सेसानि तेन सदिसानि । “व्यूहेन सत्तमा”ति इदं वचनं वुत्तन्ति योजना । तदनन्तरमेवाति तस्स सिक्खापदस्स अनन्तरमेव, “आगत”इति सम्बन्धो ।

धम्मदेसनासमुद्धानवण्णना

२६७. धम्मदेसनासमुद्धाने समुद्धानसीसं नत्थि, सब्बानि एकदस सिक्खापदानि सम्पिण्डेत्वा धम्मदेसनासमुद्धानानीति वुत्तानि । एवन्ति आदि निगमनं । ते सन्ति तेसं सिक्खापदानं । सम्भिन्नसमुद्धानन्ति संसग्गसमुद्धानं । तिविधन्ति भूतारोचनचोरिवुद्वापनअननुज्जातसमुद्धानवसेन तिप्पकारं । तन्ति नियतसमुद्धानं, होतीति सम्बन्धो । पुन तन्ति नियतसमुद्धानं, दस्सेतुन्ति सम्बन्धो । पुन तन्ति वचनं । नेत्तिधम्मानुलोमिकन्ति एत्थ कायवाचं नेति विनेतीति नेत्ति, कायवाचं नेति विनेति एत्थ, एतायाति वा नेत्ति । धम्मोति पाळि । सा हि यस्मा अत्थं धारेति, तस्मा धम्मोति वुच्चति । नेत्तियेव धम्मो नेत्तिधम्मो, तस्स अनुलोमिकं नेत्तिधम्मानुलोमिकं । तेन वुत्तं “विनयपाळिधम्मस्स अनुलोम”न्ति ।

इति समुद्धानसीसवण्णनाय योजना समत्ता ।

अन्तरपेय्याल कतिपुच्छावारवण्णना

२७१. इदानीं वुत्तोति सम्बन्धो । “इदानी”ति पदेन सम्बन्धत्ता वुत्तोति एत्थ तपच्चयो पच्चुप्पन्नकालिकोति दट्ठब्बो ।

तत्थाति मातिकायं, पुच्छासु वा । आगतापत्तिपुच्छाति आगतापत्तिया पुच्छा । हीति विसेसजोतको, हि विसेसं वक्खामीति अत्थो । एत्थाति “कति आपत्तिक्खन्धा”ति दुतियपदे । “रासिवसेना”ति इमिना खन्धसदस्स रासत्थं दस्सेति । विनीतवत्थूनीति एत्थ विनीतसदो विनयपरियायोति आह “विनयपुच्छा”ति । ननु विनीतविनयसद्धानं सदतो नानत्ता अत्थतोपि नानं, कस्मा पन “विनयपुच्छा”ति वुत्तन्ति आह “विनीतं...पे... एक”न्ति । इदन्ति पदत्तयं । अत्थतो एकन्ति अत्थतोयेव एकं, न सदतो । विनीतवत्थूनीति आपत्तिविनयकारणत्ता विनीतवत्थूनि । येसूति अगारवेसु । सतीति सन्तेसु । एत्थ च येसु सति आपत्तियो न होन्ति, असति होन्तीति वाक्यमपि अवुत्तसिद्धिनयेन गहेतब्बं । येसूति गारवेसु । तेति अगारवगारवे । यस्मा पन नत्थीति सम्बन्धो । विपत्तिभावपुच्छाति विपत्तिभावस्स पुच्छा । पुच्छियति इमायाति पुच्छा । विवादमूलानि अनुवादमूलानीति इमा पुच्छायो मूलपुच्छाति सम्बन्धो । पोत्थकेसु “इमानी”ति निकारेन सह पाठो अत्थि, सो अपाठोयेव । मूलपुच्छाति पुच्छियन्ति इमाहीति पुच्छा, मूलानं पुच्छा मूलपुच्छा । “अधिकरण”न्ति आदीसु “वुत्तं” इति सम्बन्धो । तेसंयेवाति अधिकरणानंयेव । अयमेत्थ मातिका ।

निद्देसे मातिकायाति पातिमोक्खे । विभङ्गेति पदभाजिनियं, आगतवसेन वुत्ताति योजना । अयमेत्थ निद्देसो ।

पटिनिद्देसे आरतीति आदिपदानं वचनत्थं दस्सेन्तो आह “आरका”ति आदि । तत्थ “आरका”ति इमिना आरतीति एत्थ आउपसगगस्स अत्थं दस्सेति । एतेहीति आपत्तिक्खन्धेहि, आरकाति सम्बन्धो । “रमती”ति इमिना तिपच्चयो कत्त्वत्थे होतीति दस्सेति । रतीति रमनं । इमिना तिपच्चयो भावत्थेपि होतीति दस्सेति । विनाति एतेहि आपत्तिक्खन्धेहि विना । इमिना विरतीति एत्थ वित्यूपसगगस्स अत्थं दस्सेति । पच्चेकन्ति पति एकं, पटिसदो विच्छत्थजोतको, विसुं विसुन्ति अत्थो । इमिना पटिविरतीति एत्थ पटित्यूपसगगस्स अत्थं दस्सेति । विरति पटिविरतीति एत्थापि तिपच्चयो भावत्थेपि वेदितब्बो । वेरन्ति अनत्थकरत्ता विरमितब्बन्ति विरं, तदेव वेरं, रागादिअकुसलधम्मा । ते हि वेरहेतुत्ता वेरन्ति वुच्चन्ति । एतायाति विरतिया । इमिना अकिरियाति एत्थ रिरियपच्चयो करणत्थे होतीति दस्सेति । यं आपत्तिक्खन्धकरणन्ति योजना । तस्साति आपत्तिक्खन्धकरणस्स । पटिपक्खतोति विरुद्धभावतो । इमिना अकरणन्ति एत्थ अकारो विरुद्धत्थोति दस्सेति । आपत्तिक्खन्धअज्झापत्तियाति आपत्तिक्खन्धानं अतिक्कमित्वा आपज्जनस्स । “वेलनतो”ति इमिना वेलतीति वेला, वेलनं वा वेलाति वचनत्थे दस्सेति । निव्यानन्ति मगं । मगो हि निब्बानं आरम्भणकरणवसेन याति गच्छतीति निव्यानन्ति वुच्चति । “बन्धती”ति इमिना सिधातुया बन्धनत्थं दस्सेति । “निवारेती”ति इमिना बन्धधातुया अधिप्पायत्थं । एतन्ति “सेतू”ति नामं । तं सेतुन्ति आपत्तिक्खन्धसङ्घातं तं सेतुं । एत्थ केसुचि पोत्थकेसु “सो सेतू”ति च “एताय पञ्चत्तिया”ति च पाठो अत्थि, सो अपाठोयेव ।

बुद्धे अगारवादीसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । योति यो कोचि, न गच्छतीति आदीसु सम्बन्धो । धरमानेति तिट्ठमाने, संविज्जमानेति अत्थो । उपट्ठानन्ति उपट्ठानट्ठानं, उपट्ठानत्थं वा । एतस्साति यस्स कस्सचि गहट्ठस्स वा पब्बजितस्स वा । धम्मस्सवनन्ति धम्मस्सवनट्ठानं, धम्मस्सवनत्थं वा । धम्मस्सवनगन्ति धम्मस्सवनं गणहन्ति एत्थाति धम्मस्सवनगो, धम्मसवनमण्डपो । अथ वा धम्मस्सवनं गणहातीति धम्मस्सवनगो, धम्मस्सवनट्ठाने समागमजनो, तं धम्मस्सवनगं । चित्तीकारन्ति अपचायनाकारं । विक्खित्तो वा अनादरो वा हुत्वा निसीदतीति योजना । कायपागब्बियन्ति भुसं गरति अज्जे पीळेति अनेनाति पगब्बो, अतिमानो, ओट्टजो ततियक्खरो । पगब्बस्स भावो पागब्बियं, कायेन पागब्बियं

कायपागब्बियं (वजिरं टी० परिवार २७१; सारत्थं टी० परिवार ३.२७१; वि० वि० टी० परिवार २.२७१ सं० नि० अट्ठं २.२.१४६; अ० नि० अट्ठं ३.६.८२-८४; सु० नि० अट्ठं १.१४४), कायानाचारं। **तिस्सो सिक्खाति** अधिशीलसिक्खादिका तिस्सो सिक्खा। पमज्जनं **पमादो**, सतिविप्पवासोति आह “पमादे च सतिविप्पवासे”ति। **आमिसपटिसन्धारन्ति** आमिसेन अत्तनो, परेसञ्च अन्तरस्स पटिसन्दहनं आमिसपटिसन्धारो, तथा धम्मपटिसन्धारो।

२७२. सत्थरिपि अगारवोतिआदीनं अत्थोति सम्बन्धो। “अनीचवुत्ती”तिआदिना **अप्पतिस्सोति** पदस्स अधिप्पायत्थं दस्सेति, सदत्थो पनेवं वेदितब्बो, पटिमुखं आदरेन सत्थुवचनं असुणन्तो अप्पतिस्सो नामाति। **अज्झत्तं वाति** एत्थ नियकज्झत्तादीसु चतूसु नियकज्झत्तभावञ्च सत्तमीविभत्तिया अमादेसभावञ्च दस्सेन्तो आह “अत्तनो सन्ताने वा”ति। “अत्तनो पक्खे वा”ति इमिना अत्तनो चित्तसन्तानेति अत्थं पटिक्खिपति। **तत्र तुम्हेति** एत्थ तसदस्स विसयं दस्सेन्तो आह “तस्मिं अज्झत्तबहिद्वाभेदे”ति। **सपरसन्तानेति** अत्तपरसन्ताने। **पहानायाति** एत्थ हाधातुया करणञ्च आयसदस्स तदत्थभावञ्च दस्सेन्तो आह “मेत्ताभावनादीहि नयेहि पहानत्थ”न्ति। **मेत्ताभावनादीहीति** आदिसद्देन करुणाभावनादिं सङ्गण्हाति। तन्ति विवादमूलं। “अप्पवत्तिभावाया”ति इमिना **अनवस्सवायाति** एत्थ अवपुब्ब सुधातुया पवत्तनत्थं दस्सेति।

सन्दिट्ठिपरामासीति एत्थ सस्स अत्तनो इदं सं, सं दिट्ठिं परतो आमसतीति सन्दिट्ठिपरामासीति दस्सेन्तो आह “सकमेव दिट्ठिं परामसती”ति। “य”न्तिआदिना परामसनाकारं दस्सेति। **आधानग्गाहीति** एत्थ आभुसो ठियते आधानन्ति वचनत्थेन **आधानसद्दो** दळ्ळपरियायोति आह “दळ्ळग्गाही”ति। दळ्ळं गण्हातीति **दळ्ळग्गाही**।

२७३. अनुवादमूलनिद्देसो किञ्चापि समानोति योजना। **अथ खोति** तथा समानोपि, अयमेत्थ विसेसोति सम्बन्धो। विवदन्तानं पुग्गलानन्ति योजना। **तथा विवदन्ताति** तेनाकारेण विवदन्ता, अनुवदन्तीति सम्बन्धो। “असुकं नाम विपत्तिं आपन्नो”ति वुत्तमेवत्थं आपत्तिया सल्लक्खेत्वा दस्सेन्तो आह “पाराजिकं आपन्नोसी”तिआदि। **एत्थाति** अनुवादमूले। **विसेसोति** विवादमूलतो विसेसो। विवदन्तानं कोधूपनाहादीनि विवादमूलानि, अनुवदन्तानं अनुवादमूलानीति वुत्तं होति।

२७४. मेत्तं कायकम्मं नामाति एत्थ मेत्ता एतस्सत्थीति मेत्तं, कायकम्मं, मेत्तचित्तसहगतं कायकम्मन्ति वुत्तं होति। तेन वुत्तं “मेत्तचित्तेन कतं कायकम्म”न्ति। सम्मुखपरम्मुखानं वित्थारं दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि। तत्थ **तत्थाति** तेसु सम्मुखपरम्मुखेसु। **कायकम्मं नामाति** मेत्तं कायकम्मं नाम। थेरानं दानइति सम्बन्धो। **उभयेहिपीति** नवकत्थेरेहिपि। **तेसूति** नवकत्थेरेसु। **अवमज्जन्ति** अवमानं। अत्तनो दुन्निक्खित्तानं पटिसामनं विय पटिसामनन्ति योजना। “मेत्ताकायकम्मसङ्घातो”ति इमिना **अयम्पि धम्मोति** एत्थ धम्मसरूपं दस्सेति। **पिसद्दो** उपरि वक्खमाने धम्मे अपेक्खति। “सरितब्बो”ति इमिना **अनीयसद्दो** कम्मवाचकोति दस्सेति। **सतिजनकोति** सब्रह्मचारीनं सतिजनको। तस्स पदस्स अधिप्पायं दस्सेन्तो आह “यो न”न्तिआदि। तत्थ **योति** पुग्गलो। **नन्ति** मेत्तं कायकम्मं। तं पुग्गलं अनुस्सरन्तीति सम्बन्धो। **येसन्ति** सब्रह्मचारीनं। **तेति** सब्रह्मचारिनो। पसन्नचित्ता हुत्वाति सम्बन्धो। “पियं करोती”ति इमिना **पियकरणोति** पदस्स पियं करोतीति पियकरणोति वचनत्थं दस्सेति। एसेव नयो **गरुकरणोति** एत्थापि। “सङ्गहेतब्बभावाया”ति इमिना **सङ्गहायाति** पदस्स भावप्पधानकम्मनिद्देसभावं दस्सेति। सङ्गहेतब्बोति **सङ्गहो**, तदत्थाय। **तेहीति** सब्रह्मचारीहि। “समग्गभावाया”ति इमिना समग्गस्स भावो **सामग्गीति** वचनत्थं दस्सेति।

पग्गह वचनन्ति पग्गहेत्वा वचनं। **विहारेति** आधारे भुम्मं, थेरे असन्तेति योजना। तन्ति थेरं कदा आगमिस्सति नुखोति योजना। **ममायनवचनन्ति** ममायनाकारेण पवत्तं वचनं। **मेत्तासिनेहसिनिद्धानीति** मेत्तासङ्घातेन सिनेहेन

सिनेहितानि । नयनानीति चक्खूनि । “अप्पाबाधो”ति इमिना अरोगोति पदस्सेव अत्थं दस्सेति । निच्चाबाधेन वा अरोगो, आगन्तुकाबाधेन अप्पाबाधो, अज्झत्ताबाधेन वा अरोगो, बहिद्वाबाधेन अप्पाबाधो, कायाबाधेन वा अरोगो, चित्ताबाधेन अप्पाबाधो । समन्नाहरणन्ति पुनप्पुनं मनसिकरणं ।

न पुग्गलं पटिविभजित्वा भुज्जतीति योजना । तदत्थं वित्थारेन्तो आह “यो ही”ति आदि । तत्थ योति पुग्गलो, भुज्जतीति सम्बन्धो । “एत्तकं...पे... भुज्जिस्सामी”ति इमिना आमिसपटिविभक्तभोगिभावं दस्सेति । “एत्तकं वा असुकस्स च...पे... भुज्जिस्सामी”ति इमिना पुग्गलपटिविभक्तभोगिभावं दस्सेति । अयन्ति पुग्गलो । आभतन्ति गामादितो आनीतं । अदातुम्पीति पिसद्देन दातुम्पि वट्टतीति दस्सेति । दानज्झि नाम न कस्सचि वारितं । सब्बे सन्ति दुस्सीलसीलवन्तानं । वुत्तन्ति अट्टकथायं (दी० नि० अट्ट० २.१४१; म० नि० अट्ट० २.४९२; अ० नि० अट्ट० ३.६.११) वुत्तं । विचेय्याति विचिनित्वा । दातुम्पीति पिसद्देन अविचिनित्वा सामज्जतो दातुम्पि वट्टतीति सम्पिण्डेति । ननु एवं सति पुग्गलविभागो कतो नाम होति, कस्मा विचेय्य दातुं वट्टतीति आह “न ही”ति आदि । हीति यस्मा । एतेति गिलानादयो । इदं पदं विचिनित्वाति पदे कम्मं, “देन्तेना”ति पदे सम्पदानं । हीति सच्चं । इति अयन्ति इति मनसिकत्वा अयं सारणीयधम्मपूरको ।

अखण्डानीति आदीसु पठमं ताव खण्डछिद्दसबलकम्मासानि दस्सेत्वा तेसं पटिपक्खवसेन अखण्डादीनि दस्सेन्तो आह “यस्सा”ति आदि । तत्थ यस्साति भिक्खुस्स, सिक्खापदं भिन्नन्ति सम्बन्धो । सत्तसु आपत्तिक्खन्धेसूति आधारे भुम्मं, सिक्खापदन्ति सम्बन्धो । आपत्तिज्झि पटिच्च सिक्खापदस्स पज्जत्तत्ता आपत्ति तस्स विसयो होति । आदिमि वा अन्ते वाति सिक्खापदानं आदिमि वा अन्ते वा । वासदो अनियमविकप्पत्थो । सिक्खापदे भिन्ने आपत्तिसम्भवतो वुत्तं “सिक्खापदं भिन्न”न्ति । खण्डं नामाति छिन्नं नाम । वेमज्झेति सिक्खापदानं वेमज्झे । भिन्नन्ति सिक्खापदं भिन्नं । छिद्दं नामाति विवरं नाम । द्वे तीणि सिक्खापदानीति सम्बन्धो । सबलं नामाति चित्रं नाम । भिन्नानीति सिक्खापदानि भिन्नानि । कम्मासं नामाति विचित्रं नाम । एत्थ च एकस्मिं ठाने एकेन विसभागवण्णेन चित्रं सबलं नाम, नानाठाने नानावण्णेन विचित्रं कम्मासं नामाति अयमेतेसं विसेसो । खण्डादीनं विपरिवत्तनवसेन अखण्डादीनि दस्सेन्तो आह “यस्स पना”ति आदि । अभिन्नानि सीलानीति अभिन्नानि सिक्खापदसीलानि । तानि पनाति सीलानि पन । “एतानी”ति पदं पदालङ्कारमत्तं । भुजिस्सभावकरणतोति तण्हादासब्बतो मोचेत्वा भुजिस्सकरणभावतो । इमिना “भुजिस्सभावकरणानी”ति वत्तब्बे उत्तरपदलोपवसेन एवं वुत्तन्ति दस्सेति । भुजिस्सानीति वुच्चन्तीति सम्बन्धो । विज्जूहीति बुद्धादीहि सप्पुरिसेहि । उपचारसमाधिं अप्पनासमाधिं वाति एत्थ वासदो समुच्चयत्थो । उपचारसमाधिञ्च अप्पनासमाधिं चाति हि अत्थो । “संवत्तयन्ती”ति इमिना समाधिसंवत्तनिकानीति एत्थ अनीयसदो बहुलं कत्तुवाचकोति दस्सेति । सीलसामज्जगतोति एत्थ समानस्स भावो सामज्जं, तं गतोति सामज्जगतो, सीलेन सामज्जगतो सीलसामज्जगतो, हुत्वा विहरतीति योजना । तेन वुत्तं “समानभावूपगतसीलो विहरती”ति ।

यायं दिट्ठीति एत्थ “दिट्ठी”ति सामज्जगतस्सापि सदस्स “अरिया”ति सदन्तरसन्निधानेन विसेसविसयत्ता सम्मादिट्ठीति आह “मग्गसम्पयुत्ता सम्मादिट्ठी”ति । “मग्गसम्पयुत्ता”ति इमिना लोकियसम्मादिट्ठिं पटिक्खिपति । निद्वोसाति विसुद्धत्ता, उत्तमत्ता वा निद्वोसा । इमिना अरियसदो निद्वोसत्थवाचको अनिप्फन्नपाटिपदिकोति दस्सेति । निव्यातीति निब्बानं याति । इमिना अनीयसदो बहुलं कत्तुवाचकोति दस्सेति । यो तथाकारी होति, तक्करस्साति योजना । तथाकारीति ताय मग्गसम्पयुत्ताय सम्मादिट्ठिया कारी होति । इमिना ताय सम्मादिट्ठिया करोतीति तक्करोति वचनत्थं दस्सेति । दुक्खक्खयायाति एत्थ खीयनं खयो, दुक्खस्स खयो दुक्खक्खयो, तदत्थायाति दस्सेन्तो आह “सब्बदुक्खस्स खयत्थ”न्ति । सेसन्ति वुत्तवचनतो सेसं वचनं ।

इति कतिपुच्छावारवण्णनाय योजना समत्ता ।

खन्धकपुच्छावारो

पुच्छाविस्सज्जनावण्णना

३२०. उपसम्पदकखन्धकन्ति महाखन्धकं । “निदानेन च निद्देसेन च सद्धि”न्ति इमिना सह निदानेनाति सनिदानं, सह निद्देसेनाति सनिद्देसन्ति वचनत्थं दस्सेति । एत्थ निदानेनाति सिक्खापदपञ्जत्तिदेससङ्घातेन निदानेन । निद्देसेनाति पुग्गलादिनिद्देसेन । तत्थाति उपसम्पदकखन्धके । समुक्कट्टपदानन्ति एत्थ समुक्कट्टसद्धो उत्तमपरियायोति आह “उत्तमानी”ति । पदानीति “न भिक्खवे ऊनवीसतिवस्सो पुग्गलो उपसम्पादेतब्बो”ति (पाचि० ४०२-४०३; महाव० १२४) आदिना नयेन वुत्तानि पदानि । इमेहि पदेहि “समुक्कट्टानि पदानि समुक्कट्टपदानी”ति वचनत्थं दस्सेति । इतीति अयमत्थो । कस्मा पनेत्थ “समुक्कट्टपदानं कति आपत्तियो”ति पदानमेव सामिवसेन निद्देसो कतो, ननु आपत्तियो नाम पुग्गलानज्जेव होन्तीति आह “येन येन ही”तिआदि । हीति यस्मा । येन येन पदेन पञ्जत्ताति सम्बन्धो । सा साति आपत्ति । द्वे आपत्तियोति एत्थ द्विन्नं आपत्तीनं सरूपं दस्सेन्तो आह “पाचित्तियं, दुक्कट”न्ति ।

नस्सन्तेतेति नस्सन्तु एते । विनस्सन्तेतेति विनस्सन्तु एते भिक्खूति अत्थो । तेहीति भिक्खूहि । वदतोति वदन्तानं । सेसेसु उपोसथकरणेसूति सम्बन्धो । “दुक्कटापत्तियेवा”ति इमिना एका आपत्तीति एत्थ अत्थपकरणादिवसेन दुक्कटापत्तियेवाति दस्सेति ।

पवारणकखन्धकेपीति पिसद्धो उपोसथकखन्धकं अपेक्खति ।

चम्मसंयुत्तेपीति चम्मेन संयुत्तं कत्वा देसिते खन्धकेपि, चम्मकखन्धकेपीति अत्थो । पिसद्धो पवारणकखन्धकं अपेक्खति । भेसज्जकखन्धकेपीति पिसद्धो चम्मकखन्धकं अपेक्खति । समन्ताति अङ्गजातस्स समन्ततो ।

तत्थाति कथिनकखन्धके । चीवरसंयुत्तेति चीवरकखन्धके ।

चम्पेय्यकेति चम्पेय्यकखन्धके । समुच्चयकखन्धकेसुपीति पिसद्धो चम्पेय्यकखन्धकं अपेक्खति ।

समथकखन्धके इमा द्वे आपत्तियो होन्तीति योजना । एसेव नयो सेसेसुपि । खुद्दकवत्थुकेति खुद्दकवत्थुकखन्धके । गरुभण्डविस्सज्जनेति गरुभण्डस्स विस्सज्जने ।

सङ्गभेदेति सङ्गभेदकखन्धके । “समाचारं पुच्छिस्सन्ति वुत्ते वत्तकखन्धके”ति इमिना समाचारसद्देन वत्तकखन्धकं गहेतब्बन्ति दस्सेति । साति दुक्कटापत्ति । “तथा”ति पदेन “एका दुक्कटापत्तियेवा”ति पदं अतिदिसति । “पातिमोक्खट्टपने”ति इमिना पाळियं ठपनं पुच्छिस्सन्ति एत्थ “पातिमोक्ख”न्तिआदिपदस्स लोपं दस्सेति । पञ्चसतिकसत्तसतिकेसूति पञ्चसतिककखन्धकसत्तसतिककखन्धकेसु । आरोपितोति एत्थ रुपधातुया द्विकम्मिकत्ता, न्यादिगणत्ता च “धम्मो”ति पधानकम्ममेव वुत्तं, न “सङ्गह”न्ति अपधानकम्मं । तेन वुत्तं “धम्मो सङ्गह”न्ति । तत्थाति पञ्चसतिकसत्तसतिकेसु ।

इति खन्धकपुच्छावण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो

एकुत्तरिकनयो एकवारवण्णना

३२१. एवं खन्धकपुच्छाय वण्णनं कत्वा इदानीं एकुत्तरिकनयस्स तं करोन्तो आह “आपत्ति...पे०... नये”ति । तत्थ एकुत्तरिकनये एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । “छ आपत्तिसमुद्धानानी”ति इमिना समुद्धानानि आपत्तिं करोन्तीति अत्थेन आपत्तिकरा नामाति दस्सेति । एतेसन्ति छन्नं आपत्तिसमुद्धानानं । हीति यस्मा, आपज्जतीति सम्बन्धो । सिक्खापदे चाति मातिकासिक्खापदे च । लहुका आपत्तीति एत्थ अप्पसावज्जत्ता न लहुका नाम होति, लहुकेन पन विनयकम्मेनाति आह “लहुकेन विनयकम्मेन विसुज्जनतो”ति । पञ्चविधाति थुल्लच्चयादिवसेन पञ्चपकारा । केनचीति लहुकेन वा गरुकेन वा केनचि आकारेन । संविज्जति गिहिभावतो अवसेसो समणभावो एतिस्साति सावसेसा, पटिपक्खवसेन अनवसेसा । द्वे आपत्तिक्खन्धाति पाराजिकसङ्गादिसेसवसेन द्वे आपत्तिक्खन्धा ।

“करोन्ती”ति इमिना अन्तरायिकाति एत्थ णिकपच्चयस्स अत्थं दस्सेति । अन्तरायिका आपत्तियो सब्बथा अन्तरायिका होन्तीति आह “अन्तरायिकं आपन्नस्सापी”तिआदि । देसेत्वा सुद्धिपत्तस्साति सम्बन्धो । लोकवज्जाति लोकेहि वज्जेतब्बा । पण्णत्तिवज्जाति भगवतो पण्णत्तिया वज्जेतब्बा । यन्ति यं आपत्तिं आपज्जतीति सम्बन्धो । करोन्तोति किरियमानतो । एत्थ हि मानसद्वस्स अन्तादेसो । इमिना करणं किरियन्ति भावत्थं दस्सेति । आपज्जतीति पुग्गलो आपज्जति । सा आपत्ति किरियतो समुद्धिता नामाति योजना । का आपत्ति वियाति आह “पाराजिकापत्ति विया”ति । एसेव नयो अनन्तरवाक्येसुपि ।

पुब्बापत्तीति एत्थ पुब्बसद्दो पठमत्थोति आह “पठमं आपन्नापत्ती”ति । “आपन्ना”ति पदेन मज्झेलोपं दस्सेति । पच्छा आपन्नापत्तीति वत्तभेददुक्कटापत्ति । मूलविसुद्धियाति मूले कायचि आपत्तिया अमिस्सत्ता विसुद्धिया आपत्तिया । कुरुन्दियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । इदम्पीति कुरुन्दियं वुत्तवचनम्पि । पिसद्देन पुरिमं महाअट्ठकथावचनं अपेक्खति । एकेन परियायेनाति एकेन कारणेन ।

याति आपत्ति, देसिता होतीति सम्बन्धो । अयं देसिता गणनूपिका नामाति योजना । या देसिता होति, अयं अगणनूपिका नामाति योजना । सउस्साहेनेवाति पुनपि आपज्जिस्सामीति सह उस्साहेनेव । हीति सच्चं, यस्मा वा । “गणनं न उपेती”ति इमिना गणनं न उपगच्छतीति अगणनूपिकाति वचनत्थं दस्सेति । अट्ठमे वत्थुस्मिं पूरणेति सम्बन्धो । इदं पाळियं अट्ठवत्थुकपूरणवसेन भिक्खुनीनं आगतत्ता भिक्खुनियो सन्धाय वुत्तं । भिक्खूनम्पि दुतियपाराजिकट्ठाने लब्धतियेव ।

थुल्लवज्जाति एत्थ थुल्लं वज्जं एतिस्साति थुल्लवज्जाति दस्सेन्तो आह “थुल्लदोसे पज्जत्ता”ति । या च धम्मिकस्स पटिस्सवस्स असच्चापने आपत्ति अत्थि, सा च गिहिपटिसंयुत्ताति योजना । पञ्चानन्तरियकम्मापत्तीति पञ्चहि आनन्तरियकम्मेहि आपन्ना पाराजिकापत्ति । सुदिनत्थेरादीति आदिसद्देन धनियत्थेरादयो सङ्गण्हाति । आदिकम्मिकोति आदिकम्मं करोन्तो, तस्मिं नियुतो वा । मक्कटिसमणादीति आदिसद्देन वज्जिपुत्तकादयो सङ्गण्हाति । यो कदाचि करहचि आपत्तिं आपज्जति, सो अधिच्चापत्तिको नामाति योजना । परतोपि एसेव नयो ।

“चोदेती”ति इमिना चोदेतीति **चोदको**ति वचनत्थं दस्सेति । “चोदितो”ति इमिना चोदितब्बोति **चुदितो**, सोयेव **चुदितको**ति वचनत्थं दस्सेति । **पञ्चदससू**ति पातिमोक्खट्ठपनक्खन्धके वुत्तेसु पञ्चदसधम्मेषु । **तेना**ति अधम्मचोदकेन, चोदितोति सम्बन्धो । पातिमोक्खट्ठपनक्खन्धके (चूळव० ४०१) वुत्ते सच्चे च अकुप्पे च अतिट्ठन्तोपि अधम्मचुदितकोयेव नाम, सो पन धम्मचोदकेन चोदितेयेव कुप्पन्तो अधम्मचुदितको नाम, अधम्मचोदकेन चोदिते पन कुप्पन्तोपि अधम्मचुदितको नाम न होति, तस्मा इध न वुत्तो । “समन्नागतो”ति इमिना नियता एतस्स सन्तीति **नियतो**ति वचनत्थं दस्सेति ।

आपज्जितुं भब्बाति **भब्बापत्तिका** । केनचि कम्मेन अकतोपि अनुक्खित्तकोयेव नाम, सो पन उक्खित्तकोति सङ्काभावतो इध न वुत्तो । **अयन्ति** तज्जनीयादिकम्मकतो भिक्खु । **ही**ति यस्मा, न कोपेतीति सम्बन्धो । **लिङ्गदण्डकम्मसंवासनासनाही**ति लिङ्गनासनेन च दण्डकम्मनासनेन च संवासनासनेन च । **येना**ति भिक्खुना । **सो**ति नानासंवासको । द्विन्नं नानासंवासकानं विसेसो हेट्ठा (पाचि० अट्ठ० ४२८) वुत्तोयेव । ठपनं जानितब्बन्ति एत्थ किं ठपनं नामाति आह “पातिमोक्खट्ठपन”न्ति ।

इति एकवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो दुक्कारवण्णना

३२२. दुकेसु अचित्तका आपत्तीति सम्बन्धो । **भूतारोचनापत्ती**ति पाचित्तियापत्ति । **अभूतारोचनापत्ती**ति पाराजिकथुल्लच्चयापत्ति । **पदसोधम्मादिका**ति आदिसद्देन उत्तरिछपञ्चवाचा सङ्गहिता । **मञ्चपीठादीनन्ति** आदिसद्देन भिसिआदयो सङ्गण्हाति । **अनापुच्छागमनादीसू**ति आदिसद्देन अनुद्धरित्वा गमनं सङ्गण्हाति । **सपुग्गलो**ति सो अत्तसङ्कातो पुग्गलो सपुग्गलो । **परपुग्गलो**ति परो पुग्गलो परपुग्गलो । **गरुकन्ति** सङ्कादिसेसं । **लहुकन्ति** पाचित्तियं । पुन **गरुकन्ति** पाराजिकं । पुन **लहुकन्ति** पाचित्तियमेव ।

अङ्गुलिमत्तम्पीति पिसद्देन केसग्गमत्तम्पीति अत्थं सम्पिण्डेति । तन्ति मञ्चपीठं । गमियो आपज्जति नामाति सम्बन्धो ।

“आदियन्तो आपज्जति नामा”ति आदिना **अत्थापत्ति आदियन्तो आपज्जती**ति पाळियं आदियन्तो हुत्वा आपज्जति आपत्ति अत्थीति योजनानयं दस्सेति । एवञ्चि सति “**आपज्जती**”ति आख्यातपदं “अत्थी”ति किरियन्तरं अपेक्खित्वा कत्ता होतीति दट्ठब्बं । अथ वा आदियन्तो पुग्गलो यं आपत्तिं आपज्जति, सा आपत्ति अत्थीति योजना । एसेव नयो अज्जेसुपि । **मूगब्बतादीनी**ति आदिसद्देन गोवतकुक्कुरवतादीनि सङ्गण्हाति । पारिवासिकादयो आपज्जन्तीति सम्बन्धो । तज्जनीयादिकम्मकता वा पुग्गलाति योजना । **असमादियन्ता आपज्जन्ती**ति असमादियन्ता हुत्वा आपज्जन्ति । तेति पुग्गले । **करोन्तो आपज्जति नामा**ति करोन्तो हुत्वा आपज्जति नामाति योजना । एवं **देन्तो आपज्जति नामा**ति आदीसुपि ।

एकरत्तछारत्तसत्ताहदसाहमासातिक्कमेसूति “एकरत्तम्पि तिचीवरेन विप्पवसेय्या”ति (पारा० ४७५-४७६) च “छारत्तपरमं तेन भिक्खुना तेन चीवरेन विप्पवसितब्ब”न्ति (पारा० ६५३) च “सत्ताहपरमं सन्निधिकारकं परिभुज्जितब्ब”न्ति (पारा० ६२२-६२३) च “दसाहपरमं अतिरेकचीवरं धारेतब्ब”न्ति (पारा० ४६२-४६३) च “मासपरमं

निखिपितब्ब'न्ति (पारा० ४९९-५००) च वुत्तकालातिक्कमेसु ।

इमं पन आपत्तिं आपज्जति नामाति सम्बन्धो ।

यस्मिं पक्खे निसिन्नोति यस्मिं पक्खे सयं निसिन्नो । **तेसन्ति** अत्तनो पक्खे निसिन्नानं, नानासंवासकन्ति सम्बन्धो । **येसन्ति** सकपक्खे निसिन्नानं । **कम्मं कोपेतीति** नानासंवासकत्ता कम्मं कोपेति । **इतरेसन्ति** परपक्खे निसिन्नानं । हत्थपासं अनागतत्ता कम्मं कोपेतीति योजना । “एसेव नयो”ति वुत्तवचनं वित्थारेन्तो आह “**येसं ही**”तिआदि । **येसन्ति** सकपक्खे वा परपक्खे वा निसिन्नानं येसं भिक्खुनं । **सोति** भिक्खु । **आपज्जितब्बतोति** आपज्जितब्बभावतो । इमिना पुग्गलेन छहि समुट्ठानेहि आपज्जितब्बाति **आपत्तियोति** वचनत्थं दस्सेति । **कम्मेन वा सलाकग्गाहेन वाति** एत्थ उद्देसो कम्मे लक्खणहारनयेन सङ्गहं गच्छति, वोहारानुस्सावना सलाकग्गाहेति दस्सेन्तो आह “**उद्देसो चेव...पे०... एक**”न्ति । **पुब्बभागाति** सङ्गभेदस्स पुब्बभागे पवत्ता । **पमाणन्ति** सङ्गभेदस्स कारणं ।

अद्धानहीनो नामाति एत्थ अद्धानसद्दो कालपरियायोति आह “ऊनवीसतिवस्सो”ति । **थेय्यसंवासकादयोति** आदिसद्देन तिथियपक्कन्तकभिक्खुनीदूसकपञ्चानन्तरिया सङ्गहेतब्बा । अट्ठ अभब्बपुग्गला करणदुक्कटका नाम होन्तीति योजना । एत्थ कत्तब्बन्ति **करणं**, कम्मं, दुट्ठ कत्तब्बन्ति **दुक्कटं**, कम्ममेव । करणं दुक्कटमेतस्साति **करणदुक्कटको** । विसेसनपरनिपातो “अग्याहितो”तिआदीसु विय । तदेवत्थं दस्सेन्तो आह “दुक्कटकिरिया”तिआदि । **नो च याचतीति** एत्थ याचधातुया पधानकम्मं दस्सेन्तो आह “उपसम्पद”न्ति, “सङ्ग”न्ति अपधानकम्ममानेतब्बं । **तेपिटकोति** तिपिटकं वाचुग्गतवसेन धारको । **आणायपीति** पिसद्दो “मतेनपी”ति अत्थं सम्पिण्डेति । **याचन्तस्सेवाति** निस्सयं आचरियं याचन्तस्सेव । यं वत्थुं अज्झाचरन्तो आपत्तिं आपज्जति, तं वत्थु **सातिसारं** नामाति योजना ।

उपघातिकाति एत्थ उपहनन्तीति उपघाता, तेयेव उपघातिकाति दस्सेन्तो आह “उपघाता”ति । **तत्थाति** द्वीसु उपघातिकेसु । **द्वे वेनयिकाति** एत्थ विनयेन सिद्धा **वेनयिकाति** दस्सेन्तो आह “विनयसिद्धा”ति । “द्वे अत्था”ति इमिना णिकसद्दस्स सरूपं दस्सेति । पञ्चत्तानुलोमं नाम दट्ठब्बन्ति सम्बन्धो । **पच्चयघातोति** पच्चयस्स घातो । इमिना **सेतुघातोति** एत्थ सेतुसद्दो पच्चयवाचकोति दस्सेति । **चित्तस्सापीति** पिसद्दो पगेव कायवाचानन्ति दस्सेति । **इतिपीति** पिसद्दो दुतियत्थसम्पिण्डनो । “पमाणेना”ति इमिना **मत्तकारिताति** एत्थ मत्तसद्दो पमाणत्थोति दस्सेति । “करण”न्ति इमिना **कारिताति** तद्धितभावं कितभावेन दस्सेति सभागत्ता । **कायद्वारिकन्ति** कायद्वारे पवत्तं आपत्तिं । इमिना **आपज्जतीति** पदस्स कम्मं दस्सेति । **कायेनेव वुट्ठातीति** कायसामगिया दानत्ता कायेनेव वुट्ठाति । **सीसमक्खनादीति** आदिसद्देन पादमक्खनादिं सङ्गण्हाति ।

तन्ति भारं । “नित्थरितुं वीरियं आरभती”ति इमिना वहनाकारं दस्सेति । थेरो समानोति योजना । नवहनाकारं दस्सेन्तो आह “अनुजानामी”तिआदि । “कुक्कुच्चायित्वा करोती”ति इमिना कुक्कुच्चसद्दस्स नामधातुं दस्सेति । “दिवा च रत्तो चा”ति इमिना अभिण्हं आसववड्ढनं दस्सेति । **तत्थ तत्थाति** तेसु तेसु विभङ्गक्खन्धकेसु ।

इति दुक्कवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो तिकवारवण्णना

३२३. तिकेसु भगवति तिष्ठन्ते यं आपत्तिं आपज्जति, सा आपत्ति अत्थीति योजना । **सब्बत्था**ति सब्बेसु पदेसु । वित्थारं दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि । तत्थ **तत्था**ति तिकेसु, वित्थारो एवं वेदितब्बोति योजना । **लोहितुप्पादापत्ती**ति अनुलोमपाराजिकापत्ति । “आवुसोवादेना”ति “आवुसो”ति वोहारेन । **वो**ति तुम्हेहि ।

कालेति पुरेभत्तकाले । **विकाले**ति पच्छाभत्तकाले । अवसेसं आपत्तिन्ति सम्बन्धो । **दसवस्सोम्ही**ति अहं दसवस्सो अम्हि । **नवो**ति पञ्चवस्सअपरिपुण्णो । **मज्झिमो**ति पञ्चवस्सतो पट्ठाया याव दसवस्सअपरिपुण्णो । **कुसलचित्तो** **आपज्जती**ति कुसलचित्तो हुत्वा आपज्जति । **अव्याकतचित्तो**ति सुपन्तस्स भवङ्गचित्तं सन्धाय वुत्तं । **यन्ति** आपत्तिं । **सब्बन्ति** आपत्तिं, आपज्जतीति सम्बन्धो । दुक्खवेदनासमङ्गी हुत्वा आपज्जतीति योजना । **यन्ति** आपत्तिं ।

तयो पटिक्खेपाति एत्थ पटिक्खेपस्स सामिकं दस्सेन्तो आह “बुद्धस्स भगवतो”ति । **किलेससल्लेखनकपटिपत्तिया**ति किलेसं सल्लिखति तनुं करोतीति किलेससल्लेखनका, सायेव पटिपत्ति किलेससल्लेखनकपटिपत्ति, ताय ।

परिसं उपट्ठापेन्तो बालोति सम्बन्धो । परिसं उपट्ठापेन्तो पण्डितो चाति सम्बन्धो । अवसेसं आपत्तिन्ति योजना । **काळे**ति काळपक्खे । **जुण्हे**ति जुण्हपक्खे ।

कत्तिकपुण्णमासियाति पच्छिमकत्तिकपुण्णमासिया । कुरुन्दियं वुत्तन्ति सम्बन्धो । सुवुत्तकारणं दस्सेन्तो आह “चातुमास”न्तिआदि । **ही**ति यस्मा, परियेसन्तो च निवासेन्तो च भिक्खूति योजना ।

वत्थुन्ति मेथुनधम्मादिवत्थुं ।

पटिच्छादेति एतायाति **पटिच्छादी**ति करणत्थोपि युज्जति । वित्थारं दस्सेन्तो आह “द्वारं पिदहित्वा”तिआदि । **एतदेवा**ति परिकम्ममेव । **उभयत्था**ति उभयेसु जन्ताघरपटिच्छादिउदकपटिच्छादीसु । **सब्बन्ति** अखिलं परिकम्मादिं । **निय्यन्ती**ति निलीयित्वा यन्ति । इमिना **वहन्ती**ति एत्थ वहधातु गत्यत्थोति दस्सेति । **अब्भमहिकाधूमरजराहुविमुत्तन्ति** अब्भेन च महिकाय च धूमेन च रजेन च राहुना च विमुत्तं । **तेसू**ति अब्भादीसु । **तथा**ति यथा चन्दमण्डलं विरोचति, तथा सूरियमण्डलं ।

करणीयेन हुत्वाति सम्बन्धो ।

कप्पेन्तोति करोन्तो । आगन्तुको आपज्जतीति सम्बन्धो । **अनज्झिटो**ति अनज्झेसितो हुत्वाति सम्बन्धो । तिणवत्थारकसमथे **कायेन वुट्ठा**ति कायसामगिया दानत्ता ।

आगाळहाय चेतेय्याति आगाळहसद्दो दळ्हपरियायोति आह “दळ्हभावाया”ति । आ भुसो गाहियते **आगाळहो**, गाळहो बाळहो दळ्होति अत्थतो एकं । **चेतेय्या**ति पकप्पेय्य । **न पूरयतो**ति न पूरयन्तस्स । **अलज्जी च होति बालो च अपकततो चा**ति एत्थ बालमत्तअपकतत्तमत्तेन कम्मं न कातब्बं, आपत्तिवसेनेव पन कातब्बन्ति दस्सेन्तो आह “बालो”तिआदि । तत्थ बालो न जानातीति सम्बन्धो । **अयन्ति** बालो । **एत्तावता**ति एत्तकेन अजाननमत्तेन । बालभावमूलकं आपत्तिन्ति सम्बन्धो । **द्वे आपत्तिक्खन्थे**ति पाराजिकसङ्घादिसेसवसेन द्वे आपत्तिरासयो । **तेसन्ति** तिण्णं पुग्गलानं, कातब्बन्ति सम्बन्धो ।

कायिको दवो नामाति कायिको परिहासो नाम । **मुखालम्बरकरणादिभेदोति** मुखेन आलम्बरनामकतूरियकिच्चस्स करणादिभेदो । **द्वीहिपि द्वारेहीति** कायवचीवसेन द्वीहिपि द्वारेहि । **कायद्वारे पञ्जत्तसिक्खापदवीतिक्कमोति** कायद्वारे पञ्जत्तस्स कायसंसग्गादिसिक्खापदस्स वीतिक्कमो । **वचीद्वारे पञ्जत्तसिक्खापदवीतिक्कमोति** वचीद्वारे पञ्जत्तस्स दुट्ठुल्लवाचादिसिक्खापदस्स वीतिक्कमो । **कायिकेन उपघातिकेनाति** एत्थ उपघातिकं नाम असिक्खनन्ति आह “असिक्खनेना”ति । कस्मा असिक्खनं उपघातं नामाति आह “यो ही”तिआदि । तत्थ योति पुगगलो । तन्ति कायद्वारे पञ्जत्तसिक्खापदं । नन्ति एवमेव । हि यस्मा उपघातेतीति सम्बन्धो । वेज्जकम्मेन समन्नागतोति सम्बन्धो । सासनउग्गहणआरोचनादिना वाचसिकेन मिच्छाजीवेनाति योजना ।

“**मा भण्डनं करी**”ति इमिना “मा”ति पटिसेधस्स “करी”ति पाठसेसेन सम्बन्धितब्बभावं दस्सेति । न वोहरितब्बन्ति एत्थ विपुब्बअवपुब्ब-हरधातु कथनत्थोति आह “न किञ्चि वत्तब्ब”न्ति । हीति सच्चं । **बीजनग्गाहादिकेति** आदिसद्धेन धम्मज्झेसनादिं सङ्गण्हाति । **ओकासकम्मं कारेन्तस्साति** एत्थ “ओकास”न्ति च “ओकासकम्म”न्ति च सदिसन्ति आह “ओकासं कारेन्तस्सा”ति । न आदातब्बन्ति न गण्हितब्बं । तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “यत्थ गहेत्वा”तिआदि ।

यन्ति विनयं । सोति भिक्खु । सोति विनयो । तस्साति भिक्खुस्स । इदन्ति कम्मं । अज्जं पुच्छाति मया अज्जं भिक्खुं पुच्छाहीति योजना । इतीति एवं । सोति तीहङ्गेहि समन्नागतो भिक्खु । अस्साति तीहङ्गेहि समन्नागतस्स । न साकच्छित्तब्बोति न सह कथेतब्बो ।

“लद्धि”न्ति इमिना **इदमप्पहायाति** एत्थ इदंसद्वस्स विसयं दस्सेति । “अविजहित्वा”ति इमिना हाधातु त्वापच्चयोति दस्सेति । **सुद्धं ब्रह्मचारिन्ति** एत्थ सब्बथा किलेससुद्धो खीणासवोव गहेतब्बोति आह “खीणासवं भिक्खु”न्ति । “पातब्यभाव”न्ति इमिना **पातब्यतन्ति** एत्थ तापच्चयो भावत्थे होतीति दस्सेति । “पटिसेवन”न्ति इमिना पातब्यसदो यथाकामपरिभुञ्जनत्थोति दस्सेति । **गतिविसोधनन्ति** दुग्गतितो सुगतिया विसुज्जनं । “अकुसलानि चेव मूलानि चा”ति इमिना अकुसलसद्वस्स च मूलसद्वस्स च तुल्याधिकरणभावं दस्सेति । तस्मा अकुसलसङ्घातानि मूलानि **अकुसलमूलानीति** तुल्याधिकरणसमासो कातब्बो । **दुच्चरितानीति** एत्थ दुसद्वस्स दुट्ठुविरूपत्थभावं दस्सेन्तो आह “दुट्ठु चरितानि, विरूपानि वा चरितानी”ति । **विरूपानीति** विकारसभावानि । “करणभूतेना”ति इमिना “कत्तुभूतेना”ति अत्थं पटिक्खपति । तत्थ तत्थाति तस्मिं तस्मिं खन्धके ।

इति तिकवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो चतुक्कवारवण्णना

३२४. चतुक्केसु एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । **तिणवत्थारकसमथट्ठानन्ति** तिणवत्थारकसमथेन अधिकरणवूपसमितट्ठानं । **परस्स कम्मवाचायाति** परस्स करणभूताय कम्मवाचाय । ततोति चतुक्कतो । **परेसूति** अज्जेसु चतुक्केसु एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । **तमेवाति** कायद्वारिकमेव । पुन **तमेवाति** वचीद्वारिकमेव । आपज्जितब्बापत्तिज्ज सहागारसेय्यापत्तिज्जाति योजना । **जग्गन्तोति** जागरन्तो ।

अचित्तको आपज्जति नामाति “अचित्तको भिक्खु आपज्जति नामा”ति वा “अचित्तको हुत्वा आपज्जति

नामा'ति वा योजना कातब्बा । सभागन्ति वत्थुसभागं । तज्चाति अज्जतरं तज्च आपत्तिं । इतीति एवं ।

कम्मेनाति समनुभासनकम्मेन । कम्मेन वुट्ठातीति कम्मेन एव वुट्ठाति ।

सोति गिहिपरिक्खारो, आहटो होतीति सम्बन्धो । अवापुरणन्ति कुञ्चिकं । अन्तोति भण्डागारस्स अन्तो ।

सम्मुखा वुट्ठातीति सम्मुखा एव वुट्ठाति ।

सयिताय एव भिक्खुनियाति योजना । इदन्ति सहागारसेय्यापत्तिं, पटिच्चाति सम्बन्धो । एतन्ति “लिङ्गपातुभावेना”ति वचनं, वुत्तन्ति सम्बन्धो । उभिन्नम्पीति भिक्खुभिक्खुनीनम्पि । लिङ्गपटिलाभेनाति इत्थिलिङ्गपटिलाभेन । पठमन्ति आदिकप्पकाले । “पठमं उप्पन्नवसेना”ति इमिना पुरे उप्पन्नं पुरिमन्ति वचनत्थं दस्सेति । “सेट्ठभावेना”ति इमिना पुरभावेन सेट्ठभावेन उप्पन्नं पुरिमन्ति वचनत्थं दस्सेति । “पुरिसलिङ्ग”न्ति इमिना इमपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । पुरिसकुत्तपुरिसाकारादीति आदिसद्धेन पुरिसनिमित्तादयो सङ्गण्हाति । यानि छचत्तालीस सिक्खापदानीति योजना । इमिना वुत्तनयानुसारेण दुतियचतुक्केपि अत्थो वेदितब्बो । तेहीति तिसाधिकेहि सतसिक्खापदेहि ।

महापदेसाति विनये (महाव० ३०५) आगता महापदेसा । कस्मा महापदेसा “सामुक्कंसा”ति वुच्चन्तीति आह “ते ही”तिआदि । तत्थ तेति चत्तारो महापदेसा, वुच्चन्तीति सम्बन्धो । “सय”न्ति इमिना सामुक्कंसाति एत्थ संसद्दस्स सयमत्थं दस्सेति । “उक्खिपित्वा”ति इमिना उक्कंससद्धो उक्खिपनत्थोति दस्सेति । “ठपितत्ता”ति इमिना सयं उक्कंसित्वा ठपिता सामुक्कंसाति वचनत्थं दस्सेति । “अज्झोहरणीयपरिभोगा”ति इमिना बाहिरपरिभोगं निवत्तेति । उदकं पनाति केनचि असंसगं पसन्नोदकं पन । कालेति सप्पदड्ढकाले । “पज्ज वा दस वा सीलानी”ति इमिना पज्ज वा दस वा सीलानि उपासकसीलन्ति दस्सेति ।

तत्थ चाति विहारे च । उभोपीति आगन्तुकावासिकवसेन उभोपि । असाधारणन्ति द्वीहि असाधारणं । आपत्तिन्ति भिक्खुनीहियेव साधारणं आपत्तिं । गमियचतुक्केपीति पिसद्धो आगन्तुकचतुक्कं अपेक्खति । वत्थुनानत्ततावाति मेथुनादिवत्थुनानत्तता एव । हीति सच्चं, यस्मा वा । साति आपत्तिं । तथाति यथा कायसंसगं, तथा लसुणखादनेति योजना । एत्थाति वत्थुनानत्ततादिचतुक्के । चत्तारि पाराजिकानीति भिक्खुपातिमोक्खे आगतानि । विसुं आपज्जन्तेसुपि एसेव नयोति सम्बन्धो ।

पुरिमचतुक्केति वत्थुनानत्ततादिचतुक्के । यो पठमो पज्जोति योजना । इधाति वत्थुसभागतादिचतुक्के । यो चाति यो च पज्जो । तत्थाति वत्थुनानत्ततादिचतुक्के । ततियचतुत्थेसु पज्जेसूति सम्बन्धो ।

“सद्धिविहारिकस्सा”ति पदं “कत्तब्ब”इति पदे सम्पदानं ।

गरुक्कन्ति पाराजिकं । लहुक्कन्ति थुल्लच्चयं वा दुक्कटं वा ।

अट्ठन्नं भिक्खुनीनं पटिपाटिया निसीदितब्बतो वुत्तं “नवमभिक्खुनितो”ति । पच्चुट्ठानारहाति पटिमुखं उपट्ठातुं अरहा । अविसेसेन चाति “भिक्खू”ति वा “भिक्खुनी”ति वा विसेस, मक्त्वा सामज्जेन च । “आसनारहचतुक्कस्सा”ति पदं “पठमपद”न्ति पदे अवयविसम्बन्धो ।

असाधारणन्ति भिक्खूहि असाधारणं । विकाले कप्पतीति तदहुविकाले कप्पति । कालातीतन्ति कालयामसत्तहातीतं । यावकालिकादित्तयञ्च अकप्पियमंसञ्च उग्गहितकञ्च अपटिग्गहितकञ्चाति योजना ।

गुणङ्गुणूपाहनञ्च धुवन्हानञ्च चम्मत्थरणञ्च गुणङ्गुणूपाहनधुवन्हानचम्मत्थरणानि । इमानि चत्तारीति पञ्चवग्गेन गणेन उपसम्पददानादीनि । इधाति पच्चन्तिमेसु जनपदेसु । इधाति मज्झिमेसु । इदन्ति चतुब्बिधं वत्थु । दीपेतुम्पीति दीपनम्पि । तुंपच्चयो हि कत्वत्थजोतको । एसेव नयो दीपेतुं पनाति एत्थापि । सेसं अनुज्जातकन्ति सम्बन्धो । उभयत्थपीति पच्चन्तिममज्झिमवसेन उभयत्थापि ।

छन्दपारिसुद्धिअक्खानं एकं कत्वा “चत्तारो”ति वुत्तं । चत्तारो पुब्बकिच्चाति लिङ्गविपल्लासो, “चत्तारि पुब्बकिच्चानी”ति हि अत्थो । एवं वुत्तानि इमानि चत्तारीति सम्बन्धो । एवं आगता सम्मुतियोति सम्बन्धो । सब्बत्थाति सब्बेसु चतुक्केसु ।

इति चतुक्कवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो पञ्चकवारवण्णना

३२५. पञ्चकेसु “पञ्च पुग्गला नियता”ति एतं आनन्तरियानमेव गहणन्ति योजना । पञ्च छेदन का आपत्तियो नाम वेदितब्बाति सम्बन्धो । या विकप्पना वुत्ताति योजना । उस्सङ्कितोति उड्डित्वा सङ्कितो । परिसङ्कितोति पुनप्पुनं सङ्कितो । अकुप्पो अरहत्तफलसङ्घातो धम्मो इमस्साति अकुप्पधम्मो, खीणासवो । खीणासवो समानोपि उस्सङ्कितो चेव परिसङ्कितो चाति योजना । परिहरितब्बाति अपनेतब्बा । हीति सच्चं, यस्मा वा । एतेसूति अगोचरेसु । थूपचीवरन्ति एत्थ थूपं परिक्खपित्वा कतं चीवरं थूपचीवरन्ति दस्सेन्तो आह “वम्मिक”न्तिआदि । वम्मिको हि थूपयति उद्धं आरोहतीति थूपोति वुच्चति । न्हानट्टानेति सब्बेसं न्हानट्टाने । तज्झि उदकेन कायं अभिसिञ्चति एत्थाति अभिसेकन्ति वुच्चति । अभिसेके छड्डितं आभिसेकिकं, चीवरं । तेन वुत्तं “छड्डितचीवर”न्ति । भतपटियाभतन्ति एत्थ भरधातुया पोसनत्थं पटिक्खपित्वा धारणत्थं दस्सेन्तो आह “सुसानं नेत्वा पुन आनीतक”न्ति । तत्थ “सुसान”न्ति इमिना कम्मं दस्सेति, “पुना”ति इमिना पटिसदस्स अत्थं दस्सेति । इमेहि पदेहि सुसानं भतं हुत्वा गेहं पटिआभरितब्बन्ति भतपटियाभतन्ति वचनत्थं दस्सेति, यकारो पदसन्धिकरो । पाळियं, अट्ठकथायञ्च पोत्थकेसु “गतपटियागत”न्ति कण्ठजततियक्खरेन पाठो अत्थि, सो असुन्दरो ।

कायो पठमं, वाचा दुतियं, कायवाचा ततियं, इदं सन्धाय “ततियेना”ति वुत्तं । तत्थेवाति अन्तरपेय्याले एव ।

अदिन्नन्ति एत्थ अकारस्स नकारियभावञ्च तपच्चयस्स कम्मवाचकभावञ्च दस्सेन्तो आह “अज्जेन न दिन्न”न्ति । तत्थ “अज्जेना”ति इमिना तपच्चयस्स कम्मवाचकभावं दस्सेति, नकारेन अकारस्स कारियं दस्सेति । केन कारणेन अविदितन्ति आह “पटिग्गण्हामीति चेतनाय अभावेना”ति । अविदितन्ति अपाकटं । नटसमज्जादिदानन्ति नटसमज्जादीनं सब्बेसं दानं । उसभविस्सज्जनन्ति उसभस्स विस्सज्जनं । इदं उपलक्खणवसेन वुत्तं । सब्बासम्पि पन मनुस्सामनुस्सानं इत्थीनं मेथुनरतिवसेन पुरिसानं दानम्पि गहेतब्बं । इत्थिदानन्ति एत्थापि यासं कासज्जि इत्थीनं येसं केसज्जि पुरिसानं दानं गहेतब्बं । पटिभानचित्तकम्मदानन्ति मेथुनसेवनपटिभानचित्तकम्मदानं । लोकस्साति लोकेन । कथेतुकम्यताति कथेतुकामता । “न सुप्पटिविनोदया”ति इमिना दुक्खेन पटिविनोदेतब्बाति दुप्पटिविनोदया, पटिविनोदेतुं

न सुकराति दस्सेति । **उपायेनाति** युत्तिता ।

फुस्सदेवत्थेरो अट्ठासि किराति सम्बन्धो । **एकंसन्ति** भुम्मत्थे चेतं उपयोगवचनं । एकस्मिं अंसेति हि अत्थो । **बुद्धारम्मणन्ति** बुद्धगुणारम्मणं । **मारोति** देवपुत्तमारो, गतोति सम्बन्धो । **गोमयन्ति** गोमीळहं । **जरग्गवोति** जरगोणो । **तादिसमेवाति** गोमयविप्पकिरणसभावमेव । **विप्पकारन्ति** विसेसपकारेण करणं । **वङ्कपादन्ति** कुटिलपादं । **परिकसन्तोति** परिच्छेदं कत्वा विलेखन्तो । **विगच्छपुरिसोति** विकारं, विरूपं वा गतपुरिसो । “विभच्छपुरिसो”तिपि पाठो, विसेसेन सोभणं भक्खपुरिसोति अत्थो । अयमेव पाठो अभिधानादीसु (अभिधानप्पदीपिकायं १०२ गाथायं) दिस्सति । **समन्ताति** कटअन्धकारविहारस्स समन्ततो । मारो सिया नु खोति योजना । न असक्खिं इति आहाति योजना । **दिट्ठपुब्बोति** पुब्बे दिट्ठो । **महानुभावोति** देविद्धिया महानुभावो । **इङ्गाति** उय्योजनत्थे निपातो, उय्योजेमीति अत्थो । **अत्तभावन्ति** तव अत्तभावं । **तादिसं रूपन्ति** बुद्धस्स भगवतो अत्तभावसदिसं रूपं । **तंसरिक्खकन्ति** तेन रूपेण सदिसं । पतिरूपमेव सदिसट्ठेन **पतिरूपकं**, न एकंससदिसं रूपं किञ्चि सदिसरूपन्ति अत्थो । **सकत्तभावन्ति** सस्स एसो सको, सोयेव अत्तभावो सकत्तभावो, तं । **अयन्ति** मारो । **कथन्ति** केन कारणेण भगवा न सोभति नु खो, सोभतियेवाति अत्थो । तदेव समत्थेतुं वुत्तं “सब्बसो वीतरागदोसमोहो”ति । **वज्जितोम्हीति** अहं वज्जितो अम्हि । **किं अत्थीति** किं नाम अत्थि, मम वज्जनचित्तं नत्थीति अधिप्पायो । दहरभिक्खु पटिलभतीतिआदिना सम्बन्धितब्बं ।

दहरभिक्खु अट्ठासीति सम्बन्धो । सङ्कारछट्ठुनिं पच्छिन्ति सम्बन्धो । सङ्कारं छट्ठेति इमायाति **सङ्कारछट्ठुनी** । तिस्सदत्तत्थेरो नाम पुच्छीति सम्बन्धो । **नावातोति** पोततो । **पज्झासहस्सन्ति** समथविपस्सनाकम्मट्ठानेसु पुच्छासहस्सं । **पुच्छीति** दहरं पुच्छि । **परिच्छिन्दीति** तस्मिं दिवसे कातब्बवत्तं निट्ठपेसीति अत्थो । **योनकविसयतोति** योनकलोकतो । **अट्ठ कप्पे अनुस्सरीति** चेतियङ्गणं दिस्वा चित्तस्स पसीदनतो पुब्बेनिवासजाणेन अट्ठ कप्पे अनुस्सरि ।

एको भिक्खु गतोति सम्बन्धो । **देवता पुप्फहत्था अट्ठंसूति** मनुस्सवेसं गहेत्वा अट्ठंसु । तेन वुत्तं “कतरगामवासिकात्था”ति । तुम्हे कतरस्मिं गामे वसनसीला अत्थ भवथाति योजना । **इधेवाति** इमस्मियेव ठाने । **ठिताम्हाति** मयं ठिता अम्हाति योजना ।

अयं कथाति अयं वक्खमानकथा । किं अमच्चपुत्तो पासादिको नु खोति योजना । **नेति** अमच्चपुत्तअभयत्थेरे । जातका अगमंसूति सम्बन्धो । थेरमातापि पहिणीति सम्बन्धो । **पिसट्ठेन** जातके अपेक्खति । पहिणाकारं दस्सेन्तो आह “पुत्तो मे”तिआदि । अमच्चपुत्तो आरूळ्होति सम्बन्धो । अभयत्थेरो आहाति सम्बन्धो । **तेनाति** अमच्चपुत्तेन । **युगगाहन्ति** युगस्स गाहं । “महल्लकत्थेरस्स सम्मट्ठट्ठाने कचवरं छट्ठेत्वा”ति वचनं आवि करोन्तो आह “**अतीतत्तभावे किरा**”तिआदि । अमच्चपुत्तो छट्ठेसीति सम्बन्धो ।

तन्ति सम्मज्जनवत्तं । **तत्राति** “सत्थुसासनं कतं होती”तिवचने । आयस्मा सारिपुत्तो निसीदि किराति सम्बन्धो । भगवा पच्चागज्जीति सम्बन्धो । **पादानीति** पादस्स अक्कमनट्ठानानि, पादचेतियानीति अत्थो । थेरो निसीदीति सम्बन्धो । जण्णुकेहि पतिट्ठाय “पादचेतियं वन्दित्वा”ति पाठसेसो अज्झाहरितब्बो । मे निसिन्नभावं मे सत्था अज्जासि वताति योजना । मेसट्ठो हि पुब्बपरापेक्खो । **चोदनन्ति** दोसारोपनं । **कारेस्सामीति** दसबलं कारेस्सामि । भगवा आहाति सम्बन्धो । **गतोसीति** त्वं गतो असि, विचरन्तस्स तुय्हं न पतिरूपन्ति योजना । **ततोति** चोदनकालतो ।

एत्तको विनिच्छयो उपलब्धतीति सम्बन्धो । **भासपरियन्तन्ति** वचनपरिच्छेदं । **अयन्ति** कथा । एत्तकं वचनन्ति

सम्बन्धो । गद्दूपगन्ति गहेतब्बभावं उपगमनं, गण्हितुं खमनीयन्ति अत्थो । तानीति द्वे मूलानि । पुन तानीति समुदयभूतानि छ आपत्तिसमुद्धानानि । वत्थुन्ति मेथुनादिवत्थुं । इतिपीति पिसद्वो पठमनयं अपेक्खति । एत्थ पठमनये मूलेन समुदयस्स पायतो अभेदो होति, पच्छिमनये पन सब्बथा भेदो होति । तस्मा पच्छिमनयोयेव युत्तरोति दट्ठब्बो । “वूपसम्मती”ति इमिना “निरुज्झती”ति पदस्स समुच्छेदनरोधं दस्सेति । वुट्टानेनाति परिवासादिविनयकम्मेन ।

तेत्तिसमूलानं सरूपं दस्सेन्तो आह “विवादाधिकरणस्स द्वादस मूलानी”तिआदि । एकं मूलन्ति सम्बन्धो । तानीति तेत्तिस मूलानि । परतोति परस्मिं । “अट्टारस भेदकरवत्थूनी”तिआदिना अधिकरणानं समुद्धानं दस्सेति । चत्तारि सङ्घकिच्चीनि निस्साय उप्पज्जतीति योजना । इदन्ति वत्थु । सत्तन्नं निदानन्ति सत्तन्नं आपत्तिकखन्धानं पज्जत्तिट्ठानसङ्घातं निदानं । एत्थाति ठाने । पज्जत्तिं न जानातीति एत्थ “अनुपज्जत्तिं न जानाती”ति वक्खमानत्ता पठमपज्जत्ति गहेतब्बाति आह “पठमपज्जत्तिं न जानाती”ति । अनुपज्जत्तीति एत्थ अनुसद्वो नउपच्छिन्नत्थोति आह “पुनप्पुनं पज्जत्तिं न जानाती”ति । पच्छात्थोपि युज्जतेव पठमपज्जत्तितो पच्छा पज्जत्तत्ता । अनुसन्धिवचनपथन्ति एत्थ अनुसन्धीनं वसेन वचनपथन्ति दस्सेन्तो आह “कथानुसन्धिविनिच्छयानुसन्धिवसेन वत्थु”न्ति । जत्तिकिच्चन्ति जत्तिया किच्चं । इमिना जत्तियाति एत्थ साम्यत्थे सामिवचनं । करधातुसम्बन्धे करणवचनम्पि युज्जतेव । करणन्ति एत्थ च युपच्चयस्स कम्मत्थभावञ्च दस्सेति । न केवलं जत्तिकम्मे एव जत्तिकिच्चं न जानाति, अथ खो जत्तिदुतियजत्तिचतुत्थकम्मेसुपि न जानातीति दस्सेन्तो आह “जत्तिदुतियजत्तिचतुत्थकम्मेसू”तिआदि । पुब्बे ठपेतब्बाति जत्ति नाम कम्मवाचाय पुब्बे ठपेतब्बाति न जानाति । इमिना नपुब्बकुसलभावं दस्सेति । “पच्छा”ति इमिना नअपरकुसलभावं दस्सेति । पिसद्वेन पठमनयं अपेक्खति । “कालं न जानाती”ति इमिना अकालज्जूति पदस्स विग्गहवाक्यं दस्सेति । कालं दस्सेन्तो आह “अनज्झिट्ठो”तिआदि ।

“धुतङ्गे आनिसंसं अजानित्वा”ति इमिना मन्दमोमूहानं फलं दस्सेति । पापिच्छोति एत्थ पापिच्छो नाम पच्चयलाभस्स पत्थनाति आह “पच्चयलाभं पत्थयमानो”ति । कायविवेको च चित्तविवेको च उपधिविवेको च कायचित्तउपधिविवेकं, समाहारद्वन्द्वो, पुब्बपदेसु उत्तरपदलोपो । एतस्साति आरज्जिकस्स । इमिना इमाय अत्थो इदमत्थो, सो एतस्सत्थीति इदमत्थीति वचनत्थं दस्सेति । अपिच्छज्जेवातिआदीसु एवसद्धानं छडुतब्बत्थं दस्सेन्तो आह “न अज्जं किञ्चि लोकामिस”न्ति ।

नवविधन्ति दिवसवसेन तिविधं, तथा कत्तब्बाकारवसेन, तथा कारकवसेनाति नवविधं उपोसथं ।

कायदुच्चरितादि यस्मा न पसादं संवत्तेति, न पसादाय वा संवत्तति, तस्मा अपासादिकन्ति वुच्चति । तेन वुत्तं “अपासादिकन्ति कायदुच्चरितादि अकुसल”न्ति । वेलं अतिक्कम्माति भोजनादिकालं अतिक्कमित्वा । इमिना अतिवेलन्ति एत्थ अतिसद्वस्स अतिक्कमनत्थञ्च “अतिवेल”न्ति पदस्स “विहरतो”ति पदे किरियविसेसनभावञ्च दस्सेति । अप्पं कालन्ति योजना । अवतरणं ओतारोति दस्सेन्तो आह “ओतरण”न्ति । सब्बत्थाति सब्बेसु पच्चकेसु ।

इति पच्चकवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो छक्कवारवण्णना

३२६. छक्केसु एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । इतीति एवं । इमा छ सामीचियोति योजना । तत्थाति छसु आकारेसु ।

सतिसम्मोसेनाति सतिया विप्पवासेन ।

तत्थाति चुद्धससु परमेसु । ततोति छक्कतो । **एकं अपनेत्वा**ति यंकिञ्चि एकं अपनेत्वा । **सेसेसू**ति छहि परमेहि सेसेसु अट्टसु परमेसु । **अज्जानिपि छक्कानी**ति पठमछक्कतो अज्जानिपि अट्ट छक्कानि ।

छ आपत्तियोति तीणि छक्कानीति “छ आपत्तियो”ति वुत्तानि तीणि छक्कानीति योजना । वुत्तद्वयं एकं कत्वा । **न्हाने**ति न्हानसिक्खापदे । **छक्कद्वयन्ति** आदायसमादायवसेन छक्कद्वयं । **सब्बत्था**ति सब्बेसु छक्केसु ।

इति छक्कवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो सत्तकवारवण्णना

३२७. सत्तकेसु छसु सामीचीसु पक्खिपित्वाति सम्बन्धो । **तत्थेवा**ति समथक्खन्धके एव ।

चम्पेय्यकेति चम्पेय्यक्खन्धके । “**असद्धम्मा**”ति पदस्स भेदनिस्सिततुल्यनिस्सितसमासं दस्सेन्तो आह “असतं धम्मा”तिआदि । तत्थ “असतं धम्मा”ति इमिना भेदनिस्सितसमासं दस्सेति, “असन्तो वा धम्मा”ति इमिना तुल्यनिस्सितसमासं दस्सेति । **सब्बत्था**ति सब्बेसु सत्तकेसु । सेसं सुविज्जेय्यमेव ।

इति सत्तकवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो अट्टकवारवण्णना

३२८. अट्टकेसु अट्टानिसंसादीनं देसनाकारदेसनट्टानानि दस्सेन्तो आह “न मय”न्तिआदि । तत्थ “न मयं...पे०... करिस्सामा”ति इमिना देसनाकारं दस्सेति, “कोसम्बकक्खन्धके”ति इमिना देसनट्टानं दस्सेति । **तम्पी**ति दुतियअट्टकम्पि ।

तेरसके वुत्ताति सम्बन्धो । **कुलानि दूसेती**ति एत्थ “दूसेती”ति किरियापदस्स करणं दस्सेन्तो आह “पुप्फेन वा”तिआदि । इमेहि अट्टहि दूसेतीति योजना । “लाभेना”तिआदिना “**अट्टहि असद्धम्मेही**”ति एत्थ असद्धम्मसरूपं दस्सेति । **सारागो**ति संरागो, भुसं रज्जनन्ति अत्थो । **पटिविरोधो**ति दोसो । सो हि यस्मा अलाभादीसु पटिविरुज्झति, तस्मा पटिविरोधोति वुच्चति । **पाळियन्ति** विनयपाळियं ।

पाणन्तिआदिका द्वे गाथायो द्वादसक्खरेन बन्धिता । पठमगाथाय ततियपादे चरियसद्धेन युत्तत्ता एकक्खरो अधिको । अयं पनेत्थ योजना — पाणं न हने न घातेय्य, आदिन्नञ्च न आदिये न गण्हेय्य, **मुसा** वितथवचनं न **भासे** न कथेय्य, **मज्जपो** मज्जपानं न च सिया, **अब्रह्मचरिया** मेथुना विरमेय्य, रत्तिं विकालभोजनं न भुज्जेय्य ।

मालं न धारे न धारेय्य, गन्धञ्च न आचरे, सन्थते मज्जे च छमायञ्च सयेथ । एतज्झि उपोसथं अट्टङ्गिकं उपोसथं इति दुक्खन्तगुना बुद्धेन पकासितन्ति आहु पण्डिताति ।

सङ्गभेदकेति सङ्गभेदकक्खन्धके । **तासंयेवा**ति भिक्खुनीनमेव । “उपासिका अट्ट वरानि याचती”ति एवं सामज्जवचनस्सापि अत्थपकरणादिना विसेसविसयो होतीति आह “**विसाखा**”ति । सा हि विविधा पुत्तनत्तुसङ्घाता साखा

एतिस्सात्थीति विसाखाति वुच्चति । सव्वत्थाति सव्वेसु अट्ठकेसु । सेसं सुविज्जेय्यमेव ।

इति अट्ठकवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो नवकवारवण्णना

३२९. नवकेसु अचरीतिआदीनीति आदिसद्देन “चरति, चरिस्सती”तिआदीनि (दी० नि० ३.३४०; अट्ठ० नि० ९.२९-३०) सङ्गण्हाति । तं कुतेत्थ लब्भाति एत्थ तन्ति अनत्थचरणं, कोपकरणं वा । कुतोति केन कारणेन । एत्थाति एतस्मिं अनत्थचरकपुग्गले । लब्भाति लब्धा, सक्का लब्धुं न लब्भा एवाति अत्थो । नवन्नं वा भिक्खूनं कारणाति योजना । तण्हन्ति द्वीसु एसनतण्हाएसिततण्हासु एसनतण्हं । पटिच्चाति आरब्भ । परियेसनाति पुनप्पुनं एसना । लाभोति रूपादिआरम्मणलाभो । विनिच्छयोति जाणतण्हादिट्ठिवितक्कवसेन चतुब्बिधो विनिच्छयो । चतुब्बिधो हि धम्मो “एत्तकं मय्हं भविस्सती”तिआदिना विनिच्छिनति अनेनाति विनिच्छयोति वुच्चति । छन्दरागोति बलवरागो । अज्झोसानन्ति “अहं मम”न्ति बलवसन्निट्ठानं, परिग्गहोति तण्हादिट्ठिवसेन परिच्छिन्दित्वा गहणं । मच्छरियन्ति परेसं साधारणभावस्स असहनता । आरक्खाति द्वारपिदहनमज्जूसगोपनादिवसेन आभुसो रक्खनं । आरक्खाधिकरणन्ति आरक्खकारणा, हेत्वत्थे चेतं पच्चत्तवचनं । दण्डादानादीसु परनिसेधनत्थं दण्डस्स आदानं दण्डादानं । तथा एकतोधारादिनो सत्थस्स आदानं सत्थादानं । कलहोति कायकलहोपि वाचाकलहोपि । विग्गहोति विरुद्धवसेन गहणं । विवादोति विरुद्धवसेन वदनं । “तुवं तुवं”न्ति अनादरवसेन वदनं तुवंतुवं वादो, पेसुज्जवसेन वदनं पेसुज्जवादो, मुसावसेन वदनं मुसावादो, दण्डादानज्च सत्थादानज्च कलहो च विग्गहो च विवादो च तुवंतुवंवादो च पेसुज्जवादो च मुसावादो च दण्डादान...पे०... मुसावादा । मुसावादाति एत्थ वादसद्दो “तुवं तुवं”न्ति च “पेसुज्ज”न्ति च एत्थापि योजेतब्बो । “अहं सेय्योहमस्मी”ति पवत्तमानादयोति योजना । अधिट्ठितकालतो पट्ठाय न विकप्पेतब्बानीति अधिट्ठानविकप्पनं एकतो न कातब्बं, अधिट्ठिते न विकप्पेतब्बन्ति अधिप्पायो । परिणतं लाभं परिणामेतीति सम्बन्धो ।

एतेसंयेव दानानन्ति एतेसंयेव अधम्मिकानं दानानं । सङ्गस्स निन्नन्ति सङ्गस्स नतं, नामितं वा लाभन्ति सम्बन्धो । सङ्गस्स नमति, नामियतीति वा निन्नं । तेसंयेवाति तेसंयेव तिण्णं धम्मिकदानानं । तयो तयो दानपटिग्गहपरिभोगे सम्पिण्डेत्वा नवको गहेतब्बो । तत्थेवाति समथक्खन्धके एव । ओवादवग्गस्साति भिक्खुनोवादवग्गस्स । तत्थेवाति ओवादवग्गस्स पठमसिक्खापदे एव । सव्वत्थाति सव्वेसु नवकेसु ।

इति नवकवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो दसकवारवण्णना

३३०. दसकेसु अट्ठाने वा पनाति अकारणे वा पन । तत्थाति नवकेसु । “नत्थि दिन्नन्तिआदिवसेना”ति आदिसद्देन “नत्थि यिट्ठं नत्थि हुत”न्तिआदयो (ध० स० १२२१; म० नि० ९४.२२५; ३.९१, ११६; सं० नि० ३.२१०; अ० नि० १०.१७६) नव नत्थिका सङ्गहेतब्बा । “सस्सतो लोकोति आदिवसेना”तिआदिसद्देन (दी० नि० १.३१; म० नि० १.२६९) “असस्सतो लोको”तिआदयो (म० नि० १.२६९) नव अन्तग्गाहिके सङ्गण्हाति । विपरीता सम्मत्ताति दसहि मिच्छत्तेहि विपरीता दस सम्मत्ता सम्मादिट्ठि सम्मासङ्कप्पो सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति सम्मासमाधि सम्माजाणं सम्माविमुत्तीति ।

दस आदीनवा निदिद्धाति सम्बन्धो । **उन्दूरक्खायितन्ति** मूसिकेन खादितं । एत्थ हि खेधातु खादनत्थो होति ।
अग्गिदङ्कन्ति अग्गिना दङ्कं । **एतेसूति** एतेसु दससु पंसुकूलेसु । **उदकसाटिकं वा संकच्चिकं** वाति भिक्खुनीनं उदकसाटिकं
 वा संकच्चिकं वा । एत्थ **वासद्वो** अनियमविकप्पत्थो ।

पण्णसन्थारो तिणसन्थारेन सङ्गहितो । **सब्बत्थाति** सब्बेसु दसकेसु ।

इति दसकवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

एकुत्तरिकनयो एकादसकवारवण्णना

३३१. एकादसकेसु **तिणपादुकाति** मुञ्जपब्बजेहि अवसेसा तिणमयपादुका । **कट्टपादुकसङ्गहमेवाति** कट्टपादुके
 सङ्गहं एव । **तम्बलोहमयेन वा दारुमयेन वाति** वासद्वो अनियमविकप्पत्थो । “**नसि अनिमित्ता**”तिआदयो
 भिक्खुनिक्खन्धके (चूळव० ४२३) निदिद्धा । **ते सब्बेति** सब्बे ते गण्ठिकविधा । **नग्गेनाति** अचेलकेन । **ते सब्बेति** सब्बे ते
 अवन्दियपुग्गला । **पुब्बेति** दसके । **कम्मवग्गेति** अवसाने कम्मवग्गे ।

सो भिक्खु यं न निगच्छेय्य, एतं न निगतं अट्टानं अनवकासोति योजना । एवञ्चि सति यंसद्वो किरियापरामसनो होति,
 अथ वा यं येन कारणेन न निगच्छेय्य, एतं कारणं अट्टानन्ति योजना । अनधिगतं समाधिन्ति योजना । **सद्धम्मास्साति**
 सद्धम्मा अस्स । अस्स अक्कोसकपरिभासकस्स भिक्खुस्स सद्धम्मा न वोदायन्ति न परियोदपेन्तीति अत्थो । **रोगातङ्कन्ति**
 रोगसङ्घातं आतङ्कं । **निरयं उपपज्जतीति** निरयम्हि उपपज्जति । “**उपपज्जती**”ति एत्थ उपइति कम्मप्पवचनीयउपसग्गेन
 युत्तत्ता “निरय”न्ति एत्थ भुम्मत्थे उपयोगवचनं दट्ठब्बं । **एत्थ** एतस्मिं अङ्गुत्तरपाळियं (अ० नि० ११.६) ।

आसेवितायाति एत्थ आत्यूपसग्गो आदिकम्मत्थोति आह “आदितो पट्टाय सेविताया”ति ।

“निष्फादिताया”तिइमिना **भावितायाति** एत्थ भूसद्वो सत्तत्थोति दस्सेति, “वट्ठिताया”ति इमिना वट्ठनत्थोति दस्सेति ।
बहुलीकतायाति एत्थ बहुलं नाम अत्थतो पुनप्पुनन्ति आह “पुनप्पुनं कताया”ति । **सुयुत्तयानसदिसायाति** सुट्ठु युत्तेन
 यानेन सदिसाय । इमिना **यानीकतायाति** एत्थ न यंकिञ्चि यानं विय कतं होति, अथ खो इच्छितिच्छित्तक्खणे
 आरोहनीयत्ता सुयुत्तयानं विय कतं होतीति दस्सेति । यथा करियमाने पतिट्ठा होतीति योजना । **वत्थुकतायाति** एत्थ
 वत्थुसद्वो पतिट्ठत्थोति दस्सेति । वसति पतिट्ठहति एत्थाति **वत्थूति** वचनत्थो कातब्बो । **अनुट्ठितायाति** एत्थ अनुसद्वो
 नउपच्छिन्नत्थो, ठाधातु उपपज्जनत्थोति दस्सेन्तो आह “अनु अनु पवत्तिताया”ति । “समन्ततो”ति इमिना **परिचितायाति**
 एत्थ **परिसद्वो** समन्तत्थोति दस्सेति । “अभिवट्ठिताया”ति इमिना **चिधातु** वट्ठनत्थोति दस्सेति । **समारब्धायाति** परिपुण्णं
 आराधिताय । **राधधातु** हि साधनत्थो होति । “वसीभावं उपनीताया”ति इमिना तदत्थं अधिप्पायेन दस्सेति । “**न पापकं**
सुपिनं पस्सती”ति वचनस्स अत्थापत्तिनयं दस्सेन्तो आह “भद्रकं पना”तिआदि । **वुद्धिकारणभूतन्ति** वुद्धिया कारणभूतं
 सुपिनन्ति सम्बन्धो । **देवता रक्खन्तीति** एत्थ सामञ्जसतो वुत्तेपि आरक्खदेवतायेव गहेतब्बाति आह “आरक्खदेवता”ति ।
 आरक्खदेवता नाम भुम्मदेवादयो । **खिप्पन्ति** भावनपुंसकं । इमिना **तुवटं चित्तन्ति** एत्थ तुवटसद्वो खिप्पपरियायोति
 दस्सेति । **उत्तरिमप्पटिविज्झन्तोति** एत्थ “उत्तरि”न्ति पदस्स अवधिपेक्खत्ता तस्स अवधि च उत्तरिसद्वस्स इध
 अरहत्तवाचकभावञ्च विधधातुया सच्छिकरणत्थञ्च दस्सेन्तो आह “**मेत्ताज्ञानतो**”तिआदि । तत्थ “मेत्ताज्ञानतो”ति
 इमिना अवधिं दस्सेति, “अरहत्त”न्ति इमिना “उत्तरि”न्ति पदस्स सरूपत्थं दस्सेति, “असच्छिकरोन्तो”ति इमिना
 विधधातुया सच्छिकरणत्थं दस्सेति । **सब्बत्थाति** सब्बेसु एकादसकेसु ।

इति एकादसकवारवण्णनापरियोसानाय

एकुत्तरिकवण्णनाय

योजना समत्ता ।

उपोसथादिपुच्छाविस्सज्जना

३३२. विस्सज्जने एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । कायसामग्गी आदि नामाति योजना । **ओसारणकिरियाति** कथनकिरिया । **छन्दपवारणं आहरित्वाति** छन्दञ्च पवारणञ्च आहरित्वा । **पवारणाकथाति** “सङ्घं भन्ते पवारेमी”तिआदिका (महाव० २१०) पवारणाकथा । तज्जनीयकम्मादीसु वत्थु नाम किं? पुग्गलो नाम कोति आह “वत्थु नामा”तिआदि । तत्थ **येन वत्थुनाति** भण्डनकारकादिना येन वत्थुना करणभूतेन, हेतुभूतेन वा । **येनाति** पुग्गलेन कत्तुभूतेन, कतन्ति सम्बन्धो । “तस्सा तस्सा कम्मवाचाया”ति पदं “अवसानवचन”न्ति पदे अवयविसम्बन्धो । **सब्बत्थाति** सब्बेसु विस्सज्जनेसु ।

इति उपोसथादिपुच्छाविस्सज्जनवण्णनाय योजना

समत्ता ।

अत्थवसपकरणवण्णना

३३४. अत्थवसपकरणेति अवयविआधारो । **दस अत्थवसेतिआदीसूति** अवयवाधारो । **यन्ति** वचनं । **उपरिमं उपरिमं पदन्ति** “सङ्घफासुताया”तिआदिकं उत्तरुत्तरि वृत्तं पदं । **हेट्ठिमस्स हेट्ठिमस्स पदस्साति** “सङ्घसुट्टताया”तिआदिकस्स अधो अधो वृत्तस्स पदस्स ।

यदेतं पदसतं वृत्तन्ति योजना । **तत्थाति** तस्मिं पदसते, निद्धारणे भुम्मं, **अत्थसतन्ति** अभिधेय्यसतं । **धम्मसतन्ति** अभिधानसतं, पाळिसतन्ति अत्थो । “अत्थसतं धम्मसत”न्ति पदानं अत्थन्तरविकपं दस्सेन्तो आह “अथ वा”तिआदि । तत्थ ये दस अत्थवसे पटिच्च पञ्जत्तं, तेसं दसअत्थवसानन्ति योजना, ये दस अत्थवसे पुब्बे वण्णिता, तेसं दसअत्थवसानन्ति योजना । पठमपाराजिकवण्णनायं (पारा० अट्ठ० १.३९) वण्णिताति सम्बन्धो । **तत्थाति** “सङ्घसुट्टताया”तिआदिपाठे । **सुट्ट देवाति** सुट्ट महाराज । हि यस्मा आणाबलभोगबलइस्सरियबलेहि दिब्बति, तस्मा **देवाति** वुच्चति । **यो चाति** गहट्ठो वा पब्बजितो वा, सम्पटिच्छतीति सम्बन्धो । **तस्माति** यस्मा हिताय सुखाय होति, तस्मा । आनिसंसं दस्सेत्वा पञ्जपेस्सामीति सम्बन्धो । अभिभवित्वा न पञ्जपेस्सामीति योजना । **इधाति** अत्थवसपकरणे । **तदत्थजोतकानन्ति** सोयेव अत्थो तदत्थो, तस्स जोतका तदत्थजोतका, तेसं । इदानि वेदितब्बानीति सम्बन्धो । अत्थं जोतेन्तीति **अत्थजोतका**, सद्वा । नीहरित्वा, नियमेत्वा वा अत्थो वुच्चते इमाहि सद्दपञ्जत्तीहीति **निरुत्तियो** ।

अत्थसतन्ति गाथायं अत्थवसे पकरणे अत्थसतं वेदितब्बन्तिआदिना योजना कातब्बा । **इति** हीति इति एव । **हिसद्दो** हि एवसद्दत्थो । **इदन्ति** “अत्थसत”न्तिआदिवचनं, वृत्तन्ति सम्बन्धो । **एतन्ति** यथावृत्तं अत्थं पटिच्चाति सम्बन्धो ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

महावग्गवण्णनाय

योजना समत्ता ।

पठमगाथासङ्गणिकं

सत्तनगरेसु पञ्जत्तसिक्खापदवण्णना

३३५. एकंसन्ति एत्थ भुम्मत्थे उपयोगवचनन्ति आह “एकस्मिं अंसे”ति । दसनखसमोधानसमुज्जलन्ति दसन्नं नखानं समूहेन सुद्धु उज्जलं । एत्थ “समुज्जल”न्ति इमिना अज्जलन्ति पदस्स आदरेन, अभिमुखं वा जलति दिब्बतीति अज्जलीति अत्थं दस्सेति । आसीसमानरूपोवाति एत्थ आसीसमानरूपो एवाति अत्थं पटिक्खपन्तो आह “पच्चासीसमानरूपो विया”ति । एत्थ “विया”ति इमिना “आसीसमानो इवा”ति पदविभागं कत्वा इवसद्धो उपमत्थजोतकोति दस्सेति । किस्साति एत्थ करणत्थे छट्ठीविभत्ति होतीति आह “केन कारणेना”ति । इधाति मम निसिन्नद्वानं । “आगतो”ति इमिना इधमागतोति एत्थ मकारो पदसन्धिकरमत्तोति दस्सेति । अस्साति उपालिस्स विस्सज्जेसीति सम्बन्धो । सब्बत्थाति सब्बेसु पज्हेसु । इतीति एवं ।

तत्थाति विस्सज्जने । भद्दको ते उम्मङ्गोति एत्थ उम्मङ्गसद्धो पज्हवाचकोति आह “भद्दका ते पज्हा”ति । तत्थ तेति तव । कस्मा पज्हा “उम्मङ्गो”ति वुच्चतीति आह “पज्जा ही”तिआदि । हि यस्मा उम्मङ्गोति वुच्चति, तस्मा पज्हा उम्मङ्गो नामाति योजना । “उम्मुज्जित्वा ठितत्ता”ति इमिना उम्मुज्जतीति उम्मङ्गोति वचनत्थं दस्सेति । मुजधातु उकारस्स अकारो, अविज्जन्धकारसङ्घाता उदकतो उम्मुज्जतीति अत्थो । “तग्घा”ति निपातस्स तस्मा कारणाति अत्थं दस्सेन्तो आह “यस्मा”तिआदि । “सम्पटिच्छनत्थे”ति इमिना तग्घसद्धो साधुअत्थोति दस्सेति, तग्घ साधूति अत्थो । तीणियेवाति “समादहित्वा विसिब्बेन्ती”ति एकं, “सामिसेना”ति एकं, “ससित्थक”न्ति एकन्ति इमानि तीणियेव ।

चतुर्विपत्तिवण्णना

३३६. यं तं पुच्छिम्हाति एत्थ निग्गहिततो परं अकारलोपोति आह “यं तं अपुच्छिम्हा”ति । तत्थ यन्ति पज्हं । तन्ति तुवं । “त्व”न्तिपि पाठो, अयमेवत्थो । तं तदेवाति तं तं एव पज्हं । अज्जत्थाति अज्जं आकारं ।

ये दुडुल्ला सा सीलविपत्तीति एत्थ ननु सीलविपत्तिं पुच्छन्तो पज्हो नत्थि, कस्मा पन “सा सीलविपत्ती”ति विस्सज्जनं वुत्तन्ति आह “किञ्चापी”तिआदि । एतन्ति “ये दुडुल्ला सा सीलविपत्ती”ति वचनं । तमेवत्थं वित्थारेन्तो आह “चतूसु ही”तिआदि । वत्त्वाति संखेपेन वत्त्वा ।

तिस्सन्नं विपत्तीनन्ति सीलविपत्तितो अवसेसानं तिस्सन्नं विपत्तीनं । तत्थाति “थुल्लच्चय”न्तिआदिवचने ।

“अब्भाचिक्खन्ती”ति पदस्स कत्तारं दस्सेन्तो आह “वदन्ता”ति । “तथाह”न्तिआदिना वदनाकारं दस्सेति ।

“अयं छही”ति इमिना अयं साति एत्थ सासद्धो पदालङ्कारोति दस्सेति । एत्तावताति एत्तकेन

“थुल्लच्चय”न्ति आदिवचनमत्तेन । विस्सज्जितं होतीति सम्बन्धो ।

छेदनकादिवण्णना

३३७. कति छेदनकानीति आदिपुच्छानं अनुसन्धिपुच्छाभावं दस्सेन्तो आह “यस्मा पना”ति आदि । पुच्छा हि अनुसन्धिअननुसन्धिवसेन दुविधा । तत्थ विस्सज्जनेन अनुसन्धिवसेन पुच्छा अनुसन्धिपुच्छा नाम, विस्सज्जनमनपेक्खित्वा यथाकामपुच्छा अननुसन्धिपुच्छा नाम । तासं वित्थारो नेत्ति अट्ठकथादीसु गहेतब्बो । इथापि “एकादस यावततियका”ति विस्सज्जनेन अनुसन्धानत्ता अनुसन्धिपुच्छा नाम । यस्मा पन विस्सज्जितोति सम्बन्धो । सङ्खावसेनाति एकादसा”ति सङ्खाय सत्तिया, आयत्तेन वा । सङ्खानुसन्धिवसेनेवाति “कती”ति सङ्खाय अनुसन्धिवसेन एव । तेसन्ति पञ्चानं । तत्थाति “छ छेदनकानी”ति आदिपाठे । इदमेवाति इदं एव वचनं । अपुब्बन्ति पुब्बे न वुत्तं, अपोराणं नवन्ति अत्थो । यं पनेतन्ति यं पन एतं वचनं । “सोळसा”ति इमिना सोदसाति एत्थ दकारस्स ळकारं कत्वा “सोळसा”ति पाठोपि युज्जतीति दस्सेति । जानन्ति पज्जत्ताति एत्थ “एवं वत्वा”ति पाठसेसं अज्झाहरित्वा योजेतब्बभावं दस्सेन्तो आह “जान”न्ति एवं वत्वा पज्जत्ता”ति । तेति “जान”न्ति पज्जत्ता सिक्खापदाति अत्थो । एवन्ति वक्खमाननयेन । पविसेय्यातीति एत्थ इतिसद्दो परिसमानत्थो । इति वेदितब्बोति योजना ।

असाधारणादिवण्णना

३३८. पुरिम पज्हन्ति “कति छेदनकानी”ति आदिपञ्चानं पुरे वुत्तं पज्हं । तत्थाति “वीसं द्वे सतानी”ति आदिपाठे । “द्वे अनियतेही”ति पदस्स असमाहारदिगुवाक्यं दस्सेन्तो आह “द्वीहि अनियतेही”ति । “सद्धि”न्ति इमिना सहादियोगे करणवचनन्ति दस्सेति ।

गाथायं “धोवनञ्च सिक्खापद”न्ति आदिना योजना कातब्बा । द्वे लोमाति द्वे एळकलोमसिक्खापदानि ।

“सकलो”ति आदिकाय अट्ठतेय्यगाथाय योजना सुविज्जेय्याव ।

सङ्खम्हा दस निस्सरेति एत्थ “सङ्खम्हा निस्सारीयती”ति (पाचि० ६८०, ७३०) एवं वुत्ता दसाति योजनानयं दस्सेन्तो आह “सङ्खम्हा निस्सारीयती”ति आदि । तत्थाति भिक्खुनिविभङ्गे । तत्थाति यथा खुद्दका, तथाति अत्थो । इतीति एवं ।

तेसन्ति पाराजिकानं । कण्हसप्पादयो दुरासदा विय दुरासदा होन्तीति योजना । “दुरूपगमनाति इमिना सदधातुया गत्यत्थं दस्सेति । दुरासज्जनाति दुक्खेन आसज्जितब्बा, आसज्जितुं न सुकराति अत्थो । समूपमाति समउपमा । समूपमाकारं दस्सेन्तो आह “यथा”ति आदि ।

साधारणन्ति अट्ठहि पाराजिकेहि साधारणं । एकेकस्स पाराजिकस्साति सम्बन्धो । अविस्सुळ्ही भवन्ति तेति एत्थ उपमानोपमेय्यानं पाकटभावं कत्वा योजनानयं दस्सेन्तो आह “यथा एते”ति आदि । अविस्सुळ्हीहयम्माति अविस्सुळ्हीसभावा । पकतिसीलभावेनाति पकतिया सीलवन्तभावेन, “पकतिसीलाभावेना”तिपि पाठो, पकतिसीलस्स अभावेन, अभावहेतूति अत्थो । एत्तावताति एत्तकेन “अट्ठेव पाराजिका”ति आदिवचनमत्तेन, दस्सितं होतीति सम्बन्धो । विभत्तियोति पाराजिकादिवसेन विभजितब्बाति विभत्तियोति । तत्थाति “तेवीसति सङ्खादिसेसा”ति आदिपाठे । सब्बसङ्गाहिकवचनन्ति सब्बेसं तिण्णं समथानं, सब्बासं वा आपत्तीनं समथानं सङ्गाहिकवचनं । “द्वीहि समथेही”ति

सम्मुखाविनयेन च पटिज्जातकरणेन चाति द्वीहि समथेहि ।

एतन्ति “द्वे उपोसथा द्वे पवारणा”ति वचनं । **विभजनानीति** विभजितब्बानं विभजनकिरियाय अविनाभावतो भाववसेन वुत्तं, तस्मा विभजितब्बाति **विभत्तियो**ति वचनत्थो कातब्बो । अपरापि इमा विभत्तियो होन्तीति योजना । हेट्ठा वुत्तस्स “विभत्तिमत्तदस्सनेनेव चेत्तं वुत्तं, न समथेहि वूपसमनवसेना”ति वचनस्स अत्थनयतो अज्जं अत्थनयं दस्सेन्तो आह “अथवा”तिआदि, “इमापि विभत्तियो”ति पदं “निस्साया”ति पदे अवुत्तकम्मं । निस्साय आपज्जन्तीति सम्बन्धो । ताति आपत्तियो । **वुत्तप्पकारेहेवा**ति तीहि समथेहीति वुत्तपकारेहेव । **तंमूलिकानन्ति** ते एव उपोसथादयो मूलमेतासन्ति तंमूलिका, तासं । इमिना कारियूपचारेन वुत्तनयं दस्सेति । **ता विभत्तियो**ति उपोसथादिविभत्तियो ।

पाराजिकादिआपत्तिवण्णना

३३९. एवं विस्सज्जेत्वाति सम्बन्धो । यदिदं आपत्तिपाराजिकं नामाति योजना । **आपत्तिपाराजिकन्ति** आपत्तिसङ्घातं पाराजिकं । “पराजयमापन्नो”ति इमिना सासनतो पुग्गलं पराजेतीति **पाराजिकन्ति** वचनत्थं दस्सेति । ण्यपच्चयो हेतुकत्वत्थवाचको, यकारस्स ककारो । **चुतो**ति चवको । **परद्धो**ति विरद्धो । **भट्टो**ति पतितो । **निरङ्कतो**ति सङ्गम्हा अपसारितो । **अनीहते तस्मिं पुग्गले**ति तस्मिं पुग्गले सङ्गम्हा नीहरित्वा न हरिते, अनपनीतेति अत्थो । “उपोसथपवारणादिभेदो”ति इमिना संवाससरूपं दस्सेति । ब्यज्जने आदरमकत्वा “एत्तं आपत्ती”ति वुत्तं । **अयं** हीति अयं एवं वक्खमानो । **एत्था**ति गाथायं । **तेन तस्मा**ति एत्थ “तस्मा”ति पदेन “तेना”ति पदस्स कारणत्थं दस्सेति ।

एत्थाति दुतियगाथायं । आदिमिं चैव इच्छितब्बोति सम्बन्धो । **हीति** सच्चं । **एत्था**ति परिवासदानादीसु चतूसु कम्मेसु । “सङ्घो”तिआदिवचनत्थो तिपदभिन्नाधिकरणबाहिरत्थसमासो होति, चैवसद्वचसद्देहि आदिसेसपदानं उभयपदत्थपधानभावं दस्सेति, “इच्छितब्बो”ति पदं कारकानं किरियापेक्खत्ता किरियत्थाय पक्खित्तं । **अस्सा**ति आपत्तिया, इमिना अज्जपदं दस्सेति । इच्छितब्बत्थे अपच्चयं कत्वा तद्धितन्तिपि वदन्ति । लहुकनयो पनेस । अयं पनेत्थ गरुकनयो — आदि च सेसो च **आदिसेसा**, सङ्घो आदिसेसेसु अस्सा इच्छितब्बोति **सङ्घादिसेसो**ति ।

अनेकंसिकतं पदन्ति एत्थ **पदन्ति** सिक्खापदं । अनेकंसेन कतं **अनेकंसिकतन्ति** दस्सेन्तो आह “यस्मा इदं सिक्खापदं अनेकंसेन कतं”न्ति । यस्मा कतं, तस्मा अनियतोति पवुच्चतीति योजना । **तत्था**ति अनियते । **यत्था**ति सिक्खापदे । **सोपी**ति सिक्खापदधम्मोपि ।

अच्चयेसूति दोसेसु । ते हि निद्वोसं अतिक्कम्म अयन्ति गच्छन्ति पवत्तन्तीति **अच्चया**ति वुच्चन्ति । **तेना**ति अच्चयेन । **थूलो**ति ओळारिको । “थूलत्ता”ति इमिना “तेनेत”न्ति एत्थ तेनसद्वस्स कारणत्थं दस्सेति । अच्चयस्स थूलत्ताति सम्बन्धो । **एतन्ति** आपत्तिधम्मं । इमाय गाथाय अज्जेसं लहुकापत्तीनं थूलो अच्चयो **थुल्लच्चयो**ति वचनत्थं दस्सेति । द्वेभावे सति संयोगपरत्ता रस्सो होतीति दट्ठब्बं ।

“निस्सज्जित्वा देसेतब्बतो”ति इमिना निस्सज्जनं **निस्सग्गो**, आपत्तिदेसनतो पुब्बभागे कत्तब्बस्स विनयकम्मस्सेतमधिवचनं, सो एतस्सत्थीति **निस्सगियन्ति** वचनत्थं दस्सेति ।

कुसलधम्मसद्देन कुसलचित्तमेव गहेतब्बन्ति आह “कुसलधम्मसङ्घातं कुसलचित्तं”न्ति । “कुसलचित्तं पातेती”ति इमिना चित्तं पातेतीति **पाचित्तियन्ति** वचनत्थं दस्सेति । एत्थ “चित्तपातिय”न्ति वत्तब्बे पदविपरियायं कत्वा, तकारस्स च

लोपं कत्वा “पाचित्तिय”न्ति वुत्तं । अचिन्तेय्यो हि पाळिनयो । ण्यपच्चयो हेतुकत्वत्थवाचको । ननु “पातेति कुसलं धम्म”न्ति इमिनाव “पाचित्तिय”न्ति पदस्स निब्बचनं सिद्धं, कस्मा पन “अपरज्झति चित्तसम्मोहनद्वान”न्ति वुत्तन्ति आह “यं पना”तिआदि । यस्मा होतीति सम्बन्धो ।

पाटिदेसनीयासु निब्बचनमेव अदस्सेत्वा कस्मा “भिक्षु अज्जातको सन्तो”तिआदि वुत्तन्ति आह “वुत्तगारय्हभावकारणदस्सनत्थमेवा”ति । “पटिदेसेतब्बतो”ति इमिना अज्जापत्तिदेसनानयतो “गारय्ह”न्तिआदिना पटि विसुं वत्वा देसेतब्बाति **पाटिदेसनीयाति** निब्बचनं दस्सेति ।

दुक्कटन्ति एत्थ दुसद्वो दुट्ठुअत्थो च विरूपत्थो च होतीति दस्सेन्तो आह “दुट्ठु कतं, विरूपं वा कत”न्ति । तन्ति कम्मं । तं पनेतन्ति दुक्कटं, खलितन्ति सम्बन्धो । **अस्साति** दुक्कटस्स । तस्सत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । हीति वित्थारो । यं पापन्ति योजना । **यदीति** अथ । **यदिसद्वो** हि अथपरियायो । **इदम्पीति** इदम्पि कम्मं, पापन्ति सम्बन्धो ।

“लपित”न्ति इमिना **दुराभट्टन्ति** एत्थ भासधातुया कथनत्थं दस्सेति । यन्ति वचनं । **किञ्च भिद्योति** ततो अतिरेकं कथेतब्बवचनं किञ्चाति अत्थो । **संकिलिडुञ्च यं पदन्ति** एत्थ चकारो पिसद्वत्थो “पद”न्ति एत्थ योजेतब्बो, यंसद्वो कारणत्थोति आह “संकिलिडुं यस्मा तम्पि पद”न्ति । **तम्पि पदन्ति** तम्पि वचनं । **पदसद्वो** हि वचनवाचको । तम्पि वचनं यस्मा संकिलिडुं होतीति योजना । कथं संकिलिडुं होतीति योजना । “यस्मा”ति पदेन यंसद्वो कारणत्थोति दस्सेति । नन्ति पदं । “**एतं इति वुच्चती**”ति संवण्णेत्तब्बपदं । “दुब्भासितन्ति एतं वुच्चती”ति संवण्णनापदं । **एतन्ति** एतं पदं, एतं वचनन्ति अत्थो ।

एत्थाति सेखियगाथाय । **इदन्ति** आपत्तीनं निब्बचनदीपकं वचनं, वुत्तन्ति सम्बन्धो । कस्स दीपनत्थं वुत्तन्ति आह “सङ्गहितस्स अत्थस्स दीपनत्थ”न्ति ।

तत्थाति “छन्नमतिवस्सती”तिआदिवचने । **गेहन्ति** पकतिगेहं । इदं पन गेहन्ति योजना । वित्थारेन्तो आह “मूलापत्तिज्ही”तिआदि । “अविवट”न्ति वत्वा तस्सत्थं दस्सेतुं वुत्तं “सुच्छन्न”न्ति । **विवटन्ति** अच्छन्नं । नातिवस्सनभावं वित्थारेन्तो आह “मूलापत्तिज्ही”तिआदि । विवरन्तो भिक्षु नापज्जतीति सम्बन्धो । **सुद्धन्तेति** सुद्धकोट्टासे । “तस्मा”ति च “तेना”ति च येभ्य्येन अत्थतो एकं, तस्मा वुत्तं “तेन कारणेना”ति । **एवञ्चेतं विवटन्ति** एवं एतं छन्नं चे विवटन्ति योजना ।

परिपातियमानानन्ति अभिभूयमानानं । “रुक्खादिगहनं अरज्ज”न्ति इमिना **पवनन्ति** पदस्स अरज्जपरियायतं दस्सेति । गतिसद्वस्स भवभेदादिअत्थं पटिक्खपित्वा पटिस्सरणत्थे होतीति दस्सेन्तो आह “पटिस्सरणं होती”ति । तन्ति पवनं । तेति मिगा । “**अस्ससन्ती**”ति पदेन “पस्ससन्ती”ति अत्थोपि गहेतब्बो अविनाभावतो, आनापानं करोन्तीति अत्थो । **आकासोति** अजटाकासो । **पक्खीनन्ति** विहङ्गमानं । “सब्बेसं सङ्खत्तधम्मान”न्ति इमिना **धम्मानन्ति** एत्थ सङ्खत्तधम्मोयेव गहेतब्बोति दस्सेति । “विनासोवा”ति इमिना **विभवसद्वो** विनासवाचकोति दस्सेति । **तेसन्ति** सब्बेसम्पि सङ्खत्तधम्मानं । **गतीति** पतिट्ठा । कस्मा विभवो धम्मानं गति होतीति आह “न ही”तिआदि । हीति यस्मा । तेति सब्बेपि सङ्खत्तधम्मा । **विनासन्ति** विभवं । **सुचिरम्पीति** असीतिवस्सादिकालम्पि । **निब्बानं अरहतो गतीति** संवण्णेत्तब्बपदं । “खीणासवस्सा”ति इमिना **अरहतोति** पदस्स अत्थं दस्सेति । “अनुपादिसेसनिब्बानधातू”ति इमिना “**निब्बान**”न्ति पदस्स इध अधिप्पेतनिब्बानं दस्सेति । गाथाय ते ते अत्था संगहेत्वा गणियन्ति एत्थाति **गाथासङ्गणिकं** ।

इति पठमगाथासङ्गणिकवण्णनाय योजना समत्ता ।

अधिकरणभेदं

उक्कोटनभेदादिवण्णना

३४०. अधिकरणभेदे एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । दस्सेतुं आहाति सम्बन्धो । द्वे समथेति एत्थ द्विन्नं समथानं सरूपं दस्सेन्तो आह “सम्मुखाविनयञ्च येभुय्यसिकञ्चा”ति । “पटिसेधेती”ति इमिना उक्कोटेतीति एत्थ कुटधातुया छेदनत्थं अत्थतो दस्सेति । छेदनं नाम अत्थतो समथपटिसेधनन्ति अत्थो ।

३४१. द्वादससु उक्कोटेसूति निद्धारणे भुम्मं । अकतं कम्मन्तिआदयोति एत्थ आदिसद्देन “दुक्कटं कम्मं, पुन कातब्बं कम्म”न्ति द्वे उक्कोटा सङ्गहेतब्बा । अनिहतं कम्मन्तिआदयोति एत्थ आदिसद्देन “दुन्निहतं, पुन निहनितब्ब”न्ति द्वे उक्कोटा सङ्गहेतब्बा । अविनिच्छितन्तिआदयोति एत्थ आदिसद्देन “दुविनिच्छितं, पुन विनिच्छितब्ब”न्ति द्वे उक्कोटा सङ्गहेतब्बा । अवूपसन्तिआदयोति एत्थ आदिसद्देन “दुवूपसन्तं, पुन वूपसमेतब्ब”न्ति द्वे उक्कोटा सङ्गहेतब्बा । अपिचाति सामञ्जतो पन ।

तत्थ जातकन्ति एत्थ तसद्दस्स विसयं दस्सेन्तो आह “यस्मिंविहारे”ति । यस्मिंविहारे उप्पन्नं होतीति सम्बन्धो । अञ्जमञ्जस्स अत्तेसु, अत्तानं वा पटिपक्खं अत्थयन्ति इच्छन्तीति अत्तपच्चत्थिका । पाळिमुत्तकविनिच्छयेनेवाति पाळियं आगतेहि समथेहि मुत्तकेन धम्मदेसनामत्तविनिच्छयेनेव । इदन्ति अधिकरणं । येनापि विनिच्छयेनाति पाळिमुत्तकेन येनापि विनिच्छयेन ।

अञ्जोति नेवासिकेहि अञ्जो विनयधरो पुच्छतीति सम्बन्धो । तेहि चाति नेवासिकेहि च ।

एतस्साति विनयधरस्स । अयन्ति विनयधरो । तत्थाति तं गामं । अञ्जमञ्जं वा सञ्जापेन्तीति अत्तपच्चत्थिका अञ्जमञ्जं वा सञ्जापेन्ति । ते भिक्खूति ते अत्तपच्चत्थिका भिक्खू । निज्जापेन्तीति सञ्जापेन्ति । उक्कोटेति योति यो उक्कोटेति । एतेति अत्तपच्चत्थिके भिक्खू, दिस्वाति सम्बन्धो । तत्थाति गामं । तत्थेवाति अन्तरामगगे एव ।

तत्थेवाति गाममेव । तत्थेवाति तस्मियेव ठाने । तत्थ गतन्ति तं गामं गतं ।

“एसेव नयो”ति इमिना पाचित्तियमेव अतिदिसति ।

सङ्केन...पे०... अधिकरणे वदन्तोपीति सम्बन्धो । यं पनेतं आपत्तिवुट्ठानं नाम होतीति योजना । एतन्ति आपत्तिवुट्ठानं । वदन्तोपीति पिसद्दो न केवलं तिणवत्थारकं उक्कोटेन्तोयेव उक्कोटेति नाम, अथ खो वदन्तोपीति दस्सेति ।

छन्दागतिं गच्छन्तोतिआदीसु अगतिगमनाकारं दस्सेन्तो आह “विनयधरो हुत्वा”तिआदि । अत्थाय उक्कोटेन्तोति सम्बन्धो । तस्साति अनत्थं चरन्तस्स । मन्दो पन उक्कोटेति नामाति सम्बन्धो । एको बलवनिस्सितो च होतीति सम्बन्धो । गहनमिच्छादिट्ठिन्ति गहनसदिसं मिच्छादिट्ठि पवनसदिसं मिच्छादिट्ठिन्ति अत्थो । बलवन्ते चाति एत्थ चसद्दो सब्बकम्मेसु योजेतब्बो । निस्सितत्ताति एकस्स निस्सितत्ता । बलवनिस्सितो चाति एत्थापि च सद्दो सब्बकत्तूसु योजेतब्बो । तस्साति

विसमादिनिस्सितस्स ।

सोति सामणेरो । मङ्कुभूतात्थाति मङ्कु हुत्वा भूता, मङ्कु वा पत्ता अत्थ भवथाति अत्थो । तेति पराजयभिक्षू । तस्साति सामणेस्स । सोति सामणेरो । तेति पराजयभिक्षू । तन्ति सामणेरे । सोति दहरो । ततोति सन्निपातकारणा । हिय्योति अनन्तरातीताहे । इतीति एवं वदेति । सोति दहरो । इदं सिक्खापदं पञ्चत्तन्ति योजना । गच्छाति गच्छहि । इतीति एवं वत्तब्बोति योजना ।

सङ्केन सङ्घि अधिकरणं विनिच्छित्त्वा परिवेणगतं एकं भिक्षुन्ति योजना । किस्साति केन कारणेन । एवं इमिनाकारेण विनिच्छित्तब्बं ननूति योजना । सोति विनिच्छयकारको भिक्षु । छन्ददायको सुविज्जेय्योयेव ।

अधिकरणनिदानादिवण्णना

३४२. किंनिदानन्ति आदीसु छसु पदेसु समासभावं दस्सेन्तो आह “किंनिदानमस्सा”ति आदि । अस्साति विवादाधिकरणस्स । “किंनिदान”न्ति पदानं सतिपि समासभावे व्यञ्जनन्तपकतिकत्ता “कि”न्ति निगगहितन्तभावेन उच्चारणं कातब्बं । सब्बानेतानीति सब्बानि निदानन्ति आदीनि एतानि पदानि । वेवचनानीति एकस्मिंयेव “कारण”न्ति अत्थे विविधानि वचनानि विवचनानि, तानियेव वेवचनानि । अथ वा विविधं वचनमेतस्सत्थस्साति विवचनं, कारणसङ्घातो अत्थो, अभिधेय्यअभिधानभावेन सम्बन्धत्ता विवचनस्स एतानि वेवचनानि, पदानि ।

“अट्टारसभेदकरवत्थुसङ्घातो”ति इमिना विवादसरूपं दस्सेति । विवादन्ति अट्टारसभेदकरवत्थुसङ्घातं विवादं । एतन्ति “विवादिनिदान”न्ति एतं वचनं । अस्साति अनुवादाधिकरणस्स । इदम्पीति “अनुवादिनिदान”न्ति वचनम्पि । अस्साति आपत्ताधिकरणस्स । एतन्ति “आपत्तिनिदान”न्ति वचनं । किच्चमेव व्यञ्जनवड्ढनवसेन किच्चयन्ति वुत्तं । अस्साति किच्चाधिकरणस्स । समनुभासनादीनं उप्पज्जनककिच्चायन्ति सम्बन्धो । एतन्ति “किच्चयनिदान”न्ति वचनं । एकपदयोजनाति एकेन “निदान”न्ति पदेन योजना । सब्बपदानीति सब्बानि समुदयादीनि पदानि ।

नवन्न्ति जातिवसेन छन्नं हेतूनं नवसु अन्तोगधत्ता तिकवसेनेतं वुत्तं । व्यञ्जनमत्तन्ति हेतुपच्चयवसेन व्यञ्जनमेव । हीति सच्चं, यस्मा वा । एत्थाति ततियपुच्छाविस्सज्जने ।

३४३. द्वादस मूलानीति एत्थ द्वादसन्नं मूलानं सरूपं दस्सेन्तो आह “कोधउपनाहयुगळकादीनी”ति आदि । एत्थ (विभ० ८३३, ९४४) आदिसहेन मक्खपळासयुगळ इस्सामच्छरिययुगळ मायासाठेय्ययुगळ पापिच्छमिच्छादिट्टियुगळ सन्दिट्टिपरामासिआधानगगाहिदुप्पटिनिस्सगियुगळवसेन पच्च युगळानि सङ्गण्हाति । अज्झत्तसन्तानप्पवत्तानीति नियकज्झत्तसन्ताने पवत्तानि ।

अट्टारसभेदकरवत्थूनं समुट्ठानभावं निब्बचनेन पकासेन्तो आह “तं ही”ति आदि । तन्ति अनुवादाधिकरणं, समुट्ठातीति सम्बन्धो । एत्थ च “एतेसू”ति इमिना अधिकरणभावं दस्सेति । “एतेही”ति इमिना करणभावं दस्सेति । तेनाति कारणेन । अस्साति विवादाधिकरणस्स । एतानीति अट्टारसभेदकरवत्थूनि । सब्बत्थाति सब्बेसं अधिकरणानं सब्बेसु समुट्ठानेसु ।

३४४. एकेन अधिकरणेन किच्चाधिकरणेनाति इदं वुत्तन्ति सम्बन्धो । एतानीति अधिकरणानि । एकंसतोति

एकंसेन, एककोट्टासेनाति अत्थो । हीति सच्चं, यस्मा वा ।

सावसेसापत्ति सम्मति विय अनवसेसापत्ति न सम्मतीति योजना । कस्मा न सम्मतीति आह “न ही”तिआदि । हीति यस्मा । साति अनवसेसा आपत्ति । ततोति अनवसेसापत्तितो । एत्थ च “न सक्का देसेतु”न्ति इमिना देसनागामिनिया अभावं दीपेति । “न सक्का...पे... पतिट्ठातु”न्ति इमिना वुट्ठानगामिनिया अभावं दीपेति ।

३४९. ततोति नयतो । यत्थ सतिविनयोतिआदिका छ यमकपुच्छाति सम्बन्धो । तासन्ति पुच्छानं । पकासितोति पाकटो ।

३५१. द्विन्नम्पि समथानन्ति सम्मुखाविनयसतिविनयवसेन द्विन्नम्पि समथानं । यस्माति येन कारणेन न सक्काति सम्बन्धो । पत्तवट्टीनं नानाकरणन्ति सम्बन्धो । तेसन्ति सम्मुखाविनयसतिविनयानं नानाकरणन्ति सम्बन्धो । अयं पनेत्थ योजना — यस्मा कदलिक्खन्धे पत्तवट्टीनं नानाकरणं विनिब्भुज्जित्वा दस्सेतुं न सक्का विय तेसं नानाकरणं विनिब्भुज्जित्वा दस्सेतुं न सक्काति । तेनाति कारणेन । सब्बत्थाति सब्बेसु विस्सज्जनेसु ।

सत्तसमथनिदानवण्णना

३५२. अस्साति सम्मुखाविनयस्स । तत्थाति “निदाननिदानो”ति पाठे । इदन्ति सम्मुखाचतुक्कं । लद्धुपवादोति लद्धो परेसं उपवादो येनाति लद्धुपवादो, खीणासवो । यस्स चाति यस्स च सन्तिकेति सम्बन्धो । उभिन्नन्ति देसकपटिग्गाहकानं द्विन्नं ।

३५३. ननु पुच्छायं “सत्तन्नं समथान”न्ति वुत्तं, कस्मा पन विस्सज्जनायं सम्मुखाविनयस्स समुट्ठानं न वुत्तन्ति आह “किञ्चापी”तिआदि । तत्थ किञ्चापि वुत्तन्ति योजना । एत्थ किञ्चापिसद्वो सम्भावनत्थो, पनसद्वो गरहत्थो । तथा वुत्तम्पीति योजना । कम्मसङ्गहाभावेनाति कम्मे सङ्गहस्स अभावेन । तत्थाति तस्मिं “कम्मस्स किरिया”तिआदिपाठे । कम्मं करीयति इमायाति किरिया, जत्ति । तेन वुत्तं “कम्मस्स किरियाति जत्ति वेदितब्बा”ति । करियते ठपियते करणं । सयं उपगमियते उपगमनं । अज्जेसनेन परं उपगमापियते अज्जुपगमनं । अधिवासियते अधिवासना । अप्पटिक्कोसियते अपटिक्कोसना । इति इममत्थं दस्सेन्तो आह “करणन्ति तस्सायेवा”तिआदि । एतन्ति कम्मं । मेति मय्हं । खमुधातुपयोगे सम्पदानत्थे सम्पदानवचनं । अथ वा मेति मया । कत्वत्थे करणवचनं, सामिवचनं वा । खमतीति कत्तुरूपसदिसं कम्मरूपं । रूपहि कत्तुरूपसदिसं कम्मरूपं “खमति सङ्गस्सा”तिआदीसु (महाव० १२७) विय । कम्मरूपसदिसं कत्तुरूपं “उपासको सीलं समादियती”तिआदीसु (पट्ठा० १.१.४२३) विय । एत्थ कम्मत्थे पवत्तो यपच्चयो लोपोति दट्ठब्बं ।

सत्तसमथनानात्थादिवण्णना

३५४. मातापुत्तादीनं अयं विवादोति योजना । “विरुद्धवादत्ता”ति इमिना वदनं वादो, विरुद्धो वादो विवादोति निब्बचनं दस्सेति । अधिकरणीयतायाति वूपसमितताय । इमिना अधिकरियति समर्थेहि वूपसमियतीति अधिकरणन्ति वचनत्थं दस्सेति । सब्बत्थाति सब्बेसु अधिकरणभेदेसु ।

इति अधिकरणभेदवण्णनाय योजना समत्ता ।

दुतियगाथासङ्गणिकं

चोदनादिपुच्छाविस्सज्जनावण्णना

३५९. दुतियगाथासङ्गणियं चोदना नाम किं दस्सेत्वा चोदनाति आह “वत्थुञ्च आपत्तिञ्च दस्सेत्वा चोदना”ति । दोसं सरापेतीति दोससारणा । सङ्घसन्निपातोति सङ्घस्स सन्निपतनं । इमिना सङ्घोति एत्थ उत्तरपदलोपं दस्सेति । मतिकम्मन्ति एत्थ मतिसद्दो इच्छत्थोति आह “वुच्चति मन्तग्गहण”न्ति । तन्ति मतिकम्मं ।

“तेन चुदितकपुग्गलेना”ति पदं “सारणत्थाया”ति पदे कारितकम्मं । तस्स पुग्गलस्साति तस्स चुदितकस्स पुग्गलस्स, इमिना “निग्गहत्थाया”ति पदस्स कम्मं दस्सेति । तत्थाति तस्मिं अधिकरणविनिच्छयट्ठाने । परिग्गहणत्थायाति परि वीमंसित्वा गहणत्थाय । धम्मा-धम्मन्ति भूताभूतं । “विनिच्छयसन्निट्ठापनत्थ”न्ति इमिना पाळियं पाठसेसं दस्सेति ।

मा खो पटिघन्ति एत्थ पटिघसद्दो कोपपरियायोति आह “कोपं मा जनयी”ति । “चुदितके वा चोदके वा”ति इमिना “सङ्घे”ति आधारं पटिक्खपति । सचे अनुविज्जको तुवन्ति एत्थ अनुविज्जकसद्दो विनयधरपरियायोति आह “विनयधरो”ति । विनयधरो हि यस्मा चोदकचुदितकानं वचनं अनुमिनित्वा वत्थुआपत्तादिवसेन विदति, तस्मा अनुविज्जकोति वुच्चति ।

विरुद्धं गाहं संवत्तेतीति विग्गाहिकं । “न त्व”न्तिआदिना णिकपच्चयस्स सरूपं दस्सेति । यायाति कथाय । सुत्तादीनं सरूपं दस्सेन्तो आह “सुत्तं नामा”तिआदि ।

अनुयुज्जनवत्तन्ति अनुयुज्जनस्स, अनुयुज्जने वा वत्तं । कुसलेन बुद्धिमताति एत्थ कुसलसद्दो छेकपरियायो, बुद्धिमन्तुसद्दो पण्डितपरियायोति आह “छेकेन पण्डितेना”ति । “जाणपारमिप्पत्तेना”ति इमिना बुद्धिमताति एत्थ न केवलं जाणसामञ्जं, अथ खो सब्बञ्जुतञ्जाणन्ति दस्सेति । अयन्ति एसो यथावुत्तो अत्थो । अयं पनाति एसो वक्खमानो पन । एत्थाति इमासु गाथासु । सचे त्वं अनुविज्जको होसीति योजना । यं पन अनुयोगवत्तं कत्तं सुपज्जत्तं सब्बसिक्खापदानं अनुलोमन्ति योजना । तन्ति अनुयोगवत्तं । इतीति अयं साधिप्पायसङ्केपवण्णना । अत्तनोति अनुविज्जकस्स । सम्परायेति परलोके । योति अनुविज्जको । तन्ति अनुयोगवत्तं । गतिन्ति सुगतिं । हितन्ति चोदकचुदितकानं हितं । गवेसन्तोति जाणेन एसन्तो । इमिना हितं एसन्तोति हितेसीति वचनत्थं दस्सेति । मेत्तञ्चाति अप्पनापत्तं मेत्तञ्च । मेत्तापुब्बभागञ्चाति अप्पनामेत्ताय पुब्बभागे पवत्तं परिकम्मउपचारमेत्तञ्च । तव भारे सङ्घेन कते एवाति योजना ।

योति अनुविज्जको । एतेसन्ति चोदकचुदितकानं । “भासित”न्ति इमिना वोहारसद्दो भासितपरियायोति दस्सेति । तन्ति सहसा वोहारं ।

अनुसन्धितन्ति एत्थ विनिच्छयानुसन्धिं पटिक्खपन्तो आह “कथानुसन्धि वुच्चती”ति । कथाय अनुरूपं सन्दहनं कथानुसन्धि । पटिञ्जानुसन्धितेनाति एत्थ पटिञ्जासद्दनुसन्धिसद्धानं तुल्याधिकरणतो अञ्जं भिन्नाधिकरणं दस्सेन्तो आह “अथवा”तिआदि । लज्जिं पुग्गलन्ति सम्बन्धो । तत्थाति गाथायं । वत्तानुसन्धिनाति आचारसङ्घातेन वत्तेन अनुसन्धिना अस्स अलज्जीस्स वत्तेन सद्भिं या पटिञ्जा सन्धियतीति योजना ।

जानन्तो आपज्जतीति जानन्तो हुत्वा आपज्जति । इमिना सञ्चिच्चाति पदस्स सञ्चेतेत्वाति अत्थं दस्सेति ।

वीतिक्कमचेतनाय सद्धिं चेतेत्वाति अत्थो । “न देसेति न वुट्ठाती”ति इमिना परिगूहतीति एत्थ परिगूहनं नाम अत्थतो न देसनं न वुट्ठानन्ति दस्सेति ।

यन्ति “सज्जिच्च आपत्तिं आपज्जती”ति वचनं । तुम्हेहीति परिहारकारकेहि । सच्चन्ति तथं अवितथं । अहम्पीति चोदकोपि । पिसद्देन परिहारकं सम्पिण्डेति । नन्ति “सज्जिच्चा”तिआदिवचनं । तन्ति तुवं, त्वं वा ।

पुब्बापरन्ति एत्थ पुब्बे कथेतब्बं पुब्बं, अपरम्हि कथेतब्बं अपरं, पुब्बज्च अपरज्च पुब्बापरन्ति दस्सेन्तो आह “पुरे”तिआदि । “तस्मिं पुब्बापरे”ति इमिना पाळियं पुब्बपरस्साति एत्थ भुम्मत्थे सामिवचनन्ति दस्सेति ।

द्वीहीति पाराजिकसङ्घादिसेसवसेन द्वीहि । पज्जहीति थुल्लच्चयादिवसेन पज्जहि । मिच्छादिट्ठियाति “नत्थि दिन्न”न्तिआदिना (ध० स० १२२१) दसवत्थुकाय मिच्छादिट्ठिया । अन्तग्गाहिकदिट्ठियाति “सस्सतो लोको”तिआदिना (दी० नि० १.३१; म० नि० १.२६९) दसवत्थुकाय अन्तग्गाहिकदिट्ठिया । सब्बत्थाति सब्बेसु दुतियगाथासङ्गणिकेसु ।

इति दुतियगाथासङ्गणिकवण्णनाय योजना समत्ता ।

चोदनाकण्डं

अनुविज्जककिच्चवण्णना

३६०-१. इदानी आरब्धन्ति सम्बन्धो । एको भिक्खु एकेन मातुगामेनाति योजना । सोति पस्सन्तो भिक्खु । तन्ति निक्खमन्तं पविसन्तं वा भिक्खुं । इतरोति चुदितको । तस्साति चोदकस्स । न उपेतीति न उपगच्छति । न पटिजानातीति न पटिस्सवं करोति । एत्थाति मातुगामेन निक्खमन्तपविसन्तद्वाने । यन्ति कम्मं । तेनाति चोदकेन । तस्साति चोदकस्स वचनेनाति सम्बन्धो । इतरोति चुदितको । असुद्धपरिसङ्कितोति असुद्धाय अद्वाने उप्पन्नाय परिसङ्काय परिसङ्कितो । तदत्थं दस्सेति “अमूलकपरिसङ्कितो”ति इमिना । तस्स पुग्गलस्साति चुदितकस्स पटिज्जायाति सम्बन्धो । सब्बत्थाति सब्बेसु अनुविज्जककिच्चेसु ।

इति अनुविज्जककिच्चवण्णनाय योजना समत्ता ।

चोदकपुच्छाविस्सज्जना

३६२-३. सच्चे च अकुप्पे चाति पधानं सम्बन्धद्वानं दस्सेन्तो आह “पतिट्ठातब्ब”न्ति । “य”न्तिआदिना सच्चे पतिट्ठातब्बभावं दस्सेति । यन्ति कम्मं । “न चा”तिआदिना अकुप्पे पतिट्ठातब्बभावं दस्सेति । ओतिण्णज्जाति विनिच्छयं ओतिण्णज्ज । “वचन”न्ति इमिना ओतिण्णानोतिण्णसरूपं दस्सेति । तत्राति पुरिमवचनापेक्खं । “ओतिण्णानोतिण्णं जानितब्ब”न्ति वचनेति हि अत्थो । चोदकस्स पमाणन्ति “धम्मो”ति वा “अधम्मो”ति वा “बालो”ति वा “पण्डितो”ति वा चोदकस्स पमाणं । चुदितकस्स पमाणन्ति धम्मचुदितको नु खो, नोति चुदितकस्स पमाणं । अनुविज्जकस्स पमाणन्ति सक्का नु खो विनिच्छित्तुं, नोति अनुविज्जकस्स पमाणं । अनुविज्जको वत्तब्बोति सम्बन्धो । येन धम्मेनातिआदीसु धम्मादीनं सरूपं दस्सेन्तो आह “धम्मोति भूतं वत्थू”तिआदि । एतेन धम्मेन च एतेन विनयेन च एतेन सत्थुसासनेन चाति योजना । तस्मा अनुविज्जकेन वूपसमेतब्बन्ति सम्बन्धो । एत्थाति अनुविज्जकस्स पटिपज्जितब्बद्वाने ।

अवज्जन्ति अवजाननं। इमेति थेरा। “खतत्ता”ति इमिना अत्तनाव अत्ता खज्जतीति खतोति वचनत्थं दस्सेति। उपहनियन्तीति उपहतानि, उपहतानि इन्द्रियाणि अनेनाति उपहतिन्द्रियो। “पज्जाय अभावतो”ति इमिना दुम्मेधोति एत्थ दुसद्धो अभावत्थो, मेधासद्धो पज्जापरियायोति दस्सेति। नत्थि मेधा एतस्साति दुम्मेधोति निब्बचनं कातब्बं। खतो...पे०... दुम्मेधो सो अनुविज्जको उपगच्छतीति योजना। तस्माति यस्मा उपगच्छति, तस्मा वुत्तन्ति सम्बन्धो। तस्साति पाठस्स, गाथाय वा। वित्थारं दस्सेन्तो आह “चुदितकचोदकेसु ही”तिआदि। उभोपेतेति उभोपि एते आमिसपुग्गलनिस्सये। धम्मोति सासनधम्मो। इतीति अयमत्थो।

उपकण्णकं जप्पतीति एत्थ कण्णस्स समीपं उपकण्णं, तदेव उपकण्णकन्ति दस्सेन्तो आह “एवं कथेही”तिआदि। “कण्णमूले”ति इमिना उपकण्णकन्ति एत्थ उपसदस्स समीपत्थं दस्सेति। मन्तेतीति कथेति। इमिना जप्पधातुया कथनत्थं दस्सेति। जिम्हं पेक्खतीति एत्थ जिम्हसद्धो कुटिलवाचको, कुटिलं नाम अत्थतो इध दोसोति आह “दोसमेवा”ति।

कथानुसन्धीति चुदितकअनुविज्जकानं कथाय अनुसन्धि। विनिच्छयानुसन्धीति अनुविज्जकेन कतस्स आपत्तानापत्तिविनिच्छयस्स अनुसन्धि। सब्बत्थाति चोदनाकण्डे।

इति चोदनाकण्डवण्णनाय योजना समत्ता।

चूळसङ्गामं

अनुविज्जकस्स पटिपत्तिवण्णना

३६५. चूळसङ्गामे समागमनं सङ्गामो, समागमेन्ति सन्निपतन्ति एत्थाति वा सङ्गामोति वचनत्थं दस्सेन्तो आह “सङ्गामो वुच्चति...पे०... सङ्घसन्निपातो”ति। सन्निपतनं सन्निपातो, सन्निपतन्ति एत्थ देसेति वा सन्निपातो, सङ्घस्स सन्निपातो सङ्घसन्निपातो। सङ्गाम युद्धेति धातुपाठेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १८ मकारन्तधातु) वुत्तं। तत्थ युद्धं नाम अत्थतो अधिकरणविनिच्छयोति गहेतब्बं। तदत्थं वित्थारेन्तो आह “तत्र ही”तिआदि। तत्थ तत्राति तस्मिं सङ्गामे, समोसरन्तीति सम्बन्धो। अत्तपच्चत्थिकाति अत्तनो पटिपक्खं अत्थयन्ति। उद्धम्मन्ति धम्मतो वियोगं। दीपेन्ता हुत्वाति योजना। के वियाति आह “वज्जिपुत्तका विया”ति। सो भिक्खु पवत्तेतीति सम्बन्धो। लद्धिन्ति उद्धम्मादिवादं। तत्थाति सङ्गामे। अवचरतीति ओगाहेत्वा चारेति पवत्तेति। तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “अज्झोगाहेत्वा विनिच्छयं पवत्तेती”ति। एत्थ “अज्झोगाहेत्वा”ति इमिना अवत्थूपसग्गस्स ओगाहत्थं दस्सेति। “विनिच्छयं पवत्तेती”ति इमिना चरधातुस्स कारितन्तो गधत्ता सहकारितकम्मेन पवत्तनत्थं दस्सेति। इमिना सङ्गामे अवचरतीति सङ्गामावचरोति निब्बचनं दस्सेति। को वियाति आह “यसत्थेरो विया”ति। मानद्धजन्ति केतुकम्यतापच्चुपट्टानमानसङ्घातं धजं। रजोहरणसमेनाति एत्थ रजं हरति अपनेति अनेनाति रजोहरणं, पादपुज्जनं, तेन समेनाति दस्सेन्तो आह “पादपुज्जनसमेना”ति। पादं पुज्जति सोधेति अनेनाति पादपुज्जनं, तेन समो पादपुज्जनसमो, तेन। समाकारं दस्सेन्तो आह “यथा”तिआदि। रजोहरणस्स नेव रागो होतीति सम्बन्धो। यथापतिरूपन्ति पतिरूपस्स अनुलोमं, पतिरूपानतिक्कन्तन्ति अत्थो। अकथेन्तेन निसीदितब्बन्ति सम्बन्धो। सामं वा धम्मोति एत्थ धम्मो नाम कोति आह “कप्पियाकप्पियनिस्सिता वा”तिआदि। रूपारूपपरिच्छेदो च समथाचारो च विपस्सानाचारो च ठानवत्तञ्च निसज्जवत्तञ्च, आदिसद्देन चङ्कमवत्तादीनि सङ्गहाति। चुद्धसमहावत्तादीनं “कप्पियाकप्पियनिस्सिता”ति पदेन गहितत्ता वत्तसद्देन ठानवत्तादीनि एव गहेतब्बानि, आदिसद्देन चङ्कमवत्तादीनि गहेतब्बानि। परो वा अज्झेसितब्बोति योवा सो वा कोचि अज्झेसितब्बोति आह “यो”तिआदि। इमिना न यो वा सो वा

कोचि अज्झेसितब्बो, समत्थोयेव पन अज्झेसितब्बोति वा दस्सेति । “आवुसो”ति आदिना वत्तब्बाकारं दस्सेति ।
अरियो वा तुण्हीभावोति एत्थ न केवलं कथेतुं असमत्थवसेन तुण्हीभावो, कम्मट्ठानमनसिकारवसेन पनाति आह
 “कम्मट्ठानमनसिकारवसेन तुण्हीभावो”ति । अरियानं एसो **अरियो**, तुण्हीभावो । “नावजानितब्बो”ति इमिना
नातिमज्जितब्बोति पदस्स अतिक्कम्म न मज्जितब्बोति दस्सेति ।

उपज्झायोति चोदकचुदितकानं उपज्झायो । **सब्बत्था**ति सब्बेसु “न आचरियो पुच्छितब्बो”ति आदिपदेसु । कुलमेव
 जातिनामगोत्तवसेन अयन्ति अपदिसियतीति **कुलपदेसो** । **अत्रस्सा**ति एत्थ अत्र अस्साति पदच्छेदं कत्वा अत्रसद्दो
 पुग्गलविसयो, अस्ससद्दो आख्यातिकोति आह “अत्र पुग्गले”ति आदि । तत्थ “भवेय्या”ति इमिना अस्ससद्दस्स
 सब्बनामत्तञ्च “भवती”ति वत्तमानिकभावञ्च पटिक्खपति । **परिसानुविधायकेना**ति परिसाय अनुमतं करोन्तेन । इमिना
नो परिसकप्पिकेनाति एत्थ कप्पसद्दो विज्झत्थोति दस्सेति । यन्ति वचनं । **न हत्थमुद्दा**ति मुदन्ति एतायाति **मुद्दा**,
 सक्खरमङ्गुलियं हत्थस्स मुद्दा अवयविअवयववसेन सम्बन्धत्ताति **हत्थमुद्दा** । तस्सा विकारो “हत्थमुद्दा”ति गहेतब्बोति
 आह “हत्थविकारो”ति ।

“अत्थं अनुविधियन्तेना”ति एत्थ **अत्थन्ति** विनिच्छयत्थं । **अनुविधियन्तेना**ति सल्लक्खन्तेन । इति इममत्थं दस्सेन्तो
 आह “विनिच्छयपटिवेधमेव सल्लक्खन्तेना”ति । **सन्निपातमण्डले**ति सन्निपाताय परिसाय समूहे, सन्निपातमण्डलस्स
 मज्जेति अत्थो । **न वीतिहातब्बन्ति** एत्थ वीतिहरणं नाम अत्थतो हापनन्ति आह “न विनिच्छयो हापेतब्बो”ति ।
दुरुत्तवाचन्ति चोदकचुदितकानं दुरुत्तवाचं । **हितपरिसकिना**ति एत्थ हितं परि एसतीति हितपरिसको, करुणा च
 करुणापुब्बभागो च, सो एतस्सत्थीति **हितपरिसकी**, पुग्गलो, तेन हितपरिसकिना । तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “हितेसिना
 हितगवेसिना”ति । **करुणा**ति अप्पनापत्ता करुणा । **करुणापुब्बभागो**ति अप्पनापत्ताय करुणाय पुब्बभागे पवत्ता
 परिकम्मउपचारकरुणा । **पदद्वयेपी**ति “हितानुकम्पिना कारुणिकेन भवितब्बं । हितपरिसकिना असम्फप्पलापिना
 भवितब्बं”न्ति पदद्वयेपि । अयं अधिप्पायो वेदितब्बोति योजना । “असुन्दरवचन”न्ति इमिना **असुरुत्तन्ति** एत्थ सुन्दरं उतं
सुरुत्तं, न सुरुत्तं असुरुत्तन्ति वचनत्थं दस्सेति । **परिगगहेतब्बो**ति परिवीमंसित्वा गहेतब्बो ।

तस्साति अधम्मचोदकस्स । **अनोसटं वत्थुन्ति** एत्थ “चोदकचुदितकेहि वुत्त”न्ति पदं अधिकारवसेन वेदितब्बं ।
 एत्थ च **अनोसटन्ति** विनिच्छयं अनोसटन्ति अत्थो । किं पग्गण्हितब्बोति आह “ननु त्व”न्ति आदि । **अनुयोगवत्तन्ति**
 “कालेन वक्खामी”ति आदिना (चूळव० ३९९; परि० ३६२, ४३७) वुत्तं, “सच्चे च अकुप्पे चा”ति (चूळव० ४०१) च वुत्तं
 अनुयुज्जनवत्तं । तज्झि यस्मा अनेन वत्तेन चोदको चुदितकं, चुदितको वा चोदकं अनुयुज्जति, चोदकेन चुदितको,
 चुदितकेन वा चोदको अनुयुज्जियति, तस्मा **अनुयोगवत्तन्ति** वुच्चति । **कथापेत्वा**ति चोदकचुदितकेहेव कथापेत्वा ।
 तस्साति चोदकस्स वा चुदितकस्स वा, **सारज्जन्ति** भयं । तेति तव । **वत्वापी**ति मुखेन वत्वापि । **पिसद्देन** कायविकारं
 दस्सेत्वापीति सम्पिण्डेति । “अनुयोगवत्त”न्ति धातुकम्मं, “सो भिक्खू”ति कारितकम्मं अज्झाहरितब्बं, तं कम्मं
 तब्बपच्चयो वदति । **असुचि विभावेतब्बो**ति एत्थ नत्थि सुचि सीलमेतस्साति **असुची**ति वुत्ते अलज्जीति आह
 “अलज्जि”न्ति । उजु सीलवा कायवङ्कादिरहितो होतीति योजना । एत्थ च कायवङ्कादिरहितो होतीति इमिना उजुनो कारणं
 दस्सेति । कायवङ्कादिरहितत्ता उजु होतीति अधिप्पायो । **सोति** भिक्खु । **मद्दवेनेवा**ति मुदुभावेनेव । **उपचरितब्बो**ति
 कथेतब्बो । इमिना **उजुमद्दवेना**ति पदस्स सम्बन्धट्ठानं पाठसेसं दस्सेति । **योति** भिक्खु । **अयमेवा**ति एवसद्देन न धम्मगरुको,
 पुग्गलगुरुको, धम्मेसु च पुग्गलेसु च न मज्झत्तोति वेदितब्बोति दस्सेति ।

३६६. तेन च पन अनुविज्जकेनाति योजना । सुत्तादीसूति आदिसद्देन विनयअनुलोम पञ्जत्तअनुलोमिकानि सङ्गहेतब्बानि । सुत्तं संसन्दनत्थाय होतीति योजना । केसं संसन्दनत्थायाति आह “आपत्तानापत्तीनं संसन्दनत्थ”न्ति । ओपम्मं अत्थदस्सनत्थाय होतीति योजना । एसेव नयो सेसेसुपि । पच्चेकट्टायिनो अविसंवादकट्टायिनोति एत्थ पच्चेकस्मिं तिट्ठन्ति सीलेनाति पच्चेकट्टायिनो, अविसंवादके तिट्ठन्ति सीलेनाति अविसंवादकट्टायिनोति दस्सेन्तो आह “इस्स...पे... ठिता”ति । “इस्सरियाधिपच्चजेट्ठकट्टाने”ति इमिना पच्चेकसरूपं दस्सेति । तेति सङ्गेन अनुमता पुग्गला ।

किमत्थं “विनयो संवरत्थाया”तिआदि वुत्तन्ति आह “इदानी”तिआदि । इदानि दस्सेतुं आहाति सम्बन्धो । ये मन्दा मन्दबुद्धिनो हुत्वा एवं वदेय्युन्ति योजना । अथ वा मन्दा मन्दबुद्धिनो ये पुग्गला एवं वदेय्युन्ति योजना । सकलापि विनयपञ्जत्ति उपनिस्सयो होतीति सम्बन्धो । इमिना “संवरत्थाया”तिआदीसु “अनुपादापरिनिब्बानत्थाया”तिपरियोसानेसु तेरसवाक्येसु “उपनिस्सयो होती”ति पाठसेसो अज्झाहरितब्बोति दस्सेति । “पच्चयो”ति इमिना “उपनिस्सयो”ति पदस्स उपनिस्सयपच्चयोति अत्थं दस्सेति । सब्बत्थाति सब्बेसु द्वादसवाक्येसु । विसेसं दस्सेन्तो आह “अपिचेत्था”तिआदि । तत्थ अपिच विसेसं वक्खामीति योजना । एत्थाति “अविप्पटिसारत्थाया”तिआदीसु । तन्ति सुखं । तरुणविपस्सना नाम कस्स अधिवचनन्ति आह “उदयब्बयजाणस्सेतमधिवचन”न्ति । ननु “विरागो”ति एत्थ चतुब्बिधस्स अरियमग्गस्स गहितत्ता “विमुत्ती”ति एत्थापि चतुब्बिधं फलं गहेतब्बं, कस्मा पन “विमुत्तीति अरहत्तफल”न्ति वुत्तन्ति आह “चतुब्बिधोपि ही”तिआदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । अपच्चयपरिनिब्बानत्थायाति असङ्खन्तपरिनिब्बानत्थाय । नत्थेत्थ हि परिनिब्बाने कोचि पच्चयो, तस्मा अपच्चयपरिनिब्बानन्ति वुच्चति । तन्ति विमुत्तिजाणदस्सनं । तस्मिंअनुप्पत्तेति तस्मिं विमुत्तिजाणदस्सने अनुक्कमेन पत्ते । अवस्सन्ति धुवं एकन्तेनाति अत्थो । एतदत्थाति एसो अनुपादा परिनिब्बानसङ्घातो अत्थो पयोजनं इमिस्सा कथायाति एतदत्था । कथाति अत्थस्स कथा । मन्तनाति धम्मस्स मन्तना । एतदत्था उपनिसाति एत्थ उपनिसासद्दो पच्चयवाचकोति आह “परंपरपच्चयतापी”ति । परंपरपच्चयो हि यस्मा एत्थ परंपरफलं उपगन्त्वा निसीदति, तस्मा उपनिसाति वुच्चति । “विनयो संवरत्थाया”तिआदिका अयं परंपरपच्चयतापीति योजना । सोतावधानन्ति ओगाहेत्वा धियते ठपियते अवधानं, सोतस्स अवधानं सोतावधानं । इमं कथन्ति “विनयो संवरत्थाया”तिआदि इमं कथं । यं जाणं उप्पज्जति, तम्पि एतदत्थन्ति योजना । यदिदं अनुपादा चित्तस्साति एत्थ “यदिदं”न्ति निपातो “विमोक्खो”ति पदमपेक्खित्वा यो अयन्ति अत्थं वदति । अनुपादाति एत्थ “सयं अभिज्जा”तिआदीसु (महाव० ११) विय यकारलोपो होति, तस्स पदस्स करणं पन “चतूहि उपादानेही”ति वेदितब्बं । इति इम मत्थं दस्सेन्तो आह “यो अयं चतूहि उपादानेहि अनुपादियित्वा”ति । एत्थ चतूहि उपादानेहि अनुपादियित्वा चित्तस्स अरहत्तफलसङ्घातो यो अयं विमोक्खो अत्थि, सोपि एतदत्थाय होतीति योजना । “अरहत्तफलसङ्घातो”ति इमिना “विमोक्खो”ति पदस्स अत्थं दस्सेति । अरहत्तफलज्झि यस्मा विरुद्धेहि, विसेसेन वा सब्बकिलेसेहि मुच्चित्थ, तस्मा विमोक्खोति वुच्चति । “अपच्चयपरिनिब्बानत्थाय एवा”ति इमिना एतदत्थायाति पदस्स अत्थं दस्सेति ।

३६७. वत्थुं...पे... न जानातीति एत्थाति योजना कातब्बा । तस्माति यस्मा सम्बन्धो, तस्मा । एत्थाति इमासु गाथासु । समेन चाति एत्थ “समेना”ति पदं “अज्जाणेना”ति अत्थस्स वाचकं रूळ्हीपदन्ति दस्सेन्तो आह “तेनेव पुब्बापरं अजाननस्स समेन अज्जाणेना”ति । पाळियं केन कारणेन कताकतं न जानातीति आह “समेना”ति । समेन पुब्बापरस्स अज्जाणेन कताकतं न जानातीति अत्थो । एवन्तिआदि निगमनं । यं पनेतं वचनं वुत्तन्ति योजना । “तत्था”ति च “आकारअकोविदो”ति च आधाराधेय्यानमभेदो होति, तस्मा अवयवी आधारो, अवयवो आधेय्योति दट्ठब्बं । आकारसद्दो इङ्गितत्थोति आह “कारणाकारणे”ति । कारणअकारणसङ्घाते इङ्गितेति अत्थो । आकारस्साति भुम्मत्थे सामिवचनं । आकारस्मिन्ति हि अत्थो ।

तथेवाति यथा वत्थुआदीनि न जानाति, तथेव । इतीति एवं । व्यायन्ति यो अयं भिक्खु । “भयेना”ति इमिना भयाति एत्थ कारणत्थे निस्सक्कवचनन्ति दस्सेति । भया भयेन गच्छतीति योजना । एसेव नयो सम्मोहेन मोहा गच्छतीति एत्थापि । छन्दाति छन्देन । दोसाति दोसेन । अत्तना जातुं असमत्थताय न सञ्जत्तिया कुसलोति आह “परं सञ्जापेतुं असमत्थताया”ति । कस्मा निज्झत्तिया च अकोविदोति आह “कारणा...पे०... ताया”ति । “परिसाय लद्धत्ता”ति इमिना लद्धो परिससङ्घातो पक्खो येनाति लद्धपक्खोति वचनत्थं दस्सेति । सचे तादिसको भिक्खु होति, सो भिक्खु “अपटिक्खो”ति वुच्चतीति योजना । एसेव नयो हेट्ठापि । “न पटिक्खितब्बो”ति इमिना पटिमुखं न इक्खितब्बोति अपटिक्खोति वचनत्थं दस्सेति । “न ओलोकेतब्बो”ति इमिना इक्खधातुया दस्सनत्थं दस्सेति ।

इति चूळसङ्गामवण्णनाय योजना समत्ता ।

महासङ्गामं

वोहरन्तेन जानितब्बादिवण्णना

३६८-७४. महासङ्गामे एतेनेव नयेन वेदितब्बन्ति सम्बन्धो । वत्थुसङ्कमनाकारं दस्सेत्वा अवजाननपटिजाननाकारं दस्सेन्तो आह “यो पना”तिआदि । यो पन वदतीति सम्बन्धो । एसेवाति एसो एव, अवजाननपटिजाननभिक्खूति अत्थो ।

३७५. नीलादिवण्णावण्णवसेनाति नीलादिवण्णवसेन च आरोग्यत्थादिवण्णवसेन च । सञ्चरित्तं यस्मा अनेन सिक्खापदेन धनं अनुपदीयति, तस्मा धनमनुप्पदानन्ति वुच्चति । पुब्बपयोगोति पुब्बे पयुज्जितब्बो ।

अगतिअगन्तब्बवण्णना

३७९. बहुजनअहिताय पटिपन्नो होतीति पाळिं वित्थारेन्तो आह “विनयधरेन ही”तिआदि । तत्थ विनयधरेनाति अनुविज्जकेन, विनिच्छितेति सम्बन्धो । ओवादूपजीविनियोति भिक्खूनं ओवादं उपनिस्साय जीविनियो । उपासकापीति रतनत्तयं पटिस्सरणन्ति उपासकापि । दायकापीति भिक्खूनं पच्चयदायकापि । तेसन्ति उपासकादीनं । तथेवाति यथा उपासकादयो द्विधा भिज्जन्ति, तथेव । ततोति आरक्खदेवताहि परन्ति सम्बन्धो । तेनाति द्विधाकारणेन ।

३८२. गहननिस्सितोति एत्थ गहनसद्दो दिट्ठिपरियायोति आह “मिच्छादिट्ठिअन्तग्गाहिकदिट्ठिसङ्घातं गहन”न्ति ।

३९३. तस्स अवजानन्तोति एत्थ “तस्सा”ति पदं “वचन”न्ति पाठसेसेन सम्बन्धितब्बन्ति आह “तस्स वचन”न्ति । तस्साति नवकस्स । तन्ति नवकं ।

३९४. “यंअत्थाया”ति एसो सद्दो समासोति आह “यदत्थाया”ति । “तं अत्थ”न्ति एसो सद्दो लिङ्गविपल्लासोति आह “सो अत्थो”ति । अत्थसद्दो हि पुल्लिङ्गो, पाळियं न परिहापेतब्बन्ति एत्थापि लिङ्गविपल्लासो वेदितब्बो । सब्बत्थाति सब्बस्मिं महासङ्गामे ।

इति महासङ्गामवण्णनाय योजना समत्ता ।

कथिनभेदं

कथिनअत्थतादिवण्णना

४०३. कथिने खन्धकेति कथिनकखन्धके । पुब्बेति कथिनकखन्धके ।

४०४. पयोगस्साति एत्थ पयोगो नाम कोति आह “चीवरधोवनादिनो”तिआदि । एत्थ आदिसद्देन विचारणछेदनबद्धनसिब्बनरजनकप्पबिन्दुआदियनानि छ पुब्बकरणानि सङ्गणहाति । उदकाहरणादिको यो पयोगो करीयतीति योजना । अनन्तरो नाम अतीतानन्तरानागतानन्तरवसेन दुविधो, इध अनागतानन्तरोयेव अधिप्पेतोति आह “अनागतवसेना”ति । उदकाहरणादिपयोगे हि उप्पन्ने पच्छा धोवनादिपुब्बकरणस्स उप्पत्तितो तप्पयोगस्स अनागतवसेनेव पच्चयो । समनन्तरपच्चयेनाति एत्थ संसद्दो सुट्ठुअत्थोति आह “सुट्ठु अनन्तरपच्चयेना”ति । “आसन्नतर”न्ति इमिना सुट्ठुभावं दस्सेति । “पयोगस्सा”ति पदं “आधारभाव”न्ति पदे सामी, “पच्चया होन्ती”ति पदे सम्पदानं । “निस्सय”न्ति पदं “आधारभाव”न्ति पदेन संवण्णेति । “उपेतेना”ति इमिना उपसद्दस्स उपगमनत्थं दस्सेति, बलवत्थं पटिक्खिपति । पठमन्ति पयोगतो, पयोगस्स वा ताव । इमिना पुरेजातपच्चयेनाति एत्थ पुरेसद्दो पठमत्थोति दस्सेति । पच्छाति पयोगतो, पयोगस्स वा परं । अपुब्बं अचरिमन्ति एकपहारेन । इमिना सहजातसद्दस्स अत्थं दस्सेति ।

एवं पुच्छित्वाति सम्बन्धो । यन्ति धम्मजातं । इदानी आहाति सम्बन्धो । यस्साति पयोगादिकस्स । तदेवाति धम्मजातमेव । तस्साति “पुब्बकरणं पयोगस्सा”तिआदिवचनस्स अत्थो एवं वेदितब्बोति योजना । “पयोगस्स कतमे धम्मा”तिआदि यं वचनं वुत्तं, तत्थ विस्सज्जनं मया वुच्चतेति योजना । इमिना पाळियं अज्झाहरित्वा योजेतब्बभावं दस्सेति । चतूहि पच्चयेहि पच्चयाकारं वित्थारेन्तो आह “पयोगस्स ही”तिआदि । पयोगस्स पुब्बकरणं पच्चयो होतीति सम्बन्धो । उद्दिट्ठुधम्मसूति “अनन्तरपच्चयेन पच्चयो”तिआदिना उद्दिट्ठेसु धम्मसु पुरेजातपच्चयो पनेसाति सम्बन्धो । अथ वा उद्दिट्ठुधम्मसूति पुब्बकरणवसेन उद्दिट्ठेसु धोवनादिधम्मसु एकधम्मम्पीति सम्बन्धो । न लभतीति उदकाहरणादिपयोगस्स पुब्बे न लभति । अयन्ति उदकाहरणादिपयोगो । पच्छाजातपच्चयं पन लभतीति उदकाहरणादिपयोगो पच्छाजातपच्चयं लभति । कस्मा लभतीति आह “पच्छा उप्पज्जनकस्स ही”तिआदि । पच्छाति पयोगस्स, पयोगतो वा परं । हि यस्मा कयिरति, तस्मा लभतीति योजना । सहजातपच्चयं पन न लभतीति सम्बन्धो । मातिकापलिबोधानिसंससङ्गातेति अट्टमातिकाद्वेपलिबोधपञ्चानिसंससङ्गाते । अज्जोति पन्नरसहि धम्महि अज्जो । पयोगादीसूतिआदिसद्देन पुब्बकरणपच्चुद्धारअधिद्धानानि सङ्गणहाति । एतेनुपायेनाति एतेन यथावुत्तउपायेन ।

पुब्बकरणनिदानादिविभागवण्णना

४०६-७. द्विखत्तुं पुच्छितत्ता “पुच्छाद्वय”न्ति वुत्तं । हेतुपच्चयानं सरूपं दस्सेन्तो आह “छ चीवरानी”ति । कस्मा वेदितब्बानीति आह “पुब्बपयोगादीनज्ही”तिआदि । हीति यस्मा । तानियेवाति छ चीवरानि एव । एवसद्दो पच्छापि योजेतब्बो, तानि एवाति अत्थो । हीति सच्चं, पुब्बकरणादीनि न अत्थीति योजना ।

४०८. “इमाय सङ्गाटिया”तिआदिना वचीभेदाकारं दस्सेति । कथिनत्थारकेन यस्मा पच्चुद्धारो च अधिद्धानज्ज करीयति, तस्मा किरियाति वुच्चति । तेन वुत्तं “पच्चुद्धारो चेव अधिद्धानज्जा”ति ।

४११. वत्थुविपन्नादीनं सरूपं दस्सेन्तो आह “अकप्पियदुस्सं होती”तिआदि । विनासं, विकारं वा पज्जतीति विपन्नं, वत्थुमेव विपन्नं वत्थुविपन्नं ।

कथिनादिजानितब्बविभागवण्णना

४१२. तेसज्जेव धम्मानन्ति एत्थ धम्मानं सरूपं दस्सेन्तो आह “येसु रूपादिधम्मेषू”ति । तत्थ रूपादिधम्मेषूति वण्णगन्धादीसु सुद्धट्ठकरूपकलापधम्मेषु । सतीति सन्तेसु । तेसन्ति रूपादीनं धम्मानं । “समोधान”न्ति इमिना सङ्गहोति पदस्स अत्थं दस्सेति । “मिस्सीभावो”ति इमिना समवायोति पदस्स अत्थं दस्सेति । अवयवधम्मानं सं एकभावस्स गहणं सङ्गहो । अवयवधम्मानं समं अयनं पवत्तनं समवायो । बहूसु धम्मेषूति बहूसु परमत्थपज्जत्तिधम्मेषु । नाममत्तन्ति नामपज्जत्तिमत्तं । पुब्बेति कथिनक्खन्धके ।

“कारणेही”ति इमिना आकारसदो कारणत्थोति दस्सेति । यन्ति वचनं ।

४१६. उप्पज्जन्तीति कथिनुद्दारा उप्पज्जन्ति । किन्ति किं अत्थजातं । सब्बेपि कथिनुद्दाराति सम्बन्धो । हीति सच्चं, यस्मा वा । एत्थाति कथिनुद्दारेसु । पुरिमा द्वेति अन्तरुद्धारसहुद्धारवसेन पुरिमा द्वे । एतेसज्जाति पुरिमानं द्विन्नज्ज । इतरेति अवसेसा कथिनुद्दारा । तेसुपीति इतरेसु कथिनुद्दारेसु । सब्बत्थाति सब्बस्मिं कथिनविनिच्छये ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

पज्जत्तिवग्गवण्णनाय

योजना समत्ता ।

उपालिपज्जकं

अनिस्सितवग्गवण्णना

४१७. उपालिपज्जेसु “कति हि नु खो भन्ते”ति पुच्छाय सम्बन्धो नत्थीति कस्सचि मज्जनं निवारेन्तो आह “अय सम्बन्धो”ति । थेरोति उपालित्थेरो, पुच्छीति सम्बन्धो । इमेसन्ति पज्जकानं तन्तिन्ति सम्बन्धो । केसं अत्थाय तन्तिं ठपेस्सामीति आह “निस्साय वसनकारीनं अत्थाया”ति । वसनकारीनं भिक्खूनन्ति सम्बन्धो । तेसन्ति पज्जकानं ।

आपन्नो कम्मकतोति एत्थ “आपन्नो”ति पदं “कम्मकतो”ति पदस्स कारणदस्सनन्ति आह “आपत्तिं आपन्नो, तप्पच्चयाव सङ्गेन कम्मं कतं होती”ति । तप्पच्चयावाति तं आपत्तिं आपन्नसङ्घाता कारणा एव ।

नप्पटिप्पस्सम्भनवग्गवण्णना

४२०. अयन्ति कम्मकतो भिक्खु, न वत्ततीति सम्बन्धो । अनुलोमवत्तेति कतकम्मस्स अनुलोमे वत्ते । अस्साति भिक्खुस्स । सरज्जुकोति सह कम्मसङ्घाताय रज्जुयाति सरज्जुको ।

४२१. समग्गेहि भिक्खूहीति सम्बन्धो । हीति सच्चं । अच्चयं देसापेत्वाति अज्जमज्जं दोसं देसापेत्वा । तिणवत्थारकसमथं वाति वासदो अत्थन्तरविकप्पो । तत्र चेति एत्थ तसदो कम्मविसयो, चेसदो सचेपरियायोति आह “सचे तादिसे कम्मे”ति । दिट्ठाविकम्मप्पि कत्वाति दिट्ठाविकम्मं कत्वापीति योजना । पिसद्वेन अकत्वापीति सम्पिण्डेति ।

यत्र पनाति कम्मे पन । तत्थाति कम्मे । पक्कमितब्बन्ति सङ्गामावचरेन पक्कमितब्बं ।

४२२. उस्सितमन्तीति एत्थ उस्सितं मन्ती उस्सितमन्तीति दस्सेन्तो आह “लोभ...पे०... भासिता”ति । तत्थ “लोभदोस मोहमानुस्सन्नं वाच”न्ति इमिना उस्सितपदस्स अत्थं दस्सेति । “भासिता”ति इमिना “मन्ती”ति पदस्स अत्थं दस्सेति । निस्सितजप्पीति एत्थ अज्जनिस्सितं जप्पमेतस्साति निस्सितजप्पीति दस्सेन्तो आह “अत्तनो”ति आदि । एत्थ जप्पन्ति वचनं । जप्प वचनेति हि धातुपाठेसु वुत्तं । उस्सदयुत्तन्ति लोभादिउस्सदयुत्तं, वचनन्ति सम्बन्धो । एवमज्जन्ति एवं अत्तना अज्जं । कथानुसन्धिवचनेति चोदकचुदितकानं कथाय अनुसन्धिवचने । एत्थ “वचने”ति इमिना “भासानुसन्धी”ति एत्थ भाससद्दो वचनपरियायोति दस्सेति ।

उस्सारेतीति उद्धं गमापेति । इमिना उस्सादेति उपरि गमापेतीति उस्सादेताति वचनत्थं दस्सेति । एत्थ हि दकाररकारा सदिसत्था । ते हि द्वे अक्खरा कदाचि कत्थचि सदिसत्था होन्ति । अवसारेतीति हीनभावं गमापेति । इमिना अवसादेति अधोभावं गमापेतीति अवसादेताति वचनत्थं दस्सेति । “अपसादेता”तिपि पाठो, उपसगगमत्तमेव नानं । सम्फज्ज बहुं भासतीति एत्थ सम्फसद्दो निरत्थककथावचनोति आह “निरत्थककथ”न्ति । निरत्थककथा हि यस्मा सं हितसुखं फलति विनासेति, तस्मा सम्फन्ति वुच्चति । फा धातूति च फलधातूति च धातुपाठेसु (सद्दनीतिधातुमालायं १६ लकारन्तधातु) वुत्तं ।

भारे अनारोपितेति “तव भारो”ति सङ्केन भारे अनारोपिते । अज्झोत्थरित्वाति अभिभवित्वा । इमिना पसह पवत्ताति एत्थ पसहसद्दस्स अभिभवनत्थं दस्सेति । अनधिकारेति अनधिपच्चद्धाने । “कथेता”ति इमिना वतुधातुया कथनत्थं दस्सेति । अनोकासकम्मं कारेत्वाति एत्थ नकारस्स अयुत्तयोगभावतो युत्तद्धानं दस्सेन्तो आह “ओकासकम्मं अकारेत्वा”ति । यस्साति या अस्स । अस्स भिक्खुनो अत्तनो या दिट्ठि अत्थीति योजना, अथवा अत्तनो या दिट्ठि भवेय्याति योजना । तन्ति दिट्ठि । “कथेता”ति इमिना व्याकताति एत्थ वि आ पुब्बकरधातुया कथनत्थं दस्सेति ।

वोहारवग्गवण्णना

४२४. “नेव देसनाय न वुट्ठानेना”ति इदं पाराजिकापत्तिं सन्धाय वुत्तं । दोसानुरूपन्ति वत्थुसङ्घातस्स दोसस्स अनुरूपं ।

पयोगं न जानातीति एत्थ सचे पयोगो मूलेन विसदिसो हुत्वा भिन्नो होति, एवं सति मूलपयोगान्ति न वत्तब्बन्ति आह “अधिकरणानं ही”ति आदि । हीति सच्चं, यस्मा वा । मूलमेव पयोगा नाम होन्ति, न अज्जन्ति अधिप्पायो ।

कातब्बन्ति न जानातीति कातब्बं इति कम्मस्स करणं न जानातीति योजना । वत्थूति भण्डनकलहादिवत्थु, नियस्सादीनं वत्थूति सम्बन्धो । चतुन्नन्ति तज्जनीयनियस्सपब्बाजनीयपटिसारणीयवसेन चतुन्नं । याचतीति सङ्कं कम्मस्स वूपसमं याचति ।

वत्थुन्ति एत्थ आपत्तिक्खन्धानमेव वत्थुन्ति आह “सत्तन्नं आपत्तिक्खन्धान”न्ति । पदेसपज्जत्तिसब्बत्थपज्जत्तिसाधारणपज्जत्तिअसाधारणपज्जत्तिएकतोपज्ज-त्तिउभतोपज्जत्तिवसेन छन्नं पज्जत्तीनं पज्जत्तियं पविट्ठत्ता वुत्तं “तिविधं पज्जत्ति”न्ति । “हेट्ठुपरियं कत्वा पदं योजेती”ति इमिना पदपच्चाभट्ठन्ति एत्थ पदानं हेट्ठुपरियवसेन पटिनिवत्तित्वा आभस्सनं गळनं चुत्तं पदपच्चाभट्ठन्ति अत्थं दस्सेति ।

विनयेति एत्थ न केवलं पाळियंयेव, अथ खो अट्टकथायम्पीति आह “विनयपाळियञ्चेव अट्टकथायञ्चा”ति ।

जत्तिं न जानातीति एत्थ जत्तिभेदं दस्सेन्तो आह “सङ्खेपतो”तिआदि । **तत्थाति** दुविधासु जत्तीसु । **कम्मजत्तीति** अनुस्सावनकम्मस्स ठाने ठिता जत्ति । अनुस्सावनकम्मं नत्थि, सयमेव अनुस्सावनकम्मद्वाने ठिताति अत्थो । **कम्मपादजत्तीति** अनुस्सावनकम्मस्स पादभूता मूलभूता जत्ति । **नवसु ठानेसूति** ओसारणादीसु नवसु ठानेसू । **द्वीसु ठानेसूति** जत्तिदुतियजत्तिचतुत्थवसेन द्वीसु ठानेसु, कम्मपादजत्तिया करणं न जानातीति सम्बन्धो । ख्वायं चतुब्बिधो समथोति योजना । तन्ति चतुब्बिधं समथं । **जत्तियाति** साम्यत्थे सामिवचनं । यं अधिकरणं वूपसमतीति सम्बन्धो । **तस्साति** अधिकरणस्स । तं वूपसमं न जानातीति सम्बन्धो ।

सुत्तं न जानातीति एत्थ सुत्तसदस्स कदाचि कत्थचि मातिकायञ्च सुत्तन्तपिटके च पवत्तनतो इध उभतोविभङ्गेति आह “उभतोविभङ्ग”न्ति । **विनयं न जानातीति** एत्थ विनयसदस्स सकले विनयपिटके वत्तमानस्सापि सुत्तन्ति एत्थ उभतोविभङ्गस्स गहितत्ता इध खन्धकपरिवाराव गहेतब्बाति आह “खन्धकपरिवारं न जानाती”ति ।

विनयं न जानातीति एत्थ विनयपिटकस्स गहेतब्बत्ता वुत्तं “उपेत्वा विनयपिटक”न्ति । **सुत्तन्तिके चत्तारो महापदेसेति** (दी० नि० २.१८७ आदयो; अ० नि० ४.१८०) बुद्धापदेससङ्घापदेससम्बहुलत्थेरापदेसएकत्थेरा पदेसवसेन चत्तारो महापदेसे । **एत्थाति** पञ्चके । **यन्ति** वचनं । **सब्बत्थाति** सब्बेसु पञ्चकेसु ।

इति

अनिस्सितवग्ग-नप्पटिप्पस्सम्भनवग्ग-वोहारवग्गवण्णनाय

योजना समत्ता ।

दिट्ठाविकम्मवग्गवण्णना

४२५. दिट्ठाविकम्मवग्गे **दिट्ठाविकम्माति** एत्थ आवि करीयते **आविकम्मं**, दिट्ठीनं आविकम्मं **दिट्ठाविकम्मन्ति** दस्सेन्तो आह “दिट्ठीनं आविकम्मानी”ति । “लद्धिपकासनान”न्ति इमिना **दिट्ठिसद्वो** लद्धिपरियायो, **आविकम्मसद्वो** पकासनपरियायोति दस्सेति । **एतन्ति** “दिट्ठाविकम्मा”ति नामं । अदेसनागामिनी नाम अत्थतो गरुकन्ति आह “गरुकापत्तिया”ति । **लहुकायपीति** पिसद्वो गरहत्यो । लहुकायपि देसिताय दिट्ठाविकम्मं अधम्मिकं होति, पगेव गरुकायाति अत्थो ।

यथा ...पे०... होतीति यथा आविकते चतूहि पञ्चहि एकीभूतेहि आविकता होतीति योजना । **चतूहि पञ्चहीति** अन्तिमपरिच्छेददस्सनं । ततो अतिरेकेहिपि एकतो देसेतुं न वट्ठति, देसिता च आपत्ति न वुट्ठति, देसनापच्चया दुक्कटञ्च होति । “चतूहि पञ्चही”ति अन्तिमपरिच्छेदस्स दस्सितत्ता द्वीहि तीहि पन एकतो देसेतुं वट्ठतीति दट्ठब्बं । **मनोमानसेनाति** एत्थ मनोसद्देन मानससदस्स रागअरहत्तेसुपि पवत्तनतो तदत्थे पटिक्खिपित्वा चित्ते एव वत्ततीति दस्सेति । तेन वुत्तं “मनसङ्घातेन मानसेना”ति । इमिना मनभूतं मानसं **मनोमानसन्ति** वचनत्थं दस्सेति ।

समानसंवासकस्सापीति पिसद्वो समानसंवासकस्सपि नानासीमाय ठितस्स सन्तिके आविकम्मं अधम्मिकं होति,

पगेव नानासंवासकस्साति दस्सेति । **माळकसीमायाति** खण्डसीमाय अङ्गणे । **अविप्पवाससीमायाति** महासीमाय, ठितस्सापि सन्तिकेति सम्बन्धो । पिसद्देन “खण्डसीमाय ठितस्सपी”ति अत्थं सम्पिण्डेति ।

४३०. न परियत्तन्ति न समत्थं । इमिना **नालन्ति** एत्थ अलंसद्दो परियत्तत्थोव, नारहभूसनवारणत्थोति दस्सेति । **इधापीति** पञ्चकेपि । पिसद्देन पुरिमपञ्चकं अपेक्खति । “सासनतो”ति इमिना चुधातुया अपादानं दस्सेति । “कामो”ति इमिना अधिप्पायसद्दो कामपरियायोति दस्सेति ।

४३२. मन्दत्ता मोमूहत्ताति एत्थ तपच्चयस्स भावत्थे, पञ्चमीविभत्तिया च कारणत्थे पवत्तभावं दस्सेन्तो आह “मन्दभावेन मोमूहभावेना”ति । **परिभवाति** एत्थ परिभवकामाति अत्थं दस्सेन्तो आह “परिभवं आरोपेतुकामो हुत्वा”ति । **अञ्जव्याकरणेसुपीति** अरहत्तव्याकरणेसुपि । **सब्बत्थाति** दिट्ठाविकम्मवग्गे । **यन्ति** वचनं ।

इति दिट्ठाविकम्मवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

मुसावादवग्गवण्णना

४४४. धम्मपधानं धम्माधिष्ठानं सन्धाय “पाराजिकं गच्छतीति पाराजिकगामी”ति सुद्धकत्तुवसेन वुत्तं, पुग्गलपधानं पुग्गलाधिष्ठानं सन्धाय “पाराजिकं गच्छति अनेन, गमापेतीति वा पाराजिकगामी”ति करणहेतुकत्तुवसेनपि वत्तब्बं । वित्थारं दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि । तत्थ **तत्थाति** “मुसावादो पाराजिकगामी”तिआदिपाठे, एवं वित्थारो वेदितब्बोति सम्बन्धो । तेसु “मुसावादो पाराजिकगामी”तिआदीसु वा, निद्धारणे भुम्मं ।

अदस्सनेनाति एत्थ कस्स अदस्सनेनाति आह “विनयधरस्सा”ति । वित्थारं दस्सेन्तो आह “कप्पियाकप्पियेसु ही”तिआदि । तन्ति विनयधरं । **अस्सवनेनाति** एत्थ केसं वचनं अस्सवनेनाति आह “एकविहारेपी”तिआदि । **एकविहारेपीति** विनयधरेन एकविहारेपि । पिसद्देन नानाविहारे पन पगेवाति दस्सेति । **उपट्टानन्ति** उपट्टानत्थं, उपट्टानट्ठानं वा । वुच्चमानं अञ्जेसं वचनं असुणन्तो हुत्वा वाति योजना । **पसुत्तकताति** एत्थ यकारलोपोति आह “पसुत्तकताया”ति । **पसुत्तकभावेनपीति** पिसद्दो अञ्जम्पि अदस्सनादिकारणं सम्पिण्डेति । **तथासज्जीति** एत्थ तथासद्दो कोविसयोति आह “अकप्पिये...पे०... आपज्जन्तो”ति । **एकरत्तातिक्कमादिवसेनाति** आदिसद्देन छारत्तातिक्कमादिं सङ्गहति । **सब्बत्थाति** मुसावादवग्गे ।

इति मुसावादवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

भिक्षुनोवादवग्गवण्णना

४५०. भिक्षुनिवग्गे **अलाभायाति** एत्थ लभधातुया कम्मं, सम्पदानवचनस्स च तदत्थं दस्सेन्तो आह “चतुन्नं पच्चयानं अलाभत्थाया”ति । “वायमती”ति इमिना **परिसक्कतीति** एत्थ सक्कधातुया समत्थत्थं पटिक्खित्वा वायमत्थं दस्सेति । **कलिसासनन्ति** पापपराजयआणं । **नीहरणत्थायाति** निद्धरित्वा अपनयनत्थाय ।

४५१. “कम्म”न्ति सामज्जतो वुत्तत्ता “सत्तन्नं कम्मानं अज्जतर”न्ति ।

४५४. न साकच्छातब्बोति एत्थ को नाम कथामग्गो न साकच्छातब्बो, ननु विनयोयेवाति आह “कप्पिया...पे०... कथामग्गो”ति । “न कथेतब्बो”ति इमिना कच्छसदस्स कथधातुया निष्फन्नभावं दीपेति । कस्मा पन पठमपञ्चके “न असेक्खेना”ति पटिक्खित्वा दुतियपञ्चके “असेक्खेना”तिआदि वुत्तन्ति आह “यस्मा पना”तिआदि । इतरो पुथुज्जनो न कथेतीति योजना ।

न अत्थपटिसम्भिदापत्तोति एत्थ अत्थो नाम अट्ठकथायेवाधिप्पेताति आह “अट्ठकथाया”ति । “पभेदगतजाणप्पत्तो”ति इमिना अत्थादीसु पति विसुं सम्भिज्जतीति **पटिसम्भिदा**, पज्जा, तं पत्तोति **पटिसम्भिदापत्तो** । अत्थे पटिसम्भिदापत्तो अत्थपटिसम्भिदापत्तोति दस्सेति । “पाळिधम्मे”ति इमिना **धम्मपटिसम्भिदापत्तो**ति एत्थ धम्मसरूपं दस्सेति । **वोहारनिरुत्तियन्ति** पज्जत्तिनिरुत्तियं । इमिना **निरुत्तिपटिसम्भिदापत्तो**ति एत्थ निरुत्तिसरूपं दस्सेति । **पटिभानपटिसम्भिदापत्तो**ति एत्थ पटिभानं नाम हेट्ठिमजाणत्तयमेवाति आह “अत्थपटिसम्भिदादीनि जाणानी”ति, **तेसू**ति जाणेसु, यं यं विमुत्तं **यथाविमुत्तं**, चित्तं । **पच्चवेक्खिता**ति पुनप्पुनं ओलोकिता । **सब्बत्था**ति भिक्खुनिवग्गे ।

इति भिक्खुनोवादवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

उब्बाहिकवग्गवण्णना

४५५. उब्बाहिकवग्गे अत्थकुसलोतिआदिपदानं भेदनिस्सितसमासं दस्सेन्तो आह “अट्ठकथाकुसलो”तिआदि । **आचरियमुखतो**ति आचरियवदनतो, आचरियसम्मुखे वा, **सिथिलधनितादी**ति आदिसद्देन दीघरस्सादीनि (परि० अट्ठ० ४८५; वि० सङ्ग० अट्ठ० २५२) सङ्गण्हाति । **अक्खरपरिच्छेदे**ति एत्तको सिथिलो, एत्तको धनितोतिआदिना अक्खरपरिच्छेदे । इमिना **व्यञ्जनकुसलो**ति एत्थ व्यञ्जनसद्दो अक्खरपरियायोति दस्सेति । **न पुब्बापरकुसलो**ति एत्थ पुब्बापरो नाम पुरिमानं चतुन्नञ्चेव कथाय च पुब्बापरोति आह “अत्थपुब्बापरे”तिआदि ।

कोधनोतिआदीनि वुत्तानीति सम्बन्धो । यस्मा न सक्कोतीति योजना । **पसारेता**ति एत्थ सरधातु उपसग्गवसेन वेचित्तवाचकोति आह “मोहेता”ति ।

इति उब्बाहिकवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

अधिकरणवूपसमवग्गवण्णना

४५७. अधिकरणवूपसमवग्गे सङ्खगरु नाम कोति आह “धम्मञ्च...पे०... सङ्खगरु नाम होती”ति । **तानी**ति चीवरादीनि ।

४५८. पञ्चहुपालि आकारेहीति एत्थ आकारसद्दो कारणत्थोति आह “पञ्चहि कारणेही”ति । **कम्मेना**तिआदीसु कम्मादीनं सरूपं दस्सेन्तो आह “अपलोकनादीसू”तिआदि । **उपपत्तीही**ति युत्तीहि । मय्हं उच्चाकुला पब्बजितभावञ्च बहुस्सुतभावञ्च तुम्हे जानाथाति योजना । मादिसो नाम...पे०... तुम्हाकं युत्तं ननूति योजना । **कण्णमूले**ति कण्णसमीपे । **अनुस्सावनेना**ति अनुसमीपे सावापनेन । **तेसन्ति** भिक्खूनं । **अनिवत्तिधम्मे**ति अनिवत्तनसभावे । **सलाकग्गाहेना**ति अत्तनो सलाकाय गाहापनेन ।

एत्थाति कम्मादीसु। पमाणन्ति सङ्गभेदस्स कारणं। पुब्बभागाति सङ्गभेदतो पुब्बभागे पवत्ता। पुब्बभागभावं आविकरोन्तो आह “अट्टारसवत्थुदीपनवसेन ही”तिआदि। वोहरन्तेपीति योजना। तत्थाति वोहारे। कदा पन सङ्गो भिन्नोति आह “यदा पना”तिआदि। यदा पन करोतीति सम्बन्धो। कम्मन्ति उपोसथकम्मतो अज्जं कम्मं गहेतब्बं। उद्देसन्ति उपोसथकम्मं। इतीति एवं। सङ्गभेदकक्खन्धकवण्णनायं “एवं... पे०... पकासयिस्सामा”ति (चूळव० अट्ट० ३५१) यं वचनं अवोचुम्हाति योजना। तस्स वचनस्साति पाठं अज्झाहरित्वा “स्वायं अत्थो”ति पदेन सम्बन्धितब्बो।

पज्जत्तेतन्ति एत्थ निग्गहितलोपसन्धीति आह “पज्जत्तं एत”न्ति। क्वाति किस्मिं खन्धके। तत्राति वत्तक्खन्धके। एत्तावताति एत्तकेन आगन्तुकवत्तादिअकरणमत्तेन। अनुपुब्बेनाति अनुक्कमेन। यथारत्तन्ति एत्थ यथासद्दो अनुरूपत्थवाचको, रत्तिसद्देन रत्तिप्पमाणं गहेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “रत्तिपरिमाणानुरूप”न्ति। इमिना रत्तिया अनुरूपं यथारत्तन्ति निब्बचनं दस्सेति। “रत्तिपरिमाणानुरूप”न्ति वुत्ते रत्तिपरिमाणस्स अतिक्कन्तत्ता अत्थतो थेरोति आह “यथाथेरन्ति अत्थो”ति। ववत्थानन्ति परिच्छेदो। सो हि विसुं अवहितो हुत्वा तिट्ठतीति ववत्थानन्ति वुच्चति। कम्माकम्माणीति एत्थ कम्मं अकम्माणीति पदविभागं कत्वा अकारो वुद्धत्थोति आह “खुद्दकानि चेव महन्तानि च कम्माणी”ति। सति च अकम्मस्स महन्तभावे कम्मं नाम खुद्दकन्ति अत्थतो सिद्धं होति। तेन वुत्तं “खुद्दकानि चेवा”ति। अकारस्स अप्पत्थं गहेत्वा “महन्तानि चेव खुद्दकानि च कम्माणी”ति अत्थोपि युज्जतेव। सो पन इध न गहितो, अज्जत्थ पन दिस्सति। “उच्चावचानि कम्माणी”ति हि वाक्यवसेन वुत्तट्ठाने उच्चसद्देन महन्तत्थं दस्सेति, अवचसद्देन खुद्दकत्थं दस्सेति। तस्मा महन्तखुद्दकानि कम्माणीति अत्थो वेदितब्बो। सति च अकम्मस्स खुद्दकभावे कम्मं नाम महन्तन्ति अत्थतोपि सिद्धन्ति दट्ठब्बं।

सङ्गभेदवग्गद्वयवण्णना

४५९. सङ्गभेदवग्गद्वये एतेति सभावा। तेति अधम्मादयो। इतीति एवं। यं कम्मन्ति योजना। दिट्ठिं विनिधायाति सम्बन्धो। एकस्मिं पज्चके अयं अत्थयोजना कातब्बाति सम्बन्धो। एत्थापीति इमस्मिं पज्चकेपि। पिसद्देन हेट्ठा वुत्तं पज्चकं अपेक्खति। सब्बत्थाति सब्बेसु पज्चकेसु। हीति सच्चं। पुब्बे अवुत्तनयं यं वचनमत्थि, तं वचनं एत्थ पज्चकेसु न अत्थीति योजना।

आवासिकवग्गवण्णना

४६१. आवासिकवग्गे “हरित्वा”ति इमिना यथाभतन्ति एत्थ भरधातुया हरणत्थज्ज किरियाविसेसनभावज्ज दस्सेति। “ठपितो”ति इमिना निक्खित्तोति एत्थ खिपधातुया ठपनत्थं दस्सेति।

४६२. परिणामेतीति परिणतंपापेति। “नियामेति कथेती”ति इमिना अधिप्पायत्थं दस्सेति, एत्थाति आवासिकवग्गे।

कथिनत्थारवग्गवण्णना

४६७. कथिनत्थारवग्गे ओतमसिकोति एत्थ अवतमं गतो ओतमसिकोति दस्सेन्तो आह “अन्धकारगतो”ति। अन्धकारसद्देन तमसद्दो अन्धकारपरियायोति दस्सेति। तन्ति ओतमसिकं। असमन्नाहरन्तोति तं असमन्नाहरन्तो, कस्मा असमन्नाहरन्तोति आह “किच्चयपसुतत्ता वन्दन”न्ति। एकतोति कोपेन सद्धिं। वेरी विसभागपुग्गलो एकतो आकोधेन वत्तनट्ठेन एकावत्तोति वुच्चति। पहरेय्याति वन्दन्तं पहरेय्य। “अज्जं चिन्तयमानो”ति इमिना अज्जस्मिं आरम्मणे चित्तं

विदहति ठपेतीति अञ्जविहितोति दस्सेति ।

सङ्गतो उद्धरित्वा खिपितब्बो अपनेतब्बोति उक्खित्तो, सोयेव उक्खित्तको । तेहीति चतूहि । अवन्दियेसु पन्नरसपुग्गलेसूति सम्बन्धो । अन्तरा वुत्तकारणेन चाति अन्तरे वुत्तेन “तज्झि वन्दन्तस्स मञ्चपादादीसुपि नलाटं पटिहञ्जेय्या”ति आदिना कारणेन च । इतोति पन्नरसपुग्गलम्हा । इतीति एवं । सचे उद्देसाचरियो च ओवादाचरियो च नवको होति, न वन्दनीयो । सब्बथाति कथिनत्थारवग्गे ।

इति कथिनत्थारवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

निद्धिता च उपालिपञ्चकवण्णनाय योजना ।

आपत्तिसमुद्धानवण्णना

४७०. “अचित्तको आपज्जती”ति आदीसु एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । अचित्तको आपज्जतीति अचित्तको हुत्वा आपज्जति । एसेव नयो अचित्तको वुट्ठातीति एत्थापि । यंकिञ्चि आपत्तिन्ति सम्बन्धो । इतरं आपत्तिन्ति योजना । धम्मदानं करोमीति “सब्बदानं धम्मदानं जिनाती”ति (ध० प० ३५४) च “अमतंददो च सो होति, यो धम्ममनुसासती”ति (सं० नि० १.४२) च भगवता वुत्तवचनं सुत्वा धम्मदानं करोमि । दोमनस्सिकोति दोमनस्सेन युत्तो, दोमनस्सवन्तो वा । एत्थाति अब्याकतमूले ।

४७३. यस्स यस्साति सिक्खापदस्स । तं सब्बन्ति सब्बं तंतंसमुद्धानसिक्खापदं ।

अपरदुतियगाथासङ्गणिकं

(१) कायिकादिआपत्तिवण्णना

४७४. छ आपत्तियो कायिकाति एत्थ छ आपत्तियो नाम काति आह “अन्तरपेय्याले”ति आदि । अन्तरपेय्याले वुत्ताति सम्बन्धो । “कायद्वारे समुट्ठितत्ता”ति इमिना काये समुट्ठन्तीति कायिकाति वचनत्थं दस्सेति । तस्मिंयेव अन्तरपेय्याले वुत्ताति सम्बन्धो । “वज्जपटिच्छादिकाया”ति आदिना छादेन्तस्स तिस्सोति एत्थ तिण्णं सरूपं दस्सेति । “भिक्षुनिया”ति आदिना पञ्च संसग्गपच्चयाति एत्थ पञ्चन्नं सरूपं दस्सेति ।

“एकरत्त”इति आदिना अरुणुग्गे तिस्सोति एत्थ तिण्णं सरूपं दस्सेति । द्वे यावततियकाति संवण्णेत्तब्बेन “एकादस यावततियका नामा”ति संवण्णनाय विरुद्धभावं पटिक्खपन्तो आह “पञ्जत्तिवसेन पना”ति आदि । “इमस्मिं सासने”ति इमिना एत्थसद्वस्स विसयं दस्सेति । एकेन सब्बसङ्गहोति एत्थ एको नाम को, सब्बानि नाम कानीति आह “यस्स सिया”ति आदि । “निदानुद्देसेना”ति इमिना एकस्स सरूपं दस्सेति । “सिक्खापदानञ्च पातिमोक्खुद्देसानञ्चा”ति इमेहि पदेहि सब्बसरूपं दस्सेति । सङ्गह सद्देन कम्मछट्ठीसमासो ।

“वज्जपटिच्छादिकाया”ति आदिना द्वे दुट्ठल्लच्छादनाति एत्थ द्विन्नं सरूपं दस्सेति ।

“भिक्षु भिक्षुनिया”ति आदिना गामन्तरे चतस्सोति एत्थ चतस्सन्नं सरूपं दस्सेति । पुन “भिक्षु

भिक्षुनियान्तिआदिना चेतस्सा नदिपारपच्चयाति एत्थ चतस्सन्नमेव सरूपं दस्सेति । “चीवरदाने पाचित्तिय”न्ति इमिना पाचित्तियभावेन सदिसत्ता सङ्ख्याविसेसो न कातब्बोति दस्सेति ।

(२) देसनागामिनियादिवण्णना

४७५. एकेत्थाति एत्थसद्दो सासनविसयो ।

एकसिक्खापदम्पि नत्थीति पिसद्दो बहुसिक्खापदानि पन पगेवाति च आपत्ति पन पगेवाति च आपत्तीपि नत्थीति च अत्थं दस्सेति ।

“सकलेपि विनये”ति इमिना द्वेत्थाति पाठे एत्थसद्दस्स विसयं दस्सेति । उभिन्नन्ति भिक्षुभिक्षुनीनं । अज्जथा पन कित्तका पठमापत्तिकाति आह “इतरथा पना”तिआदि । तत्थ इतरथाति पज्जत्तितो अज्जेन पकारेन । कम्मज्जाति कम्मजत्ति च । कम्मपादिका चाति कम्मपादजत्ति च । नवसु ठानेसूति ओसारणादीसु नवसु ठानेसु । द्वीसूति जत्तिदुतिय, जत्तिचतुत्थकम्मेसु ।

वज्जपटिच्छादिकाय पाराजिकं, उक्खित्तानुवत्तिकाय पाराजिकं, अट्ठवत्थुकाय पाराजिकन्ति इति इमे तयोति योजना । कारणभूतेनाति हेतुभूतेन, “करणभूतेना”तिपि पाठो, साधकतमसत्तिभूतेनाति अत्थो ।

तेसन्ति अद्धानहीनादीनं । एत्थाति “तयो पुग्गला न उपसम्पादेतब्बा”ति पाठे, एतेसु अङ्गहीनादीसु वा । योति पुग्गलो । अपरिपूरो न याचतीति सम्बन्धो । मातुघातकादयो करणदुक्कटका चाति योजना । तत्थाति तेसु जत्तिकप्पनादीसु । जत्तिकप्पनाति जत्तिविधि । विप्पकतपच्चत्तन्ति विप्पकतं पच्चत्तं । अतीतकरणन्ति अतीतस्स करणं । वित्थारेन्तो आह “वत्थुसम्पन्नं ही”तिआदि । तयो कम्मान सङ्गहाति एत्थ छन्दभेदरक्खनत्थाय नकारे निग्गाहितलोपो । नासितकाति नासेतब्बा पुग्गला, नासितब्बाति नासिता, नासिता एव नासितका । तिण्णं जनानन्ति तिण्णं उपसम्पदापेक्खजनानं एकूपज्झायेन नानाचरियेन हुत्वाति योजना । एकानुस्सावनाति एकतो अनुस्सावना ।

पादो नाम कहापणस्स चतुत्थभागो । मासको नाम पादस्स पञ्चमभागो । पाराजिकन्ति वनप्पतिं छिन्दन्तस्स दुतियपाराजिकं (पारा० ११०) । अनोदिस्साति “मनुस्सो मरतू”तिआदिना न उद्दिसित्वा । तेनाति विसेन ।

भिक्षुनोवादकवग्गस्मिन्ति सामज्जाधारो । दससु सिक्खापदेसूति विसेसाधारो । पठमसिक्खापदम्हियेवाति दससु सिक्खापदेसु पठमसिक्खापदम्हियेव । उपसम्पन्नाय भिक्षुनियान्ति सम्बन्धो । “आपत्ति होती”ति इमिना “चीवरेना”ति पदस्स सम्बन्धद्वानं दस्सेति ।

“चतस्सो एवा”ति इमिना तत्तिकाति एत्थ तसद्दस्स विसयं दस्सेति । ता चतस्सो परिमाणा यासं आपत्तीनन्ति तत्तिका । निपन्नस्सापि तत्तिकाति एत्थापि एसेव नयो । साति भिक्षुनी ।

(३) पाचित्तियवण्णना

४७६. पञ्च भेसज्जानीति सव्विआदीनि पञ्च भेसज्जानि । इमं आपत्तिन्ति सम्बन्धो । पच्छा आपन्नोति योजना ।

एकं कबळन्ति एकं आलोपं, तुम्हमूलेति तुम्हं सन्तिके ।

यथावत्थुकन्ति वत्थुअनुलोमं, आपत्तियो देसिताव होन्तीति योजना ।

कोकालिकादीनन्तिआदिसद्देन कटमोदकतिस्सकादयो (पारा० ४१७) सङ्गण्हाति । पापिकाय दिट्ठिया अप्पटिनिस्सग्गे पाचित्तियञ्च चण्डकाळिकाय भिक्खुनिया पाचित्तियञ्चाति योजना । पयुत्तवाचापच्चयाति विञ्जत्तिनिमित्तादीहि पकारेण युत्ताय वाचाय पच्चया । आपत्ति पाराजिकस्साति पाराजिकस्स आपज्जनं । अथवा पाराजिकस्साति अस्स भिक्खुस्स पाराजिका आपत्ति होतीति वा पाराजिका आपत्ति अस्स भवतीति वा योजना कातब्बा । इतीति इमा छ आपत्तियो आपज्जतीति योजना ।

भोजनं गहेत्वा अज्झोहरमानाति सम्बन्धो । तथेवाति यथा खादने, तथेव मंसं लसुणं अज्झोहरमानाति योजना । “पणीतभोजनानी”ति च “अकप्पियमंस”न्ति च पदानि “अज्झोहरमाना”ति पदेन सम्बन्धितब्बानि ।

पञ्च ठानानीति पञ्च आपत्तिसङ्घातानि ठानानि । तत्थाति पञ्चसु सहधम्मिकेसु । द्विन्नन्ति भिक्खुभिक्खुनीनं । तेसन्ति सिक्खमानादीनं । पञ्चन्नमेवाति सहधम्मिकानयेव । विनिच्छयवोहारोति विनिच्छयवचनं । इमिना चत्तारि अधिकरणानि पटिक्खपति । अड्डकम्मं नामाति अभियुज्जन्तानं कम्मं नाम ।

“सहधम्मिकान”न्ति इमिना पञ्चन्नं विनिच्छयोति एत्थ पञ्चसरूपं दस्सेति । सोभणभावं वित्थारेन्तो आह “कतवीतिक्कमो ही”तिआदि । अब्भुण्हसीलोति अभिनवुप्पन्नसीलो । अब्भुण्हसीलो नाम अत्थतो पाकतिकसीलोति आह “पाकतिको”ति, पकतिसीलेन नियुत्तोति अत्थो ।

“कायद्वारसम्भवा”ति इमिना कायिकाति पदस्स तद्धितभावं दस्सेति । मुखं ओलोकेतब्बन्ति एत्थ वुत्ताति सम्बन्धो ।

चतुन्नं देसनाय चाति एत्थ “देसनाया”ति पदं आदिपदलोपन्ति आह “अच्चयदेसनाया”ति । साति अच्चयदेसना । अभिनिलीयित्वा धनुना मारेन्तीति अभिमारा ।

छेज्जं होतीति एत्थ छेज्जं नाम पाराजिकापज्जनमेवाति आह “देवदत्तो विय पाराजिकं आपज्जती”ति । इमा पन आपत्तियोति पाराजिकथुल्लच्चयापत्तियो ।

(४) अवन्दनीयपुग्गलादिवण्णना

४७७. तेसन्ति दसन्नं पुग्गलानं । “सद्धि”न्ति इमिना सामीचेनाति एत्थ सहत्थे करणवचनन्ति दस्सेति । सामीचेनाति च सामीचिना कत्तब्बं सामीचं कम्मं, तेन सामीचेन । दस चीवरधारणाति पदस्स समासभावं पटिक्खपन्तो आह “दस दिवसानि अतिरेकचीवरस्स धारणा”ति ।

कतिसतन्तिआदीसु द्वीसु गाथापादेसु चतूसु विभत्यन्तपदेसु पुरिमं पुरिमेन, पच्छिमञ्च पच्छिमेन यथाक्कमं योजेतब्बन्ति दस्सेन्तो आह “कतिसतं आपत्तियो रत्तिसतं छादयित्वाना”ति । पच्छिमगाथाय पुब्बट्ठेपि एसेव नयो । अयं

हीति अयं एव वक्खमानो । एत्थाति गाथायं । योति भिक्खु, पटिच्छादेतीति सम्बन्धो । इतीति अयं सङ्खेपत्थो ।

हेट्ठा वुत्तेसु चतूसु चतुक्केसु धम्मेन समगं अपनेत्वा द्वादस कम्मदोसा वुत्ताति दट्ठब्बं । अधम्मेन वग्गकम्मं, अधम्मेन समग्गकम्मन्ति योजेतब्बं ।

एत्थाति छसु कम्मेसु । एतदेवाति धम्मेन समग्गकम्ममेव ।

यं देसिताति एत्थ यंसद्वो वचनविपल्लासोति आह “यानि देसितानी”ति । “देसितानी”ति इमिना देसिताति एत्थ निकारस्स आकारादेसभावं दस्सेति । “परियन्तपरिच्छेदभावरहितत्ता”ति इमिना नत्थि अन्तं परियन्तमेतस्साति अनन्तन्ति वचनत्थं दस्सेति । तन्ति निब्बानं, जितन्ति सम्बन्धो । केन कं किन्ति कत्वा जितन्ति आह “भगवता किलेसगणं अभिमदित्वा”ति । केन कं किन्ति कत्वा किं जितं वियाति आह “रज्जा सपत्तगणं अभिमदित्वा रज्जं विया”ति । तत्थ “रज्जा”ति इमिना “केना”ति पुच्छं विस्सज्जेसि । “सपत्तगण”न्ति इमिना “क”न्ति पुच्छं विस्सज्जेसि । “अभिमदित्वा”ति इमिना “किन्ति कत्वा”ति पुच्छं विस्सज्जेसि । “रज्ज”न्ति इमिना “कि”न्ति पुच्छं विस्सज्जेसि । सपत्तगणन्ति वेरिगणं । अयं पनेत्थ योजना — रज्जा सपत्तगणं अभिमदित्वा रज्जं राजभावं जितं विय, भगवता किलेसगणं अभिमदित्वा निब्बानं जितन्ति । स्वेवाति भगवा एव । “निब्बिकारताया”ति इमिना तादिसद्वो निब्बिकारत्थवाचको अनिप्फन्नपाटिपदिकोति दस्सेति । “विवेकपञ्चक”न्ति इमिना कायचित्तउपधिवसेन विवेकत्तयम्पि गहेतब्बं विवेकभावेन समानत्ता । तेन भगवताति सम्बन्धो । “यानि सत्त आपत्तिक्खन्धानी”ति इमिना एकेत्थाति एत्थ एकसद्वस्स विसयं दस्सेति । तत्थाति सत्तसु आपत्तिक्खन्धेसु । एत्थ पनाति समथेसु पन । हीति सच्चं । तस्साति सम्मुखाविनयस्स । अट्ठकथासूति सब्बअट्ठकथासु । मयं पनाति सङ्गहकारका अम्हे पन, बुद्धघोसनामका मयं पनाति अत्थो, रोचयामाति सम्बन्धो । कस्स किमत्थं गहेत्वा रोचेसीति आह “विनाति निपातस्स पटिसेधनमत्थमत्त”न्ति । “विनाति निपातस्सा”ति पदं “अत्थमत्त”न्ति पदे वाचकसम्बन्धो । अत्तनो साध्यवचनं बुद्धवचनसङ्घातेन साधकवचनेन साधेन्तो आह “वुत्तम्पि चेत”न्तिआदि ।

अट्ठारस अट्ठकानीति अधम्मदिट्ठिभेद, धम्मदिट्ठिभेद, वेमतिकभेदेसु तीसु एकमेकं मूलं कत्वा तयो तयो मूलिं कत्वा नव होन्ति, तेसु धम्मदिट्ठिभेदेसु धम्मदिट्ठिभेदं अपनेत्वा अट्ठ होन्ति, तानि अट्ठारस भेदकरवत्थूसु योजेत्वा अट्ठारस अट्ठकानि होन्तीति दट्ठब्बं । छऊनदियड्डसतन्ति चतुचत्तालीसाधिकं सतन्ति वुत्तं होति ।

एकेकवत्थुस्मिन्ति अट्ठारससु भेदकरवत्थूसु एकेकस्मिं वत्थुस्मिं ।

इति गाथासङ्गणिकवण्णनाय योजना समत्ता ।

सेदमोचिकगाथा

(१) अविप्पवासपञ्हावण्णना

४७९. सेदमोचिकगाथासूति अधिप्पायत्थस्स गम्भीरत्ता तं चिन्तेन्तानं विनयधरानं काये सेदं मोचेतीति सेदमोचिका, सायेव गाथा सेदमोचिकगाथा, तासु । “अकप्पियसम्भोगो न लब्भती”ति इमिना कप्पियसम्भोगो लब्भतीति दस्सेति । कप्पियसम्भोगं दस्सेतुं “नहापनभोजनादी”ति वुत्तं । अनापत्तीति मातुभिक्खुनिया अनापत्ति । एसा पञ्हाति एत्थ

पञ्चसद्वो सभावतिलिङ्गोति सदसत्थेसु (सद्वनीतिधातुमालायं १६ हकारन्तधातु; अभिधानप्पदीपिकायं ११५ गाथायं) वुत्तो, इध इत्थिलिङ्गवसेन वुत्तो । “पण्डितेही”ति इमिना कुसलस्स कारणं दस्सेति, पण्डितत्ता कुसलोति अधिप्पायो । अस्साति पञ्हाय । एतन्ति विस्सज्जनं । अस्साति गाथाय ।

एकादस विवज्जियाति अविभक्तिकनिद्वेसो, एकादस विवज्जियेति अत्थो । तेन वुत्तं “ये”तिआदि । **तेपीति** पिसद्वो गाथायं लुत्तनिद्विद्वगम्यमानभावं दस्सेति ।

अयन्ति न्हापितपुब्बको भिक्खु । **निमित्तबुद्धन्ति** बुद्धेन निमित्तं बुद्धरूपं ।

विवज्जियाति एत्थ यकारो त्वापच्चयस्स कारियोति आह “विवज्जेत्वा”ति । असीसकं यं तं कबन्धं अत्थीति योजना । असीसकत्ता केन सरीरेन जीवितं बन्धतीति **कबन्धो** । **यस्साति** कबन्धस्स ।

हीति सच्चं । तेति अभब्बपुगगला ।

वाचाति एत्थ यकारलोपोति आह “वाचाया”ति । **इति मेति** एवं मम । एवं वदमाने मम वचनन्ति योजना । अथवा **इतिमेति** एवं इमे, एवं वदमाने इमे जनाति योजना । सद्वम्पीति इमिना गिरसद्वो सद्वपरियायोति दस्सेति । **हीति** सच्चं । तुण्हीभूतस्स निसिन्नस्स तस्स भिक्खुनोति योजना । यदि मनोद्वारे आपत्ति नाम नत्थि, एवं सति कस्मा आपज्जेय्य वाचसिकन्ति वुत्तन्ति आह “यस्मा पना”तिआदि । **तेनाति** तस्मा । **अस्साति** भिक्खुस्स ।

साति भिक्खुनी, आपज्जतीति सम्बन्धो । **वुत्तप्पकारन्ति** “गामन्तरपरियापन्न”न्ति वुत्तप्पकारं ।

तासूति द्वीसु भिक्खुनीसु ।

चतुरो जनाति एत्थ चतुन्नं जनानं सरूपं दस्सेन्तो आह “आचरियो च तयो च अन्तेवासिका”ति । **साहत्थिकाति** सहत्था अवहरिता । **आणत्तियापीति** आणत्तेन अवहरितापि । **इतरेसन्ति** अन्तेवासिकानं, एकेको मासकोति सम्बन्धो । **एत्थाति** परिवारे सेदमोचिकगाथायं ।

(२) पाराजिकादिपञ्चावण्णना

४८०. सन्थतपेय्यालज्चाति पठमपाराजिकविभङ्गे (पारा० ६५) वुत्तं सन्थतपेय्यालज्च ।

लिङ्गपरिवत्तं सन्धायाति सति लिङ्गे परिवत्ते पटिगहणस्स विजहनं सन्धाय वुत्तं ।

योति भिक्खु, परिणामेतीति सम्बन्धो । अत्तनो अत्थायाति योजना ।

अस्साति गाथाय । **काकउहदन्ति** काकेहि करीसुस्सगं । **कदममक्खितन्ति** कदमेन मक्खितं । कायगतानेव हुत्वाति सम्बन्धो ।

हीति वित्थारो । अनरियं तं इत्थिं वा तं पुरिसं वा हनेय्याति योजना । लिङ्गपरिवत्तेन हेतुभूतेन इत्थिभूतं,

पुरिसभूतज्वाति सम्बन्धो । इत्थिभूतन्ति च इत्थी हुत्वा भूतं, इत्थिभावं वा पत्तं ।

मिगसिङ्गतापससीहकुमारादीनं तिरच्छानगतमातापितरो वियाति योजना । मिगसिङ्गतापसोति मिगसिङ्गनामको (जा० अट्ट० ५.१७.९६ आदयो) तापसो । सीहकुमारोति सीहबाहुकुमारो । आदिसद्देन भूरिदत्तादयो सङ्गण्हाति ।

कुरुन्दियं आगतन्ति सम्बन्धो ।

“सच्चं भणन्तोति गाथाया”ति पदं “सच्चं भासतो लहुकापत्ति होती”ति एत्थ इत्तिसद्देन सम्बन्धितब्बं । “सच्चं भणन्तो”ति गाथाय इति अत्थोति योजना ।

(३) पाचित्तियादिपञ्चावण्णना

४८१. सलाकं देन्तस्स अस्स भिक्खुस्स छेज्जं होतीति योजना । “पाराजिकं होती”ति इमिना होतिछेज्जन्ति पदस्स अत्थं दस्सेति ।

सुप्पतिट्ठितनिग्रोधसदिसं रुक्खमूलं, तमेव वा गहेतब्बं ।

तिस्सित्थियोति एत्थ भुम्मत्थे उपयोगवचनं, पच्चत्तवचनं वाति आह “तासुपी”ति । “यं तं मेथुनं नाम त”न्ति इमिना “मेथुनं यं त”न्ति पदानं समानाधिकरणभावं दस्सेति । “न सेवती”ति इमिना न सेवेति एत्थ तिकारस्स एकारादेसभावं (जा० अट्ट० ४.११.७६ पुत्तो वा पितरं याचे विय) दस्सेति । तयो पुरिसेति एत्थ “उपगन्त्वा”ति पदं अज्झाहरित्वा सम्बन्धितब्बन्ति दस्सेन्तो आह “तयो पुरिसेपि उपगन्त्वा”ति । इमिना तयो पुरिसेति एत्थ उपयोगत्थे उपयोगवचनन्ति दस्सेति । पुरिमनयं गहेत्वा एत्थापि “तीसु पुरिसेसू”ति भुम्मत्थे उपयोगवचनन्ति अत्थोपि युज्जतेव । इमं नयं गहेत्वा पुरिमपदेपि तिस्सित्थियो उपगन्त्वाति उपयोगत्थे उपयोगवचनन्ति अत्थोपि युज्जतेव । तस्मा ते द्वे नया अज्जमज्जोपदेसदायकनया नामाति दट्ठब्बं । “उभतोब्यज्जनसङ्घाते”ति इमिना अनरियसद्देन उभतोब्यज्जनोव इध गहेतब्बोति दस्सेति । “नाचरती”ति इमिना न चाचरेति एत्थापि तिसद्वस्स एकारादेसभावमेव दस्सेति । मेथुनधम्मस्स पुब्बभागं कायसंसंगं आपज्जितुं वायमन्तिया तस्सा भिक्खुनियाति योजना ।

अस्साति गाथाय, तित्थियो आराधको होतीति योजना । तत्थेवाति तित्थियवत्ते एव । अस्साति तित्थियस्स । तमेवाति तित्थियवत्तमेव ।

सङ्घादिसेसन्ति आदिगाथा वुत्ताति सम्बन्धो । तन्ति अज्झोहरणं ।

आकासगतं सामणेरन्ति सम्बन्धो । सङ्गेनपीति पिसद्दो न कम्मारेहेनेवाति दस्सेति । “न कातब्ब”न्ति इमिना सङ्घोपि कम्मारेहोपि भूमिगतोव वट्ठतीति दस्सेति ।

अस्साति गाथाय विनिच्छयोति सम्बन्धो ।

“न देति, न पटिग्गण्हाती”ति किरियापदानं कत्तारं दस्सेन्तो आह “नापि उय्योजिका”ति आदि । तस्साति अवस्सुतपुरिसस्स । “कारणेना”ति इमिना तेनाति पदस्स कारणत्थं दस्सेति । एवसद्दो पन सम्भववसेन योजितो, न अज्जेन

कारणेनाति अत्थो, अवस्सुतस्स पुरिसस्साति सम्बन्धो। गहणेति उय्योजिताय गहणे। तच्च परिभोगपच्चयाति एत्थ तसद्वस्स विसयं, परिभोगस्स च सम्बन्धं दस्सेन्तो आह “तच्च पना”तिआदि। तत्थ “आपत्ति”न्ति इमिना तसद्वस्स विसयं दस्सेति। “तस्सा उय्योजिताया”ति इमिना परिभोगस्स सम्बन्धं दस्सेति। तस्साति उय्योजिताय।

सत्तरसकेसु सङ्कादिसेसेसूति सम्बन्धो। वज्जं न फुसतीति पदस्स अत्थं दस्सेन्तो आह “अज्जं नवं आपत्ति”न्ति।

इति सेदमोचिकगाथावण्णनाय योजना समत्ता।

पञ्चवग्गो

कम्मवग्गवण्णना

४८२. कम्मवग्गे “गणनपरिच्छेदवचन”न्ति इमिना न पमाणवचनन्ति दस्सेति। इमिना कम्मानं ततो ऊनातिरेकभावं निवारति। गणियते गणनं, परिच्छिज्जति अनेनाति परिच्छेदो, गणनस्स परिच्छेदो गणनपरिच्छेदो। अथ वा गणियति अनेनाति गणनं, तमेव परिच्छेदो गणनपरिच्छेदो, सोयेव वचनं गणनपरिच्छेदवचनं। अपलोकनकम्मं नामाति कत्तब्बं कम्मन्ति सम्बन्धो। वुत्तनयेनेवाति “सीमट्टकसङ्कं सोधेत्वा छन्दारहानं छन्दं आहरित्वा”ति वुत्तेन एव नयेन।

तत्थाति चतूसु कम्मेसु, जत्तिदुतियकम्मं पन अत्थीति सम्बन्धो।

तत्थाति द्वीसु कम्मेसु। अवसेसाति छहि कम्मेहि अवसेसा। यदि परिवत्तेत्वा कतं दळ्हीकम्मं न होति, एवं सति दळ्हीकम्मत्थाय किन्ति कातब्बन्ति आह “सचे पना”तिआदि। तत्थ “अक्खरपरिहीनं वा पदपरिहीनं वा”ति इदं अक्खरपदानं गळितं सन्धाय वुत्तं। “दुरुत्तपदं वा”ति इदं सिथिलधनितादिअपरिपुण्णं सन्धाय वुत्तं। एत्थ “दुरुत्तक्खरं वा”ति अज्झाहरितब्बं। इदन्ति पुनप्पुनं वचनं। कम्मं हुत्वाति सुकम्मं हुत्वा।

४८३. सम्मुखाकरणीयअसम्मुखाकरणीयेसु असम्मुखाकरणीयानि अप्पकत्ता पठमं दस्सेत्वा सेसानं सम्मुखाकरणीयभावं दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि। तत्थ तत्थाति तेसु द्वीसु, असम्मुखाकरणीयं नाम अट्ठविधं होतीति सम्बन्धो। तत्थ तत्थाति तेसु तेसु खन्धकेसु। “सुकतं होती”ति वचनसामत्थियतो सम्मुखाकतम्पि सुकतं होतीति अत्थोपि गहेतब्बो।

सेसानीति अट्ठकम्मेहि सेसानि। एतानीति कम्मानि। वत्थुविपन्नानीति वत्थुना विपन्नानि।

तेसम्पीति पटिपुच्छाकरणीयानम्पि। एत्थाति “पटिपुच्छाकरणीय”न्ति पदे। “पुच्छित्वा”ति इमिना पटिपुच्छाति पदस्स त्वापच्चयन्तभावं दस्सेति। “कातब्ब”न्ति इमिना करणीयन्ति एत्थ अनीयसद्वस्स कम्मत्थभावं दस्सेति। यथादिन्नायाहि चुदितकेन यथादिन्नाय। विप्पलपन्तस्साति विकारेन यं वा तं वा वचनं पलपन्तस्स चुदितकस्साति सम्बन्धो। सब्बत्थाति सब्बेसु “तज्जनीयकम्मरहस्सा”तिआदीसु।

अनुपोसथदिवसेति उपोसथदिवसतो अज्जस्मिं दिवसे। तमेवत्थं दस्सेन्तो आह “उपोसथदिवसो नामा”तिआदि। कत्तिकमासन्ति पच्छिमकत्तिकमासं। तस्स पवारणमासत्ता “ठपेत्वा”ति वुत्तं। सामग्गिदिवसो च यथावुत्ता

चातुदसपन्नरसा च उपोसथदिवसो नामाति योजना । यत्रहीति यस्मिं पन विहारे, ठपेन्तीति सम्बन्धो । अन्तराति चातुदसीपन्नरसीनं मज्झे ।

पच्चुक्कट्टित्वा ठपितदिवसोति पच्छा उपरि कट्टित्वा ठपितं कत्तिककाळपक्खचातुदसिं वा पच्चदसिं वा सन्धाय वुत्तं । **इथापी**ति अपवारणाय पवारणट्टानेपि । पाळियमागतनयतो अज्जम्पि नयं दस्सेन्तो आह “अपिचा”तिआदि । **अन्तिमवत्थु**न्ति पाराजिकवत्थुं । **यस्सा**ति पुग्गलस्स । इमिना कम्मरहो पुग्गलो वत्थु नामाति दस्सेति ।

४८४. दब्बस्स अग्गण्हनं वत्थुअपरामसनं नाम न होति, अथ खो नामस्स अग्गण्हनमेवाति आह “तस्स नामं न गण्हाती”ति । अपरामसनाकारं दस्सेन्तो आह “सुणातु मे”तिआदि ।

पुग्गलं न परामसतीति एत्थ **पुग्गलो** नाम उपज्झायोति आह “यो उपसम्पदापेक्खस्स उपज्झायो”ति । तन्ति उपज्झायं ।

सब्बेन सब्बन्ति सब्बथा सब्बं, निपातसमुदायोयं, सब्बेन वा आकारेन सब्बं जत्तिन्ति योजना ।

जत्तिकम्मे पठमं कम्मं कत्वा पच्छा जत्तिट्ठपनम्पि पच्छा जत्तिं ठपेतियेव नाम । **इति इमेही**तिआदि निगमनं ।

४८५. “वुत्तनयेनेवा”ति अतिदिसित्वापि जत्तिकम्मवाचानं असदिसत्ता अपरामसनाकारं दस्सेन्तो आह “एवं पना”तिआदि । तत्थ **नेसन्ति** वत्थुसङ्घपुग्गलानं, पठमानुस्सावने वा दुतियततियानुस्सावनासु वा वत्तब्बे वदन्तोति सम्बन्धो ।

सावनं हापेतीति एत्थ अनुसद्दो लोपोति आह “अनुस्सावनं न करोती”ति । “सावनं हापेती”ति एत्थ न केवलं सब्बेन सब्बं अनुस्सावनं अकरोन्तोयेव सावनं हापेति नाम, अथ खो अनुस्सावनाय दुरुत्तछड्डनम्पि हापेतियेव नामाति दस्सेन्तो आह “योपी”तिआदि । “सकिमेव वा द्विक्खत्तुं वा”ति इमिना तिक्खत्तुं अपरिपूरेन्तोयेव सावनं हापेति नामाति दस्सेति । इमस्स वचनस्स सामत्थियतो जत्तिदुतियकम्मे एकक्खत्तुतो, जत्तिचतुत्थकम्मे तिक्खत्तुतो अतिरेकं कम्मवाचं करोन्तो न हापेतीति जायति ।

“छड्डेती”ति एत्थ छड्डनस्स पदक्खरानं गळितभावेन पाकटत्ता तं अदस्सेत्वा “दुरुत्तं करोती”ति एत्थ दुरुत्तमेव दस्सेन्तो आह “दुरुत्तं करोतीति एत्थ पना”तिआदि । करोन्तेन भिक्खुना उपलक्खेतब्बोति सम्बन्धो ।

“सिथिल...पे... पभेदो”ति ख्यायं ब्यज्जनप्पभेदो वुत्तो, अयं ब्यज्जनप्पभेदोति योजना । गाथायं **दसधा**ति दसप्पकारेन । **ब्यज्जनबुद्धिया**ति वद्धेतीति **बुद्धि**, ब्यज्जनमेव अक्खरमेव सिथिलादिवसेन दसधा बुद्धि **ब्यज्जनबुद्धि**, ताय । एत्थ “दसधा”ति पदेन “ब्यज्जनबुद्धी”ति समासपदस्स अन्तरे दसधासद्वस्स लोपं दस्सेति “कम्मजं एवा”तिआदीसु (विसुद्धि० २.४५०; विसुद्धि० महाटि० २.४५०) विय । एत्थ हि एवसद्देन कम्मेन एव जातं **कम्मजन्ति** समासं कत्वा समासमज्जे एवसद्दलोपं दस्सेति । **पभेदो**ति विसेसो । अयं पनेत्थ योजना — सिथिलञ्च धनितञ्च दीघञ्च रस्सञ्च गरुक्ञ्च लहुक्ञ्च निगगहितञ्च सम्बन्धञ्च ववत्थितञ्च विमुत्तञ्चाति दसधा ब्यज्जनबुद्धियाव पभेदो विसेसो जातब्बोति । “सिथिल”न्ति आदीनि दस पदानि “अक्खरं पदं ब्यज्जन”न्ति नपुंसकलिङ्गवसेन वुत्तपाठनिस्साय वुत्तानीति दट्ठब्बं ।

गाथाय वित्थारं दस्सेन्तो आह “एत्थ ही”तिआदि । अगाळहेन वचीपयोगेन वत्तब्बं अक्खरं **सिथिलं** । गाळहेन वचीपयोगेन वत्तब्बं अक्खरं **धनितं** । **तेस्वेवाति** पच्चसु एव वगोसु । न केवलं दीघमेव गरुकं नाम, अथ खो संयोगपरम्पीति आह “यं वा”तिआदि । यं अक्खरं संयोगपरं कत्वा वुच्चति, तम्पि **गरुकं** नामाति योजना । संयोगो परो यस्स अक्खरस्साति **संयोगपरं** । “संयोगपद”न्तिपि पाठो । यं असंयोगपरं कत्वा वुच्चति, तम्पि **लहुकं** नामाति योजना । यं सानुनासिकं कत्वा वत्तब्बं, तं **निग्गहितं** नामाति योजना । **निग्गहेत्वाति** **निग्गहितं** नाम अत्थतो ठानकरणानं अविस्सज्जनं अमुच्चनन्ति आह “अविस्सज्जेत्वा”ति । यं सम्बन्धित्वा वुच्चति, तं **सम्बन्धं** नामाति योजना । यं असम्बन्धं कत्वा वुच्चति, तं **ववत्थितं** नामाति योजना । यं अनिग्गहेत्वा वुच्चति, तं **विमुत्तं** नामाति योजना । **अनिग्गहेत्वाति** अनिग्गहं नाम अत्थतो विस्सज्जनन्ति आह “विस्सज्जेत्वा”ति ।

एवं व्यञ्जनबुद्धिविसेसं दस्सेत्वा इदानीं कम्मवाचाय उच्चारणविसेसं वित्थारेन दस्सेन्तो आह “तत्था”तिआदि । तत्थ **तत्थाति** तासु दससु व्यञ्जनबुद्धीसु । तथासद्देन तकारस्स थकारकरणञ्च सिथिलस्स धनितकरणञ्च अतिदिसति, तथा “पत्तकल्लं एसा जत्ती”तिआदिवचनञ्च सिथिलस्स धनितकरणं नामाति योजना ।

इतीति एवं । सिथिले कत्तब्बे धनितं करोतीति सम्बन्धो । **चत्तारि व्यञ्जनानीति** चत्तारि अक्खरानि । व्यञ्जनसद्दो हि इध अक्खरवाचको । चतस्सन्नं व्यञ्जनबुद्धीनं कम्मदूसनं दस्सेत्वा इतरासं अदूसनं दस्सेन्तो आह “इतरेसु पना”तिआदि । **अनुक्कमागतन्ति** अरियेहि ओतरित्वा अनुक्कमेन आगतं । **पवेणित्ति** सन्ततिं । विनासेत्वा वुत्ते किं कम्मवाचाकोपो होतीति आह “सचे पना”तिआदि । **न कुप्पतीति** न नस्सति । कस्मा पन कम्मवाचा न कुप्पति, ननु कम्मं कोपेन्ती कम्मवाचा कुप्पतीति आह “इमानि ही”तिआदि । हि यस्मा न कोपेन्ति, तस्मा कम्मवाचा न कुप्पतीति योजना ।

यं पन वचनं सुत्तन्तिकत्थेरा वदन्तीति सम्बन्धो । कच्चायनादिसुत्तन्तं करोन्तीति **सुत्तन्तिका**, कच्चायनादयो, सुत्तन्तिका च ते थेरा चेति **सुत्तन्तिकत्थेरा** । **न वट्ठीति** अक्खरविकारो न वट्ठीति । विनयधरेन कम्मवाचा कातब्बाति सम्बन्धो । **यथापाळियाति** भगवता यथावुत्ताय पाळिया । **व्यञ्जननिरुत्तियाति** व्यञ्जननिरुत्तियं । **इतरथाति** वुत्तदोसपरिहरणतो अज्जेन पकारेन ।

अकाले वा सावेतीति एत्थ **अकालो** नाम अनोकासोति आह “अनोकासे”ति । अनोकासो नाम जत्तिअनुस्सावनानं पुब्बापरवितथन्ति आह “जत्तिं अट्टपेत्वा”तिआदि । पठमंयेव जत्तिं अट्टपेत्वा पठमंयेव अनुस्सावनकम्मं कत्वाति योजना । “पठमंयेवा”ति हि पदं पुब्बापरापेक्खं । **इतीति**आदि निगमनं ।

४८६. या एकवीसति भिक्खू न गण्हाति, अयं **अतिखुद्दकसीमा** नामाति योजना । **एकवीसति भिक्खूति** अब्भानकम्मे कम्मारेन सद्धिं एकवीसति भिक्खू । यत्थ सीमायं निसीदितुं न सक्कोन्ति, अयं **अतिखुद्दकसीमा** नामाति योजना । **निसीदितुन्ति** अज्जमज्जस्स हत्थपासं अविजहित्वा परिमण्डलाकारेन निसीदितुं । **तत्थाति** अतिखुद्दके । **एत्थाति** सेससीमासु । या सम्मता होति, अयं **अतिमहती** नामाति योजना । **केसग्गमत्तेनापीति** पिसद्दो ततो अतिरेकेन पन पगेवाति दस्सेति । अघटितं असम्बन्धं निमित्तं इमिस्साति **अघटितनिमित्ता** । खण्डनिमित्तभावं अखण्डनिमित्तदस्सनेन पाकटं करोन्तो आह “पुरत्थिमाया”तिआदि । **पुब्बकित्तितन्ति** पठमकित्तितं । **तत्थेवाति** उत्तराय एव दिसाय । **अपरापीति** पिसद्दो दुतियत्थसम्पिण्डनत्थो । या सम्मता होति, **खण्डनिमित्ता** नामाति योजना । **अनिमित्तपगन्ति** यथाभूतकथनविसेसनमेव, न व्यवच्छेदविसेसनं तचसारादिग्गहणेन अनिमित्तपगभावस्स पाकटत्ता । **अन्तराति** मज्झे । या सम्मता होति, **सा छायानिमित्ता** नाम, अनिमित्ता नामाति योजना ।

बहि ठितो हुत्वा सम्मन्ततीति योजना । निमित्तानि पन बहि ठत्वापि कित्तेतुं वट्ठति । **एवं सम्मतापीति** पिसद्वो असम्मता पन पगेवाति दस्सेति । **सीमाय सीमन्ति** पदानं सम्बन्धापेक्खत्ता, तस्स च असमानभावतो तेसं विसुं विसुं सम्बन्धं दस्सेन्तो आह “अत्तनो सीमाय परेसं सीम”न्ति । **सम्भिन्दतीति** सम्बन्धं करोति । एत्थ हि भिदिधातु द्विधाकरणत्थवाचको, धात्वत्थबाधकेन संत्यूपसग्गेन सम्बन्धवाचको होतीति दट्ठब्बं । **तत्थाति** तासु द्वीसु सीमासु । **इतीति** एवं । **तासूति** सीमासु ।

४८७-८. यम्पि कम्मप्पत्तछन्दारहलक्खणन्ति योजना । **तत्थाति** तस्सं परिसतो कम्मविपत्तियं । **तम्पीति** कम्मप्पत्तछन्दारहलक्खणम्पि, वुत्तमेवाति सम्बन्धो । **तत्थाति** “चत्तारो भिक्खू पकतत्ता कम्मप्पत्ता”ति पाठे । **अनुक्खित्ताति** सङ्केन उक्खेपनीयकम्मस्स अकतत्ता अनुक्खित्ता । **परिसुद्धसीलाति** पाराजिकं अनज्झापन्नत्ता परिसुद्धसीला । इमेहि पदेहि पकति अत्ता सभावो एतेसन्ति **पकतत्ताति** अत्थं दस्सेति । “कम्मस्स अरहा”ति इमिना “**कम्मप्पत्ता**”ति पदस्स छट्ठीसमासञ्च पत्तसदस्स अरहअनुच्छविकत्थभावञ्च दस्सेति । **तेहीति** चतूहि पकतत्तेहि । **एतीति** आगच्छति । **अवसेसाति** चतूहि पकतत्तेहि अवसेसा । **यस्स पनाति** पुग्गलस्स पन । **कम्मरहोति** कम्मस्स अरहो ।

४८९. एत्थाति पण्डकादीनं अवत्थुभावदस्सनट्ठाने ।

अपलोकनकम्मकथा

४९५-६. **तत्थाति** चतूसु कम्मेसु । **एत्थाति** ओसारणादिपाठे । **पदसिलिट्ठतायाति** लोके पदानं सिलिट्ठभावतो । **तत्थाति** ओसारणादीसु पञ्चसु । कण्टकसामणेरस्स या सा दण्डकम्मनासना अत्थि, सा निस्सारणाति योजना । “मिच्छादिट्ठिको होती”ति वत्वा तमेवत्थं दस्सेतुं “अन्तग्गाहिकाय दिट्ठिया समन्नागतो”ति वुत्तं । मिच्छादिट्ठि हि लिङ्गनासनाय कारणं होति । **सोति** सामणरो, “निस्सज्जापेतब्बो”ति पदे कारितकम्मं, वुत्तकम्मं वा । **तं लद्धिन्ति** धातुकम्मं, अवुत्तकम्मं वा । किन्ति कातब्बन्ति आह “एवञ्च पन कम्मं कातब्ब”न्ति ।

कातब्बाकारं दस्सेन्तो आह “सङ्गं भन्ते”तिआदि । यं सहसेय्यं लभन्तीति योजना । **तस्साति** सहसेय्यस्स । **अलाभायाति** अलाभत्थाय । “चर पिरे विनस्सा”ति इमिना निस्सारणाकारं दस्सेति । अत्थो पनस्स हेट्ठा वुत्तोयेव ।

सोति समणरो, ओसारेतब्बोति सम्बन्धो ।

स्वायन्ति सो अयं सामणरो, अच्चयं देसेतीति सम्बन्धो । **सोरतोति** सुन्दरलद्धियं रतो, दुलद्धितो वा सुट्ठु ओरतो । **यथा पुरेति** यथा पुब्बे रुच्चति, तथाति योजना । **कायसम्भोगसामग्गिदानन्ति** कायेन च सम्भोगेन च सामग्गिया दानं ।

एवन्तिआदि निगमनं । यस्मा पन ब्रह्मदण्डो पञ्चसतिकक्खन्धके (चूळव० ४४५) छन्नस्सेव पञ्चत्तो, तस्मा तस्सेव दातब्बोति आह “न केवल”न्तिआदि । **एसाति** ब्रह्मदण्डो, अज्जोपि यो भिक्खु विहरति, तस्सपि दातब्बोति सम्बन्धो । किन्ति दातब्बोति आह “एवञ्च पन दातब्बो”ति । दातब्बाकारं दस्सेन्तो आह “सङ्गमज्जे”तिआदि ।

यं वचनं इच्छेय्य, तं वचनन्ति योजना । **खमापेन्तस्साति** सङ्गं खमापेन्तस्स तस्स भिक्खुस्साति योजना ।

पटिसङ्गाति पटिसङ्गाय, जाणेन पच्चवेक्खित्वाति अत्थो ।

यन्ति अवन्दियकम्मं, अनुज्जातन्ति सम्बन्धो। केन अनुज्जातन्ति आह “भगवता”ति। किस्मिं खन्धके अनुज्जातन्ति आह “भिक्षुनिखन्धके”ति। केसु वत्थूसु अनुज्जातन्ति आह “तेन खो पन...पे... इमेसु वत्थूसू”ति (चूळव० ४११)। किं कत्वा अनुज्जातन्ति आह “दुक्कटं पज्जपेत्वा”ति। किन्ति अनुज्जातन्ति आह “अनुजानामि...पे... कातब्बो”ति। तस्साति अवन्दियस्स। “न ओसारणादीनी”ति इमिना एवसद्दस्स छट्ठेतब्बत्थं दस्सेति। तस्साति कम्मलक्खणभूतस्स अवन्दियस्स। तत्थेवाति भिक्षुनिखन्धकेयेव। नन्ति कम्मलक्खणं। इथापीति परिवारे कम्मवगोपि।

अपासादिकन्ति अपसादावहं, अपसादजनकं वा।

ततोति अवन्दियकरणतो। इमन्ति भिक्षुं। वन्दियन्ति वन्दितब्बं, वन्दनं वा।

एत्थाति अपलोकनकम्मे, भिक्षुनिसङ्गमूलकं कत्वा पज्जत्तन्ति योजना। भिक्षुसङ्गस्सापीति पिसद्दो न भिक्षुनिसङ्गस्सेवाति दस्सेति। पनसद्दो सम्भावनत्थो, तथा भिक्षुनिसङ्गमूलकं पज्जत्तम्पीति अत्थो, लभितब्बभावं वित्थारेन दस्सेन्तो आह “यं ही”तिआदि। यं अपलोकनकम्मं करोतीति योजना। अप्पमत्तकविस्सज्जकेन पन दातब्बानीति सम्बन्धो। तेसन्ति सूचिआदीनं। सोयेवाति अप्पमत्तकविस्सज्जकोयेव। ततोति अप्पमत्तकतो। तत्थाति सेनासनक्खन्धकवण्णनायं (चूळव० अट्ठ० ३२१)। वुत्तप्पकारं गिलानभेसज्जम्पीति सम्बन्धो। योपि चाति भिक्षुपि च होतीति सम्बन्धो। तस्स दातब्बाति सम्बन्धो। तत्तुप्पादतोति तस्मिं महावासे उप्पादपच्चयतो, गहेत्वाति सम्बन्धो। “पेसलस्सा”तिआदिना दुस्सीलादीनं दातुं न वट्ठतीति दस्सेति।

जग्गापेतुं वट्ठतीति एत्थ अपुच्छित्वा जग्गापेतुं वट्ठतीति आह “अयं भिक्षू”तिआदि। ओदिस्साति उद्दिसित्वा।

आसनघरं वाति पटिमाघरं वा, कारको मनुस्सोति सम्बन्धो। उपनिक्खेपतो गहेत्वाति सम्बन्धो। सङ्घिकेनपीति पिसद्दो न केवलं चेति यस्स उपनिक्खेपेनेव, अथ खो सङ्घिकेनपीति दस्सेति।

यापनमत्तं अलभन्तेहि करोन्तेहीति योजना, परिभुज्जन्तेहि हुत्वाति सम्बन्धो। “वत्तं करोमा”तिआदिना “यापनमत्त”न्ति पदस्स अत्थं दस्सेति। विहारे रोपिता ये फलरुक्खाति योजना। येसन्ति रुक्खानं। तेसूति रुक्खेसु। ये पनाति रुक्खा पन, अपरिगहिता होन्तीति सम्बन्धो। तं पनाति अपलोकनकम्मं पन। सलाकं गणहन्ति एत्थाति सलाकगं, ठानं। “यागग्गभत्तग्ग”इति एत्थापि एसेव नयो। उपोसथग्गेति उपोसथस्स गहणट्ठाने, उपोसथगेहेति अत्थो। तत्थाति उपोसथग्गे। तन्ति अपलोकनकम्मं।

यं मूलतचपत्तअङ्कुरपुप्फफलखादनीयादीति योजना। अन्तोसीमायाति अन्तो उपचारसीमाय।

सुकतमेवाति सङ्घेन कतमेव। उपोसथदिवसेति निदस्सनमत्तं यस्मिं कस्मिंचि दिवसेपि कतत्ता।

फलवारेनाति रुक्खानं फलगहणवारेन। रुक्खा धरन्तीति रुक्खा तिष्ठन्ति, संविज्जन्ति वा। येहीति भिक्षूहि रोपिता, होन्तीति सम्बन्धो। सा एव कतिकाति पुब्बे कता सा एव कतिका, अज्जा कतिका न कातब्बाति अधिप्पायो।

अज्जस्मिं विहारेति रुक्खानं ठितविहारतो अज्जस्मिं विहारे। तेसन्ति रुक्खानं, सामीति सम्बन्धो। येपीति रुक्खापि,

रोपिताति सम्बन्धो । अञ्जतो ठानतोति योजना । तेसूति रुक्खेसु । एत्थाति विहारे । तेहि पनाति परिवेणसामिकेहि भिक्खूहि पन । दसभागान्ति दसमभागं । “एसेव नयो”ति इमिना दसभागं दत्वाति अत्थं अतिदिसति ।

सम्भावनीयभिक्खुनोति सीलसुतादीहि सम्भावनीयस्स भिक्खुनो । तत्थाति पोराणविहारे । मूलेति पुब्बे, आदिकालेति अत्थो । निक्कुक्कुच्चेनाति “अभाजितमिदं”न्ति कुक्कुच्चविरहेन । खिच्चनमत्तमेव तन्ति तं खिच्चनं खिच्चनमत्तमेव, न सामणेराणं खिच्चनं रुहतीति अत्थो ।

पनसरुक्खन्ति कण्टकीफलरुक्खं । अयं सामीचीति अयं भाजेत्वा खादनं अनुधम्मता । खायितन्ति खादितं । द्विन्नं तिण्णं कतिकपटिप्पस्सम्भनं नयेन जातुं सक्कुण्येयत्ता तं अदस्सेत्वा एकस्सेव कतिकपटिप्पस्सम्भनं दस्सेन्तो आह “एकभिक्खुके पना”तिआदि । पुरिमकतिकाति “यथासुखं परिभुञ्जितुं रुच्चती”ति (परि० अट्ठ० ४९५-४९६) पुरे कता कतिका । तेसन्ति सामणेराणं, फातिकम्मन्ति सम्बन्धो । भाजेत्वाति सामणेराणं भाजेत्वा । इमिना सामणेराणं फातिकम्मं न दातब्बम्पि भागं भाजेतब्बन्ति दस्सेति ।

सामन्तगामेहीति आसन्नगामेहि, आगन्त्वाति सम्बन्धो । एकं अम्बं एकं लबुजन्ति योजना । अदिय्यमाने दोसे दस्सिते दिय्यमाने आनिसंसम्पि अत्थतो जातब्बन्ति दस्सेन्तो आह “अदिय्यमाने ही”तिआदि ।

गणहन्तानं मनुस्सानन्ति सम्बन्धो । ततोति कतिकवत्तट्ठपनतो । न वत्तब्बाति फलदानकुलदूसकत्ता न वत्तब्बा । किन्ति आचिक्खितब्बन्ति आह “नाळिकेरादीनी”तिआदि । अनुविचरित्वाति पदानमनुक्कमेन विचरित्वा । उपट्ठुभागोति भिक्खूणं लट्ठुभागतो उपट्ठो भागो । अपलोकेत्वाति सङ्गं आपुच्छित्वा ।

मग्गगमियसत्थवाहोति मग्गं गमिको सत्थवाहो । सोति बलक्कारेण गहेत्वा खादन्तो । छायादीनन्तिआदिसद्देन आरामवनानि सङ्गहेतब्बानि । सचे अत्थीति सचे अत्थो अत्थि । फलभरिताति फलेन परिपुण्णा । “फलभारिता”तिपि पाठो । फलसङ्घातेन भारेण समन्नागताति अत्थो । अपच्चासीसन्तेनाति तेसं सन्निका दानपटिदानं अपच्चासीसन्तेन । पुब्बे वुत्तमेवाति पुब्बे सङ्घिकट्टाने “कुट्ठो हि सो”तिआदिना वुत्तमेव । एत्थाति पुग्गलिकट्टाने ।

तन्ति फलारामं । सोति पटिबलो भिक्खु । भारियं कम्मन्ति जग्गनकम्मं भारियं । एत्तकेनाति ततियभागउपट्ठुभागमत्तेन । सब्बं फलारामन्ति सम्बन्धो । मूलभागान्ति पठमभागं । “दसभागमत्तं”न्ति इमिना तदत्थं दस्सेति । दत्वाति सङ्घस्स दत्वा । सोति भिक्खु । अकतावासन्ति पुब्बे अकतं नवं सेनासनं । आरामन्ति सङ्घस्स आरामं । तेहिपीति निस्सितकेहिपि । पिसदो आचरियं अपेक्खति । तेसन्ति निस्सितकानं । जग्गितकालेति जग्गितानं रुक्खानं पुप्फफलभरितकाले । जग्गनकालेति जग्गनमत्तकाले, जग्गनमत्तमेव, न जग्गनकारणा किञ्चि पुप्फं वा फलं वा होति, तस्मिं कालेति अत्थो । “बहु”न्तिआदिना वारेतब्बाकारं दस्सेति ।

फातिकम्मेन जग्गन्तो न अत्थीति योजना । अनापुच्छित्वावाति सङ्गं अनपलोकेत्वाव । इतीति एवं ।

जत्तिकम्मट्टानभेदे पन एवं विनिच्छयो वेदितब्बोति योजना । ओसारेति सङ्घमज्झं पवेसेति इमाय जत्तियाति ओसारणा ।

निस्सारियति सङ्घतो बहि करियति इमायाति निस्सारणा । जत्ति उपोसथो नामाति इदं कारणूपचारवसेन वुत्तं ।

तेनाह “उपोसथकम्मवसेन ठपिता”ति । एसेव नयो **जत्तिपवारणा** नामाति एत्थापि ।

अनुसासेय्यातिआदिना पठमपुरिसएय्यविभत्तिवसेन ठपिता जत्ति अत्तना परं सम्मनितुं ठपिता जत्ति नाम ।

अनुसासेय्यन्तिआदिना उत्तमपुरिसएय्यविभत्तिवसेन ठपिता जत्ति अत्तनाव अत्तानं सम्मनितुं ठपिता जत्ति नाम । अत्तनाव अत्ता वा परो वा सम्मनियति इमाय जत्तियाति **सम्मुति** । निस्सट्ठपत्तचीवरादीनि दीयन्ति अनेनाति **दानं**, जत्ति । वच्चं अनपेक्खित्वा वाचकस्स नियतनपुंसकलिङ्गत्ता नपुंसकलिङ्गवसेन वुत्तं ।

आपत्ति पटिग्गण्हियति अनेनाति **पटिग्गहो** ।

पटिमुखं उपरि कट्ठियति इमायाति **पच्चुक्कड्डना** ।

कम्ममेवाति लक्खियति अनेनाति **कम्मलक्खणं** ।

“**तथा**”ति पदेन “कम्मलक्खणं नामा”ति पदं अतिदिसति । **ततो**ति सब्बसङ्गाहिकजत्तितो । परा द्वे जत्तियो कम्मलक्खणं नामाति योजना । **इती**तिआदि निगमनं ।

जत्तिदुतियकम्मट्टानभेदे ओसारणादीनं विसेसं दस्सेन्तो आह “वड्डस्स लिच्छविनो”तिआदि । सीमासम्मुति चातिआदिना योजना कातब्बा ।

या पन द्वे जत्तिदुतियकम्मवाचा वुत्ताति योजना । **इती**तिआदि निगमनं ।

जत्तिचतुत्थकम्मट्टानभेदे योजनानयो पाकटोयेव ।

४९७. चतुवग्गकरणे कम्मेतिआदिकाय देसनाय सम्बन्धं दस्सेन्तो आह “इति कम्मानी चा”तिआदि । तत्थ **इती**ति एवं दस्सेत्वाति सम्बन्धो । **तस्सत्थो**ति तस्स “चतुवग्गकरणे कम्मे”तिआदिवचनस्स अत्थो वेदितब्बोति सम्बन्धो ।

इति कम्मवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

अत्थवसवग्गादिवण्णना

४९८. एवं कम्मवग्गवण्णनं दस्सेत्वा तस्सान्तरे वुत्ताय “द्वे अत्थवसे पटिच्चा”तिआदिकाय देसनाय अनुसन्धिं दस्सेन्तो आह “इदानी”तिआदि, इदानी आरब्धन्ति सम्बन्धो । यानि तानि सिक्खापदानीति योजना । **दिट्ठधम्मिकवेरानन्ति** दिट्ठधम्मे पवत्तत्ता च विरमितब्बत्ता च दिट्ठधम्मिकानं वेरानं । **संवराया**ति एत्थ संपुब्बो वरधातु पिदहनत्थो, आयसहो च तदत्थोति आह “पिदहनत्थाया”ति । **विपाकदुक्खसङ्घातानन्ति** पाणातिपातादीनं विपाकभूतानं दुक्खसङ्घातानं । **सम्परायिकानन्ति** सम्पराये पवत्तानं । **इधा**ति इमस्मिं सिक्खापदपञ्जत्तानिसंसट्ठाने । “वज्जनीयभावतो”ति इमिना वज्जेतब्बानीति **वज्जानी**ति वचनत्थं दस्सेति । भायन्ति एतेहीति **भयानि** । **अक्खमट्टे**नाति असहणीयट्टेन । “अकुसलानीति वुच्चन्ती”ति इमिना विपाकदुक्खानि फलूपचारेन अकुसलानि नामाति दस्सेति । गणबन्धभेदनत्थाय सिक्खापदं पञ्जत्तन्ति एवमेव पाठो । पोत्थकेसु पन “गणभोजनसिक्खापदं पञ्जत्त”न्ति पाठो लिखितो । **सब्बत्था**ति सब्बस्मिं अत्थवसवग्गे । **यन्ति** वचनं । **एत्था**ति इमस्मिं वग्गे ।

इति अत्थवसवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

४९९. वत्तेसु वत्तमानो पुग्गलो ओसारीयति अनेनाति ओसारणीयं, कम्मं । तेन वुत्तं “येन कम्मेन ओसारीयति, तं कम्मं पज्जत्तं”न्ति । “येन कम्मेना”तिआदिना भण्डनकारकादयो निस्सारीयन्ति अनेन कम्मेनाति निस्सारणीयन्ति वचनत्थं दस्सेति ।

५००. सत्तापत्तिखन्धा पज्जत्तं नामाति सम्बन्धो । अन्तराति ककुसन्धादीनं तिण्णं बुद्धानञ्च अम्हाकं भगवतो च अन्तरे । “सिक्खापदे”ति इमिना “अपज्जत्ते”ति पदस्स अत्थं दस्सेति । मक्कटीवत्थुआदिविनीतकथा अनुपज्जत्तं नामाति सम्बन्धो । “सिक्खापदे”ति इमिना “पज्जत्ते”ति पदस्स अत्थं दस्सेति । सब्बत्थाति सब्बस्मिं आनिसंसवग्गे ।

इति आनिसंसवग्गवण्णनाय योजना समत्ता ।

५०१. सब्बसिक्खापदानं सङ्गहन्ति सम्बन्धो । तत्थाति “नव सङ्गहा”तिआदिपाठे एवमत्थो वेदितब्बोति योजना । “वत्थुना सङ्गहो”ति इमिना “वत्थुस्मिं, वत्थूनं सङ्गहो”ति अत्थं निवारति । एत्थाति “वत्थुसङ्गहो”तिआदिपाठे । हीति वित्थारो । यस्मा नत्थीति सम्बन्धो । सब्बानीति सिक्खापदानि । “सङ्गहितानी”ति इमिना सङ्गहितब्बोति सङ्गहोति निब्बचनं दस्सेति । एवं तावातिआदि निगमनं ।

यस्मा पन सङ्गहिताति सम्बन्धो ।

एवमेत्थातिआदिना खन्धसमुद्धानअधिकरणसमथे सम्पिण्डेत्वा निगमनं दस्सेति । एत्थाति सङ्गहवग्गे ।

इति समन्तपासादिकाय विनयसंवण्णनाय

नवसङ्गहितवण्णनाय योजना समत्ता ।

निट्ठिताति निट्ठं निप्फत्तिं इता गताति निट्ठिता, अथ वा निट्ठे निप्फत्तियं इता ठिताति निट्ठिता । चसद्दो अवधारणत्थो, निट्ठिता एवाति हि अत्थो । अनुत्तानत्थपदवण्णनाति अनुत्तानानं अत्थवन्तपदानं, अत्थानञ्च पदानञ्च वण्णना ।

इति परिवारवण्णनाय योजना समत्ता ।

निट्ठिता च पाचित्यादिवण्णनाय योजनाति ।

जादिलज्झितनामेननेकानं वाचितो मया ।

परिवारविनयस्स, समत्तो योजनानयो ॥

निगमनकथावण्णना

एवं विनयसंवण्णनं कत्वा इदानि तं निगमेन्तो आह “एत्तावता”तिआदि । तत्थ एत्तावताति एत्तकेन “यो कप्पकोटीहिपि अप्पमेय्य”न्तिआदिवचनतो (पारा० अट्ठ० १. गन्थारम्भकथा) पट्ठाय “नवसङ्गहितवग्गवण्णना निट्ठिता”ति

वचनपरियोसानानं अक्खरपदव्यञ्जनानं समुदायभूतेन वचनक्कमेन, समत्ताति सम्बन्धो ।

उभतोविभङ्गखन्धकपरिवारविभत्तिदेसनन्ति उभतोविभङ्गेन च खन्धकेन च परिवारेन च विभजितब्बदेसनं विनयपिटकन्ति सम्बन्धो । **नाथो**ति भिक्खुभिक्खुनीनं हितपटिपत्तिं याचनट्टेन च किलेसानं उपतापनट्टेन च वेनेय्यानं हितसुखं आसीसनट्टेन च चित्तिस्सरियट्टेन च नाथो । **वेनेय्यन्ति** विनेतब्बट्टेन वेनेय्यं । **जिनो**ति पञ्चमारानं जितट्टेन जिनो । अयं पनेत्थ योजना — नाथो वेनेय्यं विनेन्तो जिनो उभतोविभङ्गखन्धकपरिवारविभत्तिदेसनं यं विनयपिटकं आहाति ।

समधिकसत्तवीसतिसहस्समत्तेनाति सह अधिकेन सत्तसहस्सप्पमाणेन च वीसतिसहस्सप्पमाणेन च गन्थेनाति सम्बन्धो । **तस्सा**ति विनयपिटकस्स । **समन्तपासादिका**ति समन्ततो पसादं वहिका, जनिका वा । तत्रायं योजना — तस्स समधिकसत्तवीसतिसहस्समत्तेन गन्थेन समन्तपासादिका नाम संवण्णना समत्ताति ।

तत्रिदन्ति तत्र इदं । “तत्रा”ति पदं पुरिमवचनापेक्खं । तत्र “समन्तपासादिका नामा”ति वचनेति हि अत्थो । **समन्तपासादिकत्तस्मिन्ति** पच्चत्तत्थे चेतं भुम्मवचनं होति “इदम्पि सीलस्मि”न्तिआदीसु (दी० नि० १.१९४ आदयो) विय, समन्तपासादिकत्तन्ति अत्थो । अयं पनेत्थ योजनातत्र “समन्तपासादिका नामा”ति वचने समन्तपासादिकाय इदं समन्तपासादिकत्तं होतीति अयं समन्तपासादिकभावोति अत्थो ।

आचरियपरंपरतोतिआदीसु गाथासु वुत्तं नवविधं विसेसनपदं “न दिस्सती”ति पदेन सम्बन्धितब्बं । **सम्पस्सतन्ति** सम्मा पस्सन्तानं विञ्जूनन्ति सम्बन्धो । **यतो**ति यस्मा, न दिस्सतीति सम्बन्धो । **एत्था**ति संवण्णनायं । **समन्तपासादिकात्वेवा**ति समन्तपासादिका इति एव नाम । **विनयस्सा**ति विनयपिटकस्स । **विनेय्यदमनकुसलेना**ति विनेय्यानं दमने छेकेन । **लोकनाथेना**ति लोकानं नाथेन । **लोकमनुकम्पमानेना**ति लोकं अनुकम्पमानेन । अयज्हेत्थ योजना — आचरियपरंपरतो...पे०... विभङ्गनयभेददस्सनतो सम्पस्सतं विञ्जूनं एत्थ किञ्चि अपासादिकं यतो न दिस्सति, तस्मा विनेय्यदमनकुसलेन लोकनाथेन लोकमनुकम्पमानेन भगवता वुत्तस्स विनयस्स अयं समन्तपासादिकात्वेव संवण्णना पवत्ताति ।

तिस्सोपि इमा सीहळट्ठकथायो सुत्वाति सम्बन्धो । कस्स सन्तिके सुतन्ति आह “बुद्धमित्तो...पे०... सन्तिके”ति । “बुद्धमित्तो”ति नामेन विस्सुतस्स यसस्सिनो विनयञ्जुस्स धीरस्स थेरस्स सन्तिके सुत्वाति योजना । “सुत्वा”ति पदं “आरद्धा”ति पदे पुब्बकालकिरियाविसेसनं ।

महामेघवनुय्याने भूमिभागे पतिट्ठितो सत्थु महाबोधिविभूसितो यो महाविहारो अत्थीति योजना ।

तस्स महाविहारस्स दक्खिणे दिसाभागे **पधानघरं** पधानघरनामकं उत्तमं सुचिचारित्तसीलेन भिक्खुसङ्घेन सेवितं यं परिवेणं अत्थि, तत्थ कारयीति योजना ।

कोनामो कारयीति आह “उळारकुलसम्भूतो...पे०... विस्सुतो”ति । तत्थ उळारकुलसम्भूतो सङ्गुपट्टायको सदा अनाकुलाय सद्दाय रतनत्तये पसन्नो “महानिगमसामी”ति विस्सुतो उपासको कारयीति सम्बन्धो ।

कं कारयीति आह “चारु...पे०... सम्पन्नसलिलासय”न्ति । तत्थ **चारुपाकारसंचितं** सोभेन पाकारेन सुट्ठु चितं चिनितं मनोरमं **सीतच्छायतरूपेतं** सीतच्छायेन रुक्खेन उपेतं **सम्पन्नसलिलासयं** मधुरजलाधारं यं पासादं कारयीति

योजना । महानिगमसामिनो तत्र पासादे वसतामयाति सम्बन्धो ।

कं उद्दिसित्वा कीदिसा का आरद्धाति आह “सुचिसीलसमाचारं...पे०... विनयवण्णना”ति । तत्थ सुचिसीलसमाचारं **बुद्धसिरिह्वं** थेरं उद्दिसित्वा **इद्धा** अत्थविनिच्छयादीहि परिपुण्णा या विनयवण्णना आरद्धाति योजना ।

किंनामस्स रज्जो कतमे संवच्छरे आरद्धा, किस्मिं काले परिनिट्ठिताति आह “पालयन्तस्स...पे०... परिनिट्ठिता”ति । तत्थ सकलं लङ्कादीपं निरब्बुदं कत्वाति सम्बन्धो । पालयन्तस्स सिरिनिवासस्स **सिरिपालयसस्सिनो** रज्जो जयसंवच्छरेति सम्बन्धो । समवीसतिमे खेमे जयसंवच्छरे अयं विनयसंवण्णना आरद्धा, **एकवीसम्हि** रज्जो एकवीसतिमे संवच्छरे सम्पत्ते सति परिनिट्ठिताति योजना ।

यथा अत्तनो संवण्णना निरुपद्वा सीधं निट्ठं उपगता, एवं लोकस्स धम्मूपसंहिता सीधं गच्छन्तूति आसीसं दस्सेन्तो आह “उपद्वाकुले”ति आदि । तत्थ **उपद्वाकुले** उपद्दवेहि आकुले **लोके** सत्तलोके **निरुपद्दवतो** उपद्दवविरहतो यथा अयं विनयसंवण्णना एकसंवच्छरेनेव निट्ठं उपागता, एवं सब्बस्स लोकस्स आरद्धा सब्बेपि धम्मूपसंहिता अत्था निरुपद्वा सीधं निट्ठं गच्छन्तूति योजना ।

अत्तना समाचितस्स पुज्जस्स इच्छितत्थे परिणामनं दस्सेन्तो आह “चिरट्ठितत्थं धम्मस्सा”ति आदि । तत्थ धम्मस्स चिरट्ठितत्थं इमं विनयसंवण्णनं करोन्तेन सद्धम्मबहुमानेन मया यच्च पुज्जं समाचितं, सब्बस्स तस्स पुज्जस्स आनुभावेन सब्बेपि पाणिनो धम्मराजस्स भगवतो सद्धम्मरससेविनो भवन्तु ।

सद्धम्मो चिरं तिट्ठतु, देवो काले **वस्सं** वस्सन्तो चिरं **पजं** सत्तसमूहं तप्पेतु । राजा धम्मेन मेदनिं रक्खतूति योजना । **इतिसद्दो** परिसमापनत्थो । इति परिनिट्ठं सुट्ठु आपनं दट्ठब्बन्तीति अत्थो ।

सद्धा च बुद्धि च वीरियच्च **सद्धाबुद्धिवीरियानि**, विसुद्धानि च तानि सद्धाबुद्धिवीरियानि चेति **विसुद्धसद्धाबुद्धिवीरियानि**, परमानि च तानि विसुद्धसद्धाबुद्धिवीरियानि चेति **परमविसुद्धसद्धाबुद्धिवीरियानि**, तेहि परिमण्डितो **परमविसुद्धसद्धाबुद्धिवीरियपटिमण्डितो**, तेन, थरेनाति सम्बन्धो । सीलच्च आचारो च अज्जवच्च मद्दवच्च **सीलाचारज्जवमद्दवानि**, तानि आदीनि येसं तेति **सीलाचारज्जवमद्दवादयो**, आदिसद्देन खन्तिसोरच्चादयो सङ्गहन्ति, तेयेव गुणाति **सीलाचारज्जवमद्दवादिगुणा**, तेसं समुदयोति **सीलाचारज्जवमद्दवादिगुणसमुदयो**, तेन समुदितो सुट्ठु पाकटोति **सीलाचारज्जवमद्दवादिगुणसमुदयसमुदितो**, तेन थरेनाति सम्बन्धो ।

सकसमयो च समयन्तरो च **सकसमयसमयन्तरा**, तेयेव पन गहनसदिसत्ता गहनन्ति **सकसमयसमयन्तरगहनं**, तस्स अज्झोगाहणं **सकसमयसमयन्तरगहनज्झोगाहणं**, तस्मिं समत्थो **सकसमयसमयन्तरगहनज्झोगाहणसमत्थो** । तेन थरेनाति सम्बन्धो । विसेसेन अज्जति पाकटं करोतीति **वियत्तो**, पुगगलो, वियत्तस्स इदं **वेय्यत्तियं**, सति । पज्जा च वेय्यत्तियच्च **पज्जावेय्यत्तियं**, तेन समन्नागतेनाति सम्बन्धो । समन्नागतेन थरेनाति योजना ।

तीणि पिटकानीति **तिपिटकं**, तमेव परियापुणितब्बत्ता **परियत्तीति तिपिटकपरियत्ति**, तस्स पभेदो एत्थ सत्थुसासनेति **तिपिटकपरियत्तिपभेदं**, तस्मिं । सह अट्ठकथायाति **साट्ठकथं**, सत्थु सासनं, तस्मिं सत्थुसासनेति सम्बन्धो । सत्थुनो परियत्तिपटिपत्तिपटिवेधवसेन तिविधं सासनं **सत्थुसासनं**, ब्यासोपि युज्जतेव, तस्मिं सत्थुसासने “अप्पटिहत” इति

पदेन सम्बन्धितब्बं। अप्पटिहतं जाणं **अप्पटिहतजाणं**, इदं तस्मिं विनयसंवण्णनाकाले थेरस्स पटिवेधजाणाभावतो सुतमयचिन्तामयजाणं सन्धाय वुत्तन्ति दडुब्बं। अप्पटिहतजाणस्स पभावो एतस्साति **अप्पटिहतजाणपभावो**, तेन थेरेनाति सम्बन्धो। महन्तं वेय्याकरणमेतस्साति **महावेय्याकरणो**, इमिना सिक्खानिरुत्तिआदीहि छळङ्गे महन्तवेय्याकरणे थेरस्स अप्पटिहतजाणपभावतं दस्सेति, तेन महावेय्याकरणेन थेरेनाति सम्बन्धो।

करणं वुच्चति ठानं करियति उच्चारियति एत्थ, एतेनाति वा वचनत्थेन, करणस्स सम्पत्ति **करणसम्पत्ति**, तां जनितं **करणसम्पत्तिजनितं**। सुखेन थेरमुखतो विनिग्गतं **सुखविनिग्गतं**, करणसम्पत्तिजनितेन हेतुभूतेन सुखविनिग्गतं **करणसम्पत्तिजनितसुखविनिग्गतं**। मधुरवचनञ्च उदारवचनञ्च **मधुरोदारवचनं**, पुब्बपदे उत्तरपदलोपो, इमिना केटुभपकरणे (सुबोधालंकारे १२७-१४२ गाथासु) वुत्तेसु दससु सद्दगुणेषु मधुरतागुणेन च उदारतागुणेन च समन्नागतभावं दस्सेति। करणसम्पत्तिजनितसुखविनिग्गतञ्च तं मधुरोदारवचनञ्चेति **करणसम्पत्तिजनितसुखविनिग्गतमधुरोदारवचनं**। अथ वा करणसम्पत्तिजनितञ्च तं सुखविनिग्गतमधुरोदारवचनञ्चेति करणसम्पत्तिजनितसुखविनिग्गतमधुरोदारवचनं। **एलं** वुच्चति दुरुत्तदोसो, नत्थि एलमेतस्साति **नेला**, सोयेव वण्णो **नेलवण्णो**, तेन युत्तं **नेलवण्णयुत्तं**, करणसम्पत्तिजनितसुखविनिग्गतमधुरोदारवचनं नेलवण्णयुत्तमेतस्साति **करणसम्पत्तिजनितसुखविनिग्गतमधुरोदारवचननेलवण्णयुत्तो**, थेरो। विसेसनपरपदसमासो, नेलवण्णयुत्तकरणसम्पत्ति जनितसुखविनिग्गतमधुरोदारवचनोति हि अत्थो, तेन थेरेनाति सम्बन्धो। युत्तञ्च परिसाय सोतेन अनुरूपत्ता, मुत्तञ्च परिसाय विसारदत्ताति **युत्तमुत्तं**, वचनं, तं वदति सीलेनाति **युत्तमुत्तवादी**, तेन थेरेनाति सम्बन्धो।

कम्मसस्सतउच्छेदइस्सरनिम्मानादिवसेन नाना वादा एतेसन्ति **वादिनो**, नानावादा जना, वादीनं, वादीसु वा वरो कम्मकरियवादत्ताति **वादिवरो**, तेन थेरेनाति सम्बन्धो। पाळिया अत्थं वण्णेतुं समत्थत्ता महन्तो कवि **महाकवि**, तेन थेरेनाति सम्बन्धो।

अत्थधम्मनिरुत्तिपटिभानवसेन पभिन्नाय पटिसम्भिदाय परिवारितोति **पभिन्नपटिसम्भिदापरिवारो**, तस्मिं उत्तरिमनुस्सधम्मोति सम्बन्धो। छ अभिज्जा च पटिसम्भिदा च **छळभिज्जापटिसम्भिदा**, ता आदयो येसं तेति **छळभिज्जापटिसम्भिदादयो**, आदिसद्देन तेविज्जादयो सङ्गण्हाति। छळभिज्जापटिसम्भिदादयो पभेदा एतस्साति **छळभिज्जापटिसम्भिदादिप्पभेदो**, सोयेव गुणो छळभिज्जापटिसम्भिदादिप्पभेदगुणो, तेन पटिमण्डितो **छळभिज्जापटिसम्भिदादिप्पभेदगुणपटिमण्डितो**, तस्मिं उत्तरिमनुस्सधम्मोति सम्बन्धो। उत्तरिमनुस्सानं ज्ञानलाभिआदीनं धम्मो **उत्तरिमनुस्सधम्मो**, अथ वा मनुस्सानं कुसलकम्मपथसङ्घातधम्मतो उत्तरीति **उत्तरिमनुस्सधम्मो**, ज्ञानादिधम्मो, तस्मिं, “सुप्पतिट्ठित” इति पदेन सम्बन्धितब्बं। सुप्पतिट्ठिता बुद्धि एतेसन्ति **सुप्पतिट्ठितबुद्धिनो**, तेसं थेरानन्ति सम्बन्धो। थेरानं वंसे पकारेन दिप्पन्ति, पदीपो वियाति वा **थेरवंसप्पदीपा**, तेसं। थिरो सीलसमाधिपज्जासङ्घातो गुणो एतेसमत्थीति **थेरा**, तेसं, वंसालङ्कारभूतेनाति सम्बन्धो। महाविहारे वसनसीला वसनधम्मा, वसने साधुकारीति वा **महाविहारवासिनो**, तेसं, थेरानन्ति सम्बन्धो। वंसे अलङ्कारो, वंसस्स वाति **वंसालङ्कारो**, सो हुत्वा भूतो, वंसालङ्कारभावं वा पत्तोति **वंसालङ्कारभूतो**, तेन थेरेनाति सम्बन्धो।

विपुला च सा विसुद्धा चेति **विपुलविसुद्धा**, विसेसनोभयपदो, विपुलविसुद्धा बुद्धि एतस्साति **विपुलविसुद्धबुद्धि**, तेन थेरेनाति सम्बन्धो। नाममेव **नामधेय्यं**, गहितं नामधेय्यमेतस्साति **गहितनामधेय्यो**, तेन थेरेन कता समन्तपासादिका नाम अयं विनयसंवण्णना तिट्ठतूति सम्बन्धो।

सुद्धचित्तस्स तादिनो लोकजेट्टस्स महेसिनो “बुद्धो”ति नामम्पि याव लोकम्हि पवत्तति, ताव लोकनित्थरणेसीनं कुलपुत्तानं सीलविसुद्धाय नयं दस्सेन्ती लोकस्मिं तिट्ठतूति योजना ।

इति निगमनस्स अत्थयोजना समत्ता ।

निगमनकथा

एत्तावता च —

रतनपुण्णनामस्स, पुरस्स राजधानिया ।
दक्खिणे मुनिरूपस्स, ईसंपाचीननिस्सिते ॥

यो विहारो सपासादो, कारितो राजदेविया ।
या वसता मया तत्र, कता पाचित्यादियोजना ॥

मापितरत्नपुण्णस्स, सत्तरसेव राजिनो ।
जयवस्सेट्ठारसम्हि, सम्पत्तेयं सुनिट्ठिता ॥

“रतनपुण्णा”तिव्हयस्स राजधानीनगरस्स दक्खिणस्मिं दिसाभागे पञ्चयोजनप्पमाणे ठाने द्वीहि महातळाकेहि सुसोभितस्स मिधिलनामनगरस्स पुरत्थिमस्मिं दिसाभागे दियट्ठगावुत्तप्पमाणे ठाने अनेकतालपन्तीहि सुसोभितो चतुन्नं कुलानं रमणीयभूतो “कफू” इति वोहरितो यो सो महागामो पतिट्ठितो, तत्थ पटिसन्धिया जातेन सीलादिगुणेहि पसंसितेन “जागरो”ति गरूहि गहितनामधेय्येन तिक्खत्तुं राजूहि राजमुद्दिना लज्जितेन मे कतायं पाचित्यादिवण्णनाय योजना सम्पत्ते जिनचक्के तेरसाधिकचतुवस्ससताधिकं द्विसहस्सं, सक्कराजे पन एकतिसाधिकद्विवस्ससताधिकं सहस्सं गिम्हाने जेट्ठमासे जुण्हपक्खस्स पञ्चमे सुक्कवारे निट्ठं पत्ता अनायासेनाति ।

योजनाय इमिस्साहं, रचनस्सानुभावतो ।
भवेय्यानेकजातीसु, पिटकत्तयधारको ॥

कुसलो चुभयत्थेसु, परिसासु विसारदो ।
समिज्झन्तु सुसङ्कप्पा, मय्हञ्च सब्बपाणिनं ॥

वप्पादिमनतिक्कम्म, सम्मा देवो पवस्सतु ।
अत्तजमिव रक्खन्तु, राजानो चापि मेदिनिन्ति ॥

इति भदन्तजागरत्थेरेन कता

पाचित्यादिवण्णनाय योजना समत्ता ।